

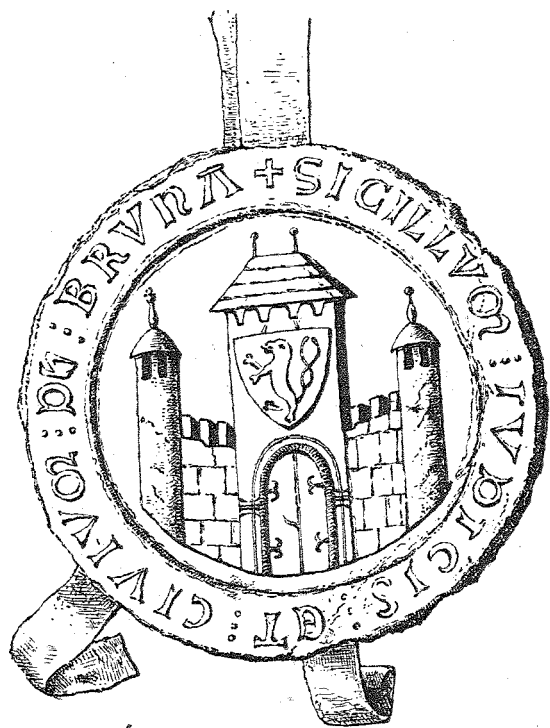
11-C-46

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ. Pp.

DĚJEPIS BRNA.

DLE PRAMENŮ NAPSAL
DR. FRANTIŠEK ŠUJAN.

DRUHÉ VYDÁNÍ DOPLNĚNÉ DO R. 1925.

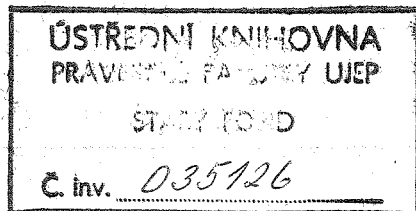

NEJSTARŠÍ PEČEŤ MĚSTA BRNA.

V BRNĚ 1928.

NÁKLADEM MUSEJNÍHO SPOLKU. — TISKEM AKC. MOR. KNIHTISKÁRNY.

S podporou České akademie, ministerstva školství, zem. výboru
a města Brna.

Milým obyvatelům brněnským

věnuje

SPISOVATEL.

ÚVOD.

P sáti dějiny Brna není věc snadná. Je to předmět velmi obsáhlý, jehož poznání a vypsání vyžaduje mnoholeté, úsilovné práce. Vykonáno dosud pět pokusův o to. Po prvé učinil tak počátkem 19. stol. mladý a nadšený muž Christian d'Elvert, jenž r. 1828 vydal knihu: **Versuch einer Geschichte Brünn's.** (VI. + 272 str. 8°.) D'Elvertova kniha líčí dějiny Brna od nejstarší doby do konce vlády císaře Josefa II. Název správně naznačuje také její podstatu.

Však d'Elvert koncem 18. st. neopustil zamilovaný předmět svůj, nýbrž horlivě jej pěstoval až do smrti († 28. ledna 1896 ve věku 93 let). S neobyčejnou pílí po 70 let sbíral látku k dějinám Brna, jež v nesčetných obrazech, pojednáních i spisech naznačil do r. 1888. Práce d'Elvertovy do polovice 17. st. jsou nespolehlivé. I později třeba při nich opatrnosti, poněvadž d'Elvert v nesčetných spisech touže věc často opakuje, ale málokdy stejně. Mladší badatelé Dr. B. Bretholz, A. Raab, H. Welzl a j. zprávy d'Elvertovy i jeho vývody často opravují.

Druhý pokus o dějiny Brna učinil Dr. Řehoř Volný v Topografii Moravy (**Die Markgrafschaft Mähren, II. Band, 1. Abtheilung, 1836**). Volný popisuje Brno se stanoviska topografického, statistického a historického na základě úředního popisu Moravy (conscriptce) z r. 1834. Vyšel také zvláštní otisk: **Die k. Hauptstadt Brünn und die Herrschaft Eisgrub, Brünn 1836**. Volný dopodrobna vylíčil také historii chrámů brněnských na základě bohatých a pracně snesených pramenů, jež zpracoval v obšírném díle: **Kirchliche Topographie von Mähren. II. 1. z r. 1856.**

Třetí pokus o dějiny Brna učinil Dr. Gustav Trautenbergers spisem **Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn von der ältesten Zeit bis zum Jahre 1848**, jež vydal v Brně 1891—97

v 5 svazcích o IV. a 1119 stranách (8°). Spisovatel vytknul si úkolem dílo své naplniti duchem německým. Tomuto heslu podřídil veškeren obsah objemné knihy. Proto sestavil historické i nehistorické zprávy o Brně dle jednotlivých panovníků v říši franské (800—843) a v říši německé (843—1806), jako by Morava bývala bezprostřední částkou říše franské a německé tou měrou, jako na př. Bavorsko nebo Korutansko. S událostmi v říši franské a později v německé spisovatel násilně v souvislost uvádí události na Moravě a tudíž také v Brně. — Kniha tendenční — nehistorická. —

Na základě prací d'Elvertových, Volného, Rösslerových, Palackého, Dudíkových i četných badatelů jiných chtěl jsem učiniti čtvrtý pokus o dějiny Brna pro Vlastivědu moravskou. Však zkoumáním starých kronik, letopisův a listin poznal jsem, že nelze spoléhati se na práce jmenovaných spisovatelů, poněvadž opírají se o zprávy, které dějezpyt od doby jejich buď zahrnul nebo jinak vyložil. Proto odhodlal jsem se pracovati úplně znova na základě nepochybných pramenů. R. 1902 vyšel můj *Dějepis Brna*. Byla to práce nevděčná. Věděl jsem napřed, že se nikomu nezavděčím. Češi ji odsoudí, že Čech nemá psáti dějiny německému městu, a Němci si jí nevšimnou, že ji vykonal Čech. Nicméně podjal jsem se jí, poněvadž mi ji uložil výbor Musejního spolku. Vlastivědu moravskou pokládám za potřebnou a užitečnou našemu národu. Zkoumáním listinných pramenů časem nabýval jsem také radosti z práce, že mi bylo umožněno napsati dílo zcela nestranné dle historického vývoje města do r. 1900. Z našich upřímně je uvítal jen redaktor Josef Merhaut r. 1903 v *Moravské Orlici* č. 31 ze dne 8. února.

Po 9 letech, r. 1911, vydal knihu *»Geschichte der Stadt Brünn«* Dr. B. Bretholz. Stran XIII a 445. Kniha Bretholzova celkem je dobrá a pěkná, zvláště devět obrázkových příloh, ale líčí vývoj Brna jen do r. 1411. Zásadou B. je, že dle originálů opravil jména osad, míst a chybná data všech příslušných listin, uveřejněných v Bočkově diplomatárii. Také bedlivě si všiml a užil všech pramenů mimočeských o dějinách Brna, zvláště pramenů v Německu vydaných. Zná úplně a také použil veškeré příslušné literatury i z doby novější. Všechny bohatých pramenů historických z archivu městského použil měrou tak hojnou, jak dosud před

ním nikdo, poněvadž byl také městským archivářem. V 21 případech opravuje dílo moje, ale v 38 případech se s ním rozchází na újmu pravdy historické.¹⁾ Opravy Bretholzovy provedu všechny. V obraně proti němu r. 1912 jsem napsal: »Doba klidně rozhodne o díle mém, že účelem jeho byla pravda historická, kdežto v díle Bretholzově shledá pravdu historickou jen prostředkem na dosažení účelu nezdařilého — naplniti dílo duchem v šeněmeckým.« Už rozhodla.

R. 1926 na podnět městské rady výbor Musejního spolku v Brně mne vyzval, bych vydal druhé vydání *Dějepis Brna* s vylíčením také doby od 1900 do 1925. Rád vyhovuji. Ač nynější práce po převratu r. 1918 je mnohem radostnější a příjemnější, přece nikde neuchýlím se od pravdy historické, zrovna jako ve vydání prvním.

A. Prameny a literatura.

Nejstarší zprávy o Brně zaznamenali nám čeští kronikáři: Kosmas, kanovník vyšehradský, Vincencius, Jarloch, nejmenovaní letopisci, zbraslavští letopisci, Pulkava a j., kteří v letopisech svých na různých místech zmiňují se o Brněnsku, o brněnských Přemyslovcích a přímo nebo nepřímo o Brně. Zprávy jejich vytištěny jsou ve *Fontes rerum Bohemicarum*, sv. II.—VI., vydávaných péčí spolku historického v Praze od r. 1873. Také *Annales Heinrici Heimburg.* u Pertze XVII. na str. 717 o Brně se zmiňují.

Druhým pramenem jsou staré listiny ve sbírce *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, vydávaná v Praze od r. 1855 (sv. I.—IV. z let 600—1346). Doplněny a opraveny byly velikým dílem G. Friedricha: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. I. a II. (r. 805—1230). Pragae 1904—1912.

¹⁾ Podrobně uvedl jsem r. 1912 v 36. ročníku *Časopisu Maticy Moravské* na str. 144—151. Hrabě omyly věcné vytknul knize Bretholzově také B. Mendl v práci „Sociální krise měst ve století XIV“ v *Č. Čas. Historickém* v r. 1924—1926.

Bohatým pramenem pro dějiny Brna jsou listiny uveřejněné ve sbírce *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, sv. I.—XV., která obsahuje známé listiny od nejstarší doby do r. 1411. Svazků Bočkových (I.—V. z r. 396—1306) třeba užívat opatrně, poněvadž jsou tam také nepravé listiny o nejstarších událostech v Brně. Možno říci, že listiny v C. D., ve kterých děje se zmínka o Brně před r. 1200, nejsou pravé, ale obsahu všech netřeba zavrhovati, poněvadž Boček často mladší listiny (často přepisy starších listin) dělal svévolným vrocením (datem) staršími.

Nejvíce listin a rukopisných zpráv o Brně je v městském archivě v Brně, který vzorně uspořádal a potřebnými katalogy (psanými) opatřil býv. městský a moravský zemský archivář Dr. B. Bretholz.

Nejbohatším pramenem pro dějiny brněnské jsou: výsady (privilegia), práva brněnská, výroky (nálezy) konšelů brněnských, naučení rady brněnské a knihy městské.

Výsady (privilegia) zachovaly se v originále i v četných prepisech (kopiáře od r. 1243—1779) od 13. stol. až podnes (M. 40—47).

Práva městská obdrželo Brno před r. 1222 od Vladislava, neb od bratra jeho Přemysla I., ale sepsána byla r. 1243 od krále Václava I. (Jura originalia v 35 odstavcích). Král Přemysl II. r. 1268 vydal obsáhlá práva židům brněnským.

Právo městské v Brně rozvíjelo se výroky konšelů, kteří pronášivali poslední slovo nejen v právních záležitostech brněnských, nýbrž bývali prošení o naučení také od četných měst a vesnic na Moravě i ze zemí sousedních. Výroky konšelů (*Libri sententiarum*) často byly zapisovány a později tiskem vydávány (M. 1—7). Nejprve je latinsky sepsal městský písař Jan kolem r. 1353 (M. 2). Pak doplněny byly po r. 1376 (M. 3). Městský písař Václav z Jihlavy doplnil sbírku výroků do roku 1446. Práva brněnská (*Manipulus iuris civilis*) vytištěna byla již roku 1490.

Práva brněnská s výroky konšelů záhy byla přeložena do němčiny (14. stol.) a do češtiny (v 15. stol. v Bíteši), často bývala opisována a později tiskem vydávána. Český text práv brněnských v rukopise z r. 1553 je v Děčíně v knihovně hrab. Thüna.

Zajímavý je ve městském archivě brněnském rukopis práva brněnského z druhé polovice 16. století, v němž vždy na jedné polovici listu je latinský text *Manipulus iuris* a na druhé polovici český překlad (*Municipál*). S počátku 17. století je ve městském archivě brněnském česká *Sbírka nálezův brněnských*. Je to asi 200 českých nálezův a naučení, jež konšelé brněnští od r. 1471—1626 udělili rozličným městům na Moravě. Výroky konšelů brněnských byly zapisovány až do vydání Obnoveného zřízení zemského r. 1628. Sbírkou výroků ze 16. a 17. stol. mají také překlad český, poněvadž čeština koncem 15. stol. (1480) byla zavedena místo latiny do úřadů zemských a časem pronikla i do úřadů městských.

Naučení rady brněnské bylo vyhledáváno od mnohých měst a míst německých i českých. Žadatelům českým dávána naučení česky, německým německy (*Rechtsbelehrungen*). V archivě městském jsou sbírky naučení z 15., 16. a 17. stol. (M. 71—73).

Kromě výrokův a naučení velmi důležité jsou knihy městské, jež v Brně založil proslavený písař Jan ve 14. stol. R. 1343 založil knihu účetní (příjmy a vydání) (*census et acta civium* 1343—1376, M. 39), pak knihu berní (*Losungarium = libri rationum* 1343—1361, M. 14—38). *Losung* = *Steuer* čili daň. Později zavedeny knihy odkazové (*Testamenta* 1391 s pokračováním, M. 48—57), r. 1442 knihy domové čili majetkové (*Grundbuch*, M. 8—13), knihy soudní městského rychtáře od r. 1475 (*Liber proscriptorum*, M. 58—69), kniha měšťanův od r. 1522 (M. 70), knihy sirotčí od r. 1523 (M. 97), knihy o mýtech od r. 1546 (M. 98—100), knihy dopisové (*korespondenční*) od r. 1578 (M. 79—95), nálezy městské rady (*Bescheidbuch* 1540—1660, M. 96), zápisy o sázení městské rady od r. 1591, M. 101—102), knihy o dlužích městských od r. 1576 (M. 105—111), knihy viničné od r. 1550 (112—114), knihy zápisné (*Protokollbücher*) a knihy účetní (*Rechnungsbücher*) M. 152—618. Všechny druhy knih městských jsou v archivě o mnoho svazcích dle rokův, ale některé ročníky chybí. Jsou psány latinsky, německy a v 17. stol. některé také česky (1621—23). Důležitý jsou v archivu také opisy listin od r. 1243 až 1779 = *Kopialbuch*. M. 40—47.

Mnoho listin a rukopisných zpráv o Brně, zvláště ze zrušených klášterů, je v zemském archivu brněnském, kde snadno se naleznou dle podrobných katalogův.

Museum Františkovo v Brně v knihovně vlastní i v knihovně Historického spolku mělo něco rukopisných zpráv o dějinách brněnských, jak patrně z tištěných katalogů, jež pořídil Dr. Schram (r. 1885 a 1890), ale roku 1900 všechny rukopisy z musea byly přeloženy do zemského archivu (F. M.). Také desky zemské u zem. soudu v Brně podávají mnoho zpráv o Brně.

Dále mnoho úředních listin k dějinám Brna ze 17. a 18. století je v místodržitelském archivu v Brně a v archivu vrchního zemského soudu v Brně, z nichž seznam historicky důležitých listin učinil Dr. V. Schram a uveřejnil r. 1897 ve Vídni v Mittheilungen der 3. Section der k. k. Central-Commission für Kunst und historische Denkmale.

Důležité zprávy o dějinách brněnských jsou v archivech zdejších kostelů, zvláště u sv. Jakuba (uspořádal Habrich), u sv. Petra (uspořádal Haan), u P. Marie na Starém Brně (uspořádal Janetschek).

V Brně záhy bylo založeno několik kostelův a klášterů, při kterých kněží psávali kroniky a letopisy svých kostelův a klášterův. Z těchto zachovalo se málo. Připomínají se sice staré letopisy kláštera zábrdovského, jež obsahovaly zprávy ze 13.—15. století, jakož i Chronicon Carthusiae Brunensis (v Králově Poli) et Olomucensis ze 14. století, ale spisy ty byly v 17. století půjčeny moravskému historiografovi T. J. Pešinovi z Čechorodu, po jehož smrti (1680) zmizely. Dědicové Pešinovi prodali knihy jeho a listiny pražskému arcibiskupovi Janu z Valdštejna, mohou tedy tyto brněnské rukopisy býti v arcibiskupském archivu v Praze, nebo ve Valdštejské bibliothece v Mostě v Čechách.

Dosud se zachovaly nevalné zprávy o kostelech a klášteřech brněnských většinou v prepisech z doby pozdější:

Statuta ecclesiae collegiatae S. Petri. Je to přepis starých listin, jež pořídil benedikt rajhradský Haan († 1744), když pořádal archiv svatopetrský. Rukopis jeho je v kláš. bibl. v Rajhradě.

Podobného obsahu je rukopis Knoppův O. S. B. († 1763) z 1728 v Rajhradě.

Úplná sbírka listin o kostele sv. Jakuba a filiálního kostela sv. Mikuláše je v městském archivu v Brně.

Ve sbírce Cerroniho (F. M.) je rukopis »Die Bibliothek in der Pfarrkirche zu St. Jakob in Brünn« a rukopis »Ausführliche Geschichte und Beschreibung der Pfarrkirche zu St. Jakob in Brünn«. V zem. archivu je J. P. Cerroniho: Historia diplomatica iuris patronatus et ecclesiae parochialis St. Jacobi Brunnae.

Kronika kláštera panen Herburských v Brně (později kláštera jesuitského) z l. 1239—1577 a Jesuitů do r. 1597 byla r. 1782 poslána do dvorní knihovny ve Vídni.

Diplomatarium cellae B. V. Mariae Herburga dictae od r. 1240 (Augustinky u P. Marie do r. 1577, pak tam byli Jesuité). (F. M.)

»Coenobium virginum Brunae ad Herburgas« ve sbírce J. P. Cerroniho. (F. M.)

Historia domicellarum Herburgarum 1239—1577 et societatis Jesu 1577—1597. Ve dvorní bibl. ve Vídni.

Historia monasterii B. V. Mariae Brunae. V zem. archivu. Catalogus bonorum apud mon. Herburgarum Brunnae postea Jesuitis traditum. (F. M.)

Tractatus de fundatione mon. B. V. M. Brunae. (F. M.)
Consignatio bonorum mon. B. V. M. Brunae (1526—1537). (F. M.) —

Acceptum et expensum monasterii B. V. M. Brunae 1496. (F. M.) —

Statuta monast. domicellarum Cellae B. V. Marie z r. 1440. V zem. archivu.

Diplomatarium collegii Societatis Jesu Brunae. (F. M.)
Memorabilia Societatis Jesu Brunae. (F. M.)
Liber personarum . . . Soc. Jesu Brunae. (F. M.)

Historia foundationis et reddituum omnium domus probationis Soc. Jesu Brunae. (F. M.)

Historia Collegii Brunensis Soc. J. 1569—1581, doplňky za l. 1660—67 a 1708—1714. Ve dvorní bibl. ve Vídni.

Diarium rectoris Soc. Jesu Brunensis 1629—1637. V univ. bibl. v Olomouci.

Historia et diplomatarium Coll. Soc. J. Brunensis. (Z. A.)

Elogia defunctorum Soc. J. in Coll. Brunensi. (Z. A.)

Rationes templi ad B. V. M. Coll. Soc. J. Brun. 1639—1691. (Z. A.) —

Fundationes Coll. Brunensis. (Z. A.)

Liber informationum Coll. Brun. 1746—1770. (Z. A.)

Bayar: Informatio de bonis Coll. Brun. Soc. Jesu. (Z. A.)

Annuae Soc. Jesu Bohemiae et Moraviae. V bibl. v Olo-mouci. —

J. Miller: Historia provinciae Bohemiae Soc. Jesu. (Z. A.)

J. Schmidl: Historia Soc. Jesu Provinciae Boh. (1555—1653.)

Pragae 1747—59.

Kronika kláštera minoritského v Brně, zvaná Epicedium, s konce 15. stol. s pokračováním, zmizela teprve v 19. století. R. 1889 objevil ji ve Františkově museu v Brně M. Grolig a vydal r. 1897 v »Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens, I.« na str. 75—175. Opravené Epicedium minor. kláštera v Brně (l. 1301—1643) vydal Aug. Kratochvíl v Časop. Mat. Mor. r. 1920.

Listiny Johannitů čili Maltezáků na Starém Brně od r. 1237 jsou v zem. archivě v Brně. Něco listin a výpisků k dějinám komendy Maltezáků u Bílého kříže na Starém Brně je ve sbírce J. P. Cerroniho s názvem: Materialien zur Geschichte der Malteserordens-Commende Kreuzhof in Altbrün (F. M.).

Listiny Benediktinů na Luze (Komárov) od 12. st. (Z. A.)

Necrologium kláštera praemonstrátského v Zábřdovicích do r. 1784. (Z. A.)

Annales monasterii Zabrdovicensis do r. 1711. (Z. A.)

Opisy listin téhož kláštera z l. 1210—1629. (Z. A.)

Historia Dominicanorum Brunae z r. 1700. (Z. A.)

Diplomatarium (opisy listin) téhož kláštera z r. 1700. (Z. A.)

Historia studii generalis monast. Dominic. Brunae. (Z. A.)

Descriptio foundationis S. Michaelis ord. Praedicatorum Brunae. (F. M.).

Opisy listin panen dominikánek u sv. Anny v Brně z r. 1715. (F. M.)

Panny, zakladatelé a dobrodinci téhož kláštera 1498—1785. (Z. A.)

Kniha dominikánek u sv. Anny 1644—1781. (Z. A.)

Inventář listin a knih téhož kláštera 1327—1752. (Z. A.)

Listiny kláštera panen cisterciátek na Starém Brně. (Z. A.)

Archiv kláštera toho pořádal r. 1762 rajhradský probošt Piter s Habrichem O. S. B. a pořídil katalog: Regestrum Privilegiorum Aulae s. Mariae Antique-Brunae.

Něco listin a výpisků k dějinám cisterciátek v Králové klášteře na Starém Brně je ve sbírce J. P. Cerroniho s názvem: Diplomatarium monasteriorum monialium ordinis Cisterciensis in Antiqua Bruna et in Oslavan. (F. M.)

Listiny Augustiniánů v od sv. Tomáše jsou v archivě téhož kláštera na Starém Brně. Pro dějiny téhož kláštera důležité jsou spisy v tamější knihovně:

Alphons Arborel: Foederis Arca. Brunae 1684.

A. Arborel: Maria. Brunae 1690.

Za příčinou slavnosti Mariánské u sv. Tomáše v Brně roku 1736 (korunování obrazu) vyšly četné spisy:

Maria's wunderthätiges Gnadenbildniss des Klosterstiftes St. Thomas nächst Brünn 1731.

Conchylium Marianum vetustissimae et venustissimae gemmae Moraviae etc. Brunae 1731.

Joh. Liebig: Parthenia gloria etc. Thaumaturga Brun. ad S. Thomam. Oppaviae 1732.

Hyacinth Czuppa: Gemma Moraviae Thaumaturga Brunensis, Brunae 1736.

Šeb. Schöffner: Maria, Gratiarum mare etc. Brunae 1736.

Franc. Schimkowsky: Speculum justitiae etc. Olo-mucii 1736.

Karl Josef Friedrich: Lob- und Dankrede der Stadt Brünn an die Mutter Gottes 1743. Brünn 1743.

Hyer. Haura: Historia monasterii S. Thomae Brunae 1744.

M. Pertscher: Liber Magnus (listiny klášterní) z r. 1745.

Historia in Annalibus Monasterii Brunensis O. S. Augustini z r. 1769.

Clemens Janetschek: Necrologia patrum et fratrum O. S. Aug. in Vicariatu Moraviae 1363—1888. Brunae 1894.

Clemens Janetschek: Das Augustiner Eremitenstift St. Thomas in Brünn. Brünn 1898.

Historia Carthusiae Brunensis, series priorum et praelatorum Carth. Brun. V zemském archivě.

Archivium conventus Brunensis S. Francisci. V klášterním archivě v Dačicích.

Protocollum Archivi Conventus Brunensis ad S. Mariam Magdalenam. (Z. A.)

Necrologium Franciscanorum Brunae. (F. M.)

Chronicon Capucinorum Brunae (1604—x). V klášteře kapucínském.

J. P. Cerroni: Über das Brünner Damenstift. Svazek listin v zem. archivě.

Život obyvatelstva v Brně naznačují:

»Rechte, Statuten und Gebräuche der Brünner Handwerker 1352.« Zprávu tuto rada brněnská poslala hradištské. Uveřejnil ji d'Elvert v Notizenblattě v Brně 1857.

Naučení brněnská hradištské městské radě dávaná od r. 1447—1509 s dodatky do r. 1540. Vydal Ignát Tkáč ve sbírce Monumenta rerum Bohemico-Moravicarum et Silesiacarum. Sectio II. 2. Brno 1888.

Extrakt smluv, které město Brno s okolními sousedy zdělané má z l. 1315—1616. (F. M.)

Registra smluv 1556—1599. (F. M.)

Dr. Tomáš Jordán: Luis novae in Moravia exortae descriptio. Francofurti 1580.

Dr. Tomáš Jordán: Morbus bruno-gallicus. Francofurti 1583.

Sporich: De symptomatibus crudelissimis, quae urbis Brunae incolis supervenerunt, Francofurti 1582.

Bart. Paprocký: Zrcadlo markrabství Moravského; V Olomouci 1593. Ve knize té je nejstarší obraz Brna na str. 386.

Des Rathsherrn und Apothekers Georg Ludwig: Chronik von Brünn 1555—1604. Vydal ji Petr Chlumecký r. 1859 v Brně ve sbírce Monumenta etc. Sectio I., 1. Byla vydána také zvláště v Brně 1859.

V kronice Ludwigově pokračoval od 30. září 1646—1685 vážený měšťan brněnský Max Ferdinand Gröschl von Hohenfels, ale neví se, kde jest kronika jeho.

Brünner Künstler (aus dem Bürgerbuche des Brünner Stadtarchivs vom J. 1618). Rukopis ve sbírce Cerroniho: Hist. Daten. (F. M.)

Denkwürdigkeiten von Brünn vom J. 1006—1620. (F. M.)

O hrdinském boji Brna se Švédy r. 1645 zachovalo se hojně zpráv.

Diarium Brunense. Vytištěno ve Vídni 1646, 1661, v Olomouci 1661, v Brně v Sinapiově Krakauischer Kalender 1691—92 a ve Svobodově Titularkalender 1726—1730.

Gründlicher und wahrhafter Bericht. Tištěno v Brně 1645 a ve Vídni v Hormayerově Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst 1816—17.

Brünnische Siegsfahne. Tištěno ve Vídni 1647. Exemplář starý je v klášteře Kotvíku v D. Rakousích.

Ein neuer Bericht über die Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden im J. 1645. Vydal Dr. B. Bretholz 1898 v Brně v Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens. III.

Relatione dell'assedio di Bruna. Vienna 1672.

Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden 1643 u. 1645. Vydal Dr. B. Bretholz v Brně r. 1895.

Auslagen der Stadt Brünn während der 16 Wochen dauernenden schwedischen Belagerung 1645. (F. M.)

Dilati Vita Martini Stredonii. Rukopis v zemském archivě v Brně.

W. Schwertfer: Vita Martini Stredonii. Pragae 1673.

Schweden in Böhmen und Mähren 1640—50. Vydal Dr. B. Dudík v Brně 1879. Ve spise tom jest otisknuto mnoho současných zpráv švédských o boji s Brnem.

Samuel Puffendorf: Commentarius de rebus Suecicis. Libri XXI. Francofurti 1638. Ve knize XVII. na str. 578. etc. obšírně líčen boj s Brnem.

Po osvobození Brna syndikus Šebastian Sutor sepsal: Summarische kurze Beschreibung der k. Stadt Brünn 1661. Rukopis v zem. archivě.

Tomáš Jan Pešina r. 1663 vydal v Litomyšli knihu: Předchůdce Moravopisu, kde jsou zprávy o některých pramenech k dějinám Brna.

Také Pešinův: Mars Moravicus I. vytištěný v Praze 1677, a II. díl (1526—1632) v rukopise (F. M.) obsahují zprávy o Brně.

Syndikus brněnský Jiří Ignát Košínský r. 1669 dopsal latinské dílo Historia Brunensis. Je v zemském archivě.

Abstriften von Privilegien der Stadt Brünn. Im J. 1670 von den Originalien copirt. (F. M.)

Stiftungsbrief des adeligen Damenstiftes Maria Schul in Brünn. (F. M.)

Extractus ex municipali Brunensi 1692 »de mulierum oppressionibus«. (F. M.)

Streit über den Titel Hauptstadt zwischen Brünn und Olmütz. (F. M.)

Artikel, welche nach Verneuerung der Aemter auf der Neugasse, sonsten Krena genandt, verlesen werden. (F. M.)

Merita Studiosorum gymnasii Brunensis 1645 a 1742. Ve sbírce Cerroniho: Hist. Daten etc. (F. M.)

Instructio pro directorio oeconomico regiae civitatis Brunensis 1726. (F. M.)

Vergleich zwischen der Stadt Brünn und dem Buchführer G. Lehmann aus Nürnberg, betreffend die Ausgaben einer deutschen Übersetzung der k. böhm. Stadtrechte 1728. (F. M.)

Syndikus brněnský Ant. Šebast. Hanzely (1710—1781) zanechal v rukopise spisy: Jungfräulicher Ehrenkranz der jeder Zeit getreuen k. Stadt Brünn; Diarium 1723—1752; Diarium 1755. Bývaly majetkem Chr. d'Elverta, který Diaria uveřejnil v IX. svazku spisů histor. sekce (Schriften der histor.-

stat. Section in Brünn) na str. 438—451. Rukopisy daroval Frant. museu. (F. M.)

Bratr předešlého Adeodatus Hanzely O. S. A. v Brně napsal Urbis Brunensis Memorabilia, kterýž rukopis (z r. 1763) jest v knihovně august. klášteřa.

Diarium Brunense z r. 1742 (z Bočkovy sbírky jest v zem. archivě.

Lieutenant u mor. jener. kommanda Jan Mich. Kindl popsál dobývání Brna Prusy r. 1742 a vydal je r. 1743 u dědiců Svobodových v Brně s názvem »Breve compendium« oder gründliche Beschreibung . . . der Bloquade der k. Stadt Brünn 1742. Opis byl ve Frant. museu. (F. M.)

Descriptio adventus Francisci et Mariae Theresiae Brunae 1748. Rukopis jest v zem. archivě.

Jeronym Haura O. S. A. v Brně (1704—1750) napsal: Historia Monasterii S. Thomae Brunae 1744 (v knihovně klášterní) a Historia cap. coll. ad S. Petrum Brunae (ze sbírky Cerroniho v zemském archivě).

Bonaventura Piter A. S. B. v Rajhradě (1708—1764) napsal: Historia colleg. ecclesiae ad S. Petrum Brunae. Pak sebral ve sbírku »Bruna sacra seu codex diplomaticus« listiny téměř všech kostelů brněnských, zvláště sv. Petra a sv. Jakuba. Také složil spis: Historia diplom. ecclesiae et iuris patronatus ad s. Jacobum Brunae. Rukopisy jeho jsou v klášteře rajhradském. Uspořádal v Brně archiv městský a r. 1762 pořídil: Catalogus privilegiorum literarum veteris archivi Curiae Brunensis, jenž jest v archivu městském. Společně s druhem svým Habrichem uspořádali archiv panen cisterciátek na Starém Brně a farní archiv u sv. Jakuba.

Alex. Habrich O. S. B. v Rajhradě (1736—1794) byl pomocníkem Pitrovým. Napsal: De origine et fati biblioth. ecclesiae ad s. Jacobum Brunae cum catalogo. Také napsal: Series parochorum ecclesiae ad s. Jacobum ab a. 1233—1776. Uspořádal archiv kapitulní u sv. Petra v Brně. Z rukopisů rajhradských vydal r. 1781 důležitý spis: Jura primaeva Moraviae, jenž obsahuje práva pro Brněnsko z r. 1229 a městská práva brněnská z r. 1243 vedle práv jihlavských. Druhý díl toho spisu zůstal rukopisem a obsahuje právo

židů brněnských z r. 1268 vedle práv kláštera Třebíče, měst Uh. Hradiště a Židlochovic. Práva brněnská vydal r. 1765 v Lipsku Senkenberg v Collect. leg. Germaniae, r. 1779 v Praze G. Dobner v Monum. hist. IV. a r. 1788 v Olomouci Monse ve knize: Die ältesten Municipalrechte der Stadt Brünn. Jest to otisk z Abhandlungen der Gesellschaft der Wissensch. in Böhmen 1787. III. 75—155.

Brněnský advokát Vil. Alex. Balaus († 1752) pilně obíral se historií a napsal: Tractatus de Moraviae Metropoli, který ze sbírky Cerroniho přešel do archivu zemského.

»Wöchentliche Erinnerungen eines Freundes von Brünn.« Vydal Siedler v Brně 1777.

Filip Friebeck, kněz u sv. Mořice v Olomouci (1728—1802), sebral a sepsal Beiträge zur Geschichte Brünns. Rukopis jeho doplnil Wekebrod, advokát v Olomouci († 1815) a připravil k tisku s týmž názvem: Beiträge zur Geschichte Brünns. Kniha nevytištěna, rukopis její jest v univ. bibliotheca v Olomouci.

Mnohé rukopisné zprávy o Brně sebral neunavitelný sběratel Jan Petr Cerroni (1753—1826). Jsou uloženy v zemském archivu s názvem: Historische Daten zur Geschichte der Stadt Brünn. (F. M.)

Kromě již uvedených zpráv jsou tam důležitější:

»Stadtschreiber, Notare und andere städtische Beamte Brünns 1228—1781.«

»Buchhändler, Glockengiesser, Maler, Steinschneider, Stuccateure, Maurermeister, Bildhauer, Kupferstecher in Brünn.«

»Besuche fürstlicher Persönlichkeiten in Brünn.«

»Über die Lebensmittelpreise in Brünn 1623—1624.«

»Die Theuerung in Brünn 1630.«

»Getreidepreise in Brünn 1722.«

»Über die Gründung einer Capelle in der Schwabengasse unterhalb des Spielberges 1680.«

»Erhebung der St. Peterskirche in Brünn zur Collegiatskirche 1296.«

»Inscription des 1806 errichteten Franzens Obeliskens und einer Säule Kais. Franz I. 1814.«

»Grundstein-Inschriften zweier neuer Brunnen (1804 und 1807) mit beigelegten Lebensmittelpreisen.«

Mezi rukopisy musejními (č. 589) jest důležitá zpráva: Andr. Schweigel: Verzeichniss der Maler, Bildhauer, Steinschneider etc. in Brünn von 1588—1800. (F. M.)

Na základě zpráv Cerroniho vydal Fr. Jos. Th. Franzky († 1802) v Brně r. 1798 spisek: Bürgertreue. Jest to podrobné vylíčení, jakých zásluh o obranu Brna dobyli si měšťané brněnští od r. 1421—1798 se zvláštním zřetelem na rok 1645.

Brněnský profesor gymnasiální Kar. Jos. Hanzely (1744 až 1806) vydal r. 1798 v Brně spisek: Gloria posthuma studiosorum brunensium in obsidione svecica a. 1645 pro urbe militantium. Jsou to stručné dějiny gymnasia brněnského s vylíčením, jak vedli si studenti r. 1645. Týž spisovatel vydal také spisek: Fünzigjähriges Andenken des auf dem Brüner Rathhausthürme den 1. Juli 1799 neu aufgestellten höchsten Knopfes. Brünn 1799. Důležitější byla bohatá jeho sbírka rozmanitých zpráv o Brně a okolí »Miscellanea Brunensia«, kterou vydati chtěl 1806 latinsky, německy a česky, ale brzy zemřel. Rukopisy jeho zdědil žák jeho Steiner, od něho pak Chr. d'Elvert (F. M.).

Příležitostné spisky vydávali brněnští knihkupci:

Ankunft Kaiser Franz II. in Brünn 1804. Siedler, Brünn 1804.

Ankunft der Verbündeten Monarchen in Brünn. Gastl, Brünn 1814.

Útrapy v Brně r. 1805 vylíčil Unterweger: Leiden in Brünn während der Anwesenheit der Franzosen. Krakau 1806. Také Schindler: Beschreibung der französischen Invasion in Brünn 1805. (F. M.)

Památek uměleckých v Brně všimali si Ignát Chambrez (1752—1807), jehož rukopis »Nachlass eines mährischen Künstlers an seine Söhne« (F. M.) uveřejnil d'Elvert v IX. svazku Schriften der hist. Section str. 361—410. Na str. 394—399 pojednáno o uměleckých památkách.

Gubernator Ant. Bedřich hrabě Mitrovský v časopise »Moravia« r. 1815 v č. 17. a 19. uveřejnil článek: Die Zderadsäule b. Brünn.

Dr. Arnošt Rinkolini ve článku »Notizen über in Mähren vorhandene vorzügliche Kunstwerke der Malerei (v Hormayerově

Archivě 1825, čís., 110—113) upozornil také na památnosti brněnské.

Arnošt Havlík (1776—1846) ve článku »Nachrichten über die Kunstwerke in Brünn's Kirchen« (v časopise Brünn's Wochenblatt 1824—1827) objasnil a popsal památky umělecké v kostelech brněnských.

V časopise »Brünn's Wochenblatt«, jenž vycházel v Brně v l. 1824—27 za redakce J. Horkého, byly uveřejňovány rozmanité drobné příspěvky k dějinám města Brna, na př.: Kloster Trebitsch mit den Probsteien Kumrowitz und Wolein.

R. 1824 v témže časopise »Brünn's Wochenblatt«, str. 1., čilý spisovatel a redaktor toho listu Josef Horký oznámil, že vydá úplně dějiny Brna. Díla toho nevydal, ale zanechal něco rukopisných pomůcek k němu, jež jsou v archivu zemském. (F. M.)

R. 1828 vydal Chr. d'Elvert obsáhlý spis: »Versuch einer Geschichte Brünn's. Brünn 1828.

Topografii brněnskou objasňovalo několik spisovatelův. S. Schneider ve spisku »Brünn und seine Denkwürdigkeiten. Brünn 1830«. Byl to průvodce Brnem s plánem vnitřního města i předměstí. Podobný účel měl spisek C. J. Schmidta: Brünn und seine Umgebungen. Brünn 1835. Úplnější a na ten čas důkladný byl popis Ř. Volného »Die k. Hauptstadt Brünn und die Herrschaft Eisgrub sammt der Umgebung der letzteren topographisch, statistisch und historisch geschildert, Brünn 1836.« Byl to otisk z Volného Topografie Moravy. Geologický a fysikální popis kraje brněnského napsal prof. Albin Heinrich pro topografii Volného a také v 11. čísle časopisu »Das pittoreske Österreich«.

Jan Hofmann popsal Brno ve spisku: Die Reise auf der Eisenbahn von Wien nach Brünn, nebst einer Beschreibung von Brünn und seinen Merkwürdigkeiten. Wien 1838.

Joh. Vogl ve spisku Merkwürdigkeiten und Sagen aus der Umgegend Brünn's mit 30 Kupferstichen. Wien 1840.

Také J. Ohéřal v časopise Moravia r. 1840, str. 340 až 344, a 1843, č. 87—93 a 99, líčil průmysl a život brněnský. Kalendář Mähr. Wanderer r. 1845 přinesl zajímavý obrázek »Brünn und seine Umgebung mit einer Karte der Gegend von

Brünn bis Blansko«, a kalendář Neuer Bothe aus Mähren r. 1845 rovněž popis »Beschreibung von Brünn mit 2 Ansichten«.

Drobnější zprávy o Brně pravidelně přinášely časopisy a kalendáře: Moravia r. 1815, 1838, 1839, 1841, 1843, 1845, 1846, 1848; Hesperus oder Belehrung und Unterhaltung für die Bewohner des öst. Staates, jež vydával Ch. K. Andree u Gastla v Brně r. 1813 a r. 1818; Patriotisches Tagblatt r. 1800, 1802, 1805; Brünn's Wochenblatt 1824, 1825 1826 a 1827; Brünn's Anzeiger und Tagesblatt 1855, 1856; Hormayerův Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst ve Vídni r. 1810—1829; Hormayerův Taschenbuch für die vaterländische Geschichte ve Vídni 1824—1857; Österreichische Blätter für Literatur und Kunst r. 1844 a 1855; Redlicher Verkündiger r. 1813 a 1814; Mährischer Wanderer 1813, 1824, 1830, 1838, 1840—1846. Podrobný seznam těch článků měl Dr. V. Schram, býv. biblioth. v zemské knihovně. Povšimnutí zasluhuje ještě rukopis (F. M.) »Die Cholera in Brünn in den Jahren 1831—32«, a spisek, jež vydal v Brně r. 1848 Dr. Alle: Cholera in Brünn 1836.

V letech čtyřicátých nastal na Moravě zásluhou nejvyšš. kancléře hraběte Mitrovského čilý ruch ku prozkoumání pramenů k dějinám Moravy. Z ruchu toho vzešel prospěch také historiografii Brna. R. 1835 vydal v Olomouci neuvěřitelný Ant. Boček nákladem hraběte Mitrovského I. díl veliké sbírky listinné: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, v němž jsou listiny z r. 396—1199. Boček vydal 5 dílů moravského diplomatáře, jež obsahují listiny od r. 396—1306. Ve vydávání veliké sbírky té po smrti Bočkově (r. 1847) pokračovali archiváři zemští Jos. Chytil, P. rytíř Chlumecský, V. Brandl a Dr. B. Bretholz. Dosud vyšlo 15 dílů, jež obsahují listiny do r. 1411. Náklad na diplomatář od 5. dílu vede země. Diplomatařem položeny teprve pevné základy k dějinám Brna.

Pro starší dějiny Brna velmi důležitě jest badání prof. Emilia Rösslera, zvláště spis jeho: Die Stadtrechte von Brünn aus dem 13. und 14. Jahrhunderte mit Erläuterungen und einer einleitenden Darstellung der Anfänge des städtischen Rechts- und Verkehrslebens in Mähren. Prag 1853. Prof. Weiske po-

jednal zase o výrocích konšelů brněnských v »Zeitschrift für deutsches Recht«. 14. Band, 1. Heft.

R. 1845 Polykarp Koller vydal v Brně spis: Die Belagerung von Brünn durch die Schweden im J. 1645, ve kterém líčí boj Brna se Švédy r. 1643 a 1645. Také Chr. d'Elvert r. 1845 v Brně vydal spis: Die Schweden vor Brünn, v němž naznačil přehled dějin Brna do r. 1645 a boj Brna se Švédy r. 1645.

Adolf rytíř Wolfskron obíral se studiem uměleckých památek v Brně a uveřejnil články »Das Portal des Brünner Rathhauses« v časopise Österr. Lit. Blätter 1844, pak článek »Die Zderad-Säule bei Brünn« v témže časopise r. 1846 a článek »Bericht über 3 Holzschnitte aus einer Handschrift des 15. Jahrhunderts der St. Jakobs-Bibliothek zu Brünn mit 3 Nachbildungen der Holzschnitte« ve spise Quellen und Forschungen zur vaterländ. Geschichte, Literatur und Kunst. Wien 1846. Též Mořic Trapp pilně všímal si uměleckých památek v Brně a popsal zbytky uměleckých památek na Špilberku v časopise »Brünner Zeitung« r. 1859, č. 284—289, a v »Notizenblattě«.

O bouřlivých událostech v Brně r. 1848 na žádost městské rady psal Polykarp Koller »Das Brünner Gednekbuch«, kteréž zápisky jsou v archivě městském. Také tiskem vyšel spisek: Rückblicke auf das Jahr 1848. Brünn, Gastl 1849.

Tou dobou vydal J. F. Albrecht: Die Taboriten vor Brünn: Gemälde aus dem 15. Jahrhunderte. 1848.

Pro rozvoj Brna důležitý jsou také tiskopisy: Provisorische Gemeinde-Ordnung für die Landeshauptstadt Brünn. Brünn 1850.

Rechenschaftsbericht über die städt. Vermögensgebarung in den Verwaltungsjahren 1840—1859. Brünn 1859.

Gemeinde-Statut für die k. Landeshauptstadt Brünn. Brünn 1863.

Příležitostný spisek: J. Zajaczkowski: Brünns Jubeltage. Aufenthalt Ihrer Majestäten in Brünn 1854. Brünn 1854.

R. 1850 utvořil se v Brně spolek Historisch-statistische Section der k. k. m.-schl. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues (»Historicko-statistická sekce« při c. k. moravské hospodářské společnosti) za účelem, by vydával prameny

a pomůcky k dějinám Moravy a Slezska, jakož i zpracování pramenův a pomůcek těch. Spolek působí podnes, ač s jiným jménem, »Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens«, a vydává spisy a časopis, v nichž jest mnoho látky k dějinám Brna.

Největší část spisův i příspěvků ve spolkovém časopise »Notizenblatt« od r. 1855—1896 je z pera neunavitelného historika Chr. d'Elverta, jenž nejráději obíral se studiem a objasňováním dějin rodného města Brna. Z prací jeho tam uveřejněných týkají se Brna:

»Die Geschichte des Theaters in Mähren und Schlesien« ve IV. sv. spisů sekce historicko-statistické.

»Die gelehrten Gesellschaften in Mähren und Schlesien« v V. sv. spisů sekce historicko-statistické.

»Die Geschichte des Bücher- und Steindruckes, des Buchhandels, der Censur und periodischen Literatur in Mähren und Schlesien« v VI. sv. spisů historicko-statistické sekce.

»Die Cultur-Fortschritte Mährens und Schlesiens in den letzten hundert Jahren« v VIII. sv. spisů histor.-stat. sekce.

Hanzely's Brünner Diarium 1723—1755 v IX. sv. spisů historicko-statistické sekce.

Mährens Kunstzustände von Chambrez v IX. sv. spisů historicko-statistické sekce.

Geschichte der Studien-, Schul- und Erziehungs-Anstalten in Mähren und Schlesien v X. sv. sp. hist.-stat. sekce. —

Geschichte der Heil- und Humanitätsanstalten in Mähren und Schlesien v XI. sv. spisů hist.-stat. sekce.

Beiträge zur Geschichte der k. Städte Mährens, insbesondere der k. Landeshauptstadt Brünn ve XIII. sv. sp. h.-st. sekce.

Zur Culturgeschichte Mährens und Schlesiens. Celkem pět velkých dílů, v XV., XVII., XIX., XX. a XXI. sv. sp. h.-st. sekce.

Beiträge zur Geschichte der böhmischen Länder im 17. Jahrhunderte. Díl 1.—4. v XVI., XVII., XXII. a XXIII. sv. spisů hist.-stat. sekce.

Geschichte der Juden in Mähren und Schlesien ve XXX. sv. spisů hist.-stat. sekce.

Neu-Brünn, wie es entstanden ist und sich gebildet hat. Brünn 1888.

Die Fluss-Verhältnisse und Überschwemmungen in und bei Brünn v N. 1854, č. 4.

Bisthum zu Brünn v N. 1857, str. 73—78.

Rechte, Statuten und Gebräuche der Brünnner Handwerker aus dem 14. Jahrhunderte v N. 1857, str. 52, 58—60.

Weiss'sche Stiftung am Gymnasium in Brünn v N. 1857, str. 80.

Das alte Landhaus in Brünn v N. 1859, str. 41, 1864, č. 10, 1883, č. 9, a 1888, č. 8.

Das bürgerliche Spital in Brünn v N. 1861, str. 56.

Das bürgerliche Lazareth in Brünn v N. 1861, str. 60.

Zur Geschichte des Gymnasiums in Brünn v N. 1861, str. 55.

Stiftungen des Seminariums in Brünn v N. 1861, str. 55.

Die Reichel'sche Stiftung für das Witwen- und Waisen-Institut des Brünnner Bürgercorps v N. 1862, str. 80.

Justificirung von Brünnner Rathsherren v N. 1863, str. 84.

Das Knabenseminar in Brünn v N. 1864, str. 1.

Convict der Brünnner Lehramtscandidaten v N. 1864, str. 31.

Die religiösen kirchlichen Verhältnisse der Neuzeit in Brünn v časopise Notizenblatt 1871, č. 1, 2, 9—11.

Die Wissenschaft in Brünn im 17. und 18. Jahrhunderte v N. 1871, č. 7.

Die Kirch- und Friedhöfe in Brünn v N. 1871, č. 8.

Die öffentlichen Anlagen in Brünn v N. 1871, č. 11, a 1872, str. 5—10, 25.

Das adelige Stift Maria-Schul in Brünn v N. 1871, č. 6.

Das entstehen der Kaffeehäuser in Brünn v N. 1871, č. 7.

Die Bevölkerung der Stadt Brünn v N. 1875, č. 7.

Zur Geschichte der Tuchfabrikation in Brünn v N. 1877, č. 12, a 1878, č. 1.

Sanitätspersonal in Brünn im 16. Jahrhunderte v N. 1877, č. 4.

Preistaxen in Brünn im 18. Jahrhunderte v N. 1878, č. 4.

Quellen zur Geschichte und Statistik von Brünn v N. 1879, č. 2.

Zur Geschichte der Volksschulen in Brünn v N. 1879, č. 2—4.

Zur Geschichte des Strassenwesens in Brünn v N. 1879, č. 5, a 1884, č. 6.

Zur Geschichte der Apotheken in Brünn v N. 1879, č. 6. Gründung des städtischen Waisenhauses in Brünn v N. 1879, č. 12.

Maria Theresia und Kaiser Franz in Brünn v N. 1879, č. 6.

Restaurirung der Jakobskirche v N. 1879, č. 10.

Zderadsäule v N. 1879, č. 8, a 1887, č. 5.

Brieg, Freiberg und Brünn — machen die Schweden dünn v N. 1883, č. 3.

Die Pesten im 19. Jahrhunderte um Brünn v N. 1884, str. 2—5.

Kromě d'Elverta uveřejnili v časopise Notizenblatt práce o Brně ještě jiní spisovatelé.

Polyk. Koller: Zwei Lieder über Brünn v N. 1877, č. 10, a 1878, č. 1.

Polyk. Koller: Holzpreise im vorigen Jahrhunderte v N. 1877, č. 4.

Mořic Trapp: Das alte Landhaus in Brünn v N. 1859, str. 49.

Mořic Trapp: Francour's Denkmal auf der Olmützer Strasse v N. 1864, str. 12.

Mořic Trapp: Seisenegger's Bild der Gerechtigkeit von 1554 in Brünn v N. 1878, č. 4.

Mořic Trapp: Ein Brief der Gemeinde Radlas vom J. 1724 v N. 1879, č. 4.

Mořic Trapp: Die alte Studentenfahne in Brünn v N. 1880, č. 9.

Dr. Beer: Local-Sanitätswesen in Brünn v N. 1861, str. 15—20.

A. Pospiech: Zur Statistik von Brünn von 19. Jahrh. v N. 1871, č. 8.

- M. Kinter: Streit über die St. Jakobsschule im J. 1466 v N. 1875, č. 5.
- Dr. Kisa: Kreuzgang der Dominikanerkirche v N. 1883, č. 9.
- Dr. W. Schram: König Sobieski in Brünn v N. 1887, č. 5.
- Dr. W. Schram: Zur Geschichte der brünner Vorstadt Neustift v N. 1888, č. 3. a 4.
- Cl. Janetschek: Die Lebensweise der Brünner in 16. Jhd. v N. 1888, č. 5.
- Adolf Raab: Zwei Andenken an den Rathsherrn Simon Grübler von Altendorf v N. 1891, č. 4.
- Adolf Raab: Zwei Andenken an den Rathsherrn Simon v N. 1894, č. 1.
- Adolf Raab: Noten zur Topographie mährischer Orte v N. 1895, č. 12.
- Dobré zprávy podávají také články:
Das Patronat der Peterskirche v N. 1859, str. 48.
- Consumtions-Statistik Brünns. Verkäufliche Gewerbe in B. v N. 1863, str. 23.
- König von Neapel in Brünn v N. 1865, str. 80.
- Die in Brünn 1870 noch stehenden gewerbl. Corporationen v N. 1870, str. 46.
- Brünn vor Hundert Jahren. N. 1889, č. 5.
- Gewerbekatalog in Brünn 1828. N. 1889, č. 9.
- Das ehemals Dietrichsteinsche Haus in Brünn. N. 1889, č. 9.
- Eine Brünner Häuser-Chronik. 1889, č. 9.
- Dr. W. Schram: Die alte Kirchenbibliothek bei St. Jakob in Brünn. N. 1889, č. 9—10.
- Zur Geschichte der Mariensäule in Brünn. N. 1890, č. 5.
- Das gräflich Czoborsche Haus in Brünn. N. 1890.
- Das Piaty-sche Haus in Brünn. N. 1890.
- Das Schmetterhaus in Brünn. N. 1890.
- H. Welzl: Notizen zur Geschichte des Brünner Stadt-Theaters 1819—1891, č. 8—9.
- Die in der Verwaltung der Gemeinde Brünn stehenden Stiftungen und Fonde am Schluss 1889, č. 8.

- H. Welzl: Beiträge zu einer Musik-Geschichte Brünns. N. 1893, č. 2.
- H. Welzl: Vorträge und Vorlesungen in Brünn. N. 1893, č. 3.
- C. Janetschek: Das Brünner Schwedenlied. N. 1894, č. 6.
- Die Feststadt Neu-Brünn. N. 1895, č. 1.
- Dr. B. Bretholz: Urkundliche und handschriftliche Mittheilungen aus dem Brünner Stadtarchive. N. 1896.
- Dr. W. Schram: Brünner Kirchengrüfte. N. 1896.
- Drobnější zprávy o Brně jsou r. 1889 v č. 4., 5., 9., 10., 12., r. 1890 v č. 1., 3., 5., 7., 10., r. 1891 v č. 5., 8., 9., r. 1893 v č. 1., 3., r. 1894 v č. 1., 4., 6., 7., 9., 10.
- Drobné zprávy o Brně přinášely také Vídeňské Mittheilungen der k. k. Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale (nyní der Kunst- und historischen Denkmale).
Byly tam uveřejněny zprávy tyto:
- A. Essenwein: Die Kirche der P. P. Augustiner in Brünn. M. 1862. VII.
- M. Trapp: Alterthümliche Funde aus Brünn. M. 1865 X.
- M. Trapp: Eine heidnische Grabstätte im Innern der Stadt. M. 1878 XXIV.
- M. Trapp: Das ehemalige Königshaus am grossen Platze Brünns. M. 1879. XXV.
- Ältere Siegel der Stadt Brünn (1231, 1315). M. 1881, XXVII.
- Das Dietrichsteinsche Gruftdenkmal in der Garnisonskirche zu Brünn. M. 1882 XXVIII.
- A Prokop: Zur Baugeschichte der Brünner Domkirche. M. 1883 XXIX.
- M. Trapp: Die Zeichen am Brünner Rathaus-Portale. M. 1884 XXX.
- M. Trapp: Restaurierungen in Brünn. M. 1884.
- A. Prokop: Über das ehemalige »Judenthor« in Brünn. M. 1895.
- Drobounké zprávy a obrázky o budovách brněnských podávají konservatoři brněnští nebo moravští skoro v každém ročníku jmenovaných Mittheilungův. Další studii uveřejnil tam r. 1901 Adolf Raab: Der Kreuzgang von Maria Saal in Brünn.

Adolf Raab uveřejnil důležitá pojednání z dějin brněnských také v jiných časopisech:

Zur Geschichte der Brüner Familie Rutilius v Zeitschrift d. V. für die G. M. und Sch. I. 1897, str. 44—46.

Kaiser Josefs Türkensiege in der Erinnerung der Brüner v Zeitschrift 1898 str. 175—179.

Christof Schwarz im Lichte seiner Zeit v Zeitschrift 1899.

Die Erwähnungen Brünns im Chronicon Aulae Regiae v Zeitschrift 1902.

A. Raab: Die St. Kunigunde Kirche zu Obrowitz. Zeitschrift 1914.

Také známé Schmiedlovy Videňské Österr. Blätter für Literatur und Kunst přinesly články:

A. L. Wolfskron: Das Portal des Rathauses in Brünn. Ö. B. 1844.

Dr. B. Dudík: Empfang und Huldigung des Erzherzogs Mathias in Brünn 1608. Ö. B. 1845.

Wodiczka Peter: Geschichtliche Daten über das Brüner k. k. adelige Damenstift (Maria Schul). Brünn. W. Burkart.

V Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien (1889. B. XIX). Alexander Makowsky uveřejnil článek: Lössfunde bei Brünn und der diluviale Mensch.

V Lipsku vycházející Illustrierte Zeitung občas přináší drobné zprávy z Brna. Ve sv. 40. r. 1863: Peter Ritter v. Chlumecký, ve sv. 46. r. 1866: Die neue evang. Kirche in Brünn; v témže svazku: Der Spielberg 1645, 1700; v 79. svazku r. 1882; Das neue Stadttheater in Brünn; ve 100. svazku r. 1893 článek z pera Dra W. Schrama: Zum 90. Geburtstage Chr. d'Elverts.

Dějiny památek církevních v Brně podal Řehoř Volný ve spise Kirchliche Topographie von Mähren. II. Abth. 1. B. Brünn 1856.

Jednotlivé zprávy podávají:

M. Trapp: Die Zderad Säule bei Brünn. Brünn 1862.

M. Trapp: Das Fideicommisshaus »Kaunitz« am grossen Platz in Brünn. Brünn 1868.

M. Trapp: Verzeichnis der Ansichten und Pläne der königl. Landeshauptstadt Brünn vom J. 1593 bis auf die Gegenwart. Brünn 1871.

M. Trapp: Der Spielberg in Brünn. Brünn 1873.

M. Trapp: Beiträge zum bürgerl. Militärwesen Brünns. Brünn 1873.

M. Trapp: Das ehemalige Königshaus am grossen Platze Brünns. Brünn 1878.

M. Trapp: Brünns Kirchliche Kunstdenkmale. Brünn 1888.

Emil Weinbrenner: Mähren und das Bisthum Brünn. Brünn 1877.

J. Weingartner: Geschichte des deutschen Staats-Ober-gymnasiums in Brünn (1578—1878). Brünn 1878.

Aug. Prokop: Zur Baugeschichte der Peterskirche in Brünn. Wien 1884.

Albert Rille: Die Geschichte des Brüner Stadt-theaters (1734—1884). Brünn 1885.

Albert Rille: Brüner Bauwerke im 17. und 18. Jahrhundert. Brünn 1890.

W. Schram: Vincenz E. Milde, Erzbischof und Pädagoge, Brünn 1877.

W. Schram: Brüner Chronik v. 1800-1850. Brünn 1885.

Dr. W. Schram: Aus dem Archive der Brüner Bäcker-innung v časopise Kleingewerbe 1886, str. 34.

W. Schram: Brunnen u. Säulen in Brünn. Brünn 1886.

Dr. W. Schram: Berichte über das in den Archiven der Stadt Brünn befindliche kuthist. Quellmaterial. Wien 1893.

Dr. W. Schram: Verzeichnis Mährischer Kupfer-stecher vom J. 1480 bis zur Gegenwart. Brünn 1894.

Dr. W. Schram: Neue urkundliche Beiträge zur Geschichte der Stadt Brünn (jsou to účty města Brna z l. 1550—1700) v časopise Zeitschrift für die Geschichte u. s. w. I. 1897.

Dr. W. Schram: Brünn zur Zeit der Kaiserin Maria Theresia (1740—1780). Vyšlo v časopise »Tagesbote« v Brně r. 1899.

Dr. W. Schram: Ein Buch für jeden Brüner. I—IV. Brünn 1901—1904.

Chr. d'Elvert: Chronik der Landeshauptstadt Brünn seit dem letzten Jahrhunderte. (F. M.)

Spis: Kurze Darstellung des Elisabethinerinnen-Klosters in Altbrünn in den J. 1777—1854. Brünn 1854.

Dr. Th.: Brünn, kurz geschildert, Brünn 1866.

A. Pospiech; Brünn als Grossgemeinde. Brünn 1871.

Georg Deutsch: Die Entwicklung der Landeshauptstadt Brünn in den letzten 100 Jahren. Brünn 1883.

Alex. Makowsky und Ant. Rzehak: Geologische Karte der Umgebung von Brünn. Wien 1883, Brünn 1884.

K. J. Maška: Lössfunde bei Brünn und der diluviale Mensch. Wien 1889.

D. E. Migerka: Rückblicke auf die Schafwollwaren-Industrie Brünns. Brünn 1890.

Spisek: Die Brüner Domkirche. Brünn 1891.

Alex. Makowsky: Der diluviale Mensch im Löss von Brünn. Wien 1892.

Dr. A. Wieser: Die Gemeindeverwaltung der Landeshauptstadt Brünn 1894—95. Vycházelo od r. 1896 každý rok do r. 1914.

Dr. B. Bretholz: Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645. Brünn 1895.

Dr. B. Bretholz: Urkund. und handschriftliche Mittheilungen aus dem Brüner Stadtarchive v časopise Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens. I. Brünn 1897. Zpráva ta popisuje cestu poslu brněnských k císaři r. 1645.

Dr. B. Bretholz: Zur Biographie des Markgrafen Jodok von Mähren v časopise Zeitschrift. III. 1899.

Cl. Janetschek: Das Augustinerstift St. Thomas in Brünn während des 30jähr. Krieges v časopise Zeitschrift I. 1897.

Rzehak: Massenfunde alterthümlicher Gefässe im Weichbilde der Stadt Brünn v časopise Zeitschrift I. 1897.

Dr. G. Trautenberger: Die evang. Schule in Brünn. Brünn 1896.

Dr. G. Trautenberger: Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn. Brünn 1897.

Die öst.-ung. Monarchie in Wort und Bild. Mähren und Schlesien. Wien 1897.

Dr. B. Bretholz: Der Schulmeister auf der Zeil 1755. Zeitschrift 1913.

Dr. B. Bretholz: Kleine chronistische Nachrichten und Urkunden zur Geschichte Brünns. Zeitschrift 1915.

Dr. B. Bretholz: Geschichte Mährens. Brünn 1895.

Dr. B. Bretholz: Die Pfarrkirche St. Jakob in Brünn. Brünn 1901.

Dr. B. Bretholz: Geschichte der Stadt Brünn. Brünn 1911.

Dr. B. Bretholz: Geschichte Böhmens und Mährens. I—IV. Reichenberg 1924.

Dr. Fischel: Zur älteren Baugeschichte des Landhauses auf dem Dominikanerplatz in Brünn. Zeitschrift 1903.

M. Grolig: Das Epicedium des Brüner Minoritenklosters. Zeitschrift 1897.

J. Leisching: Die bürgerliche Artillerie-Compagnie in Brünn. Zeitschrift 1902.

J. Leisching: Bisher unbekannte Stadtbilder Brünns. Zeitschrift 1919.

A. Rille: Die städtische H. Gomperz Gemäldesammlung in Brünn.

A. Rille: Das 25jährige Jubiläum des neuen Brüner Stadttheaters. Zeitschrift 1907.

A. Rzehak: Ein Grab der La Tène-Zeit im Weichbilde der Stadt Brünn. Zeitschrift 1906.

A. Rzehak: Mährische Denare des Markgrafen Vladislav (1197—1222) im Münzfunde von Tremles in Böhmen. Zeitschrift 1910.

J. Schirmeisen: Die vorgeschichtliche Besiedelung des Brüner-Gebietes. Zeitschrift 1924.

O. Smital: Institut der Stadtbücher in Mähren. Zeitschrift 1912.

O. Schier: Die Zernierung von Brünn durch die Preuzen und Sachsen im J. 1742. Zeitschrift 1909.

E. Soffe: Petr Ritter von Chiumecký. Brünn 1903.

O. Stoklaska: Die Testamente der Brüner Bürger. Zeitschrift 1902.

H. Welzl: Brünn im 15. Jahrhunderte. Zeitschrift 1902.

H. Welzl: Brünn im 16. Jahrhunderte. Zeitschrift 1903.

H. Welzl: Zur Geschichte der Juden in Brünn. Zeitschrift 1905.

H. Welzl: Brünner Chronik des Petr Freih. von Forgatsch. Zeitschrift 1910.

Českým jazykem psali o Brně:

Článek »Památka na Františkově hoře u Brna« v časopise Jindy a Nyní 1831, str. 93.

Článek »Brno« v časopise Česká Včela r. 1836, str. 383.

Zap: »Brno« v časopise Květy r. 1837, str. 142.

V. A. Šembera: Odkud pochází Brno a Holomauč. V Časopise českého musea r. 1838.

O divadle v Brně v časopise Květy r. 1839 a 1840.

Jos. Pospěch: Krátký dějepis bývalého kláštera premonstrátů, nynější farnosti a chrámu Páně v Zábrdovicích. V Brně 1869.

V. Royt: O Brně za nejstarší doby. V Časopise Matice moravské r. 1869.

Dr. J. Čelakovský: O právních rukopisech města Brna. V Časopise českého musea 1882.

Frant. Bauer: Podzemní žaláře na Špilberku. V Praze 1888.

Frant. Šujan: Brno a hrad Brněnský. V »Mor. Orlici« r. 1890.

Frant. Bauer: Brno. V Telči 1892.

Zd. Sádovský: Dějiny Králova Pole. Ivančice 1893.

Fr. Kameníček: Rukopisná sbírka Josefa Val. Zlobického ve Františkově museu v Brně. Listiny (57) o Brně z l. 1276—1792. V Annales III. Zem. musea. V Brně 1898.

Frant. Šujan: Švédové u Brna r. 1645. V Časopise Matice moravské 1897—98. Vyšlo také jako kniha r. 1898.

Fr. J. Rypáček: Úryvky z dějin kr. hl. m. Brna v kalendáři »Moravanu« 1900.

Pro dějiny Brna důležité jsou také spisy, které vysvětlují osudy Moravy vůbec.

Fr. Palacký: Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. I.—V. V Praze 1878.

A. Boček: Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství moravském. V Brně 1850.

B. Dudík: Mährens allgemeine Geschichte. I.—XII. Brünn 1860—88.

B. Dudík: Dějiny Moravy. I.—IX. V Praze 1872—1884.

V. Brandl: Kniha pro každého Moravana. V Brně 1863 a 1892.

V. Brandl: Statuta Conradi. V časopise Právnicku v Praze 1873.

Zápas o české školy v hlavním městě Moravy. V Brně 1888.

Fr. A. Slavík: Morava a její obvody ve Slezsku po 30leté válce. V Telči 1892.

Dr. M. Kříž: O době pravěké, předvěké a novověké na Moravě. V Brně 1892.

Jar. Demel: Konrad Ota, první markrabí moravský. V. Č. M. M. 1894.

I. L. Červinka: Mince a mincovnictví markrabství Moravského. V Časopise Matice moravské. 1895—1897.

J. Smolík: Denáry údělných knížat na Moravě. V rozpravách české akademie v Praze 1896.

V. V. Tomek: Dějepis města Prahy. I.—XII. V Praze 1901.

Ferd. Menčík: Studenti z Čech a Moravy ve Witemberku (1502—1602). V Č. Č. M. 1897.

Jindřich Dvořák: Moravské sněmování 1848—1849. V Telči 1898.

G. Friedrich: Kodex Tišnovský. V Č. Čas. Historickém 1897.

Frant. Outrata: Přehled písemnictví českého na Moravě v l. 1830—1870. V Prostějově 1898.

Rudolf Dvořák: Dějiny Moravy od nejstarších dob do r. 1848. I.—II. Vlastivěda mor. Brno 1899—1902.

Fr. Kameníček: Jednání sněmovní a veřejná v markrabství moravském (1412—1527). Archiv český X. a XI. V Praze 1891.

Fr. Kameníček: Zemské sněmy a sjezdy moravské. I.—III. V Brně 1900.

H. Bulín: Besední dům v Brně 1872—1922. V Brně 1922.

J. Čelakovský: O středověkém radním zřízení v král. městech moravských. Časopis Mat. mor. 1905.

VI. Helfert: Opera o Donu Juanu v Brně r. 1734. Č. M. M. 1920.

Lad. Klicman: Monumenta vaticana. I. Acta Clementis VI. 1342—1352. Prague 1903.

Fr. Kameníček: Paměti a listář Dra Aloise Pražáka. V Praze 1926.

Aug. Kratochvíl: Epicedium minor. kláštera v Brně. Č. M. M. 1920.

K. Krofta: Monumenta Vaticana. Acta Urbani VI. et Bonifacii IX., 1378—1404. Prague 1905.

B. Mendl: Sociální krise měst ve století XIV. Č. Č. H. 1924—1926.

B. Novák: Monumenta Vaticana. II. Acta Innocentis VI. 1352—1362. Prague 1907.

V. Novotný: České dějiny. V Praze 1913.

J. Peňáz: Popis města Brna k soutěži na regulační plán 1926. Brno 1926.

Aug. Prachař: Velké Brno. 1925.

V. Prasek: Eburodunum. Brno. Č. M. M. 1901.

F. Rypáček: Smlouva mezi králem Ferdinandem I. a zábrdovským opatem Janem o náhradu škody zatopením způsobené 1552. Č. M. M. 1913.

Fr. Slavík: Brněnský okres. Brno 1897. Vlastivěda moravská.

Fr. Šujan: Dějepis Brna. Brno 1902.

Fr. Šujan: Starý hrad údělných knížat brněnských stál na Františkově? Č. M. M. 1909.

Fr. Šujan: Bretholzovo dílo Geschichte der Stadt Brünn. Č. M. M. 1912.

Fr. Šujan: Nestvůry kolem Brna. Lidové noviny, 6./12. 1926.

Fr. Šujan: Vývoj hradů na Moravě v letech 1029—1197. Brno 1906.

Fr. Šujan: Nejstarší zřízení zemské na Moravě. Brno 1926.

Jos. Šusta: Dvě knihy českých dějin. Praha 1919.

H. Traub: Zřízení techniky brněnské r. 1849. Č. M. M. Z. X.

Jan Tenora: Presentační právo abatyší tišnovských na probošství u sv. Petra v Brně. Hlídky 1925.

Od měsíce října 1920 městská rada brněnská vydává dvakrát za měsíc, vždy 1. a 15. Obecní věstník, jenž přináší zprávy o činnosti městské rady i zastupitelstva Velkého Brna.

B. Seznamy domův a popisy.

Pro poznání topografie brněnské důležitý jsou seznamy domův a popisy Brna. Číslování domů v Brně bylo zavedeno r. 1755., a od té doby podnes vydávají se popisy města:

Verzeichniss der in der k. Stadt Brünn befindlichen Gassen, numerirten Häuser, Inhaber und ihrer Schilde. Brünn 1779.

Verzeichniss der sowohl in der k. Hauptstadt Brünn nach ihren vier Vierteln, dann ob denen zur Stadt gehörigen, als auch rings um die Stadt liegenden Vorstädten befindlichen Gassen, numerirten Häuser, Inhaber und ihrer Schilde, auch zu was für einer Pfarre diese oder jene Gasse in der Stadt und den Vorstädten gehörig. Von Josef Lemmer. 1785 a 1794.

Neues Notizschema von der k. Hauptstadt Brünn für das Jahr 1789, darinnen der Handlungs-Etat, der Manufacturen, Fabriken, Künstler, Professionisten, Handwerker und sonsten zur nützlichen Auskunft dienenden Gegenstände in alphabetischer Ordnung mit Benennung der Wohnhäuser, Plätze, Gassen, Hausinhaber, ihrer Schildern und Militärnummern der Häuser in der Stadt und in den Vorstädten zu finden, auch andere nöthige Nachrichten der aufblühenden Künsten, Stiftungen und Wissenschaften enthalten sind. Brünn bei Joh. Silv. Siedler. 1789.

Vollständiges Verzeichniss aller in der kaiserlichen auch k. k. Hauptstadt Brünn und ihrer Vorstädte befindlichen und nun neu numerirten Häuser, deren Eigenthümer, Strassen, Gassen und Plätze nebst genauer Anzeige der Gründe und Pfarren, zu denen jedes Haus gehört. Von Anton Krommer, Magistrats-Ratofficier und Konskriptions-Kommissär. Brünn und Olmütz 1806.

Verzeichniss der Häuser der k. Stadt Brünn und ihrer Eigenthümer, Brünn 1818.

Häuser-Schema von Brünn oder Verzeichnis aller in der k. Hauptstadt Brünn und ihren Vorstädten, befindlichen Häuser, deren Eigenthümer, Strassen, Gässen und Plätze, nebst genauer Anzeige der Grundobrigkeiten und Pfarren, zu denen jedes Haus gehört. Von Ferd. Kraus, k. k. Polizeibeamten. Brünn 1827 a 1833.

S. Schneider: Brünn und seine Denkwürdigkeiten. Wien 1830.

C. J. Schmidt: Brünn und seine Umgebung. Ein Gemälde dieser Landeshauptstadt. Brünn 1835.

Beschreibung einiger Denkwürdigkeiten der k. Hauptstadt Brünn.

Josef Dittrich: Schema aller in der Hauptstadt Brünn sammt Vorstädten befindlichen Häuser. Brünn 1849.

Handbuch des Fabriks-, Handels- und Gewerbe-Standes im Bezirke der Brünnner Handels- und Gewerbe-Kammer. Von Dr. Robert Heym, Sekretär derselben, Brünn 1852.

Schematismus für die königl. Hauptstadt Brünn, sammt allen Vorstädten. Von Joh. Alex. Herlth, Vice-Bürgermeister. Brünn 1853.

Allgemeines Adressenbuch und Häuserschema für die k. Hauptstadt Brünn. Von J. A. Herlth. Brünn 1856. Podobné adresáře pro Brno vycházejí ročně podnes.

Berichte der Brünnner Handels- und Gewerbekammer. Brünn 1851—1899.

Statistischer Bericht über die wichtigsten demographischen Verhältnisse in Brünn. Wien 1887.

Fremdenführer durch Brünn und Umgebung. Brünn J. 1874.

Neues Orientierungsschema für die Landeshauptstadt Brünn. Brünn 1867 a 1877.

Fr. Kumpošt: Stručný popis kr. hlav. města Brna. V Brně 1884.

Unser Brünn. Führer mit 11 Ansichten und einem Stadtplane. Brünn 1888.

Führer durch Brünn und seine Umgebung. Brünn 1885 ad 1895.

Průvodce Brnem a okolím. V Brně 1893.

Statistische Darstellung des Bevölkerungsstandes der k. Landeshauptstadt Brünn auf Grund der Volkszählung vom J. 1857.

Statistische Darstellungen in der Landeshauptstadt Brünn. Brünn 1870 a 1890.

Dr. W. Schram: Brünn und Umgebung. Zürich 1888.

Ant. Rosetti: Der Brünnner Spielberg. Brünn 1880.

R. Hanák: Die königl. Landeshauptstadt Brünn und die Umgebung. Brünn 1880.

Geheimnisse des Spielberges. 1856 a 1882.

Fr. Bauer: Podzemní žaláře na Špilberku. V Praze 1888.

Fr. Bauer: Brno. V Telči 1892.

C. Obrazy, plány a pohledy na Brno. Špilberk.

Pokud známe, nejstarší obraz Brna je v českém díle polského spisovatele Barth. Paprockého »Zrcadlo slavného margkrabství Moravského«, jež vyšlo v Olomouci r. 1593. Jsou tam obrazy několika měst moravských, obraz Brna je na listě 386.

Věrnější obraz Brna je z r. 1617, jež »ex depicto aliorum communicat Georgius Houfnaglius«. Je to rytina do mědi, která je úplně shodná s dřevorezbou Paprockého, bezpochyby obě reprodukce neznámého originálu z konce 16. století. Obraz Houfnaglův je v díle: Civitates orbis terrarum etc., jež Georg Bruin vydával v Kolíně v l. 1572 až 1618. S malými změnami je na J. A. Komenského Mapě Moravy, kterou asi 1627 vydal Mikuláš Vischer. R. 1678 ve 3. vydání knihy Daniela Meisnera »Libellus novus politicus emblematicus civitatum« vyšla zmenšená rytina Bruinova. Ba ještě na mapě Moravy od Math. Senttera v 18. stol. je obraz Brna ze 16. století. Otisk v Bretholzově díle: Der Vertheidigungskampf, str. 16.

R. 1644 brněnský malíř Marz Groer zhotovil malý obraz Brna pro kapli P. Marie, která stávala na rohu nynější ulice Masarykovy a Panské. Jest to jen pohled na okolí kaple, je však velmi názorný a význačný. Originál je v Zemském museu, reprodukce ve zmíněném spise Bretholzově.

Slavné obhájení Brna proti Švédům r. 1645 bylo podnětem k několika obrazům a plánům. Nejdokonalejší je: »Aigentliche Abbildung der königlichen Statt Brünn«, jež brněnští malíři Hieronymus Benno Beier a Hans Jörg Zeiser namalovali pro císaře. Císař Karel r. 1918 daroval kopii městu Brnu, ale poslána už nebyla, nýbrž zůstala ve Vídni. Tiže umělci podobný obraz vymalovali pro obec brněnskou: Aigentliche Abbildung der schweren und harten Belegung der Stadt Brünn«. Originál jest v Zemském museu, reprodukce L. Pinkavy z r. 1845 a pak ve spise Bretholzově. Podobný obraz Brna z r. 1645 rada brněnská obětovala do chrámu Páně v Mariacelli ve Štyrsku, kde jest posud.

R. 1650 ve Frankfurtě Martin Zeiler vydal knihu »Meriani: Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae«, ve které je otisknuta Komenského mapa Moravy a význačný plán Brna s předměstími.

Po r. 1645 Brno bylo rozšiřováno a opevňováno, k čemu byly zhotoveny: »Übersichtspläne der neuen Brünner Stadtbefestigung« z r. 1645, 1658, 1676, 1678, 1682, 1699 a 1702, které jsou ve válečném archivě ve Vídni.

R. 1672 ve Vídni byla vytištěna kniha »Relatione dell' assedio di Bruna«, ve které jest podrobný plán celého obléhání, jemuž podkladem je plán Zeilerův z r. 1650.

Kolem r. 1675 zhotovil obraz Brna »Ansicht der Stadt Brünn« brněnský malíř Johann Baptist Spiess. Obraz jest v Zemském museu, reprodukce v musejních Annalech III. Týž umělec pořídil r. 1688 kopii svého obrazu.

Kolem r. 1690 vymaloval Brno malíř Volbert Allen, jenž na rozkaz císařův maloval některá města v zemích císařových, ale není známo, kde obraz jest.

Rytinu Brna zhotovil Fr. Dominicus ord. praed. v Brně r. 1692. Jest v Zem. museu.

Také na mapě Moravy, kterou r. 1692 vydal G. M. Vischer, jest rytina Brna.

D'Elvert ve XIII. sv. Spisů hist.-statist. sekce na str. 216 až 220 uvádí ještě tyto:

Pohled na Brno. Franc. Wohlhaupter delineavit. Dom. Rosetti sculpsit Wienne.

Pohled na Brno 1653 nákladem Mariánské družiny od Šeb. Jeneta ve Vídni.

Pohled na Brno od Laidiga (v Brně asi 1712).

Pohled na Brno asi 1700. Vydali dědicové J. P. Wolffa. Jest v Zemském museu.

Pět různých pohledů na Brno vydali v Augšpurku Friedrich Bernhard Werner a Martin Engelbrecht (1703). Jsou v Zem. museu.

Obraz P. Marie u sv. Tomáše s pohledem na Brno z r. 1730.

Pohled na Brno od J. G. E. (Etgens) [Mater Dei nigra etc.] z r. 1736. Reprodukce v musejních Annalech. III. Str. 175.

Obraz Brna za pruského obležení r. 1742. Jest v klášteře augustinském na Starém Brně. R. 1845 vydán v »Mähr. Wanderer« s popisem Dra Konrada Schenkla.

Plán Brna na Müllerově mapě Moravy, vydané r. 1742 od Le Rouge a r. 1758 od Lottera v Augšpurku.

Sancta Maria major s pohledem na Brno od Karla Birkharda († 1749).

Věrný nákres (Delineation) Brna od J. C. L. Kopie od Joh. Freunda: Prospekt der k. k. Hauptstadt Brünn.

Pohled na Brno 1763 od J. S.

Pohled na Brno 1790 od Tomáše Schweigela.

Plán Brna s čísly a majiteli domů z r. 1794 od ing. Stoška. Ryl J. Sechan.

Brněnská radnice 1799 (v Bibl. Austr. str. 179).

Pohledy na Brno 1808 od Štěp. Kohlnedera.

Pohled na Brno od L. Scheibenhofa, jež ryl Arrighoni. J. Hesse v Brně.

Půdorys města Brna z r. 1817 od L. Scheibenhofa. Jest to podrobný plán Brna, jež Scheibenhof věnoval zemskému gubernátorovi hraběti Mitrovskému.

Brno s předměstími 1815 od Scheibenhofa. Ryl J. David. Vydáno 1820.

Pohledy (16) s Františkova od Richtra.

Pohled na Brno od Scheibenhofa a Arrighoniho v Jurendově »Vaterl. Pilger« 1820.

Pohled na Brno od Aloise Saara. Majetek císařovny Alžběty.

Pohled na Špilberk od ing. Berniera 1824. V museu Zemském.

Plán Brna z r. 1825 a 1843 (2. vyd.) v měřítku 1:2700.

Plán Brna z r. 1828 od stavební direkce ku potřebě úřední.

Katastrální mapa Brna v několika sekcích z let 1826 i 1876. V archivu katastrálních map v Brně, Koblišná 48.

Okolí Brna v 6 sekcích vydáno od generálního štábu.

Topograf. mapa Brna s okolím (Österr. Encykl. VI. 399).

Speciální mapa Brna s okolím od c. k. gener. štábu.

Pohledy na Brno (Moravia 1840, str. 114).

Pohled na Brno v Schimmerově: Geschichts- und Erinnerungskalender 1828.

Plán Brna od c. k. ing. hejtmana šl. Gaala. V Brně 1839.

Rytiny (10) v díle: Merkwürdigkeiten und Sagen aus der Umgegend von Brünn. Sepsal Jan Vogl. Ve Vídni 1842.

Lithogr. pohled na Brno s okolím od Pernolda. Ve Vídni 1844.

Pohled na Brno od Würbsa v »Neuer Bothe aus Mähren« 1845.

Pohledy na Brno vydal Gastl v příloze ke Gastlovu »Bothe aus Mähren« 1851.

Pohled na Brno od Chapuye z r. 1852. Vytiskl Rauch ve Vídni. R. 1842. Plán Brna zhotovil Baltz von Baltzberg.

Situační plán Brna s okolím od Frant. Doležala. Ve Vídni 1858.

Tento D'Elvertův seznam obrazů, plánův a pohledů na Brno poněkud opravil a doplnil Dr. Bretholz článkem: »Brünner Stadtbilder (bis zum J. 1750)« ve III. ročníku Annales Musei Franciscæ Brunæ.

Bretholz kromě Houfnaglova uvádí ještě tyto obrazy Brna:

Obraz Brna z r. 1742, jež městská rada brněnská obětovala do kostela v Mariacelli ve Štyrsku.

Jiný obraz Brna z r. 1742 jest v Zemském museu v Brně, ale jest velmi poškozen.

Bretholz také upozorňuje na obraz Brna v kostele sv. Tomáše v Brně nad jižním vchodem.

Dále reprodukuje v Annales III., str. 179, obraz Frant. Korompaye, jež vymaloval Brno o Božím Těle r. 1748. Originál jest v Zemském museu.

Krásné pohledy na Brno z různých dob jsou vystaveny v městském museu na Dominikánském náměstí ve starém zemském domě. Zvláště názorný je plastický obraz Brna i okolí z r. 1645, jež r. 1907 zhotovil L. Mazur. Dále obraz Brna i okolí z r. 1742 od L. Mazura r. 1913. Nejlepší je plastický obraz Brna i okolí z r. 1824 a 1825, který vytvořil Jiří Wiesner, farář v Soběchlebích.

Nové rytiny Brna Bretholz uvádí tyto:

»Brünn in Mähren«. Delineavit Friedrich Bernard Werner asi r. 1700.

»Prospect von der Stadt Brünn in Mähren.« F. B. Werner del. asi 1703.

»Plan von der Haupt Stadt und Vorstädter Brünn in Mähren.« F. B. Werner delin. Breslau.

»Brunna Moraviae, Brünn in Maehren.« Marc. Abraham Rupprecht sculp.

»Prospect der Stadt Brünn in Mähren.« Eder exc. A. Sommer fecit.

Seznam podobných prací podal r. 1871. M. Trapp ve spisku »Verzeichnis der im Franzens Museum ausgestellten, bis jetzt bekannten Ansichten und Pläne etc. der königl. Landeshauptstadt Brünn vom Jahre 1593 bis auf die Gegenwart«.

R. 1879 vydal C. Winkler: Neuester Situations-Plan von Brünn.

Podrobný je: Neuester Plan von Brünn 1890. Brünn 1890.

Poučný je přehled ve spisku: Führer durch die Gemäldegalerie des Franzens Museums. Brünn 1899.

R. 1900 knihkupec A. Píša vydal český a německý »Plán kr. hlavního města Brna«, na němž je také Müllerův plán Brna z r. 1742.

R. 1909 městský stavební úřad vydal podrobný Plan von Brünn v měřítku 1:5760.

Od r. 1919 skoro ročně vychází Jančův Plán Velkého Brna v měřítku 1:11.520. Registruje pokrok v Brně, ale v připojených obcích nikoli. R. 1925 Ústřední spolek učitelský vydal Plán Velkého Brna, jež provedl městský stavební úřad v Brně, v měřítku 1:11.520.

Dle těchto pramenův a pomůcek napsal jsem stručné dějiny Brna, jež ve druhém vydání vydává spolek Musejní ve Vlastivědě společně s městskou radou brněnskou.

Do konce 14. st. naznačil jsem rozvoj Brna podrobně na základě bezpečných zpráv rukopisných i tištěných. Od 15. st. naznačuji rozvoj Brna stručněji, poněvadž r. 1411. přestává důležitý pramen Codex dipl. Moraviae.

V knize své naznačuji stručně, jak obyvatelstvo brněnské pracovalo v oboru práce hmotné i duševní, by nezůstalo za obecným rozvojem lidstva, jež stále postupuje k dokonalejší vzdělanosti. Nezamlčím ani překážek, které Brno na dráze té zdržovaly.

Postupuji dle jednotlivých panovníků, kteří bývali nejvyššími pány nad Brnem, a mám na zřeteli Brno jako středisko správy zeměpanské i zemské (kníže, král, markrabě, stavové, soudy, sjezdy a sněmy zemské), jako městskou obec (výsady, správa policejní, soudní a hospodářská), měšťanstvo (živnosti, blahobyt, zábavy, počet) a vzdělanost duševní všech obyvatel (náboženství, národnost, vědy a umění). Poněvadž zákonem ze dne 16. dubna 1919 bylo připojeno k Brnu ještě 23 obcí okolních, všímám si také těchto a chci vylíčiti vývoj Velkého Brna do konce r. 1925.

Od stálého uvádění pramenův a pomůcek od r. 1411 upouštím ze šetrnosti ke čtenářům, neboť musil bych stále citovati, ale připomínám, že prameny a pomůcky srovnával jsem vždy svědomitě, bych se neuchýlil od historické pravdy.

Při pramenech rukopisných pro první vydání radou i skutkem často mi pomocen býval pan zem. archivář Dr. B. Bretholz v archivě městském i zemském, zač upřímně děkuji. Při pochybnostech topografických ochotně mi rady a poučení poskytovali brněnští badatelé P. T. pp. redaktor H. Welzl, správce Adolf Raab

a zem. bibliothekář Dr. W. Schram, kteří již dosáhli odplaty věčné, ale přátelské ochoty jejich vždy vděčně budu vzpomínati. Při druhém vydání děkuji za laskavou podporu váženým správám archivu městského i zemského a zvláště panu vrchnímu stav. radovi inženýru J. Peňázovi a panu architektu Frant. Sochorovi. Děkuji také ctěné správě spolku »Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens« za laskavé půjčení několika obrazů, jejichž majitel je poznačen. Nejvíce obrazův od městské rady a od Cizineckého svazu opatřil p. vrchní rada A. Kožíšek, jemuž radostně děkuji. — Ostatní obrázky jsou ze Zemského musea, jehož řediteli Dru Helfertovi srdečně děkuji.

DĚJINY BRNA.

Brno rozkládá se na $49^{\circ} 11' 32'' 2'''$ severní šířky a na $34^{\circ} 16' 10'' 5'''$ východní délky dle ostrova Ferra. Vzniklo nad soutokem řek S v r a t k y a S v i t a v y, které vyhlodaly ve vypnutině českomoravské hluboké brázdy, jimiž její svah jihovýchodní (Morava) je spojen se svahek severozápadním (Čechy). Při soutoku obou řek začíná úval dyjsko-svratecký, jenž vyplněn je úrodným nánosem s okolních výšin, které Brno (206.66 m) na západě, severu a východě chrání proti chladným větrům severním a, od pradávna mohutnými lesy porostly jsouce, zdravým vzduchem horským opatřují. Nad soutokem Svratky se Svitavou, které do r. 1848 spojovaly se u Brna, zdvihal se vrch z prahorního diabasu (Petrov) a za ním druhý (Hrad), které zrovna vábily člověka k bezpečnému sídlu. Ze Svratky i Svitavy snadno dala se vykopati ramena, by přiváděla vodu většímu místu potřebnou. Nadto přítok Svitavin P o n á v k a, která před zrušením rybníkův bývala vydatnější, dosti podporovala řemeslníka jenž při větším sídle rád se usazoval.

Tato příznivá poloha v údolí mezi Sudetami a Karpatami, jímž vede obchodní cesta z jihu na východ evropský, jakož i výsledky důležitých událostí dějinných byly příčinou, že na tomto místě vzniklo veleměsto, které r. 1900 mělo 109.361 obyvatel na městské půdě 1731 ha 40 a. R. 1921 mělo již 140.576 obyvatel na městské půdě původní a 221.758 na půdě 12.380 ha zvětšeného Brna.

Trvalo však dlouho, než Brno k té velikosti dospělo. Jak se vyvíjelo v době prastaré (předhistorické), nelze určit. V době historické na tom místě shledáváme napřed hrad s podhradím a od 13. stol. město Brno. Dle toho vývoje podávám napřed dějiny hradu, potom dějiny města.

I.

Hrad Brněnský.

I. Doba předhistorická.

(x—1048.)

O Brně v dobách nejstarších až do polovice 11. st. po Kr. historie neví nic jistého. Dějepis musí přenechat slovo družkám svým archeologii a srovnávacímu jazykozpytu. Tyto vědy mluví sice řečí bohatou, ale neurčitou. Nelze ani dle výzkumův archeologických ani jazykozpytných o Brně v době předhistorické povědět nic určitého.

Doba
kamenná.

Archeologie jen povšechně tvrdí, že údolí našich řek moravských byla osídlena již v mladším období kamenné doby (neolithu), kdy člověk neznaje kovů, robil si všechny potřebné nástroje z kamene a kosti. V údolích těch u četných osad nynějších nalézají se bohaté nálezy archeologické čili zbytky sídlišť neolithických. Zbytky takové našly se také v okolí Brna.¹⁾ Dobu neolithickou archeologové odhadují od nejstarší doby až po r. 1000 př. Kr.

Doba
bronzová.

V Brně byly nalezeny památky archeologické také z doby kovové. Povrch země moravské je tak utvářen, že veškerá půda má svah k řece Moravě a k jejím přítokům. Řeka Morava i její přítoky otevřely zemi moravskou národům jižnějším a ukázaly jim přirozenou cestu k národům severním při moři Baltském. Z římského města Carnunta (nedaleko ústí Moravy do Dunaje) údolím řeky Moravy, Bečvy a Odry vedla od pradávna hlavní obchodní cesta, po které četné karavany převážely plodiny a zboží z jižních i severních krajin evropských. Od cesty hlavní odbočovaly vedlejší, z nichž jistě důležitá byla cesta, která vedla od Moravy podél Dyje a Svratky k místu, kde sbíhala se hluboká údolí Svratčino a Svitavino. Do sídliště tamějšího obchodníci dojísta přinesli první tovary kovové z pokročilejších zemí

¹⁾ Svědčí o tom Dr. Wankel (Bilder aus der mähr. Schweiz), Maška, Makowsky, Rzehak, Schirmeisen, Lang, Červinka, Kříž, Hladík, Slovák, Fila, Knies v četných spisech a pojednáních.

jižních. Obchodem dostali obyvatelé Brněnští první výrobky kovové, a to nejprve z mědi, později hlavně z bronzu. Časem sami přiučili se robiti výrobky bronzové.

Doba
železná.

Nástroje bronzové časem ustoupily železným (snad po r. 500 př. Kr.?). Šperky ještě dále byly dělány z bronzu, ale vedle bronzových byly již také ze zlata, stříbra, z jantaru a ze skla. Archeologové tvrdí, že v Brně a v okolí vystřídaly se kovové (železné) výrobky z doby hallstattské, laténské, římské, germánské a slovanské. Kdy která doba nastává nebo přestává, nedovede povědět nikdo.

Archeologové dosud nedohodli se ani v tom, kterému kmeni a kterému národu náleželi předhistoričtí obyvatelé na Moravě, těžko tedy určití to v Brně. Někteří rozsáhlým badáním dospěli k poznatkům, které již od 2000 let hlásá historie, že na Moravě vystřídalo se obyvatelstvo keltické, germánské a slovanské.¹⁾ Kdy jedni ustoupili druhým, o tom archeologové a v novější době ani historikové se nesrovnávají. Dosud však není, proč bychom se uchylovali od střízlivého soudu Palackého a Šafaříkova, že Keltové bydleli u nás v době před Kristem, kdy musili ustoupit Germanům, a ti v V. stol. po Kr. (po bitvě na polích katalaunských) Slovanům. Tak bylo také v Brně.

Jak Brno tehdy slulo a jak obyvatelstvo jeho žilo, dějepis říci nedovede. Archeologie a jazykozpyt k těm otázkám odpověď přenechávají rozmanitým domyslům. Dějepis přichází na pomoc zeměpis.

Keltové.

V době germánské (I.—V. stol.) řecký zeměpisec Ptolemaios (zemřel r. 147 po Kr.) ve svém popise Germanie ve knize II. c. 11. mezi obcemi germánských Kvádů uvádí Erobodunon čili Rhobodunon a ve knize VIII. c. 2.: Eburodunon na téměř poledníku ($38^{\circ} 11/23$) a rovnoběžce ($48^{\circ} 11/23$). Na mapě Germanie (IV. m. Evropy) na ten poledník a rovnoběžku naznačil obec Eburodunon.²⁾ Bedlivé měření na mapě a srovnání polohy Eburoduna s polohou jiných míst podnes za-

¹⁾ Dr. M. Kříž: O době pravěké, předvěké a novověké na Moravě. V Brně 1892.

²⁾ Claudii Ptolemaei Alexandrini Liber geographiae cum tabulis etc. Venetii 1511. V Zemském museu v Brně.

chovaných a nezměnných (na př. s ústím Moravy do Dunaje) nás nejen opravňuje, nýbrž zrovna nutí, **bychom kladli Eburodunon na místo nynějšího Brna**. Ptolemaios naznačil Eburodunon na jižním svahu nevysoké vysočiny, která objímá Brno podnes.

Tento poznatek zeměpisný časem nezvratně dokázati může jen archeologie. Dosavadní nálezy archeologické v Brně tomu nikterak neodporují. Eburodunon čili v latinské formě Eburodunum jest jméno keltické. Bylo ještě jedno v území keltickém v Alpách grajských na prameni řeky Druentie (Durance). Koncovka jeho značí pojem, který slyšíme na př. z anglického Queenstown, Brighton; z německého Magdeburg nebo ze slovanského Bělggrad.

Germané.

Eburodunon založili tedy již Keltové. Pro výhodnou polohu stalo se důležitým sídlem také Germanům. Nebylo-li Eburodunon na místech nynějšího Brna, jistě bylo tu sídliště jiné za doby keltické i germánské. Vedle vykopaných starožitností svědčí o tom výhodná poloha Brna. Svratka i Svitava nanesly sem úrodné prsti, kterou stále hojně zavlažovaly. Okolní hory chránily místo před studenými větry a poskytovaly obyvatelstvu nejen hojně zvěře a dřeva, ale také dosti ochrany před nepřitelem. Vrchy brněnské (Petrov a Hrad) hodily se dobře za sídliště nejen pro bezpečnost před povodní, ale daly se také snadno hájiti proti nepříteli.

Germánské **Kvady**, zeslabené staletým bojem s Římany, podrobili si mongolští **Hunové** a přinutili je, by táhli s nimi proti Římanům do Galie (451 po Kr.). Z bojiště katalaunského Kvadové se více nevrátili. Do vlasti jejich, řídce obydlené, přihrnuli se nepokojní germánští **Rugové** a **Langobardi**, kteří brzy hledali výhodnějších krajin za Dunajem. Do země Kvadské přistěhovali se od severovýchodu **Slované**, kteří časem přijali vzdělanost křesťanskou.

Slované.

Křesťanství začalo vnikati na Moravu za knížete **Mojmíra** (x—846) a **Rostislava** (846—870). Že na Petrově pohanská bohoslužba ustoupila k **řesťanské**, lze souditi z pojmenování chrámu sv. Petra. Tam kříž **Kristův** vztyčili asi již misionáři z arcibiskupství **Salcburského**, kde byl také nejstarší chrám sv. Petra. Působením sv. **Konstantina** a **Methoděje** blahodárné učení **Kristovo**

stalo se **Moravanům** srozumitelným. Zásluhou jejich předkové naši stali se **křesťany** srdcem. Že za velikých bojů Moravy s Německem v době **Mojmírovců** (822—906) Brno pro svou polohu bylo asi důležitou oporou **Mojmírovcům**, vyplývá z povahy tehdejší doby.

Však první květ vzdělanosti křesťanské na Moravě zničen byl **Maďary**, když porazivše **Mojmíra II.** zpustošili celou Moravu tak nelidsky, že na půl století i jméno její mizí z dějin evropských (906—955). **Maďaři** po veliké porážce u **Augsburka** byli vypuzeni také z Moravy knížetem českým **Boleslavem I.** **Morava byla** připojena k **Čechám** (955—999). Po smrti **Boleslava II.** kníže **polský Boleslav Chrabrý** zmocnil se **Moravy**, která zůstala **Polsku** i po jeho smrti (1000—1025), až **Poláci** statečným **Břetislavem**, synem českého knížete **Oldřicha**, byli vypuzeni r. 1029. **Morava** v nynějších hranicích připadla k **Čechám** a **Slovensko** k **Uhrám**.

2. Doba historická.

Břetislav (1029—1055).

Po vypuzení **Poláků** z **Moravy** uvázal se ve správu její **Břetislav** jako kníže **moravský** pod vrchním panstvím **otcovým**. Usadil se v **O l o m o u c i**, kam již v červnu 1030 přivedl si mladistvou manželku, krásnou **Jitku**, kterou **junáckým** způsobem unesl z kláštera **Šveinfurtského**, by nemusil o ni prositi **hrdého otce** jejího markraběte **Jindřicha Babenberka**. **Morava** dostala zřízení **hradové**, jaké tehdy bylo v **Čechách**. **Břetislav** jal se opravovati staré hrady v zemi a stavěti některé nové, jednak jako sídla úřadů, jednak na ochranu pomezí. Po smrti **otcově** r. 1034 stal se také knížetem v **Čechách**.

Morava
spojena
s Čechami.

Břetislavem nastala **Moravě** doba šťastnější a jasnější, jejíž světlo brzy přemohlo i neproniknutelnou tmou, jaká do té doby v dějepise zahaluje **Brno**. **Břetislavem** nastává **Brnu** doba historická. Kníže založil **benediktinský klášter** v **Rajhradě** r. 1048. V zakládací listině daroval klášteru několik vesnic a plat z kraje **brněnského**.¹⁾ Je to první dějepisná zmínka o **Brně**. **Kraj brněnský**

Kraj
brněnský.

¹⁾ Ad hec in Brunensi provincia decimationem frumenti ac decimi nummi. Codex dipl. Mor. I. str. 123. Listina není z r. 1048, jak její datum udává (VI. Kal. Decemb. 1048), nýbrž dle **Wattenbacha**;

měl jméno po Brně. Úředníci (castellani) sídlili na hradech, u nichž rozkládalo se podhradí. Také v Brně byl hrad s podhradím. Snad brzy po vypuzení Poláků z Moravy r. 1029 byla v Brně obnovena, či teprve zavedena staroslovanská správa hradská. Jest jisto, že hrad brněnský za knížete Břetislava (r. 1048) byl střediskem správy kraje brněnského.

Pod hradem brněnským záhy usazovali se lidé, kteří doufali, že na blízku hradu najdou snadnější výživu a stálejší bezpečnost. Tam vzniklo podhradí, jež záleželo po většině ze stavení pro polní hospodářství a pro řemeslníky.

Brno patřilo mezi přednější místa (hrady) na Moravě, což jest patrno z jiné listiny Břetislavovy. Kníže totiž založil kapitulní chrám ve Staré Boleslavi a kostelu i kanovníkům daroval mnoho statkův a příjmů nejen z Čech, nýbrž také z Moravy. Na Moravě daroval jim několik vesnic a poplatek z větších míst. »Brno

unam marcum et duos boves.«¹⁾ Brno mělo platiti ročně celou

který r. 1848 v Rajhradě ji zkoumal osobně, pochází ze 12. století, ale není falsum, nýbrž obsah její jest správný. Obsahuje vše, co Břetislav r. 1048 daroval klášteru. Darované v době vzniku té listiny bylo vyňato (spíše mělo býti vyňato) z práva zemského (ab omni lege provinciali). Palacký prohlásil, že všechny listiny, které u nás před poslední čtvrtí 12. století obsahují vynětí z práva zemského (a lege provinciali), jsou nepravé (Erbenova Regesta I. 624). Tehdejší jmění kláštera bylo v listinu sneseno a domácí zprávy o původu jeho do ní uvedeny koncem 13. století. Friedrich v C. D. B. I. č. 379 a 381 dokázal, že obě listiny rajhradské vznikly koncem 13. století, ale zpráva jejich je hodnověrná. Týž také ve Sborníku Gollově, str. 80. Odpor Bretholzův je marný.

¹⁾ Codex dipl. Mor. I. 125. Palacký s Dudíkem listině nedůvěřují, ale obsah její je správný, jen vročení Bočkovo (cc. 1052) není správné; byla zdělána mnohem později. Viz Friedrich C. D. B. I. č. 382.

Název »Brno« zachoval se podnes u Čechů, latinsky Brunna, německy Brunn. O původě a významu slova Brno jsou náhledy přerozmanité.

Geografie opravňuje, bychom odvozovali názvy ty z keltického Eburoduna. Historie podává jméno tohoto místa po prvé hned ve formě slovanské: **Brno**. Jazykozpyt učí nás, abychom odvozovali brno od staroslovanských jmen: брѣнь (brn-ije = hlína, bláto), neb od брѣня (brn-ija = brnění). Těmto slovům přísluší český tvar Brno.

Brno mohlo by tedy znamenati místo bohaté hlinou, z níž obyvatelstvo robilo hrnce. Podnes část Brna slove Hlinky = Lehmstätte, je to část při ulici Pisárecké na Starém Brně. Tento výklad podal

hrávní (= 200 denárů po 10 kr. předválečných) a dva voly, kdežto některé hrady jen polovici. Zpráva ta má dvojí důležitost; po prvé slyšíme slovo »Brno« a je uvedeno mezi urbes (hrady).

Poněvadž Brno uvádí se mezi místy většími (urbes), souditi možno, že to nebyl již pouhý hrad (castrum), nýbrž hrad již s podhradím (urbs). Obyvatelstvo bylo **slovanské**, poněvadž latinské listiny uvádějí název slovanský.

Kníže Břetislav před smrtí svou († 1055) nové panství moravské rozdělil mezi své mladší syny: polovici východní dal Vřatislavovi (Olomouc), druhou Konrádovi (Znojmo) a Otovi (Brno). Nejstarší Spytihněv stal se knížetem v Čechách, jemuž dle ustanovení Břetislavova (zákon starešinský z r. 1055) náleželo vrchní panství také nad údělnými knížaty moravskými.

A. Brno údělným knížetstvím (1055—1200).

1. Ota (1055—1061).

Kníže Ota sídlil na hradě brněnském a spravoval úděl svůj nedlouho. Nový kníže český Spytihněv ještě r. 1055 vyšel proti bratřím na Moravu.

historik V. Royt (Č. Mat. Mor. r. 1869) a přijal jej také německý historik Krones. Vyskytlo se ještě deset výkladů jiných.

Dle zákonů zvukoslovných lze germánskou formu Brunn, latinskou Brunna a slovanskou Brno vyvoditi z keltického Eburodun — Burodun. V tom případě každý výklad významu slova jest marný, poněvadž od Keltů přejali slovo Germané, od Germanů Slované a přizpůsobili je duchu svého jazyka bez ohledu na význam.

Kdybychom nedbali doby předhistorické, historie podává nám nejprve tvar slovanský Brno, kteréž lze prostě vyvoditi ze staroslovanského brn-ija čili brn-ja, jehož kmen a význam podnes žije v českém: brn-ěti, obrněn, brnění. Brno znamenalo by místo pevné buď polohou nebo i opevněním (hrad). Vyložiti by se dala také slova Brničko, Brněnec, Brňany.

Roytův výklad od slova brn-ije (= hlína, bláto) nemá opory ani v jazyku staroslovanském ani v jazyku našem (Franz Miklosich: Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae 1862). Brandl v prvním a druhém vydání Knihy pro každého Moravana (I. str. 230, II. str. 289) kolísá a odporuje sobě, poněvadž nerozeznával staroslovanských slov brn-ije (hlína) a brn-ija (brnění: брѣнь a брѣня). Ostatně slovný výklad významu bezpečným a neomylným není žádný, tedy ani můj; větší důvěru mám v odvození z keltického Eburoduna. (Viz Словарь Среанъв 1893.)

Podhradí.

Hrad Brno.

Jméno Brno.

Napřed poslal list na Moravu, kterým vyzýval zejména 300 šlechticů, jež znal jako nejlepší a nejznamenitější ze všech hradův, a pod ztrátou hrdla nařizoval, aby mu přijeli naproti do hradu Chrudimě. Moravané rozkazu uposlechli a za branou strážnou (nedaleko Svitavy) v polích Hrutovských přišli knížeti v ústřety. Kníže však rozhněván, že nepřišli na místo ustanovené, hned kázal je jmouti a v okovech dal je vězniti, rozděliv je po jednotlivých hradech v Čechách. Koně pak a zbraně jejich rozdělil mezi své a táhl dále cestou do Moravy. To uslyšev bratr jeho Vratislav, bál se ho velmi a utekl do Uher, zůstaviv manželku svou ve hradě Olomouci.

Spytihněv, když všecko dle své libosti spořádal na Moravě, vzal bratří své i svaku, aby byli s ním u jeho dvora. Konráda představil lovcům, Otu pak postavil jako mistra nad pekaři a kucháři.

2. Konrád (1061—1092).

Po smrti Spytihněvově († 1061) bratr jeho Vratislav, jemuž Spytihněv ještě r. 1055 navrátil všechny hrady jeho na Moravě, povýšen byl na stolec český svolením všech Čechů.

Ten hned zemi moravskou rozdělil mezi bratry své na polovic, dav Otovi krajinu východní (Olomouc), která se hodila více k lovům a měla větší hojnost ryb, západní pak (Brno), která jest proti Němcům, dal Konrádovi, který sám také uměl německy. Ta krajina byla rovnější a lučnatější i také na obilí úrodnější.¹⁾ Třetí bratr Jaromír údělu nedostal, poněvadž dle ustanovení otcova měl býti biskupem. Jen z přinucení byl vysvěcen na jáhna a ministroval biskupu mši sloužícímu. Poté hned uprchl se svými přáteli do Polska.

¹⁾ Kosmas výslovně praví, že Brněnsko jest proti Němcům, tedy Vratislav r. 1061 vykázal Brněnsko Konrádovi pro znalost němčiny jistě z ohledu na sousední Rakousy, kde od r. 955. národnost německá od Dunaje jistě pokročila hodně k Dyji, ale nikoli proto, že Brněnsko r. 1061 bylo německé, jak tvrdí Bretholz v Geschichte Brünnns na str. 37. Tehdy německého obyvatelstva na Moravě ještě nebylo, nýbrž jazyk český sáhal daleko za jižní hranice Moravy do Rakous. Osada Lednice byla česká ještě v polovici 19. století.

Když zemřel biskup pražský Šebř r. 1067, tehdy Konrád a Ota poslali pro bratra svého Jaromíra do Polska a přiměli jej, že přijal opět roucho a pleš duchovní. Však kníže Vratislav již nechtěl ho míti biskupem. Konrád a Ota přišli z Moravy do Prahy, bratra svého Jaromíra s sebou vedouce, a snažně knížete za něj prosili. Kníže chystal se na výpravu do Polska, proto rozhodnutí poodložil až k hranicím zemským, kde prý budou všichni starší národu českého, velmoži a úředníci i přednější z duchovenstva, na jejichž usouzení záleží biskupa zvolení. Když přišli ku bráně zemské, kníže u místa Dobenína svolal lid a velmože dohromady. Bratří jeho postavili se vedle něho po pravé ruce, duchovní pak a velmožové posadili se v dlouhém kole a za nimi všichni bojovníci. Tu kníže zavolal Lance, probošta z Litoměřic, a poroučel jej národu za biskupa, podávaje mu prsten a berlu, znaky to biskupské důstojnosti. Stalo se reptání v zástupech.

V tom Kojata, úředník nádvorní (první), stojí po pravé ruce Oty silně jej šfouchl do boku, řka: »Proč se neujmeš bratra svého? Což nevidíš, že se bratr tvůj, syn knížecí, odstrkuje a cizozemec na stolicí povyšuje? Váš otec Břetislav nás a otce naše přísahou zavázal, aby po smrti Šebřově bratr váš Jaromír byl biskupem.« I vzal za pravice Konráda, Otu i Jaromíra a odešli. Větší díl vojska odešel za nimi.

Kníže byl opuštěn, proto vrátil se do Prahy a zval bratry, že již učiní biskupem Jaromíra. V Praze bratří se smířili a kníže propustil Konráda i Otu s pokojem na Moravu.

Smír netrval dlouho, poněvadž biskup Jaromír žádal, by zrušeno bylo nové biskupství v Olomouci (od r. 1062), kterému připadly biskupské statky na Moravě. Když mu nevyhověno, zajel si na Moravu a v Olomouci biskupa Jana ztýral (1072). Z toho Jaromírovi vzešel spor s knížetem i papežem. Ota i Konrád ujímali se Jaromíra, proto r. 1074 papež Řehoř VII. napomenul je, by nedopouštěli zkracovati práva biskupství olomuckého. Jaromír se pokořil a usmířil papeže i knížete.

Moravská knížata Konrád a Ota uznávala českého knížete Vratislava za vrchního pána a věrně se k němu chovala. Když za boje o investituru mezi císařem Jindřichem IV. a papežem Řehořem VII. kníže Vratislav vytrhl proti markraběti rakouskému

Leopoldovi, jenž byl protivníkem císařovým, moravská knížata Konrád i Ota provázela bratra se vším válečným lidem z Moravy a pomohla mu ke slavnému vítězství u Mailberka r. 1082. Konrád brněnský provázela Vratislava také do Mohuče na památný sněm roku 1086, na kterém Vratislavovi dostalo se důstojenství královského a Jaromír domohl se, že biskupství v Olomouci bylo zrušeno právě po smrti biskupa Jana. Kníže Ota biskupství v Olomouci hájiti nemohl, poněvadž byl nemocen a zemřel již r. 1087.

Konrád
ochráncem
práva.

Ota zanechal vdovu Ofku a nedospělé dívky Svatopluka, Otíka a Bohuslavu. Ofka spravovala knížetství olomucké jménem svých synů, při čemž jí svak její Konrád přátelsky podporoval. Král Vratislav však brzy vypudil sirotky a dal hrad Olomouc i jiné hrady svému synu Boleslavovi, který však zanedlouho zemřel (1091).

Vratislav
oblehl Brno.

Konrád přál straně vypuzených sirotek bratrových, pročez král Vratislav velice se naň rozhněval. I vytrhnul s vojskem do Moravy, aby jej podobně vypudil ze země. Přitáhli ke hradu Brnu¹⁾. Král obstoupen velmoži zemskými nařídil obležení dokola. Když ustanovoval místa, kde by který velmož měl postaviti stany, Zderad vladař, mrknuv očima se strany na krále, pravil: »Poněvadž Tvůj syn rád se koupá, rač mu vykázati místo u řeky z této strany hradu.« Tím zahanbil syna krále Břetislava narážeje na to, jak jednou v Sasku se koupal a byl přepaden od nepřátel. Ta slova příliš hluboko v mysli jinochově uvázla a mrzela ho velmi. Zasmušilý odešel do ležení a nevzal jídla až do času nočního. V noci zavolal druhy své a zjevil jim bolest svou. Zároveň poslal tajně ke strýci svému Konrádovi, žádaje o radu, co by měl činiti. Ten prý odpověděl: »Nestrachuj se zhasiti oheň, který mne neméně pálí než tebe.«

¹⁾ Kosmův letopis ve Fontes rerum bohemicarum II. str. 125.: »Ventum erat ad urbem, cui nomen Brnen.« Všechny různé rukopisy kroniky Kosmovy uvádějí to jméno ve formě: Brinen, Bruno, Brynon, Bruen, Brneu, Brnen, ze kterých tvarů zní jen dvojí slovo: Brnen (hrad) a Brno (místo). Z toho Brno (lat. Brunna, ř. Brünn). Bretholz I. c. str. 21. dříve by musil dokázati, že název »Brinen« nebo »Brnen« existoval před »Brnem«, a pak mohl by teprve zcela nejspíše operovati s keltickým jazykem, což jsem učinil také já.

Když posel slova strýcova Břetislavovi vyřídil, přisvědčili Zderad ubiti všichni. Oč se celou noc jednalo, ráno se vykonalo. Když se rozednilo, Břetislav vzkázal Zderadovi, by přijel na potaz. Přijel s velmožem Držimírem. Jak ho Břetislav uhlídal, vyjel mu naproti a vytýkal mu, čím jej kdy urazil. Potom vrhnul mu do očí rukavici a koně obrátil. V tom vyskočili se zástupu jinoši Nožislav a bratr jeho Držkraj s Borešem a Zderada ubili dne 11. července. Bojovník Držimír bledý přiběhl do ležení a zvěstoval králi, co se bylo stalo. Břetislav pak přeložil ležení své nedaleko odtud za jeden vršek (snad u Slatiny?). Větší část vojska, a to v boji udatnější, šla za ním.

Zatím choť Konrádova Wirburga, z bavorského rodu Aribů, bez vědomí manžela svého přišla do ležení krále. Král svolal přednější muže do sboru. Wirburga se slzami stanula před králem a vzlykajíc mluvila: »Já, milý králi, již nehodná slouti tvou svatkou, přišla jsem v pokoře ke kolenám tvým« a padla na tvář. Když jí kázal vstáti, vstala a pravila: »Pane můj, králi, odtud neodneseš žádného z bitvy vítězství. Míniš-li nás a naše jmění dáti v kořist vojákům svým, obracíš proti sobě šípy své. Na Boha táhne, kdo své napadne. Nebo jakékoli zde vyhledáváš kořisti, ukáži ti lepší, které se nacházejí uprostřed tvého království. Nikde se lépe neobohatíš, nikde více nezvelebiš, jako v podhradí Pražském a v ulici Vyšehradské. Tam jsou židé zlatem a stříbrem nejvíce oplývající, tam z veškerých národů kupci nejbohatší, tam peněžníci nejzámožnější, tam tržiště, na kterém kořist hojná a přes hojnost dostane se tvým vojínům!« Další řečí dojala krále i velmože až k slzám. Vratislav slíbil odpuštění nejen Konrádovi, nýbrž na přimluvu svatčiny také Břetislavovi. Král se obával, by se bratr jeho i syn proti němu nespojili. Wirburga přivedla oba ke králi, jenž se s nimi smířil. Pak se vrátil do Prahy.

Syn však nedůvěřoval otci, proto se všemi, kteří byli přešli do jeho ležení, odtáhl do krajin hradu Hradce. Král pak povolal bratra svého Konráda do Prahy, kam svolal starší země, a stvrdil přísahou všech velmožů, aby po jeho smrti bratr jeho Konrád obdržel stolec a české knížetství. Potom s pomocí bratrovou chystal se k boji se synem. Ten sebral přes 3000 mužův udatných a přitáhl ku Praze, kde nastalo velké rozčilení. Konrád však zjednal smír mezi otcem a synem. Břetislav se svými dobro-

Konrád
knížetem
z Čechách.

volně odtáhl do Uher a král Vratislav 14. ledna 1092 zemřel. Konrád stal se jeho nástupcem, ale po 7 měsících a 17 dnech zemřel.

Brno koncem 11. století.

Za Konráda Brno nabývalo již veliké důležitosti. Na hradě při dvoře Konrádově žil kněz (capellanus) Svatobor, který vedle služeb božích (v hradské kapli sv. Jana) měl asi hlavně na starosti písemnosti při dvoře knížecím. Byl osobou důležitou a váženou, neboť podpisoval listiny jako svědek i před opatem hradišfským a rajhradským proboštem.¹⁾

Hrad brněnský od prvopočátku stál na vrchu, který koncem 13. st. dostal jméno Špilberk.²⁾ Podhradí brněnské bylo již asi značně rozlehlé, když král Vratislav vojsko rozkládal až u řeky Svitavy, která ovšem se Svratkou spojovala se tehdy pod Brnem (na nynějším Dornychu).

Chrám sv. Petra s okolím byl nejdůležitějším místem v podhradí brněnském. Měl již tři věže, jak viděti z obrazu na denárech Konrádových. Pod Petrovem na úpatí východním v místech

¹⁾ Listinu o založení benediktinského kláštera na Hradisku u Olomouce r. 1078. — C. D. I. č. 183. str. 165. — Palacký v D. n. č. II. str. 367. se domnívá, že byl synem knížete Spytihněva II. Proboštem brněnským nebyl, neboť listina č. 189 v C. D. I. je padělaná. Spíše byl proboštem břeňnovským. C. D. B. I. č. 80.

²⁾ Tvrdím tak proti všem badatelům, kteří kladou hrad na Petrov (Brandl, Pinkava, Sedláček, Bretholz str. 8). Odůvodnil jsem to podrobně r. 1909 v Časopise Matice mor. (str. 293—296). Kromě důvodů tam uvedených pro můj názor mluví právě analogie s úředním hradem Olomoucí a Znojmem. V Olomouci na hradě byl chrám sv. Václava, ale farní (biskupský) chrám až do 30. června r. 1131 byl v předhradí u sv. Petra. Teprve toho dne biskup Zdik přenesl sídlo své od malého již kostela sv. Petra k nově dostavěnému kostelu sv. Václava na hradě. (C. D. B. I. č. 115.) V Znojmě na hradě byla kaple sv. Kateřiny, ale farní chrám byl v podhradí u sv. Mikuláše. Zrovna tak v Brně na hradě byla kaple sv. Jana, v podhradí farní chrám sv. Petra. Nebyla-li kaple sv. Jana na hradě brněnském již za Konráda, jistě tam byla za syna jeho Oldřicha (1092—1115). Počátkem 12. století vystavěna byla také kaple sv. Kateřiny na hradě znojemském a sv. Václava na hradě olomouckém. Pod Petrovem na místě nynějšího Zemského muzea rozkládal se hospodářský dvůr knížecí, jehož staveniště časem, jak bude ukázáno, dostalo se biskupům olomouckým.

nynějšího Zelného trhu bylo tržiště čili forum, středisko všeho ruchu a života v Brně. Brno bylo již důležitým místem trhovým (forum), z něhož platy šly nejen do komory knížecí, nýbrž také kapitole staroboleslavské a klášteru opatovskému v Čechách.¹⁾ Konrád daroval dva lány v Brně klášteru hradišfskému u Olomouce. Živilo se tedy obyvatelstvo rolnictvím a obchodem.

Za Konráda byly již raženy denáry brněnské v zemské mincovně na hradě Podivíně, která patřila knížeti českému jakožto vrchnímu pánu knížat moravských.²⁾ Denáry Konrádovy jsou kulaté průměru 15—16 mm a raženy na obou stranách. Na lici je postava panovníkova, nebo jen poprsí s nápisem Chuonradus, na rubu legenda sc. Petrus a postava s dlouhým křížem v pravici, nebo chrám o třech věžích, z nichž prostřední je vyšší a křížem opatřena. Byly raženy ze stříbra dosti špatného a platily asi 10 krejcarů předválečných. Na obou stranách je obraz i legenda (nápis). Legenda je kolem obrazce. Písmenka v legendě jsou často přeházena, rytcové matric (razidla) byli dosti neobratní.³⁾

Kolem Brna bylo již dosti vesnic, v nichž obyvatelstvo živilo se rolnictvím a zahradnictvím.⁴⁾

3. Oldřich (1092—1113).

Kníže Konrád měl dva syny: Oldřicha a Lutolda, jimž odevzdal Brněnsko a Znojensko, stav se knížetem v Čechách. Oldřich a Lutold podrželi úděly své i za nástupce Konrádova

¹⁾ »Nonum forum et nona septimana et certa collecta seu colligenda in Bruna« (devítina z poplatků trhových a platy v devátý týden i část daně nebo berně) v C. D. I. str. 171. k r. 1086.

²⁾ J. Smolík: Denáry úředních knížat na Moravě. V Praze 1896.

³⁾ I. L. Červinka: »Mince a mincovnictví makrabství moravského« v Časopise Matice mor. r. 1896.

⁴⁾ Chrám sv. Petra v Brně daroval prý Soběn, úředník znojemský, troje popluží (role na tři pluhy, potahy) v Manicích s 5 poddanými, jež byl koupil. Manželka jeho Střezena přidala ještě zahrádníka s místem k založení zahrady. Darování stalo se s přivolením knížete Konráda. Manice byla osada u Brna vedle Žabovřesk na severní straně. Codex dipl. Mor. I. č. 198. G. Friedrich ve článku o kodexu tišnovském (Čes. čas. hist. 1897) právem pravost listiny té popírá, ale z listiny č. 362 plyne, že chrám sv. Petra měl pozemky v Manicích před r. 1195.

Břetislava II., nejstaršího syna Vratislavova, jenž po zákoně starešinském panoval v Čechách v l. 1092—1100.

Kníže český s bratrance svými moravskými nežil v nejlepší shodě, poněvadž proti zákonu starešinskému snažil se zabezpečiti nástupnictví v Čechách bratru svému Bořivoji na úkor Oldřicha brněnského. Oldřich snahy ty pozoroval a patrně hleděl se proti nim zabezpečiti. To bylo příčinou, že roku 1097 kníže Břetislav II., povolav k sobě Oldřicha, kázal jej zajmouti a dal jej dovézti na hrad Kladsko do vězení. Pak velkými dary a prosbami vymohl od císaře římsko-německého Jindřicha IV. v Řezně r. 1099, že dal korouhev českou bratru jeho Bořivojovi a přítomným Čechům jej představil, aby ho po smrti Břetislavově pozdvihli na stolec.

Toto porušení práva domácího a podkopávání nezávislosti říše české klidně snést nemínil Oldřich, jenž se zatím z vězení vybavil. Proto kníže Břetislav vypravil se s vojskem na Moravu. Tam přestavěl hrad Podivín a navrátil jej biskupu pražskému. Ve vesnici Slivnici slavil letnice. Potom sešel se s králem uherským Kolomanem na poli, které slove Lucko (Hluk) a obnovili staré úmluvy přátelské. Po sjezdě obrátil se přímo proti Oldřichovi a rozložil se s vojskem před hradem Brnem. Oldřich a Lutold uprchli a zavřeli se na pevných hradech. Poslavše k Břetislavovi postoupili mu hrady své obávající se, by nehubil zemi. Kníže Břetislav, vloživ posádky do hradů, kterých jemu byli postoupili, a poručiv je bratru svému Bořivojovi, vrátil se do Čech. Bořivoj usadil se ve Znojmě a s pomocí bratrovou spravoval Znojensko i Brněnsko.

Po smrti Břetislavově (22. prosince 1100) biskup pražský a velmožové ihned se spěchem poslali posla na Moravu k Bořivojovi, by pospíšil si na stolec český. Již v den Božího narození byl nastolen. Kosmas praví, že bohyně spravedlnosti odešla z Čech do vlasti nebeské.¹⁾

Oldřich a Lutold, zapudivše posádky Bořivojovy z Moravy, uvázali se v hrady své roku 1101. Oldřich odešel k císaři do Řezna a prosbami i nesmírnými sliby domáhal se vlády v Čechách. Císař, vzav od něho peníze, dal mu znaky knížetství a korouhev,

¹⁾ Fontes rerum boh. II. str. 148.

ale ponechal Čechům na vůli, aby si ho zvolili. Oldřich vypravil do Čech posla velmi výmluvného, by hájil práva jeho; ale vše bylo marno. Odhodlal se tedy zbraní provésti právo své. V měsíci srpnu s bratrem Lutoldem v čele vojska moravského a německého vtrhli z Moravy do Čech až ke hradu Malínu; ale nic nepořídili. Oldřich vrátil se na Moravu a spokojil se s údělem svým brněnským, jež zveleboval až do smrti r. 1113. Po marném pokuse o trůn český kníže Oldřich s bratrem Lutoldem znojemským (1092—1112) založil r. 1101 v Třebíči benediktinský klášter, jemuž daroval kromě 47 vesnic na Třebíčsku Sedlec na Luhu blízko hradu brněnského (pozdější Komárov), ves Rybník (pozdější Dornych a Dornrössl), Cakovice, osmý trh brněnský a hospodu. Ze sta denárů z mincovny do kaple sv. Benedikta 26. (Šujan: N. zřízení z. str. 19).

Na denárech brněnských z doby Oldřichovy jeví se na líci legenda s. Petrus a na rubu s. Johannes s rozličnými obrazy, z čehož souditi lze, že kromě chrámu sv. Petra byl v Brně již také chrám anebo kaple sv. Jana (Křtitele).¹⁾

Kaple sv. Jana na hradě.

4. Vratislav (1113—1156).

Po smrti Oldřichově, jenž zanechal nedospělého syna Vratislava, český kníže Vladislav odevzdal Brněnsko i Znojensko do správy bratru svému Soběslavovi, poněvadž také Lutold († 1112) zůstavil dědice nedospělého.²⁾

Soběslav na Moravě.

Soběslav spravoval úděly sobě svěřené do roku 1123. V březnu toho roku kníže Vladislav, velikým hnutím hněvem náhle vytrhl proti Soběslavovi a vypudil jej se všemi přívrženci z Moravy. Znojensko dal Konrádovi, synu Lutoldovu. Brněnsko přidal Otovi olomuckému, jenž měl za manželku sestru manželky jeho. Soběslav těkal po cizině, až matka jeho Svatava s biskupem

Soběslav Moravy zbaven.

¹⁾ I. L. Červinka: Mince a mincovnictví markrabství moravského. Č. Mat. mor. 1896 str. 208. Na hradě brněnském byla kaple sv. Jana Křtitele, kterou r. 1277 král Přemysl znovu vystavěl, jak při tom čase uvidíme.

²⁾ O potomstvu Oldřichově a Lutoldově v literatuře je veliký zmatek, který V. Novotný v Českých dějinách I. 2. str. 517—519 řeší tak, že současnými dokumenty je dosvědčen Oldřichův jediný syn Vratislav a Lutoldův jediný syn Konrád.

Oldřich ve sporu s Břetislavem.

Břetislav zmocnil se Moravy.

Oldřich domáhá se Čech.

bamberským Otou knížete Vladislava na smrtelném loži na Vyšehradě uprosili a pohnuli ke smíru s bratrem r. 1125.

Když to pozoroval Ota, kníže moravský, jenžto pořád byl po boku knížete, smutný vrátil se na Moravu, poněvadž jako nejstarší Přemyslovec měl nároky na stolec český. Knížetem stal se Soběslav. Ten přijel na Moravu a, vzav Otovi Brněnsko, dal je synu Oldřichovu Vratislavovi. Ota hledal pomoci u nového krále německého Lothara. Byl však i s Lotharem poražen u hradu Chlumce v únoru r. 1126 a padl v boji.

Vratislav již r. 1129 jat byl od Soběslava a vypověděn ze země pro podezření, že zúčastnil se spiknutí proti Soběslavovi v Čechách. Po roce v říjnu 1130 navráčeno mu knížetství, poněvadž byla dokázána jeho nevina. Dosavadní knížata brněnská brala si manželky z Němec, Vratislav však r. 1132 pojal manželku z Rusí, snad dceru knížete ruského Jaroslava, krásnější nad Helenu řeckou.¹⁾

Brzy nepohodl se s biskupem olomuckým Jindřichem Zdikem, synem kronikáře Kosmy.²⁾ Biskup chtěl stavěti kostel ve vsi Blansku, ale Vratislav usiloval, aby to překazil. Sjeli se tedy biskup, Vratislav a Konrád znojenský v klášteře Rajhradě na poradu; ale Vratislav zakazoval biskupovi, by kostela v Blansku nestavěl, poněvadž ves spíše jemu patří než biskupovi. Po mnohých radách rozjeli se domů, položivše příměří, ale míru nedokonavše.

Neshoda mezi nimi propukla ve zjevné nepřátelství, když Konrád za pomoci Přemyslovců moravských Vratislava brněnského a Oty olomuckého pokusil se r. 1142 o trůn český proti knížeti Vladislavu II. Zdik zůstal věren Vladislavovi a vyhlásil

¹⁾ Kanovník vyšehradský ve Fontes rerum boh. II. str. 215.

²⁾ Jindřicha Zdika přes námitky V. Novotného I. c. I. 2. str. 585 právě pro neobyčejné na tu dobu vzdělání jeho pokládám za syna Kosmova, poněvadž tehdy nebylo v Čechách šlechtice, jenž by poskytl synovi vzdělání tak dokonalého. Kosmas však, který už sám v cizině se vzdělal, jistě přičinil se o neobyčejné vzdělání synovo a také jako kanovník měl na to potřebný náklad. Zpráva Kosmova (F. R. B. 184) v netrhané souvislosti (nam comes Dlugomil iam in revertendo VIII. Idus Julii obiit; similiter et Bertholdus cliens Heinrici, filii mei VIII. Idus Augusti moritur) jasně vede k Jindřichovi »qui et Sdic« (appellatur).

klatbu na knížata moravská. Vladislav pomocí krále německého Konráda trůnu si uhájil. Roku následujícího pohubil Znojensko, Brněnsko i Olomucko ohněm. Moravany s biskupem Zdikem smířil teprve legat papežský Quido, když podrobili se pokání a zapřísáhali se, ač neradi, že ze všeho biskupovi dosti učiní. Potom v Praze legat pohnul také knížete Vladislava, že Vratislavovi, Konrádovi i Otovi odpustil a jejich úděly jim ponechal.

Vratislav ani Konrád s dosti učiněním biskupovi nespěchali, ba spíše hojili se na škodu duchovenstva, neboť papež Lucius II. r. 1144 vyzýval biskupa pražského Otu, by se ujal klášteřa rajhradského proti knížeti Vratislavovi, který s některými velmoži prý rozchvacuje a zadržuje statky klášterní.¹⁾ Byly to patrně statky klášterské ve vsi Domašově. Vratislav brzy pak opět upadl do klatby církevní. Počátkem r. 1145 kníže znojenský Konrád II. přepadl biskupa Zdika v jednom dvoře blíže Úsobrna, celní stanice při hranici zemské, když byl na cestě do Říma s knížetem Otou.²⁾ Sám papež Eugenius III. vyřknul za to těžkou klatbu na Konráda i všechny jeho pomocníky, mezi nimiž na prvním místě jmenoval Vratislava brněnského.

Papež vyzval českého knížete Vladislava i Otu olomouckého a všechny velmože duchovní i světské, by přinutili klaté k dosti učinění pohaněnému biskupovi. Proti Konrádovi znojenskému byla podniknuta výprava r. 1146. Znojmo dobyto. Konrád odebral se do Němec a prosbami dosáhl odpuštění. Také ostatní vinníci jali se káti. Vratislav brněnský raněn byl mrtvicí. Ostatní s Děpoltem, bratrem Vladislavovým, zajeli až do Říma prosit papeže za odpuštění. Biskup Zdik přimlouval se za ně listem i za Vratislava, který prý osobně o rozhrěšení prositi nemůže, byv raněn mrtvicí. Papež prosebníkům odpustil a zplnomocnil biskupa Zdika, by knížeti Vratislavovi dle vlastního uznání pokání uložil a jej klatby zbavil. Biskup navštívil nemocného knížete v Brně. Vratislav v nemoci ochotně navrátil statky, které přede dvěma roky klášteru rajhradskému odňal (v Domašově) a desateronásobně nahradil škodu tím, že daroval klášteru svůj dvorec a les v Domašově. Biskup u postele nemocného slíbil, že navrácení i nové

¹⁾ C. D. I. č. 252.

²⁾ Letopis Vincencův ve Fontes r. boh. II. str. 414.

Vratislav
v klatbě
církevní.

Smír
s církví.

Brno dáno
Vratislavovi.

Vratislav
jat.

Spor s biskupem.

Boj
s knížetem.

darování Rajhradu potvrdí. Kníže Vratislav v listině darovací dí: »Nemocen v posteli leže cítím trestající ruku boží a slibuji ze skutečné lítosti a srdcem upřímným za odpuštění mých hříchů, mohou-li vůbec odpuštěny býti, neboť jsou příliš těžké, vrátiti s náhradou statky Kristu odňaté.«¹⁾ Tímto pokáním dosáhl odpuštění. Z nemoci okřál, že již následujícího roku 1147 s biskupem Zdikem podnikl výpravu křížovou proti Pomořanům.

Vratislav
proti Pomo-
řanům.

Tehdy lidstvo evropské bylo zaujato bojem proti nevěřícím. Jedni bojovali ve Španělech proti Arabům, jiní podnikli druhou výpravu do sv. země proti Turkům a, kdo tam nemohli, chopili se zbraně proti slovanským Pomořanům. Čechové s knížetem Vladislavem táhli Moravou přes Brno a Břeclav do Rakous, kde nad řekou Fišavou spojili se s Němci k výpravě do Palestiny. Biskup Zdik, poněvadž už před tím hlásal víru Kristovu mezi Pomořany, přiměl knížata Otu olomuckého a Vratislava brněnského společně s Němci, Polany a Dány k výpravě proti Slovanům. Výprava skončila s úplným nezdarem. Biskup Zdik s Moravany vrátil se po třech měsících domů. Také Čechové vrátili se již z Malé Asie.

Účinek
výpravy.

Obě výpravy, severní i východní, zajisté mocně působily na účastníky; neboť poznali nové krajiny, setkali se s jinými národy, u nichž viděli jiné mravy, jiný způsob života i jiné potřeby. Všichni, kdo se vrátili, zprávami svými obohatili a rozšířili vědomosti domácí. To bylo patrné i v Brně. Ač o tom žádných zpráv z té doby nemáme, přece můžeme souditi, že ruch křížácký v Brně příznivě působil na rozvoj řemesel a obchodu.

Klášter
v Komá-
rově.

Kníže Vratislav po výpravě žil už v pokoji. Bohatých zkušeností mohl klidně užívati ke zvelebení blahobytu v Brně i v Brněnsku. R. 1156 zemřel. Památku po sobě zůstavil trvalou, že benediktinskému klášteru před Brnem (v nynějším Komárově), který založili jako filiálku benediktini z Třebíče, přidány byly za duši úředníka Rudolfa vesnice Břestany se vším, co platí sedláci, Maloměřice, Vznatice, Smilovice a Nebovidy.²⁾

¹⁾ C. D. I. č. 272 str. 252.

²⁾ Jsou to nejspíše části pozdějších Žabovřesk, Maloměřic, Heršic Horních, Heršic Dolních a Nebovidy, které r. 1527 po zániku kláštera

5. Konrád II. (1156—1161).

Vratislav zanechal dívky: Spytihněva, Svatopluka, Jitka a Anežku. Poněvadž byli nedospělí, spravoval Brněnsko Konrád znojemský.¹⁾

Když po smrti olomuckého knížete Oty III. († 1160) náhle Olomouce se zmocnil Soběslav, syn po knížeti Soběslavu I., jenž ve vyhnanství žil v Polsku, král český (od r. 1158) Vladislav sebral vojsko, vytrhl na Moravu a oblehl Olomouc r. 1161. Soběslav vida, že králi neodolá, hledal milosti jeho skrze Konráda znojemského a brněnského. Ten vyprosil mu milost a Olomouc byl vydán králi. Poněvadž děti Oty III. (Vladimír, Břetislav, Eufemie) byly nedospělé, podržel Olomucko král ve vlastní správě.

Konrád II.
na
Brněnsku.

Do správy komory královské brzy dostalo se i Brněnsko, neboť brzy po r. 1161 zemřel i Konrád znojemský.²⁾ Jménem královým spravoval Olomucko i Brněnsko nejstarší jeho syn Fridrich, neboť letopisec Vincenc k r. 1164 praví, že král Vladislav vytáhl do Uher proti Řekům, »jak s voji svými tak i syna svého Fridricha, knížete moravského.«³⁾ Fridrich sídlil v Olomouci. Za něho poddaní byli zaměstnáni častými výpravami do Polska, do Italie a do Uher.

Fridrich na
Moravě.

R. 1173 král Vladislav postoupil vládu v říši své synu Fridrichovi. Proti tomu vzepřeli se starší Přemyslovci, hájíce zákona Břetislavova. Obrátili se o pomoc k císaři. Císař obeslal Přemyslovce k sobě do Norimberka, kde rozhodl, aby panovníkem v Čechách byl nejstarší Přemyslovec Soběslav II. Titul královský byl zrušen.

Ponižení
Přemys-
lovců.

Soběslav II. úděly na Moravě dal svým bratřím: Oldři-

komárovskeho většinou připadly kapitule sv. Petra v Brně. Do té doby jména některých vesnic se změnila buď podle majitelů nebo přezdívkou. Viz pojednání Krejčíkovo O zakládací listině kláštera trebičského v Č. M. M. XXXV. str. 192, Sedláčkovovo Prvotní nadání trebičského kláštera v Č. M. M. XXXV. str. 200 a Fr. Šujan N. zřízení zemské, str. 19.

¹⁾ Tak usoudil V. Novotný v Č. d. I. 2. str. 874.

²⁾ V. Novotný l. c. str. 940.

³⁾ Fontes rerum boh. II. 455.

chovi Olomucko a Václavovi Brněnsko. Znojensko ponechal Konrádu Otovi, synu Konráda II.¹⁾

6. Václav (1174—1177).

Soběslav slíbil císaři pomocné vojsko na výpravu proti Vlachům do Itálie. Vůdcem pomocného vojska byl kníže Oldřich, jenž sebrav značné vojsko z Olomoucka i Brněnska, přibral vojsko z Čech a průsmykem domažlickým vytáhl císaři na pomoc. Císař byl již v Itálii.

Moravané
v Itálii.

Oldřich táhl za ním k Alpám, ale vojsko cestou dopouštělo se velkých loupeží, takže v Ulmu měšťané i lid venkovský na ochranu svou chopili se zbraně a téměř půl třetího sta vojáků pobili. V Itálii vedlo se Čechům zle, poněvadž tam byl hlad. Žádali tedy u města Alexandrie na císaři žold, anebo dovolení navrátiti se domů. Když dlouho marně čekali, mnozí bez vědomí knížete Oldřicha dali se na útěk domů na Štědrý den r. 1174. Navrátili se Soběslav, Zbraslav, Michal, Držata, Vracen, Vzpěra, Jesutvov a jiní mnozí, vesměs to šlechta z Brněnska.²⁾ Kníže Oldřich se zbytkem vrátil se po roce, ale také neslavně; neboť tak seřídli, že pavezu a meč zaměnili za poutnický háv a hůl. Soběslav, jemuž císař to vše vytýkal, zanevřel na bratra i jeho bojovníky a oblíbil sobě bojovného a důmyslného Konráda Otou, kníže znojenského.

Válka
s Baben-
berky.

Hned roku následujícího, sebrav Čechy i Moravany, vznešené i prosté, vládky i sedláky, vpadl s Kunratem Otou dvakráte do Rakous a hrozně je zpusťošil.

Brzy potom bratra Oldřicha zbavil knížetství. Olomucko dal bratru Václavovi a Brněnsko přidal znojenskému Konrádu Otovi (1177).³⁾

¹⁾ Vypravování Dudíkovo o zemském sněmě v Brně r. 1174 (D. M. IV., str. 4—9) spočívá na listinách podvržených. Sněmu zemského ještě nebylo.

²⁾ Jména zaznamenal opat Jarloch (Fontes r. b. II. 470).

³⁾ V á c l a v a, bratra Oldřichova a Soběslavova, od r. 1174 pokládám za knížete brněnského přes námítky V. Novotného D. č. 1015. Na listině Oldřichově, kterou r. 1174 daroval Uhřičice kostelu sv. Václava v Olomouci (C. D. B. I., č. 270), třeba listina by byla z doby pozdější, jsou svědkové z r. 1174. Vedle kanovníků olomouckých uvádí se kníže

7. Konrád Ota (1177—1189).

Kníže Soběslav pro pustošení klášterův a chrámů v Rakousích byl stížen klatbou církevní. Brzy zřekl se ho také císař, dav po přání papežově trůn český Fridrichovi, synu krále Vladislava (1178).

Konrád Ota s vévodou rakouským Leopoldem V. ujali se Fridricha proti Soběslavovi a bratru jeho Václavovi. Soběslav vytrhl do Znojenska, ale byl vypuzen. Konrád Ota s Leopoldem pustili se za bratrem Soběslavovým k Olomouci. Zpusťošivše krajinu navrátili se domů. Rakušané na zpáteční cestě neušetřili ani Brněnska, ač patřilo Konrádu Otovi. Konrád Ota přivedl vojsko své na pomoc Fridrichovi do Čech. Soběslav byl přemožen r. 1179 a po roce zemřel v cizině. Také Václav musil opustiti Olomucko a dostal je Konrád Ota, který tak spojil v rukou svých celou Moravu pod vrchním panstvím Fridrichovým. Sídlel ve Znojmě. Brzy šlechta česká povolala jej také na trůn český proti Fridrichovi r. 1182.

Konrád
Ota
sjednotil
Moravu.

Vypuzený Fridrich uchýlil se k císaři Fridrichovi, který obeslal Kunráta Otou s velmoži českými ke dvoru svému v Řezně. Tam Čechy navrátil Fridrichovi a Moravu dal Konrádu Otovi jakožto markrabství říše německé. Tak Morava měla býti odtržena od Čech.

Morava
markrab-
stvím a
odloučena
od Čech.

Však kníže Fridrich r. 1185 dvakráte vypravil bratra Přemysla s vojskem na Moravu proti Konrádovi. Na druhé výpravě došlo k bitvě u Loděnic. Konrád s mocným vojem Němcův a Moravanův srazil se s Čechy. Svedl bitvu krvavou a dlouho nerozhodnou s takovou zuřivostí, že křik a hluk bojujících, vřava lidí i koní a lomoz zbraní bylo slyšeti v klášteře v Kounicích, které odtamtud vzdáleny jsou více než dobrou míli. V bitvě z panstva českého i moravského padlo tolik, že když potom byli pohřbíváni, do jedné jámy deset nebo patnáct až i na dvacet jich

Morava
opět
sloučena
s Čechami.

Oldřich «et frater noster Vacezlau» s úředníky a šlechtou z Olomoucka i z Brněnska, čemuž svědčí Mladota iudex, Petrus iudex, Cstata Olom. castellanus a Moiec castellanus de Bruna. Také je přirozeno, že nový kníže český Soběslav opřel moc svou na Moravě spíše o bratry než o Konráda Otou znojenského. Pak snáze pochopíme, že r. 1177 Soběslav, vypudiv Oldřicha, Olomucko dal Václavovi.

vházeno a zasypáno zemí a kamením. Čechové dobyli smutného vítězství a mimo nadání všech domů se vrátili. Konrád Ota vida, že nemůže odporu klásti knížeti Fridrichovi a Čechům a zmoudřev ze škody, přišel ke knížeti do Čech a pokořil se mu. Knížata stala se přáteli a byla jimi i potom.

Konrád
Ota
knížetem
v Čechách.

Po smrti Fridrichově Konrád Ota stal se knížetem v Čechách r. 1189. Na sněmě v Praze vzdal se titulu markraběte moravského a prohlásil, že Morava má opět tvořiti jeden státní celek s Čechami. Moravu rozdělil moravským Přemyslovcům: Brněnsko i Znojensko dal Spytihněvovi a Svatoplukovi, synům brněnského knížete Vratislava, Olomucko Vladimírovi a Břetislavovi, synům Oty olomuckého.

Společný
sněm.

Potom povolal Čechy i Moravany na sněm do Sadské v Čechách, kde r. 1189 vydal památná »Statuta Konrádova« čili domácí (české) právo obyčejové. Je to první soustavná památka našeho práva obyčejového.¹⁾ Obsahuje předpisy o soudech hradských, jimiž chráněno pokojné držení statků jednotlivcům a jednotlivci chráněni proti přehmatům úředníků hradských.

8. Spytihněv (1189—1197).

Třetí
výprava
křížová.

Když Brněnsko dostalo se Spytihněvovi, předkové naši byli zaujati velikou myšlenkou na třetí výpravu křížovou do sv. země. Sám kníže Konrád Ota chystal se na výpravu a s ním Moravané, ale stav se panovníkem v Čechách byl zabrán mnohými starostmi o vlastní říši a vymohl si zproštění slibu křížáckého. Místo něho vedl české voje křížácké strýc jeho kněžic Děpold II. Pokud Brněnsko zúčastnilo se výpravy, nevíme; ale dá se mysliti, že ruch křížácký působil také na rozvoj řemeslných a obchodních živností v Brně.

Čechové
a Neapole.

Brzy pak kníže Konrád Ota vytáhl do Itálie na pomoc císaři Jindřichovi VI. V Římě byl při Jindřichově korunování za císaře. Však u Neapole zahynul morem (1191). Snad i tato výprava způsobila značný ruch v Brně, ale zpráv o tom nemáme žádných.

¹⁾ C. D. II. 140, str. 209.

O knížeti Spytihněvovi slyšíme jen, že v lednu r. 1192 s knížetem českým Václavem II. opustil Čechy, poněvadž tyto císařem byly dány Přemyslovi a Morava bratru jeho Vladislavovi za slib 6000 hřiven stříbra. Když zaplatiti nemohli, byli zbaveni zemí. Čechy byly dány biskupu pražskému Jindřichovi r. 1193. Ten vypudil z Moravy Vladislava r. 1194 a do Brna vrátil se Spytihněv s bratrem Svatoplukem, jako do Olomouce bratři Vladimír a Břetislav.

Poníženi
Přemyslovců.

Kníže Spytihněv na radu svých úředníků po nějakou dobu zdržoval pro komoru svou desátek z polí vesnice Manic u Brna. Však z úst pravdomluvných lidí jakož i z privilegia opata z Třebíče přesvědčil se, že desátek ten nepatřil ani jemu, jak úředníci tvrdili, ani kostelu sv. Petra, jak rektor čili farář toho kostela tvrdil, nýbrž benediktinům v klášteře před Brnem (v Komárově), kterým jej daroval otec jeho Vratislav. Navrátil tedy desátek benediktinům, ale rozhodl, aby jim desátku neplatil kostel sv. Petra z pozemků, které v Manicích měl. Stalo se tak s přivolením biskupa moravského Engelberta za přítomnosti kněžíce Svatopluka a velmožů Lva, Petra, Divy, Štěpána, Veleny, Přibyslava (1195).¹⁾ Na jiné listině z té doby připomínají se v Brněnsku ještě šlechtici Zbraslav, Budiš, Bolebor, Racek, Budek, Střežmír, vesměs tedy jména slovanská.²⁾

Spytihněv
obhájcem
práva.

R. 1197 kníže Spytihněv svolal do Brna sjezd, jehož se také zúčastnil bratr jeho Svatopluk, který měl úděl v Jemnici na Znojensku, biskup Engelbert, probošt Venus, purkrabí Lev, Budiš, Miroslav, Stanimír, Svatoslav, Znata, Střežmír, Budek, Štěpán, Jimram, Boček, Velen, Gerard, Přibyslav, Mirata, Protiva, Borut, Křížan a jiní šlechtici.³⁾ Proč sjezd byl svolán, nevíme, ale možno se domnívati, že za příčinou válečné výpravy do Čech.

Sjezd
v Brně.

Spytihněv byl věrně oddán knížeti biskupu Jindřichovi a hájil trůnu jeho i zbraní, když pokusil se oň Přemysl. Za mrzavého dne počátkem r. 1197 v čele šlechty české a moravské po-

Výprava
do Čech.

¹⁾ C. D. I. č. 362. Manice jen cestou byly odděleny od Žabovřesk. Jsou to bezpochyby ony Břestany, jež daroval kníže Vratislav. Ještě za mých studií (1871—1879) lidé z těch osad bydleli jen v Žabobřestkách a nikdo neřikal v Žabovřeskách.

²⁾ C. D. I. č. 363.

razil Přemysla u Prahy a přinutil k útěku. Jsa nejstarším Přemyslovcem těšil se asi naději na trůn český. Naděje zklamala.

Konec bojů mezi Přemyslovci. Po smrti biskupově (15. června) knížetem byl prohlášen od šlechty Vladislav; ale ten 6. prosince 1197 dobrovolně stolec postoupil bratru svému Přemyslovi, vymíniv sobě, aby »oba stejně vládli, on na Moravě, onen v Čechách aby oba, jako jsou jedna mysl, tak i jedno knížectví měli.«¹⁾ Tou smlouvou na štěstí národa našeho ukončen byl bratrovražedný boj mezi Přemyslovci a tudíž také mezi Čechy a Moravany. Spytihněv byl zbaven knížetství a prý oslepen.²⁾ Stařešinský zákon Břetislavův více neoživil ani v Čechách ani na Moravě, ve kterých zemích byl způsobil tolik zlého.

Brno koncem 12. století.

Kroniky a listiny o Brně. Tehdejší kronikáři zaznamenali nám jen četné boje, které kolem Brna zuřily, nebo kterých se knížata brněnská s lidem svým zúčastnila. Byly to hlavně bratrské boje s Čechy,³⁾ pak se sousedy v Polsku, v Uhrách, v Německu, také v Itálii, ano i na výpravách křížových do sv. země a proti Polabanům. Škoda, že nezaznamenali, jak tehdy obyvatelstvo v Brně žilo. Obraz života lze jen tušiti ze řídkých zpráv kronikářských a z několika listin, jež zachovaly se nám většinou jen v prepisech z doby mnohem pozdější.

Hrad. Na hradě sídlili kníže, úředníci a bojovníci ze šlechty, v podhradí poddaní.

Kníže. Kníže brněnský stál pod vrchním panstvím knížete českého. Dokud mu zachoval věrnost, byl neobmezeným pánem ve svém údělu; měl i právo raziti svou minci.

Šlechta vyšší a nižší. Bojovníci (šlechta) vynikali nejen statečností, nýbrž také bezuzdností a hrabivostí. Statečnost byla odměňována od knížete úřady hradeckými a statky nemovitými ve všech a dvořech poplužních. Úředníci hradeští byli šlechtou vyšší (nobiles = páni), bojovníci šlechtou nižší (milites = vládykové).

¹⁾ Opat Jarloch ve Fontes r. boh. II. 514.

²⁾ Letopisy české r. 1197 ve Fontes r. boh. II. 282.

³⁾ R. 1055, 1091 dvakrát, 1099, 1100, 1115, 1123, 1125, 1129, 1135, 1137, 1143, 1146, 1160, 1161, 1173, 1177, 1178, 1179, 1185 dvakrát, 1189, 1192, 1194 a 1197. Kronikáři a letopisy ve F. R. B. 89—511.

Ze statut knížete Konráda Oty z r. 1189 víme, že úřady hradecké byly pro všechny větve správy veřejné v celé krajině, která s ústředními d v o r y tvořila h r a d s k ý o k r e s (kraj).¹⁾ V okrese hradeckém bývali tito úředníci: komorník, kastelán, sudí, vladař a lovčí.

Na hradě brněnském všechny úřady hradecké nebyly vždy obsazeny, nejčastěji kastelán (purkrabí) vykonával několik obor správy. Časem však v různých dobách připomínají se v Brně: komorník, kastelán, sudí, vladař a lovčí.²⁾ Kolem hradu brněnského bylo menších vesnic již více než nyní; uvidíme, že mnohé časem zanikly.

Podhradí. V p o d h r a d í žilo obyvatelstvo p o d d a n é. Do válek křížových bylo převahou rolnické, které vzdělávalo pro sebe půdu knížecí a sedělo na knížecím, zač platilo do komory knížecí plodinami rolnickými z polí a zahrad. Rolníci.

Od druhé polovice 12. století přibývalo řemeslníkův a obchodníků. Seděli také na knížecím, zač řemeslníci platili do komory knížecí svými výrobky a obchodníci nejen zbožím, nýbrž také penězi. Tržiště (forum = nynější Zelný trh) bylo střediskem všeho ruchu v Brně, tam uveleboval se nejen obchodník, nýbrž přicházel i kupec, totiž řemeslník a rolník. Byla již v Brně připomenuta mincovna a hospoda. Řemeslníci a obchodníci.

O pořádek v tehdejší společnosti brněnské pečovaly úřady na hradě. Vrchnost.

O potřeby duševní v obyvatelstvu starati se mělo duchovenstvo při chrámě sv. Petra, kde sídlil rektor čili farář s pomocníky (cooperatores).³⁾ Benediktini v klášteře na L u h u Úřady církevní.

¹⁾ Fr. Šujan: Nejstarší zřízení zemské str. 23.

²⁾ C. D. B. I. č. 270: R. 1174 kníže Oldřich daroval kostelu sv. Václava v Olomouci ves Uhřičice. Listinu podepsal mezi svědky Mojek (Vojek), kastelán v Brně. R. 1197 na sjezdě bojovníků v Brně byl L e v, purkrabí brněnský. C. D. I. č. 372.

³⁾ B. Bretholz l. c. str. 48—49 věrný důkaz o chrámu sv. Petra rád by připustil až r. 1226. Denáry Konrádovy a Oldřichovy však existenci jeho dokazují už v 11. století a r. 1131 také listina biskupa olomuckého Zdika. C. D. M. I. č. 231 a C. D. B. I. č. 115. Že by historik Bretholz listině biskupa Jindřicha Zdika nerozuměl, připustiti nelze, spíše ji zúmyslně špatně vykládá, by oťrásl její hodnověrnost. Listina je se z n a m e m s t a t k ů biskupství a kapituly ol. z r. 1131, který stále

v Sedlci před Brnem (v Komárově) neměli vlastní správy, žádné vlastní profesy, žádného ze svého středu zvoleného představeného, nýbrž byli podřízeni opatu v Třebíči, který jim dával probosťta (prepositus). Kaple sv. Jana na hradě byla jen pro obyvatelstvo hradské.

Fundace. Fundace knížat a desátek zabezpečovaly duchovenstvu živobyť. Jakého druhu fundace byly, poznáváme z přípisu na listině knížete Svytlivněva: »Svytlivněv dal jest kostel sv. Martina u Brna s člověky a s desatinú. Item dal jest zahradníky na luzie. Item dal jest les za Brdy s hajníkoma s. Benediktu.«¹⁾

Vzdělání. Literární vzdělání mělo jen duchovenstvo.

Národnost. Obyvatelstvo domácí (šlechta i poddaní) až do konce 12. stol. bylo národností jen české, jak vidno ze jmen svědků na listinách. Cizinci (obchodníci) přicházeli z Německa a z Itálie, snad i z Řecka, přivážejíce sůl, sukno, zbraně a kůže. Cizinci sluli hostí (hospites).

Cizinci.

B. Hrad (Špilberk) sídlem správy zeměpanské

(1200—1560).

V rozvoji národa našeho na Moravě staly se veliké proměny ve 13. století, a to hlavně v oboru politickém a sociálním. Největší proměna nastala hned po 6. prosinci 1197, kdy čeští Pře-

byl doplňován. Statky jsou uvedeny dle šestera arcijáhenství chrámu olomuckého, přerovského, svytlivněvského, břeclavského, znojemského a brněnského. Neuvádějí se tedy statky kostela brněnského, nýbrž statky biskupské, ležící v arcijáhenství brněnském. O tom Bretholz napsal: Ganz allgemein als »Brennensis (ecclesia)« geschiet ihrer Erwähnung in einer undatierten Urkunde Bischof Heinrichs von Olmütz (1126—1150) und als ihr Besitz werden genannt: Mödriz, ein Biskupitz, je ein Lahn in Wojkowitz, Kororupch und Blažowitz, vier in Welspitz, zwei in Lautschitz, je einer in Milaiwitz, Tieschan, dann noch ein Weligrad, Zatschan, Bohusowitz, und Aujezd, zum Teil schwer bestimmbare Ortschaften, die später nicht wieder als Kirchengut St. Petri erscheinen. Ecclesia brunensis mohl býti jen chrám sv. Petra, poněvadž tehdy byl jediný v Brně kromě kaple sv. Jana na hradě. Více u Šujana: N. zřízení z. str. 27.

¹⁾ C. D. I. č. 372. Listina je datována v Brně r. 1197. ale zachovala se jen v prepise z 15. stol., ze které doby bude asi také ten český přípisek, jenž oznamuje fundaci kláštera třebíčského pro filiálku v Brně.

myslovci se dohodli, aby Přemysl panoval v Čechách a bratr jeho Vladislav na Moravě.¹⁾ Král i markrabě usilovali získati si dosavadní bojovníky udělováním úřadů hradských a zemských statků. Mnozí se povznegli. Avšak nepoměrně více bylo bojovníků, kteří následkem četných válek zchudli. Úřady hradské byly nejlepší příležitostí k zbohatnutí. Na Moravě zřízení hradské se nevyvinulo tak dokonale jako v Čechách, poněvadž Morava od 1055—1197 byla dělena na údělná knížetství. Z těch po r. 1197 ve sjednoceném markrabství vyvinulo se zřízení krajské pro správu politickou a soudní. Pro každý kraj: Olomucko, Holasicko, Břeclavsko, Brněnsko a Znojemsko platny byly zákony Konráda Oty v r. 1189, ale byly doplňovány dle potřeby. Známe je teprve od r. 1222, kdy po smrti Vladislavově byly potvrzeny králem Přemyslem pro Znojemsko.²⁾

Je to nejstarší zřízení zemské čili právo zemské na Moravě, které bylo doplňováno a opravováno. Již potvrzení pro Brněnsko r. 1229 má 8 zákonů nových a několik opravených.³⁾ Zněly:

Sněm
v Brně.

»1. Všecky statky dědičné, které šlechta jak vyšší tak nižší z dob knížete Konráda až podnes bez odporu spravedlivě a klidně držela, nerušeně a klidně ať podrží také budoucně.

Právo
slovanské
pro
Brněnsko.

2. Žádný pohonec⁴⁾ nemá poháněti nikoho bez určitého svědectví⁵⁾ těch, jichž se týče, a zejména každý z nich má býti provázen poslem kastelánovým, poslem sudího a kromě toho dvěma poctivými lidmi (kmety) z nejbližších vesnic. Vyjde-li komorník na obsílku sám druhý nebo třetí bez poslův úředních a bude-li při tom zabít, nebude zaň žádného zodpovídání.

3. Bude-li zloděj postižen u šlechtice, nebo u někoho, jemuž ta ves patří a ten jej odevzdá zeměpanskému soudu, případně mu

¹⁾ Jarloch ve F. R. B. II. 514. Že by se bratři byli srovnali na základě rozhodnutí císaře Friedricha Barbarossy z r. 1182, jak Bretholz tvrdí I. c. str. 8., není pravda. To bylo odčiněno již bitvou u Lodenic 1185.

²⁾ Fr. Šujan: Nejstarší zřízení zemské na Moravě str. 41—45.

³⁾ C. D. M. II. č. 194.

⁴⁾ Komorníkův soudní posel.

⁵⁾ Pečeť komořího.

všechn majetek zlodějův, hrdlo jeho však propadne trestní moci knížete.

4. Bude-li však zloděj na některém místě při činu postizen a oběšen, případně celé jeho jmění knížeti, až na plodiny posud na poli jsoucí.

5. Žaloba, která »n á r o k« sluje, nesmí býti vyšetřována, leč bylo hodnověrnými svědky prokázáno, že majetek se ztratil, vyjma případy, že čin spáchán byl v lese, nebo na místě odlehlejší, nebo na některém hosti (cizím kupci). Nežli taková obžaloba se připustí, musí býti oznámena příslušnému soudu, totiž soudci, kastelanovi a ostatním úředníkům.

6. Přijde-li kdo chudý k soudu žalovat ve vlastní své záležitosti, nemá se mu pod žádnou záminkou oděv bráti.

7. Žádný »s o k« (slídič, udavač) nesmí nikoho žalovati, leč by škoda byla prokázána hodnověrným svědectvím sousedů. Bude-li však sok usvědčen z křivého udání svědectvím celé obce,¹⁾ má býti ukamenován.

8. Má-li kdo podrobiti se očištění vodou, smí jej do vody spustiti jenom kněz a jeho pomocník. Pomůže-li mu Bůh, má dáti soudci 2 a knězi 14 denárů. Svlékne-li se, ale očištění se nepodrobí, zaplatí kaplanovi 7 a stařeně 2 denáry.

9. Je-li v obžalobě »n á r o k« zvané šlechtic a nikoliv »d r u h o« (ministeriál jinému podružený), může se zaň očištění podrobiti sluha; dopadne-li však soud proti němu, zaplatí zaň 200 denárů.

10. Vede-li se řízení, které »s v o d« se nazývá, musí býti při něm posel kastelánův, soudcův, vladařův a komořího, pak jeden nebo dva z onoho sousedství a svod nesmí dále veden býti nežli ke třetímu, ale u třetího má se svod zastaviti. Bude-li pohnaný usvědčen, zaplatí 200 denárů do komory královské a dá plnou náhradu tomu, kdo svod začal a »p ó v o d« sluje.

11. Ukrade-li kdo koně, klisny, voly nebo krávy nebo jiné větší věci, má býti výše škody oceněna pod přísahou věrně a svědomitě od těch, jimž soudní moc je svěřena, a podle toho mají pak žalobníci býti připuštěni.

¹⁾ Veřejným míněním.

12. Zloději se společníky a pomahači svými mají býti trestáni stejným trestem.

13. Budou-li ukradeny nějaké věci menší, šaty nebo cos podobného, nebudiž oznamováno soudu, nýbrž soudu buď oznámeno, bude-li ukraden vůl nebo spřežení. (Pro věci menší byl slubný soud starostův v dědině.)

14. Bude-li někdo poraněn na cestě s trhu nebo jinde, buď oznámeno soudu.

15. Bude-li některý šlechtic přistižen při krádeži a pověšen, nemá-li potomstva, pozůstalost jeho případně králi, bude-li kdo přistižen při veřejné krádeži, manželka jeho podrží třetinu.¹⁾

16. Kdokoliv, šlechtic nebo sedlák, někoho zabije, zaplatí 200 denárů soudu, vystěhuje se jinam a hledí milost obdržeti;²⁾ ale manželka jeho nechť zůstane v pokoji a v plném držení jmění.

17. Nemá-li kdo syna nebo synův, ale má dcery, dědictví případně těmto po rovných dílech; není-li ani těchto, dědictví případně nejbližším dědicům.

18. Bude-li někomu odcizen tažný dobytek nebo sluhové včely ukradnou, ať se podrobí očištění železem, totiž žhavých radlic.

19. Také, bude-li kdo oloupen »v ý b o j e m« (porušení domácího práva), ať obžaluje koho chce, i pro »h r d o s ť« (násilné poškození majetku), ať jmenuje koho chce, ať šetří se starých obyčejů.

20. Přejede-li kdo mýto bez dovolení mýtného, nebo bez zaplacení mýta, nemá jinak pokutován býti, než zaplatí mýto dvojnásobně a kromě toho zaplatí pokuty 60 denárů.

21. Pozná-li kdo vlastního koně zapřaženého v cizím voze, zaplatí soudci za vůz i věci na něm naložené nic více než 60 denárů.

22. Rovněž, nalezne-li kdo u jiného koně poraněného, nemá si koně přivlastňovati soudce, nýbrž spokojiti se jen se 60 denáry.

¹⁾ Dvě třetiny propadnou, z nich se zaplatila náhrada a ostatek připadl komoře.

²⁾ Veřejnou pokorou, jak ji vypsál Ctibor v 15. st. v Knize Tovač. Kap. 210 str. 116.

23. Byl-li kdo k soudu pohnán a při soudě prokáže své právo, nemá ani »v řez« (výživa komořího), ani »póhonné« (poplatek za předvolání), nýbrž pouze 2 denáry zaplatiti, což obyčejně »pomocné« sluje.

24. Taktéž na obecný pokřik, obyčejně »nestojte« zvaný, nikdo není povinen běžeti na pomoc, leč by chtěl tak učiniti z dobré vůle.

25. Rovněž, byl-li kdo pohnán na soud pro vlastní svůj majetek movitý nebo nemovitý, ať ani soudce ani vladař zeměpanský neuvazuje se v držení toho zboží, o které spor je, nýbrž ten, kdo pro to zboží byl pohnán na soud, ať drží je pokojně, až pře ta bude rozhodnuta nálezem soudním.

26. Také, ztratí-li se stopa po věci ukradené u některé vesnice, ať ves ta za příčinou té krádeže nižádným způsobem není pokutována.

27. Kromě toho nikdo z těch, kdož les hlídají, nesmí nikomu na cestě nebo na trhu věci zabaviti, leč by mu je tehdy zabavil, kdyby ho přistihl strom sekati. Při tom soudce nikdy nemá odsouditi na 300 denárů, než na 60.

28. Mimo to soudce nikdy nemá sám rozsuzovati, nýbrž za přítomnosti kastelánovy nebo několika pánů (vyšší šlechta). Když vladař soudí, nemá se nikdy vzdáliti ze soudní síně za příčinou porady, nýbrž ať soudí zasedaje s vládkami (nižší šlechta).

29. Rovněž, je-li čas na zahájení soudu a jsou-li všichni přítomni, ale vladař nechce přijíti, ať soudce koná soud s vládkami.

30. Líčení pře má se konati od soudce i vladaře vždy z rána a nikdy k večeru.

31. Byl-li kdo zabit na veřejné cestě, buď vládkův, buď soudcův, buď vladařův,¹⁾ pochází z toho veliký zmatek, obyčejně kladou se k zabitému denáry, zlato a stříbro, tu žalobník i pán mají přísahati na ostatky svatých.

32. Byl-li kdo pro dluh na soud pohnán a nedostaví se k prvnímu stání, buď prodán,²⁾ leč by mohl dokázati zákonitou překážku.

¹⁾ Soudím: poddaný vládkův nebo pánův.

²⁾ Totiž jeho majetek.

33. Dále nikdo z poddaných šlechty, kdo se ubírá jako posel v záležitosti něčí, nebo ve vlastní, nebo na trh, nikdy neplať mýta na mýtnici nové než toliko na starých.

34. Také nikdo není povinen dostaviti se k soudu, leč by z domu dle práva napřed byl pohnán.

35. Nad to, kdyby vladař králův bez nálezu soudního někomu obstavením¹⁾ stíhal, nechť to tresce král mocí svého práva; učinil-li tak vladař komořího, zaplať pokuty hřivnu zlata; kdyby pán (komoří), buď zbaven úřadu.

36. Kromě toho souboj, jenž obecně »kyj« sluje, připouští se jen naproti cizincům.

37. Z toho všeho vyjímáme privilegia duchovních osob od knížat jim udělená jakož i právo duchovních s nadáním kostelním, což vše řídí se zákony kanonickými.«²⁾

Z úředníků zeměpanských první a nejvyšší byl komoří (komorník). Byl zástupcem panovníkovým a bděl, aby příjmy zeměpanské, právo zemské a povinnosti zemské řádně se konaly.

Kastelán (za 13. st. už častěji purkrabí) byl náčelníkem posádky hradské, s kterou vykonával rozkazy komořího nebo panovníkovy.

Sudí řídil větší soud krajský.

Vladař řídil menší soud krajský. Také pečoval o pořádek v dědinách, ve kterých dosazoval kmety čili starosty na slib, že spravedlivě budou řídit a souditi obec (soud slubný).

Lesní spravoval zeměpanské lesy. S lovčími a hajnými hájil práva lovčího.

Po r. 1200 z podhradí brněnského vyvíjelo se svobodné město, které nepatřilo více pod správu zeměpanských úředníků na hradě, nýbrž dostalo od zeměpána samosprávu.

Úředníkům hradským zbyla jen správa poddaných a pozemků v bývalém podhradí mimo obvod zdí městských, tedy hlavně správa Starého Brna a celého Brněnska kromě statků církevních a klášterních, které hiedaly imunitu

¹⁾ Na ležení dal do hospody (ležáci).

²⁾ C. D. II. č. 250. Tato listina je důkazem, že Brněnsko nebylo německé, jak tvrdí Bretholz l. c. str. 37. Listina je latinská, ale právní výrazy uvádí české, tedy nikoli německé, ba neznali jich ani latinsky. Brněnsko bylo ještě úplně české.

Úředníci
na hradě.

St. Brno a
Brněnsko.

Imunita.

čili vynětí z práva zemského. Obvod, na který se právo jejich vztahovalo, slul **burgus** (hrad), kdežto obvod městské nebo duchovní (klášterní) obce slul *civitas*. Okres činnosti úřednictva hradskeho byl tedy znamenitě ztenčen, správa hradska klesala.

S úpadkem správy hradske klesala také vážnost hradu, ano brzy změneno i jeho jméno. R. 1279 vrch hradský již sluje v jedné listině mons **Spilberch**¹⁾ a do r. 1300 jméno Špilberk přešlo již také na hrad.²⁾ Stalo se tak následkem vzrostu německého živlu v Brně, jehož měšťané rádi provozovali národní hry, zvláště střelbu ptáka na úpatí vrchu hradskeho. Správu hradu vedl **kastelán** čili od polovice 13. století **purkrabí**.

Za posledních **Přemyslovců** (1200—1306) na hradě brněnském byly konány **soudy a sjezdy krajské z Brněnska**, ze kterých se vyvinuly **soudy a sněmy zemské**. **Soudy krajské** konati se měly pravidelně každého roku čtyřikrát (o suchých dnech), **sjezdy krajské** dle potřeby; **sněm a soud zemský** jen za přítomnosti **panovníkovy** v Brně, když jej svolal, na př. r. 1247, 1254, 1274, 1276, 1278, 1283, 1286 atd.

Jak vypadal hrad brněnský za Přemyslovců, určité zprávy nemáme, lze jen domýšleti se, že půdorys podobal se nevelkému obdélníku, obehnanému zdí a hlubokým příkopem, jehož jižní část zachovala se podnes proti hlavnímu vchodu na Špilberk. R. 1287 po prvé připomíná se v listině **kaple** na hradě brněnském a její správce.³⁾ Kromě kaple byly tam zajisté také příbytky pro **panovníka**, pro **úřednictvo**, **skladiště** pro zásoby, stáje atd. jako na jiných hradech té doby.

Za **Lucemburků** (1310—1437) hrad brněnský býval **residencí markrabat moravských**, nebo býval spravován od **purkrabího**, jenž v 15. stol. často slul také **hejtmanem brněnským** a někdy býval také **král. podkomořím** pro Moravu.

Král Jan statky korunní ke Špilberku patřící dílem rozdal, dílem zastavil. Ze zástavy hrad vykoupil mladý **markrabě Karel** r. 1334. Když pak **Karel** byl poslán do Tyrol na pomoc bratrovi

¹⁾ C. D. IV. č. 162 str. 222.

²⁾ J. Emler Regesta IV. č. 1916 a 1917.

³⁾ C. D. IV. č. 260 str. 339.

Janu Jindřichovi, **král Jan** vykázal Špilberk za sídlo manželce **Karlově Blance** (1337). Po návratu z Tyrol **Karel** nějakou dobu přebýval na Špilberce. Když se stal **nástupcem otcovým** v říši české, **postoupil Moravu** z **bratrské lásky** bratru svému **Janovi**, který po celý život sídlil na Špilberce (1350—1375). Za něho Špilberk byl zveleben a celý vrch posázen vinicemi. Také synové **Janovi** **markrabí Jošt** († 1411) a **Prokop** († 1405) sídlili na Špilberku, odkud nejráději zajížděli na **Veveří**, kde měli **bohatý lov**, a do **Židlochovic**, kde měli rozsáhlé vinice a **rybníky**. Po smrti **Joštově** Špilberk přestal býti **residencí markrabat**; ale **král Václav IV.** i **Sigmund** přece se tam někdy zdržovali.

Sigmund za **válek husitských** **postoupil Moravu** zeti svému **vévodovi rakouskému Albrechtovi**. Ten obsadil Špilberk silnou posádkou, které velel **hejtman Mikuláš Seebeck**. **Posádka** s městem **Brnem** odrazili **útok Husitů** r. 1430. Za **zmatků** po smrti **Albrechtově** († 1439) **zmocnili se Špilberka měšťané brněnští** a drželi jej až do r. 1453, kdy mladý **král Ladislav Pohrobek** nařídil jim, aby jej vydali **Václavu z Boskovic** na **Černé Hoře** se všemi zásobami, jak je přejali po smrti **král. podkomořího** a **správce** na Špilberku **Václava z Kukvic**. **Náhradou** za výlohy na udržování a opevnění hradu povolil jim **srážeti si** po 17 let 100 kop grošů z **poplatku komoře královské**. **Václav z Boskovic** měl spravovati Špilberk na **vlastní útraty** a výlohy, zač **náhradu** měli mu **přířknouti** **král. hořmistr Jiří z Poděbrad** a **král. rada Oldřich Eizinger**. Na **požádání** měl vydati hrad **králi**. **Stavové moravští** několikrát **žádali Ladislava**, by na Špilberk byly **vraceny všechny listiny**, které odtud byly **odvezeny do Rakous**, ale **vrácení** jich **nevymohl ani nástupce Ladislavův**, **král Jiří Poděbradský**.

Král Jiří vybavil Špilberk ze **zástavy**, **postoupiv dědičně** hrad **Boskovice** **Václavovi** za výlohy, jež měl se správou Špilberka (1458). Na Špilberku usadil se syn **Jiříkův Viktorin** jakožto **zemský hejtman moravský**.

Za **nastalých bojů** s **králem uherským Matyášem** Špilberk byl **dobře opevněn**. **Purkrabí Leopold Krajčr** po 9 měsících **statečně odpíral vojsku uherskému**, až **hladem** byl **přinucen vydati** hrad **vůdci Matyášovu Blažejovi Maďarovi** (12. února 1469).

Jan.

Jošt.
Prokop.Václav IV.
Sigmund.Habsbur-
kové:
Albrecht.

Ladislav.

Jiří.

Matyáš.

Špilberk.

Purkrabí.

Soudy,
sjezdy a
sněmy.Kaple
hradska.Lucem-
burkové:Jan.
Karel.

Pod správou uherskou Špilberk zůstal až do smrti Matyášovy, kdy Morava opět byla připojena k Čechám (1490).

Vladislav.

Král Vladislav, ač zavázal se stavům, že hradu nezastaví, přece zastavil Špilberk s trhovou vsí Měninem, pak vesnice Hrušovany (Rohrbach), Kučerov, Líšeň a Obec za 21.150 dukátů zemskému hejtmanu moravskému Janu z Lomnice. Lomničtí drželi Špilberk také za krále Ludvíka i po něm skoro půl století a důkladně jej opevnili ze strachu před Turky (1542). R. 1547 musili vrátiti jej králi Ferdinandovi.

Ludvík.

Ferdinand
prodal
Špilberk
stavům.

Král Ferdinand a syn jeho Maximilian r. 1560 žádali stavů moravských o dovolení, by směli Špilberk s příslušným panstvím prodati. Stavové svolili s podmínkou, by za stržené peníze bylo zapláceno pro korunu pardubické panství v Čechách. Po delším jednání o kup s král. městy docíleno dohodnutí se samými stavů vyššími. Na sv. Václava r. 1560 král Ferdinand prodal stavům moravským hrad Špilberk s patronátním právem ke kostelu na hradě, pak příslušné ke hradu dříví z lesů veveřských, 19 poddaných na předměstí brněnském »Nová ulice«, městečko Rousinov s mýtem, městečko Měnin, vesnice Újezd, Hostěrádky a Začany, pak vinný desátek s vrchů židlochovických a újezdských za 35.000 kop grošů českých.¹⁾

Stavové
prodali
Špilberk
Brnu.

Stavové zase prodali vinný desátek v Židlochovicích Václavu Berkovi z Dubé, šest dvorů s mlýnem Václavu z Lomnice a vesnici Začany Hanuši Haugvicovi z Biskupic. Hrad Špilberk se vším příslušenstvím prodali městu Brnu (14. října 1560). Kupní smlouva je česká.

»My Jan z Kounic, kněz Jan opat kláštera Velehradského, Václav Hodický z Hodic, komorník práva menšího kraje Brněnského, Václav Edlman, měštěnin Olomucký od stavův markrabství moravského prodávání statku Špilberského zmocnění a na místě stavův prodali jsme hrad Špilberk s dvorem pod týmž hradem (nynější Dvorská ulice), s mlajnem i s svršky na zámku s střelbami, s prachy i s všelijakými svršky, kterýmiž by se koli jmény jmenovati mohly, na tom zámku, ve dvoře, ve mlejně s roli, s lukami, s vinicí pod zámkem, se dvěma zahradami, s rybníkem, který slove Špilberský, s haltěři, s lidmi v Nové ulici,

¹⁾ 1 zl. mor. = 30 grošů českých po 7 denárech.

s robotami, s platy na týchž lidech i s jinými oužitky, poplatky, se třemi centnýři loje přepouštěného, kterýž řezníci brněnští na týž hrad Špilberk ročně vydávají, i s tou svobodou v horách Veverských, aby les drva ku pálení k potřebě téhož hradu Špilberského sekali, brali a na hrad voziti bez překážky (voziti) mohli, i se vším plným právem a panstvím, což k tomu ke všemu, jaký se nahoře jmenuje, příslušelo a přísluší, tak, jakž Jeho Milost Císařská sám toho v držení a užívání beyti ráčil, a mocí teyto smlouvy prodáváme purkmistru a radě i vši obci města Brna nynějším i budoucím ku pravému jejich dědictví, k jmění, držení a užívání, a to jmenovitě za sumu šest tisíc zlatých, za jeden zlatý třicet grošů a za jeden groš sedm peněz bílých počítajíc, na tolařích, a groši českých, kteroužto sumu dotčenou purkmistr a rada města Brna položiti mají za ten statek po datum smlouvy této na den sv. Šimona a Judy na rathauzi v městě Brně osobám od stavů k tomu zřízeným, a my svrchupsaní od stavů zmocnění máme při témž času hradu Špilberku se vším příslušenstvím tak, jakž se svrchu píše, již psanému purkmistru a radě města Brna v moc jejich postoupiti a lidi v člověčenství uvésti. A podle tohoto prodaje a smlouvy mají se obě strany k sobě zachovati a při nejprvším soudu zemském, když dsky zemské zde v městě Brně otevřeny budou, tuto smlouvu ve dsky zemské sobě dáti vložiti. Toho pro pamět my Jan z Kounic a Štahlav Hodický na místě jiných osob s námi jmenovaných purkmistru a radě města Brna tuto smlouvu pod pečeti našimi stvrzenu dali jsme, jenž jest dána a psána v městě Brně v pátek před sv. Matoušem apoštolem Páně, letha od narození Syna Božího 1560 počítajíc.¹⁾

Tak zmizel na Brněnsku zbytek staroslovanské správy hradské.

C. Špilberk statkem města Brna (1560—1620).

Správy hradu ujala se svobodná obec městská původu německého a svěřila ji jednomu konšelovi.

Tehdy Špilberk na jižním svahu byl posázen vinicemi, na ostatních byly ovocné sady. Však r. 1578 hrad byl zničen požárem.

¹⁾ Dsky zemské XXIV. u zemského soudu v Brně.

Správa
Špilberka.

Když vypukla válka s Turky za císaře Rudolfa II., zalekla se městská rada brněnská a začala v říjnu 1593 hrad opravovat i opevňovat. Špilberk byl opatřen děly a potřebným mužstvem, které se pilně cvičilo ve střelbě. Dva mistři puškařští z Norimberka mužstvo cvičili. Když došla zpráva, že císařští dobyli Ostřihoma, byla v Brně 8. září 1595 veliká oslava. Ve všech kostelích zvoněno a Te Deum zpíváno, s věže jakubské bubnováno a při tom na Špilberku střeleno z děl. Podobně r. 1601, když císař přinutil vévodu sibiňského Sigmunda Bathoriho vydati Rakousku Sibiňsko.

Zábavy.

Špilberk stal se oblíbeným. Měšťanstvo z Brna rádo chodilo tam na procházky a pořádalo oblíbenou střelbu na ptáka přivázaného k tyči (1590). Kdo v závodech zvítězil (král střelců), častoval ostatní. Tyto blahé časy potrvaly do povstání českého r. 1618.

Špilberk
zabaven.

Na počátku povstání městská rada obsadila hrad 150 žoldnéři. Když však vůdce povstalých protestantů Matyáš Thurn z Čech přitáhl do Brna, přidali se k němu protestantští stavové moravští i protestantské obyvatelstvo v Brně (v květnu 1619). Posádka městská opustila Špilberk a přestoupila do služeb protestantských stavů. Klíče od hradu i města byly odevzdány stavovskému plukovníku Stubenvollovi. Po bitvě bělohorské vše se změnilo. Císařský generál Bouquoy 1. ledna 1621 vtáhl slavnostně do Brna. Plnomocný komisař císařův, kardinál Dietrichštejn, biskup olomucký, zabavil Špilberk pro císaře Ferdinanda II.

D. Špilberk pevností a trestnicí (1620—1820).

Špilberk stal se státním vězením pro přednější účastníky povstání z Moravy.

Špilberk
pevností.

Správa hradu byla svěřena veliteli nečetné posádky císařské. Duchovní správa v kapli hradské i nad posádkou dána jezuitům (1629). Když za války 30leté Švédové ohrožovali Moravu, naléhal zemský hejtman hrabě Salm, aby Špilberk i Brno byly dobře opevněny. Již r. 1639 a 1640 byla nařízena robota z kraje brněnského na opevnění Špilberka. Kláštery starobrněnský, svatoanenský, jezuitský, svatotomášský v Brně, zábrdovský, tišnovský, kartouzský, kapitula svatopetrská, panství říčanské a po-

Ogilvi.

zořické měly svázeti dříví na Špilberk. Stavové zemští povolili 14.500 zl. na opravu Špilberka, který měl jen 40 vojáků posádky a byl tak chatrný, že tam ani posila 60 mužů od císaře poslaných nemohla býti ubytována. Špilberk stal se pevností.

Popis
r. 1645.

Ještě více opevněn byl r. 1645, když Švédové zaměřili na Brno. Podplukovník Ogilvi, velitel hradské posádky, opevnil Špilberk dle rady zkušeného Radevita Soucha, jenž velel posádce ve městě. Špilberk tehdy měl tvar pravoúhlého obdélníka, obehnaného silnými zdmi, které zachovaly se tam podnes a lze je viděti na straně severozápadní a jihozápadní proti Starému Brnu. Na straně jihovýchodní a severovýchodní je k nim přistavěno, ale ty původní hradby viděti uvnitř hned proti hlavnímu vchodu. Za mohutnými zdmi táhl se hluboký příkop též ve tvar obdélníka, jehož přední část (proti Petrovu) zachovala se tam podnes. Z příkopu vypínala se silná zeď vnitřní čili stará zeď hradská rovněž ve tvaru obdélníka, jejíž část přední je podnes viděti z příkopu. Za zdí starou čili vnitřní teprve zdvihaly se nečetné budovy hradské kolem rozlehlého nádvoří, které také mělo tvar obdélníka dozadu (k severu) poněkud širšího. Z budov nejdůležitější byla hladová věž v rohu severozápadním, která se vypínala vedle hluboké studny. Na straně jihovýchodní (proti Petrovu) v obou rozích zdi zevní stály dvě bašty staré: jedna proti klášteru sv. Anny, druhá proti bráně Veselé. Uprostřed mezi nimi od zdi zevní před Špilberk zrovna proti Petrovu vybíhala bašta prostřední nebo bašta okrouhlá, poněvadž na baště základné zdvihala se ještě jedna menší tvaru okrouhlého, jejíž zbytky jsou tam podnes. Na straně severozápadní v rohu k městu stála dřevěná bašta, jejíž stěny tvořily silné a dlouhé klády pevně spojené; v rohu, kde je nyní zadní vjezd od úvozu, Soucha dal postavit novou baštu od stavitele Peroniho (b. Peronova). Před novou a dřevěnou baštu dal vystavěti mohutné předhradbí (ravellín) v podobě trojbokého hranolu s čelní hranou proti úvozu, by chránilo obě bašty; zbytky toho předhradbí viděti tam podnes.

Všecky hradby a stavby na Špilberku i všechny bašty byly náležitě opraveny, takže Špilberk vydržel obléhání od 3. května

Boj se
Švédy.

do 23. srpna 1645. Posádka hradská odrazila všechny útoky švédské neméně statečně než posádka Souchova ve městě. Brno a Špilberk byla jediná místa na Moravě, která Švédům odolala. Na Špilberku věznění byli všichni zajatí Švédové v kasematech do skály vytesaných. Podplukovník Ogilvi za svou statečnost byl jmenován plukovníkem a doživotním velitelem na Špilberku. Zemřel r. 1661 a je pochován v kostele rajhradském.

Špilberk
opevněn.

Špilberk r. 1645 byl od Švédů hodně poškozen a porouchán, zvláště ravelín (předhradbí), bašty, hradby a hradská kaple. Však země moravská byla tak vyssátá, že oprava provedena býti nemohla. Teprve když vypukla válka švédsko-polská a Švédové vítězně postupovali k hranicím slezským, nařídil císař Ferdinand III., aby Špilberk i Brno byly opevněny (15./9. 1655). Stavové povolili potřebný náklad a převzali vydržování posádky špilberské i s velitelem. Opevňování prováděno pomalu. Teprve když Turci a Tataři r. 1663 učinili záhubný vpád na Moravu až k Brnu, dostal Špilberk četnější posádku se zkušeným velitelem, totiž setninu s plukovníkem. Energický nástupce Ogilviho, plukovník hrabě Karel L. Hofkirchen prosadil, aby okolní kláštery a vrchnosti odváděly řádně na hrad povinné dříví na pálení pro posádku, a to 37 vozů ročně za hlídky řádné i mimořádné. Obec brněnská prosila důtklivě císaře Leopolda I., by Špilberk byl náležitě opevněn a válečnými potřebami opatřen. Dělo se to pomalu, poněvadž stavové na opevnění Špilberku věnovali ročně jen 1500 až 2000 zl. Teprve r. 1683 ze strachu před Turky byla na Špilberku zřízena zbrojnice (Zeughaus). Velitel hrabě Jan Cinzendorf žádal stavů, by dotace na opevnění Špilberku byla zvětšena, ale nevyhověno. Proto začal stavěti kapli na Špilberku sám svým nákladem (1693); ale posvěcena byla biskupem olomuckým teprve 25. dubna 1753. Do roku 1700 provedeno opevnění Špilberka, jak ukazuje obraz Fridricha Bern. Wernera ze Slezska (Obraz ve XIII. sv. spisů mor. sl. spol.).

Hofkirchen.

Cinzendorf.

Ještě více opevněn byl Špilberk v 18. stol., když po smrti Karla VI. (1740) chystalo se k evropskému boji proti Marii Terezii. Když r. 1741 Prusové vpadli do Moravy, byla stržena předměstí brněnská a staviva z nich použito k opevnění Špilberku. Před příchodem Prusů vězňové ze Špilberka i památnější zbraně a prapory ze zbrojnice pevnostní byli dopraveni do Vídně. Zbraně

a prapory ty jsou ve zbrojnici vídeňské podnes. Špilberka hájil generál Roth, Brna polní maršálek svob. pán Seher Thoss a vedli si tak statečně a opatrně, že Prusové po dvouměsíčním obléhání od Brna odtáhnouti museli (1742). Poněvadž tato místa jediná na Moravě Prusům odolala, byla uznána jejich důležitost a obě byla ještě lépe a pravidelně opevněna. R. 1744 pracovalo denně několik tisíc lidí při jejich opevňování. Manžel Marie Terezie velkovévoda František s bratrem Karlem přijeli schválně do Brna prohlédnout opevňovací práce v městě i na pevnosti (1745).

Roth.

Do té doby Šp. míval stálou posádku, asi jednu kompanii s plukovníkem, jenž často býval vojenským velitelem nad Moravou. Když posádka musila někam vytáhnouti, konali tam službu měšťané brněnští (1691). Velitel na Šp. neměl žádné moci nad městem ani nad městským vojskem. Posádka hradská mívala sice ve městě čestnou stráž za sněmování nebo za zasedání soudu zemského, nebo při slavnostních procesích, ale dalo se to vždy jen na podnět král. zemského hejtmána (místodržitele). Pochod posádky hradské do města konal se obyčejně s hudbou, což často bývalo příčinou sporů s městskou radou.

Správa
pevností.

Mezi městskou radou a velitelem na Špilberku zřídka kdy bývala shoda, obyčejně sočili na sebe a stížností vedli. R. 1727 došlo i k tuhému sporu. Velitel na Šp. hrabě Lud. Cinzendorf dovolil klášteru svatotomášskému vystavěti novou budovu klášterní před zdí městskou, ale uvnitř hradeb brněnských. Městská rada však, pokládajíc to za porušení svého práva, dala vojskem svým strhnouti plot vyměřeného staveniště. Hrabě Cinzendorf poručil vojsku svému i rekrutům ve městě dlícím, aby plot postavili, a obsadil jej ozbrojenou stráží. Věc podána k císaři. Zatím nikdo z posádky hradské nesměl do města, ve bráně nechtěli jich vpustiti. Ano, když hrabě Cinzendorf s vojskem chtěl do Brna na procesí, které už od 1647—1727 posádka hradská provázívala, městská rada dala u brány Brněnské zdvihnouti most a velitele nevpustili (1729). Tím byl císař Karel VI. roztrpčen a nařídil, aby budoucně posádka hradská provázívala stavovské procesí o Božím Těle při kostele sv. Petra jakož i v oktáv procesí z kostelů městských (18./5. 1731). Zároveň

Spor
pevností
s městem.

Boj s Prusy.

přírknuta veliteli na Šp. moc nad hradbami městskými jakož i vybírání všech poplatků z pozemků fortifikačních a z budov na nich (25./6. 1731).

Za Marie Terezie stála posádka na Špilberku byla zrušena. Vojsko stavovské bylo proměněno ve stálé vojsko císařské. V Brně bylo zřízeno generální komando pro Moravu. Ubytováno tam 8 kompanií se štábem a na Špilberku 2 kompanie (16./8. 1746). Císařské vojsko obsadilo brány městské i Špilberk a stará posádka hradská byla rozpuštěna. Brzy posádka ve městě i na Špilberku byla zesílena (3./1. 1751). Za války sedmileté byl velký strach před Prusy; proto r. 1758 v Brně i na Špilberku hradby byly opraveny. Nebezpečí válečné šťastně minulo. Ke Špilberku nepřiblížil se nepřítel až do císaře Napoleona. S hradeb špilberských zahoukala děla jen, když uprchnul některý vězeň nebo voják z posádky, vyzývající obyvatelstvo v okolí, by pomohlo uprchlíka stíhati. Někdy střeleno s hradeb také o velkých slavnostech nebo za vzácné návštěvy. Tak r. 1766 mladý císař Josef II. navštívil Špilberk a prohlížel hradby, bašty a žaláře. Pak dal vystavěti na Špilberku vojenskou nemocnici, kterou přijel prohlédnouti, když 1777 dlel ve vojenském táboře u Tuřan. Také r. 1783 císař Josef II. přijel na Špilberk a přeložil odtud skladiště vojenské do města. Špilberk pozbýval důležitosti vojenské jako pevnost a pozbyl jí úplně za válek napoleonských.

Když Francouzi po prvé vtrhli na Moravu r. 1805, vězňové byli odvezeni do Olomouce. Vojsko císaře Františka opustilo Špilberk dne 19. listopadu a již 20. listopadu přitáhl do Brna císař Napoleon. Všechny zásoby na Špilberku staly se kořistí Francouzů. Špilberk obsadili Francouzi. Napoleon prohlédl Špilberk, dal postavit nové palisády, ve hradbách prolámat potřebné průlomy a na hradby dopravit z města 6 děl a několik moždířů. Po bitvě u Slavkova byl učiněn mír a 12 ledna 1806 Francouzi Brno opustili.

Za války r. 1809 Francouzi přitáhli do Brna navečer 13. července a obsadili také Špilberk. Napoleon rozhodl, aby Špilberk byl rozbořen. Začato 28. října. Byly pobořeny hradby, zbrojnice a zasypána hluboká studně. Francouzi po míru sice odtáhli již 3. listopadu 1809, ale Špilberk jako pevnost pozbyl

ceny a zůstal jen trestnicí. Dne 18. července 1820 přešel ze správy vojenské ve správu civilní a císařské vojsko z něho odvoláno.

Špilberk po celou dobu od 1620—1820 vedle účelů vojenských sloužil také trestním, pevnost byla zároveň trestnicí. V 17. století bývali tam političtí vězňové. R. 1673 nařídil však císař Leopold I., aby tam věznění byli také zbojníci, zloději, povaleči atd. z Moravy, kteří nebyli odsouzeni hrdla, nýbrž k veřejné práci při opevňování (zločinci); v 18. stol. také vzpurní poddaní, kteří se bouřili proti vrchnosti (1705), dále i úředníci, když nepoctivě úřad svůj konali nebo když upadli do disciplinárního vyšetřování (1714), pak kacíři (1726), podloudníci soli (1730) a tabáku (1734), konečně kdo se sami zohavovali, by ušli vojně (1747).

Na Špilberk byli zavíráni také vězňové z Čech a ze Slezska. Na udržování vězně placeny 4—5 kr. denně. Vězňům při práci veřejné vedlo se velmi špatně, měli hlad a žebřali. Osud jejich se zlepšil za císaře Josefa II., který r. 1784 nařídil, by trestancům byla zaopatřena práce a výdělek. Špilberk byl přeplněn. Roku 1785 bylo tam 10 čísel: dům pro velitele, pro důstojníky, pro kaplana, pro učitele, pro zámečnicka, dva pro profosy, pro hlídače, pro trestance a pro vojáky. Část káránců přestěhovala se 1. listopadu 1786 do nové káznice na Cejl. Na Špilberku zůstali nejhorší, ale i o ty bylo pečováno novým řádem trestním z roku 1787 a 1788. Dle toho dostávali se na Špilberk zločinci z Čech, Moravy, Slezska a Haliče.

Ještě více poleveno vězňům od císaře Leopolda II. r. 1790. Pak nařízeno (3./10. 1791), aby na Špilberk dostávali se jen trestanci odsouzení nejméně na 8 let a vězňové političtí, kteří pak šířili hrozné pověsti o Špilberku (Druet). Od r. 1788 správu trestnice i zaopatřování trestanců měl úřad politický, ale vrchní dozor měl vrchní soud zemský. Správu duchovní od zrušení řádu jezuitského 1773 do r. 1820 vedl c. k. kaplan.

E. Špilberk trestnicí (1820—1858).

Po odchodu Francouzů Špilberk přestal býti pevností. R. 1810 vrátili se tam trestanci z Moravy, Čech, Slezska a z Haliče.

Vězňové.

Správa vězení.

Špilberk trestnicí.

Brzy (1813) rozhodnuto, by tam věznění byli také příslušníci z jiných zemí rakouských. Budovy byly chatrné, několika vězňům podařilo se uprchnouti. Proto obec brněnská žádala císaře, by jí Špilberk s pozemky fortifikačními byl navrácen. Po delším jednání císař rozhodl (5./5. 1820), aby Špilberk zůstal trestnicí a byl odevzdán správě civilní.

Správa
trestnice.

Pro správu duchovní byl ustanoven vlastní duchovní (kurát). Pro trestance zřízeny pracovny. Poněvadž opět několik vězňův uprchlo, byl Špilberk prohlášen trestnicí uzavřenou a přístup do ní obecnstvu zakázán (1821). Rozbořené bašty byly opraveny a kolem vystavěna vysoká zeď, podél níž zasazeno 2856 palisád, by nikdo nemohl uniknouti (1824). Tehdy (1822) přibyl na Špilberk nový druh vězňův: italští carbonáři, mezi nimiž nejznámější je slavný básník hrabě Silvio Pellico (1822—1830). Mezi karbonáři na Špilberku úpělo mnoho slavných vlastenců italských, pro jejichž utrpení Špilberk stal se nejhroznější a nejnenáviděnější trestnicí na světě. R. 1829 rozhodl císař František, aby na Šp. byli zavíráni: všichni odsouzenci pro velezradu a pro falšování veřejných listin úvěrních, pak zločinci odsouzení na více než 10 let z H. a D. Rakous, z Čech, Moravy, Slezska a z Haliče.

R. 1835 byla trestnice špilberská zvětšena pro 451 vězňů. Byl vystavěn přední trakt příční a dvoje poschodí na přilehlé trakty postranní. Až do té doby vězňové byli věznění v místnostech pod zemí, ale r. 1836 císař Ferdinand nařídil, aby všichni vězňové bydleli jen nad zemí. Tehdy správu v trestnici vedli: vrchní ředitel, ředitel a náměstek ředitelův, pak kancelista. Správu duchovní měl kurát. Stráž a službu vnitřní konali: šikovatel, 6 desátníků, svobodník a 75 strážníků. Stráž zevní konalo vojsko: šikovatel, 6 desátníků, svobodník, bubeník a 66 vojáků. Návštěva trestnice byla možna jen s povolením zemského presidia.

R. 1842 byla vystavěna kolem Šp. zeď na severo- a jihovýchodě. Po revoluci polské pro nešťastné Poláky r. 1847 bylo vystavěno dvoje poschodí na tajném traktě proti Švábce. V trestnici vysušeny všechny vlhké žaláře a zřízeny nové dílny ve traktě u studny. Před trestnicí k Brněnské bráně naproti Petrovu byla vystavěna nová budova pro úředníky a vedlejší stará byla

Podzemní
žaláře
zrušeny.

upravena pro strážníky. Také provedeny některé menší stavby pro lepší konání zevní stráže.

Tak Špilberk nabyl nynější podoby 1850. Brzy pak sňata s něho kletba úpících nešťastníků. Císař František Josef 29. května 1855 proměnil trestnici špilberskou ve vojenskou citadelu. Ženy z trestnice ještě téhož roku byly převedeny do nové trestnice ve Valašském Meziříčí. Muži-trestanci opustili Špilberk koncem r. 1857 a byli dopraveni do nové trestnice Kartouzské u Jičina v Čechách.

Trestnice
zrušena.

F. Špilberk kasárnou (1858—X.)

Od r. 1858 jsou na Špilberku kasárny.

Kasárny.

Světová válka (1914—1918) zničila monarchii habsburskou. Osvobození národové se sprátelili. Přátelství naší republiky s Itálií hlásá i Špilberk. U vchodu značí to mramorová deska s nápisem: Da questi »Tenebrosi covili« santificata col martirio usci vittoriosa La redenzione italiana 1822—1922. (Z těchto tmavých kobek posvěcených utrpením vzešlo vítězné italské osvobození.) Na jihovýchodním svahu kopce postaven krásný pomník (obr. 1.) s tímto nápisem:

Pomník.

Morti
per la redenzione d'Italia
nelle carceri dello Spielberg
furono qui sepolti
Orobani Fortunato
13/6 1825
Ville Antonio
23/6 1827
Moretti Silvio
21/7 1832
Albertini Cesare
30/10 1833
Vincanti Giovanni
21/3 1845
.....

Figli DI'talia
 terra
 Da commissioni
 Di stato segrete
 evor di legge
 Austriache
 in svolo italiano
 condannati
 a morte
 come carbonari

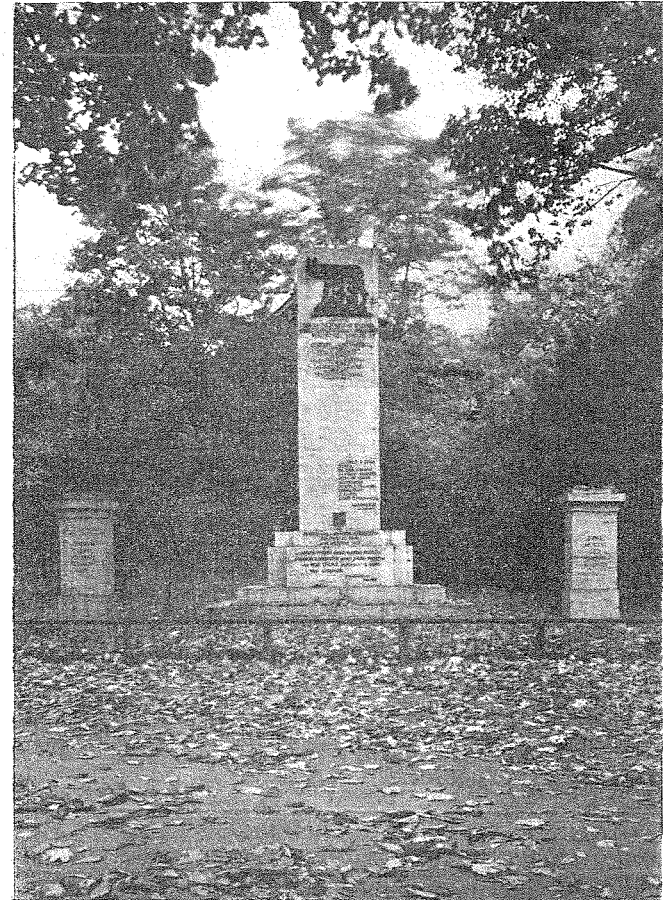
Maroncelli
 addizioni

Eretto dalla „Dante Alighieri“
 comitato di Brno
 il 25 ottobre 1925

(Za osvobození Itálie zemřeli tito
 v trestnici na Špilberku jako pochovaní)

Synové italské země tajnými státními komisemi rakouskými mimo zákon stojícími na půdě italské odsouzení k smrti jako karbonáři.

Maroncelli
 dodatky

Obr. 1. Pomník vlastenců italských, vězněných na Špilberku.

II.

Město Brno.

Rozdělení
dějin.

V rozvoji města Brna patrný jsou tři doby: první je doba znenáhleho rozvoje a slávy od vzniku města do r. 1620, kdy Brno těšilo se úplné samosprávě; druhá je doba úpadku od r. 1620 do r. 1848, kdy samospráva byla stále obmezována, až docela zanikla; r. 1848 nastala Brnu doba nová, ve které vrácena městu samospráva. Brno, splynuvši s četnými předměstími v jednu svobodnou obec, v oboru práce hmotné i duševní rychle spěje k významu a důležitosti veleměsta. Převrat r. 1918 vývoj veleměsta úžasné urychlil.

A. Doba stará (doba slávy)
(x—1620).

1. Brno za Přemyslovců.

Markrabě Vladislav (1197—1222).

Vladislav, markrabě moravský, sídlil často v Brně.¹⁾

S bratrem Přemyslem žil v dobré shodě. Po boku jeho zúčastnil se všech jednání v Německu, kde král Přemysl chytrou politikou využíval zmatků domácích, by zjednal říši své nezávislost. Časté přátelské styky Přemyslovců s panovníky německými Filipem, Otou IV. a Fridrichem II. i duch tehdejší doby otevřely brány zemské do Čech a na Moravu podnikavým osadníkům z Němec. Do Čech i na Moravu začali se stěhovat Němci.

Král Přemysl i markrabě Vladislav všemožně podporovali stěhování obyvatelstva německého jednak, by zalidnili zemi a rozmnožili důchody své, jednak by nabyli nové opory proti rostoucí moci domácí šlechty. Vladislav r. 1202 založil cisterciácký klášter na Velehradě, jemuž v Brně daroval dvůr a na

¹⁾ Soudím tak z listiny, kterou vydal král Přemysl I. na žádost bratra Vladislava, by klášter v Litomyšli směl prodati statky na Moravě Vladislavovi. Mezi svědky po duchovních osobách uvádí se »Slavco camerarius Boemiae, Leo de Brunna« přede všemi ostatními, kterýž Leo asi tlumočil žádost Vladislavovu. C. D. II. č. 3.

Luze u Brna vinice a zahraníky čili pozdější od 1243 Staré Brno a vesnici nynější Ivanovice Brněnské.¹⁾ Uvedl nejen německé mnichy do kláštera, nýbrž také německé osadníky na Moravu. Vladislav sám přijal německé jméno Jindřich (1203), jako bratr jeho král Přemysl jméno Otokar. R. 1204 byli již na Moravě osadníci »vocati iure teutonicorum«, t. j. usazení dle práva německého (zákupného, emfiteuse).²⁾

Z povahy tehdejší doby dá se souditi, že se usazovali také v Brně, kde založili si farní chrám sv. Jakuba na půdě zeměpánově, jemuž připadl patronát nového chrámu. Nové obyvatelstvo německé usazovalo se tedy na sever od českého v místech kolem nynějšího Náměstí svobody (Velkého náměstí), kdežto české bylo kolem nynějšího Zelného trhu. Vznikala nová osada zvaná civitas.

Také kolem Brna přibývalo osadníků. Již před r. 1209 byl založen premonstrátský klášter v Zábřdovicích, do něhož mniši přišli z Prahy ze Strahova s převorem Arnoltem. Založil jej pán moravský Lev ze Zábřdovic, komorník v kraji brněnském, se svolením biskupa olomuckého Roberta i markraběte Vladislava. Zakladatel daroval klášteru ves Zábřdovice s farním kostelem P. Marie při hradě brněnském, pak vesnice Šankovice, Borkovany a Žířetice (Šaratice) se vším příslušenstvím. Markrabě Vladislav přidal klášteru dvůr poplužní při Svitavě u Zábřdovic od mlýna Dařenova počinaje.³⁾ Nadto osvo-

Němci
v Brně.Klášter
v Zábřdovicích.¹⁾ C. D. V. S. 10.²⁾ C. D. II. č. 17.

³⁾ Dudík v D. M. V. 50. listinu zakládací vykládá chybně. Rovněž d'Elvert v »Neu Brunn« str. 2. ř. 40. chybně chrám P. Marie (1210) klade na Staré Brno, kterého ještě ani nebylo. Význam »in burgo« chybně vykládá také Dr. J. Pekař v Č. Č. H. 1902 str. 201. ř. 37. Kostel P. Marie nestál v Brně, nýbrž u Brna na půdě podřízené hradu (burgus) brněnskému. Tehdy se vyvíjel politický rozdíl mezi názvy »burgus« a »civitas«. Burgus znamenalo území podřízené úřadům hradeckým (hrad), ale civitas znamenalo obec klášterní, nebo trhovou, nebo vznikající město s jistými výsadami. Důkazem je listina velehradská v C. D. II. č. 186 a C. D. B. II. 321 a 380 »Welihrad civitas primo modo burgus«. Listina druhá je sice falsum z druhé polovice 13. století, které však bylo učiněno dle pravé listiny Přemyslovy ze dne 27. listopadu 1228. Toho nedbal ani Bretholz l. c. str. 29., ač jsem na to poukázal v Dějepise Brna str. 72. Chrám P. Marie nikdy nikde nekladl jsem na Špilberk, jak mi vytýká Bretholz l. c. 29.

Brno sídlem
markrabat.Stěhování
Němců do
říše české.Vladislav
uvedl
Němce na
Moravu.

bodil všechny statky, které sám daroval, ode všech platů knížeti a jeho úředníkům, přířknuv je klášteru, ale nikoli statky, které daroval zakladatel kláštera Lev ze Zábřdovic. Patronátní právo k farnímu kostelu zábrdovskému Lev přenesl na biskupa.¹⁾

Darování to potvrdil král Přemysl v Brně r. 1211 za přítomnosti tří knížat z Přemyslovců, tří biskupů, šesti opatů, šesti proboštův a přčetných šlechticů z Moravy a z Čech. Klášter

¹⁾ C. D. II. č. 48 a 49. Tyto listiny kláštera zábrdovského, jež Boček klade do l. 1210 a 1211, mohly vzniknouti teprve po r. 1221, ale podávají zprávy o událostech z let 1210—1222. Potvrzují je svědkové z r. 1210 a z r. 1222. Když listina r. 1222 byla napsána, svědkové z r. 1210 mnozí už ani nežili; zato mnozí svědkové z r. 1222 jsou uvedeni k r. 1210 s přívlasky, jichž 1210 ještě neměli. Tak uvádí se zakladatelem kláštera Lev z Klobouk, ale Klobouky dostaly se Lvovi teprve kolem r. 1222 (C. D. II. č. 133). Do té doby na všech listinách je jmenován jen Leo de Brunna (r. 1201 C. D. II. č. 3), Leo iudex (r. 1213 C. D. II. č. 61), nebo Leo camerarius brunensis (r. 1215 C. D. II. č. 11 a 92). Šlechtic Lev, když zakládal klášter zábrdovský, byl majitelem Zábřdovic a několika dědin kolem Brna. Klobouky ještě r. 1207 patřily Soběhrdovi z Klobuk (C. D. II. č. 31), ale tehdy nejpозději premonstrátský klášter v Zábřdovicích již byl zakládán, neboť papež Innocenc III. již 3. dubna 1209 potvřizoval klášteru farní chrám P. Marie v Zábřdovicích a dědiny Zábřdovice, Žířetice, Šankovice a Borkovany. Markrabě Vladislav před výpravou do Itálie na pomoc císaři Otovi (1209—1211) daroval klášteru dvůr s dvojím poplužím na Svitavě a řeku Svitavu podél pozemků. Po návratu z Itálie (1212) ještě lesy v okolí: Skalice, Lysou a Obecnu ochoz i dědinu Maloměřice. Pán Lev později nabyt ohromného jmění, patrně z přízně Vladislavovy, kterýž majetek časem všecken připadl klášteru: Svinošice, Přibyslavice, Kohoutovice, Klobouky, Diváky, Přestavliky, U kamene, U jezera, Koválovice, Drahoněvice, Částkovic, Hostěradice, Bohumilice, Mezilesice, Utěšenice, Maloměřice a dvůr v Zábřdovicích. To vše nemohlo býti v listině z r. 1210. R. 1211 byl svěcen klášterní chrám v Zábřdovicích, kteréž slavnosti zúčastnilo se nesmírně mnoho vzácných hostů: král Přemysl, knížata Soběslav, Děpold a Boleslav, arcibiskup Hnězdenský, biskup Pražský, Olomucký, 6 opatů, 6 proboštů a mnoho šlechticů z Moravy i z Čech. Tehdy klášter měl jen: Zábřdovice, Žířetice, Šankovice a Borkovany s markraběcím dvorem v Zábřdovicích u Svitavy. Asi 1212 dostal od markraběte lesy Skalice, Lysou a Obecnu ochoz s dědinou Maloměřicemi. Od Lva dostal do r. 1222 ještě Svinošice, Přibyslavice a Kohoutovice. Zároveň slíbeny mu ostatní dědiny Lvovy (nahofe), nedostane-li syna z druhé manželky Žofie. Vše to potvrdil r. 1222 klášteru král, markrabě a biskup.

s kostelem P. Marie vysvěcen byl za veliké slavnosti od arcibiskupa hnězdenského Jindřicha za přítomnosti biskupa pražského, olomuckého, opata hradištského, velehradského, luckého, třebského, želivského, milevského, probošta (představeného) rajhradského, lužského (Komárov) a čtyř jiných proboštův i četného duchovenstva jiného. Přes sto pánův a vládyk z Moravy a sedm z Čech zúčastnilo se slavnosti, dodávajíce jí nevidaného lesku. Že účastenství lidu ze všech vrstev jak z Brna tak i z okolí bylo veliké, dá se souditi z té okolnosti, že slavnost konala se v neděli (15. května?).¹⁾ Tehdy vezli Alžbětu, čtyřletou dceru krále uherského Ondřeje II., jehož sestra Konstancie byla choť Přemyslovou, přes Moravu do Němec za manželku Ludvíkovi, synu landkraběte durynského. Král Přemysl provázal příbuznou svoji z Klobouk²⁾ do Brna, kam sjelo se tolik vznešených hostů nejen na slavnost, nýbrž hlavně pozdravit krále. Byla to první královská návštěva v Brně. Brno z tolika vzácných hostů mělo užitek jistě nemalý.

Vladislav byl panovník dobrý, jenž vynikal statečností, zbožností a péčí o blahobyť poddaných, jak svědčí jeho výpravy válečné do Němec i do Itálie, četné dary klášterům a kostelům i mnohé výsady udělené duchovenstvu a přistěhovalým osadníkům německým, čímž ovšem ztenčováno bylo zemské právo slovanské.³⁾ Tento ráz vlády jeho patrně jevil se také v Brně, ale podrobných zpráv o tom nemáme. R. 1208 v okolí připomínají se již Tuřany. Biskup olomucký Robert vyměnil si se Štěpánem z Medlova Doubravník a Drahník za dědiny Tuřany a Petrovice, poněvadž byly blíže biskupství (Modřice).⁴⁾

O Brně z dob Vladislavových nejvíce slyšíme z listiny biskupa olomuckého Roberta, který teprve r. 1231 potvrdil panenskému klášteru cisterc. v Oslavanech patronátní právo ke kostelu

¹⁾ C. D. II. č. 48.

²⁾ Král Přemysl nemohl tehdy dlíti na Lvově hradě v Kloboucích, jak tvrdí Bretholz l. c. str. 30, poněvadž šlechta ještě hradů míti nesměla, a Klobouky Lvovi, o němž Bretholz velmi nekriticky bájí, ani nepatřily. Viz Šujan l. c. str. 55.

³⁾ Šujan l. c. str. 53—54.

⁴⁾ C. D. II. č. 41. O Tuřanech další viz ve Vlastivědě: Frant. Slavík, Brněnský okres. V Brně 1897.

Klášter
vysvěcen.

Vláda
Vladislava.

Chrám
sv. Jakuba.

sv. Jakuba v Brně. »Ať tedy ví doba nynější i budoucí, že král Přemysl na žádost naši a jiných dobrých mužů pro útěchu své duše a slavné paměti Vladislava, bratra svého, kdysi markraběte moravského, daroval klášteru, jenž obecně Oslavany sluje, právo patronátní ke kostelu sv. J a k u b a, který stojí pod hradem brněnským, se vším příslušenstvím. O tom darování král vydal klášteru listinu, by fara (kostel) měla týž obvod, jaký mívala za Vladislava, totiž že řečenému kostelu mají býti přifařeni Němci a Gallové (kupci z Flander) s desátkem a vším právem kostelním (farním). My pak onomu kostelu přiřkli jsme právo f a r n í, totiž křest i pohřbívání a ostatní svátosti, které náleží ku právu farnímu, poněvadž onen kostel byl založen za našich časův a od nás na náklad abatyše oslavanské posvěcen. Avšak kostel sv. M i k u l á š e, který stojí v obvodě fary sv. Jakuba, nemá míti křest, ani pohřby, ani právo farní. Ale poněvadž měšťané kolem něho bydlící z největší části byli Romani (Nizozemci) a řeči moravské ani německé nerozuměli, proto z našeho nařízení byla vystavěna kaple sv. Mikuláše a námi posvěcena. I dali jsme jim kněze romanského, by řeči jejich rozuměl, je zpovídal a měl stálou výživu, jaké se mu dostati může z jejich příspěvků dobrovolných. To jsme učinili za souhlasu a na radu naší kapituly. Kněz však při kostele sv. Jakuba smí býti ustanoven jenom na presentaci abatyše a konventu oslavanského za šetření auktority biskupovy a archidiacona diecesního, by právo jejich v ničem netrpělo. Však ke kostelu sv. Mikuláše kněz smí býti ustanoven jen bez újmy farního práva kostela svatojakubského a jen od tohoto kostela smí býti ustanoven.«¹⁾

Podhradí brněnské za Vladislava se již docela změnilo. Vedle domácího obyvatelstva slovanského žilo tam již mnoho Němcův a Nizozemců, pro které byla zřízena nová fara svatojakubská. Brno bylo tedy již značně rozšířeno. Hlavní tepna života brněnského posouvá se od sv. Petra ze starého fora (Zelný trh) ke sv. Jakubu na forum nové (Náměstí svobody). V Brně vyvinul se již národnostní pluralismus, vedle původní osady české vyvinula se osada německá, románská a snad již i židovská,

¹⁾ C. D. II. č. 213. Sv. Mikuláš byl pro Nizozemce, nikoli pro Italy, jak Bretholz I. c. str. 53. tvrdí.

s kterou brzy se setkáme. Různost národů nejvýznačněji dokazoval farní chrám s v. P e t r a, farní chrám s v. J a k u b a a kaple s v. M i k u l á š e. Jevila se patrně také v zaměstnání obyvatelstva (rolnictví, sadařství a obchod) a v oboru právním. Slované žili dle práva zemského (ius provinciale), Němci dle práva německého (ius teutonicum) a Nizozemci dle práva flanderského. Z podhradí brněnského vyvíjelo se město. Farář u sv. Petra Zdislav měl název probošta.¹⁾

V Brně sídlél také notář králův čili prokurator (scriba regis) Konrád, jenž hájil práv královských v Brně a na Brněnsku.

Vladislav zemřel 12. srpna r. 1222 ve Znojmě v 74. roce věku a byl pochován na Velehradě, kam jej vezli přes Brno za účastenství krále, královny a velkého průvodu.

Král Přemysl (1222—1224.)

Po smrti Vladislavově král Přemysl s manželkou Konstancií již v měsíci září v Brně a v Olomouci potvrzoval různá darování Vladislavova, při čem svědky byli Ratibor, sudí brněnský, Lev komorník, Dětrich vladař a Konrád písař.²⁾ Z toho soudíme, že po smrti bratrově Moravu spravoval sám. Delší dobu dlel v Brně a za nepřítomnosti svěřil správu země biskupovi a úředníkům hradeckým.

Markrabě Vladislav II. (1224—1228).

Již r. 1224 král učinil markrabětem moravským mladšího syna svého V l a d i s l a v a (Jindřicha), který také často zdržoval se v Brně.³⁾ Z pozemků svých kolem Brna prodal část vedle Manic a vinici v Bosonohách urozené H e d v i c e, vdově po markraběti Vladislavovi ze Znojma, zakladateli kláštera cisterc. v Oslavanech, která je postoupila Arnoldovi, představenému benediktinského kláštera na Luze u Brna, za čtyři lány v Oslavanech, za vinice u Ivančic a 60 hřiven (1225).⁴⁾ Potom zprávy o mladém

¹⁾ C. D. B. II. č. 324. Přes odpor Bretholzův I. c. str. 50 podepsal se tak již r. 1228 na listině velehradské, ale tehdy slovo prepositus znamenalo tolik jako rector čili farář.

²⁾ C. D. B. II. č. 324, C. D. M. II. č. 143, 145.

³⁾ C. D. II. č. 155.

⁴⁾ C. D. II. č. 162.

Zástupce
králův.

Král
v Brně.

Vladi-
slav II.
v Brně.

Kaple
sv. Mikuláše.

Z podhradí
vyvíjí se
město.

Trojí
národnost.

markraběti mizí; snad byl nemocen, proto spravoval Moravu otec jeho.

Chrám
v Kuřimi.

Král Přemysl založil kostel v Kuřimi, kteráž ves od pradávna desátkem patřila kostelu sv. Petra v Brně. Aby kostel svatopetrský nebyl zkrácen, ustanovil král, aby kostel kuřimský navždy zůstal filiálkou kostela svatopetrského tak, aby probošt (farář) svatopetrský dle své vůle rozhodoval o kostele kuřimském, o jeho desátku a právech ostatních (1226).¹⁾ R. 1228 markrabě Vladislav II. zemřel.

Markrabě Přemysl (1228—1239).

Patronát u
sv. Jakuba
Oslavanům.

Po smrti Vladislavově král Přemysl markrabětem učinil svého 19letého syna Přemysla, však spravoval Moravu sám až do své smrti (1230). Koncem r. 1228 na žádost zbožné Hedvíky ze Znojma a se svolením biskupa Roberta daroval patronátní právo ke kostelu sv. Jakuba v Brně klášteři panen cisterciánských v Oslavanech.²⁾

Sněm
v Brně.

R. 1229 král Přemysl konal v Brně bedlivou poradu s věrnými šlechtici z Čech a z Moravy o právě zemském, platném pro obyvatelstvo domácí na Brněnsku.

Přemysl
v Brně.

Markrabí Přemysl bydlel v Brně, kde obyvatelstva rychle přibývalo. Mezi duchovenstvem uvádí se již Raschardus scholasticus in Brunna³⁾ a mezi měšťany královský mincmistr Bruno, v jehož domě (snad roh Ševcovské, nyní Panské ulice a Rybného trhu) v listopadu r. 1234 markrabě Přemysl přebýval.⁴⁾ Přemysl s matkou svou Konstancí byl velmi štědrým duchovenstvu, kostelům a klášterům.

Okolí Brna.

Panenskému klášteři v Doubravníci udělil immunity čili vyňal pozemky s poddanými z práva a povinnosti zemských a daroval mu v Brně dům, tři vinice a jedno pole (1235).⁵⁾

Klášteři zábrdovskému u Brna udělil téhož roku veliké svobody. Všechny statky klášterní se všemi poddanými osvobodil

¹⁾ C. D. II. č. 159.

²⁾ C. D. II. č. 185.

³⁾ C. D. II. č. 250.

⁴⁾ C. D. II. č. 261.

⁵⁾ C. D. V. S. č. 14.

ode všech břemen zemských a vyňal je z práva zemského. Listinu osvobozovací vedle četných svědků podepsali také Ratibor kaštelán, Zveslav komoří, Jakub sudí a Rubinus vladař brněnský, pak Přibyslav z Maloměřic, Bohuslav ze Židenic, Hostislav ze Žebětína a Náhrad z Ořechova, což svědčí, jak okolí brněnské bylo již lidnaté.¹⁾

Přemysl vládl na Moravě klidně a ve shodě s bratrem svým králem Václavem. Jen r. 1237 se zneprátelili pro Fridricha Bojovného, vévodu rakouského. Král Václav vytrhl na Moravu, zmocnil se Brna a vypudil bratra do Uher.

Válka.

V Brně v měsíci září král nahradil kostelu sv. Petra vše, co na statcích svatopetrských pohubilo královské vojsko. Faráři svatopetrskému Zdislavovi postoupil vše, co králi patřilo ve vsi Bosonohách za méně cenné statky kostela a školy svatopetrské v dědinách Medlanech, Březovicích, Vážanech a ve Bzové.²⁾

Škola
v Brně.

Však rozhněvané bratry brzy smířila jejich matka Konstancie, která od smrti manželovy žila nejraději na Moravě v klášteře tišnovském, jež se synem svým Přemyslem založila pro panny řádu cisterciátského (1233).³⁾ Z okolí Brna darovali klášteři tišnovskému dědinu Komín, kterou králová Konstancie koupila za 280 hřiven od pana Diviše z Divišova.⁴⁾ Potom Přemysl žil opět ve shodě a lásce s králem Václavem až do smrti r. 1239. Pochován byl v Tišnově.

Za Přemysla měšťané brněnští již oplývali nejen bohatstvím, takže kupovali již svobodné lány v okolních vesnicích, nýbrž i ušlechtilostí ducha. Jeden z nich, Rudgerus, s manželkou Hodavou koupil před Brnem rozsáhlý pozemek a složil 70 hřiven na stavbu nemocnice pro chudé a cizince. Na žádost měšťanů brněnských biskup Robert posvětil staveniště i hřbitov při něm r. 1238.⁵⁾

Blahobyť
v Brně.

Nemocnice měla býti řízena bratrstvem, jehož členové měli ošetřovati nemocné a sbíratí almužnu na vydržování nemoc-

Nemocnice
sv. Ducha
v Brně.

¹⁾ C. D. II. č. 262. Podrobně u Fr. Slavíka: Brněnský okres.

²⁾ C. D. II. č. 284.

³⁾ C. D. II. č. 249.

⁴⁾ C. D. II. 328. Další o Komíně u Frant. Slavíka: Brněnský okres.

⁵⁾ C. D. II. č. 297.

nice. Bratrstvo stálo pod ochranou sv. Václava, však slulo bratrstvem sv. Ducha, poněvadž první takové bratrstvo vzniklo v Římě r. 1198 a zasvětilo špitál svůj ke cti sv. Ducha. Biskup přijal bratrstvo brněnské pod svou ochranu. Udělil mu některé výsady a zprostil je desátku ze všech polí, vinic, zahrad i všeho, což by pěstovali a vzdělávali pro nemocné a chudé. Zakladatel bratrstva Rudgerus stal se prvním jeho představeným (procurator). Nemocnice sv. Ducha (pod hradem na nynější Pekařské u Bílého kříže) byla založena především na podporu města Brna i všech vesnic a lidí z diecése moravské. Členové bratrstva, pak chudí a cizinci v nemocnici zemřelí měli býti pochováni na hřbitově špitálním, což mělo v zápětí četné odkazy kostelu (sv. Jana) a nemocnici. Právo patronátní přirknuto biskupovi olomuckému s ročním poplatkem 12 denárů, které se měly odváděti chrámu (choru) olomuckému.

Novému špitálu pozemky u Brna s desátky daroval také král Václav, což biskup na žádost prokurátora Rudigera potvrdil, ale s výhradou, že o desátku a záležitostech duchovních nemá rozhodovati osoba světská.¹⁾ Papež potvrdil bratrstvo brněnské 17. května 1240.²⁾ Na vydržování chudých a na zotavení nemocných ve špitále sv. Ducha v Brně také kastelán brněnský Přibyslav z Křižanova s manželkou Sybilou darovali kostel v Křižanově s právem desátkovým a patronátním ve všech vsích a chrámech kolem Křižanova, desátek ze svých pozemků ve vsi Tulešicích a půl lánu tamtéž, pak dvě vesnice Lužec, Radomilice a desátek ve vsi Nastorovicích. Svědky toho darování (30. pros. 1239) byli Theodorich opat zábrdovský, Hermann senior minoritů, Mikuláš převor dominikánů, Balduin farář u sv. Jakuba, Lutold a Petrata od sv. Petra, Raschard scholastik tamtéž, Wignandus mincmistr v Brně a všichni měšťané brněnští.³⁾ Darování učiněno se svolením biskupa Roberta a bylo potvrzeno papežem.⁴⁾ Z listiny plyne, že tehdy již byli v Brně dominikáni u sv. Michala a minorité u sv. Jana.

¹⁾ C. D. II. č. 298.

²⁾ C. D. II. č. 315.

³⁾ C. D. II. č. 309.

⁴⁾ C. D. II. č. 320.

Za Přemysla byl v Brně vystavěn chrám sv. Michala jako filiálka kostela svatopetrského, ale brzy byl postoupen novému řádu dominikánskému. Náhradou kostel sv. Petra dostal od markraběte tři lány, mlýn a několik poddaných na předměstí svitavském u Brna, což bývalo výsluhou knížecího trucksasa (nynější Cejl a ulice Francouzská).¹⁾

Téže doby přišli do Brna také minorité, kteří usadili se při kostele sv. Jana. Nové řády dominikánský a minoritský byly tehdy velice oblíbeny, brzy tudíž dostaly se také do Brna.

Král Václav (1239—1247).

Král Václav již od vítězství nad bratrem Přemyslem spravoval Moravu dle své vůle. Působením stolice papežské smířil se také s Fridrichem rakouským. V benediktinském klášteře na Luze před Brnem (v Komárově) sešli se král s vévodou Fridrichem a učinil přátelství. Vévoda slíbil králi českému část Rakous na sever od Dunaje a nejstarší syn Václavův, Vladislav, byl zasnouben s neteří Fridrichovou Gertrudou (1238).

Král Václav často prodléval v Brně, obyčejně v domě starého mincmistra Brunona, a byl štedrým nejen duchovenstvu, nýbrž také měšťanům.²⁾ Klášter zábrdovický dostal od něho v Brně mlýn se vším příslušenstvím na řece Svitavě, jenž patřival kdysi Dařenovi a sousedil s pozemky klášterními, takže tyto pak sáhaly až k jinému mlýnu Mikulovu v Brně (1240).³⁾ Klášteru panen cisterckých v Tišnově, v němž odpočívala matka jeho Konstancie a bratr Přemysl, daroval své právo patronátní ke kostelu sv. Petra v Brně (1240).⁴⁾

Na prosby své manželky Kunhuty velmi podporoval nový klášter panenský řádu sv. Augustina v Brně. Klášter ten založil kolem roku 1240 bohatý měšťan brněnský Oldřich Schwarz, jenž od markraběte Přemysla i krále Václava za různé služby nabyt ohromného jmění. Daroval klášteru dům a staveniště na kostel v nynější ulici Kozí i staveniště a dům

¹⁾ C. D. III. a V. S. č. 17.

²⁾ C. D. II. č. 325.

³⁾ C. D. II. č. 314.

⁴⁾ C. D. II. č. 329, 330.

Kaple
sv. Jana.

Fundace
špitální.

Dominikáni u sv. Michala.

Minorité u sv. Jana.

Schůze na Luze.

Král v Brně.

Patronát sv. Petra.

Klášter P. Marie.

v ulici protější, kde sám bydlel, pak pole, louky (za Křenovou), zahrady u Brna, lázně a mlýn na Starém Brně, dvě jatky a dvůr v Králově Poli, dva lány v Pohořelicích, dva v Měnině, dva v Telnici a vinici v Pouzdřanech. Nový klášter, jemuž v čele stála sestra Herburga, slul Cella s. Mariae, t. j. dům p. Marie čili dům čistoty. Jeptišky hned začaly stavěti kostel a při něm klášter. Král ze všech vinic jejich zřekl se práva horního (berchrecht roku 1241), daroval jim místo na klášter, potvrdil darování Schwarzovo na věčné časy, statky jejich osvobodil ode všech břemen zemských i církevních a zaručil jim svobody a výsady, jakých požívaly ostatní kláštery v říši české (immunita z r. 1244). Klášter pod ochranou královou, biskupovou i papežovou rozvíjel se utěšeně, ale stavba trvala několik rokův a na dokonání její několikrát byly uděleny odpustky od různých biskupů.¹⁾

Vpád
Tatarů.

V Brně totiž r. 1241 nastaly zlé časy, blahobyt poklesl následkem vpádu divokých Tatarů na Moravu. Tataři obořili se snad také na Brno, ale pevná zeď zachránila město. Okolí celé bylo jimi strašně zpusťeno, zvláště kláštery v Zábrdovicích, v Rajhradě, v Tišnově a v Doubravniku.²⁾ Brnu brzy dostalo se královského daru, kterým vývoj města byl dokončen.

Práva
městská:

Král Václav v lednu r. 1243 městu Brnu udělil dvě důležité listiny: privilegium větší a menší.

A.
Privi-
legium
větší.

Privilegium větší po pěkném úvodě o pokoře, o snažných a neustálých prosbách milých měšťanů brněnských stanoví:

Zabití.

»Stanovíme tedy, kdokoli z měšťanů, maje uvnitř obvodu městského t. j. uvnitř příkopu a zdi jmění za 50 talentů, zabije někoho, nepotřebuje za sebe žádného ručení, nýbrž soudce ať jej obešle trojí obsílkou, t. j. třikráte v 6 nedělích. Popře-li ten, jemuž zabití za vinu se klade, že ono zabití spáchal a chce-li ukázati se nevinným, ať očistí se 7 muži věrohodnými a počestnými, ale mezi těmi sedmi musí býti jeden z konšelů královských. Nemůže-li jej uvéstí (míti), ať ho získá soudem božím, t. j. očištěm ve vodě. Rovněž kdokoli jiného obviní ze zabití nebo z násilného vpádu do domu, t. j. »Heymswoche« (právo domácí, mír),

¹⁾ C. D. III. č. 3, 4, 49, 50, 70, 82, 90, 92.

²⁾ C. D. III. č. 95, 225.

nebo z jakéhokoliv podobného provinění, ať přísahá sám druhý před soudcem, že nežaluje ze závidi ani z nepřátelství, nýbrž pro trestuhodnost. Očistí-li se však nařknutý sedmi muži jmenovanými, práv bude před soudcem i žalobcem. Nebude-li se moci takto očistiti, buď trestán na hrdle, nebo buď napraven dle milosti soudce a konšelů městských. Bude-li však vrah postížen při samém činu s mečem krvavým a bude-li to moci potvrditi soudce se šesti způsobilými a počestnými osobami a s jedním konšelem, buď potrestán na hrdle. Nebude-li však soudce míti jmenované osoby ku potvrzení, ať to dosvědčí sám pátý, totiž dva konšelé a dva počestní muži; neukáže-li se žádný z jmenovaných 6 mužů, nebo z druhých čtyř mužů, nepřitelem nebo stranníkem zabitého, buď trestán na hrdle. Však-li vrah, byv třikráte zákonitou obsílkou obeslán, nedostaví se k soudci, ať jej soudce prohlásí proskribovaným, (propadlým statky a jměním), a třetina statků jeho připadne soudci, druhá žalobcům, třetí však dětem a manželce. Nemá-li však děti a manželky vrah takto potrestaný, ať se dá třetina jeho statků soudci, druhá žalobcům, třetí však nuzným kostelům a na opravu cest dle obecného usnesení. Kdo pak pro zabití do proskribce upadl, zůstane v ní do dne do roka, zbaven ochrany a pomoci všech. Také stanovíme, kdokoli by pro zabití trestán byl vyhnanstvím, aby po uplynutí dne a roku do města nevkročil, dokud by neodvedl obci hřivnu stříbra.

Nemá-li však vrah uvnitř hradeb jmění za 50 talentů a přece by mohl naléztí za sebe ručitele, ať ten zaručí zaň 50 talentů, z nichž vyplatí se třetina soudci, druhá žalobcům, třetí však obci. Nenažde-li ručitele, soudce ať jej zatkne a vězní, až o něm rozsoudí, jak spravedливо bude a řád soudní žádá. Zabije-li pak syn nebo příbuzný něčí někoho a otec nebo příbuzný nebude přítom, nebo jsa přítom ruky své nepřiloží, bude-li to moci dokázati sám třetí z věrohodných mužů, stanovíme, by sám prost byl viny a pokuty. Také, vyzná-li některý ze zabití obžalovaný, že to učinil násilím násilím odrážeje t. j. v sebeobraně (Nortwarnde), dokáže-li to sám sedmý z věrohodných svědků, mezi těmi sedmi buď jeden z konšelů královských, bude nevinný; nebude-li moci míti (uvéstí) konšela, ať jej získá soudem božím, t. j. soudem vody; dopadne-li však soud ve vodě v jeho neprospěch, ať získá ho

žhavým železem. A takové očištění a soud buď dovolen každému, kdo viněn je ze zabítí.

Poranění.

Nyní připojujeme o poranění. Uraží-li některý měšťan někomu ruku nebo nohu, nebo nos, nebo jiný ušlechtilý úd, zaplatí soudci pokuty 5 talentů, poškozenému složí náhrady 10 talentů. Nebude-li moci pak, kdo škodu způsobil, peněz sehnati, ať soudí se o něm dle zákona: oko za oko, ruku za ruku a tak o údech ostatních. Chce-li se státi beztrestným, ať dokáže nevinu svou sám druhý z věrohodných mužův a jedním konšelem; nebude-li moci ty míti, ať dokáže sám sedmý z mužů věrohodných a bude svoboden. Také kdokoliv jiného zbvaví prstu nebo tak poraní, že utrpí ochromení údů, t. j. Lidschert, zaplatí soudci 2 talenty, poškozenému náhrady 5 talentů. Nebude-li však míti peněz, ať je potrestán dle uvedeného řádu. Bude-li chtíti ospravedlniti se, ať nevinu svou dokáže sám pátý z lidí věrohodných; nebude-li moci tyto uvéstí (míti), ať dokáže sám třetí, mezi nimiž buď jeden z konšelů královských. Požene-li na soud kdo jiného lehkovážně, pokuta za to buď ponechána soudu královu. Poraní-li kdo někoho tak, že poraněný bude stonati (ležeti) bez ochromení údů, t. j. Lytschert wunden, zaplatí soudci talent, poraněnému dva talenty. Nebude-li míti peněz, buď uvězněn za pokutu na 6 neděl, aneb očistí se sám třetí z mužů věrohodných, pakli ne, zaplatí soudci talent a poraněnému dva talenty. Bude-li však kdo poraněn v kterýkoli čas, ti, na něž je podezření, že jej poranili, nemají-li jmění, jež by postačilo k náhradě, nebo nemají-li ručitele, buďte od soudce uvěznění až do rána. Ráno poraněný ať sejde se na soudě s nařknutými, když žalobce sám druhý napřed složil přísahu. Nebude-li moci poraněný pro přílišnou slabost těla přijíti na soud, ať k němu zajdou dvě spolehlivé osoby s posiem soudcovým a na lůžku nemocného ať od něho sama druhého přijmou přísahu bez pletich, která od nikoho se nepřijme, leč bude-li přísahati sám druhý. Nikomu jinému nepovolí se tato přísaha, t. j. voreid mimo soud, nýbrž toliko na soudě, lečby, jak nahoře řečeno, ten, jenž přísahati má, byl tak nemocen, že by k soudu přijíti nemohl. Tu soudce pošle k němu dva nebo více počestných mužů, před nimiž týž sám druhý složí přísahu. Bude-li však někdo pro poranění potrestán proskřibcí, zůstane v ní pryč z města 6 neděl, ve kteréž době nedohodne-li se o vině a pokutě se soud-

cem a žalobcem, opět jiných 6 neděl pobude mimo město. Opomene-li i v té době se vyrovnati se soudcem a žalobcem, zůstane pryč z města do dne do roka. Bude-li však naopak nařknutý chtíti se ospravedlniti, očistí se sám pátý z mužů věrohodných. Nepodaří-li se mu to, ať zaplatí 10 talentů vcházeje do domu a 10 talentů vycházeje z domu, z nichž třetina zaplatí se soudci, druhá žalobci, třetí však obci; nebude-li míti peněz, ztratí ruku. Chceme také, by každý, kdo ve městě přebýváje s měšťany bude zachovávatí všechny řády (zákony) jak na soudě tak při berních, byl osvobozen ode všeho cla (mýta). Také nařizujeme, kdo by se k bitce nebo k hádce přihnal s lukem napjatým nebo se samostřilem (prakem), ať zaplatí soudci 3 talenty, obci pak dva. Každý pak, kdo usvědčen bude, že v den trhový na náměstí s lidem trhovým obnažil meč k obtěžování někoho, složí soudci dva talenty, obci tři talenty; nebude-li míti peněz, ruka jeho buď probodnuta nožíkem. Je-li kdo z měšťanů jinému dluhem zavázán (má-li platiti dluh), ať má tři dni přísné lhůty k zaplacení,¹⁾ sice bude prost. Rovněž bude-li kdo postižen při nějaké krádeži, která má cenu 60 denárů, buď oběšen. Bude-li krádež menší ceny, nebuď oběšen, avšak buď mu v obličejí vypálen žhavým železem znamení hanby, jak je v obyčeji. Bude-li kdo poraněn tak, že na soud přijíti nemůže a není čáky, že by mohl uzdraviti se, dostane-li se věc ta k soudu, soudce ať vězní toho, kdo to spáchal, až se uvidí, že poraněný vyvázne. Bude-li však někdo chtíti položiti zaň záruku, ať se zaručí 50 talenty, až by se onen uzdravil nebo umřel, a podle toho ať to napraví. Také co nejpevněji stanovíme, kdokoliv by učinil násilí ženě počestné nebo panně, nebo ji unesl a ona do 14 dní svědectvím dvou věrohodných mužů dokáže, že křičela, onen očistí se soudem žhavého železa; neočistí-li se však, ztratí hrdlo. Kromě toho jestliže ona do 14 dní svědectvím sedmi věrohodných mužův onoho usvědčí, žádná očista se jemu nepovoluje, nýbrž bude potrestán na hrdle. Bude-li však některá žena obyčejná žalovati, že se jí stalo násilí, a zjistí se to, soudce zjednej jí zadostiučinění od násilníka dle soudu a nálezu konšelů. Také bude v moci soudcově potrestati ho, bude-li chtíti. Bude-li kdo usvědčen sedmi muži věrohodnými a počestnými, že

Cló.

Bitky.

Meč.

Dluk.

Krádež.

Násilí.

¹⁾ Po 15 dnech.

Křivé svědectví. Křivé svědectví vydal a buď Boha nebo svaté zneuctil, budiž mu jazyk vytržen, aneb ať jej vykoupí 5 talenty. Také u kohokoli Dlouhý nůž. v obvodě městském bude dopaden dlouhý nůž, který slove misericors, Stechmezzir, zavěšený na opasku, dá soudci jeden talent a odevzdá nůž, nebo ruka jeho bude nožem probodena. Kdo však nůž takový v botě tajně a pokradmo nositi bude, dá soudci 5 talentů nebo ztratí ruku.«¹⁾

B. Privilegium menší. Privilegium menší zaručovalo asi Brnu svobody, zákony a práva, kterých město požívalo už z doby dřívější, alespoň od dob Vladislavových:

Obec brněnská svobodná. »Stanovíme, by nikdo z pánů nebo ze šlechty zemské neměl moci nad obcí brněnskou, ani v ní práva výkonného, ani by nikoho nepoháněl na soud bez dovolení a posla městského soudce. Také chceme, kterýkoliv měšťan by měl poddané nebo statky mimo obvod obce, by nad nimi moci neměl soudce zemský ani ostatní úředníci zemští, by od nich ani na soud pohánění ani souzení nebyli, nýbrž aby souzení byli od soudce městského. Dále nařizujeme, by náš mincmistr, kohokoli by postihl kupovati zlato nebo stříbro ve dvanácti týdnech po obnovení mince, toho pokutoval dvěma hřivnami stříbra, by peníze ty vybral mírně a dále moci neměl ani na osobu ani na majetek kupcův. Také jsme nařídili, by každý, kdo ve městě majetek má, mohl jej prodati bez překážky komukoli, když nutně musí. Dále přikazujeme, by na dále nebyly ve městě sušírny sladu, sice chceme, by majitelé jejich, jak se patří, nahradili každou škodu, kterou by kdo pro ty sušírny utrpěl. Dále, by na míli kolem města nebylo hospod na žádných statcích, kromě statkův a majetku notáře brněnského, jenž by měl kapli sv. Prokopa a mincovnu. Zakazujeme také, by při hře v kostky nikdo člověka, jenž nemá vlastního chleba (živnosti), neobehrál o více, než zač stojí jeho šaty. Měšťanům dáváme právo, kdokoli by přišel se zbožím na trhy brněnské, by se zbožím svým zdržel se po tři neděle před sv. Duchem a tolikéž po něm. Také jsme ustanovili, zemře-li některý měšťan a zanechá vdovu nebo děti, by ani soudce ani advokát majetku jejich se nedotýkal, nýbrž aby tento zůstal v moci manželky nebo dětí. Vdova pak bude míti na

Mince. Dále nařizujeme, by náš mincmistr, kohokoli by postihl kupovati zlato nebo stříbro ve dvanácti týdnech po obnovení mince, toho pokutoval dvěma hřivnami stříbra, by peníze ty vybral mírně a dále moci neměl ani na osobu ani na majetek kupcův. Také jsme nařídili, by každý, kdo ve městě majetek má, mohl jej prodati bez překážky komukoli, když nutně musí. Dále přikazujeme, by na dále nebyly ve městě sušírny sladu, sice chceme, by majitelé jejich, jak se patří, nahradili každou škodu, kterou by kdo pro ty sušírny utrpěl. Dále, by na míli kolem města nebylo hospod na žádných statcích, kromě statkův a majetku notáře brněnského, jenž by měl kapli sv. Prokopa a mincovnu. Zakazujeme také, by při hře v kostky nikdo člověka, jenž nemá vlastního chleba (živnosti), neobehrál o více, než zač stojí jeho šaty. Měšťanům dáváme právo, kdokoli by přišel se zbožím na trhy brněnské, by se zbožím svým zdržel se po tři neděle před sv. Duchem a tolikéž po něm. Také jsme ustanovili, zemře-li některý měšťan a zanechá vdovu nebo děti, by ani soudce ani advokát majetku jejich se nedotýkal, nýbrž aby tento zůstal v moci manželky nebo dětí. Vdova pak bude míti na

Majetek. Kupcův. Také jsme nařídili, by každý, kdo ve městě majetek má, mohl jej prodati bez překážky komukoli, když nutně musí. Dále přikazujeme, by na dále nebyly ve městě sušírny sladu, sice chceme, by majitelé jejich, jak se patří, nahradili každou škodu, kterou by kdo pro ty sušírny utrpěl. Dále, by na míli kolem města nebylo hospod na žádných statcích, kromě statkův a majetku notáře brněnského, jenž by měl kapli sv. Prokopa a mincovnu. Zakazujeme také, by při hře v kostky nikdo člověka, jenž nemá vlastního chleba (živnosti), neobehrál o více, než zač stojí jeho šaty. Měšťanům dáváme právo, kdokoli by přišel se zbožím na trhy brněnské, by se zbožím svým zdržel se po tři neděle před sv. Duchem a tolikéž po něm. Také jsme ustanovili, zemře-li některý měšťan a zanechá vdovu nebo děti, by ani soudce ani advokát majetku jejich se nedotýkal, nýbrž aby tento zůstal v moci manželky nebo dětí. Vdova pak bude míti na

Právo mílové. Dále, by na míli kolem města nebylo hospod na žádných statcích, kromě statkův a majetku notáře brněnského, jenž by měl kapli sv. Prokopa a mincovnu. Zakazujeme také, by při hře v kostky nikdo člověka, jenž nemá vlastního chleba (živnosti), neobehrál o více, než zač stojí jeho šaty. Měšťanům dáváme právo, kdokoli by přišel se zbožím na trhy brněnské, by se zbožím svým zdržel se po tři neděle před sv. Duchem a tolikéž po něm. Také jsme ustanovili, zemře-li některý měšťan a zanechá vdovu nebo děti, by ani soudce ani advokát majetku jejich se nedotýkal, nýbrž aby tento zůstal v moci manželky nebo dětí. Vdova pak bude míti na

Hry. Měšťanům dáváme právo, kdokoli by přišel se zbožím na trhy brněnské, by se zbožím svým zdržel se po tři neděle před sv. Duchem a tolikéž po něm. Také jsme ustanovili, zemře-li některý měšťan a zanechá vdovu nebo děti, by ani soudce ani advokát majetku jejich se nedotýkal, nýbrž aby tento zůstal v moci manželky nebo dětí. Vdova pak bude míti na

Dědictví. Měšťanům dáváme právo, kdokoli by přišel se zbožím na trhy brněnské, by se zbožím svým zdržel se po tři neděle před sv. Duchem a tolikéž po něm. Také jsme ustanovili, zemře-li některý měšťan a zanechá vdovu nebo děti, by ani soudce ani advokát majetku jejich se nedotýkal, nýbrž aby tento zůstal v moci manželky nebo dětí. Vdova pak bude míti na

¹⁾ C. D. II. č. 32.

vůli provdati se nebo neprovdati za kohokoliv beze všeliké překážky. O dceři nebo vnučce kteréhokoliv měšťana stanovíme totéž, co o vdově. Kdyby však ten, jenž zemře, neměl manželky nebo dětí a umřel by bez poslední vůle a bez uspořádání svých věcí, majetek, který zanechá, připadne nejbližšímu jeho dědici. Umřel-li ve městě cizí kupec, cokoli o svých věcech zařídil, chceme, by zůstalo platným a nezměnitelným. Zemře-li však beze závěti, ať měšťané věci jeho do dne do roka opatrují; přijde-li do té doby někdo a při svědectví dvou počestných mužů dokáže, že je společníkem nebo dědicem nebo věřitelem zesnulého, ať se mu beze všeho odporu přiřkne vše, co zbylo po zemřelém; pak-li nepřijde nikdo, ať připadne třetina zboží toho za duši zesnulého, třetina soudci a třetina obci. Cizinec také má míti svobodnou vůli, kde chce býti pochován. Uznali jsme za dobré, by ani cizí kupec proti měšťanu ani měšťan proti cizinci neuváděli svědectví těch, kteří Litcoufer¹⁾ (náhončí) zovou, nýbrž ať mají lidi počestné. Také chceme, by žádný cizí kupec ve při o dluh anebo cokoli jiného neuváděl svědectví cizinců proti měšťanům, nýbrž aby měl kromě cizinců jednoho nebo několik měšťanův. Také jsme ustanovili, by 24 konšelů věrně dle svého svědomí rozhodovalo o věcech trhových a jiných, které týkají se cti a prospěchu obce, jejichž nálezu nemá se protiviti ani soudce, ani měšťané, ani kdo jiný; pokusí-li se o to kdo, ať zaplatí soudci pokutu, jakou oni ustanoví. Dále nařizujeme, u kohokoliv by se našla nespravedlivá míra nebo nespravedlivá »váha« (váha), nebo jakýkoliv nespravedlivý druh váhy, aby zaplatil soudci 5 talentů. Také chceme, kdokoli by začínal při proti druhu z obce o jakémkoliv dědictví, buď o dům, buď o pole, buď o mlýn neb o vinici, ať soudci zjedná ručitele za 10 talentů, že tu při provede. Kdokoli kyjem pobije pořádného člověka, jenž nepatří

¹⁾ O litkupnicích V. V. Tomek v »Dějepisě města Prahy II.« str. 400 ř. 31. praví: »Dále nesměl se žádný prodej od hosta státi leč u přítomnosti litkupníka dosazeného od konšelů« a na str. 401. ř. 3. »Litkupníci musili každý prodej, při kterém byli, napsati a vypočítati to potom čtyřem kupcům dohlížitelům, kterým osobám který host zboží své prodal, aby to mohli porovnat s popisem zboží učiněným při složení.« Ten pojem pražský do článku brněnského se nehodí, proto dal jsem do závorky, jak já bych pojem pro Brno vyložil.

k váženějším ve městě, zaplatí soudci talent, pobitému dva, neb ospravedlní se sám třetí z počestných mužů. Bude-li uvnitř hradeb městských kyjem potlučen někdo, jenž má jmění za 30 talentů, nařknutý zaplatí soudci 2 talenty a pobitému 5 talentů, neb ospravedlní se sám čtvrtý z počestných mužů. Bude-li pobita nějaká lehká nebo nepoctivá osoba, která toho snad vlastní vinou zasloužila, nařknutý bude práv naproti soudci i žalobci, dokáže-li to sám třetí z věrohodných mužů. Rovněž dá-li někdo políček někomu měšťanovi, jenž však nepatří mezi váženější, dá soudci půl talentu a spoličkovanému talent; kdyby uražený chtěl proti onomu vésti svědky a kdyby naopak onen chtěl se ospravedlnit, ať ospravedlní se sám třetí z věrohodných mužů. Kdokoliv pokusí se všetečně vniknouti do domu něčího se zbrání, střelami nebo s kuší a ten, k němuž vpád učiněn, s počestnými sousedy svými dokáže, že křivda se mu stala, vinníci buďte trestáni jako za pobití. Neprokáže-li toho svědky, ať zaplatí soudci dva talenty a obci jeden. Zdvihne-li však žalobu o vpádu do domu zřetelně, podezřelý (nařknutý) ať se očistí dvěma hosty. Chceme, aby vše takto napsané neporušeně a věčně bylo zachováno jak od nás, tak od našich dědicův a nástupců.¹⁾

Vpád.

Brno město.

Tato práva udělil král Brnu na věčné časy, by jich žádný z dědiců nebo zástupců jeho nikdy měniti nemohl. Jsou jasným obrazem tehdejšího života v Brně a stala se pevným základem pro pořádek ve společnosti brněnské na časy budoucí. Toto právo německé mělo platnost pro všechno obyvatelstvo v Brně uvnitř městské zdi, ať bylo původu německého či slovanického či románského. Tři různé osady splynuly v jednu obec **město Brno**.

Zed městská.

Královské svobodné město Brno bylo obehnané městskou zdí, která se zachovala až do 19. století. Táhla se od Petrova na sever místem, kde nyní stojí novoměstské kasárny na konec ulice, kde je nyní hotel Slavia, odtud na severovýchod v přímé

¹⁾ C. D. II. č. 33. Talent = 0.6 hřivny. Hřivna stříbra = 200 denárů = asi 20 zl. předválečných. Zlato bylo asi desetkrát dražší než stříbro. Brněnská práva z r. 1243 větším dílem jsou převzata z babenberských práv městům Enži a Vídni r. 1212 a 1221 udělených a to na základě práv flanderských.

čáře na konec ulice Rýnské (nynější ulice Běhounské) u místodržitelství, odtud na východ ke konci nynější ulice Jesuitské, odtud ke konci nynější ulice Koblížné, odtud ke konci nynější ulice Oreelské, odtud ke konci nynější ulice Josefské, odtud ke konci nynější ulice Masarykovy a odtud k Petrovu. Ve zdi už tehdy bylo několik bran, jimiž se vycházelo z města (pět). Práva brněnská byla pak vzorem veliké části měst na Moravě, v Čechách i v zemích okolních.¹⁾

Brány.

Kdo bydleli mimo zed městskou, byli vázáni starým právem domácím, t. j. slovanickým či zemským a tvořili zvláštní obec zvanou **Staré Brno**, které zůstalo podřízeno královským úředníkům na hradě brněnském. Staré Brno rozkládalo se pod hradem brněnským na straně jižní, kde se rozkládá podnes.

Staré Brno.

Město Brno na základě uvedených práv a svobod rozvíjelo se utěšeně a rychle, kdežto trhová ves Staré Brno klesalo víc a více následkem závislosti na úřednictvu hradeckém.

Měšťané měli ve městě své vlastní dědičné domy se zahradami, ve kterých svobodně provozovali svou živnost buď řemeslnou neb obchodní. Čechové bydleli kolem starého náměstí pod sv. Petrem, Němci kolem nového náměstí nedaleko sv. Jakuba. Románi za nimi v ulici Rýnské a Veselé blíže sv. Mikuláše. Co půdy nebylo prodáno a zastavěno, patřilo králi.

Měšťané.

Národnost.

Král Václav hojně půdy prodával i rozdával nejen ve městě, nýbrž i kolem města. Představený špitálu sv. Ducha již 1243 postoupil vše špitálu sv. Jana v Jerusalemě, takže bratrstvo brněnské splynulo s řádem Johanitů, který má komendu v Brně podnes. Rudger stal se prvním mistrem řádovým v Brně.²⁾ Novému řádu Johanitů ve špitále sv. Ducha před městem král Václav daroval všechna práva svá na horách a vinicích kolem Brna, totiž z každé vinice urnu (asi ½ vědra) vína a 30 denárů (1243).³⁾ R. 1246 učinil syna svého Vladislava markrabětem na Moravě a po brzké jeho smrti (3. ledna 1247) mladšího syna Přemysla.

Johanité.

Právo horní.

¹⁾ R. 1258 byla udělena Uh. Hradišti, r. 1290 Kroměříži a r. 1302 Ivančicům. C. D. III. č. 267, IV. č. 291, V. č. 142.

²⁾ C. B. III. č. 203, 308.

³⁾ C. D. III. č. 45.

Tou dobou město Brno již užívalo pečeti městské. Alram rychtář brněnský, Fridrich farář z Rouchovan, Jindřich Sweller, Petr vnuk Rubinův, Frank, Petr syn Symonův, Brandlin syn Mühlsackův, Jindřich z Aldemark a Sifrid řečený Koler (coler) r. 1247 dosvědčují listinou, že vladyka Jan, syn Bertherův, v poslední vůli za jejich přítomnosti v domě svém odkázal klášteru velehradskému statky své v Němčicích. Na listinu byla přivěšena pečeť města Brna (obr. 2.).¹⁾ Za Přemysla II. Brno mělo touže pečeť (obr. 3.).²⁾

B. Bretholz, Geschichte der Stadt Brünn, str. 96.

Obr. 2. Pečeť města Brna r. 1247.

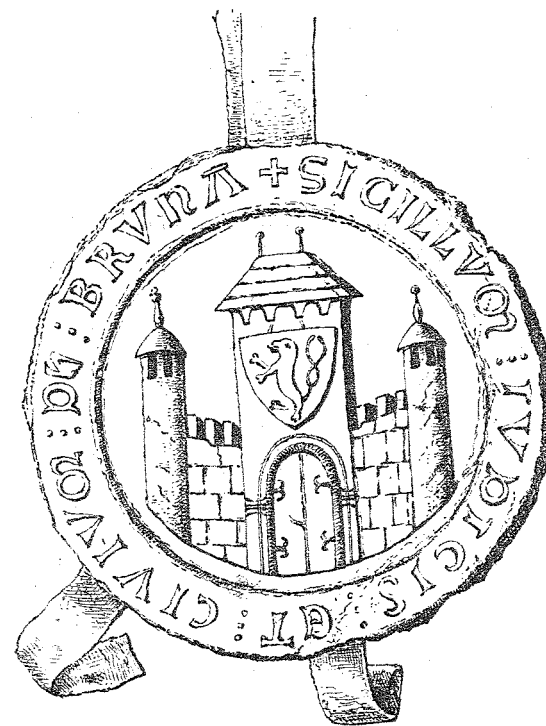
Markrabě Přemysl II. (1247—1278).

Markrabě Přemysl usadil se v Brně a ráznou rukou chopil se vlády na Moravě. Hned z jara 1247 svolal do Brna soud

¹⁾ C. D. III. č. 110. Listina Velehradská K. v z. archivu.

²⁾ Die Mittheilungen der k. k. Centralcommission z. E. u. E. d. B. r. 1881 str. L nalezl prý Smitmer tu pečeť na listině z r. 1231. Náš otisk je z Trappovy knihy »Beiträge zum bürgerlichen Militärwesen Brünn« str. 45 z listiny z r. 1266, nyní neznámé. Shoduje se s pečeti, kterou Bretholz l. c. str. 91. a 96. otiskuje z listiny velehradské z r. 1247. C. D. III. č. 110.

zemský, by obnovil pořádek v zemi, která vpádem Tatarů byla velice zpustošena. Na soud (sněm) sjelo se 34 nejpřednějších šlechticů moravských. Z Brna mladý markrabě vydal několik listin, jimiž hleděl zhojiti rány, které Tataři zasadili klášteru rajhradskému, městu Opavě a Bruntálu. Chrámu sv. Petra v Brně

Obr. 3. Pečeť města Brna ve 13. století.

potvrdil onu náhradu strýce svého Přemysla na předměstí Svitavském za kostel sv. Michala, při němž dominikáni vystavěli klášter.¹⁾

Brzy však mladý markrabě stržen byl do povstání, které vypuklo v Čechách proti otci jeho. Krále ujal se papež a poslal do Brna Filipa, arcibiskupa salcburského, jako svého legáta. Však Přemysl postavil se v čelo povstání. Obsadiv hrad pražský již

Boj
Přemyslův
s otcem.

¹⁾ C. D. III. č. 111.

31. července 1248 přijímal holdování jako »mladší král český«. Povstalci byli poraženi u Mostu. Prostřednictvím papeže Inocence IV. zjednáno plané smíření otce se synem. Již v prosinci 1248 král Václav v Brně sobě věrným sbíral své pomocníky a odměnil věrnost biskupa moravského Brunona, zaručiv mu i svou pomocí desátek z celé diecése olomucké, který Moravané již dlouho neplatili a tvrdili, že platiti povinni nejsou.¹⁾

Nový boj. Brzy vzplanul nový boj mezi Přemyslem a králem Václavem, v němž Přemysl opět byl poražen. V srpnu 1249 strana Přemyslova byla pokořena v Čechách i na Moravě.

Smír. Přemysl po nějaké době uchýlil se do Brna se svými věrnými. Rakouský pán Jindřich z Lichtensteina prostředkoval mezi Václavem a Přemyslem, neboť listinou ze dne 17. listopadu 1249 v Brně vydanou Přemysl odevzdal mu Mikulov dle práva a obyčejně německého »za věrné služby, které prokázal pánu a otci našemu i nám.«²⁾ Již 13. prosince byl král Václav s dvorem svým v Brně a Lichtenstein jako svědek podpisoval v družině králově listiny, ale bez účastenství Přemyslova. Brzy asi docíleno smíru, neboť Přemysl již 3. února r. 1250 u Brna vydal listinu jako plnoprávný markrabě, kterou vracel kostelu sv. Petra v Brně filiální kostel kuřimský s desátkem a s několika lány, což bylo asi za předešlých bouří rozhváceno, poněvadž Albert, farář (prepositus) svatopetrský, přidržoval se krále Václava zrovna jako biskup olomucký.³⁾

Přemysl přidržel se pak již strany papežovy svorně s otcem proti straně císařově, zač mu papež Inocenc IV. dopomohl k zemím babenberským, totiž k Rakousům a Štýrsku (1251).

Přemysl i potom často dlíval v Brně, které se stávalo sídlem světského pána Moravy, kdežto v Olomouci přebýval duchovní náčelník Moravy. S Přemyslem anebo za ním do Brna sjížděly

¹⁾ C. D. III. č. 118, 119, 120, 128, 129 a 130.

²⁾ Zprávu o tom podávají dvě listiny v Bočkově C. D. III. č. 135. a 145., z nichž prvé nedůvěřuji, poněvadž časem, místem a svědky v Brně 15. ledna 1249) je nemožná, proto padá také zpráva o velkém sjezdě pánů moravských a rakouských v Brně, jež líčí Dudík v V. str. 271.

³⁾ C. D. III. č. 149.

se vznešené osoby nejen z Moravy, nýbrž i z Rakous, Štýrska, Bavor a z Čech, což prospívalo obchodu brněnskému (1252).

Přemysl přebýval v Brně i v červenci r. 1253 na výpravě proti Uhrům, kteří v zápase o Štýrsko děsně zpusťovali Moravu až k Brnu. Za války 22. září zemřel Václav a Přemysl nastoupil vládu také v Čechách. Působením papeže Inocence IV. zjednan mír mezi Belou uherským a Přemyslem, jenž v květnu 1254 z Prešpurka přes Brno vrátil se do Čech. V Brně daroval špitálu sv. Ducha (Johanitův) své právo horní na vinicích kolem Brna, by bratři lépe mohli pečovati o nemocné. Krále provázela družina velmi četná i vznešená, jak lze souditi ze svědků na listině darovací.¹⁾

Brzy nato Přemysl svolal r. 1254 do Brna z e m s k ý s n ě m a s o u d p r o c e l o u M o r a v u (in generali colloquio et in publico iudicio) za příčinou křížové výpravy proti Prusům. Na sněm přijeli král s dvorem, biskup olomucký Bruno, probošt Mikuláš, arcidiakon Bartoloměj, M. Jan arcidiakon přerovský, kanovníci olomučtí Šimon, Řehoř, Jakub, Alexius a Alexej mladší. Pak páni Hartleb s bratrem Jankem, Nezamysl s bratrem Ratiborem, mistr lovcích Beneda, Ondřej, Kavka, Ratibor z Bělkovic s bratrem Tvořimírem. Všebor s bratrem Hrabišou, Martinek z Příkaz, Sulislav ze Zábřehu a mnozí jiní.

Výprava byla podniknuta v prosinci a rychle ukončena, neboť již v únoru r. 1255 král s četnou družinou vracel se Brnem z výpravy. Do Brna zavítal také v lednu 1256, když s dvorem svým ubíral se do Rakous. Přemysl často prodléval v Brně, buď když ubíral se do svých zemí alpských, nebo když chystal se k boji se sousedy a chtěl dosíci pomoci od zemského sněmu (1258, 1259, 1264, 1267, 1268, 1270, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277 a 1278). Tyto návštěvy královské prospívaly obchodu brněnskému, poněvadž král býval provázen četnou družinou, ale častování krále bývalo také citelným břemenem Brnu i okolí. Za návštěv prokazoval mnohé milosti duchovenstvu i měšťanům, zvláště panenskému klášteru P. Marie a špitálu sv. Ducha čili Johanitům.

¹⁾ C. D. III. č. 211.

Válka
s Uhry.

Přemysl
králem.

Sněm
v Brně.

Přemysl
v Brně.

Ducho-
venstvo:

Špitálu sv. D u c h a (sv. Antonína) dovolil zřídití na Starém Brně hospodu, kterou vyňal z moci úředníků hradských i z moci měšťanů brněnských (1251).¹⁾ Statkům Johanitů na Moravě udělil úplnou imunitu čili osvobození ode všech povinností naproti králi a zemi (nářez, nocleh, povoz, poplatek 14 peněz za soud boží, hlava, svod a robota při stavbě hradů 1256).²⁾

Klášteřu panenskému P. Marie ve městě potvrdil a vymezil jejich majetek, by jich nikdo nemohl zkracovati, jakož i úplnou imunitu všech jejich poddaných a pozemků.³⁾ Na rozkaz krále Přemysla rychtář brněnský Bernard s třemi konšely hned vymezili pozemky klášterní, které se rozkládaly při zdi městské od bránky městské (konec ulice Koblížné) až ku bráně Rýnské (Rhennerthor) na konci ulice Rýnské, a vydali o tom převorce Herburce listinu. Patřili klášteřu také »kdokoliv domy vystavěli blízko klášteřu při zdi městské až ku bráně řečené nebo naproti zdi městské až k řečené bráně nebo při klášteře, jak příbytky ukazují, které oněm pan Oldřich Schwarz a konventu daroval, kteří konventu platili činže půl marky s librou vosku kolem sv. Jiří a půl marky s menší homolí soli kolem sv. Michala. Proto určitě prohlašujeme všem lidem, kteří na řečeném pozemku oněch panen stavěti nebo bydletí budou v obci nebo mimo obec, který jim nyní patří nebo budoucně patřiti bude, a kterým od K. M. obdařeny jsou zvláštními listy, které vydal řečeným pannám, že oni a všichni panství jejich poddáni a navždy osvobození jsou ode všech úroků, břemen a všelikých jiných povinností.«⁴⁾ By tím lépe mohly dosíci vlastní výživy a zastavěti svůj pozemek, dovolil jim nalévati víno nebo pivo, jak štěstí dá. Nadto je a jejich pod-

¹⁾ C. D. III. č. 159.

²⁾ C. D. III. č. 230.

³⁾ C. D. III. č. 185.

⁴⁾ C. D. III. č. 186. Je psáno Rhennerthor a nikoliv Rennerthor, tedy brána Rýnská a ulice Rýnská. Ještě po r. 1353 a 1376 nejstarší právní kniha brněnská uvádí »portam Rennensem« (Rössler č. 410) a č. 454 připouští, že Renensis, Wienensis, Saxo, vel. Suevus vel alienigena může přísahati ve svém nářečí. Nemá tedy pravdu Bretholz l. c. str. 53, 128 a 187, tvrdí-li, že tam bydleli Italové a že ulice i brána slula »Rennertor« a »Rennergasse«. Také nemá pravdu l. c. str. 61., že Herburg dostaly »die freie Bier und Weinausfuhr«, nýbrž dostaly hospodu.

dané přijal pod svou královskou přízeň a ochranu, jakožto zakladatel toho klášteřa a zákonný ochránce. »Také z a k á z a l nám při nemilosti K. V., abychom je, nebo jejich poddané ničím neobtěžovali. Přísahou jsme se zavázali, že té jeho kr. dotace chrániti budeme, poněvadž vyznáváme, že my i potomci naši dle našeho svědomí dostatečně uspokojeni jsme byli od K. M. za úbytek onoho úroku od poddaných těch panen, čím trvale budeme moci obec naši opravovati. Také potvrzujeme a schvalujeme soupis statků, který naši předkové sepsali, totiž p. Rubin s jinými konšely, jimiž konvent domu P. Marie té doby i později obdařen byl, když v Brně dlel král Václav r. 1252, i všechny statky«, jimiž později obdařeny budou . . . , mají býti připsány do toho seznamu (1252). Klášteř herburský zkvétal přízní královou, biskupovou i papežovou. Již r. 1258 koupil od Starchanda, syna Peregrinova, dvůr u Brna (nynější Lužánky s Novou ulicí) se závazkem, když pozemky jeho budou úplně osety, by dával faráři u sv. Jakuba po míře každého zrna.¹⁾ Statky panen herburských za městem král osvobodil ode všech povinností městských (daň, pravomoc, obrana, tržné 1259).²⁾ Také jim dovolil stavěti nové domy při zdi městské a vyňal obyvatelstvo jejich z povinností městských (pravomoc, obrana, tržné 1260).³⁾ Klášteř koupil od opata zábrdovického ves Diváky za 120 hřiven stříbra, kterýž kup se svolením sněmu zemského proveden byl na soudě krajském v Brně r. 1262 za předsednictví komorníka moravského Hartleba i četných svědků ze šlechty a měšťanů brněnských.⁴⁾ Z rozkazu papežova biskup měl opatřiti duchovní správce pro klášteř.⁵⁾ Představená klášteřu Herburga se svolením konventu darovala mlýn na řece Svatce (Svatca = Suartca = Schwarz) měšťanu Guntherovi dědičně za roční plat hřivny stříbra a 18 mírek jemné mouky o sv. Michalu (1263).⁶⁾ Králová Kunhuta darovala Herburgám dva dvory v Pohorelicích (1263).⁷⁾

¹⁾ C. D. III. č. 92, 268.

²⁾ C. D. III. č. 277.

³⁾ C. D. III. č. 299.

⁴⁾ C. D. III. č. 344, 346, 347.

⁵⁾ C. D. III. č. 333, 334, 335.

⁶⁾ C. D. III. č. 357. Tehdy po prvé řeka Svatka je uvedena jménem »Swarcza«.

⁷⁾ C. D. IV. č. 19.

Johanité.

Herburgy
dosáhly
velkých
výsad.

Minorité.

Kláster minoritský v Brně slyšel dobrými theology, z nichž lektor Bartoloměj od papeže byl ustanoven inkvisitorem kacířství v Čechách a Polsku.¹⁾ Král Přemysl vystavěl v Brně na hradě kapli sv. Jana Křtitele a daroval jí dvůr v Řečkovících se 6 lány s příslušenstvím a vesnici Sulostovice (nyní Jundrov) s příslušenstvím na výživu kněze při kapli. Udělil ji svému kaplanovi Jindřichovi, proboštu doubravnickému (1277).²⁾

Hašteřivost v duchovenstvu.

Svorností osoby duchovní v Brně tehdy nevynikaly. Za faráře k sv. Petru dosazen byl přízní biskupovou kněz Albert, jehož nechtěly uznati jeptišky tišnovské, kterým patřilo právo patronátní. Vznikl tuhý a dlouhý spor až u papeže. Konečně po výroku soudu církevního rozhodl král, aby Albert farářem zůstal; ale právo patronátní přiřkl jeptiškám tišnovským (1258).³⁾ Panny herburské přely se s Johanity o desátek s pozemků svých v Králově Poli, jež biskup přiřknul Johanitům.⁴⁾ Papež Alexandr IV. r. 1261 potvrdil klášteru oslavanskému patronátní právo ke chrámu sv. Jakuba.⁵⁾ Farář od sv. Jakuba dal si od papeže potvrditi, že chrámu sv. Mikuláše (obr. 4.) nepřísluší právo farní, nýbrž je podřízen farnímu chrámu sv. Jakuba (křest a pohřby 1261).⁶⁾ Týž farář Ota až před stolicí papežskou vedl při s Johanity o desátek a právo farní v Králově Poli, kde po 6 let oboje si osvojoval na újmu Johanitů, ročně v ceně 20 hřiven váhy brněnské čistého stříbra. Byl odsouzen k náhradě a k pokutě 12 hřiven váhy brněnské čistého stříbra (1263).⁷⁾ Minorité přeli se s opatem vyzovickým a velehradským až u stolice papežské o nějaké po-

¹⁾ C. D. III. č. 252.

²⁾ Listina v C. D. IV. č. 144, praví prostě »capella nostra Brunensis«, ale z pozdějších událostí lze souditi, že to byla kaple na hradě, o kterou ve 14. st. vznikl tuhý spor. Kromě toho v Emlerových Regestech IV. listiny číslo 1916 a 1917 přímo uvádějí, že Václav II. 23. března 1300 řádu německému v Chelmu v Prusku daroval právo patronátní ke kapli »in castro nostro Spilberch ante civitatem Brunnam in Ol. d. in honore s. Johannis Baptiste dedicate«. Jsou tedy vývody Ř. Volného v K. T. II. 2. str. 97 a 179 chybné.

³⁾ C. D. III. č. 219, 233, 242, 269, 270, 282, 308; IV. č. 67.

⁴⁾ C. D. III. č. 249.

⁵⁾ C. D. III. č. 305.

⁶⁾ C. D. III. č. 317.

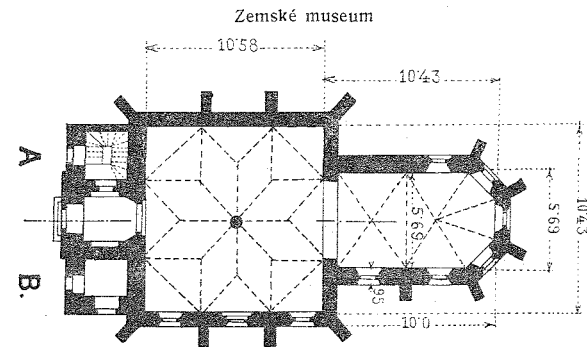
⁷⁾ C. D. III. č. 358 a VII. č. 10.

mluvy.¹⁾ Biskup Bruno udělil jim právo zpovídati, kázati a pochovávat (1272).

Město nabývalo moci. Obec brněnská stěžovala si u krále, že osoby poddané šlechtě nebo duchovenstvu často ve městě dopouštějí se zločinů, za které nesmějí býti trestány od rychtáře městského, byt i bydlely u samého města. Král rozhodl, »aby soudce brněnský, kterýkoli časem bude, lidi bydlící v předměstích samé obce brněnské nebo v předměstích k samé obci při-

Město.

Rychtář soudí také z předměstí.

Obr. 4. Půdorys kostela sv. Mikuláše.

léhajících, mohl a směl dle spravedlnosti a bez jakéhokoliv odporu dalšího souditi z přestupků a provinění, kterých v samé obci se dopustí. Avšak tak, aby to, k čemu od těch soudců obce brněnské odsouzení budou, připadlo jejich vrchnosti, jakoby odsouzení byli od samých vrchností nebo jejich soudců. Nikdo tedy z poddaných a obzvláště z těch poddaných, o kterých je známo, že v řečených předměstích bydlí, ať jsou na světském nebo na duchovním, ať se neopováží toto naše ustanovení potupiti nebo v něčem proti němu jednati (1276).«²⁾

Měšťané.

Měšťané bohatli, že někteří mohli veliké odkazy činiti. Již r. 1251 papež Innocenc IV. nařizoval opatu velehradskému, opatu luckému a proboštu rajhradskému, by rozsoudili při Oldřicha, řečeného Niger, s Konrádem, ř. Starcer z Olomouce a s některými lajky diecése olom. a ostříhomské o dluhy. Oldřich založil

¹⁾ C. D. III. č. 200; C. D. IV. č. 101.

²⁾ C. D. IV. č. 127; VII. č. 379.

klášter Herburgám.¹⁾ Také Rudolf Posolda, syn měšťana brněnského, daroval klášteru oslavanskému patronátní právo ke kostelu V š e c h s v a t ý c h před branou Brněnskou, které zdědil už od předků svých (1269).²⁾ Jindřich Sweller, vážený měšťan, jenž často jako svědek listiny královské a biskupské podpisoval, odkázal všechen majetek svůj klášteru panenskému P. Marie. »Známo činím, že majetek všech svých pozemků s dvorem, nebo s domy příslušnými před městem, který právem vlastnickým nebo na úrok mám, i starou vinici se stromy ořechovými daruji pannám při kostele P. Marie« (nynější ulice Údolní). »Z ostatních mých příjmů půltřetí marky, jedna totiž z lázně Kotěbory, druhá z malých usedlostí pod hradem a půle z ostatních mých úrokův a jakýchkoli statků, ze kterých mé příjmy plynou, ať se platí, aby panny slavily výročí úmrtí mého (1278).³⁾ Měšťanu brněnskému Zgilethovi r. 1262 biskup ol. Bruno osvobodil dva lány v Šlapanicích od platu a desátku a ode všech jiných služeb.⁴⁾

Tehdy pod hradem tekla potok nyní ulic Údolní k ulici Středově po Náměstí svobody a ulicí Kobližnou do Ponávky na počátku Cejlu.

Za Přemysla dobře se vedlo i židům v Brně. R. 1254. osvobodil je na rok ode všech daní a služebností, poněvadž byli od pánů vyssáti.⁵⁾ Téhož roku dal židům v říši své důležitá práva, která pro židy brněnské obnovil r. 1268: »Především stanovíme, by ve při o peníze movité nebo věci nemovité nebo ve při kriminální, která se týká osoby nebo věci židovy, nebyl připuštěn ke svědectví proti židovi žádný křesťan, leč s křesťanem a židem. Obžaluje-li křesťan žida, tvrdě, že mu své věci v zástavu dal, a žid to bude zapírat, nebude-li křesťan prostému slovu židovu chtít víru dáti, žid přísahou o stejně cenné zástavě sobě zastavené své tvrzení dokáže a bude práv. Zastaví-li křesťan zástavu židovi, tvrdě, že zastavil za méně peněz než tvrdí žid, bude žid o zastavené sobě zástavě přísahati a, dokáže-li toho přísahou, ať křesťan nezdráhá se mu zaplatiti. Rovněž řekne-li žid křesťanovi

¹⁾ C. D. V. G. 20

²⁾ C. D. IV. č. 26.

³⁾ C. D. IV. č. 154. Také č. 19, 44, 49, 55.

⁴⁾ C. D. V. S. č. 32.

⁵⁾ C. D. VII. č. 384.

nemaje svědků, že dluh půjčil, a onen popře, křesťan svou vlastní přísahou v tom práv bude. Žid bude moci pod jménem zástavy přijati vše, co mu zastaveno bude, ať se to jmenuje jakkoliv, když o těch věcech nebyla učiněna žádná poptávka, kromě šatů krvavých a namočených a posvátného roucha, kterých nikterak přijati nesmí. Obžaluje-li křesťan žida, že zástava, kterou žid má, byla mu krádeží nebo násilně odcizena neb uloupena, žid ať přísahá o té zástavě, že přijímaje ji nevěděl, že byla ukradena neb uloupena, to v přísaze své podotýkáje, zač mu zástava ta zastavena byla; když se tak ospravedlní, ať mu křesťan zaplatí zálohu (půjčku) i úrok, který za poloviční dobu narostl. Přejde-li žid buď požárem nebo krádeží nebo loupeží o svůj majetek i se zástavami sobě zastavenými a bude to dokázáno, ale křesťan, který zastavil, přece jej žalovati bude, žid vlastní přísahou práv bude. Začnou-li židé mezi sebou nějakou různici nebo spor, soudce naší obce ať neosvojuje sobě žádné moci nad nimi, nýbrž král nebo kníže nebo zeměpán, nebo komorník králův konej soud. Týká-li se však obvinění života, samému králi nebo knížeti ten případ zůstaven buď k rozsouzení. Jest-li křesťan židovi zasadil ránu jakoukoliv, obviněný králi nebo knížeti zaplatí 12 hřiven zlata do jeho komory a poraněnému 12 hřiven stříbra i výlohy, které on zaplatí za své léčení. Zabije-li křesťan žida, buď potrestán zaslouženým soudem a všechny jeho věci movité i nemovité přijdou v moc královu. Pobje-li křesťan žida bez prolití krve, zaplatí králi 4 hřivny zlata do jeho komory, pobitému nebo poraněnému 4 hřivny stříbra; nebude-li moci zaplatiti, useknutím ruky odpyká svůj čin. Kdekoli panstvím našim žid půjde, nikdo mu nečiní žádné překážky, ani ho neobtěžuj, ani neutiskuj. Veze-li, nějaké zboží nebo jiné věci, ze kterých clo platiti má, ve všech mýtnicích zaplatí jen povinné clo, jaké by platil každý občan té obce, ve které žid tou dobou se zdržuje. Vezou-li židé po svém obyčeji někoho ze svých nebožtíků buď z obce do obce nebo z kraje do kraje, anebo z jedné země do druhé, ať celníci (mýtníci) ničeho od nich nevynucují. Kdyby některý celník něco vynutil, ať je potrestán jako zlosyn, který obecně berauber slove. Kdyby křesťan hřbitov jejich z jakékoli pošestlosti rozbořil nebo zohavil, ať umře dle nálezu soudního a všechny jeho věci, ať se zovou jakkoliv, případnou komoře královské nebo knížecí. Kdyby někdo

pošetile vnikl do škol židovských, zaplatí soudci židovskému dva talenty. Bude-li žid od vlastního soudce shledán vinným v peněžitě vině, která wandel sluje, zaplatí mu jen 12 denárů. Volán-li žid na soud z rozkazu svého soudce a po prvé i po druhé nepřijde, za obojíkrát zaplatí soudci 4 denáry. Nepřijde-li na třetí rozkaz, zaplatí 36 denárů jmenovanému soudci. Poraní-li žid žida, svému soudci na pokutu, která wandel sluje, nezdráhej se zaplatit 2 talenty. Také stanovíme, by žádný žid nepřisáhal na rodale, leč za naší přítomnosti. Kdyby žid tajně byl zahuben a přátelům jeho nebylo možno dosvědčiti, kdo jej zahubil, kdyby po zavedeném pátrání měli někoho v podezření, chceme židům proti podezřelému soubor poskytnouti. Kdyby křesťané na některého žida násilně ruku vztáhli, buď jim ruka useknuta. Soudce židovský žádnou při mezi židy vzniklou nevolej na soud, leč by žalobou vyzván byl. Vyplatí-li křesťan zástavu od žida tak, že úroků nezaplatí, nedá-li těch úroků do 6 měsíců, ať rostou úroky z úroků. Také chceme, by nikdo v domě židově nezůstával hostem (hospodou). Půjčí-li žid peníze na majetek aneb úpis šlechticů zemských a dokáže to jejich úpisem a pečeti, přiřkneme židovi majetek ten jako jinou zástavu a budeme ho proti násilí brániti. Také chceme, kdyby někdo dítě židovo odvedl, aby trestán byl jako zloděj. Přijme-li žid od křesťana zástavu a podrží ji celý rok, nepřevyšuje-li cena zástavy půjčený dluh, žid ukáže zástavu svému soudci a pak bude moci ji prodati. Avšak zůstane-li zástava u žida rok a den, pak nikomu z ní odpověden nebude. Také chceme, by nikdo netísnil žida výplatou zástavy v jeho den sváteční. Kterýkoli křesťan násilně odnese zástavu svou anebo dopustí se násilí v domě jeho, ať přísně potrestán je jako škůdce komory královské. Proti židovi zakročiti smí se jen ve školách jejich, vyjmouc nás, kteří je můžeme obslati k sobě. Také po rozhodnutí papežském jménem sv. Otce přísněji zakazujeme, by dále jednotliví židé v panství našem oprávnění nesměli býti vinněni, že užívají krve lidské, když po příkazu zákona božího všichni židé zdržují se naprosto všeliké krve. Také stanovíme, cokoli žid půjčí, buď zlato nebo denáry nebo stříbro, totéž má mu býti splaceno s náležitým úrokem, který narostl. (Žádný žid v obci brněnské žijící nepřijímej nijaké zástavy od žádné osoby známé ni neznámé po západu slunce, také za dne žádného koně,

vola, krávu nebo jinou věc, o které je podezření krádeže, k sobě nevpouštějte, leč za svědectví dvou konšelů městských. Židé také na opravu zdí a příkopů městských mají platiti čtvrtinu.)¹⁾ Z toho viděti, že už tehdy bylo židů v Brně hodně (židovská čtvrt u Židovské brány) a bylo třeba zákona na ochranu jejich i křesťanů. Dle toho zákona nakládáno se židy také v ostatních městech královských.

V Brně za Přemysla II. dobře se vedlo duchovenstvu, měšťanům a židům, všude vzámahal se blahobyť, ale nic neslyšeti o rozvoji práce duševní na poli věd a umění. Přemysl II. naposled navštívil Brno r. 1278, když tam sbíral voje své proti králi Řudolfovi. Tehdy na hradě Brněnském konal se soud a sněm zemský, na němž za předsednictví komorníka, sudího a písaře zemského šlechta vyšší rozsuzovala pře o dědiny zemské.²⁾

Přemysl II.
naposled
v Brně.

Král Václav II. (1278—1305.)

Po nešťastné bitvě na Moravském poli vítězný král německý Rudolf vpadl na Moravu a položil se polem mezi Oslavany a Rosicemi, kde meškal až ku konci měsíce září. K němu přišli poslové všech královských měst moravských, poddávajíce se dobrovolně a prosíce o mírné s nimi nakládání. Přišel i biskup Bruno a po něm několik pánův moravských. Král nakládal s nimi jako se svými věrnými a propůjčoval zejména měštům všeliké svobody.

Král
Rudolf
na Moravě.

Brnu nejen potvrdil všechny dosavadní výsady a práva, nýbrž, poněvadž ochotně a pokorně se poddalo, ještě nové přidal. Výnos cla, který Přemysl obci na 8 let zastavil, přiřkl městu na 12 let a ke 350 hřivnám, ve které ceně Přemysl zastavil Brnu vesnice Kuřim a Střelice, přidal ještě 150 hřiven, aby vězely v zástavě 500 hřiven. Také udělil Brnu svobodu a výsady v říši německé, jakých požívala svobodná říšská města, »poněvadž

Výsady
Brnu.

¹⁾ Dvě poslední věty dal jsem do závorky, poněvadž první vydal teprve Karel IV. r. 1348 a druhou král Jan r. 1333, nepatří tedy ku právům z r. 1268, jak chybně uvedeno v C. D. IV. č. 16.

²⁾ C. D. IV. č. 148.

dobrovolně poddalo se sladkému panství říše (německé)«, ale výsada se neuplatnila.¹⁾

Vláda Rudolfova. Král Rudolf podržel Moravu 5 let náhradou za válečné útraty. Rozličná sběh válečná drancovala Moravu i Rakousy. Tlupa paličův a loupežníků pronikla až k Brnu, kde spálila klášter panen herburských (1279). Vladaři Rudolfovi časem obnovili pořádek v zemi. Již r. 1281 sjela se do Brna šlechta z kraje brněnského (in presentia Baronum de provincia Brunensi) a soud krajský řádně konal svou povinnost. Však samo nebe bylo tehda Moravě nepříznivo. Dlouhá zima r. 1281 způsobila neslýchanou neúrodu v celé Evropě, takže vznikl hlad a veliká úmrtnost, jaké Morava potud nezažila. Počátkem r. 1282 v Brně mřelo tolik lidí, že nestačili pochovávat i mnoho lidu musilo býti pochováno společně do hlubokých jam.²⁾

Král Václav v Brně. Po 5 letech Morava byla vrácena Přemyslovu synu Václavovi na sněmě a soudě zemském v Brně v listopadu r. 1283. Mladý král na soudě osobně přijímal přísahu věrnosti od držitelů královských hradův a rozhodoval spory majetkové po vůli sněmu (de consilio nobilium terrae).³⁾

Šlechta. Následkem předešlých nepokojných let bylo v zemi mnoho sporů, které rovnány byly často v Brně nejen na soudě krajském, nýbrž také soudy smírčími z osob duchovních i světských a na soudech duchovních. Zajímavý byl smírčí soud v Brně 29. července 1285 mezi Fridrichem ze Schonnburku a biskupem olom. Theodorichem o hrad Fridrichův na půdě biskupské u Svitavy. Na zrušení slova ustanovena pokuta 2000 hřiven stříbra, z nichž 1000 zaručili přátelé Fridrichovi hotově, »za druhý však tisíc my v osobě své a p. Theodorich z Meldingen, p. Jindřich Stange a p. Jan z Čepova vkročíme do města Brna jménem záruky a neopustíme je, dokud straně protivné řečených 1000 hřiven stříbra nezaplatíme«. Měli tedy do Brna na ležení. Smlouvu podepsali četní svědkové z duchovenstva, z pánův i zemanů moravských, obec brněnská a 7 brněnských měšťanů. Dle podpisů bylo

¹⁾ C. D. V. č. 55 a 56. Brno městem říšským prohlášeno nebylo. Tím méně Morava za zemi říšskou, jak tvrdí Bretholz l. c. str. 83.

²⁾ Annales Heinrici Heimburg u Pertze XVII. str. 717.

³⁾ C. D. IV. č. 213.

to shromáždění velmi četné a vznešené (sjezd krajský ve městě).¹⁾ Ještě četnější byl sněm a soud zemský v Brně r. 1286 za přítomnosti královny na hradě brněnském. Král tehdy mocí vojenskou obnovoval pořádek na Moravě a přinutil podrobiti se také Gerharda z Obřan, jenž znepokojoval údolí Svitavino. Gerhard na hradě brněnském přísahal věrnost králi a přísahu jeho potvrzovali svědci Mikuláš kníže opavský, Závíš z Falkensteina, Beneš z Treblu, purkrabí na Přimdě, Bohuslav z Boru, komoří plzeňský, Hartmann z Holnsteina, komorník brněnský, Kuna z Kunštátu, strýc Gerhardův, Milota z Dědic, Hrabiše z Bobrové, Vítek z Úpy, Matěj z Černé Hory, komoří prachovský, Jindřich z Brandýsa, Štěpán z Medlova, Štěpán Uher ze Sádku, Crha z Krasavic a mnozí jiní šlechtici čeští a moravští.²⁾ V Brně bylo neobyčejně hlučno, poněvadž král přebýval tam celý rok a za ním přicházelo duchovenstvo i šlechta s rozličnými stížnostmi a prosbami, jimž král snažil se vyhověti. Kromě let 1288, 1289 a 1290 král Václav každého roku přebýval nějakou dobu v Brně, zvláště po r. 1290, co nabyl panství v Polsku, takže po Praze nejvíce zdržoval se v Brně, obyčejně v domě Alramově na Rybném trhu (Dominikánské náměstí). Proto v Brně konány byly důležité sněmy a soudy zemské buď na hradě neb u dominikánův u sv. Michala (1293).³⁾ V Brně konány důležité schůze a smlouvy se sousedy i sbíráno vojsko. Tam konány také pravidelné sjezdy a soudy z kraje brněnského.⁴⁾ Zápisy o soudě zemském v Brně z r. 1303 děly se do veřejných desk cudy olomucké, ke které všechny kraje moravské se kloní.⁵⁾ Častý pobyt králův a sjezdy šlechty měly pro rozvoj Brna důležité následky.

Úřady zeměpanské. Duchovenstva v Brně přibývalo a také mocí a statků jeho. U sv. Petra r. 1278 stal se farářem kněz Jakub, kterého navrhl patron klášter tišnovský a potvrdil biskup olomucký Bruno.⁶⁾ Chrám sv. Petra nabýval stále větší důležitosti. Tam konány

¹⁾ C. D. IV. č. 227.

²⁾ C. D. IV. č. 238.

³⁾ C. D. IV. č. 322.

⁴⁾ In presentia Baronum de provincia Brunensi v C. D. IV. č. 202.

⁵⁾ In tabulas publicas olomucensis cude, ad quam universe provincie Moravie se reclinant v C. D. V. č. 158.

⁶⁾ C. D. IV. č. 156.

Duchovenstvo.

smírčí soudy duchovních. V domě faráře petrského pobýval i biskup s družinou za pobytu v Brně (1286).¹⁾

Mezi farou sv. Petra a sv. Jakuba vznikl tuhý spor o farníky v městě i v předměstích, který z nařízení biskupova rozhodl opat vehradský Konrád, poněvadž byl vrchním opatem kláštera tišnovského, jenž měl patronát u sv. Petra, i kláštera oslavanského, jenž měl patronát u sv. Jakuba. Když opat nemohl porovnatí faráře po dobrém, zřídil v klášteře minoritské m soud duchovní z nejpřednějších theologů, k němuž obeslal faráře Jakuba i četné svědky z farnosti petrské i faráře Theodoricha se svědky z farnosti jakubské. Svědkové vypovídali pod přísahou. Svědci od sv. Jakuba vypověděli, »že od dávných časů Češi patří k sv. Petru, Němci však ke sv. Jakubu«, což bylo i dokázáno listinami. Opat tedy, přibrav opata žďárského a vyzovického i faráře Jakuba, Theodoricha, a mnoho jiných z duchovenstva i z lidu, projeli celé podhradí brněnské, rozložené podél hradeb městských, a zjistili o každé ulici, o každém domě i pozemku, ke které faře patří. Potom v e m ě s t ě uvnitř hradeb určili hranici od brány Brněnské naproti hradu, »který Staré Brno sluje, přes dolejší ulici, která vede na staré náměstí (Zelné) přímo ku bráně, která Měnínská se nazývá, nedbaje toho, že dveře domů otvírají se do jmenované ulice nebo na řečené náměstí; co na pravo bude, ke kostelu sv. Petra, co na levo stojí, jak lidem tak ulicemi a domy ke kostelu sv. Jakuba po našem rozhodnutí a rozhraničení stále bude náležeti«. V předměstích vše, co počátkem r. 1293 každé faře patřilo bez výjimky, takže všechny úroční (censuales) domy sv. Petra, které přijímaly svátosti od sv. Jakuba, i s kaplí nemocných (máломocných), která je na pozemku sv. Petra, případnou sv. Petru. Ode dneška nic v té věci se nezmění. Podepsali dne 2. července 1293 opat vehradský, žďárský, vyzovický, třebíčský, lucký, zábrdovický, Jindřich, arcidiakon břeclavský, abatyše a konvent tišnovský a oslavanský. Biskup rozhodnutí potvrdil.²⁾ Tehdy asi u sv. Petra začali kázati také německy vedle kázání českých. Však farář petrský vykládal náleží opatův tak, že všechny domy na pozemcích sv. Petra

¹⁾ C. D. IV. č. 241.

²⁾ C. D. IV. č. 320.

(nynější Cejl a Francouzská) přísluší sv. Petru. Proto r. 1294 opat vehradský rozhodl, »že řečené domy úroční, jakkoliv, jak řečeno, na vlastnictví sv. Petra leží, přece neplatí úrok bezprostředně faráři sv. Petra, nýbrž jiným osobám buď pod titulem prodeje, nebo smlouvy, nebo jakéhokoliv jiného práva, nebo vlastnictví, . . . tedy mají patřiti sv. Jakubu«. ¹⁾ Farář petrský Jakub brzy poté zemřel a klášter tišnovský jmenoval farářem Konráda z Prahy, jehož však biskup Theodorich nepotvrdil (1295). Konrád hledal ochrany u arcibiskupa (metropolitu) mohučského, jenž rozhodnutí sporu svěřil proboštům pražskému a mělnickému (1296). Konrád potvrzen nebyl. Biskup jmenoval farářem mistra Petra, protonotáře králova, poněvadž prý klášter do 6 měsíců nikoho nenavrhl. Po smrti Petrově opět klášteru patří právo dosazovati faráře (1298).²⁾ Patronát u kostela sv. Petra klášteru potvrdil také král Václav (1297).³⁾

Brzy pak 7. března 1296 biskup Theodorich povýšil chrám sv. Petra na kolegiální. »Pozorujice, že kostel sv. Petra na hoře naší diecése, který posud požívá práva pouhého farního kostela, ačkoliv podle obyčeje v zemi ode všech proboštvím je nazýván, tak statky a příjmy oplývá, že by patrně počet jeho služebníků mohl býti rozmnožen a že by měl býti ozdoben výsadou a důstojností kollegia, aby nejen podle jména, nýbrž skutečně a zjevně kollegiálním a konventuálním byl a zván býti mohl« v dorozumění s kapitulou stanovíme, »aby kostel sv. Petra konventuálním a kollegiálním byl a vždy práva a cti kollegia požíval, tak aby pak farář jeho mistr Petr, protonotář království českého a kanovník našeho kostela olomuckého, i nástupce jeho, kdokoliv bude, proboštem toho kostela sv. Petra byl a stále byl nazýván, a ti dva, kteří nyní při témže kostele sv. Petra jsou stálými vikáři, majíce péči o duše lidu čili farnosti, totiž knězi Hartlínus a Theodorich, aby kanovníky řečeného kostela byli a se nazývali«. ⁴⁾ Kanovníci měli býti podřízeni proboštovi a od něho jmenováni, on pak od patrona (Tišnov) s potvrzením bisku-

Fara
sv. Petra
probošt-
stvím
1296.

¹⁾ C. D. V. č. 15.

²⁾ C. D. V. č. 35, 47, 79, 99.

³⁾ C. D. V. č. 72.

⁴⁾ C. D. V. č. 45.

povým. Stalo se to patrně po nalehání krále Václava, by odměněn byl jeho protonotář mistr Petr. Klášter tišnovský protestoval. Popsalo se mnoho pergamentu pro Konráda, ale Petr proboštem zůstal, ano přiřknuta mu byla i ves Bosonohy a desátek z Kufříma.¹⁾ Biskup i král však prohlásil, že po smrti Petrově patronát i Bosonohy a desátek náleží klášteru tišnovskému.

Školy
u sv. Petra
i u sv.
Jakuba.

Brzy však na probošta Petra žaloval nový farář od sv. Jakuba u papeže, že »Petr farář kostela sv. Petra v Brně, Theodorich a Hartlín vikáři téhož faráře a Jindřich zvaný Sas rektor škol při též kostele sv. Petra proti spravedlnosti pokoušejí se překážeti faráři Vilhelmovi, aby nemohl vydržovati si takové školy při faře sv. Jakuba«, kde prý odedávna byly školy pro vyučování hochů v žaltáři a ve zpěvu, v čem farářům jakubským nikdy nikdo nepřekážel. Papež Bonifác VIII. uložil 23. října 1298 děkanovi kostela kroměřížského, by spor spravedlivě rozřešil. Týž měl také potvrditi rozhraničení obou far.²⁾ Zařízení biskupa Theodoricha při kostele sv. Petra v Brně potvrdil i jeho nástupce biskup Jan dne 26. února 1306 listinou, ve které Brno nazývá městem znamenitým a slavným.³⁾

Kláštery:
herburský,

Kromě kostelů farních vzkvétaly také ostatní. Klášter herburský 1279 vyhořel a zchudl následkem útrap válečných, že ani nemohl klášteru zábrdovickému zaplatit koupenou ves Diváky. Prokurátor kláštera zábrdovického Gotschalk, kanovník toho kostela, podal žalobu proti Herburgám u probošta olomouckého, ale opat zábrdovický Theodorich vyrovnal se s nimi a přijal od nich za Diváky polovici zahrady, kterou měly společně s kanovnicí a s kostelem kroměřížským podle řeky Svatky u Brna (za mostem na Vídeňce). Kláštera herburského, jenž tehdy přijal pravidla dominikánská, ujal se dominikáni, biskup, papež i král, že brzy se zase zotavil. Papež r. 1285 ujal se jich proti útiskům faráře petrského i jakubského, biskup 1287 proti vydírání legáta papežova a převor dominikánský Zdislav pohnul krále, že Herburgám daroval ves Soběšice o 12 lánech (1286)

¹⁾ C. D. V. č. 79 a 86.

²⁾ C. D. V. č. 100 a 101.

³⁾ C. D. V. č. 180 a 183.

a patronát v Moutnicích (1298).¹⁾ Klášter dominikánský nabýval důležitosti, že tam v refektáři někdy konány sjezdy a soudy krajské (1290, 1293), zač šlechta řádu dary se odměňovala. Do řádu vstupovali také synové domácí šlechty. R. 1280 lektorem u dominikánů byl Petr bratr Bohuše z Drahotuš a Hartmana z Holštejna, nejvyšších úředníků moravských.²⁾ Dne 26. února 1279 biskup olomoucký vysvětil tam biskupa pražského Tobiáše z Bechyně.³⁾ »Téhož léta dne 21. února šel Tomáš zvolenec, vzav s sebou ze sboru kostela Pražského 10 kanovníků a jiné kaplany dvoru biskupského, všechny v nejdražší oděv se strakatou podšívkou ustrojené úplně a v kožichy kuní, také šlechtice, rytíře a panoše dvoru svého vznešenější do města Brna k Brunovi, biskupu Olomouckému. Tam 25. února byl vysvěcen na kněze od biskupa Sekovského. Nazejtří pak posvěcen jest za biskupa Pražského od Bruna Olomouckého, Sekovského, Basilejského, biskupů v klášteře kazatelů. Téhož dne dal všem příšlým slavné posílení a slavil přenádherné hody.« Benešovičky tedy hodovali, co nešťastná země úpěla pod ranami válečnými.⁴⁾ Klášter minoritský býval útočištěm soudů duchovních. Kostelu sv. Mikuláše, filiálce sv. Jakuba, nevedlo se valně, poněvadž několik biskupů cizích i biskup olomoucký udíleli odpustky těm, kdo v určité dny kostel navštíví a něčím mu přispějí (15. března 1295).⁵⁾

domini-
kánský.

mino-
ritský.
Kostel sv.
Mikuláše.

Václav II. založil v Brně novou kapli na počest Panny Marie na Rybném trhu vedle domu Mikuláše od věže (de Turri), které daroval dne 25. března 1297 desátek ze vsi Tvarožné. Kaple nazývala se obyčejně královskou čili Václavskou, k níž brzy připadl také sousední dům Mikuláše Alramova (de Turri) (obr. 5.—7.). Kapli sv. Jana Křtitele na Špilberku s příslušnými vesnicemi Řečkovice a Sulostovice (Jundrovem) propůjčil 23. března 1300 řádu rytířů německých v Chelmu v Prusku

Kaple
P. Marie.

Kaple
sv. Jana.

¹⁾ C. D. V. č. 171, 230, 234, 235, 236, 243, 246, 248, 256, 257; V. č. 53, 93; VI. č. 9; VII. č. 153.

²⁾ C. D. IV. č. 176; V. č. 33.

³⁾ F. R. B. II. 338.

⁴⁾ O zlých letech po smrti krále Otakara. F. R. B. II. 338.

⁵⁾ C. D. V. č. 26.

na prosbu svého zpovědníka Heřmana, jenž byl kanovníkem řádové kapituly chełmské, by získal řád pro nabytí Polska.¹⁾

Chrám
v okolí.

Kolem Brna v předměstích zveleboval se klášter zábrdovický, kaple malomocných (sv. Štěpán), chrám Vše ch svatých, sv. Martin, špitál sv. Ducha, sv. Prokopa a chrám P. Marie.

Zábrdovice.

Opat zábrdovický prodal Johanitům u sv. Ducha úrok ze tří zahrad uvnitř zdi (hranice) špitální na Starém Brně, jenž patřil klášteru zábrdovickému, v ceně 2½ hřivny stříbra váhy brněnské (1284).²⁾ Klášter nabył dědiny Bukovan, koupil dva lány v Kurdějově a dostal vinice tamtéž. Dědina jejich Klobouky dostala právo tržní.³⁾

Královo
Pole.

Johanité vystavěli kostel (oratorium) v Králově Poli, jež 21. června 1279 vysvětil Jindřich biskup varmienský jako zástupce olomuckého. Před svěcením vyznali, že mají patřičnou dotaci, totiž oratorium v Kr. Poli s desátkem větším, tamtéž lán a 2 dvorce s hospodou (nynější Besední dům), pak právo horní (plodiny i víno) z vinic kolem Brna, hospodu na Starém Brně a kostel mateřský (sv. Jana)⁴⁾ ve dvoře pod horou Špilberch. Soudem r. 1281 nabyli v Brně domu a dvou zahrad před Brnem od paní Geisly Smidliny za dluh 19 hřiven bez lotu.⁵⁾

Sv. Jan.

Všech
svatých.

Erklinus, správce kostela Vše ch svatých, z rozkazu biskupova musil dle nálezů smírčího soudu vykoupiti dotaci kostela svého, t. j. domky zahradnické a lázeň za 30 hřiven stříbra

¹⁾ O kapli Václavově na Rybném trhu P. Marie i o kapli Přemyslově na hradě sv. Jana veliký zmatek způsobili Boček a Volný, poněvadž špatně vykládali listiny v C. D. V. 59., 63., 64., C. D. VI. 219., VI. 248. a VI. 445. O kapli Václavově je zakládací listina v originále v zem. archivu v Brně, ale Boček ji neuveřejnil, nýbrž udělal z ní trojí chybný regist v C. D. V. 59., 63. a 64. a tím zmatek zavinił. Listinu uveřejnil Bretholz l. c. str. 413. Listina o kapli na Špilberku v Emlerových Reg. IV. č. 1916 a 1917.

²⁾ C. D. IV. č. 225.

³⁾ C. D. IV. č. 214, 241, 280; V. č. 95.

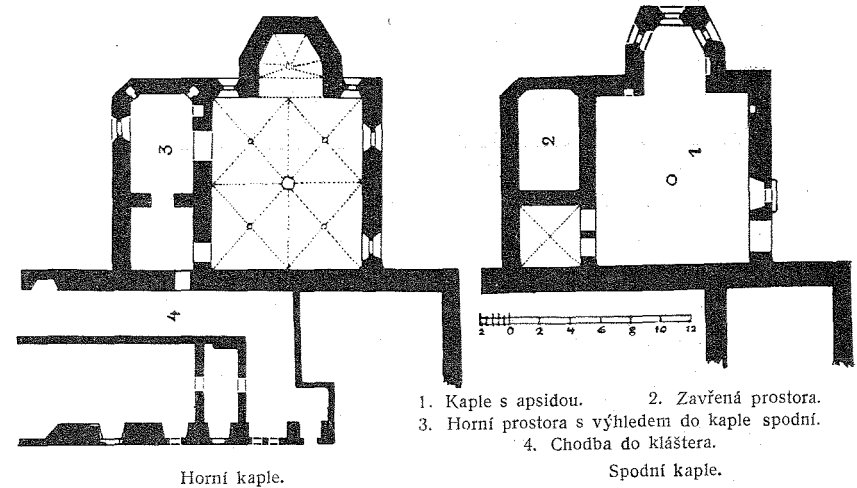
⁴⁾ C. D. IV. č. 162. Výslovně připomíná se teprve 13. dubna 1405 v jedné listině v C. D. XIII. č. 366 str. 482.

⁵⁾ C. D. IV. č. 191.

od žida Nathana. Poněvadž tolik neměl, zaplatil patron (Oslavany) a srážel si z výnosu dotace (1278).¹⁾

Kapli sv. Prokopa na Starém Brně (nyní dům Freischla- Sv. Prokop- gův) propůjčil král svému protonotáři Veleslavovi s pozemky ve Velaticích a poddané jeho vyňal z práva »lovzche« v okolních lesích králových (30. květen 1288).²⁾

B. Bretholz l. c. 64.

Horní kaple.

Obr. 5. Pádorys kaple P. Marie na Rybném trhu.

Na Starém Brně byl vystavěn nový chrám P. Marie pro P. Marie. okolní vesnice, jemuž r. 1295 několik biskupův udělilo odpustky, aby návštěva chrámu rostla.³⁾

Král zamýšlel v zahradě královské na Starém Brně (nyní sv. Anny) založiti panenský klášter, ale předčasná smrt záměr ten zmařila (21. června 1305).

Za krále Václava vzkvétala obec i měšťanstvo brněnské. Město. K obecnému dobru král Václav 13. července 1291 udělil obci Obec dostala trh brněnské navždy výroční trh ode dne sv. Havla počínaje na 14 dní. Aby na ten trh obchodníci a kupci jezdili, osvobodil je havelský.

¹⁾ C. D. IV. č. 193; V. č. 52.

²⁾ C. D. IV. č. 276.

³⁾ C. D. V. č. 200.

Právo
voliti
konšely.

na 8 dní před trhem i po celý trh ode všeho cla v Brně.¹⁾ Hned 5. března 1292 udělil Brněnským plnou moc »voliti sobě za jednomyslného souhlasu celé obce konšely z mužů důvěryhodných vždy kolem oktávu vzkříšení Páně každého roku, avšak vždy jen na jeden rok, lečby někdo z nich neb i několik pro zjevné provinění zasloužili před rokem sesazení býti«. Měšťané pak po slavné volbě měli předložit zvolené ku potvrzení králi, bude-li právě na Moravě, nebo jeho protonotáři; nebude-li v zemi, tedy komorníkovi, který právě bude.²⁾ Také udělil Brnu výsadu, »aby měšťané pro jakékoliv pře majetkové nebyli mimo město (mimo soud městský) od úředníků králových obesíláni na soud zemský pouze vyjímaje, kdyby někdo z měšťanů chtěl nenáležitě uchvátiti pro sebe něčí dědictví (dědinu) anebo pokusil se překročiti meze dědictví. V těch dvou případech ať je obeslán na soud zemský. Poněvadž měšťané zaplatili na slavnost korunovační zvláštní berni ve městě a mimo město ze statků svých obecnou berni uloženou celé zemi, »proto kdykoli táž berně uložena bude jednou a zároveň jak té obci tak celé zemi, tu chceme se u nich spokojiti toliko berní městskou.« Také měšťané ty šlechtice moravské, kteří u nich udělali dluhy přes 10 hřiven stříbra, když čtyřikráte do roka ve čtyřech dobách sejdou se do jejich města ku svému jednání, ať o dluh svůj pohánějí před úředníky královými, učinivše napřed půhon (žalobu). »Nedosáhnou-li spravedlivosti od našich úředníků, tu komorník náš, který právě bude, na místě našem ať jim učiní po právu. Také chceme, by všechny domy šlechtické ve městě Brně byly zavázány k dani uložené na domy městské, vyjma pouze ty domy šlechticů, které mají svobodné od svých předků, nebo které drží jako majetek církevní. Také stanovíme, by v samé obci brněnské nebylo ostatně žádných jiných jednot (spolků překupních), nýbrž v jednotlivých dnech trhových aby všichni obyvatelé kterýchkoliv míst se svým zbožím do města svobodně přicházeli. V jiných však dnech obyvatelé v předměstích téhož města bydlící v samém městě ať obchody svobodně vedou (zboží prodávají). Budiž dovoleno měšťanům brněnským ku většímu jejich prospěchu ony lupiče (zloděje), kteří v našich zemích nemají žádné vrchnosti ani ma-

Soud
městský
a zemský.Berně
městská.Páhony
šlech-
tických
dlužníků.Domy
šosovní.Svoboda
trhová.

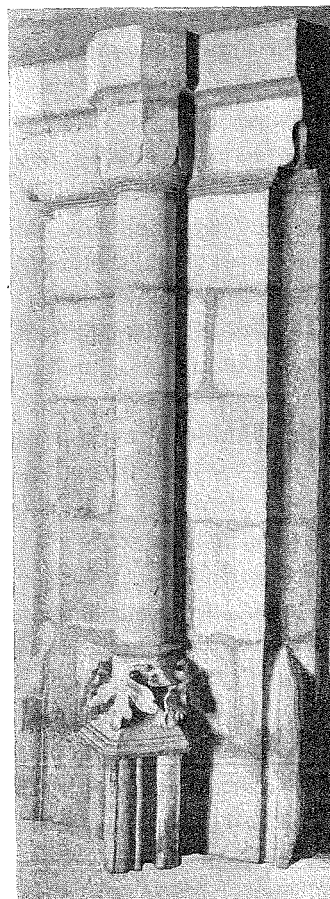
Předměstí.

¹⁾ C. D. IV. č. 298.²⁾ C. D. IV. č. 303.

jetku nemovitého, pro zjevné jejich výstupy, které nemohou obrácením zad přehlédnuty býti, v městě samém zatknouti a uvězniti pro spravedlivé potrestání.« Brno mělo pro krále

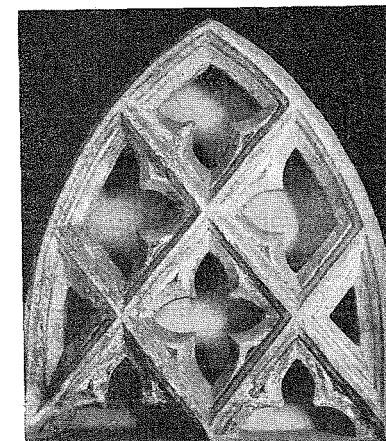
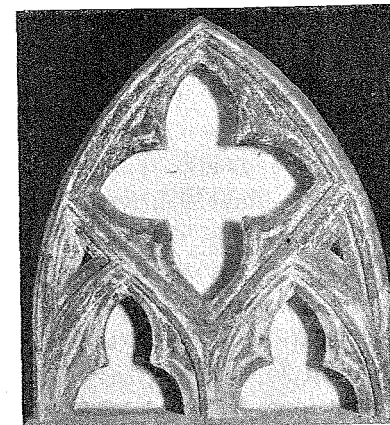
Poprava-

B. Bretholz I. c. 64.

Obr. 6. Sloup u vchodu do apsidy.

E. Bretholz I. c. 64.

Obr. 7. Okna z kaple P. Marie.

mnoho výloh a vždy ochotně je platilo, proto král 3. března 1293 daroval mu clo. »Clo naše u samého města Brna, které obecně Prukmaut sluje, měšťanům našim darujeme na vždy ale tak, aby řečení již naši měšťané i všichni jejich potomci vázání byli cesty,

Clo mostní
dáno obci.

příkopy a hradby u samého města pořizovati a opravovati, a pro jakékoli zlepšení toho města Brna řečené clo ročně vynakládati.«¹⁾ Dne 25. března 1297 postoupil Brnu právo na kovy: »těmže měšťanům našim i jejich všem potomkům postupujeme a darujeme, aby všeliké právo horní, kdyby z dopuštění božího časem u města Brna na 6 mil kdekoli kovy se našly buď zlato, stříbro, olovo nebo jakýkoli jiný, navždy tomu městu Brnu patřilo,« nebude-li to na ujmu měšťanům jiným.²⁾

Na počátku vlády Václavovy následkem útrap válečných měšťanstvo chudlo. Tak paní Geisla Smidlina nemohla zaplatit Johanitům dluh 19 hřiven stříbra bez lotu. Dala jim v zástavu dům ve městě a dvě zahrady před městem. Když nemohla zaplatiti v určité době (do 45 dní), musila dle práva brněnského postoupiti majetek Johanitům, kteří jí jej ponechali za úrok 5 věrdunků stříbra ročně. Když nemohla platit ani ten, připadl majetek její Johanitům (1281).³⁾ Po moru v r. 1282 vedlo se obyvatelstvu lépe. Měšťané brněnští za dobré vlády Václavovy oplývali bohatstvím, že již půjčovali šlechtě i králi. Měšťan Wernhard r. 1304 koupil od krále za 900 kop r y c h t á ř s t v í v Brně a ves Tvarožnou.⁴⁾ Měšťan Jindřich měl u zemana Hrona z Hronska, jenž u něho v Brně býval hospodou, 10 hřiven čistého stříbra, za které Hron mu zastavil dva lány v Surovicích. Kdyby do určité doby nezaplatil, měly lány věřiteli připadnouti, ale Jindřich pak by měl Hronovi platiti čtvrt hřivny úroku a po jeho smrti také synovi Hronovu (23. května 1294).⁵⁾

Za krále Václava byla v Brně zrušena stará m i n c o v n a, poněvadž bohaté doly kutnohorské umožnily opravu mincovnictví s jedinou mincovnou pro celou říši. V Kutné Hoře pak od r. 1300 raženy byly dobré groše české platné pro celou říši Václavovu. Do hřivny se počítalo 60 grošův a groš platil 12 denárů. O upravení české mince zásluhu měli společníci z Florencie Rainand, Aparad a Cyno, které král odměnil statky v Brně. »Dům náš

¹⁾ C. D. IV. č. 312.

²⁾ C. D. V. č. 65.

³⁾ C. D. IV. č. 191.

⁴⁾ C. D. VII. č. 702.

⁵⁾ C. D. V. č. 4.

ležící ve městě Brně, který za vlastní peníze jsme koupili od Ekharda, syna někdy mincmistra Eberharda (roh ulice Panské), s pozemkem čili stavenišťem toho domu i s budovami, dvůr se vším příslušenstvím a dva mlýny s devaterem složení před řečeným městem na vodách zvaných Svratka a Svitava, které také za své peníze jsme koupili od Henninga měšťana řečeného města s kůlnou mezi těmi mlýny postavenou, která obecně Walkymul slove, i s domy a plochami stavebními, se zahradami, sady, rybolovem a všemi jinými užitky, právy a příslušenstvím jejich řečeným Rainardovi, Aparдови a Cynonovi darujeme« (28. dubna 1301).¹⁾ Reality Henningovy byly ještě rozsáhlejší, než co koupil král, proto Florenčané přikoupili také ostatek a učiněna podrobná kupní smlouva. Henning jménem svým, své manželky a 4 dětí prodal Rainaldovi »mlýn na řece, která Svratka (Swarczavia) sluje, s vesnicí, která »D o r n e h o« sluje a při samém mlýně se rozkládá, i se zahradami, poli, sady i s domky rybářskými na nich, s cestami k tomu mlýnu i od něho, s plynoucími příjmy, užitky, úroky, svobodami a se vším příslušenstvím i s právy k tomu mlýnu patřícími za 140 hřiven stříbra váhy brněnské.« Obsáhlou smlouvu podepsala obec brněnská, Pilgerinus kanovník z Brna, Štěpán blízko sv. Michala, Fridlinus zvaný Rehczer, Mikuláš zvaný Wurzer, Rajmund, měšťané pražští a mnozí mužové hodní a počestní (5. dubna 1304).²⁾ Však již 23. února 1305 Florenčané majetek svůj v Brně prodali. »Chceme, aby všem známo bylo, že dědictví naše ležící před Brnem se vším příslušenstvím a právy, totiž se soudem, poli vzdělanými i nevzdělanými, s lesy, háji, zahradami, sady, vodami, pastvinami, rybníky, rybolovem i mlýn s desaterem složení, který obecně v »d o r n e c h« sluje, stojící na Svratce a Svitavě řekách, které se tam spojují, před řečeným městem Brnem i čtyři ovocné zahrady při samém mlýně a dva lány poplatné, z nichž úrok má se platiti klášteru sv. Benedikta, prodali jsme počestnému muži Janovi řez-

¹⁾ C. D. V. č. 122.

²⁾ C. D. V. č. 164. Na listině je větší pečeť městská (obr. 2.), která za obec bývala věšena na listiny, jež podpisoval rychtář a měšťané. Tak r. 1247 C. D. III. č. 110, r. 1258 C. D. III. č. 268, r. 1260 C. D. V. č. 31, r. 1262 C. D. III. č. 344, r. 1281 C. D. IV. č. 191, r. 1285 C. D. XV. č. 16, r. 1300 C. D. V. č. 164.

níku, měšťanu brněnskému za 330 kop grošů pražských váhy moravské«.¹⁾ Král Václav 4. května 1305 potvrdil prodej ten, že řezníku Janovi, měšťanu brněnskému, právem náleží mlýn na Svratce a Svitavě »v místě, které D o r n e y c h sluje«, i »dva lány a jiná pole se zahradou rovněž tam kolem řečeného mlýna ležící, která řečení Reynerius, Aparodus a Cyno od jistých osob za vlastní peníze k řečenému mlýnu přikoupili.«²⁾

Mravy. Mezi měšťany byli lidé mravně dokonali i nevázaní, jak svědčí list papeže Benedikta XI. ze dne 1. června 1304, kterým prohlašuje klérika Jana z Brna, jež otec ženatý (král) měl s cizí ženou vdanou (Alramovou), za hodna svěcení kněžského, poněvadž vynikal šlechtnými mravy.³⁾ K mravům šlechtným patrně naváděly všechny chrámy a školy petrská i jakubská.

Bohatství. Za Václava II. rozvinuly se tedy v Brně obchod, řemesla, sadařství a rolnictví. Obchodem některé rodiny v Brně tak zbohatly, že jmění získané stále víc a více měnily v rentu pozemkovou a kupovaly dvory nejen kolem hradeb městských od zeměpána, nýbrž i v dědinách okolních, zvláště na velkostatkách duchovních. Tak r. 1289 opat třebíčský Unka a Boreš, probošt sv. Benedikta na Luze (Komárov) vydali listinu, že Mikuláš, syn Konráda řečeného Křížáka, měšťana brněnského, prodal dva lány v Heršicích, jež držel od jejich kláštera sv. Benedikta na Luze, Bernardovi, měšťanu brněnskému právem purkrechtním. Bernard bude platit proboštovi ročně dvě hřivny stříbra: jednu na sv. Michala, druhou o svatém Duše. Musí také assistovati jejich rychtáři, bude-li třeba. Bude-li uložena berně celé zemi, od té nemůžeme osvoboditi.⁴⁾ R. 1290 Theodorich řečený Scotbo, farář u Všechných před Brnem, prodal Wissinthovi, měšťanu brněnskému, lázeň na řece Svratce za roční úrok dvou hřiven stříbra a 12 kuřat o sv. Michalu.⁵⁾ Bohatí obchodníci přicházeli hlavně z Porýní. Dokazuje to listina z r. 1285, ve které Theodorich, opat zábrdovský, rychtář, konšelé a všichni měšťané brněnští dosvěd-

¹⁾ C. D. V. č. 169.

²⁾ C. D. V. č. 174.

³⁾ C. D. V. č. 166.

⁴⁾ C. D. XV. č. 18.

⁵⁾ C. D. XV. č. 19.

čují, že Bolisa, vdova po Konstantinovi, i její 3 synové s manželkami a 2 dcery s manžely zřikají se všeho práva na dům, jež matka prodala v Mlýnské ulici (Mulgasse), patřící k faře sv. Brigidy v Kolíně n./R.¹⁾ R. 1300 městská rada potvrdila židům práva Otakarova.²⁾ Četné chrámy (7 ve městě a 8 v předměstích) a dvě školy pečovaly o vzdělání duševní.

Král Václav III. (1305—1306.)

Syn Václavův Václav III. byl králem českým, polským a uherským. Po otci zdědil nejen velikou říši, nýbrž také válku s Německem, s Uhrami a v Polsku. S Německem učinil mír v Norimberce 18. srpna 1305.

Počátkem října 1305 v Brně daroval korunu sv. Štěpána a s ní nároky na Uhry Otovi, vévodovi bavorskému. V těch dnech Václav III. slavil v Brně u sv. Petra sňatek svůj s Violou, sličnou dcerou Měška, knížete těšínského a osvětimského za přítomnosti přečetných knížat a šlechticů. Ten sňatek měl posílit postavení Václavovo v Polsku. Václav brzy Brno opustil, poněvadž starosti vladařské volaly jej jinam.

Z Prahy dne 10. ledna 1306 novému proboštovi u sv. Petra v Brně M. Janovi potvrdil, »aby na P o n a v ě a ostatní poddaní tomu proboštovi patřící i klerikové a dům proboštský pod kostelem a tvrzí, v němž probošt obyčejně bydlí, i domy toho kostela, které tam (na Petrově) mezi kostelem a zdí městskou stojí, týchž práv a svobod požívaly, jakých za M. Petra, protootáře našeho, nyní probošta pražského«. Nařídil komořímu, podkomořímu, rychtáři a měšťanům brněnským i ostatním úředníkům na Moravě, aby poddané, kleriky a domy proboštovy chránili při úplné imunitě čili zbavil je všech povinností zemských i městských.³⁾

V březnu r. 1306 byl král už opět v Brně, patrně za tím účelem, aby připravil výpravu do Polska proti Vladislavu Lokiet-

Velříše
Přemy-
slovci.

Král
v Brně.

Petrov
dostal
imunitu.

Přemy-
slovci
vymřeli.

¹⁾ C. D. XV. č. 16. Listinu vydal sám Bretholz, ale neporozuměl jí. Jedná se v ní o dům v Kolíně, nikoli v Brně, proto také bezcenné jsou jeho vývody v Geschichte der Stadt Brünn na str. 75.

²⁾ C. D. VII. č. 157.

³⁾ C. D. VI. č. 12. S.

kovi. Z Brna vrátil se do Prahy, odkud počátkem srpna vypravil se do Olomouce, kde mělo sebrati se všechno vojsko české k výpravě do Polska. V Olomouci byl král 4. srpna 1306 úkladně zavražděn v děkanství kapitulním.

Za krále Václava III. v Brně dne 25. července 1306 po delším sporu Hanslo, měšťan brněnský, na radu čestných mužů přátelsky smluvil se s matkou Alžbětou o dvůr v Heršicích a ovocnou zahradu před Brnem. Matka mu je postoupila, ale syn zavázal se pečovati o její výživu a dávatí o sv. Jakubu 3 a o velkonoci 4 hřivny stříbra nebo denárů u přítomnosti jednoho konšela. Jeho dědici rovněž. Umře-li matka, dá 30 hřiven věřitelům, budou-li, nebudou-li, dá 30 hřiven na spásu její duše, jak ustanoví. Smlouva byla potvrzena pečeti městskou. Svědkové: Mikuláš z německé tržnice, Mikuláš obchodník sukrem, Dominik z Pohořelic a Mikuláš z Biteše, měšťané brněnští.¹⁾

Vladislav I. **Brno za Přemyslovců.** 1. Vývoj města. Přemyslovci městu Brnu byli velkými dobrodinci. Markrabě Vladislav volal na Moravu obyvatelstvo německé hlavně z vévodství Franckého a z Flander. Již r. 1204 byli na Moravě osadníci němečtí usazeni dle práva německého. Usazovali se také v Brně hlavně kolem nového náměstí. Vladislav asi dal jim svobody žítí dle práva německého a flanderského. Vystavěli si farní kostel s v. J a k u b a. Vedle Němcův usazovali se v Brně kupci od dolního toku řeky Rýna z Flanderska, po nichž celá ulice nazvána Rýnskou (Rhenergasse). Pro ně byl vystavěn kostel s v. M i k u l á š e na novém náměstí. Staré obyvatelstvo slovanské, které se živilo hlavně rolnictvím a sadařstvím, kupilo se kolem náměstí starého (Zelný trh) a patřilo faře sv. Petra. Nové obyvatelstvo německé a nizozemské (valonské) bydlelo kolem nového náměstí (Nám. sv.), živilo se obchodem, řemeslem i zemědělstvím a patřilo faře sv. Jakuba. Při farách byly š k o l y, v nichž hoši učili se čísti a zpívati žaltář. V Brně byla odedávna mincovna. Práv králových za markrabat v Brně i na Brněnsku hájil královský písař čili p r o k u r á t o r.

Nové náměstí.
Sv. Jakub.
Sv. Mikuláš.
Školy.

¹⁾ Listina u Bretholze I. c. str. 416.

Za zbožného markraběte P ř e m y s l a I. rozmohlo se v Brně duchovenstvo. Při novém kostele sv. Michala vystavěli si klášter dominikáni a při kostele sv. Jana minorité. Pod hradem založena nemocnice sv. Duchá.

Přemysl I.
Dominikáni.
Minorité.
Nemocnice.

Za krále Václava I. okolí brněnské bylo zpustošeno Tatary r. 1241. Brno se uhájilo, musilo tedy již míti městskou zeď. Král povznesl Brno potvrzením i rozhojněním samosprávy a udělením samostatného soudnictví r. 1243. Správu obce vedlo 24 konšelův. Soudy konal kr. rychtář s konšely dle práva brněnského. Moc jejich sáhala po městskou zeď. Co bylo uvnitř zdi městské, tvořilo **svobodné královské město Brno**. Co bylo mimo zeď městskou, tvořilo **Staré Brno**, které bylo podřízeno úředníkům hradeckým a bylo spravováno dle práva zemského slovanského. Brno dostalo velký trh svatodušní. Ve městě byly dvě vrstvy měšťanů: v á ž e n ě j š í, kteří měli majetku více než za 30 talentů, a o b y č e j n í, kteří měli méně. Za Václava I. vystavěn v Brně kostel P. M a r i e s panenským klášterem augustinským, nemocnice sv. Duchá s kostelem sv. Jana dostala se J o h a n i t ů m a připomíná se kaple s v. P r o k o p a na Starém Brně.

Václav I.
Právo brněnské.
Brno a Staré Brno.
P. Marie.
Sv. Jan. Sv. Prokop.

Markrabě P ř e m y s l II. s počátku Brnu nepřál, poněvadž se věrně přidržovalo jeho otce krále Václava. Proto r. 1253 vyňal klášter herburský s poddanými z povinností městských (jurisdikce, obrana, tržné). Židům brněnským udělil veliká práva 1268. Teprve r. 1276 rozhodl, aby rychtář brněnský soudil také poddané z předměstí, když dopustí se něčeho v Brně. Za Přemysla II. připomíná se nový kostel V š e c h s v a t ý c h (1269) a 1277 kaple s v. J a n a K ř t i t e l e na hradě.¹⁾

Přemysl II.
Právo židovské.
Všech svatých. Sv. Jan Křtitel.

Po smrti Přemyslově Brno bylo stíženo požárem (1279) a hladem i morem (1282). Král V á c l a v II. přál Brnu. R. 1291 udělil mu 14denní trh svatohavelský, r. 1292 dovolil měšťanům svobodně voliti sobě konšely kolem oktávu vzkříšení Páně, r. 1293 daroval Brnu svoje clo na řekách brněnských na opravu zdí a příkopů městských a r. 1287 daroval mu všechny kovy na 6 mil v okolí. Mincovna v Brně byla zrušena. Připomínají se nově

Václav II.
Nové výsady.

¹⁾ Tak soudím z dotace krále Janovy z r. 1331 Králové klášteru a ze sporu Vojslava, kaplana hradeckého, s Králové klášterem r. 1354 a 1369. (Viz na těch místech.)

Sv. Štěpán. kaple malomocných (sv. Štěpána r. 1293), kostel P. Marie P. Marie. na Starém Brně (1295) a kaple P. Marie na Rybném trhu ve P. Marie. městě (1297).

Městská 2. Rozsah. Město bylo chráněno městskou zdí, která zed. se zachovala do 19. stol. Táhla se od brány Brněnské (proti Pekařské) na sever na konec ulice Veselé, kde stála brána Veselá, odtud na severovýchod na konec ulice Rýnské (Rhenergasse), kde stála brána Rýnská, odtud na východ ku Brance (konec ulice Koblížné), odtud ku bráně Měniné (konec ulice Orelské), odtud ku bráně Židovské (připomíná se teprve r. 1328 konec ulice Masarykovy), odtud na Petrov (Františkov) a odtud ku bráně Ulice. Erněnské.¹⁾ Ulice byly už skorem tytéž, jako do nedávného sboření hradeb, jenom jména byla jiná. Změna stala se jen u nynějšího kapucínského kostela, od něhož vedla ulice k nynějšímu

Chrámů. Zemskému museu. Ve městě byly chrámy sv. Petra, sv. Michala, kaple P. Marie, sv. Mikuláše, sv. Jakuba, P. Marie

Radnice. (Herburgy), sv. Jana. Patrně stávala již také radnice, byla to nejspíše německá tržnice, ač se nepřipomíná. Poblíže radnice byly

Kotce. kotce čili krámy. Předě zdi městskou stál klášter zábrdovický s kostelem P. Marie, kostel sv. Martina (nynější nádraží), klášter benediktinský s kostelem na Luze, kaple malomocných (sv. Štěpána), nemocnice sv. Duchas kostelem sv. Jana,

Okolí. chrám Všech svatých, kaple sv. Jana Křtitele na hradě, chrám P. Marie a kaple sv. Prokopa na Starém Brně. Z předměstí připomíná se Svitavské čili Ponava, Dorných a Staré Brno.

Lidnatost 3. Obyvatelstvo. Počet obyvatelstva určití nelze, ale malá. nebylo četné, poněvadž všechny ulice nebyly ještě zastavěny a při domech byly rozsáhlé zahrady. Ještě r. 1252 Přemysl udělil veliké výhody těm, kdo usadí se na pozemcích kláštera herburškého, ač platilo se tam z domu jen hřivna stříbra (20 zl.), libra vosku a malá homole soli úroku.

Zemědělství. Zaměstnání bylo rozmanité. Zemědělství bylo pořád důležitým zdrojem výživy. K měšťanským domům v Brně

¹⁾ Že by brána Veselá r. 1340 (C. D. VII. č. 296) »porta Laetantium« uvedená mohla sloužit po nesvobodných sedlácích (laeti, leti, Lassen u Bretholze l. c. str. 188), je nemožno, poněvadž v královském svobodném městě Brně nesvobodných sedláků nikdy nebylo. Sluje po veselých Flandrech.

vůbec pojily se tehdy pozemky, a to zahrady ve městě a rozsáhlá pole, vinice a sady před městem. Vinic a sadů před městem bylo mnoho, více než nyní. Z každé vinice platilo se soudek vína (urna) a 30 denárů (1243). Předě zdi městskou měšťané měli své dvory (curia) a lány (mansus), na kterých pracovali buď sami, nebo měli rolníky, zahradníky, ano i rybáře na úrok. Připomínají se také lázně a četné mlýny i valcha na Svatce a Svitavě. Dům ve městě s dvěma zahradami před městem r. 1281 připadl věřiteli za 19 hřiven bez lotu (asi 400 zl. předválečných). Mlýn na Svatce s vesnicí Dorných byl r. 1304 prodán za 140 hřiven váhy brněnské (asi 2800 zl.). Úroků r. 1281 z 19 hřiven platilo se 5 věrdušků, tedy 6·5%.

Ve městě měšťané živili se řemeslem a obchodem. Připomínají se hrnčíři, pasíři, řezníci, mlynáři, valcháři, sladovníci a kameníci. Musili tam žítí také pekaři, sládcí, vinárníci, bednáři, lazebníci, ševci, krejčí, soukeníci, kožišníci, kloboučníci, koželuzi, kováři a kotláři.

Obchodem obyvatelstvo bohatlo. Vedle domácích kupců často připomínají se také cizí, kteří přijížděli na trh svatodušní a svatohavelský. Obchodníci domácí hleděli zisku i lichvou, proto král Václav r. 1291 zakázal výdělkářská sdružení překupná. Navštěva trhů byla od králů podporována. Z pozdější sazby celní (r. 1353) vidíme, že na trhy brněnské vozili: sukna jemná (holandská) i hrubá (polská), kůže, vlnu, vosk, víno, obilí, sůl, ryby, koření, jižní ovoce, chmel, železo, měď, cín a olovo. O rozkvětu obchodu v Brně svědčí brněnská míra i váha (vlna). Jako v jiných městech byla také v Brně obecná tržnice, kde stála puncovaná míra a váha. Bylo tam jistě také třeba rychtáře a konšelů, by spory uklízeli. Z tržnice patrně vyvinula se radnice. Radnice stala se střediskem měšťanského života v Brně.

Peněžné obchody vedli židé a bohatí kupci. Půjčovali zpravidla na zástavu a v zástavu brali všechno. Lichva nebyla zakázána. Peníze počítaly se na hřivny a talenty stříbrné i zlaté. Do r. 1300 hřivna stříbra měla 200 denárů dobrých. Od r. 1300 hřivna stříbra měla 60 dobrých grošů pražských po 12 denárech čili halířích. Hřivna = asi 20 zl. Talent = 0·6 hřivny. Zlato bylo asi desetkrát dražší než stříbro.

Cena peněz.

Řemesla.

Obchod.

Peníze.

Osoby lehké. Vedle přičinlivých obyvatel byly v Brně také osoby lehké, nepoctivé, náhončí, karbaníci v kostky a rváči. K bitkám docházelo často se zbraní: stělou, kuší, prakem, lukem napjatým, mečem a dlouhým nožem (misericors, stechmesser).

Městská rada. O pořádek v obci dbal rychtář se 24 konšely čili městská rada. Rychtáře dosazoval král z měšťanů, by mu záleželo na zdaru a prospěchu obce. Václav II. r. 1304 prodal rychtářství v Brně a ves Tvarožnou za 900 hřiven pražských měšťanu brněnskému Wernhardovi dědičně i pro potomky. Václav III. r. 1306 dovolil Wernhardovi odprodati ves Tvarožnou (Vážanice) a potvrdil mu soud v Brně se vším příslušenstvím nejen dědičně, nýbrž i dovolil, aby on i dědicové jeho mohli soud také libovolně buď darovati, vyměnit, zastaviti neb i prodati, ale jen domorodci v říši české, jenž musí sídleti v Brně. Kdo koupí soud v Brně, nabude těchže práv.¹⁾ Tak rychtářství v Brně stalo se nezávislým. Rychtář byl strážcem zákona a obráncem spravedlivosti. Konšelé. Ve výkonech úředních byl vázán na konšely, kteří dle svědomí rozhodovali o věcech trhových a jiných, jež týkaly se cti a prospěchu obce (měšťanů). Nálezu jejich nesměl se protiviti ani rychtář ani měšťané. Rychtář s konšely měli soudní a správní moc v Brně. Notář. Osobou velice důležitou byl městský písař čili notář. Nebyl členem rady, ale vlastně vedl obec a vyhotovoval listiny obecní jazykem latinským, ač úřadovalo se hlavně německy.

Měšťané. Měšťané byli váženější a obyčejní. Váženější měli jmění nejméně za 30 talentů (asi 400 zl.). Kdo měli přes 50 talentů, byli už bohatí, z nichž už začal se vyvíjeti městský patriciát, do jehož rukou dostával se soud městský (rychtář) i správa městská (konšelé = iurati). Vedle domů měšťanských byly v Brně také domy šlechtické a církevní. Šlechtické, neměly-li výsadu, nesly všechny povinnosti jako měšťanské.

Šlechta. Duchovenstvo. Národnost. Obyvatelstvo bylo německé, české, románské čili galské a židovské. Sporů národnostních nebylo. R. 1231 obyvatelstvo bylo většinou české a patřilo k faře sv. Petra. Časem přibývalo více Němců, takže farář petrský spokojen nebyl. R. 1293 ve městě většina byla německá. Farář jakubský s Němci stáli na tom, by Češi patřili sv. Petru, ale zásada jejich neschválena,

¹⁾ C. D. VII. č. 702.

poněvadž by se petrskému ukřivdilo. Národnost přestala býti hranicí obou far a ustanovena hranice místní. Předě zdi byli většinou Češi. Románi čili Nizozemci tvořili celou čtvrt rýnskou od Velkého náměstí až ku bráně Rýnské. Židů bylo v Brně mnoho a tvořili celou čtvrt židovskou u brány Židovské.

O náboženské vzdělání pečovaly chrámy farní sv. Petra, od r. 1296 proboštský, a sv. Jakuba, při nichž byly také farní školy pro chlapce. Kromě toho byly ve městě chrámy klášterní P. Marie, sv. Jana, sv. Michala, filiální kostel sv. Mikuláše a královská kaple P. Marie na Rybném trhu. Předě zdi: zábrdovický chrám P. Marie, sv. Martina (nynější nádraží), chrám benediktinský na Luze (Komárov), kaple malomocných (sv. Štěpán), chrám Všech svatých, při nemocnici chrám sv. Jana, kaple sv. Jana Křtitele (hrad), kaple sv. Prokopa a chrám P. Marie na Starém Brně. Židé měli modlitebnu, která slula školou, na náměstí Židovském (nyní sv. Magdalena).

Mincovna byla kolébkou umění ryteckého v Brně. Vědu theologickou pěstovali minorité a dominikáni.

Králové Rudolf a Jindřich. (1306—1310.)

Vyměření Přemyslovců v Brně změn nezpůsobilo. Na 22. srpen 1306 byl svolán do Prahy společný sněm Čechův i Moravanů, jehož zúčastnila se také kr. města Brno, Znojmo, Olomouc a j. Brno s ostatními městy přálo Habsburkům. Nový král český Rudolf Habsburský již v lednu 1307 v Brně snad na sněmě odměňoval své věrné ze šlechty moravské.¹⁾ Na zpáteční cestě do Prahy v Chrudimi 29. ledna 1307 splnil také prosbu měšťanů brněnských a osvobodil je od všelikého cla na Moravě i v Čechách.²⁾

Po smrti Rudolfově (4. července) Brno i většina Moravy zůstali věrni Habsburkům. Bratr Rudolfův Friedrich i otec jeho král Albrecht z tábora u Znojma Brnu za jeho věrnost slibo-

¹⁾ Proč Bretholz l. c. str. 95. Rudolfa nazývá III., je nepochopitelné, vždyť v říši české byl to král Rudolf I. a v říši německé nikdy králem se nestal.

²⁾ C. D. VI. č. 3.

Náboženství.
Katolíci.

Židé.

Vědy
a umění.

Brno
neplatilo
cla
v celé říši.

V Brně
holdováno
Friedri-
chovi.

vali mnoho, až Friedrich stane se králem, ale na trůn český dostal se Jindřich Korutanský.¹⁾ Většina holdovala však v Brně Fridrichovi, jenž velitelem svým na Moravě se sídlem v Brně učinil Oldřicha z Waldsee. Po smrti Albrechtově pak Friedrich 14. srpna 1308 vzdal se Moravy za 45.000 kop stříbra. Však proti králi Jindřichovi Čechové koncem r. 1310 povolali za krále Jana Lucemburského, jenž si vzal za manželku Elišku Přemyslovnu.

2. Brno za Lucemburků.

Král Jan. (1310—1333.)

Holdováni
v Brně.

Král brzy s četnou družinou vydal se na Moravu nejprve do Olomouce, pak do Brna. Z Brna dle očitého svědka Petra ze Žitavy, kronikáře zbraslavského, vyšlo vstříc mladým manželům královským velké množství obyvatelstva městského i venkovského. Nejdále naproti šli brněnští židé a provázeli průvod královský až do města, hebrejské žalmy zpívající. Vjezd královský byl velice slavný, poněvadž do Brna sjelo se mnoho duchovenstva, pánů, zemanův i měšťanstva k holdování králi.²⁾

Šlechta.

Již 18. června 1311 král Jan v Brně na sněmě zemském potvrdoval stavům moravským a českým práva i privilegia zemská a zavazoval se, že neuloží berně, leč ku korunovaci a sňatku svému nebo svých dětí, a nikdy úřadu zemského na Moravě neudělí než Moravanu. Také vzdal se práva odúmrtí do čtvrtého kolena příbuzenství a zavázal se, že knížat (biskup a kníže opavský), pánův a zemanů nebude nutit k výpravě za hranice Čech a Moravy.³⁾ V Brně bylo velmi hlučno, poněvadž stavové přijímali nového panovníka a jemu přísahali věrnost. Brno také za Jana zůstalo nejdůležitějším městem na Moravě. Podle jména prvním a hlavním městem Moravy prohlašován Olomouc, ale právem jen historickým z dob údělných knížat a pro sídlo biskupovo; ve skutečnosti však již od 13. století Brno bylo

¹⁾ C. D. VI. č. 8, 10,

²⁾ F. R. B. IV. str. 178.

³⁾ C. D. VI. č. 49.

Brno
sídlem
vlády
zemské.

nejdůležitějším městem na Moravě, poněvadž bývalo sídlem markrabat i králů, v Brně nejčastěji konány sněmy zemské a město mělo největší výsady a práva.¹⁾ Také král Jan často přebýval v Brně buď na sněmích a soudech zemských nebo na výpravách nebo za zábavou. Za nepřítomnosti jeho Brno bývalo sídlem vlády zemské (zemský hejtman Jindřich z Lipé), sídlem pletichářky královny Elišky Polské, konaly se tam sněmy a soudy zemské i smírčí soudy duchovní a zůstávalo středem správy krajské pro Brněnsko a někdy i pro Znojensko. Častá návštěva dvora královského i stavů jistě byla vydatnou podporou průmyslu a obchodu v Brně. Král Jan od Brna často pomoci požadoval, zač udílel městu zase hojně výhody. Méně přízniv byl duchovenstvu, zvláště od té doby, co přestal se řídití radou moudré a zbožné manželky své Elišky.

Za pobytu svého v Brně na sněmě r. 1312, kdy v poslušnost uvozoval některé odbojné šlechtice moravské, na prosby manželky své Elišky provedl záměr krále Václavův a založil klášter panenský řádu dominikánek před Brnem na místě, které slulo zahradou královskou (Ortus Regis). Řízení kláštera svěřil Kateřině, mladé vdově po Tasovi z Lomnice. Na klášter daroval svůj sad, tvrz s celým dvorcem a zahradu (lesík), což všechno rozkládalo se zrovna až ke špitálu sv. Ducha.²⁾ Klášter měl slouiti »královou zahradou«, ale ujal se název »u sv. Anny«, jak si přála Kateřina z Lomnice, která vlastně na pozemcích darovaných »klášter pod hradem Špilberkem« svým nákladem vystavěla a se svolením svých příbuzných veliké statky a příjmy mu darovala na památku milovaného manžela (1317).³⁾

Ducho-
venstvo.

Klášter
sv. Anny.

Na Starém Brně obyvatelstva stále přibývalo. Příslušelo ke kapli sv. Prokopa, jejíž správce vedl farní správu duchovní.

¹⁾ Právě listina Janova z Prahy 30. září 1314 Olomouci vydaná, ve které nazývá Ol. mezi městy moravskými prvním a hlavním městem, je důkazem, že Brno bylo důležitějším, neboť už od r. 1243 mělo trhy, které Olomouci Jan teprve tou listinou udílel C. D. VI. č. 81. Rovněž listina Janova ze 26. února 1315 v Brně vydaná, kterou daroval Olomouci své clo ve městě, což Brno mělo již od Václava II. z r. 1293 C. D. VI. č. 86.

²⁾ C. D. VI. č. 58.

³⁾ C. D. VI. č. 109, 110, 111 a 137.

Tehdy správcem byl (příjmy měl) Budislav, děkan bisk. kostela v Olomouci. Po přání králově Budislav vymohl od biskupa Petra, jenž býval proboštem u sv. Petra v Brně, že prohlásil kostel sv. Václava (na Vídeňce) za farní chrám pro obyvatelstvo starobrněnské, když Budislav zabezpečil kostelu sv. Václava patřičné příjmy ze St. Brna, z Liskovce, ze Severovic a z Křídlovic (Grilluicz, 1314).¹⁾ Zástupce Budislavův kněz Mikuláš od sv. Prokopa stal se farářem u sv. Václava a kaple sv. Prokopa dána jako obročí Janovi z Brna, kanovníku kostela pražského, vyšehradského a olomuckého, jenž byl nemanželským synem Václava II. Papež Jan XXII. to schválil r. 1319.²⁾

Však již r. 1321 král Jan právo patronátní ke kapli sv. Prokopa daroval Elišce Rejčce, vdově po Václavu II. a Rudolfu habsburskému.³⁾ Již od r. 1319 král Jan (23letý) vinou sobeckého a vládychtivého hejtmána zemského (místodržitele) na Moravě Jindřicha z Lipé vězeň úplně v osidlech svůdně nevlastní tchyně své (33leté), kterou také Jindřich sám zbožňoval, na potupu a žal Elišky Přemyslovny. Jan postoupil Elišce Rejčce statky své na Moravě: Měnin a svou část v Hustopeči jako částečnou náhradu za věnná její města v Čechách a daroval jí patronátní právo ke kapli u sv. Prokopa (1321). Kaplan Jan, již probošt vyšehradský musil vzdát se kaple sv. Prokopa ve prospěch Rejčky (1322).⁴⁾ Ta přikoupila ještě ostatek Hustopeče a osady Styřovice, Nestarovice, Žarošice, Kvasice, Skoronice a Zlín od bratří Egerbergů za 1600 kop grošů pražských (1322).⁵⁾ Král daroval jí ještě, »chtěje zvláštní přízeň projevit, dům náš blízko kaple královské ve městě našem Brně« se vším příslušenstvím, zvláště s právem patronátním k té kapli královské čili Václavově (P. Marie) na Rybném trhu ve městě proti dominikánům (1322).⁶⁾

Také klášter Kounický s přivolením opata želivského Theodoricha postoupil králi Janovi a Rejčce statky své na

¹⁾ C. D. VI. č. 77.

²⁾ C. D. VI. č. 146 a 154.

³⁾ C. D. VI. č. 185.

⁴⁾ C. D. VI. č. 215 a 217.

⁵⁾ C. D. VI. č. 202.

⁶⁾ C. D. VI. č. 219.

Starém Brně s právem patronátním ke kostelu P. Marie a ves Hajany za královny statky v Pravlově (1323).¹⁾ Kostel P. Marie byl farním chrámem pro okolní vesnice Bohunice, Jundrov, Žabovřesky, Manice a Komín.

Eliška Rejčka s přivolením Janovým rozhodla se na upokojení svědomí »pro odpuštění hříchů« založiti při kostele P. Marie panenský klášter řádu cisterckého. Požádala biskupa Konráda, by k tomu svolil a farní kostel P. Marie proměnil ve klášterní. Pro farníky vystavěla 1324 chrám farní v Komíně. Biskup žádosti její vyhověl a přiřknul osady Jundrov, Žabovřesky, Manice a Komín nové faře v Komíně, kdežto Bohunice přiřačil ke kostelu sv. Václava na Starém Brně.²⁾ Při kostele P. Marie Rejčka založila klášter zvaný »Aula Mariae« (komnata P. M.), jež lid podnes nazývá »králové klášter«. V pondělí svato-dušní dne 15. května r. 1323 slavně uvedena byla do králové kláštera abatyše Christina s 12 sestrami řádu cisterckého. Nový klášter podřízen byl správě opata sedleckého v Čechách. Řád cistercký byl tehdy v rozkvětu ve všech zemích, zkvétal tedy také nový klášter v Brně. Zakladatelka darovala mu chrám P. Marie, budovu klášterní, podací právo ke sv. Prokopu a časem všechny statky své, (14 osad na Moravě).³⁾ Také darovala klášteru dům s kaplí královskou P. Marie v Brně, k níž abatyše dosadila kněze Mikuláše. Biskup Konrád potvrdil 7. června r. 1323 kněze Mikuláše za správce »kaple sv. Václava«. Od té doby královská kaple P. Marie v Brně slula kaplí sv. Václava (na Rybném trhu). Rejčka žila vesele napřed v domě svém ve městě, později při klášteři až do smrti (1335).

Nedlouho před smrtí s přispěním mnohých dobrodinců založila při klášteři blízko sv. Prokopa ještě špitál velmi bohatě nadaný pro 8 kněží, diakona a 8 nemocných (1333).⁴⁾ Kněží měli obstarávati služby boží v klášteři, v kostele P. Marie a v kapli na Špilberku. Spoluzakladatelem kláštera i špitálu Eliščina byl král

¹⁾ C. D. VI. č. 223 a 239.

²⁾ C. D. VI. č. 222, VII. č. 228 a XV. č. 36. O těch osadách další osudy viz u Fr. Slavíka: Brněnský okres ve Vlastivědě mor.

³⁾ C. D. VI. č. 229, 248, 249, 250, 253.

⁴⁾ C. D. VI. č. 231, 232.

⁵⁾ C. D. VI. č. 453.

Jan, poněvadž většinu nadačních statků daroval Elišce ze jmění korunního. Také udělil klášteru na vždy všechno potřebné dřevo ze svých lesů, pak nálev vína ve dvoře při klášteře (1325) a dovolil přesunouti cesty a chodníky dále od kláštera (1327).¹⁾ Abatyši udělil právo jmenovati hlavního sběratele berně zemské a notáře v cudě brněnské, jenž vedl desky zemské, i prubíře při mincovně moravské (bude-li jaká), kteráž výnosná práva byla spojena s kaplí sv. Prokopa (1327).²⁾ Také udělil klášteru pro všechny statky a poddané klášterní úplnou imunitu (1327).³⁾ Špitálu pak daroval kapli sv. Jana Křtitele na hradě Špilberku se vším příslušenstvím, to je dvůr s pozemky a úročnic 6 a ½ lánů v Řečkovících a ročně 2 kopy z platu obce brněnské. Správce špitálu měl v kapli na hradě sloužiti služby boží, zač měl dostávat plat od purkrabí hradského (1331).⁴⁾ Také zemský hejtman Jindřich z Lipé daroval klášteru mnoho statků z ohromného svého jmění (Rostěnice, Hlubočany, Maloměřice a část Husovic) a ještě jiní dárkové.⁵⁾ Lípa († 1329), Rejčka i někteří jiní dárkové odpočívají ve chrámu klášterním.

Ostatní chrámy a kláštery málo se vzámaly, spíše hynuly následkem útisků králových i králova hejtmána zemského kromě chrámu sv. Petra.

Chrám sv. Petra jakožto kolegiální byl vyňat s iuridické diakona i arcidiacona. Biskup Jan r. 1305 nařídil, by diakonové (děkanové) i arcidiaconové pokládali chrám za kolegiální a neukládali mu více povinností kostela farního.⁶⁾

Svor, probošt olomucký, chtěl visitovat kostel sv. Petra. Probošt Šebestián a kanovník Štěpán se tomu vzepřeli. Konrád, biskup olomucký, r. 1322 rozhodl, že kolegiální chrám sv. Petra bude vyňat z veškeré pravomoci arcidiacona. Zatím kanovník Štěpán i nástupci jednou za rok podají zprávu o mravním stavu far-

¹⁾ C. D. VI. č. 288, 292, 326, 328, 336.

²⁾ C. D. VI. č. 337.

³⁾ C. D. VI. č. 339.

⁴⁾ C. D. VI. č. 435.

⁵⁾ C. D. VI. č. 267, 270, 275, 276, 290, 294, 296, 302, 304, 305, 306, 310, 311, 330, 332, 348, 352, 377, 394, 443, 444, 445.

⁶⁾ C. D. V. č. 183.

níků proboštovi Svorovi a nástupcům a zaplatí na sv. Martina 32 grošů náhradou za právo arcidiaconovo.¹⁾

Měšťan brněnský Štěpán, řečený Tesař, s manželkou Izabelou, kteří měli 2 svobodné lány královské v Kuřimi, darovali je kostelu sv. Petra v Brně na kanovníckou prebendu, což schválil v Brně r. 1328 král Jan.²⁾ Týmž král daroval r. 1331 proboštovi a kapitule sv. Petra patronát kostela v Bzenci a dal jim výsadu, by svobodně mohli nakládati se statky kapitulními.³⁾ Král Jan r. 1331 zřídil při kostele sv. Petra děkanství s prebendou jisté části z důchodů při kostele v Rousinově.⁴⁾

Jakub, farář u sv. Jakuba, byl asi člověk nesháselivý. Stěžovali si naň klášter velehradský o pozemky a dluhy i patron jeho, klášter oslavanský, až u papeže. Clemens V. svěřil rozhodnutí sporu děkanovi kostela olomuckého r. 1310.⁵⁾ Johanité měli platiti klášteru P. Marie na Starém Brně ze svých polí pod vinicemi za klášterem 2½ hřivny úroku a desátku, klášter však Johanitům z hospody, která byla před klášterem, ½ hřivny a 4 kuřata, ze zahrady písařovy hřivnu, ze zahrady Goblinovy ½ věrdunku a 4 kuřata a ze dvou dvorů (domů) před branou židovskou města Brna 24 grošů. Poněvadž se povinnosti rovnaly, dohodly se r. 1328 oba kláštery, že plat přestane.⁶⁾ Klášter P. Marie v Brně se již vzámhal. Lucie, převorka kláštera herburského, koupila proti Kateřině z Lomnice dědinu Vážany u Rousinova za 210 hřiven. Vznata, syn Kateřiny z Lomnice, r. 1318 komoří královnin, dal k tomu dobrou vůli a slíbil chrániti Herburgy.⁷⁾ Bohuslav z Heršic, měšťan brněnský, s manželkou r. 1332 darovali knězi Velislavovi a Herburgám po smrti své 4 hřivny úroku, a to 2 hřivny na dvoře v Heršicích, který koupili za 12 hřiven od probošta sv. Benedikta (Komárov), a 2 hřivny na svém domě v Rýnské ulici v Brně. Darování dosvědčili Jan, rychtář, Eberhard, písař, a 9

¹⁾ C. D. VI. č. 212.

²⁾ C. D. VI. č. 371.

³⁾ C. D. VI. č. 425.

⁴⁾ C. D. VI. č. 434.

⁵⁾ C. D. XV. č. 28 a 29.

⁶⁾ C. D. VI. č. 360.

⁷⁾ C. D. VI. č. 126.

konšelů brněnských.¹⁾ Klášter z á b r d o v i c k ý v bojích králových se šlechtou r. 1316—18 byl asi hodně vyssát a zpustošen, že pro dluhy a nedostatek prodával dědiny. Tak opat Heřman r. 1327 prodal klášteru králové celou dědinu Ořešín s příslušenstvím za pouhých 40 kop.²⁾

Město. Obec brněnská i měšťanstvo často hostili krále a pomáhali mu penězi a vojskem, zač on udílel jim výhodné výsady. Již r. 1312 potvrdil Brnu osvobození od všelikého cla z r. 1307.³⁾ Když r. 1316 působením Jindřicha z Lipé v Čechách i na Moravě vypukly bouře proti králi, Brno věrno zůstalo králi a svým vojskem pokořilo mu hrad v Obřanech. Král daroval za to Brnu pobořený hrad i s příslušenstvím a osvobodil obyvatelstvo brněnské od placení b e r n ě z e m s k é ze všeho majetku, který měšťané měli přede zdí městskou (v cizích obcích) buď na statech šlechtických nebo duchovenských, takže budoucně měli platiti jenom berni městskou (steura), kdykoliv bude uložena.⁴⁾ Města královská zůstala věrna Janovi také za veliké války stavů proti králi roku 1318. Když Jindřich z Lipé v lednu 1318 s velikým vojskem oblehl krále i královnu v Brně, pomáhali brněnští Janovi, až v únoru pod příměřím opustil město a odejel do Prahy. Král po domažlickém smíru se stavy z Prahy 23. prosince 1318 vydal Brnu listinu, kterou potvrdil všechna dosavadní práva i výsady brněnské a se svolením stavů v š e c h n y v e s n i c e, statky a pozemky měšťanů brněnských navždy vyňal z práva zemského a podřídil je rychtáři města Brna.⁵⁾ Pak už Brno mívalo místo se stavy zemskými na sjezdech a sněmech stavovských v Brně konaných. Tak r. 1323 vedle biskupa, opatův a předních pánů moravských také Jan rychtář a konšelé brněnští potvrzovali králové Rejčce v Brně přepis listin na statky její na Moravě.⁶⁾ Když král r. 1323 měl osobní schůzi s králem uherským Karlem v Hodoníně, pozdržel se v Brně na cestě tam i zpět a odměnil se městu listinou ze

Vesnice.

¹⁾ C. D. VI. č. 437.

²⁾ C. D. VI. č. 330.

³⁾ C. D. VI. č. 67.

⁴⁾ C. D. VI. č. 100. Obřany Brnu nezůstaly, poněvadž zvítězila šlechta.

⁵⁾ C. D. VI. č. 155.

⁶⁾ C. D. VI. č. 232.

dne 6. září, kterou osvobodil měšťany od daně z příbytkův, aby budoucně platili daň jen z pozemků nezastavených dle ceny jejich, pak zmírnil poplatek ze záduší a nařídil pro obecné dobro měšťanů, že d r a h á s u k n a holandská z Yperu, z Gentu, z Bruselu i jiného druhu a barvy (vyjma šedá a polská), smějí se prodávati a kupovati jen ve městech královských.¹⁾ Brněnští poskytl Janovi značnou podporu také r. 1325, když chystal se opět do Lucemburska, zač ze Znojma 5. dubna opět jim potvrdil všechna privilegia a zakázal, že od vinobraní do velkonocě nesmí se v Brně nalévatí v í n o r a k o u s k é.²⁾

Poddaní biskupa olomouckého vyzouvali se v Brně z pravomoci konšelů, proto král rozhodl, že jsou podřízeni moci konšelů zrovna jako lidé ostatních vrchností, a usnadnil přejímání cizích poddaných do svazku městského, když je přijmou rychtář a konšelé.³⁾ Král ještě v cizině vzpomínal na štedrá města moravská. Z Bacharachu na Rýně r. 1326 udělil jim privilegium, aby ve městech cizinec nekupoval víno a sůl od cizince, nýbrž cizinec od měšťana a měšťan od cizince.⁴⁾

Když r. 1331 král Jan ohrožen byl od císaře, od vévody rakouského, od krále uherského a polského, města moravská zase vydatně pomohla, zač Jan se odvděčil. Brnu z Prahy 10. září přiřknul, aby všechny statky d u c h o v e n s k é ve městě nesly také všechna břemena městská bez ohledu na jakékoliv privilegium. Poněvadž v Brně bývaly časté spory o d ě d i c t v í, rozhodl král, aby budoucně měšťané svobodně odkazovati směli jen peníze hotové. Vznikne-li o odkaze spor, má jej urovnati jeden z konšelů společně s důvěrníkem sporných stran.⁵⁾

Na Brno král Jan nezapomněl ani v daleké Itálii, když tam hájil panství svého po odchodě Karlově, jehož učinil markrabětem moravským. Z Parmy vydal 21. září 1333 listinu ku prospěchu Brna, by pod ztrátou zboží žádný obchodník z Rakous

¹⁾ C. D. VI. č. 240.

²⁾ C. D. VI. č. 283.

³⁾ C. D. VI. č. 283.

⁴⁾ C. D. VI. č. 307.

⁵⁾ C. D. VI. č. 489.

Daň domovní.

Záduší.

Drahá sukna.

Vino.

Přijímání měšťanů.

Sůl.

Domy duchovenské.

Dědictví.

Obchod Brnem.

nesměl se zbožím na Blučinu a Měnín, nýbrž na Brno. Brněnští pak se zbožím do Čech mohli, po které silnici chtěli. Také byli osvobozeni od berně zemské a daně městské z pozemků, ze kterých platili úrok duchovenstvu a jež sami vzdělávali. Židům brněnským pak uložil platiti čtvrtinu nákladu, jež měšťané ustanoví na opravu zdí a příkopů městských.¹⁾ Byla to poslední listina Janova Brnu; pak již Moravu spravoval markr. Karel.

Správu obce vedli rychtář a 24 konšelův, z nichž 12 tvořilo starou a 12 novou radu městskou, která se ročně z polovice obnovovala svobodnou volbou měšťanů. Dle práv od Přemyslovcův udělených a Janem potvrzených rozhodovali jen konšelé o potřebách a prospěchu obce a nikdo, ani rychtář, ani měšťané nesměli jim v tom překážeti pod trestem, který oni určovali. Tak r. 1328 ustanovili, kdo prodávají sukno holandské (z Gentu, Bruselu, Mechlů, Iperu, Lowaně, Dornu) zaplatí daní 60 kop, kdo sukno polské barvené nebo nebarvené, zaplatí 30 kop, kdo loden a sagych, zaplatí 12 kop, kdo nalévají víno, zaplatí 20 kop. Kdo živnosti nechal, nesmí prodávati. Kdo by tato nařízení přestoupil, měl býti pokutován. Kdo přijížděli do Brna na trhy, směli prodávati jen sukno polské, loden a sagych. Konšelé přísahou se zavázali, že budou pečovati, by tato ustanovení se plnila.²⁾ Listina je německá, poněvadž živel německý ve městě již zvítězil a zatlčil český. Obec nabývala důležitosti politické také na sjezdech a sněmech stavovských v Brně konaných. S duchovenstvem dobře se snášela, jak vidno ze sporu obce s proboštem, v němž r. 1315 obec povolila, by poddaní probošta Konráda na předměstí

Ponavě příslušeli pod soudní moc proboštovu. Také mu tam ponechání živnostníci jeho, totiž tři pekaři, dva řezníci a dvě hospody. Jednu hospodu měl míti proboštův rychtář a směl nalévati víno jen domácí, dokud vydrží, pivo pak celý rok; druhou probošt mohl svěřiti, komu chtěl, a smělo se v ní nalévati jen pivo. Poddaní proboštovi směli denně na trhu brněnském prodávati plodiny své (chléb) a doma nalévati vlastní víno od sv. Michala do sv. Martina. Brnu neplatili nic.³⁾

¹⁾ C. D. VI. č. 465.

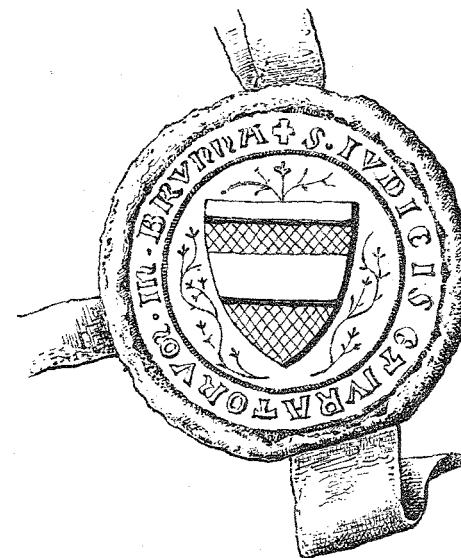
²⁾ C. D. VI. č. 374.

³⁾ C. D. VI. č. 86.

Měšťané brněnští za Jana oplývali blahobytem i bohatstvím, jež plynulo hlavně z obchodu. Družstvo obchodníků z německé tržnice r. 1323 dodalo králi Janovi do Hodonína koně, sukna vlněná i hedvábná a klenoty na dary pro krále uherského i jeho družinu, zač Jan zaručil jim na dolech kutnohorských 630 a čtvrt kopy pražské.¹⁾

Také jednotlivci měli tolik, že mohli kupovati lány, dvory i celé vesnice v okolí nebo najímat od duchovenstva i šlechty,

Měšťané.
Blahobyt.

Obr. 8. Pečeť města Brna ve 14. století.

ano půjčovali králi až 150 kop. Syfrid, měšťan brněnský, koupil r. 1315 v Moravanech lán a podsedeck za 15 kop od Jana ze Švábenic s podmínkou, že bude platiti Heřmanovi, faráři v Moravanech, 2 kopy z lánu ročně do jeho smrti. Po smrti farářově jen purkrechtní úrok jako jiné lány. Z podsedku bude platiti oltáři tamějšímu věrdunk (¼ kopy).²⁾

¹⁾ C. D. VI. č. 244.

²⁾ C. D. VI. č. 84. Tato listina je také tím důležitá, že při ní po prvé užito menší pečeti obce brněnské (sigillum civitatis), v níž vidíme nejstarší znak města Brna. Do té doby město Brno užívalo znaku králova (dvouocasý lev). Dle Mittheilungen r. 1881 str. L užívalo prý

Již nástupce Heřmanův farář Ota požadoval celý lán s podsedkem pro sebe od měšťana brněnského Bartoše, který je nově koupil, že patří kostelu jako věno (dotace). Biskup olom. Konrád v Modřicích r. 1321 rozhodl, aby Bartoš ustoupil z lánů farářů za 14 kop a čtvrt. Nezaplatí-li farář do narození P. Marie, podrží lán Bartoš právem purkrechtním za 2 kopy ročního úroku. Svědky byli: Šebestián, probošt, Heřman a Fridrich, kanovníci kostela sv. Petra v Brně a konšelé brněnští.¹⁾

Král Jan 22. března 1325 měšťanům brněnským Wernhardovi a Matyášovi dovolil, aby s v o b o d n ě drželi dvůr v Černo vicích, který kdysi koupil tchán Matyášův, kramář Wernhard i s pozemky některých lukařů, za které měli nějaké povinnosti k hradu brněnskému.²⁾ Listinou ze dne 31. března 1325 potvrdil též dvůr měšťanu Matyášovi a jeho bratřím Mauriciovi a Wernhardovi.³⁾ Někteří odkazovali také klášterům za duši čili zakládali záduší. Kláštery však, kromě starobrněnského, chudly nejen v Brně, nýbrž v zemi vůbec. Benedikt, probošt benediktinského kláštera na Luze, převor Rodko, farář Wrpata a ostatní bratři v klášteře Janovi Wiffonovi, měšťanu brněnskému, postoupili cestu, která vedla z Brna přes jeho mlýn ku klášteru, a on na zřízení a opravu nové cesty postoupil klášteru podsedek (domek) s třemi hotovými věrdunký v Komárově, který koupil za 9 věrdunků. Smlouvu potvrdili převor, farář, Šebestián probošt u sv. Petra a 7 konšelů brněnských pečeti 30. dubna 1318.⁴⁾ R. 1323 Mauritius, měšťan brněnský, učinil zajímavou smlouvu s klášterem velehradským, který měl v Brně značné pozemky. Úroky z pozemků nepořádně platily osoby světské i duchovní. Proto opat Fridrich příjmy klášterní pronajal Mauritiovi do jeho smrti jen za podmínku, aby na sv. Martina bez vyzvání podal klášteru vždy seznam poplatků. Křížáci od sv. Jana 1 hřivnu z vinice velehradské, 9 čtvrtí (věrdunků) z polí a desátek obilní v ceně 1½ f.

Brno té pečeti od r. 1315. Náš otisk je z knihy Trappovy z listiny z r. 1351. Shoduje se s Bretholzovým l. c. p. str. 96. otisknutým.

¹⁾ C. D. VI. č. 187.

²⁾ C. D. VII. S. č. 227.

³⁾ C. D. VII. S. č. 228.

⁴⁾ C. D. VII. S. č. 195.

(čtvrti). Nový klášter P. M. na Starém Brně 1 f. ze zahrady Miloty, dříve faráře u P. M., od Mikuláše syna Kristianova ½ f., z některých zahrad 1½ f., ze mlýna, jež tehdy držel Goblinus, měšťan brněnský, 2½ f., z polí téhož mlýna, jež drží vdova po měšťanu brň. Alramovi, 4½ f. a 2 groše, z jiných polí dává 2½ f. plného desátku, kterýž desátek do své smrti přijímá řečený Milota farář darem od kláštera velehr., po jehož smrti vrátí se plně k velehr. klášteru, rovněž ze zahrady, kterou do smrti má Rysso, měšťan brněnský, 1 f., ze zahrady kolem mlýna Henslina Russona ½ hřivny, z jedenácti a půl podsedku 1½ hřivny bez lotu, z vinic 1 hřivnu, z jednoho pole 3 loty, z jiného pole 3 groše, z odkazu Berchtolda kdysi soudce (rychtáře) na Starém Brně 3 f. a lot, ze mlýna Hierslinova měřici pšenice a měřici ječmene, ze sladovny v městě starý rychtář Henslin 1 f. Pozemky a zahrady velehradské rozkládaly se po obou stranách řeky Svratky, na jejímž rameni byly ony dva mlýny.¹⁾ Klášter tišnovský r. 1333 z nouze musil prodati dům svůj v Brně pod Petrovem za 10 kop pražských proboštovi olomuckému Svorovi.²⁾

(Dvůr biskupský.)

Petr Žitavský v kronice zbraslavské ke dni 5. srpna 1328 poznamenal, že zažil v Brně za deště zemětřesení po velikém suchu.³⁾

Markrabě Karel (1334—1349).

Karel byl pánem Moravy od r. 1334—1349. V Brně často přebýval buď na sněmech a soudech zemských, nebo za výpravy válečné do zemí sousedních, ano v červnu r. 1337 Brno stalo se sídlem manželky Karlovy Blanky, když král Jan ji z Prahy vypověděl, poněvadž lid pražský ji více miloval než druhou manželku Janovu Beatrici.⁴⁾ Mladý markrabě ušel hněvu Janovu, poněvadž už od dubna pomáhal bratru svému Janovi v Tyrolsku, odkud pak odebral se do Brna. Tak Brno opět stalo se sídlem markraběte. Karel ovšem jako zástupce otcův v Čechách i jako mstitel cti bratra svého Jana z Tyrol od manželky vypuzeného málo mohl v Brně přebývati, ale markraběnka Blanka

Brno sídlem markraběte.

¹⁾ C. D. VI. č. 233.

²⁾ C. D. VI. č. 467. (Pozdější dvůr biskupský.)

³⁾ F. R. B. IV. str. 290.

⁴⁾ F. R. B. IV. str. 335

zdržovala se tam více. Brno bylo středem správy krajské pro Brněnsko a od r. 1348 také pro Znojensko, Jemnicko a Jihlavsko čili pro celou jihozáp. Moravu, poněvadž všechny 4 cudy splynuly v jednu, pro niž založeny byly desky zemské brněnské. Tehdy dne 1. srpna 1348 zahájen byl v Brně sněm zemský a otevřeny desky zemské za přítomnosti komorníka brněnského Gerharda z Kunštátu, notáře zemského Heřmana probošta u sv. Petra v Brně, sudího zemského Theodoricha ze Spránku a úředníků ostatních cúd Brněnské, Znojenské a Jemnické.¹⁾ Ostatní cudy splynuly s olomouckou a v Olomouci byly desky zemské pro severovýchodní Moravu. Koncem r. 1349 listinou 26. prosince v Praze vydanou král Karel z lásky bratrské postoupil Moravu bratru svému Janu Jindřichovi a jeho dědicům jakožto léno koruny české.²⁾

Desky
zemské
brněnské.

Šlechta.

Spor šlechty
s městy.

Za Karla poměr šlechty k městům na Moravě nebyl už tak přátelský, jako za krále Jana. Šlechta s duchovenstvem nechťeli platiti z domů svých ve městech povinností městských, pročez měšťané bránili jim domy kupovati. Zato šlechta nedovolovala měšťanům kupovati vesnice a vkládati je do desk zemských. Měšťané tedy hleděli vesnice vybaviti z práva zemského a podřídití je právu městskému, z čehož vznikala řevnivost i nepřátelství mezi stavy zemskými a městy.

Spor Brna
s biskupem.

Někdy Brněnští sami sáhli k sebeobraně. Tak r. 1344 přichystali se proti útoku biskupa z Modřic. R. 1347 popravili jakéhosi Hroznatu, pro něhož dostali se do tuhého sporu s biskupem olomouckým. Biskup Jan žádal z Brna clo (patřil mu desátý týden) v době výročního trhu, což bylo proti výsadám brněnským. Městská rada stěžovala si u krále. Biskupův purkrabí v Modřicích a rychtář v Tuřanech zajali a uvěznilí několik měšťanů brněnských, až zaplatili 11 kop a lot cla. Brněnští stěžovali si na biskupa u arcibiskupa v Praze. Biskup dal Brno do klatby a zastavil tam služby boží. Z toho vznikl dlouhý a nákladný spor u arcibiskupa v Praze, kam posláni městský písař a dva konšelé v průvodu 17 lidí a 22 koní. Spor pro urputnost obou stran vlekl se dlouho na různých místech, až biskup na doléhání arcibisku-

¹⁾ C. D. VII. č. 829.

²⁾ C. D. VII. č. 980 a 981.

povo povolil a Brno excomunikace zprostil 1348. Obec měla s tím vydání asi 140 kop.¹⁾

Za Karla moc měst nerostla tou měrou jako za Jana, poněvadž Karel nevzdával se lehkomyšlně práv svých, nýbrž naopak moc panovnickou všude zesiloval. Brnu potvrdil všechna práva i výsady dosavadní z hradu svého Špilberku 12. července r. 1340, kdy as odvezl manželku z Brna.²⁾ S počátku Brnu přízniv nebyl, poněvadž Brněnští neprojevovali veliké ochoty naproti Blance, jak souditi lze z nedatovaného listu, kterým důtklivě upomínala obec o povinný roční plat, aby mohla důstojně přijati krále Jana i chotě Karla s četnou družinou (1339).³⁾ Naopak nedovoloval obci hrněnské v ničem překročiti meze práv jejích, jak vidno ze sporu obce s proboštem r. 1342, ve kterém Karel rozhodl po právu ve prospěch proboštův, aby poddaní jeho na Ponavě patřili jen právomoci jeho, by nepodléhali žádným povinnostem ve městě a mohli tam svobodně prodávati i kupovati. Domu proboštovu na Petrově a nezastavěným pozemkům jeho mezi kostelem a zdí městskou zaručil dosavadní práva. Také nařídil Konrádovi z Biteše, purkrabímu na Špilberce, by odstranil, co zavedli řezníci a pekaři v Brně na škodu obecnstva.⁴⁾ R. 1345 nařídil rychtáři, starostovi a konšelům brněnským, aby pro dobro komory přijímali všechny židy, kteří by v Brně chtěli se usaditi, a chránili jich proti všem útiskům od úředníkův a šlechty.⁵⁾ Také roční plat (collecta) ukládal Brnu veliký a vymáhal jej bezohledně, jak svědčí účty brněnské z r. 1343—1350.⁶⁾

Město.

Karel hájí
práv země-
panských.

Od volby své za císaře r. 1346 byl Brnu přízniv. R. 1347 z Norimberka potvrdil Brnu jako král český všecka práva i vý-

Nové
výsady.

¹⁾ Účty městské v archivu městském M. 14 a 15. Účty za leta 1343—1358 jsou vytisknuty v C. D. VIII. č. 64, 135, 186, 251, 290, 334, 335; C. D. IX. č. 52, 74, 115 a 225.

²⁾ C. D. VII. č. 282.

³⁾ C. D. VII. str. 422 č. 579. Datum 1344 není možno, ale r. 1339 byli Jan s Karlem v Brně na výpravě do Slezska.

⁴⁾ C. D. VI. č. 449.

⁵⁾ C. D. VII. č. 608.

⁶⁾ Účty městské, od r. 1343 počínající, jsou důležitým pramenem pro poznání života ve městě, poněvadž každý výdaj odůvodňují a ve mnohém ohledu listiny úřední teprve srozumitelnými činí. V archivu městském M. 14 a 39.

sady. Dne 22. března r. 1348 povolil Brnu, by po 3 leta smělo vybírati mýto z každého cizího koně tažného po haléři na dláždění města a opravu cest a mostů. Zároveň nařídil, že všichni kupci a vozkové z Rakous, Uher, Polska i odjinud musí se zbožím svým na Brno, nač dbáti měli také hejtmani, komoří, podkomoří, soudci a ostatní úředníci královští na Moravě. Také dovolil měšťanům brněnským, aby plat židů brněnských 150 kop ročně sráželi si na výplatu toho, co za Karla zavázali se platiti králi uherskému Ludvíkovi a Jindřichovi z Lichtenburka.¹⁾

Starosta v Brně. Správu obce vedl městský soudce s konšely, z nichž od r. 1340 vždy některý uvádí se jako starosta (magister civium).²⁾ Rychtářem byl Jakub z Rohru, jemuž Karel 18. března 1347 potvrdil výsady udělené rychtářům brněnským od Přemyslovců r. 1304 a 1306.³⁾

Městská rada. Vážnost rady brněnské rostla hlavně zásluhou znamenitého písaře městského Jana, který r. 1343 založil městské knihy účetní a daňové (losungen). (Obr. 9.) Rada brněnská (jen starosta s konšely) již r. 1344 z rozkazu Karlova řešila s konšely znojemskými spor městské rady s rychtářem v Jemnici.⁴⁾ Také od šlechty okolní byla dožadována za svědka pro právní listiny. Pro případ, že by šlechta závazku nespĺnila, zavazovala se do Brna »na ležení«.

Loupeže. Mnoho nesnází a vydání mívala obec pro časté loupeže páchané na kupcích brněnských. Tak r. 1343 na den sv. Lukáše (18. října) jeli soukeníci a jiní řemeslníci z Brna na trh do Slavkova, ale za městem nad Křenovou (super Shutam) byli přepadeni, oloupeni a přes 20 jich smrtelně raněno. Pátý den nato kupci brněnští byli přepadeni, jedouce na trh z Pohořelic do Hustopeče, a pobrány jim koně i zboží v ceně asi 100 kop. Jiní byli přepadeni blízko Věcnova a oloupeni o 200 kop hotových peněz. Téhož roku 21 kupců brněnských se všim bylo zajato a uvězněno v Trnavě od hraběte Pavla pro dluhy Bertholda

¹⁾ C. D. VII. č. 752, 760, 761, 763, 764.

²⁾ C. D. VII. č. 296.

³⁾ C. D. VII. č. 702.

⁴⁾ C. D. VII. č. 573. Vedle starosty Mikuláše Tyrmanova bylo tam 6 konšelů rady nové a 4 z rady staré (iurati Brunenses moderní (6) nec non preteriti (4).

z Lípy, za něhož Brněnští ručili. Pro ty loupeže posílání poslové se stížností k markraběti, úředníkům zemským, vrchnostem atd., což stálo mnoho peněz.¹⁾

Měšťanů přibývalo do Brna již jen z domácích osad v říši české a hleděli si pilně obchodu, řemesla i polního zaměstnání. Mnozí oplývali velikým bohatstvím, na př. Konrád z Pohořelic, jenž čtyřem synům, z nichž dva byli kněží, zanechal veliké jmění v Brně i v okolních vesnicích a učinil veliké odkazy dobročinné, o něž pak byl dlouhý a tuhý spor mezi bratry, jež r. 1348 rovnala rada brněnská v refektáři u dominikánů.²⁾ Řezníku Matyášovi markrabě Karel dovolil r. 1342 vystavěti jatku na Svratce mezi mlýnem jeho a mlýnem Konrádovým úplně bez úroku. Zároveň rozhodl spor mezi křesťanskými a židovskými řezníky, by židovští byli jen čtyři, kteří jen předky zabitého dobytka mají prodávati židům, zadek pak jen v celé čtvrtce křesťanům.³⁾

Měšťané kupovali a prodávali celé dvory a vesnice. Tak Jindřich Cermantl koupil od Matyáše z Bílovic dvůr ve Slatině s lánem, který platil na sv. Michala 1½ kopy úroku Vítkovi ze Zdenic arcidiakonovi olomuckému a kostelu ve Šlapanicích 2 měřice pšenice a z něhož měl platiti úroku 60 grošův a desátek, i dvě svobodná pole za 10 kop a za dům u sv. Jakuba v Brně (1343).⁴⁾ Bartoš z Krňova, advokát a měšťan brněnský, prodal kapitule olomucké 16 kop a 13 grošův úroku dědičně ve vsi Podbřežicích za 162 kop a 2 groše (1348).⁵⁾ Jan Šmelclín prodal Jindřichovi Pinterovi zahradu ovocnou blízko svého mlýna za úrok dvou kop o sv. Michalu a za poctu ovocem při česání i na Boží narození, což slulo »Weysat« (weihsat 1347).⁶⁾ Persla z Brna měla statky v Želešicích i v Černovicích (1342).⁷⁾ Lucie, dcera po zemřelém Mikuláši z Tišnovic, z Brna koupila od Martina,

¹⁾ Účty městské C. D. VIII. č. 335.

²⁾ C. D. VII. č. 814.

³⁾ C. D. VII. č. 434, 458.

⁴⁾ C. D. VII. č. 463.

⁵⁾ C. D. VII. č. 804.

⁶⁾ C. D. VII. č. 730.

⁷⁾ C. D. VII. č. 437.

Měšťané.

Blahobyt.

Měšťané
kupují
vesnice.

mlynáře na Strumeni u Rajhradu, jednu kopu úroku za 6 kop pražských (1340).¹⁾

Městské knihy.

Čtvrť městské.

Dle městských knih z r. 1343 Brno patrně již od vzniku svého z důvodů obranných a správních dělilo se na 4 čtvrti městské, které byly pojmenovány dle hlavních bran: Brněnské, Veselé, Rýnské a Měňinské. V I. čtvrti žilo 139 rodin, které platily daně 302 kopy a 2 groše pražské váhy moravské (po 64 groších, v Čechách po 60 gr.); ve II. čtvrti 139 rodin s platem 249 kop.; ve III. 144 rodin s platem 244 kop a ve IV. 111 rodin s platem 337 kop, 5 věrdunkův a 2 grošů. Celkem žilo ve městě 533 rodin, židů k nim nepočítaje, a platily 1132 kop, 5 věrdunkův a 4 groše daní. Židé ve městě tvořili zvláštní obec komorní při bráně Židovské.

Čtvrť židovská. Předměstí brněnská.

V předměstích před branami žilo brněnských rodin 329, a to: v první čtvrti 117 rodin (41 kop, 3 loty), ve druhé (inter cerdones = v Jirchářích, Ledergasse) 70 rodin (22 kop), ve třetí 78 rodin, ve čtvrté (super Aggerem) 64 rodiny (22 kop, 1 věrdunk) = 329 rodin. Daň z města i předměstí = 1400 kop, věrdunk a 7 grošů. Kromě brněnských rodin žilo v předměstích mnoho rodin, které patřily jiným vrchnostem a tudíž platily daň jinam. Počítáme-li rodinu ve městě o 7 členech, žilo tam asi 3731, v předměstích rodinu o 5 členech, tedy asi 1645 lidí brněnských usdlých; kromě těch bylo v předměstích hojně rodin cizích, rozličným vrchnostem poddaných. Nad to byla ve městě č t v r t ž i d o v s k á a některé domy duchovní a šlechtické, které výsadami byly vyňaty z povinností městských. Lze tudíž obyvatelstvo brněnské (městské i předměstské) páčiti as na 6000.²⁾

Předměstí cizí.

Židé.

Židé brněnští bydleli u brány Židovské a tvořili zvláštní obec komorní. Půjčovali i na věci kradené. Proto na stížnost městské rady a měšťanů r. 1348 král Karel ustanovil, by žádný žid v Brně nesměl přijímati žádné zástavy po západu slunce, za dne pak od osob podezřelých koně, voly, krávy a cokoliv jiného; jen za svědectví dvou konšelů brněnských.³⁾

Vzdělání.

Však obyvatelstvo brněnské hledělo si nejen blahobytu hmotného nýbrž také duševního a konalo skutky dobročinné.

¹⁾ C. D. VII. č. 263.

²⁾ Losungsbuch 1343—1361 v archivu městském M. č. 14.

³⁾ C. D. VII. č. 764.

B. Bretholz I. c. s. 392.

Obr. 9. Městský písař (notář) Jan.

Obrázek svůj sám namaloval v Knize výroků (Sentencie) konšelů brněnských r. 1353 (M. 2).

Kněz Mikuláš z Brna stal se kancléřem markraběte Karla, jemuž konal služby velice platné, za něž stal se biskupem v Tridentě 1338. Do diecése tridentské hned se dostalo několik rodáků brněnských za kanovníky. Byli také až v diecési pasovské, pražské a ostrihomské. Několik synů měšťanských z Brna (mistr Mikuláš Lucek, kancléř Karlův 1345—1350, Ota, Konrád, Jakub, Lukáš, Petr a Jan) dosáhli ve stavu duchovním míst vysokých od papeže na přímluvu Karlovu. Tehdy stal se papežem arcibiskup pařížský jako Klement VI. (1342—1352), jenž ochotně vyhovoval každé žádosti Karlově. Tehdy úžasně rozmohlo se v Avignioně, sídle papežském, svatokupectví. Každé beneficium bylo podrobně zaznamenáno s ročním výnosem a zadáváno několik let napřed než bylo uprázdněno, vždy ovšem za veliký poplatek. Aby to více vynášelo, byl napřed rezervován titul každého benefícia a po druhé zase příjmy jeho. Tak obratný kancléř Karlův, Mistr Mikuláš Lucek z Brna, stal se kanovníkem v Tridentě, r. 1341 v Olomouci, r. 1343 děkanem kapituly olomucké, r. 1346 proboštem kapituly v Míšni a r. 1348 proboštem kapituly pražské. Kdykoli se nějaké prebendy vzdal, vždy ji vyprošoval pro příbuzné z Brna. Tak Jakub Goblinův z Brna stal se po něm proboštem v Míšni, ač mu bylo teprve 22 let a držel kanonikát s prebendou u sv. Petra v Brně. Ostatně r. 1346 papež Mikulášovi dovolil podržeti všechny prebendy na 7 let. Po jeho smrti r. 1350 nastal pravý hon po jeho prebendách.⁴⁾ Řektor školy u sv. Petra požíval veliké vážnosti. O mravné vzdělání obyvatelstva pečovalo duchovenstvo světské i klášterní.

Duchovenstvu v Brně za Karla nastaly lepší časy. Ke kostelu sv. Petra po smrti probošta Šebestiana klášter tišnovský dosadil mistra Hermanna Physika, lékaře, scholastika olomuckého a kanovníka brněnského (1342), což biskup Jan (nemanželský syn Václava II. z Brna) potvrdil. Karel pak ujal se probošta ve sporu jeho s městskou radou r. 1342 a přiřknul mu práva o poddaných jeho, která mu patřila od r. 1315. Papež Klemens VI., bývalý vychovatel Karlův v Paříži, tehdy proti právu sám obsazoval

Ducho-
venstvo.
Chrám
sv. Petra.

⁴⁾ C. D. VII. č. 219, 305, 670. L. Klicman Č. Č. H. 1899 str. 251. Acta vaticana I. č. 211, 537, 538, 656, 687, 688, 697, 698, 979, 1039, 1040, 1051, 1295, 1303—1306, 1308 a 1309.

všechna důležitější místa v církvi a dosadil také ke sv. Petru za kanovníka Theodoricha, syna Diviše z Jindřichova Hradce, ač byl už kanovníkem v Olomouci a farářem v Rudolci. Probošt Hermann brzy pak stal se generálním vikářem biskupa Jana, jenž často dlíval ve službách Karlových mimo diecési, a vedl správu celé diecése. Druhým kanovníkem u sv. Petra byl Lukáš, syn bohatého měšťana brněnského, Konráda z Pohofelic. Také Jan, rektor š k o l y u sv. Petra, byl ve velké vážnosti.¹⁾ U sv. J a k u b a vikář Hausmann, syn nebožtíka Mikuláše řečeného ve věži z Tišnova, odkázal dům svůj u hřbitova farního na kapli, které zabezpečil důchod 7 kop z realit svých v ulici Jirchářské (platea cerdonum) na rohu proti lázni paní z Biteše, jakož i v ulici Kolářské (platea Sterczorum) před branou Veselou (porta laetantium 1340).²⁾ Patronát ke kapli přiřkl faráři od sv. Jakuba a starostovi s městskou radou, ale vždy musel býti dosazen někdo z pomocných kněží u sv. Jakuba, kterých bylo asi šest. Herburgám u P. M a r i e kněz Fridlinus Pokam odkázal pozemky své před branou Rénskou (porta cursorum), jejíž původ již se zapomínal, takže ji nazývali Běhounskou, mezi Novou ulicí (nova plantatio) a Ponavou v ceně asi 50 hřiven (1336, nynější Koliště).³⁾ Na jméno téhož kláštera koupil a do knihy zemské vložil Luděk Alramův, bratr městského rychtáře, 4 a půl lánů v Troubsku od měšťana brněnského Anselma; konvent však vydal listinu, že se to stalo jen pro větší jistotu, ale pozemky že patří Luděrovi a jeho neteři (1349). Brzy však Luděk pozemky ty daroval klášteru s podmínkou, by sakristovi u sv. Michala, kdež sám byl převorem, platil 6 hřiven ročně.⁴⁾ V refektáři u dominikánů u sv. Michala často konány sjezdy a soudy stavovské i městské. Soudy duchovní konány u m i n o r i t ů nebo v domě proboštově na Petrově. Dům kláštera v e l e h r a d s k é h o blízko kláštera minoritského v Brně král Jan r. 1336, když Karel dlel v Tyrolsku, osvobodil ode všech povinností městských i zemských náhradou za utrpěné útky.⁵⁾

¹⁾ C. D. VII. č. 429, 450, 472, 649, 682.

²⁾ C. D. VII. č. 296 a VIII. č. 171.

³⁾ C. D. VII. č. 108 a XV. č. 43.

⁴⁾ C. D. VII. č. 454, 805, 911 a 958.

⁵⁾ C. D. VII. č. 146.

Klásteru z á b r d o v i c k é m u Karel potvrdil všechny výsady dosavadní r. 1343 a postaral se, by byly plněny. R. 1349 zemřel opat Gotšalk. Klášter zvolil si opatem svého člena Heřmana. Však opat strahovský Petr jmenoval jim opatem Hynka z Vlašimě. Klášter se odvolal k papeži a vyslal do Říma svého člena Theodoricha, správce fary v Kloboucích. Však opat Hynek jej na cestě zajal, oloupil a uvěznil, až přísahal poslušnost. Papež nařídil, by spor rozhodl probošt od sv. Petra.¹⁾ Špitálu sv. Š t ě p á n a v předměstí brněnském 12 biskupů cizích z Avinionu r. 1343 udělilo 40denní odpustky pro všechny, kdo v určité dny tam pobožnost vykonají a přispějí něčím na vydržování chudých nemocných, což potvrdil také Hermann, probošt svatopetrský v Brně, jakožto vikář biskupa moravského.²⁾ Dominikánkám u sv. A n n y odkázala r. 1336 rozsáhlý majetek v Želešicích a Skoronicích Gertruda, sestra Perslina, které bývaly ve službách Elišky Přemyslovny. Převorka dominikánek měla dostávati po smrti příbuzných Gertrudiných 14 hřiven úroku ze statků těch, z čehož hřivnu měla dávat dominikánům u sv. Michala ve městě. Vznata z Lomnice, syn Kateřinin, zakladatelky toho kláštera, daroval klášteru r. 1339 ves Moutnice a 5 hřiven úroku z Ořechova čili výplaty 50 hřiven po smrti dcery své Alžběty, která byla převorkou toho kláštera. Za živa Alžběta měla tu fundaci sama jakož i příjmy z Ořechova na vydržování třetího kaplana v klášteře. Také Persla s přivolením syna Jakuba, měšťana brněnského, darovala statky své v Želešicích a Skoronicích sv. Anně r. 1349.³⁾

Johanité u sv. Ducha na Starém Brně na zakročení notáře pražské diecése Michala na soudě duchovním v domě kanovníka petrského Mikuláše z Hošic vyhráli spor o desátek z Dolní Bobrové proti tamějšímu faráři Buskovi (1338). Rovněž r. 1348 spor o desátek z Křižanova a Bohdalova proti faráři Herušovi. Zemský hejtman na Moravě Vilém z Landsteina zaručil Johanitům r. 1348, že on nebo purkrabí na Špilberku budou jich hájiti při všech výsadách.⁴⁾ Nejlépe pořádkem vedlo se králové

¹⁾ C. D. VII. č. 467, 975 a VIII. č. 20.

²⁾ C. D. VII. č. 492 a 539.

³⁾ C. D. VII. č. 106, 186, 251, 437.

⁴⁾ C. D. VII. č. 322, 863.

Sv. Jakuba.

Herburgy.

Dominikáni.

Minorité.

Špitál sv. Štěpána.

Sv. Anna.

Johanité.

Králové klášter.

klášteru na Starém Brně. Přáli mu papež, arcibiskup, markrabě, biskup i šlechta a měšťané. Dovoleno mu (1334) konati služby boží i za interdiktu a odkazy dostalo se mu ohromných pozemkův, úrokův i peněz hotových.¹⁾ Důležitá je smlouva králové kláštera s klášterem velehradským o pozemky na Starém Brně ze dne 27. února 1345: »poněvadž při zakládání našeho kláštera nikterak jsme nemohly a nemůžeme obejíti se bez pozemků, které na Starém Brně a kolem Starého Brna úrokem patří klášteru velehradskému od jeho založení, dohodli jsme se, že za všechny budeme jim platiti úrok 11 kop a 10 grošů pražských (kopa po 64 groších), pak míru pšenice a míru ječmene v den sv. Havla každého roku. Kdybychom řádně neplatily, může konvent velehradský na naše nebezpečí úrok ten prodati židům nebo křesťanům«. Klášter velehradský postoupil ty pozemky (pole, mlýny, vinice, zahrady a zahrádky) se všemi právy. Jsou to ony statky, jichž seznam vedl do své smrti měšťan Mauritius (str. 146). Pak je získala králová Eliška pro klášter. Byly velmi rozsáhlé u kláštera na obou březích Svatky v sousedství s pozemky Johanitů. Klášter velehradský míval tam vlastního rychtáře.²⁾ O chrámu sv. Mikuláše ve městě, sv. Martina před branou Židovskou, o chrámu na Luze, Vše ch svatých, sv. Prokopa a sv. Václava na Starém Brně nepřipomíná se nic.

Markrabě Jan (1350—1375).

Koncem r. 1349 král Karel povolal do Prahy zástupce kr. měst z Moravy, by přísahali Janovi poddanství (homagium). Za Brno povolán byl rychtář a 4 konšeie.³⁾ Dne 26. prosince 1349 v Praze napsána listina, kterou král Karel z lásky bratrské postoupil bratru Janovi a jeho dědicům Moravu jakožto léno koruny české. Jan s potomky byli povinni králi českému přísahou manuskou (homagium) a bez dovolení králova nesměli nic z markrabství darovati ani prodati. Z markrabství vyňato bylo biskup-

¹⁾ C. D. VII. č. 10, 19, 20, 82, 87, 106, 178, 811.

²⁾ C. D. VII. č. 588 a 589.

³⁾ C. D. VIII. č. 64.

ství olomucké i vévodství opavské a prohlášeny bezprostředními lény koruny české (knížata).¹⁾

Koncem ledna 1350 přijel 28letý markrabě Jan s manželkou Marketou, dcerou vévody opavského Mikuláše II., na Moravu, usadil se na Špilberku v Brně a ujal se vlády. Byl ještě mlád, ale prodělal již trpkou školu zkušenosti v Tyrolsku, odkud jej první manželka r. 1341 zapudila. Byl panovníkem opatrným a dobrým, za něhož Brno se velice povzneslo. Stalo se hlavním městem moravským i dle jména. Markrabě po celý život sídlil v Brně, které stalo se také střediskem vlády zemské. Konaly se tam nejen pravidelné soudy zemské (colloquium brunense iudicium terrae) v lednu a v červenci každého roku pro jihozápadní Moravu (pro bývalé Brněnsko, Znojensko, Jemnicko a Jihlavsko), nýbrž také sjezdy a sněmy zemské (colloquium generale = concilium, generale concilium), jež markrabě občas svolával (1354, 55, 58, 64, 65, 68, 69, 73 a 74). Na sněmě r. 1358 a 1364 markrabě předsedal sám, často také předsedával na soudě zemském brněnském i v Olomouci.

Za sněmu a sjezdu pravidelně konán soud zemský, jenž byl větší a menší. Členy soudu zemského jmenoval markrabě. Větší byl pro pány, menší pro vládky čili zemany, když přenešla o více než o 10 kop bez věrdunku; šla-li vládká přeo více, náležela soudu většímu. Za nepřítomnosti markraběte předsedal nejvyšší úředník zemský, t. j. nejvyšší komorník brněnský. Císař Karel listinou 9. února 1359 ve Vratislavi vydanou také pro Moravu rozhodl, aby desky zemské, do kterých zapisovány nálezy zemského soudu, nevedl více komorník, nýbrž notář zemský s výborem stavů.²⁾ Tyto soudy, sjezdy a sněmy zabezpečovaly Brnu hojnou návštěvu stavů zemských, byly tedy vydatnou podporou živností v Brně.

Na rozvoj Brna působily také sjezdy panovníků sousedních, kteří přijížděli s četným dvorem. Císař Karel IV. několikrát prodléval s dvorem svým v Brně a za ním přijížděla četná knížata. Nejslavnější sjezd v Brně byl v únoru r. 1364, na nějž sjeli se Lucemburkové, Habsburkové a Ludvík, král

¹⁾ C. D. VII. č. 980 a 981.

²⁾ C. D. IX. č. 120.

uherský, s četnými družinami. Císař Karel, syn jeho král Václav, markrabě Jan, Ludvík, král uherský, Rudolf, Albrecht a Leopold, vévodové rakouští, za sebe i potomstvo učinili trvalý mír a přátelství ve všech věcech za souhlasu šlechty své duchovní i světské. Smír ten zprostředkovali Kateřina, dcera Karlova, provdaná za Rudolfa, král polský Kazimír a kníže svídnický Bolek. Lucemburkové s Habsburky nadto učinili dědičné smlouvy a stvrdili přátelství sňatkem ovdovělého markraběte Jana s Marketou rakouskou.¹⁾ Rovněž v dubnu 1375 byl v Brně slavný sjezd Lucemburků s Habsburky.²⁾

Město
zveleběno.

Brno za markraběte Jana mělo dobré časy. Jan rozkvět měst všemožně podporoval, poněvadž jedině z měst plynuly jeho příjmy. Ze všech pak měst nejvíce pečoval o Brno, residenci svou, které splácelo péči jeho zase největšími poplatky. Brno přízně panovníkovy potřebovalo, poněvadž utrpělo mnoho morem, který v l. 1348—1350 hubil celou Moravu, obzvláště Brno a Olomouc. Jan již 4. června 1350 potvrdil Brnu všechny výsady a práva od předchůdcův udělená.³⁾ Dne 8. prosince prodloužil Brnu na 3 leta výsadu od Karla udělenou, by smělo vybírat mýto po haléři (3 kr.) z každého cizího koně tažného na dláždění, na opravu cest a mostů, což pak se opakovalo.⁴⁾ Téhož měsíce dne 21. vydal listinu, by Měnin, Hustopeč, Pohořelice a Ivančice v právních pochybnostech hledaly naučení v Brně, z čehož městské radě brněnské plynula sláva, moc i příjmy. »Stanovíme, by měšťané v Měnině a pak obyvatelé Hustopeče, Pohořelic, Ivančic a jiných měst (míst trhových) a vesnic, kteří dosud právo své z Měnina brali, od nynějška právo a naučení ve přích, ve kterých pochybnost vznikne, hledali v městě našem Brně, ve kterém je hojnost lidí moudrých, a které mezi ostatními městy zvláštní láskou milujeme, poněvadž bez něho všechna ostatní města jsou jako bez hlavy.« Do té doby Měninští prý na potupu země hledávali naučení v cizině, budoucně bude platným jen

Výsady.

Mýto.

Naučení
brněnské.

1) C. D. IX. č. 338, 339 a 340.

2) C. D. IX. č. 251.

3) C. D. VIII. č. 27.

4) C. D. VIII. č. 56.

naučení z Brna.¹⁾ Výroky konšelů brněnských staly se autoritou právní pro mnoho měst a vesnic na Moravě i v Čechách.

Aby se Brno rychle zotavilo z pohrom morem způsobených, ustanovil Jan listinou dne 11. listopadu 1351, aby všichni, kdokoli a odkudkoli s věcmi svými v Brně se usadí, po 4 leta počínaje od příštího sv. Jiří osvobozeni byli ode všech poplatků markraběcích i městských. »Měšťané však a obec, kteří dosud ve městě zbyli a jsou, na sv. Jiří každého roku, co ta svoboda potrvá, zaplatí nám a komoře naší 300 kop úroku.« Po 4 letech přichozí budou plátiti vše s ostatní obcí.²⁾ Ta svoboda udělena poněvadž Brno pořád ještě zůstávalo od moru po veliké úmrtnosti zpustošeným a opuštěným. Proto obec tím citelněji nesla, když šlechta a duchovenstvo z domů svých v Brně koupených nechťeli platiti městských povinností, ale sami žádali, by měšťané platili povinnosti zemské ze statků přede zdí městskou. Markrabě rozhodl listinou dne 24. března 1353, aby měšťané brněnští prosti byli všech berní a daní z emských ze všech pozemků, dvorů, lázní, mlýnů, barvíren, jatek a jiných dílen vlastních přede zdí městskou, ze kterých platí ve městě, i z pozemků a statků, z nichž platí úrok klášterům anebo duchovenstvu.³⁾ Listinou pak dne 31. března t. r. rozhodl, »aby žádný pán ani vládyka ani duchovní, buď opat, probošt, prelát, děkan, arcikněz, kanovník nebo kdokoli budoucně v našem městě Brně a v jeho obvodě žádných domů nekupovali.« Kromě toho domy, které už mají, aby podrželi jen do smrti, ale nikomu jinému neodkazovali ani neprodávali leč měšťanovi, který s čeledí by tam stále bydlel a našim měšťanům i naší obci k úroku a jiné pomoci přispíval. Žádný měšťan v našem městě nyní usedlý nemá dům svůj žádnému šlechtici ani duchovnímu zastavovati, odkazovati nebo darovati. Kdo proti našemu nařízení bude jednati, dům svůj ztratí, jenž případně obci. Je prý obci mnohem prospěšnější, když v domech bydlí měšťané s čeledí a přispívají nejen k úroku (losung), nýbrž v čas nouze i na strážích a pochůzkách.⁴⁾ Nad to

Osvoboda
daňová.

Osvobození
od berně
zemské.

Domy
šosovní.

1) C. D. VIII. č. 60.

2) C. D. VIII. č. 129.

3) C. D. VIII. č. 200.

4) C. D. VIII. č. 203.

Trh
ostatkový.

markrabě dne 19. září 1357 udělil Brnu nový trh 14denní, od neděle před popeleční středou počínaje, »ku prospěchu všech a zvláště našeho nového města Brna, které jsme zbudovali.« Všechny, kdo na trh přijedou buď prodávat anebo kupovat, na 14 dní trhových v Brně osvobodil ode všeho cla, mýta a jakýchkoliv poplatků městských i markraběcích.¹⁾ Brno tedy již se zotavilo, již bylo městem novým, na něž markrabě právem byl hrd.

Svoboda
celní.

Také markraběnka Marketa, jež od města častými dary byla ctěna, velmi laskavě dne 25. října 1357 potvrdila obyvatelstvu brněnskému dávné osvobození od mýta v Rousinově, jež tehdy jí patřilo.²⁾ I císař Karel dne 5. listopadu 1367 za pobytu v Brně na žádost rychtáře, konšelův a vši obce i na přimluvu Janovu potvrdil Brnu onen článek z privilegia krále Rudolfa z r. 1307 a Jana z r. 1312, kterým všichni obyvatelé brněnští byli osvobozeni ode všeho cla v říši české (také mimo Moravu).³⁾ Dne 23. června 1373 markrabě Jan pro zásluhy Brna o něj i o jeho otce vydal listinu, že všichni kupci a vozkové se zbožím z Rakous, Uher, z Polska neb odjinud musí po královské cestě jen na Brno a nikudy jinudy pod ztrátou zboží s povozem, nad čím bdíti měli všichni úředníci markrabětem na Moravě dosazení.⁴⁾ (Obr. 10.)

Brno
středem
obchodu.Blaho
jednotlivců.

Markrabě při každé příležitosti podporoval v Brně dobro obecné a rád ujímal se i jednotlivců. Tak 8. září 1351 ujal se měšťanů brněnských, kteří měli vinice v Hustopeči, proti vrchnosti hustopečské, totiž Králové klášteru v Brně, jenž žádal příliš veliký desátek z vinic. Ochotně také potvrzoval nebo vydával řády pro jednotlivé cechy brněnské. Poslu svému Jiříkovi daroval staveniště domu již dávno zpustlého na Horním náměstí vedle zpustlého staveniště biskupova, vyžádal si je od konšelů, když žádný dědic k němu se nehlásil. Jiřík dne 2. července 1369 před rychtářem a konšely postoupil je svému zeti

Dům
biskupův.

¹⁾ C. D. IX. č. 71.

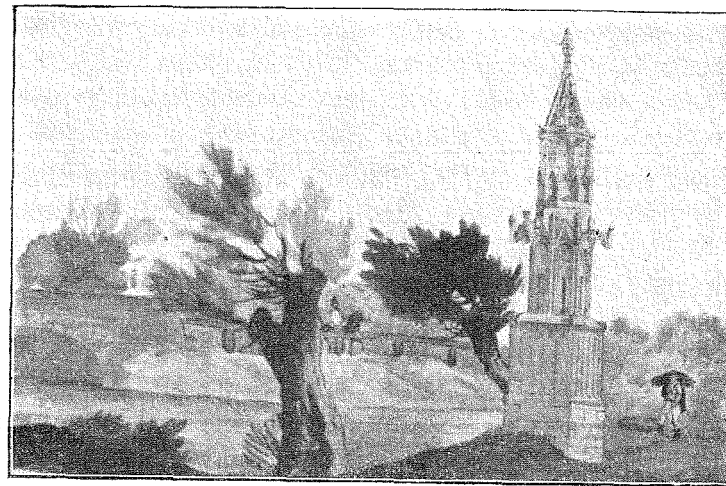
²⁾ C. D. IX. č. 72.

³⁾ C. D. X. č. 21.

⁴⁾ C. D. X. č. 193. Na památku toho postaven prý gotický pomník u cesty při Svitavě, jenž nyní sluje sloupem Zderadovým. Dr. W. Schram Ein Buch f. j. B. str. 48.

Matěji, Opat zvanému.¹⁾ Maje na zřeteli prospěch obce a pozoruje časté žaloby o dědictví, nařídil markrabě dne 22. června 1373, že obyvatelé brněnští nesmějí činiti poslední vůle o dědičném majetku svém, nýbrž toliko hotové peníze mohou dáti, komu chtějí, dokud zdraví jsou.²⁾

Tento obraz je majetkem spolku Matice Moravské v Brně.

Obr. 10. Zderadův sloup dle kresby Františka Richtra z r. 1835. Nynější sloup u bývalé celnice na Křenově byl opraven a změněn v letech 1863—65.

Markrabě Jan po celý život pečoval o dobro obecné i jednotlivcovo v Brně. Zato Brno ze všech měst poskytovalo Janovi nejvíce příjmů. Dle městských účtů platilo pravidelný úrok čili daň městskou (losung), nejméně 300—600 kop ročně, daň mimořádnou na výpravu proti škůdcům zemským i za hranice, obyčejně válečný materiál a dopravu (1350, 1353, 1354), na Boží narození (Nový rok) značné dary hotových peněz, vína, obilí, sukna atd. každého roku až do 100 kop; dary pravidelně dostávala také

Vděčnost
Brna.

¹⁾ C. D. X. č. 70.

²⁾ C. D. č. 192.

paní markraběnka: peníze k Novému roku a do vínku, víno, sukno, hedbáv atd.; také nejv. komoří, kancléř, kaplan a jiní z družiny a z úředníků markraběcích. Hosti markraběte častovala obec, rovněž platila všechny posly markraběcí.¹⁾

Městská
rada.

Správu obce vedla městská rada, jejíž vážnost stoupla velice, když nařízeno k ní odvolání od jiných míst (1350). Obyčejně úřadoval rychtář s 12 konšely čili s radou mladší, kdežto starší rada přibírána jen ve věcech velmi důležitých.²⁾ Vedle soudnictví nejvíce práce dala správa obce. Obyvatelstva přibývalo, počet živností rostl, bylo tedy třeba určitých řádů pro jednotlivé živnosti, jejichž provozovatelé tvořili spolky a cechy.

Cechy:
mlynářský.

Nejdříve vydán řád pro mlynáře a pekaře, jejichž živnosti kvetly, poněvadž tehdy každý od markraběte do posledního řemeslníka dával mlíti. Markrabě dostával od obce 20—30 korců pšenice pro svou domácnost. Rada brněnská pětičlenným poselstvem vyžádala si od olomucké řád platný v Olomouci a dle něho dne 22. října 1352 vydala německy řád mlecí pro Brno. »My Jakub z Roru, rychtář brněnský, Chunrat Peck (pekař), t. č. purkmistr, Jan Smalcz, Mikuláš Swarczer, Milota z německého domu (tržnice), Chunrat Woller, Perhart z Víškova, Hanns Anshalm, Hanns Jeckil, Hensel Albrecht, Heinrich Fuchs, Heimel Chuersner, Bohuš z Tišnova, konšelé toho roku a konšelé rady starší: Lucek z Biteše, Mikuláš Ellend, Marek z Pohořelic, Jakub Alram, Albrecht s červenými kníry (mit dem Roten enten), Anshalm, Jakub Swarczer Václav z Tišnova, Ott Niesil, Hensel Peck, Hensel Glesein a Jiří z německého domu vyznáváme tímto listem a oznamujeme všem«. . . že těžké žaloby často docházely k nám od pekařův i jiných lidí, že ve mlýnech s prkenným nebem (obal mlýnského kamene) dělají se otvory, jimiž mouka se práší, kterou mlynáři berou a tak mlecům velikou škodu působí. Rada nařídila mlýny zříditi na koryto a určila, co patří mlecům a co mlynáři. Také určila platy a práva mlynářským. »Poplatek od jednoho mtu, jenž má 32 měřic, dělá 2 měřice obilí a 2 měřice

¹⁾ C. D. VII. č. 64, 135, 186, 251, 290, 334; IX. č. 52, 74, 115 a 225.

²⁾ C. D. VII. č. 573.

otrub za dovoz.« Na přestoupení řádu stnovena pokuta. Prodá-li mlynářský nebo pekařský pomocník mouku a bude usvědčen, zaplatí 5 liber pokuty, nemá-li peněz, bude 6 neděl v kládě seděti, bude-li dopaden po druhé, ztratí ruku, pakli po třetí, ztratí hlavu. Mlynáři, pekaři a mlecí řád přijali a zavázali se jej zachovávat.³⁾

Téhož roku dne 4. listopadu markrabě Jan potvrdil řád pro řezníky, jež sestavila městská rada na základě naučení vyžádaného od městské rady norimberské, poněvadž na řezníky byly veliké žaloby. Žádný řezník na trhu neměl překážeti nikomu ani v prodeji ani v nákupu. Nad porážkou měli bděti konšelé, by se porážel jen dobytek zdravý a zralý. Každý řezník smí míti jen jednu jatku buď na náměstí Horním nebo Dolním a má sám sekati; jen vdovy a sirotci mohou živnost provozovati svými pomocníky. Podrobně byl upraven prodej drobný. Cenu masa určovala městská rada. Přestupek pokutován kopou halěrů (= 360 h předválečných).³⁾

řeznický,

Také byly časté žaloby na sládky, že pivo nelze pít, poněvadž je samá voda a příliš hořké z nezdravých rostlin. »Pro blaho chudých, kteří obzvláště v Čechách i na Moravě pivo pijí,« konšelé svolali 1353 »sládky a sladovníky a tázali se, proč v Brně nevaří se pivo tak dobré, jako na př. v Rajhradě, v Tišnově, v Blansku a jinde, kudy táže voda teče a odkud lidé slad v Brně kupují?« Nechtěli povědět a začali se hádati. Sládcí tvrdili, že slad se suší s třískami a drtinami, sladovníci zase, že chmel ve vodě se nedovaří a tak pivo trpkým zůstává. Konšelé ustanovili »kdo chce vařiti pivo buď celou várku, která potřebuje 34 měřic, buď poloviční, která potřebuje 17 měřic, má na jednu uvařiti a nemá vařiti více než z celé várky 8 beček a 2 vědra piva, z poloviční 4 bečky a jedno vědro«. Kdo ustanovení přestoupí, zaplatí půl kopy pokuty, nebude-li míti peněz, bude krkem vsazen do klády na náměstí (Horním) do vůle konšelů.³⁾

sladovnícký,

Markrabě Jan 30. listopadu 1361 dal příznivý řád také cechu nožířskému v Brně, pak 28. dubna 1367 cechu zlat-

¹⁾ C. D. VIII. č. 176 a 177.

²⁾ C. D. č. 179 a 180.

³⁾ C. D. VIII. č. 250.

nickému a 18. října 1367 cechu soukenickému.¹⁾ Z řádů cechovních bezpečně lze souditi na utěšený rozkvět řemesel v Brně. Markrabě však ujímal se také jednotlivcův proti přehmatům cechů. Tak r. 1366 nařídil, že řemeslníci nemají přicházeti do cechů ani poplatky jim ukládati, leč by se přihlásili dobrovolně. Také při prodeji nemají býti spolky a ceny výrobků mají určovati konšelé (iurati).²⁾

V účtech městských z r. 1375 máme přímý důkaz, že za Jana žili v Brně barvíři, brašnáři, brusiči, cínaři, čalouníci, jircháři, helmíři, hrnčíři, hřebíčkáři, kameníci, kamnáři, klempíři, kloboučníci, kotláři, kováři, kolečkáři, koláři, kožešníci, krejčí, krznodělci, kuchaři, lukodělci, malíři, mečíři, mlynáři natěrači, ostruháři, pancéřníci, pasíři, pekaři, pláteníci, pokrývači, postřiháči, pozlacovači, provazníci, puškáři, rytcové, řemenáři, řezníci, sládcí, sladovníci, sklenáři, soukeníci, stolaři, stříbrníci, šípaři, ševci, tesaři, tkalci, uzdaři, vodáci, zámečníci, zedníci, zbrojíři, zlatníci, zvonáři. V předměstích provozována hlavně řemesla hlučící a zemědělství potřebná. Nejčastěji připomínají se bednáři, hrnčíři, jehláři, jircháři, kováři, lazebníci, mlynáři, provazníci, řezníci, stolaři, tesaři, voskáři, dělníci, šafáři, správcové, kolomazníci, olejkáři, pastýři, smolaři, pohodní a jiní.³⁾

Ještě více zkvétal obchod. Souditi o něm lze z výsady mýtové pro markraběcí komoru (hrad) z r. 1353. »Kdo veze do města obilí jedním koněm, dá 2 pfenigy (halěře), z dvojspřeží 4 h, chce-li projeti městem, dá 4 (8) h. Kdo veze mák nebo slad, dá 6 (12) h. Kdo veze prkna nebo dříví, dá 2 (4) h, a chce-li dále, dá 4 (8); tolikéž z uhlí ze sudů, z ovoce 4 (8). Kdo veze vlašské ovoce, broskve, česnek, cibuli, řípu a jiné, co Pražance (v České ulici, nyní Josefské) patří, dá z voza 2 h a zě zelí nic; kdo veze železo neb ocel, dá 2 (4), chce-li dále, dá 4 (8) h; veze-li sůl, dá 4 (8) h; veze-li sůl koupenou z města, dá 2 (4) h; z medu 6 (12) h, z vajec, sýra, zvěřiny do města 2 h, chce-li dále 4 h, z olova, cínu, mědi, vína, chmele, kramářství, sukna,

¹⁾ C. D. IX. č. 263; X. č. 7 a X. č. 20.

²⁾ C. D. XV. č. 108.

³⁾ V archivu městském M. 15 a 39.

z nasolených ryb, z kožešin, z vosku, z vlny 6 (12) h; kdo ty věci v Brně koupí a z města veze, dá 2 (4) h; kupec se šatstvem, krejčí, kožešník, pláteník, kramář, soukeník 2 (4) h, chce-li dále 4 (8) h; ze slanečků 2 h; z pečiva 1 h; z dobytka hovězího nebo vepřového 1 h z kusu, z masa telecího nebo skopového 2 (4) h, z kozy neb ovce ½ h, z koně nesedlaného 2 h; z mlýnského kamene, z brusu 2 h, chce-li dále 4 h; z chleba 2 (4) h, chce-li dále 4 (8) h; z loje, z masného 2 h z centu, ze smoly 2 (4), chce-li dále 4 (8), z barviva 2 (4); kdo veze zbraň do města, dá 2 h, kdo veze zbraň z města, leč by si vezl na piston, dá 14 h; žid pěší nebo jízdný 1 h; nese-li muž nebo žena zboží na zádech, na koni nebo na kolečku, nedá nic; kdo jedou na koni, nebo jdou, neplatí nic; neposílá-li kněz a šlechtic zboží své do města na prodej, nebo chce-li je měšťanovi darovati, neplatí nic.¹⁾

Sazba mýtová pro město byla nižší. Obchodníci platili tedy mýto (clo) markraběti i městu. Městu platilo se ze železa, olova, cínu, mědi, chmele, vlny, kramářství, slanečků, z ryb nasolených, z tresek, vosku, z jemného sukna holandského i z obyčejného polského, z kůže, soli, vína a z obilí.

Obchod vínem byl upraven 1355. Konšelé, povolavše na radu několik přednějších měšťanů, biřicem dali po německu ohlásiti na trhu: »Nikdo nemá voziti do města víno, než které se urodilo, na jeho vinicích zapsaných do knihy městské. Kdo více vína přiveze, propadne vínem městu a zaplatí kopu pokuty. Kdo chce nalévat víno, má mít vlastní dům, nebo jinému za dům 3 kopy náhrady dáti a 5 věrdunků daně zaplatiti. Nikdo nemá mnoho vína kupovati, nýbrž své vlastní víno jiným prodávati. Kdo není hostinským, může vína nakoupiti, co sám vypije. Kdo však nalévá, tomu je to zakázáno pod kopou pokuty a pod ztrátou vína. Jen dva, kteří mají právo nálevu, smějí dohromady nalévatí a musí čtvrtním dozorcům přísahati, že nemají jiného společníka. Měšťan smí od měšťana vlastní víno kupovati, ale nikoliv od klášterů nebo lidí, kteří z vinic neplatí. Do sv. Jiří ne-

¹⁾ C. D. VIII. č. 248. Toto mýto (clo) vybíralo se pro zeměpána, nikoli pro město, iak tvrdí Bretholz l. c. st. 258.

smí se nalévatí víno rakouské, ani do města voziti, ani na míli kolem města. Nikdo ve městě nesmí nabízetí vín vzácných na ochutnání beze svolení čtvrtních. Kdo proti těmto ustanovením jednatí bude, zaplatí stanovenou pokutu a k tomu, co konšelé určí.¹⁾ Vinárníkú (pincerna) bylo v Brně nesmírné množství, méně již hospodských (caupo), hojně hokynářů, obchodníků pící, vetešníkú, kramářů, obchodníků zvěří, rybami, hojně povozníkú a rychlých poslů. Připomínají se také hudebníci, lékař a lékárník.

Počet
obyvatel-
stva.

Obyvatelstva za dobré vlády Janovy přibylo mnoho ve městě i v předměstích. Dle účtů městských z r. 1375 platilo daň ve čtvrti u brány Brněnské 241 rodin, ve čtvrti u brány Veselé 199 rodin, u brány Rýnské (Běhounské) 192 rodin, u brány Měniné 122 rodin, celkem 754 rodin bez čtvrti židovské. V předměstích: »blízko sv. Martina« (Dornych) 38 rodin, »před branou Židovskou« (Křenová) 71 rodin, »před branou Měninou« (Jircháři) 36 rodin, »na Hrázi« (Francouzská třída) 39 rodin, »Na Ponávce« 33 rodin, »před branou Veselou« (Nová ulice a Veveří = Heinrichsstrasse r. 1343) 77 rodin, »na Švábce« 36 rodin, »před branou Brněnskou« (Pekařská) 41 rodin; celkem v 8 předměstích 371 rodin. Na předměstích žily ještě rodiny poddané jiným vrchnostem. Menší skupiny rodin brněnských byly ještě »in Purzelpuhl« (pod Denisovými sady), »in Hottergasse« a na »dolní Švábce«. Žilo tedy v předměstích obyvatelstva poměrně již velmi mnoho a bydlelo již na těchže místech, na kterých donedávna (před 1850) rozkládala se hlavní předměstí brněnská, jež podnes jsou hlavními tepnami života brněnského z vnitřního města. Bylo-li Brno na počátku vlády Janovy morem skoro vyliďněno, žilo tam na konci vlády jeho 754 + 371 = 1125 rodin brněnských, dosti židův a v předměstích ještě hojně cizích poddaných. V městě a v předměstích žilo na 8000 obyvatelů.²⁾ Z nových osadníků bylo již mnoho Čechů, jak vidno ze záznamů daňových v účtech městských.³⁾

¹⁾ C. D. VIII. č. 331.

²⁾ Počítám na rodinu ve městě 7 členů a na rodinu v předměstí 5 členů.

³⁾ Rukopis v archivu městském č. 15. (Stará signatura 148/K. III.): Rationes collectarum et camerae 1375.

Městská rada přísně dbala o pořádek. Tak r. 1353 nařídila: »Poněvadž s klíči, které na ulici před kostely často se prodávají, mnohým škoda se děje, nařizuje se, by budoucně se neprodávaly, nýbrž kdo klíč najde, ať jej odevzdá podrychtáři, biřicům nebo kazateli v kostele, by jej ohlásili a vrátili. Bude-li kdo s takovým klíčem dopaden, zaplatí kopu malých (haléřů) pokuty; bude-li to osoba lehká bez peněz, vsadí se do klády na pranýři nebo dostane u sochy prutem.«¹⁾

Pranýř.

Rada městská pečovala také o městské vojenství. V čas potřeby musila opatřiti stráž na věže a ku branám městským, jako na př. 1354, když obávali se útoku pánů Jindřicha i Oldřicha z Jindř. Hradce, s nimiž markrabě válčil. Města musila opatřovati válečné potřeby také pro markraběte, z čehož nejvíce připadalo na Brno.²⁾

Vojenství
městské.

Když v září 1356 vypukl oheň v ulici České (Josefská), konšelé ustanovili, by povozníci a jejich sluhové s vodou a se železnými háky, jež obec poskytne, vždy na pomoc přispěli, když oheň vypukne, zač měli dostávatí ročně kopu, t. j. každé čtvrtletí po věrdunku.³⁾

Hasiči.

Brno bylo městem obchodním a bohatým, proto bylo pečováti také o výstřelek z těch věcí. Pod strmým kopcem před městem (in monte purcelpuheli = pod Františkovem) odedávna bydlely lehké ženštiny. V domech těch lupiči a zloději často přepadali, ano i pobíjeli zhýralce. Markraběnka s hradu nechtěla na to patřiti, proto poručila je rozehnati. Domy byly spáleny. Ženštinám v říjnu 1353 vykázaný 4 domy ve městě v ulici České (Josefské) za židy. Úrok placen městu po 4 groších týdně z každého domu, ze kteréhož úroku město vyplatilo tehdejší majitele. Dozor na domy přešlo město.⁴⁾ Již ten vřed společenský je důkazem, že Brno bylo bohato.

Lehké ženy.

R. 1348 Jakub z Ror rychtář, Albert řečený Eisner starosta, Lucek z Biteše, Tomáš Anselmův, Jan Eberhardův, Teodorik

¹⁾ C. D. VIII. č. 249.

²⁾ C. D. VIII. č. 290.

³⁾ C. D. IX. č. 37.

⁴⁾ C. D. VIII. č. 230.

řečený Glesein, Bartoš řečený advokát z Krnova, Václav z Hustopeče, Anselm a ostatní konšelé dosvědčili, že Jan Dobravický s dědici je povinen platiti klášteru žďárskému 2 kopy úroku ze dvora svého v Židenicích anebo dvůr 12 kopami vykoupiti. Nedlouho po moru r. 1353 bohatý Dětlín Mauritiův byl takřka přinucen v dražbě koupiti v Králově Poli za 194½ kopy dvůr s pozemky a 6 koni, 3 muly, 12 kravami, 20 ovcemi, 6 mty (192 měrice) ovsa i s vozy a pluhy po zemřelém měšťanu brněnském Václavu z Hustopeče. Měšťan Jindřich Fuchs r. 1362 zanechal třem synům ohromný majetek a ještě poručil 30 kop na opravu dlouhého mostu, ale moudře dodal, začnou-li konšelé most opravovati. Kateřina a Bohuš z Tišnovic, měšťan brněnský, prodali 1373 měšťanu Janovi Ortlinovi dvůr v Sokolnicích za 95 kop před Janem proboštem a Martinem převorem kláštera sv. Benedikta na Luze (v Komárově).¹⁾

Bohatství.

Než také testaments a prodeje tehdejší to dokazují. Jednotlivci měli veliký majetek ve městě, kolem města i ve vzdálených osadách. Když markrabě založil klášter u sv. Tomáše (1350), skoupil proň všechny rozlehlé pozemky kolem města jen od několika bohatých měšťanů brněnských.²⁾ Mlynáři, pekaři, řezníci a kupci byli nejbohatší. R. 1358 připomíná se mlýn Redlín, někdy Mikulův, jehož majitel Radla podnes ozývá se v názvu Radlas (= Radla-s Mühle).³⁾

Redlín.

Židé.

Bohatstvím oplývali zvláště židé brněnští, kteří začali ze čtvrti své šířiti se dále. Tak r. 1368 markrabě Jan dovolil, aby žid P. dědičně koupil dům od pana Heřmana z Chlumu na Horním náměstí na rohu, který býval Bartošův po levé straně, jak se jde na trh Uhelný (Kapucínský). Žid musil se podrobiti všem povinnostem městským. Obec sama by nebyla dovolila, jak viděti z přítomnosti Petra z Rosic, úředníka markraběcího, jenž koupil provedl v plné radě městské.⁴⁾ Židé tvořili zvláštní obec se svým starostou, jak viděti z listu Jindřicha, vikáře biskupa olomuckého, ze dne 25. června 1352, kterým potvrzuje, že klášter oslavanský

¹⁾ C. D. VII. č. 757, C. D. IX. č. 277 a M. 39.

²⁾ C. D. VIII. č. 7, IX. č. 24, 43, 441 a X. č. 96.

³⁾ C. D. IX. č. 98.

⁴⁾ C. D. X. č. 48.

zaplatil brněnským židům Judlinovi, Benešovi a Chemiovi Meyerovým dlužných 32 kop, nač kvitanci napsal »Isák, starosta židovský a biskup, muž opatrný.«¹⁾ Po r. 1368 židé koupili několik domů ve čtvrti brněnské (první). V brněnských deskách zemských téměř při každém soudě a v knihách půhonných pravidelně vidíme, jak páni a zemané moravští byli zadlužení u židů brněnských.²⁾

Na úrok, dary, správní výlohy a vůbec vydání všeliká ročně byla vybírána městská daň (losunga = collecta). R. 1354 daň byla vybírána pod přísahou, a to každý obyvatel ze jmění nemovitého (dědičného) z kopy platil 18 haléřů, ze jmění movitého z kopy 3 groše (= 36 h). Někdy platilo se dle pouhého příznání. Cena peněz byla veliká. R. 1350 bečka vína rak. stála 7 kop, 8 beček vína domácího 20 kop, 20 korců pšenice 20 kop, 30 korcův ovsa 15 kop, 1000 lafáků 20 grošů, kůň jízdný 4 kopy, obraz P. Marie Heřburgám 4 kopy. Židům z 30 kop za 7 neděl platila obec kopu úroků = 24·77%. R. 1355 obec vykoupila od probošta benediktinského v Komárově úrok 6 grošů z domku v České ulici za 36 grošů. Kopa moravská = 4 věrdunky po 16 groších = 64 grošů. Kopa česká a marka něm. = 60 grošů. Groš = 12 haléřů měděných. Jeden zlatý (florenus = ducatus) = 13 grošů. Kopa = libře = 32 lotů, lot = 2 groše. Kopa = asi 42 korun, groš = 66 našich haléřů, haléř = 5·5 haléřů našich předválečných (obr. 11.). Městská daň stačila na všechny výdaje i na četné dary, jichž bylo mnoho.

Daň
městská.

O duševní vzdělanost pečovalo duchovenstvo. Kolegiální chrám se školou u sv. Petra byl nej přednější. Kanonikát u sv. Petra obsazoval papež dále proti právu vždy na přímluvu Karlovu nebo Janovu za velikou taxu jejich kaplany nebo notáři.³⁾ Tak 5. července 1352 z Avignionu jmenoval na něčí přímluvu kněze Theodorichá z Brna kanovníkem petrským, jakmile se některý kanonikát uprázdní.⁴⁾ Však probošt Heřman s kapitulou

Duchovenstvo.
Sv. Petr.

¹⁾ C. D. VIII. č. 164.

²⁾ C. D. XV. č. 118, 184, 186, 230, 250, 272, 351 atd.

³⁾ C. D. VIII. č. 106. Acta vaticana II. str. 124, 147, 244, 370.

⁴⁾ C. D. VIII. č. 165.

vydali r. 1353 listinu, že právo presentační ke kanonikátu, jež má Mikuláš, kanovník kroměřížský, patří měšťanu brněnskému Janu Šmelzlínovi, poněvadž ze statků svých ten kanonikát založil a sobě, synu Peškoví a jeho synovi právo presentační vymínil.¹⁾ Byla tedy u sv. Petra již 3 místa kanovnícká. Jedno měl notář Karlův M. Mikuláš z Kroměříže, druhé notář Karlův Jan z Lito-myšle a třetí notář Karlův Mikuláš ze Lvova.²⁾ V chrámě sv. Petra nejspíše měli zástupce. Probošt Heřman dostal se do sporu s opatem zábrdovickým o pozemky »Vbrakir« (urbaraker) v Žide-nicích a o řeku Svitavu od kláštera po mlýn »Darnach« (Dor-nych). Markrabě obeslal k sobě opata Jaroslava i probošta Heř-mana. Opat přivedl za svědky starostu brněnského, 3 konšely a rychtáře, kteří prohlásili, že probošt nemá práva na věci žádané. Markrabě však dohodl se s kanovníky zábrdovickými a po smrti proboštově 25. března 1360 rozhodl, aby probošt i nástupci jeho platili klášteru plný desátek a kopu úroku z věcí sporných. Spor svědčí o neshodě proboštově s městskou radou.³⁾ Probošt 1357 zemřel a nástupcem stal se kanovník olomucký Mikuláš, jenž byl také vikářem biskupa olomuckého. Byl velmi vážen a často smířčím soudcem ve sporech duchovních. Po smrti probošta Heřmana kapitula u sv. Petra r. 1357 prosila papeže, by potvrdil za probošta Alberta Albertova. Papež vyhověl, ač Albert měl kanonikát s prebendou v Kroměříži a faru v Petrovicích. Musil však zaplatiti 117 a ½ zlatých, z kterých ještě v dubnu 1359 byl 7 a ½ zlatých dlužen a měl zaplatit do božího narození.⁴⁾ Nicméně proboštem brněnským u sv. Petra již 23. září 1359 byl Mistr práv Mikuláš z Kroměříže, sekretář a protonotář císaře Karla.⁵⁾ vikář biskupa olomuckého.

Sv. Jakub.

U sv. Jakuba farář Beneš dne 4. února 1356 v domě probošta petrského zaměnil faru svou s Heřmanem, kanovníkem kostela pražského, za jeho kanonikát a prebendu při kostele

¹⁾ C. D. VIII. č. 243.

²⁾ Acta vaticana II. str. 147, 166, 244, 259, 288.

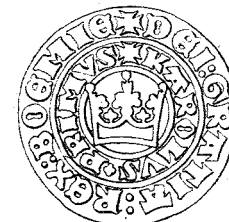
³⁾ C. D. IX. č. 160.

⁴⁾ Monumenta vaticana Novák. Acta Innocentii VI. str. 254, 255, 258 a 358.

⁵⁾ C. D. XV. č. 78.

sv. Jiljí v Praze. Přejali pravoplatně všechna práva i povinnosti. Heřman výslovně přejal závazek prastarý platiti ročně za faru

B. Bretholz l. c. str. 272.

Stříbrné groše Karlovy.

Stříbrné denáry Karlovy.

Stříbrné denáry Václava IV.

Stříbrné groše Václava IV.

Obr. 11.

svou klášteru oslavanskému 16 kop moravských ve čtvrtletích.¹⁾ Poněvadž pak v obvodu fary jakubské v podhradí brněnském

¹⁾ C. D. IX. č. 6.

zřízen byl nový klášter augustinský, přiřknul 12. ledna 1357 biskup Jan faráři jakubskému Heřmanovi náhrady 60 kop moravských od markraběte. Farář měl za ně zjednatí faře jakubské buď stálé příjmy hotové nebo svobodných pozemků na Moravě za 100 kop, jež markrabě osvobodil ode všech berní a povinností jakýchkoliv. Pak farář i biskup ochotně svolili ku stavbě nového kláštera.¹⁾ R. 1361 markrabě Jan prosil papeže Innocence VI., by faru sv. Jakuba udělil jeho kaplanu a notáři Radoslavovi, poněvadž tehdejší farář Olenius dostal faru v Jemnici. Radoslav faru dostal za poplatek 50 zlatých dukátů florentských.²⁾ Když nástupce Radoslavův farář Jan Oslavanům platití nechtěl, rozhodl biskup Jan listinou 22. března 1375, že farář od sv. Jakuba od založení kostela je povinen platit oslavanskému klášteru ročně 16 kop. Kdyby někdy nezaplatil, tedy probošt a farář od sv. Petra mají jej dáti do klatby.³⁾ U sv. Petra i u sv. Jakuba byly také farní školy. Kolem kostelů byly farní hřbitovy, jež r. 1350 obec dala rozšířiti a opravit (40 kop) a biskup Jan je znovu vysvětil (6 kop).⁴⁾

Farní školy.
Farní hřbitovy.

Minoritě.

Ve městě vzrůstal se ještě chrám minoritský sv. Jana. Minoritův ujal se 31. července 1351 sám papež Klement VI. z Avignionu listinou, že tvrzení některých farářů, jakoby zpověď u nich vykonaná nebyla platná, je nesprávné. Město přispělo jim na opravu chrámu i kláštera a jednotlivci zakládali tam záduší.⁵⁾ Herburgám obec darovala obraz Panny Marie za 4 kopy. O chrámě sv. Mikuláše není paměti. U sv. Michala r. 1362 Jindřich z Bludova učinil záduším bečku vína o 20 urnách ve vsi Brumovicích.⁶⁾ Za to dosti je zpráv o chrámech přede zdí městskou čili v předměstích.

Herburgy.

Klášter sv. Tomáše.

Mezi branou Veselou a Rýnskou založen nový chrám sv. Tomáše s klášterem. Klášter augustinský u sv. Tomáše byl zamilovaným dílem a chloubou markraběte Jana. Jakmile přijel na Moravu a usadil se na hradě brněnském, zahájil

¹⁾ C. D. IX. č. 53, 54 a 124.

²⁾ Acta vaticana II. str. 478 a 491.

³⁾ C. D. X. 248.

⁴⁾ C. D. VIII. č. 64.

⁵⁾ C. D. IX. č. 301, 316.

⁶⁾ C. D. XV. č. 84.

vládu skutkem bohubylým. Již 2. února 1350 vydal listinu, kterou založil v předměstí brněnském poblíže kostela sv. Jakuba »klášter bratří poustevníků řádu sv. Augustina« ku chvále a slávě Boha, P. Marie a sv. Tomáše. Farnímu kostelu sv. Jakuba dal náhradu 60 kop.¹⁾ Augustiniáni měli požívatí těchže práv jako minorité a dominikáni. Papež Innocenc VI. z Avignionu 18. července 1356 potvrdil založení Janovo v Brně »ve městě lidnatém, bohatém a slavném.«²⁾ Téhož roku dne 26. prosince markrabě vydal listinu, kterou daroval klášteru ohromné pozemky kolem Brna, jež skoupil od měšťana brněnského Anselma (sedmero rozlehlých pozemků směrem ke Královu Poli a k Husovicím) a od měšťana Ortlina (13 pozemků s dvorem kolem Králova Pole). V listině vytknuty podrobně povinnosti mnichů za Janovo darování a určeno, by v klášteře bylo »ne méně než 42 bratří, když více býti možno nebude.«³⁾ R. 1356 byl kostel i základ kláštera posvěcen od biskupa Jana za přítomnosti císařovy, nesčetné šlechty a lidu. Oldřich z Crumpany (provinciál?) založil při klášteře bohatou knihovnu (1356).⁴⁾ Provinciál augustinský pro Čechy, Rakousy a Bavorsy i převor s konventem u sv. Tomáše zavázal se listinou 1. ledna 1358, že bude u nich mnichů nejméně 42, jakmile to bude možno, kdyby ne, může markrabě i nástupci odnítí jim statků, co bude chtít.⁵⁾ Markrabě Jan listinou 2. ledna 1358 osvobodil všechny statky klášterní ode všech povinností zemských i městských.⁶⁾ Také daroval klášteru kapli sv. Klementa v lesnaté pustině u Cimburka, by tam založili filiálku, což biskup Jan potvrdil 18. dubna 1358.⁶⁾ Aby klášter rychleji byl dostavěn, daroval mu císař Karel za návštěvy své v Brně 25. června 1366 z dolů kutnohorských 20 kop týdně na 2 leta (2080 kop).⁷⁾ Však stavba nešla tak rychle, neboť ještě 12. května 1375 císař Karel z Prahy daroval klášteru

Knihovna.

¹⁾ C. D. VIII. č. 7.

²⁾ C. D. IX. č. 24.

³⁾ C. D. IX. č. 43.

⁴⁾ C. D. IX. č. 75.

⁵⁾ C. D. IX. č. 76.

⁶⁾ C. D. IX. č. 93.

⁷⁾ C. D. IX. č. 437.

5 kop týdně na 2 roky »na stavbu kláštera.«¹⁾ Markrabě daroval klášteru ještě několik vesnic, mlýnův a vinic, jež podrobně uvedeny jsou v listině ze dne 25. listopadu 1370. »Dva mlýny: jeden koupený od Ebra, měšťana brněnského, s velikou zahradou vedle zahrady mistra Jakuba i se zahradou při samém mlýně, z něhož klášter daň městskou platiti má, ale toliko 2 kopy ročně druhý Kewermül rovněž se zahradou, v němž slad sušiti se má a nikde jinde kromě toho, by to nebylo na ujmu našeho města Brna.« »Rovněž tři vinice, jednu za hradem Špilberkem, druhou pod Špilberkem a třetí v Nové Vsi (Král. Pole).«²⁾ Všechny pozemky s poddanými byly podřízeny právu kanonickému od biskupa Jana 14. července 1371.³⁾ Markrabě 29. prosince 1373 daroval klášteru ještě les »Hlubočec« u Bystřice nad Svratkou.⁴⁾ S přivolením Janovým darovali klášteru statky také někteří šlechtici.⁵⁾ Městská rada brněnská listinou 12. července 1366 prohlásila, že všechny pozemky od měšťanů skoupené a klášteru darované »i dvůr dříve krejčího Königleina před branou Veselou s pozemkem« jsou prosty všech povinností městských. »Také průchod brámkou ve zdi městské za kostelem sv. Jakuba ke klášteru buď volný, ale na večer za smrákání buď uzavřen a ráno za svítání otevřen určitým vrátným.«⁶⁾

Bránka.

Zábrdovlce.

V klášteře zábrdovickém nový opat Hynek z Vlašimě, kanovník kláštera želivského, tak hospodařil, že klášter o polovici statků byl ochuzen, až mnozí mniši pro chudobu musili klášter opustiti. Ostatní žili tam v největší bídě. Konvent stěžoval si u papeže, který 15. dubna 1350 vyzval opata z Geras, priora kláštera Porta coeli ve Vídni a probošta petrského Heřmana v Brně, by rozsoudili při mezi opatem strahovským, jenž Hynka opatem učinil, a konventem zábrdovickým.⁷⁾ Hynek opatem zůstal a ještě

¹⁾ C. D. X. č. 254.

²⁾ C. D. X. č. 96. Nikoli ve Slavkově, jak tvrdí Volný v K. T. II. 2. str. 120. ř. 10.

³⁾ C. D. X. č. 125.

⁴⁾ C. D. X. č. 209.

⁵⁾ C. D. X. č. 201 a 232.

⁶⁾ C. D. IX. č. 441.

⁷⁾ C. D. VIII. č. 20.

6. dubna 1359 prodal Jaroslavovi ze Šternberka ves Častkovice za 100 kop.¹⁾ Však r. 1360 opatem již byl onen Jaroslav, jenž ochrany hledal u markraběte proti proboštovi petrskému ve věci o pozemky v Židenicích a o řeku Svitavu. Při vyhrál. Markrabě klášteru přál a potvrdil mu všechny výsady 25. března 1363.²⁾ Tehdy císař Karel dal klášter v opravu (správu) Petrovi ze Šternberka a strýci jeho Petrovi z Plumlova i dědicům tohoto.³⁾ Klášter pak brzy se zotavil. R. 1364 Čeněk Krušina z Lichtenberka daroval klášteru vinice Streitberg zvané (nad nynějším starobrněnským pivovarem).⁴⁾ R. 1373 papež Řehoř XI. udělil opatu zábrdovickému právo pontifikálií (mitru a berlu).⁵⁾

Benediktinský klášter na Luze prospíval, neboť koupil r. 1350 od Judity, vdovy po Albertovi z Černovic, úrok 2½ věrdunku za 4 kopy ze zakoupeného poddaného (emfiteuty) Jana v Černovicích.⁶⁾ Kostel Vše ch s va tý ch byl (1352) klášterem oslavanským vyplacen od židů brněnských za 32 kop.⁷⁾ Klášter sv. Anny se rozmáhal, neboť 23. května 1369 koupil od Jana z Lomnice 7 lánů v Ořechově za 100 kop, z nichž platil 10 kop úroku, a 6. července celou polovici Ořechova za 400 kop.⁸⁾

Benediktini.

Všech
svatých.

Sv. Anna.

Nemocnice sv. Jana těšila se přízni měšťanů brněnských. Tak kupec Oldřich závěť odkázal mnoho jmění kostelu sv. Petra, ale vymínil si, by probošt platil z krámu jeho kopu úroku nemocnici sv. Jana (18. ledna 1367.⁹⁾ Johanité čili křížovníci u sv. Jana měli spor s Králové klášterem o pozemky mezi vesnicemi Královým Polem a Manicemi. Dne 25. července 1373 probošt petrský Mikuláš s kanovníky Mikulášem i Janem, zástupci to kláštera, a s měšťany brněnskými Janem Anselmovým a Valterem Dalíkem, zástupci Johanitů, rozhodl spor jako vyšší soudce od

Sv. Jan.

¹⁾ C. D. IX. č. 125.

²⁾ C. D. IX. č. 311.

³⁾ C. D. XV. č. 104.

⁴⁾ C. D. IX. č. 371.

⁵⁾ C. D. X. č. 200.

⁶⁾ C. D. VIII. č. 6.

⁷⁾ C. D. VIII. č. 164.

⁸⁾ C. D. X. č. 67 a 72.

⁹⁾ C. D. X. č. 1.

obou stran dožádaný. Soudcové na vlastní oči na místě se přesvědčili, že sporné pole leží na území manickém, proto přiřkli pozemek i desátek z něho Králové klášteru.¹⁾

Králové
klášter.

Nejlépe vedlo se Králové klášteru na Starém Brně, poněvadž měl ohromné statky a dobře hospodařil, takže přikupoval statkův od šlechty (Nikolčice) a půjčoval na dobré úroky.²⁾ Bernad a Albert z Cimburka za dluh 25 kop zastavili klášteru úrok z osady Kozlan (25. července 1351). Ano klášter ze statků svých propůjčil Johankovi z Kladrub (u Žebětína) dvůr ve Vážanicích (Tvarožná) s 3 koni, 2 kravami, 6 ovci a 6 prasaty v doživotní léno, které kdykoli mohlo být vykoupeno za 30 kop. Že klášter dobře hospodařil, dokazují četné spory o pozemky, desátek a úrok. Brněnští měšťané měli vinice v Hustopeči, z nichž platili desátek klášteru. Měšťané žalovali markraběti, že pro veliký desátek z vinic nic nemají. Markrabě nařídil smírčí soud ze dvou zástupců kláštera i měšťanů, ti zvolivše si vyššími soudci probošta Heřmana a měšťana Theodoricha z Vlasatic, rozhodli, aby z lepší vinice platilo se desátku 5 grošů, z prostřední 4 groše, ze slabší 3 groše a notáři groš z vinice celé, z polovice 1/2 groše a ze čtvrti 3 haléře (8. října 1351).³⁾ Klášter srovnal se o vinný desátek také s proboštem staroboleslavským (15. března 1354).⁴⁾ Prudší spor měl klášter s Vojslavem, správcem kaple na Špilberku.

Kaple
na
Špilberku.

Vojslav stěžoval si až u papeže, že abatyše a konvent Králové kláštera už asi 20 let zadržují mu pozemky v Řečkovicích (dvůr s pozemky 4 lánů, pak 6 lánů, půllán a 4 chalupníci), které prý patří kapli hradské. Byly to patrně pozemky, které král Jan r. 1331 daroval klášteru. Papež Inocenc VI. z Avignionu 5. listopadu 1354 nařídil, aby opat třebíčský, probošt novoříšský a znojemský arcidiakon při tu rozhodli.⁵⁾ Opat Adam, probošt Hostislav a Bořita arcidiakon sešli se v novém domě opatově v Brně a za přítomnosti Vojslava i Oty, faráře u sv. Václava, prokurátora klá-

¹⁾ C. D. X. č. 198 a 214.

²⁾ C. D. VIII. č. 95 a 260.

³⁾ C. D. VIII. č. 117.

⁴⁾ C. D. VIII. č. 260.

⁵⁾ C. D. VIII. č. 282.

šterního řádným soudem kanonickým rozhodli dne 31. ledna 1358 v neprospěch Vojslavův.¹⁾ Ten se nespokojil a odvolal se k papeži, kde patrně za podpory markraběte Jana vymohl, že obě sporné strany byly povolány do Avigniona. Vojslav nařikal, že je tak ochuzen, že musí žebrati. Klášter se nedostavil ani prokurátora neposlal, proto papež Urban V. jej vyloučil z církve. Spor oběma stranám přišel velmi draze, poněvadž trval několik let. Konečně auditor papežský Hugo 17. prosince 1365 z Avignionu sňal exkomunikaci s kláštera a 26. února 1366 stolice papežská rozhodla ve prospěch kláštera.²⁾ Vojslav ještě rekuroval, ale Urban V. 10. prosince 1369 rekurs jeho zamítl.³⁾ Klášter vyhrál také ostatní spory a zachoval si přízeň císařovu, markraběte, arcibiskupovu i biskupovu.⁴⁾ Klášteru P. Marie byly podřízeny také kaple sv. Prokopa se špitálem a kaple sv. Václava ve městě, jak vidno z potvrzení Karlova z r. 1356.⁵⁾

Kaple
sv. Prokopa
sv. Václava.

Jako markrabě Jan vládu na Moravě začal založením kláštera sv. Tomáše v Brně, tak ji skončil založením kláštera kartusiánského v Králově Poli. Dne 13. srpna 1375 vydal zakládací listinu pro nový klášter řádu kartouzského, jež zasvětil sv. Trojici. Klášteru daroval veliký dům v Králově Poli se všemi rozsáhlými pozemky a právy, jež koupil od měšťanů brněnských Ditlína a Ortlína. V klášteře měl žítí převor s 12 mnichy a s potřebnou čeledí. Na vydržování kláštera přidal mlýn nad Svitavou a Svratkou v místě, »které obecně Derrndrusel se nazývá«, jež s pozemky koupil za 450 kop od měšťana Jana Slemkitla, pak vinici v Obřanech a vesnice Střelice a Černovice. Vše darované i s poddanými vyňal z práva zemského a osvobodil ode všech povinností zemských i městských.⁶⁾

Kartusiáné
v Kr. Poli.

¹⁾ C. D. IX. č. 87.

²⁾ C. D. IX. č. 407 a 418.

³⁾ C. D. X. č. 75.

⁴⁾ C. D. IX. č. 10, 11, 306, 401 a 402.

⁵⁾ C. D. 10. a 11. — Originál v zemském archivu v Brně.

⁶⁾ C. D. X. č. 258 a 259. Klášter kartusiánský (bývalá kadetka) byl čtvrtým panstvím v Králově Poli. První vzniklo kolem r. 1240, když klášteru P. Marie čili Herburgám brněnský měšťan Oldřich Schwarz daroval pozemky své v Králově Poli (nynější Kociánku). Druhé se připomíná r. 1279. Když Johanité brněnští světili svůj farní kostel

Dne 2. listopadu 1375 markrabě zemřel a byl pochován v kostele sv. Tomáše v Brně.

Markrabě Jan s hrдостí a rád nazýval Brno svým »městem novým«. Právem lze jej pokládati za druhého zakladatele Brna, neboť při jeho příchodu na Moravu město bylo zpustošeno morem a skoro vyliďněno. Jan však neobyčejně rozmnožil počet obyvatelstva. Dle českých jmen konšelův a měšťanů příšlých z venkovských míst českých patrně, že v Brně zmáhalo se již také obyvatelstvo české. V listinách a v úředním jednání latina hodně ustupovala němčině. Jan povznesl blahobyť obyvatelstva a staral se o duševní vzdělání jeho podporováním městské rady a duchovenstva světského i klášterního, že Brno stalo se městem kvetoucím a slavným, stalo se hlavou Moravy. Kniha s výroky konšelů brněnských, kterou r. 1353 založil slavný písař Jan a nyní městská rada zaplatila 16 kop (asi 320 zl.), je slavným pomníkem nejen právního důmyslu, jakým honosila se městská rada a její rádce Jan, nýbrž je čestným pomníkem také u mění malířského, jež patrně je v několika počátečných písmenech v knize. Kniha Janova těšila se vážnosti jako nějaký zákoník, jež byl hojně opisován a později také překládán. Užívaly jí mnohé městské i venkovské obce na Moravě, v Čechách, ve Slezsku, v Uhrách a v Rakousích. V Brně tedy za Jana vzkvétala věda i umění. Brno za markraběte Jana mělo zlaté časy. Také celá Morava za Jana povznášela se v oboru hmotném i duševním zrovna jako Čechy za bratra jeho Karla, Otce vlasti.¹⁾

Markrabě Jošt (1375—1411).

Jan měl 3 syny: Jošta, Jana Soběslava a Prokopa. Již 19. prosince 1372 rychtář a konšelé i celá obec bohatých i chu-

sv. Víta v Králově Poli, prohlásili, že tam mají lán, 2 dvorce a hospodu (pod nynějším Besedním domem). Třetí »Novou ves« založil markrabě Jan r. 1350 Augustiniánům brněnským s ohromnými pozemky, jež jim patří podnes (dvůr stával na rozhraní nynější Poděbradovy ulice a Rostislavova náměstí). Čtvrté Kartousy vzniklo 1375 (Kadetka). Tohoto vývoje nebylo dbáno dostatečně v Brněnském okrese od Fr. Slavíka na str. 155—164, proto je tam zmatek o Králově Poli.

¹⁾ Bretholz v díle svém od str. 103 umenšuje zásluhy Karlovy a Janovy o rozkvět Brna při každé příležitosti, ale není to správné.

Brno
hlavou
Moravy.
Právní
kniha
brněnská.

Slib
věrnosti.

dobných obce brněnské slavně slibovali, že po smrti Janově budou míti pánem syna jeho Jošta a nikoho jiného.¹⁾

Jošt dle ustanovení otcova měl býti markrabětem a pánem Moravy, mladší bratří dostali hojně měst, hradův a vesnic s názvem markrabat, ale měli býti podřízeni Joštovi dle práva lenního. Jošt při smrti otcově byl asi 24letý, vynikal velikým nadáním jako strýc jeho Karel i značnou učeností, ale tyto pěkné vlastnosti úplně zatemněny byly nezřízenou ctižádostivostí, sobeckostí a svárliivostí.²⁾ Celá jeho vláda od r. 1375 do r. 1411 byla jen samý boj, za kterého Morava rychle klesala, zlaté časy minuly a obnoveny bratrské boje jako za nezdárných Přemyslovců. Jošt, sotva mu Václav IV. na výzev Karla IV. udělil Moravu lénem (9. ledna 1376), byl již ve sporu s bratrem Janem o jeho podíl, pak vedl urputný boj proti kapitule olomucké (1377), zač s celou zemí svou stížen byl klatbou církevní (1380). Sotva se z klatby vybavil, byl již ve sporu s biskupem olomuckým Janem (1380). Pak válčil s bratrem Prokopem (1381). Po několika klidných letech opět válčil s Prokopem (1393), pak s králem Václavem (1394), jehož se ujal Prokop, až do smrti Prokopovy r. 1406.³⁾

Připomeneme-li k těmto bojům politickým ještě, že následkem dvojice papežské rozhostily se na Moravě také veliké nepořádky a sváry církevní, jež měly za následek žalostný úpadek mravnosti v duchovenstvu i v obecnstvu, pochopíme, že Morava hluboce poklesla hmotně i mravně. R. 1400 kdosi z Olomouce oznamoval Joštovi do Branibor, že celá Morava je zpustošena, že nikdo nedbá zákona božího, nýbrž všichni jen loupežně shánějí kořist.⁴⁾ Hynula-li celá země, musila hynouti také města.

Brno také za Jošta stále bylo sídelním a hlavním městem moravským, ale markrabě přál více Olomouci, poněvadž město vydatně jej podporovalo proti kapitule i proti biskupovi. Jošt sídlil na Špilberku s četnou družinou. Na dvoře jeho připomínají se manželka, nejvyšší maršálek, nejvyšší číšník, protonotář, ko-

¹⁾ C. D. X. č. 175.

²⁾ C. D. XIV. č. 181.

³⁾ C. D. XI. č. 12, 13, 14, 17, 67, 172; XII. č. 139, 165, 178, 193.

⁴⁾ »Universi derelicta lege divina variis et rapacibus manibus querunt predam.« C. D. XIII. č. 79 str. 95.

Svárlivost
Joštova.

Úpadek
na
Moravě.

Brno
hlavním
městem
Moravy.

moří, sokolníci, trubači, pištci na flétnu a stavitel Jindřich z Gmundenu.¹⁾

Brno
středem
správy
zemské.

V Brně v letech pokojných konány soudy zemské (1376, 78, 79, 85, 87, 90, 92, 99, 1406—11) i sněmy a sjezdy zemské (1376, 77, 80, 86). Brno zůstalo tedy střediskem správy zemské. Jošt obnovil v Brně také mincovnu a měl vlastního mincmistra.²⁾

Město.

Radu brněnskou zavázal si ku vděčnosti a povoluosti v platech hned na počátku vlády, když 15. dubna 1376 konšelům brněnským udělil důležité právo, by po smrti tehdejšího rychtáře Jana navždy směli sobě svobodně voliti rychtáře městského.³⁾ Také potvrdil městu dávnou výsadu, by smělo vybíratí mýto z každého cizího koně tažného po haléři na dláždění, cesty a mosty (10. června 1377).⁴⁾ Práva a výsady městské nejen všechny uznal, nýbrž vymohl jim stvrzení také od krále Václava IV. (26. dubna 1378).⁵⁾ Dne 9. srpna 1382 daroval městské radě »špitálu sv. Štěpána na Křenově přede zdí městskou s jedním dvorem svobodným tamtéž a s jedním dvorem úročným, s vesnicí Harasovem (u Brumovic), s jedním dvorem úročným v Manicích, s jedním mlýnem v Husovicích a s právem patronátním ke kostelu«, by rada brněnská svobodně mohla správce špitálu dosazovati i sesazovati.⁶⁾ Městská rada pak 10. června 1386 prosila Jošta, by na žádných statcích kterýchkoliv lidí duchovních nebo světských ve předměstích brněnských nebyl ustanovován žádný rychtář, nýbrž aby předměstí byla podřízena soudu brněnskému, poněvadž v jednotlivých ulicích a vesnicích vrchnosti nad svými poddanými dosazují rychtáře nevzdělané a práva brněnského neznalé, kteří pak vynášejí nálezy právu brněnskému odporne na potupu Brna a na škodu chudých poddaných. Jošt rozhodl, aby zůstalo při starších právech a výsadách.⁷⁾

¹⁾ C. D. XI. č. 159, 218, 221, 229, 331, 435, 452; XV. č. 276 a 277.

²⁾ C. D. XII. č. 99; XIII. č. 142, 342, 354; XIV. č. 71.

³⁾ V účtech městských r. 1372 uvedeno, že město dalo markraběti Janovi 200 kop za rychtářství, které r. 1374 pronajali J. Slemkitloví za 200 kop doživotně. C. D. XI. č. 32.

⁴⁾ C. D. XI. č. 81.

⁵⁾ C. D. XI. č. 107.

⁶⁾ C. D. XI. č. 262.

⁷⁾ C. D. XI. č. 402.

R. 1410 Jošt ujal se měst proti vyděračství podkomořího při obnově rad městských a rozhodl, by Brno platilo za obnovení rady městské 10 kop bez jakýchkoli jiných útrat.¹⁾

Poněvadž Brno ve všech bojích věrně při markraběti vytrvalo a mnoho peněz jak na materiál válečný a jeho dopravu, tak markraběti, jeho pomocníkům a věřitelům poskytlo, udělil Jošt 23. března 1393 městské radě výhradné právo nalévati v Brně drahá vína: malvasii, romanii, rivoli a všeliká vína vlašská. Jen městská rada směla nalévati svídnické pivo staré i mladé. Také víno rakouské a uherské po celý rok, tedy také od sv. Michala do sv. Jiří, směla nalévati jen městská rada, by se město trochu zotavilo.²⁾ Řezníkům brněnským Jošt 1396 prodal za 144 kop »jatky před městem pod strmým kopcem (Purczpühl) na řece Svatce u mostu, jak se jde do Křidlovic« (Grilluicz) a osvobodil je ode všech povinností zemských i městských.³⁾ Však malá to byla náhrada za nesmírné oběti. Brno musilo markraběti platiti tolik, že daň městská spíše se vydírala než vybírala.⁴⁾

Nálev
městský.

Jatky.

Správa obce v těch dobách zlých byla těžká. Mnozí daně neplatili, poněvadž nemohli. Sám biskup Jan 29. května 1377 postoupil obci svůj dvůr (dům) na náměstí Hrnčířském, poněvadž vyhořel a tolik poplatků městských dluhem na něm vězelo, že za ně ani nestál.⁵⁾ Obec upadla do dluhů. Dne 29. září 1383 vypůjčila si od Thomana z Erfurta 50 kop, z nichž mu platila 10 kop úroku ročně. Dne 31. října 1391 vypůjčila si od židů vídeňských 1775 liber vídeňských pfenigů, splatných do 3 let. Kdyby nesplatili, měli platit pokuty z každé libry 2 pfenigy týdně. Na dlužním úpise rychtář je již podepsán za starostou. Rychtář tedy od konšelů volený nebyl již první osobou v obci, nýbrž starosta. Půjčka stala se za svolení Joštova, jenž za obec ručil a 16. listopadu 1391 právo dal, aby členy městské rady zatklí a jmění jejich zabavili, kdyby dluh řádně splácen nebyl.⁶⁾

Dluhy
obecní.

¹⁾ C. D. XIV. č. 132.

²⁾ C. D. XI. č. 234; XII. č. 130.

³⁾ C. D. XII. č. 335.

⁴⁾ C. D. XI. č. 134, 157, 255, 256, 444, 445; XIII. č. 176, 177, 179, 181, 182, 188, 189, 267, 269.

⁵⁾ C. D. XI. č. 71.

⁶⁾ C. D. XI. č. 307; XII. č. 50 a 54.

Také některým pánům moravským, kteří věrně přidrželi se Jošta, Brno musilo za markraběte věrnost jejich zaplatiti kapitálem aneb úroky. Panu Janovi řečenému Puška z »Kunina města« purkmistr, konšelé a měšťané 30. května 1403 dali český úpis, »že smy dlužni spravedlivého dluhu tři sta zhřiven grošův a pět a dvacetí, kteréžto peníze slibuju zaplatiti na svatý Váciab. Pakli bychom toho neučinili, dáváme plnú moc panu Janovi i jeho erbóm, aby nám brali, nás jímali, stavovali, v židech i v křesťanech vzali na naši škodu a my proti tomu nemáme nic říci, doníž bychom úplně nezaplatili.«¹⁾ Na rozkaz Joštův 12. listopadu 1383 obec musila osvoboditi dům žida Mendlina na Uhelném náměstí ode všech povinností městských kromě daně městské.²⁾

Městská rada však dobře hospodařila a dbala o pořádek v obci. V darované vsi Harasově (u Klobouk) dala v léno (propůjčila) dědičně 5 lánův a dvůr Mikuláši Granwiserovi za půldruhé kopy úroku a dovolila mu tam vařiti a nalévati pivo (7. listopadu 1383).³⁾ Dne 14. prosince 1383 koupila za 50 kop dům na Uhelném trhu (nynější reduta) od Anežky Dalekovy, z něhož pak učinila městský hostinec pro nálev vzácného vína a piva.⁴⁾ Kdo jiný chtěl cizozemské pivo přivážeti, musil dokázati, odkud přiváží (16. dubna 1387).⁵⁾ V brněnských hospodách často leživali »ležáci« pro nezaplacení dluhu, ale nechovali se vždy řádně. Proto 13. května 1387 městská rada nařídila, by každý ležák vedl si tak počestně, by nikoho neurážel a od nikoho urážen nebyl. Hospodský má na stravu počítati pánovi 2 groše a sluhovi groš denně a pro každého koně půl míry ovsu a sena za půl groše. Ti, kdo ležáky poslali, musí hospodskému každého čtvrt léta hotovými zaplatiti. Toto ustanovení potvrdil Jošt, Prokop a páni zemští (sněm) německy i česky s dodatkem »hospodář jímá každému pánu dva groše a pacholku jeden groš k každému stolnímu jídlu počítati a nic více; a za pití celý den k obojímu jídlu na každého pána s jeho pacholkem tři groše za stolem i po stole. Ale hospodář jímá jim piva dosti dáti k stolu

¹⁾ C. D. XIII. č. 261.

²⁾ C. D. XI. č. 314.

³⁾ C. D. XI. č. 312.

⁴⁾ C. D. XI. č. 317.

⁵⁾ C. D. XI. č. 423.

k obojímu jídlu, jehož by máz dva haléře platilo, kterýchžto čtyřmécitma za jeden groš platilo by. Item. Kterýžby pán v lázni mýti se chtěl, ten jímá na týden jeden groš od hospodáře i s pacholkem svým a nic více.«¹⁾ Téhož dne rada stanovila, by žádný zlatník v Brně neryl žádné pečeti, leč by objednavatel dostavil se s dvěma konšely, poněvadž bylo mnoho nepravých pečeti.²⁾

Městská rada vydala přísné řady pro cech cínařský (1387), kotlářský (1387), pro ševce a koželuhy (1387), pro pasíře (hotovitelé zbraní 1392), pro brašnáře a sedláře všude přesně stanovíc, z jaké látky a zač se má pracovati. Přestupky trestány na radnici (1387). V pochybnostech Brno tázalo se o radu ve Vídni, jako r. 1400 ve sporu brašnářů se sedláři.³⁾

V tehdejší nepokojné době městská rada pečovala také o bezpečnost města a najala do stálé služby mistra puškařského Hanuše, jemuž dán plat 8 kop ročně a dům jeho osvobozen ode všech povinností městských za služby, jež městu již prokázal a ještě prokáže. Měl dohlížeti na všechnu zbroj městskou, spravovati ji a v čas potřeby řídití střelbu. Měl také řídití a spravovati horalogium čili hodiny městské (10. dubna 1402).⁴⁾

Zřítelnicí městské rady býval vždy městský písař, jenž vlastně vedl celou správu obecní. Rada vděčně to uznávajíc, dne 29. června 1405 vyznamenala písaře Mikuláše tím, že jeho i manželku Kateřinu osvobodila ode všech povinností městských z domu jejich na Dolním náměstí proti kostelu sv. Mikuláše i z lázně jejich »Schiltatstuben« před branou Židovskou.⁵⁾ Správa obce byla vzorná, takže arcibiskup Zbyněk městu svému Kojetínu dal právo brněnské a dovolil v pochybnostech hledati naučení v Brně (2. října 1406).⁶⁾

Měšťané. Ač správa obce byla vzorná, blahobytu v ní přece nebylo. Zvláště chudým řemeslníkům vedlo se špatně.

¹⁾ C. D. XI. č. 427, 464 a 465.

²⁾ C. D. XI. č. 428.

³⁾ C. D. XI. č. 461, 462, 463; XII. č. 117 a XIII. č. 6.

⁴⁾ C. D. XIII. č. 178.

⁵⁾ C. D. XIII. č. 374.

⁶⁾ C. D. XIII. č. 440.

Pečeti.

Cechy:
cínařský,
kotlářský,
ševcovský,
pasířský,
brašnářský.

Vojenství.

Hodiny.

Městský
písař.

Měšťané.

Dlužní úpis
český.

Harasov.

Vinárna.

Ležáci.

Proto v červenci 1378 vypukla v Brně vzpoura. Mistři brněnští, vyjma pekaře, řezníky a vinárníky, bez dovolení městské rady třikrát konali u minoritů veřejnou schůzi, na níž hlučně jednali o svých stížnostech. Pak stesky své sepsali a 26. července 1378 předložili městské radě prosíce, by se jich ujala. Předně stěžovali si na nedostatek drobných peněz halířův a pfenigů, poněvadž platíce grošem dostávají jen 16 halířů místo 24. Dále stěžovali si na nedostatek chleba. Pekaři vymlouvají se jednou, že je velká voda, po druhé že je málo vody, po třetí že voda zamrzla atd. a dělají chléb pořád menší. Pošle-li chudý řemeslník manželku pro maso, musí platiti dvakrát draze než zač maso stojí, řekne-li žena něco, řezník jí sprostě vynadá. Pivo v hospodách je velice drahé; v jiných městech, kdo pivo vaří, také je prodává, v Brně však jen v hospodách a to draze. Vyřídění překupníci a překupnice zdražují také kuřata, sýr, vejce a ryby; nesmějí-li ve městě, chytají prodavače již před branami. Také míra na obilí, víno, pivo a jiné věci je malá, nespravedlivá v krámech i doma. V hospodách jsou povaleči a taškáři, kteří celý den pijí a na dělníky čekají, by je pak ošídili a oklamali. Dne pak 29. července po několiké schůzi žádali, by aspoň v pátek býval svobodný trh na chléb a v sobotu na maso. Jak stížnosti vyřízeny byly, nevíme, ale jsou mocným hlasem, že malým živnostníkům vedlo se zle.¹⁾

Velcí obchodníci a židé byli bohati. Často půjčovali na statky zemské a konečně je kupovali. Nežádka však za Jošta boháč brněnští na dvory a statky své také vypůjčovali. Žid Mendlin půjčil (1386) markraběti Prokopovi 280 kop, z nichž bral z každé kopy za týden jeden groš úroku (= 81%).²⁾ Židé půjčovali všichni, také »moudrý starosta židovský Veybucz, učitel ve škole židovské v Brně« půjčil měšťanu Martinovi na rožní jeho dům na Dolním náměstí naproti kostelu sv. Mikuláše (1387).³⁾ Lichva byla židům hlavním zdrojem výživy. Oslavanské jeptišky prodaly 1 kopy a 14 grošův úroku ze šesti domů svých v Brně »Ramhoff« řečených kaplanu svému Mikuláši do smrti jeho za

¹⁾ C. D. XI. č. 119 a 120.

²⁾ C. D. XI. č. 401.

³⁾ C. D. XI. č. 447.

6 kop hotových (1389).¹⁾ Kněz Sigmund u sv. Jakuba 24. února 1400 dostal od biskupa Jana za 100 kop hotových, jež odkázal nebožtík farář Jan jako dotaci k oltáři sv. Magdaleny 10 kop úroku až do vyplacení.²⁾ Augustiniáni pronajali zahradu před branou Židovskou blízko »nového mlýna« zahradníku Kunzovi za 1½ kopy úroku (1389).³⁾ Nejlépe vedlo se brněnskému mincmistrovi, jenž na drahé úroky půjčoval šlechtě, klášterům, biskupovi a markraběti. Biskup Jan 23. března 1400 vypůjčil si od něho 108 kop, za které mu doživotně postoupil příjem svůj z brněnského cla (mýta), totiž každý desátý týden, za nějž mu brněnský celník platíval každého čtvrt roku 6 kop.⁴⁾ Šlechtici a kláštery postupovali mu za dluhy celé vesnice, které Jošt poroučel zapisovati do desk zemských (1397).⁵⁾ Vše to svědčilo o úpadku blahobytu hmotného. I zámožné rodiny městské prodávaly statky své. Dne 15. března 1383 Jan z Vyškova, měšťan brněnský, s manželkou Eliškou prodali kapitole sv. Petra na 4 roky 24 kop úroku z pozemků v Křídlovicích. Dne 26. prosince 1387 Sigmund, syn Jana Vyškovského, s matkou Eliškou z bíd zastavili dvůr ve Starovicích Würflovi, měšťanu vídeňskému. Dne 12. srpna 1394 Jakub řečený Zoffler prodal dvůr v Novosicích u Židlochovic klášteru ve Žďáře. Dne 11. listopadu 1383 měšťan brněnský Theodorich Walzengot s manželkou Kateřinou pro dluhy prodali dvůr »Steinhoff« se 4 lány na Starém Brně po levé straně, jak se jde od kamenného mostu ke kostelu sv. Václava, Janovi řečenému Glower z Litovle a manželce jeho Aluši za 60 kop s právem výkupu do 3 let. Jen zřídka lze čísti, že měšťané také kupovali. R. 1385 markrabě Jošt poslal list cúdě brněnské, by zapsali do desk zemských dvůr v Obřanech brněnskému zlatníku Henslínovi, jež mu prodal Sebald. Notář Mikuláš s manželkou Kateřinou učinil 1 kopy záduší u sv. Jakuba, ale snadno to mohl učiniti, poněvadž měl velkou taxu za úřední výkony. R. 1408 českým listem »My Jošt . . . jsme ves naši Řečkovice s dvorem, tudíž s lidmi, s úroky, s poplatky, s robotami, s dě-

¹⁾ C. D. XI. č. 555.

²⁾ C. D. XIII. č. 15 a 17.

³⁾ C. D. XI. č. 576; XII. č. 88.

⁴⁾ C. D. XIII. č. 14.

⁵⁾ C. D. XII. č. 99, 411; XIII. č. 142; XIV. č. 71.

dinami, s rolí oranů i neoranů, s vinohradem, s lesy, s háji, s lukami, s pastvami, s potoky i s kostelním poddácím a se vším příslušenstvím, což k té vsi a k tomu dvoru přísluší a jakož to Fridreich z Czyrchova jměl a držal, poctivému Václavovi Hazovi, Conradovi z Czrnovic otci jeho, měšťténím Brněnským, paní Dorothe Václavově Hazově ženě a jich erbóm za tři sta hřiven grošiev stříbrných prodali a mocí tohoto listu prodáváme ku pravému dědictví, aby oni a jich erbové tu ves Řečkovice s dvorem a jiným příslušenstvím jměli, držali, požívali a z toho zboží učinili, jakž se jim zdáti bude, jak ti z svého vlastního dědictvie, bez naše a všech našich úředníkuov přiekazy všelijaké.« Také přikázal komorníkovi, sudímu a písařovi soudu brněnského, by Hazovi na prvním sněmu, když dsky zemské v Brně otevřeny budou, ve dsky složili.¹⁾

Obyvatelstva v Brně přibývalo. Za Jošta připomínají se nové ulice v předměstích: Hartlůvka (Harlingasse 1376), Neustift u Křídlovic (1407) a Dürneustift před branou Veselou (1392). Národnost česká se vzámala. Od počátku 15. století (1403) městská rada na venek Čechům dopisovala česky.²⁾

Málo utěšený obraz jevil se v Brně v životě duchovním. Tehdy následkem dvojice papežské (1378—1417) rozpoutaly se v duchovenstvu i v obecnstvu řady mravní. Král Václav IV. počátkem května 1380 vytýkal biskupovi olom. »duchovenstvo ve tvé diecési skoro vesměs žije v konkubinátě« a pohrozil, nebude-li to do měsíce napraveno, že uloží Rackovi Kobylovi, aby jménem jeho nápravu provedl.³⁾

Biskup Jan na synodě v Kroměříži 22. května 1380 všemu duchovenstvu konkubinát přísně zapověděl pod ztrátou benefícia a pod zákazem výkonů církevních. Také nařídil, aby duchovenstvo i obecnstvo světili a těžkou prací neznesvěcovali svátky. Narození, obřezání, vzkříšení (2 dny), nanebevstoupení Páně, Svätý Duch (2 dny), Boží Tělo, nalezení sv. kříže, narození, zvěstování, očistění a nanebevzetí P. Marie, den sv. Michala, Jana Křtitele,

¹⁾ C. D. XI. č. 288, 460; XII. č. 211; XV. č. 240; XI. č. 356; XIV. č. 77; XI. 344; XIV. č. 10.

²⁾ C. D. XIII. č. 261.

³⁾ C. D. XI. č. 183.

Matouše, Filipa s Jakubem, Petra s Pavlem, Jakuba, Bartoloměje, Matěje, Šimona s Judou, Ondřeje, Tomáše a Jana, Štěpána, Vavřince, Víta, Václava, Vojtěcha, Benedikta, Martina, Mikuláše, Prokopa, Marie Magdaleny, Ludmily, Kateřiny a Marty, Všech svatých a den patrona kostelního byly svátky zasvěcené. Na den Lukáše, Marka, Řehoře, Ambrože, Augustina a Jeronýma měl lid jíti do kostela a po službách božích směl pracovati.¹⁾ Biskup Jan (1397—1402) r. 1400 prohlásil sv. Cyrilla a Methoděje za patrony zemské a nařídil slaviti památku jejich dne 9. března každého roku.²⁾

U sv. Petra po proboštovi Mikuláši, jenž se stal biskupem v Kostnici, klášter tišnovský jmenoval proboštem Mikuláše z Veselí, faráře jevišovického a provisoru kláštera tišnovského, jehož bisk. vikář potvrdil 22. března 1377.³⁾ Nový probošt byl muž energický a rozvážlivý, což ukázal ve sporu s klášterem zábrdovickým o desátek z pozemků proboštských za Svitavou na půdě klášterní (2. června 1378). Uvolil se platiti klášteru 1 kopu ročně a zřekl se rybolovu ve Svitavě podél pozemků. Proto často býval rozsudím ve sporech smírných na Petrově u něho konaných. Biskup 9. prosince 1380 dal mu plnou moc pravoplatně rozsuzovati ve věcech, ve kterých by obyvatelstvo brněnské mělo se obracet ke konsistoři, »aby rada i obec brněnská žila v míru a nebyla obtěžována za zdi městské ke konsistoři.«⁴⁾ Probošt Mikuláš byl ode všech vážen a připomíná se ještě 25. června 1389. Po smrti olom. biskupa Petra (1380—87) papež Urban VI. jmenoval bývalého probošta petrského Mikuláše, biskupa kostnického, biskupem olomuckým (1387—1397) bez ohledu na volební právo kapituly, která zvolila Jana Soběslava, bratra Joštova, tehdy biskupa litomyšlského. Jan stal se patriarchou v Aquileji, Mikuláš zůstal biskupem v Olomouci. Za něho proboštem u sv. Petra byl Ditvinus, který s kanovníky dne 17. května 1392 upravil správu statků kapitulních čili přetvořil kapitulou tak, že statky byly rozděleny na 9 obvodů

¹⁾ C. D. XI. č. 192.

²⁾ C. D. XIII. č. 11.

³⁾ C. D. XI. č. 72.

⁴⁾ C. D. XI. č. 206.

Počet a
národnost
obyvatel-
stva.

Ducho-
venstvo

Svátky
zasvěcené.

Chrám
sv. Petra

Statky
kapitulní.

spravovaných kanovníky a ne proboštem. Obvody (obediencie) byly: ve vsi Podolí, ve Velešovicích, v Praci, v Ořechově, v Bedřichovicích, v Bohunicích, v Nebovidech, ve vsi Heršicích a ve dvoře Heršpicích. Měli je spravovati kanovníci dle stáří, ale vždy každý jen jeden a ne několik zároveň. Jeden z kanovníků vždy měl býti kurátem čili f a r á ř e m. Postupovati z horší obediencie na lepší mohli jen sídelní (residenční) kanovníci dle stáří (v kanonikátu).¹⁾ Toto přetvoření kapituly schválil biskup Mikuláš dne 24. května 1392 s dodatkem, aby kanovníci svým vikářům z každé obediencie dávali ročně 4 groše na sv. Jiří a 4 groše na sv. Václava.²⁾ Také Jošt změnu potvrdil 11. května 1397 a schválil tak zvaný rok milostivý za zemřelé kanovníky, t. j. aby každý nový kanovník, jmenovaný od markraběte neb od kohokoli jiného, polovici příjmů z prvního roku obětoval proboštovi a kapitule za duši předchůdce.³⁾

Spor o faru sv. Jakuba.

Poněvadž na faře sv. J a k u b a, která vynášela ročně 315 kop, nebylo vše v pořádku, kapitula vymohla si od biskupa i Jošta, že kostel sv. Jakuba bude připojen ke kostelu sv. Petra a odevzdán kapitule, což schválil i papež Urban VI. (1378—1389).⁴⁾ Kláštera oslavanského, jemuž kostel sv. Jakuba patřil, ujal se král Václav u papeže Bonifáce IX. (1389—1404), který 15. května 1400 rozhodl, že kostel sv. Jakuba patří klášteru oslavanskému.⁵⁾ Nicméně kapitula podržela kostel sv. Jakuba a kanovníka Konráda Smerbeka učinila farářem. Papež uložil opatu vídeňskému u Skotův, oficiálovi arcibiskupa pražského, a opatu velehradskému, by kostel sv. Jakuba vrátili Oslavanům.⁶⁾ Opat skotský 18. června 1400 nařídil kapitule, by do 15 dní vrátila kostel klášteru s náhradou 6000 florenův uherských, a obeslal kapitulu na soud do svého kláštera. Zároveň učinil biskupa zodpovědným za provedení a pohrozil kapitule klatbou, biskupu suspensí.⁷⁾ Když se tak nestalo, prohlásil 24. července 1400 na kapitulu klatbu,

¹⁾ C. D. XII. č. 84.

²⁾ C. D. XII. č. 86.

³⁾ C. D. XII. č. 398.

⁴⁾ Monumenta vaticana Krofta I. č. 1378.

⁵⁾ C. D. XIII. č. 29 a Krofta I. c. č. 1608.

⁶⁾ C. D. XIII. č. 30.

⁷⁾ C. D. XIII. č. 36.

v kostele sv. Petra i sv. Jakuba zastavil služby boží a vyzval krále, by mocí světskou klatbu provedl.¹⁾ Kapitula se odvolala k papeži. Tuhý ten spor, do něhož zavlčen byl také kostel s v. M i k u l á š e, poněvadž náležel sv. Jakubu, a jehož zúčastnil se činně také markrabě a četné duchovenstvo brněnské i venkovské, rozhodnut byl po mnohých soudech a klatbách trvale 21. června 1404 v neprospěch kapituly, která musila zaplatiti ohromné útraty.²⁾

Spor ten je úkazem nepěkným, avšak kapitula měla také členy ideální. Kanovník Štěpán z Mánic obíral se vědou a byl r. 1401 rektorem university studia právnického v Praze.³⁾ Který kanovník vědami se obíral, mohl dlíti na universitě, a přece patřil mezi kanovníky sídelní. Nesídelní kanonikát byl pouhým titulem; neboť jen tak je možno, že biskup Lacek 11. srpna 1403, potvrzuje kapitule nové statuty a rok milostivý, uvádí jménem 20 kanovníků kapituly brněnské.⁴⁾

Kanovníci nesídelní.

Ke s v. J a k u b u za faráře dostal se způsobem podloudným Jan Hanke, papežský kaplan, ukazuje list papežův, že má dostati v Brně nejdříve uprázdněnou prebendu. Klášter oslavanský jej uznal, ale farář byl nepořádný.⁵⁾ Roční plat 16 kop z fary klášteru neplatil, až biskup Mikuláš probošta petrského a faráře zplnomocnil pohroziti mu klatbou (10. února 1389).⁶⁾ Před smrtí věnoval oltáři Marie Magdaleny u sv. Jakuba 100 kop na spásu duše své, z nichž příbuzný jeho kněz Sigmund i nástupci měli dostávati 10 kop roční fundace. Patronát k oltáři biskup Jan 26. května 1402 přičknul měštské radě.⁷⁾ Po smrti Janově v kostel sv. Jakuba uvázala se kapitula svatopetrská r. 1400, dosadila za faráře svého kanovníka K. Smerbeka a také ostatní beneficia u sv. Jakuba i u sv. Mikuláše obsadila svými kněžími, kteří předchůdce své Mikuláše Poláka, Mikuláše Weigla, Egydia a Kříšťana vypudili. Z toho vznikl dlouholetý a nákladný spor. Když papež r. 1400

Chrám sv. Jakuba.

¹⁾ C. D. XIII. č. 43.

²⁾ C. D. XIII. č. 307, 315, 317.

³⁾ C. D. XIII. č. 85.

⁴⁾ C. D. XIII. č. 271.

⁵⁾ Krofta I. c. č. 1339.

⁶⁾ C. D. XI. č. 542.

⁷⁾ C. D. XIII. č. 199.

přířknul chrám sv. Jakuba klášteru oslavanskému, jeptišky brannou mocí vnikly k sv. Jakubu, od oltáře zahaly kněze dosazeného z Petrova, vyloupily komory, odnesly všechn majetek kněží vypuzených a faru s kostelem sv. Jakuba Petrovu vzaly. Petrov odvolal se k papeži. Nastalo nové vyjednávání, metány a rušeny klatby, až papež 1. března 1401 přičiněním Joštovým odvolal své rozhodnutí a 26. října 1402 faru sv. Jakuba přířknul Petrovu. Oslavan ujal se král Václav. O výnosnou faru sv. Jakuba nastala pravá licitace, provázená hotovou revolucí v obyvatelstvu. Ještě r. 1405 rychtář Fric, Sulik z Raškova, Ješek Hruška, Václav Has a jiní ve srozumění s markrabím Joštem vyhnali kněze od Oslavan dosazené a jiné dosadili. Po mnoha soudech zvítězilo právo a dne 21. června 1404 papež Bonifác IX. rozhodl v neprospěch kapituly. Patronát u sv. Jakuba za vetřelce faráře Jiříka z Jevíčka, kanovníka olomuckého, přisoudil klášteru oslavanskému.¹⁾ Poněvadž však ten spor způsobil mnoho trpkosti a pohoršení v duchovenstvu i v obecnstvu moravském, postoupil klášter oslavanský právo patronátní ke kostelu sv. Jakuba markraběti Joštovi, který klášteru za to 12. února 1407 slevil 40 kop úroku navždy.²⁾ Kromě toho sporu farář jakubský Konrád Smerbek vyvolal ještě tuhý spor s brněnskými augustiniány, dominikány a minority popíraje jim právo v kostelech jejich zpovídati a kázati. Aby pohoršení mezi lidem stále nerostlo, přijel biskup Jan do Brna a 31. prosince 1400 spor rázně ukončil ve prospěch klášterů.³⁾ Bohatý mincmistr Arnold Kumbach založil při kostele sv. Jakuba na pravé straně kapli »Uršuly a jedenáct tisíc panen«, pro jejíhož kaplana určil asi 10 kop ročně. Po smrti Arnoldově patronát ke kapli měl připadnouti faráři jakubskému a starostovi města (25. ledna 1405).⁴⁾

Herburgy.

Herburgám vedlo se špatně, že statky prodávaly a všude pomoci prosily. R. 1396 prodaly dvůr v Dolních Heršicích se svo-

¹⁾ C. D. XIII. č. 109, 127, 129, 169, 219, 220, 208, 247, 227, 315, 330, 355, 357, 360. Krofta I. c. č. 1734, 1831, 1970, 1971, 2215, 106, 826, 1250, 1339, 1591, 2040, 2058.

²⁾ C. D. XIII. č. 461.

³⁾ C. D. XIII. č. 70.

⁴⁾ C. D. XIII. č. 354.

lením městské rady brn. jako svého oprávněnce pro velikou nouzi Michalu Mächlerovi i dědicům za 4 kopy, 8 grošů a 4 kuřata úroku a dvůr v Hruškách u Slavkova postoupily dominikánům, kteří jim odpustili 3 měrice úroků.¹⁾ Jošt, Jan z Křídlovic (Neustift 12. srpna 1407) a někteří měšťané se jich ujali.²⁾ Augustini dostali od Jošta horu Pekárnu-Drvovec mezi Žebětínem a Bystrcí (15. dubna 1381). Aby klášter s kostelem, v němž rodiče Joštovi odpovídali, rychle byl dostavěn, daroval mu Jošt 600 kop z advokacie své v Olomouci (15. července 1385) a vinice v Židlochovicích (5. března 1388). Také markrabě Prokop a jiní darovali jim statky, tak Jan Baldák z družiny Joštovy 5 domů před branou Veselou na konci ulice »Dürneustift« (16. října 1392). Na dostavění kláštera uděleny také hojné odpustky (2. května 1403). R. 1410 Jošt dovolil klášteru vystavěti u brány hlavní proti Špilberku hospodu k nálevu vína klášterem vypěstovaného a ustanovil, aby klášter platil městské daně ze mlýna »Schmalzhof«, ze dvora proti sv. Štěpánu na Křenové, z lázně pod Špilberkem jakož i ze druhé na Ponavě jen 2½ kopy.³⁾

Augustini.

Kartusiáné v Král. Poli vzámali se dary, odkazy a koupí. Kněz Jan Zapfel daroval klášteru svou knihovnu, za což popřán mu útulek v klášteře do smrti (29. června 1387). Slávek z Proseče 24. srpna 1395 prodal jim ves Obřany za 190 kop. Erhard Puška z Kunštátu prodal jim za 15 kop »zahradu v předměstí brněnském Dornech« (3. srpna 1407).⁴⁾ Premonstráti z ábrdovičtí důrazně hájili statků svých proti každému a opati jejich Jaroslav i Bernard a Matyáš mocně působili v Brně jako rozhodčí ve sporech duchovenstva, při čemž i v klatbu dávali, na př. odpůrce kapituly brněnské ve sporu o kostel sv. Jakuba a sv. Mikuláše.⁵⁾ Správu kaple a nemocnice sv. Štěpána na Křenové (Schutta) městská rada svěřila knězi Janovi z Opolí

Kartusiáné.

Premonstráti.

Sv. Štěpán.

¹⁾ C. D. XII. č. 293, 432, 433.

²⁾ C. D. XI. č. 27, 207; XIII. č. 213, 214, 241, 266 a 472.

³⁾ C. D. XI. č. 216, 368, 468; XII. č. 107, 118; XIII. č. 257, 266, 358, 483; XIV. č. 141.

⁴⁾ C. D. XI. č. 19, 39, 49, 54, 215, 220, 300, 340, 430, 459; XII. č. 19, 44, 277, 320, 444; XIII. č. 146, 379, 383, 482; XIV. č. 154.

⁵⁾ C. D. XI. č. 143, 153; C. D. XII. č. 132.

Benediktini. (1. srpna 1384).¹⁾ Benediktini na Luze měli nepokojného probošta Zdislava, jenž se skoro stále soudil s Kartusiány o pozemky.²⁾ Faráři ode Vše ch s vat ý ch, od sv. J a n a a od sv. V á c l a v a s mnoha jinými svědky potvrdili 13. dubna 1405 listinu, kterou ukončen spor o kostel sv. Jakuba. Křížovníci v nemocnici u sv. J a n a r. 1393 vedli tuhý a dlouhý spor s faráři Bohdanem z Horních Borů, Jankem z Bobrůvky, Michalem z Dolní Bobrové a s Jiřím z Obce o desátek. Soudcem byl rázný opat zábrdovický Jaroslav, který exkomunikací zkrotil odpůrce a nemocnici ku právu jejímu dopomohl (11. července 1393).³⁾

Cisterciátky v Králové klášteře trpěly za Jošta mnoho škody na statcích venkovských, ba nebezpečí válečné hrozilo samému Starému Brnu.⁴⁾ Klášter, aby jmění zachránil, raději statky prodával a mocným osobám na čas svěřoval. Tak 30. listopadu 1396 markrabě Jošt koupil za nepočítané od kláštera město Měnin s dokladem, že po smrti jeho připadne opět klášteru. Jošt u Měnin zřídil veliký rybník. Se špitálem Johanitů měl Králové klášter tuhý spor o pozemky, jež soudil opat zábrdovický Matyáš (8. ledna 1406). Blažek, farář u sv. V á c l a v a, osoboval si proti Králové klášteru také právo na kapli sv. P r o k o p a a O l d ř i c h a na Starém Brně, ale 25. června 1389 stalo se narovnání v kapli klášterní u starého kostela, kterým Blažek za přítomnosti četných svědkův od nároku svého upustil, »poněvadž mi nepřisluší souditi se s mou urozenou paní a s konventem.« Kapli sv. P r o k o p a přiřknul Králové klášteru, v němž tehdy žilo asi 140 jeptišek, také papež Bonifác IX. (15. března 1395). Týž papež 18. října 1397 přivtělil Králové klášteru, který měl ročního příjmu 400 kop, také f a r u sv. V á c l a v a, která nesla na 7 kop ročně, by se jeptišky snáze užívaly, ale faráři Blažkovi měly dáti 7 kop roční pense a budoucně měly ke kostelu sv. V á c l a v a

¹⁾ C. D. XI. č. 331.

²⁾ C. D. XI. č. 300; XII. č. 181.

³⁾ C. D. XII. č. 132, 136, 137, 138, 142, 144, 162, 164, 301; XI. č. 170.

⁴⁾ V knize městské z doby Joštovy (1375) v archivu městském M. č. 15. (staré č. 148/K. III.) stojí výslovně, že nemocnice sv. Jana byla uvnitř zdi Starého Brna (»infra murum antique Brunae«), což mně zdá se znamenati pouze hranici (obvod) Starého Brna, nikoli zeď starobrněnskou. Staré Brno hradeb nikdy nemělo.

i ke kapli sv. P r o k o p a kněze opatřiti, by bohoslužba dosavadní potrvála.¹⁾

Za dlouhé vlády Joštovy poměrně nejlépe se vedlo dominikánům u sv. Michala. R. 1377 daroval jim dědinu Těšany Beneš z Wildenberka pán na Buzově. R. 1380 markrabě Jošt daroval jim u Žebětína les zvaný »Krajní« a 1381 dědinu Aloche. Také šlechta i měšťané brněnští zakládali u nich četná záduší.²⁾

Ze všech listin o duchovenstvu brněnském za doby Joštovy patrno, že při kostelech a kláštěrech brněnských bylo duchovenstva příliš mnoho, odtud pak ony spory a jiné nedostatky. Ku chvále duchovních třeba uvést, že bylo mezi nimi hojně lidí učených: mistrů, bakalářů, profesorův i rektori, z čehož patrno, že osvětový účinek university pražské jevil se také v Brně. Časté udílení odpustků za návštěvu nefarních kostelů brněnských ve svátky zasvěcené svědčí, že v obyvatelstvu zbožnosti ubývalo. Za Jošta Brno začalo klesati hmotně i mravně.

Od smrti Prokopovy Jošt žil už klidněji a Morava začala se zotavovati. Dne 1. října r. 1410 byl zvolen za panovníka v Německu, proti bratrancům svým Václavovi a Sigmundovi, ale koruny královské se nedočkal, neboť 17. ledna r. 1411 náhle umřel na Špilberku a pochován u sv. Tomáše. Poněvadž zemřel bezdětek, Morava připadla jakož odumřelé léno králi českému Václavovi.

Král Václav IV. (1411—1419).

V Čechách té doby myslí lidskou hýbalo mohutné hnutí duchové, směřující k opravě církve křesťanské a k zachování a zesílení národnosti české. Hlasatelem velikých těch myšlenek byl šlechtyn M. Jan Hus. Snahy jeho klestily si cestu také na Moravu a pronikly až k tvrdým hradbám královských měst, ve kterých bydleli Němci, kteří nestáli o opravy v církvi a proti národnímu hnutí českému postaveni byli samou přírodou, německým totiž původem svým. Proto v Brně hnutí husitské za krále Václava nepůsobilo nijak ani před smrtí ani po smrti Husově.

¹⁾ C. D. XI. č. 140, 362, 469, 559; XII. č. 79, 238, 239, 355, 428, 429; XIII. č. 275, 403.

²⁾ C. D. XI. č. 72, 143, 161, 236; XIII. č. 149; XV. č. 205, 239.

Václav IV.
v Brně.

V Brně žilo obyvatelstvo po starém způsobu, ač sborem kostnickým 21. července 1415 vášnivě vyzváno bylo k vypleťí bludů kacířských. Král Václav r. 1411 znova potvrdil Brnu všechny výsady a práva městská.¹⁾ Město věrně mu bylo poddáno. Pro veliké dluhy městu byly odpuštěny všechny platy na 2 roky a dovoleno prodati dědinu Harasov.²⁾ Méně klidu bylo mezi šlechtou moravskou, jejíž přední členové byli horlivými stoupenci snah Husových. Proto král r. 1412 přijel do Brna a konal tam sněm zemský, na němž usiloval zachovati a pojistiti mír zemský. Lacek z Kravař jmenován zemským hejtmanem.

Vodovod
v Brně.

Města pečovala o vnitřní zvelebení. Brno s dovolením královým pořídilo důležitý vodovod z řeky Svratky (Svratka byla králova) přes strmý vrch (Františkov) na Horní a Dolní náměstí (1416). Na obou náměstích byly postaveny kašny, které měly sloužiti městu především proti ohni, ale brzy poskytovaly vody také jednotlivým rodinám. Sestrojení vodovodu bylo té doby uměním, jež provedl mistr Prokop z Kutné Hory a podnikatel brněnský Václav Has. Mohla-li obec poříditi nákladný vodovod, viděti, že nebyla daněmi příliš sužována. Listinou, vydanou v sobotu před Jubilate 1419 udělil král městu Brnu osmidenní trh v týdni po Božím těle. Král Václav panoval mírně až do smrti (16. srpna 1419).

Nový trh.

Duchovenstvo.

Hnutí husitské vzbudilo ve šlechtě i v lidu venkovském náladu proti duchovenstvu katolickému. Duchovenstvo v Brně farní i řádové časté vedlo žaloby, že povinné platy ze statků svých dostati nemohou. Duchovní řádové: augustini, minorité a dominikáni vynikali horlivostí v povolání nad duchovenstvo farní, takže lid chrámy jejich raději navštěvoval, což zase bylo příčinou, že faráři upírali mnichům právo zpovídati, kázati a v kostelech řádových dobrodince pochovávat. Zvláštní horlivostí i učeností vynikali augustini u sv. Tomáše, takže klášter jejich utěšeně zkvétal v oboru duchovém i statků mu přibývalo. Faru u sv. Petra i s příjmy papež r. 1418 přivtělil proboštovi a kapitule. Patronát k faře sv. Jakuba připadl zase klášteru oslavanskému, což r. 1413 papež potvrdil. R. 1417 ještě byl

¹⁾ Městský archiv (M. A.).

²⁾ Listiny v M. A. ze 17. února a 20. dubna 1411.

správcem (rector) u sv. Jakuba Jan Herzfeld proti vůli kláštera oslavanského, ale r. 1424 již byl farářem Jan z Prachatic, dosazený klášterem.

Král Sigmund (1419—1437).

Po Václavovi dědicem trůnu českého byl bratr jeho Sigmund, císař římsko-německý a král uherský. Ten však byl protivníkem hnutí husitského a tím ocitl se v rozporu s většinou národa, jemuž měl panovati. Nicméně Čechové byli volni přijati Sigmunda za krále, ponechá-li jim volnost v náboženství. Sigmund z Uhér přijel do Brna 15. prosince 1419 a svolal stavy české k vánocům na sněm.

Sigmund
v Brně.

Do Brna přijela vdova po králi Václavu Sofie, která vedla prozatímnou vládu v Čechách, legát papežský Ferdinand, mnohá knížata i biskupi, čeští a moravští páni i rytíři, též poslové z měst a purkrabí z hradů královských. V Brně bylo živo a hlučno. Nejhlučněji vjeli do Brna 27. prosince Pražané s trubači, čemu divil se král i dvořané a Brňané, poněvadž Pražané pro přijímání pod obojí způsobou byli v klatbě církevní. V hospodách sobě vykázaných bez ostychu dali sobě sloužiti služby boží od kněží pod obojí jako doma, kdežto zatím celé Brno právě pro jejich přítomnost stálo v interdiktu. Sigmund přijal Pražany velmi nemilostivě, poněvadž po smrti Václavově staly se v Praze hrubé výtržnosti proti katolíkům. Nicméně všichni v Brně přítomní stavové, i ti, kteří s husity drželi, slíbili králi poddanost. Král sesadil pak všecky k husitství náchylné úředníky a purkrabí hradů královských, dávaje na místa jejich katolíky. Proti husitům vydány přísné zákazy. Tou přísností byly potlačeny v Brně všecky zárodky husitismu na mnoho let.

Sněm
v Brně.Zákaz
husitismu.

Jinak bylo však v zemi a v Čechách. Tam rozpoutaly se dlouholeté vražedné boje mezi Sigmundem a národem českým, které známy jsou pode jménem válek husitských (1420—1435). Brno vždy věrně stálo na straně Sigmundově proti husitům a vydatně jej podporovalo vojskem i penězi. Boj byl velice urputný a brzy zachvátil celou střední Evropu. Proti Čechům hlásány výpravy křížové; ale nečetný národ náš vítězně a slavně odrazil všechny útoky křížáků (na Žižkově 14. července 1420, na Vyšehradě 1. listopadu 1420, u Žatce 2. října 1421, u Něm. Brodu

Války
husitské.

10. ledna 1422, u Ústí 16. června 1426, u Tachova 4. srpna 1427 a u Domažlic 14. srpna 1431).

Strach
v Brně.

Po prvních porážkách Sigmundových v Čechách u Prahy rozmohl se strach před husity také v Brně. R. 1420 některé ulice v předměstích byly spáleny, by tam husité nenalezli opory při obléhání. Obávání se nesplnilo, poněvadž husité válčili proti katolíkům v Čechách. Sigmund zatím na Moravě a v Uhrách sbíral nové síly. Do rukou jeho dostalo se poselstvo české, Vilém Kostka z Postupic, Václav z Jenštejna, Hlas z Kamenice a Vaněk Pivoš komonstvem asi 40 osob, které husité vypravili k velikému knížeti litevskému Vitoldovi, by přijal korunu českou. Poselstvo bylo zajato v Ratiboři od Hanuše, knížete opavského, a vydáno Sigmundovi na Špilberk. Sigmund posly dal odvézti do vězení na Trenčín, ale čeleď jejich dal v Brně postínati (1421). Na Moravě vedl si proti husitům bezohledně.

Husité
popraveni.

Sněm.

Celé zemi uložil ke dni 1. listopadu sněm do Brna, který se kolem 10. listopadu plně sešel. Sigmund vojskem svým uherským dal sněmovnu obklíčiti a předložil sněmu žádost, aby sněmovníci odpřísáhli se učení husitského. Všichni bez výjimky byli povolni a slíbili pomoc proti husitům.

Spolek
měst.

Sigmund v Čechách opět byv poražen u Nēm. Brodu, couvl zase na Moravu a do Uher (1422). Dlouho připravoval novou výpravu proti husitům, za kterých příprav rozmáhaly se nepořádky na Moravě, zvláště bujněly roty loupežnické. Královská města Brno, Olomouc, Jihlava a Znojmo učinila spolek na obranu proti loupežníkům a nepřátelům (1423). Města učinila jednotu také s pány na obranu krále a církve proti husitům. V čele jednoty stál biskup olomucký Jan Železný. Husité, aby předešli útok jednoty moravské, vtrhli až ke Kroměříži a jednotu porazili (červenec).

Morava
dána
Albrechtovi.

V Brně mělo dojít k jednání o smír na den Nového roku 1424. K jednání nedošlo, poněvadž Sigmund v Budíně dne 4. října 1423 dal celé markrabství moravské v léno zeti svému Albrechtovi rakouskému, jehož ustanovil za dědice koruny české po smrti své. Čechové o Albrechtovi nechtěli ani slyšet. Avšak vévoda Albrecht přijel dne 4. února 1424 do Brna a ujal se správy země.

Válka.

Jako nový markrabě potvrdil zemi a městům výsady a práva, vložil posádku na Špilberk a připravoval se pilně k vyklizení husitství z Moravy. Času letního důraznou válkou to provedl. Avšak po sv. Václavě husité z Čech pod vedením J. Žižky vypravili se osvobodit Moravy. Žižka u hradu Přibyslavě nedaleko hranic moravských zemřel (11. října). Ale válečná moc česká pak táhla dále a mnozí Moravané připojili se zase k husitům. Obsadili Třebíč, Ivančice, Boskovice, Letovice, Mohelnici a vrátili se do Čech. Příštího roku dne 6. máje přijeli do Brna poslové mírnějších husitů čili Pražanů v průvodu Čeňka z Vartenberka i jiných některých pánů českých, majíce jednati o pokoj s králem Sigmundem, který také poslal tam rady své s plnou mocí. Nic nesjednáno. Albrecht oblehl Třebíč a císař jej podporoval (12. října 1425). Husité přitáhli Třebíči na pomoc. Před nimi Albrecht i Sigmund ustoupili. Husité zmocnili se ještě jiných míst. Nato porazivše křižáky u Ústí nad Labem, dali se pod vedením Prokopa Holého opět na Moravu k Břeclavi proti Albrechtovi a zahnali jej s hanbou velikou (19. listopadu 1426). Pak rok z roku vpadali do zemí sousedních, aby nepříteli dali pocítiti útrapy válečné, jimiž vlast jejich trpěla už tolik roků. Po vítězství nad křižáky u Tachova husité podnikli výpravu do Slezska. Jedna jejich část v počtu asi deseti tisíc branných obrátila se skrze Moravu do Rakous.¹⁾ Táborité a Sirotci patrně pokusili se o hlavní oporu Albrechtovu na Moravě, ale Brněnští, potlačivše krvavě ve městě všechny přívržence husitů, útok odrazili 1430.²⁾ Odraz nepřemožitelných husitů svědčí o statečnosti Brněnských, jakož o pevnosti hradeb městských i Špilberka, po-

Útok
na Brno
1430.

¹⁾ F. Palacký v D. n. č. III. 2. str. 307 píše: »Dne 17. máje 1428 s měšťany brněnskými krvavou měla potřzku«.

²⁾ Frant. Palacký v D. n. č. III. 2. str. 345 uvádí druhou srážku Prokopa Holého s Brnem r. 1430, ale marně prý města dobýval, jen okolí prý strašně zpustošil. Myslím, že Palacký touže událost dvakrát a stejně uvádí (r. 1428 v D. n. č. III. 2. str. 307 a r. 1430 v D. n. č. III. 2. 345): Současné prameny o srážce r. 1428 nic nepovídají a Pešinovi (Mars Mor.) důvěřovati nelze. Viz Chron. Bartoška z Drahonice ve Fontes r. b. V. str. 630. Také souvěký Eberhard Windecke († 1442) ví jen o jediném útoku. Viz článek dra Kronesa v Zeitschrift IV. str. 28. Boj r. 1428 je Pešinou vybájen.

něvadž husité již tehdy užívali stříelného prachu a z pušek (děl), ovšem nedokonalých, bořili hradby. Po vítězství u Domažlic Prokop Holý opět vytrhl na Moravu proti Albrechtovi, který, rozloživ vojsko své po městech Olomouci, Brně, Jihlavě, Hradišti, Znojmě, Pohořelicích a Jemnici, ustoupil do Rakous (1431).

Tehdy už papež, koncilium basilejské i císař byli přesvědčeni, že husitů zbraní přemoci nelze. Čechové chopili se zbraně za volnost náboženskou a za národnost svou, tedy za statky duchové, a bojovali s nadšením obětavým, jako kdysi Řekové proti Peršanům. Dodělavše se stejného vítězství dosvědčili dějinný zákon, že síla duchovní a mravní vítězíva konečně nad přesilou tělesnou. Církev i císař začali s husity vyjednávat. Vyjednávalo dlouho a na mnoha místech, až konečně strany dohodly se v Brně r. 1435. Na Moravě již r. 1434 přestaly všechny boje mezi husity a nehusity, když valný sněm v Brně dne 4. března ustanovil všeobecný mír zemský na 5 let. V Čechách došlo ještě k bratrovražednému boji u Lipan 30. května 1434. Zbylí husité mírnější už jednání s církví a s císařem se nevzpírali.

Dojednáno v Brně, kam položen sjezd všech stran. Nejdříve přijeli legátové sboru basilejského dne 20. května. »Brňané přijali je do města s velikou ctí a slávou, vyšedše jim vstříc před město s procesí, kterouž vedl nový biskup olomucký Pavel z Miličina, i provodili je se zpěvem a zvoněním hlučným nejprve do hlavního kostela sv. Petra; nazejtří pak hned mezi prvním vítáním předkládal jim probošt Křišťan ze Hradce jménem celého duchovenstva moravského tu snažnou prosbu, aby Čechům přijímání pod obojí od sboru nikterak povoleno nebylo.«¹⁾ Legát Palomar upokojil prosebníky. Z českého sněmu posláno do Brna 10 pánů, 10 rytířů, 8 měšťanů pražských, po jednom poslu z každého města královského a 5 kněží strany Rokycanovy. K plnomocníkům zemským připojili se ještě jiní páni, rytíři a kněží strany Tábořské i strany Příbramovy, takže přítomny byly všechny osoby, které rozhodovaly osud národa. Přijeli 18. června velmi hlučně. Přijel také Albrecht, vévoda rakouský, a císař Sigmund. V Brně udály se mnohé nelibosti za příčinou navštěvování kostelů, v čemž katolíci některým husitům bránili. Dne

¹⁾ Fr. Palacký v D. č. n. III. 3. str. 178.

28. června večer pan Vilém Kostka s některými Pražany byli z kostela sv. Petra násilím vypuzeni, v čemž kališníci vidouce urážku svého národa, chystali se hned k odjezdu. Jen stíží udržení byli v Brně prosbami vévody Albrechta i mistra Jana Rokycany. Jednání počalo 2. července ve přítomnosti císaře Sigmunda a potrvalo do konce měsíce. Mistr Rokycana nejprve česky, potom v latině přednášel požadavky husitů. Legáti žádali, by Čechové srovnali se s ostatním křesťanstvem ve všem kromě přijímání pod obojí. Když se nemohli dohodnouti, Čechové vyšli ze shromáždění. Císař prostředkoval. Svůlil ke všem žádostem Čechův a slíbil, »že jim pomáhati chce proti všem lidem bez výjimky«. Legátové, dověděvše se o tom, hned protestovali. Císař vydal Čechům na sliby své zápis. Tak v Brně dokonány byly války husitské, které před 15 lety také v Brně byly začaty.

Prohlášení úmluv čili kompaktat po nějakém jednání v uherském Stolním Bělehradě stalo se slavnostně na Moravě v Jihlavě dne 5. července 1436. Sigmund přijat byl za krále českého, ale zápisu svého Čechům neplnil. Čechové počali se bouřiti, ale Sigmund z Prahy ujel do Znojma, kde 9. prosince 1437 zemřel.

Za Sigmunda Brno nerozvíjelo se ani v oboru hmotném ani v oboru duševním. Mysl obyvatelstva zabrána byla jen událostmi zevními, válečnými. Městská rada především pečovatí musila, by sehnala veliké daně a opatřila potřeby válečné. Také obrana města vyžadovala skoro veškeré práce obyvatelstva, poněvadž musilo brániti nejen bran, nýbrž i celé zdi městské. Události válečné rozpoutaly vášně lidské, které obracely se hlavně proti duchovenstvu. Duchovenstvo brněnské za válek husitských bylo zbaveno skoro všech statků, které mělo za hradbami městskými. Velikou část jich zastavil král Sigmund pomocníkům svým, kteří jich pak nevrátili ani na rozkaz králův (1422). Co nerozhvátil Sigmund, zabrali nebo zpusťovali husité. Nejvíce trpělo duchovenstvo a obyvatelstvo v předměstích, poněvadž husité okolí brněnské zpusťovali. Ve městě někteří bohatí měšťané a duchovenstvo samo zakládali ve chrámech, zvláště u sv. Jakuba v l. 1412—1430 postranní oltáře, ke kterým činili patřičné nadání. V radnici byla vystavěna kaple, kterou 10. dubna 1424 vysvětil biskup litomyšlský Aleš ku počtě neposkvrněného početí Panny Marie. Kaple později zove se sv. Martina,

Smrt
Sigmunda.

Úpadek
Brna.

Kaple
P. Marie
s radnicí.

Vítězství
Čechů.

Smír
v Brně.

Synoda u sv. Petra v domě napravo od radnice. R. 1431 biskup olomucký Konrád ze Zvole konal v Brně u sv. Petra synodu, na které přísnými řády hleděl povznést mravní život duchovenstva i věřících. U sv. Jakuba r. 1430 po smrti faráře Jana Herzfelda byl potvrzen na faráře od Pavla, oficiála biskupa olom., Jan z Prachatic, presentovaný od kláštera oslavanského.¹⁾

Počet obyvatelstva.

Dle daňového rejstříku z r. 1432 žilo v Brně v I. čtvrti 215 rodin ve 112 domech, ve II. čtvrti 204 rodiny ve 117 domech, ve III. čtvrti 205 rodin ve 132 domech a ve IV. čtvrti 138 rodin v 87 domech.²⁾ Židé a předměstí uvedena nejsou.

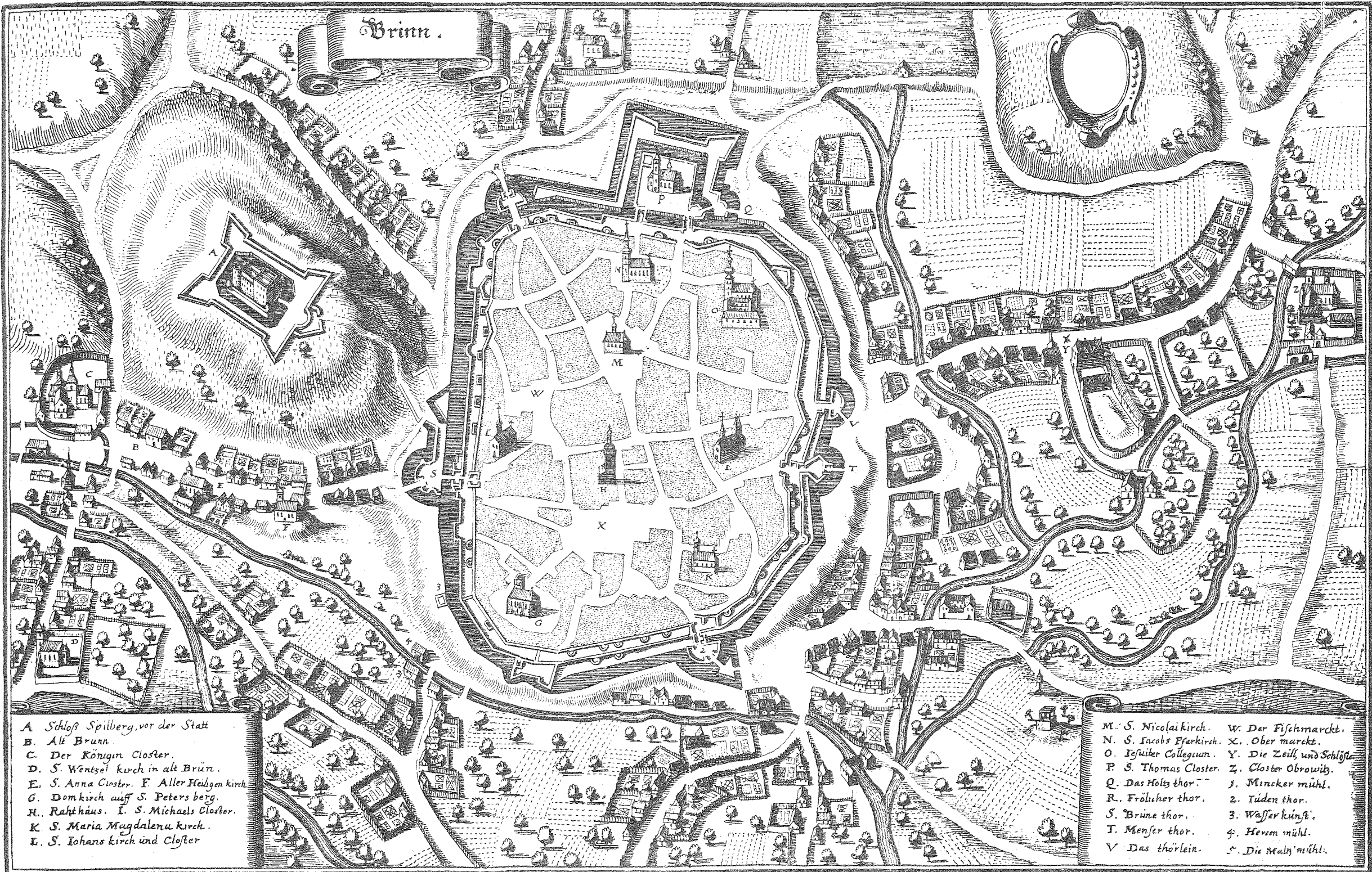
Brno hlavním městem Moravy.

Brno za Lucemburků. 1. Vývoj města. Lucemburkové Brno povznegli, že stalo se hlavním městem Moravy. Za krále Jana vzmožilo se hlavně Staré Brno, kde založen kostel sv. Václava, klášter sv. Anny a klášter P. Marie (Králové klášter), kolem nichž usazovalo se hojně obyvatelstva a rozproudil se čilý život. Městu Brnu udílel hojně výsady, poněvadž potřeboval mnoho peněz. Od r. 1318 měšťané brněnští směli kupovati statky zemské a Brno mívalo místo na sjezdech a sněmech se stavy. Za Karla IV. od r. 1340 mezi konšely brněnskými vždy jeden je starostou. Správa městská zapisovala se do knih, které od r. 1343 staly se důležitým pramenem dějepisným. Od r. 1348 Brno bylo také středem správy zemské pro jihozápadní Moravu, t. j. pro kraj brněnský, znojemský a jemnický neboli jihlavský. Jednání sněmův a soudů zemských zapisováno do púhonných knih a zemských desk brněnských, chovaných v chrámě sv. Petra, které se staly nejdůležitějším pramenem pro dějiny Moravy. Za Jana rozvoj města byl nejpěknější. Město bylo většinou znova vystavěno a dosáhlo největších výsad. Od r. 1350 Brno stalo se apelačním místem pro mnoho měst a vesnic. Brno slynilo moudrostí právnickou. R. 1357 dostalo nový trh před popelčnou středou. Netušeně rozkvetly v Brně všechny živnosti (cechy). Za Jošta r. 1376 Brno dostalo právo, by konšelé

¹⁾ V archivu městském.

²⁾ Losungsregister 1432 v archivu městském M. č. 21.

Brinn.

- A. Schloß Spielberg, vor der Statt
- B. Alt Brunn
- C. Der Königin Closter.
- D. S. Wenzel kirch in alt Brunn.
- E. S. Anna Closter. F. Aller Heiligen kirch
- G. Dom kirch auff S. Peters berg.
- H. Raht häus. I. S. Michaels Closter.
- K. S. Maria Magdalena kirch.
- L. S. Iohans kirch und Closter

- M. S. Nicolai kirch.
- N. S. Jacobs Pfarkirch.
- O. Jesuiter Collegium.
- P. S. Thomas Closter.
- Q. Das Holz thor.
- R. Fröhlicher thor.
- S. Brüne thor.
- T. Menjer thor.
- V. Das thörlein.
- W. Der Fischmarkt.
- X. Ober markt.
- Y. Die Zeiß und Schißla
- Z. Closter Obrowitz.
- 1. Mincker mühl.
- 2. Iuden thor.
- 3. Wasser künst.
- 4. Herem mühl.
- 5. Die Nealy mühl.

směli sobě svobodně voliti rychtáře. Samospráva obce dosáhla největší svobody.

2. R o z s a h m ě s t a. Za Lucemburků stěhování z venkova do Brna bylo usnadněno, zvláště markrabě Jan je podporoval, takže ve městě domů přibývalo a prázdné stavební plochy mizely. Brno uvnitř zdi městské i v okolí do konce 14. století dosáhlo již rozsahu plošného, jehož po 400 let nepřekročilo. Skoro všechny ulice byly již zastavěny a měly určitá jména. V I. čtvrti: Brněnská ulice, Za radnicí (Mečová), Tandlířský trh (horní kout Zelného trhu), Hrnčířský trh (kout Zelného trhu při Zemském museu), Uhelný trh (Kapucínské náměstí), Horní náměstí, Krámská ulice (od Sedlářské k Zelnému trhu), Krámská ulička a Ostruhová (Radnická se Ševcovskou); ve II. čtvrti: u sv. Michala, Rybný trh, Panenská ulice, Horní Veselá, Zámečnická, Žabí ulice (Krottengasse 1392 = Středova), Dolní Veselá (Česká) a Dolní náměstí k ulici Ševcovské (Panská); ve III.: Dolní náměstí, U sv. Jakuba (Rašínova), Za sv. Jakubem (Jakubská), Rýnská (Běhounská), Široká (Jesuitská), Kozí a Kobližná ulice; ve IV.: Měšťanská ulice (Janská), Sedlářská (Masarykova horní), Měniná (Orelská), U minoritů a Česká ulice (Josefská). Celé město dělilo se na 4 čtvrti dle bran: Brněnské, Veselé, Rýnské a Měniné (obr. 12.). Poněvadž židé ze čtvrti židovské neplatili daň městu, nýbrž komoře panovníkově, tedy čtvrt židovská při bráně Židovské s náměstím a s ulicí Židovskou (Masarykova dolní) v účtech městských daňových se neuvádí.

Za Lucemburků přibýlo obyvatelstva značně také v předměstích. Staré Brno bylo největší.¹⁾ Ostatní předměstí tvořila

Ulice
městské.

I.

II.

III.

IV.

Čtvrť
židovská.

Předměstí.

¹⁾ Není pravda, že na Starém Brně u kostela sv. Václava bylo náměstí Rybní trh, jak tvrdí Bretholz l. c. 215, odvolává se na C. D. V. č. 59. Zpráva C. D. V. č. 59 týká se Rybného trhu v městě Brně. Také není pravda, že Staré Brno mělo zedměstskou, jak tvrdí Bretholz l. c. str. 215, odvolává se na C. D. XI. č. 170. Tam ovšem stojí, že Beneš z Wartemberka a starosta brněnský s konšely zaručili se 1379 komendatoru špitálu sv. Jana »infra murum antique Brunne« za Jošta na 300 kop, ale znamená to »v hranici, nebo v obvodu Starého Brna«. Staré Brno nikdy hradeb nemělo. Původně to byla osada velehradská, kterou r. 1345 klášter velehradský pronajal klášteru Králové. Pak Staré Brno od r. 1444 bylo panstvím Králové kláštera až do jeho zrušení r. 1782.

jednotlivé ulice. Připomínají se Grilluicz (Křídlovská), Neustift (Novosady), Dörrrössel (Reslůvka), Dornych (Trnitá), Luh (Komárov), Šuta (Křenová), Jircháři, Ponava, Hráze, Hutterova ulice, Nová ulice, Dürneustift před branou Veselou (část Nové ulice po levé straně až k Antonínské), Veveří ulice nebo Malá nová ulice, Dolní a Horní Švábka, Hlinky, předměstí »před branou Brněnskou« (Pekařská) a »Pod strmým vrchem« (Purzelpuhl = Denisovy sady). Mezi městem a Novou ulicí vystavěn klášter augustinský s chrámem sv. Tomáše. Nad městem i předměstími vévodil hrad brněnský Špilberk, sídlo markrabat. Zeměpánům zbyl už jen hrad Špilberk s pozemky u rybníku špilberského nad nynějšími Lužánkami (část Nové ulice) a čtvrť židovská v městě u brány Židovské. Městu Brnu v předměstích patřila jen ulice Křenová (Schutta), Jircháři (cerdones) od Křenové k Cejlu na Ponávce, Hráze (Anger), Hutterova ulice, část Nové ulice k nynější Kounicově (Dürneustift), Malá nová ulice (Veveří), Pekařská a Pod kopcem (Purzelpuhl). Ostatek půdy kolem Brna zeměpánové již rozdali nebo prodali duchovenstvu a šlechtě.¹⁾ Na Starém Brně rozkládalo se panství Krá-

Špilberk.

¹⁾ Tu rozcháším se nejvíce s Bretholzem l. c. 183—218. Často připisuje Brnu, co mu nepatřilo, a uvádí prameny svého tvrzení. Proto do r. 1411 musím uvádět prameny také já. Tak na str. 220 a 332 tvrdí, že ve 14. století Brnu patřily osady Kuřím, Střelice, Obřany, Račice, Černovice a Královo Pole. Je sice pravda, že před r. 1278 Přemysl II. zastavil Brnu za 350 hřiven Kuřím a Střelice, ale zástava časem byla poražena úrokem (losunga) z města Brna. Jinak by r. 1375 markrabě Jan nemohl darovati Střelice kartusiánům v Kr. Polí (C. D. X. 258 a 259). Na Kuřím r. 1407 zveden byl úředně Blud z Kralic proti Milotovi z Křižanova (Kn. pūh. II. 36). To nebylo by možno, kdyby Kuřím nebo Střelice patřily Brnu. R. 1316 král Jan sice daroval Brnu rozbořený hrad Obřany, ale dar byl jen ideální, nebo král byl r. 1318 od šlechty poražen a Obřany zůstaly šlechtě. R. 1365 Obřany s hradem Ronovem, Útěchov, Vranov, Jehnice, Brodek a Kanice patřily Čeňkovi Krušinovi z Lichtenburka. R. 1395 Obřany koupili Kartusiáni. Račice Brnu nepatřily nikdy. Berní rejstřík z r. 1343 uvádí sice poplatníky z Černovic a Kr. Pole, ale to nutno vykládat zcela jinak než vlastnictvím města Brna. Bretholz l. c. 273—323 dobře ví z městských knih a z berních rejstříků, že město Brno r. 1372 a za celé vlády Joštovy bylo přetíženo dluhy tak, že ani úroků zaplatiti nemohlo, ne tak aby statky kupovalo. V Brně se dobře hospodařilo, ale platy pro zeměpána byly několikrát větší než daň městská (losunga). Zato některé

Jiné vrchnosti.

lové kláštera (velehradské), Johanitův a sv. Anny. Králové klášteru patřily také dědiny Lískovec, Husovice, Cakovice a Maloměřice. Klášteru sv. Anny patřila dědina Kohoutovice. Johanitům území nyní označené katastrální obcí »Křížovnická« (Kreuzgasse = Hlinky) a část Král. Pole. Křídlovice s Novosady byly statkem šlechtickým, jenž patřil k panství Pozořickému. Komárov s klášterem sv. Benedikta na Luze byl jen filiálkou benediktinského kláštera Třebíčského. Ivanovice byly statkem kláštera velehradského. Tuřany byly statkem biskupova panství Modřického. Přízřenice, Dolní a Horní Heršice a Bohunice patřily kapitule sv. Petra. Též kapitule patřil Petrov v Brně a předměstí Ponava čili pozdější Dolní a Horní Cejl. Reslůvka (Dörrrössel) a dědina Černovice byly panstvím kartusiánů v Krá-

patricijské rodiny oplývaly bohatstvím z obchodu i z lichvy, že kupovaly celé dědiny a dvory, lány a vinice nejen v okolí Brna, nýbrž až v okolí Hustopeče, Znojma a j. Třeba rozeznávati s v o b o d n ě statky zemské (dvory a dědiny), které se měšťanům zapisovaly do desk zemských, nikoli však do knih městských, a statky purkrechtní (lány a dvory), které se zapisovaly do knih městských. Statky purkrechtní byly dle privilegia krále Jana z r. 1316 osvobozeny od placení berně zemské, ale byly podrobeny berní a dani městské (steura, losunga). Bohatí měšťané brněnští (také židé) často byli nuceni převzítí statek zemský od předluženého pána nebo zemana, však brzy jej zase prodávali. Kdo udržel statek zemský, rozprodal statky purkrechtní a feudalisoval se (stal se šlechticem). Tak na př. Dětlín, syn bohatého Mauritia, jenž od r. 1325 míval statek velehradský na Starém Brně, vzal si za manželku Kateřinu, dceru Proška z Wildenberka. Od měšťana brněnského Jakuba Schmalze koupil dědinu Vlasatice za 600 kop. Rozprodal v Brně statky purkrechtní a kolem r. 1361 zemřel jako Theodorich z Vlasatic (Bretholz l. c. 326). Mnoho měšťanů brněnských v l. 1349—1398 mělo statky zapsané v deskách zemských (I. č. 11, 17, 28, 29, 32, 73, 74, 154; II. č. 41, 83, 115, 121, 122; III. č. 33, 131, 132, 179, 181, 205, 287, 288, 319; IV. č. 411, 416; V. č. 89, 90, 101, 132, 133, 259, 285, 487, 493, 494; VI. č. 257, 266, 317, 349, 350, 607, 631, 632, 920; VII. č. 478, 753, 763, 783, 784, 948, 978, 1143; VIII. č. 68), ale brzy je zase prodávali. Mnohem více měšťanů mělo v okolí jen menší statky, které se zapisovaly jen do knih městské. Jsou-li tedy uvedeni v městských knihách poplatníci z okolních dědin, neznamená to, že dědina patřila Brnu. Královo Pole patřilo čtveru vrchnosti (Herburgy, Johanité, Augustiniáni a Kartusiáni) a Černovice markrabě Jan r. 1375 daroval Kartusiánům.

lově Poli, kterým patřily Kartouzy a také dědina O břany a Žabovřesky. Trnitá (Dornych) tvořil panství kláštera augustiniánského u sv. Tomáše, kterému patřila také část Kr. Pole »Nová ves« a mnoho pozemků v Brně (Augustinská ulice) i kolem Brna. Jiná část Kr. Pole patřila Herburgám, které měly klášter P. Marie s rozsáhlým pozemkem v Brně u kláštera, pak Novou ulici až za Lužánky, Malou a Velkou Švábkou (později Jesuitům), Královo Pole tvořilo čtvero panství: herburské, johanitské, augustiniánské a kartouzské. Klášteru v Zábřovicích patřily Zábřovice, část Cejlu, pozemky podél Svitavy až k sv. Štěpánu na Křenové a dědina Židenice (Juliánova ještě nebylo). Část Řečkovice s Jundrovem patřila kaple sv. Jana na hradě Špilberku a druhá část (Házova) majitele často měnila. Medlanky, Manice a Žabovřesky často majitele měnily, kteří jednotlivé lány prodávali měšťanům brněnským. Manice, jen cestou do Žabovřesk oddělené, splynuly s těmito v jednu obec Žabovřesky, které se dostaly r. 1468 kartusianům v Kr. Poli.

Rychtář.

3. Obyvatelstvo. Počet obyvatelstva za Lucemburků, zvláště za markraběte Jana, velice vzrostl. Možno je páčiti na 8.000.¹⁾ O pořádek pečoval rychtář a městská rada. Rychtáře do r. 1376 jmenoval panovník, potom volili si jej konšelé. Ze zápisův o výrocích konšelů brněnských lze sestavit jasný obraz činnosti rychtářovy a městské rady.²⁾ Řídili soudnictví a správu obce. Rychtář musil přísahati panovníkovi i městu na svátost oltářní, že bude dbáti o zdar a prospěch obce, že bude konšelů ve všech právech poslušen a všech lidí měšťanův i cizinců (hospites), bohatých i chudých po právu souditi. Ve všech výkonech úředních byl vázán na konšely, on jen předsedal soudu a řídil jej. Tázal se konšelů na mínění, oni musili odpověď dáti a na základě té pronášel nález konšelský stranám. Pečoval o náležité zapsání soudu a nálezu od písaře městského

¹⁾ Počítal jsem dle poměrů brněnských z některých testamentů a dospěl jsem k číslu jako B. Mendl l. c. k r. 1365. Na rodinu brněnskou nejlépe se hodí průměr 5, jenž je uprostřed mezi Mendlovým (4·68) a F. M. Bartošovým (5·41). Č. Č. H. 1918 str. 87 a Č. Č. H. 1926 str. 278.

²⁾ Rössler l. c. I. Das Schöffebuch 1—338.

do knih soudních, jakož o provedení nálezu. Každý musil ho poslechnouti. Byl velký trest pro toho, kdo výroku rychtářovu se nepodrobil. Také pečoval o pokoj ve městě a každý výtržník musil ho poslechnouti. Jemu podřízeni byli biřici, žalárnici a půhončí. Až do r. 1340 s konšely vedl také správu obce a jmění obecního, což pak přešlo na starostu čili purkmistra. Měl buď sám nebo také s konšely veliké příjmy ze soudních pokut. Soudem posloužiti musil každému na vybídnutí konšelů. Neuposlechl-li, bylo to oznámeno panovníkovi nebo jeho komořimu a byl potrestán. Byla-li žaloba na rychtáře, musil předsednictví postoupiti jednomu z konšelův a vypovídal jako každý jiný obžalovaný.

Konšelé společně s rychtářem soudili a spravovali obec, tvoříce městskou radu. Byli voleni od měšťanův a nikdo jich nesměl potupiti nebo jim se zprotiviti. Zvláště vážení byli konšelé učení (studovaní). Konšelství bylo čestné, bez platu, konšelé měli jen nárok na část soudní pokuty. Rychtář s konšely měli plnou moc soudní ve věcech civilních a trestních v obvodu města v záležitostech měšťanův i jejich příslušníkův. Bylo několik druhů soudu městského: soud řádný dvakrát týdně ve středu a v sobotu pro věci menší, soud mimořádný, jež svolával rychtář na žádost stran, a soud veliký (das Partaiding = iudicium bannitum) dvakrát do roka: po Třech králích a 14. den po velkonoci pro věci civilní a kriminální a pro žaloby židů proti křesťanům. Tento soud jednal sumárně a ukončoval všechny vlekoucí se spory. Soudy konaly se ráno. Řeč u soudu byla německá. Notář však zapisoval latinsky vše, co nebylo pro lid. Notář čili písař obstarával knihy soudní a městské. Byl to právník obyčejně vzdělaný na universitě (doktor, magister nebo kněz), jenž svými vědomostmi podporoval konšely. Nebyl členem městské rady, ale byl osobou velice důležitou. Měl stálý plat a část pokut. Vyhotovoval listiny, vedl knihy městské a konal poselstva jménem obce. Městské knihy byly: Liber manualis, kam zapisovali soudy o majetek a dědictví; Libri hereditarii, kam zapisovali nemovitě statky městské (domy a pozemky); Liber proscriptorum, kam zapisovali věci trestné; Liber rationum, kam zapisovali daň a účty městské. Nejdůležitější byl Liber sententiarum, kam zapisovali nálezy konšelů. Těmito nálezy konšelé vlastně doplňovali zákony soudní a dávali

Knihy soudní.

Starosta.

Konšelé.

Soud řádný, mimořádný, a veliký.

Notář.

Městské knihy.

naučení také jiným obcím. V den volby konšelů písař a nižší soudci (subiudices) přísahali konšelům. Den ten byl dnem obecného roku pro záležitosti městské a obecné. K roku tomu byli voláni mistři řemesel (cechů) a stanoveno, čeho každému řemeslu třeba. Konšelé s rychtářem, od r. 1340 se starostou, jakožto městská rada vedli správu obce a policii. Práce spojené se správou obce rozdělovali ve zvláštní úřady (officia) a obstarávali je ze svého středu. Dva měli dozor na daně, dva na trh, jiní dohlíželi na míru a váhy, jiní na stavby, jiní na oheň atd. Na pomoc měli rozličné sluhy, biřice a jiné. V Brně soudnictví a správa obce byly vzorné.¹⁾

Dle zápisu v knize městské M. 15. r. 1363 markrabě sám sesadil 7 konšelův a dosadil hodnější. Za Jošta asi vymohli si Brněnští, že nové členy městské rady volili jen členové rady staré. Soudy byly přísné. V článku 432 práv brněnských u Rösslera str. 201 čteme, že žid brněnský ukradl křesťance mnoho peněz a klenotů. Žalovala u soudce židovského. Když nechtěl zloděje odsouditi, plná rada 24 konšelů zloděje odsoudila a pověsila. Zemský hejtmán Landstein vytýkal konšelům, že právem sáhli na poddaného zeměpanského. Odpověděli, že právem se tak stalo. V článku 511 slyšíme, že bohatý Jiří Eisner vzal si bohatou nevěstu se 100 hřivnami. Byla příliš mladá (10letá), manžel ji hrozně týral. Pínoletou stávala se dívka ve 12, hoch v 15 letech. Rodiče domlouvali, žalovali, ale nic platno. Na soud Eisner nechtěl a odvolal se k markraběti. Za předsednictví markraběte konšelé rozhodli ve prospěch týrané, které musil E. vše vrátiti. Ona se vrátila k rodičům. On z vězení za 200 hřiven dosáhl milosti zeměpánovy. V článku 525 slyšíme hroznou zprávu.

¹⁾ Naučení z Brna žádali: Blučina, Borkovany, Boskovice, Bosonohy, Staré Brno, Uh. Brod, Bučovice, Budějovice, Budišov, Bíteš, Bzenec, Černovice, Drnoholec, Hostěrádky, Uh. Hradiště, Hranice, Hulín, Hustopeč, Ivančice, Ivanovice (Nenovice), Jedovnice, Jehnice, Jevíčko, Kamenice, Klobouky, Kněnice, Kounice, Kroměříž, Krumlov, Kurdějov, Kuřim, Kyjov, Letovice, Měnín, Mikulov, Modřice, Němčice, Nikolčice, Ořechov, Podivín, Pohořelice, Pravlov, Přizřenice, Prostějov, Rousínov, Skalice v Uhrách, Slavkov, Stražek, Střelice, Střítež, Šaratice, Tišnov, Troubsko, Třebíč, Veselí, Víškov, Znojmo, Žďár, Židenice a Židlochovice = 60 osad.

Dva kupci z Jevíčka ubytovali se u měšťana brněnského Steflína ze Strachotína. Na noc schovali si u něho 80 kop. Časně ráno vyjeli domů. Steflín poslal za nimi lupiče. Ti je pobili a peníze jim vzali. Když se věc vyhradila, hospodář svedl vinu na služebníky své. Když mučením se nepřiznali, byl mučen Steflín, až se přiznal. Před jeho dům byla postavena šibenice, byl na ni oběšen v okovech a visel 3 dny. Biřic oznamoval jeho zločin na postrach jiným.

Část obyvatelstva oplývala bohatstvím, jež plynulo hlavně z obchodu. Méně zámožní byli řemeslníci, kteří měli bratrstva a cechy na obranu živnosti. Dělníci čili tovaryši byli příslušníky rodiny mistrové. Bratrstva (capitula) měla účelem společné pobožnosti a jmenovitě péči o slušné pochovávání zemřelých členů. Ve 14. století některá bratrstva v královských městech Olomouci, Znojme a v Brně usilovala o spolky čili cechy na výhody jednotlivých řemesel. Markrabě Karel proti tomu zakročil, poněvadž by to škodilo obci. V Brně zákaz měl provésti purkrabí na Špilberce Konrád z Bíteše. Svěřil to rychtáři a konšelům. Ti uznali, že řemeslníci scházejíce se ve svých ceších a shromážděních (capitulách), kde by měli jednati jen o spásu svých duší, činí úmluvy na svůj vlastní prospěch. Pekáři nakazují, aby jen třikrát za týden a nikoli denně byl pečen čerstvý chléb a na trhu vykládán na prodej, řezníci nakazují, aby dobytčata nebyla porážena, pokud staré maso není prodáno, koželuzi s řezníky mají zvláštní spolky (uniones), aby nikdo nebyl připuštěn k jejich řemeslu, nezakoupí-li se podle jejich uznání v jich práva a cech, nebo neožení-li se s dcerou jejich, umře-li otec-řezník nebo koželuh a poručí-li děti a majetek svůj jinému člověku než řezníku nebo koželuhu, takoví sirotci jsou zbavováni práva na řemeslo, jímž se živil jejich otec. Koželuzi brání též hostům, aby kůže, jež vezou do Brna, neprodávali po domech nebo na trhu ševcům nebo jiným řemeslníkům, kteří kůže potřebují. Stejně ševci mnohým z řemesla svého, kteří k městu přispívají daněmi, brání prodávati na trhu škorně i v obvyklý den trhu, a to jen proto, že nejsou v jejich cechu. Bohatší koželuzi také brání, aby nikdo z jejich řemesla neprodával kůži ševcům, leč za hotové peníze, čímž mladé koželuhy přivádějí téměř na mizinu. Krejčí zakazují, aby tovaryši přicházející do

města nepracovali krejčím, kteří nejsou v cechu, a vyhánějí je tak z města. Nejhorší výmysl je, že řemeslníci ve svých ceších obecně se smlouvají, že nebudou nikoho učiti řemeslu, komu rodiče »tolika a tolika hřivnami« nezakoupí »ius czechae«, kteréžto peníze propadají, zemře-li hoch nebo zběhne-li od řemesla. Říká prý se obecně, že řemeslníci, kteří jsou v cechu, mezi sebou ustanovují, že přistěhuje-li se nový řemeslník do města a nechce vstoupiti v cech a někdo z nich ho zabije, za toho má býti pokuta placena z peněz cechu, ačkoli řemeslníci předstírají, že uzavírají cechy jen pro spásu svých duší, a tak skrývají svou zlobu. Takové a podobné úmluvy téměř všichni řemeslníci ve svých ceších umlouvají, ač jest prospěšno a užitečno, aby každý člověk jakéhokoli řemesla bez překážky mohl se stěhovat do Brna a provozovat tu svobodně řemeslo, jež zná.¹⁾ Však řemeslným bratrstvům dosti brzy podařilo se přeměnit v cechy, neboť již r. 1378 vzbouřily se cechy kromě pekařů, řezníků a šenkýřů. Řemeslníci brzy domohli se i účasti ve správě města vedle patriciů. Řemeslníkům nevedlo se valně. Dle rejstříku berního r. 1365 bylo v Brně 649 řemeslníkův a 334 osob v živnostech kupeckých a hostinských. Z těchto na 200 bylo hokynářův a maloobchodníků. Bylo v Brně r. 1365 řemeslníků zcela nemajetných 41%. Také v živnostech kupeckých a šenkýřských bylo nemajetných velmi mnoho. Z řemesel jen jirchářům, pekařům, řezníkům, sladovníkům a mlynářům vedlo se dobře. V městě z 1075 poplatníků bydlelo ve vlastním domě 471 čili 44%, v předměstích brněnských z 632 poplatníků 391 čili 62%, celkem z 1697 poplatníků 862 čili 51%.²⁾ Jen něco více než třetina poplatníků platila daň z majetku přiznaného nad 3 hřivny, necelá desetina z majetku nad 20 hřiven a jen 2% z majetku nad 60 hřiven. Dvě procenta nejbohatších měla přibližně třetinu odhadnutého majetku. V majetku 33 nejbohatších rodin byly ještě zemské statky venkovské, které v berním rejstříku nejsou.

Těchto 33 poplatníků mělo nejen hospodářskou převahu, nýbrž i správu města; byli to brněnští patriciové. R. 1366

¹⁾ Rössler čl. 477. str. 217.

²⁾ B. Mendl l. c. v Č. Č. H. 1925 str. 548—565 a Č. Č. H. 1926 str. 281—282.

byla mezi nimi polovina rady městské. Stubnerové, Dobravice-rové, Tišnovští, Alramové, Anselmové a Šmelclínové byli ve správě města odedávna. Hospodářská převaha a sociální postavení úzce souvisely. Právní řády městské ve 14. století již odlišovaly tyto přední měšťany od obyvatelstva ostatního.¹⁾ Tyto rodiny zbohatly hlavně z obchodu sukrem a peněžními obchody. Z řemesel nejčastěji řezníci povznášeli se mezi boháče. Boháči teprve kupovali dvory a dědiny. Berní rejstřík r. 1365 uvádí jen u 17 poplatníků zaměstnání zemědělské, ale vinice mělo 233 poplatníků z města a 64 v předměstích.

O vzdělání duchové pečovaly farní školy a duchovenstvo, jehož bylo v Brně velmi mnoho. Mezi kanovníky petrskými byli učenci i umělci. Kanovník Jan z Opavy proslavil se jako znamenitý malíř miniatur. Za krále Jana Brno bylo nejvíce německé. Za Karla, hlavně však za markraběte Jana po r. 1350 usazovalo se v Brně mnoho Čechů. Němci s Čechy žili ve shodě, nesnášlivosti národní nebylo. U sv. Jakuba již 1366 byl kazatel německý i český.²⁾ Městská rada stavům a obcím českým dopisovala česky od počátku 15. století. Tato snášlivost národní poněkud se zakalila za válek husitských, poněvadž Němci viděli v Česích nepřítel a kacíře.³⁾

Vzdělání.

¹⁾ E. Rössler čl. 492, 513 a 521.

²⁾ G. Wolny: Kirchliche Topographie II. 1. str. 72. ř. 25.

³⁾ Zde je nutno rázně odmítnouti snahy Bretholzovy l. c. 334—340 dokázati, že Brno, okolí a Morava ve 14. století byly německé. Ze jmen osobních, uvedených na str. 334—337 dovozuje, že v Brně v druhé polovici 14. století byla »fast ausschliesslich deutsche Bewohnerschaft«. Ukazují na Němce také jména: Hodava, Ludmila, Petruša, Jeruša, Vaněk, Bartoš, Beneš, Bohuš atd.? Ze 128 jmen Bretholzem uvedených 21 má znění české, nehledě ani na kosmopolitické názvy: Ludvík, Marek, Martin, Michael, Paulus, Philippus, Rudolf, Štěpán, Tomáš, Valentin atd. Ze jmen nelze bezpečně souditi na národnost obyvatelstva. Naopak, tehdy stěhovati se do Brna směli už jen obyvatelé z říše České, tedy přibývalo Čechů. Také věta »Volkssprache, lingua vulgaris, ist ausnahmslos die deutsche« není správná, odporuje tomu spor farnosti sv. Petra a sv. Jakuba z r. 1293. »Volkssprache« byla německá, ale Brno výlučně německé nebylo nikdy, ani v dobách dávnějších ani pozdějších. Docela už nesprávné je tvrzení Bretholzovo: »Wir haben weiters Grund anzunehmen, dass auch ausserhalb der Stadt, in den Dörfern weit und breit die

Město bylo podřízeno panovníkovi, jehož právo vykonával kancléř (protonotarius), nebo za jeho nepřítomnosti zemský komorník. Jménem královým měl právo v zemi nade všemi, kdo stáli mimo právo zemské a duchovní, tedy nad městy a židy. Počátkem 15. století na Moravě na jeho místo nastupuje zemský podkomorí.

3. Brno za panovníků z různých rodů.

Albrecht Habsburský (1437—1439).

Zeť Sigmundův Albrecht, vévoda rakouský, byl markrabětem moravským již od r. 1423, ale k pokojné vládě se dostal teprve

deutsche Sprache die alleinige Verständigungssprache war (339)«. Tehdy z domácího obyvatelstva na vesnicích nikdo německy neuměl; vždyť i šlechta užívala češtiny, jak svědčí český úpis městské rady brněnské z 30. května 1403 panu Janovi, řečenému Puška z »Kunína města« (C. D. XIII. č. 261). Kolonisté němečtí na půdě zeměpanské nebo na půdě duchovenské ovšem mluvili německy, na př. v Černovicích, Modřicích atd., ale obyvatelstvo domáci, na př. v Žabovřeskách, v Manicích, v Řečkovicích, v Cacovicích, Husovicích, Zábrdovicích, Židenicích atd. německy ani nerozumělo. Proto žasneme zrovna nad tvrzením Bretholzových: »Die Dorfbevölkerung aber, für die dazumal (14. stol.) in Brünn Recht gesprochen wurde, erstreckt sich von äusserstem Westen bis an die äusserste Ost- und Südgrenze des Landes (340)«. Kam pojednou zmizely domácí české vrchnosti, které tenkrát, bohužel, měly už dominium, iudicium a imperium nad vlastními poddanými? Přímě nepochopitelný je konec následující věty Bretholzovy: »Die Volkssprache war deutsch in den Städten, Märkten und Dörfern« str. 340 ř. 16—17. Tedy dle Bretholze ve 14. století celá Morava byla německá. Tu Bretholz překonal i Trautenberga! Napsal něco, čeho nijak nepřipouští prameny historické. Už poctivý Němec Rössler l. c. 70 praví, že ve 14. století v Brně »Die Gerichtssprache war vorwiegend die deutsche, es finden sich nur wenige Spuren der böhmischen, zu dem erst in den jüngeren Handschriften«. Ještě určitěji proti Bretholzovi svědčí konšelé brněnští ze 14. století, když o přísaze na soudě, kde každé chybné slovo mařilo přísahu, prohlašují, že každý může přísahati ve svém jazyku mateřském.

Rössler l. c. čl. 454: Si (Renensis), Viennensis, Saxo vel Swevus vel alienigena alium habens modum loquendi, quam hic loqui consuetum est, iurare debuerit . . . , nebo čl. 455: si iurare debens diversa scit ideomata, iurabit sub naturali, quod a suis progenitoribus est instructus . . . (Zná-li přísahající různé řeči, ať přísahá jazykem mateřským.)

po válkách husitských. Teprve v lednu r. 1437 zahájil soud zemský dne 12. ledna v Olomouci a dne 7. února v Brně, při čemž také klenot zemský, t. j. desky zemské opět vkladům se otevřely, neboť právo zemské od r. 1420 pro ryk válečný zahajováno býti nemohlo. Práce měl soud zemský mnoho, poněvadž staly se veliké převraty majetkové na Moravě.

Přípisem ze dne 27. března 1426 markrabě Albrecht oznámil městu Brnu, že sám zřídí mincovnu v Brně. Dne 9. srpna 1437 městu Brnu postoupil sklad solný, clo ze soli a hospodu, ve které se nalévalo vzácné víno vlašské a svídnické pivo, pak měření sudův a měr obilních, což patřilo komoře markraběcí. Také se vzdal 2 měřic sladu z každé várky do sladovny markraběcí, kterouž povinnost uložil markrabě Jošt. Albrecht nejen ujímal se obce a měšťanů, by jim aspoň částečně nahradil, co oni mu poskytlí za války, nýbrž hleděl také duchovenstvu dopomoci ke statkům ztraceným podporou jeho na soudě zemském proti sobecké šlechtě. Za něho konšelé brněnští jednoho z konšelů vypudili z města a druhého dali popraviti, že zpronevěřili jmění obecní.¹⁾ Král Albrecht listinou ze dne 22. června 1439 přenechal městu zeměpanské mýto (clo) za 40 kop úroku.

Nové jitření v Čechách proti Albrechtovi a války s Turky v Uhrách zmařily také klidný rozvoj Moravy. Albrecht, jenž byl císařem německým, králem českým a uherským, vytáhl do Uher proti Turkům, ale onemocněl a 27. října 1439 zemřel.

Ladislav Pohrobek (1440—1457).

Vdově Alžbětě narodil se synáček Ladislav Pohrobek 22. února 1440. Když Morava osiřela, z emský hejtman svolal stavy na sněm do Brna do kláštera sv. Michala, kdež jim oznámil smrt zeměpána. Přítomní zvolivše zemského hejtmana, »slíbili poslouchati, cožby s radů jich činil, jemu pomocni býti, v ničemž jeho neopůščejić. A hned se lanfříd udělá pro podstatu země a stvrzení pokoje« (Kniha tovač.). Ustanovení to potvrdilo pečeti svými 126 předních pánů zemských dne 20. ledna 1440. Hejtmanem zvolen šlechtný pán Jan Tovačovský z Cimburka,

¹⁾ Dr. W. Schram: Ein Buch für jeden Brünner str. 13.

horlivý kališník, který pečlivě dbal o pořádek na Moravě, jako Jiří Poděbradský v Čechách.

Ladislav Pohrobek žil ve Vídni na dvoře strýce a poručníka svého císaře Friedricha III., který jej dlouho ani Čechům ani Uhrům ani Rakušanům vydati nechtěl, až k tomu přinucen byl 4. září 1452. Na vyzvání stavů moravských Ladislav přijel do Brna. Mladý Ladislav v den sv. Markety 13./7. 1453 uvítán byl s velikou uctivostí ode všech prelátů, pánů, zemanův a nápravníků (clientibus), kteří za tím účelem do Brna přibyli, v průvodu všeho duchovenstva, městské rady a všech přísežných i starších všech cechův a celé obce. Biskup Jan, prelátí, páni, zemané a nápravníci uznali Ladislava v královském domě na Dolním náměstí za pána země a přísahali mu věrnost i poslušnost. Pak 18. července na radnici starosta, konšelé, všichni starší cechův a celá obec přísahali do rukou králových radů věrnost a poslušnost králi a jeho dědicům. Hned potom král dosadil novou radu navrženou od rady staré bez ohledu na komorníka, jenž volíval radu ze 24 navržených. Také dovolil měšťanům brněnským užívatí červeného vosku k pečetí.¹⁾ Stavové markraběti moravskému holdovali dříve, než na království české korunován byl, z čehož vznikly veliké mrzutosti. Mladý panovník svěřil vládu zemskou Janovi z Cimburka s několika pány, kterých mnozí poslouchati nechtěli. Když přičiněním hejtmanovým pokoj přece začal se vlasti navraceti, mladý král zemřel náhle morovou ranou v Praze 23. listopadu 1457.

Za Ladislava moc a samostatnost královských měst rostla. Poněvadž země panovníka vlastně neměla, bylo všude dosti pútek mezi městy a šlechtou. Města, nemohouce se dovolávat ochrany panovníkovy, musila spoléhati se na vlastní moc, která všude musila býti zesilována. Tak bylo také v Brně. Brňané za zmatků po smrti Albrechtově zmocnili se hradu Špilberka, ale r. 1453 musili jej králi vydati. Také měli jakousi rozepři s panem Heraltem z Kunštátu. Když přijel k nim na radnici pod glejtem, dali jej stíti v noci při pochodních, jakož starý letopisec dí, »pro některaké listy, kteréž otevřel před pány a radou (dříve než sněm začal), když se byli sjeli«. Toto unáhlení rozbouřilo veškeren

rod kunštátský na Moravě i v Čechách. Proto dlouhý čas (1445 a 46) hledáno krvavé pomsty na Brně i okolí (Zábrdovice 1447). Jiří Poděbradský v listě Oldřichovi z Rosenberka ještě dne 14. prosince 1445 nařiká, že »nevěrně a zrádně nad hrdlem strýce našeho učinili«. Městská rada hledala ochrany až u císaře Fridricha III., by nevěřil listům Jiříkovým, poněvadž Erhart prý jako škůdce zemský byl odsouzen pro zločiny od zemského hejtmana, biskupa i pánů. Císař listem ze 4. ledna 1446 starostovi a radě brněnské odpověděl, že listů Jiříkových ještě nedostal. R. 1448 Brno učinilo branný spolek s Olomoucem proti všem rušitelům míru. Brno bylo zmítáno také spory náboženskými a národnostními.

Právě tenkrátě stolice papežská dosáhla vítězství nad sborem církevním a tudíž nemínala trpěti Čechům žádných úchylek od církve obecné. Čechové měli se vrátiti k poslušenství stolice papežské bez výjimek kompaktaty zaručených. Papež Mikuláš V. r. 1451 vypravil za tou příčinou dva výtečné theology kardinála Mikuláše z Kusy, biskupa brixenského, a Jana Kapistrana, mnicha přísnější řeholy minoritské čili františkánské, by odvrátili Čechy od různých jejich názorů náboženských. Na Moravě působil Jan Kapistran. Byl to výtečný řečník a horlivý mnich.

Do Brna stihnul koncem července 1451. V Brně sice mnoho kališníků nebylo, ale misionář ten působil tu přes 5 neděl. K jeho kázání s kamenné kazatelny před vchodem do chrámu sv. Petra hrnulo se denně velké množství posluchačů. Kázal latinsky proti přijímání pod obojí způsobou, zjevnému prý to kacífství. Kázání jeho tlumočil lidu augustinián Vilém od sv. Tomáše, jenž byl sufragánem bisk. olom. jako biskup nikopolský. Mluvil velice ohnivě, ale posluchačstvo mu nerozumělo. Nicméně způsobil v Brně veliký rozruch proti Čechům. Podařilo prý se mu odtrhnouti od husitství na 700 osob, mezi nimiž pana Beneše Černo-horského z Boskovic, podkomořího moravského s rodinou. Učený syn Benešův Tas od r. 1449 byl proboštem u sv. Petra a stal se později biskupem v Olomouci (1458). Za Ladislava v Brně, v Olomouci a jinde byli lidé pro víru mučeni a pálení.²⁾

¹⁾ M. 48. Stadt- und Testamentenbuch f. 370.

²⁾ Fr. Palacký: D. n. č. IV, 1. str. 403—4.

Ladislav
v Brně.

Moc měst
vzrostla.

Spor
se šlechtou.

Papež proti
Čechům.

Kapistrán
v Brně

Františkáni
v Brně.

Jiný účinek Kapistranových kázání byl, že v Brně založen byl františkánský čili bernardinský klášter pod Petrovem na rameni Svratky, při němž byl vystavěn chrám ku počtě sv. Bernarda ze Sieny (1451—1454). Na stavbu kláštera brněnští řezníci postoupili svou porážku s jatkami, zač jim městská rada vykávala místo pro jatky ve městě ve zrušené čtvrti židovské a místo na porážku u židovského hřbitova přede zdí městskou. Také pekaři stavbu kláštera vydatně podporovali.

Huma-
nismus.

Probošt Tasu sv. Petra, jsa horlivým humanistou, poněvadž nabyt důkladného vzdělání v Itálii, vynikal nejen horlivostí náboženskou, nýbrž také učeností a snahou povznésti školství brněnské, a to farní i klášterní. Méně chvály slyšeti o duchovenstvu u sv. Jakuba. Farář Vác. Kropáč i český kazatel Mikuláš a německý Jakub tuze přeli se s mnichy o právomoc, až odpírali pohřeb těm, kdo svátosti přijali u augustínů, dominikánů neb u minoritů. Marně prostředkoval opět biskup, až papež Eugen IV. pohnal je k sobě do Florencie (1441). Oslavany po resignaci faráře Jiřího z Litovle dosadily k sv. Jakubu faráře Filipa z Oloouce dne 12. února 1446. Augustini, minorité a dominikáni vynikalí učenými theology, kazateli a učiteli. Z upřílišené horlivosti proti českým husitům plynula také nesnášlivost národní. U sv. Jakuba od delší doby (1366) býval kazatel německý a český, ale kolem r. 1458 Čechové musili na služby boží do hřbitovní kaple sv. Mořice.¹⁾

Nesnáše-
livost
národní.Židé
vypuzeni.

Z tehdejší nesnášlivosti náboženské také asi vyplynulo, že židé z Brna i z ostatních králových měst na Moravě byli vypuzeni. Žid odjakživa šidil lid, nač městská rada často panovníkům žalovávala, však vždy marně, poněvadž ze židů plynul komoře panovníkově značný příjem. Židé tvořili zvláštní obec podřízenou komoře na hradě, z čehož obec městská užitku neměla. Pochopitelně tedy, že obce židovské obcím městským byly trnem v oku. Mladý král vyhověl dávné tužbě městské rady a r. 1454 vypudil židy z Brna i z ostatních měst královských, poněvadž prý hubili obec i měšťany. Domy židovské, synagogu, která stála na místě nyn. chrámu sv. Magdaleny, špitál, hřbitov a celou čtvrt židovskou král daroval obci, která se zavázala platiti komoře po-

¹⁾ G. Wolny: K. T. II. 1. str. 69. ř. 20.

platek židovský 60 kop moravských ročně. Listem ze dne 22. března 1455 odpustil Brnu, co dlužilo židům.¹⁾ Tak Brno bylo sce- leno v jednu obec městskou. Část pozemků židovských zaujala obec a časem (v 16. st.) vystavěla tam chrám sv. Magdaleny jako filiálku kostela sv. Jakuba, část s jatkami židovskými přenechala řezníkům na jatky.

Moc rady městské stále rostla a nabývala veliké úcty pro přísnou spravedlivost. Tak r. 1444 dala popraviti vlastního starostu, poněvadž sáhl na sirotčí peníze na radnici uložené, a dala to zapsati do knih, ze kterých ročně při obnovování rady předčí- talo se to na výstrahu novým konšelům. Král Brnu přál. Tak r. 1453, potvrzuje výsady městské, dovolil městu užívati pečeti červené a r. 1457 udělil mu právo kutací na rok na některých statcích svých i klášterních a dovolil Brnu raziti denáry a halíře. Mincovnu královskou mu daroval. Za Ladislava působil v Brně slavný písař městský Václav z Jihlavy.

Městská
rada.

Jiří Poděbradský (1458—1471).

Po nenadálé smrti Ladislavově za krále českého zvolen byl od sněmu zemského v Praze Jiří z Poděbrad. Sněmu a volby zúčastnily se všechny strany nábožensko-politické v Čechách, ale ostatní země korunní zastoupeny nebyly (2. března 1458). Stavové moravští těžce to nesli, že ku volbě pozváni nebyli, ale přičiněním Jana z Cimburka na sjezdě brněnském 9. dubna 1458 přece Jiřího za pána Moravy uznali.

Jiří
králem.

Jen města německá váhala krále uznati, poněvadž byla popouzena arcivévodou rakouským Albrechtem, bratrem císařovým. Ale když král Jiří vojensky do Moravy přijel, utichla i města. Král zaměřil proti Jihlavě a Znojmu, kde se poddali. Od Znojma přitáhnul k Brnu kolem 20. června. Měšťané sice zavřeli před ním brány, ale nazejtří, vidouce že chystal se hnáti k nim útokem, rozmýšlili se lépe a přijali jej za pána se ctí a slávou tím strojenější, čím více pocítili potřebu milosti. Do Brna položen od krále i od hejtmána zemského sjezd stavů ke dni 4. července,

Král
v Brně.

¹⁾ Listina je v městském archivu, ale jako všechny ostatní nemá čísla, nýbrž jsou seřazeny podle data, tedy jich citovat nebudu.

kdežto jménem celého markrabství slibováno panovníku poslušnosti a potvrzeny od něho svobody zemské. Města Olomouc, Hradiště a Unčov přísahala věrnost 5. července. Od Brna Jiří přijal přísahu věrnosti osobně na radnici, jako kdysi král Ladislav. Měšťané odevzdali králi klíč od města. Král vyzval jednoho z družiny své, by přijal přísahu od měšťanů. Přisahali všichni zároveň, stojíce před radnicí. Nato král sadil novou radu a přijal přísahu od ní. Potvrdil všechna práva a výsady nejen městu, nýbrž také duchovenstvu. Pak pečoval o povznesení průmyslu a obchodu.

Císař
v Brně.

Pod moudrou a spravedlivou vládou Jiříkovou všude v říši naší začal se rozmáhati blahobyť, poněvadž král neznal jiného blaha, než štěstí lidu sobě svěřeného. V Brně prodléval často v domě stavovském, který často nazýván domem královským na rohu Dolního náměstí a ulice Zámečnické (obchod Dresslerův), za příčinou jednání s králem uher. Matyášem a s císařem Friedrichem III. Vyšší šlechta uherská v lednu 1459 v Brně podávala korunu Jiříkovi pro druhého syna jeho Jindřicha. Když Jiřík odmítl, podala ji císaři. Ten hleděl získati Jiřího proti Matyášovi, proto smluven sjezd obou na červenec do Brna. Za Jiřím do Brna přijeli před 20. červencem také poslové krále Matyáše. »Císař se skvostným komonstvem přijel v pondělí dne 30. července. Byl přijat se všemožnou slávou. Šlechta česká i moravská byla pohromadě u velikém počtu, a cokoli ten věk měl nádhery a blesku, cokoli slavností a kratochvílí, provozováno k úctě a zábavě hosta výtečného.« Hned nazejtří, 31. července, císař s velikou slavností a u přítomnosti knížat duchovních i světských z rozličných zemí v přípravě i majestátu císařském zjevně na rynku s velikou mílostí a ochotností uznal Jiřího za krále a potvrdil všechna privilegia království českého v Německu. Ve hrách a kolbách rytířských té doby strojených vynikal nade všechny mladý Vilém z Pernštejna. Brňané měli nejen pěknou podívanou, nýbrž výdatnou podporu průmyslu a obchodu, poněvadž sjezd trval přes 14 dní. Jiřík měsíc bydlel v Brně v královském domě na rynku, císař na Špilberku do 10. srpna. Jiří jal se prostředkovati mezi oběma soky, což časem vedlo k nepřátelství s oběma.

Papež
zrušil kom-
paktata.

Nad to dne 31. března 1462 papež Pius II. zrušil kompaktata a vyzval krále, by uvedl národ český v naprotou poslušnost

stolice papežské. Rozhodnutí to mělo zlé následky. Jiří zůstal věren většině národa svého i jeho náboženství a blaho národa položil nad blaho dynastie. Dal se v zoufalý boj za volnost náboženskou, v němž stihl jej osud tragický, poněvadž důvěřoval v poctivost lidí, jichž činy určovala jen sobeckost a náruživost. Že boj nevypukl ihned, příčinou byl císař, jenž potřeboval pomoci Jiříkovy proti Vídni (1462). Stal se ještě pokus o smír na velikém sněmě všech zemí českých v Brně v červenci 1463.

»Sněm brněnský byl velmi hlučný, ale za neústupnosti obou stran (kališnické a katolické) nemohl vésti k žádoucímu cíli. Byli na něm stavové všech zemí korunních u hojném počtu, biskupové a také preláti. Mluveno a hádáno se mnoho, když poroučeli a velebili jedni poslušnosti králi a vlasti, druzí poslušnosti papeži.« Konec sněmování brněnského byl ten, že strana katolická nezavázala se sice k hájení kompaktat, ale uzavřela přimlouvati se za krále u papeže i císaře a čekati vůbec výsledku prostředkování císařova.

Sněm
v Brně.

Stolice papežská nikým a ničím nedala se pohnouti, ale dlouho nemohla nikoho naléztí za vykonavatele klatby proti Jiřímu a kališníkům. Konečně přijala nabídnutí výbojného krále uherského Matyáše, jenž zimničně dychtil po koruně české, ač veškeré bujaré síly jeho bylo nanejvýše třeba proti Turkům, kteří právě tehdy, dobyvše celého poloostrova Balkánského, stali se nebezpečnými sousedy Uher.

Jiří
v klatbě.

Boj mezi Jiříkem a Matyášem vzplanul r. 1467. S Matyášem proti králi svému spojili se na rozkaz papežův skoro všichni katolíci v zemích Jiříkových. Na Moravě města královská, kde Němci měli převahu, jako Brno, Olomouc, Znojmo a Jihlava, spojila se s Matyášem, kdežto Hradiště, Unčov a Ivančice zůstala věrna králi. V Brně dne 4. června města učinila smlouvu s odpůrci královými s velikou slavností a ne bez radovánek obecného lidu. Hned poslala »Jiřímu z Kunstatu někdy králi českému« odpovědné listy své. Vojsko brněnské začalo obléhati hrad Špilberk, na němž byla posádka králova, a zajalo mladého pana Sigmunda z Pernštejna. Proto syn králův Viktorin, zem. hejtman na Moravě, pospíšil sobě k retování Špilberka a ku potrestání Brňanův. Špilberk osvobodil a porazil i jal v Králové klášteře do 400 Brněn-

Boj.

ských, kteří tam proti Špilberku byli osazeni. Pak vypálil celé Brno a cokoli bylo stavení okolo města. »Když nedlouho potom do 1500 obyvatel i žoldnéřův městských s 200 vozy táhli do Hustopeče, utkav je polem, zbil a zjímal je všecky.« Válka vlekla se dlouho.

Matyáš
v Brně.

V červnu 1468 přitáhl do Brna král Matyáš s vojskem. Od Brňanův přijat byl ochotně a slavně jak osvoboditel. Dav ihned obehnatí hrad Špilberk a dobývati skrze Blažeje Podmanického, sám odtáhl do Olomouce. Posádka špilberská bránila se statečně až do února. »K víře téměř nepodobné jest, co se vypravuje o škodách a úzkostech, které utrpěli od ní měšťané brněnští v obležení téměř jednorokém. Málo prý bylo ve městě domův se střechami a sklepy celými, obyvatelé museli ukrývati se ve sklepích podzemních a na ulici vyjítí bylo vždy nebezpečno.« Však posádka 12. února 1469 pro hlad musila se vzdáti a obdržela svobodný průchod se zbraní. V Brně nastalo veliké plesání a Matyáš cítil se býti pánem Moravy. Brno stalo se hlavní oporou moci Matyášovy, kam on často svolával své stoupence. Dne 17. dubna 1469 byl v Olomouci od katolických pánů zvolen za krále českého. Než Jiřík odpíral mu statečně až do smrti, která jej překvapila 22. března 1471 v okolnostech, že již i král uherský i papež, poznávající marnost snah svých, začali hledati smíru s ním.

Rozvoj
Brna.

Brno na počátku vlády Jiříkovy vzrůstalo se znamenitě. Jiřík až úzkostlivě dbal nejen práv městských, nýbrž i citlivosti rady městské. Tak městská rada žádala krále, by klášter dominikánský u sv. Michala, kam r. 1450 řád dosadil mnichy polské a přivtělil je k řádové provincii polské, opět byl přivtělen k provincii německé, v čem král r. 1465 ochotně jí vyhověl. Moc rady městské rostla i na újmu řádů duchovních (augustinův a panen herburských). Že zkvétal pr ů m y s l a o b c h o d, plynulo z častých sjezdův a návštěv královských v Brně. Však všechen blahobyt hmotný pohynul žalostně za útrap válečných.

Ducho-
venstvo.

Škola
u sv.
Jakuba.

O duchový rozvoj ve městě pečovati mělo duchovenstvo. Na prosbu městské rady papež Pavel II. r. 1466 svolil, by také u sv. J a k u b a byla zřízena škola pro vyučování dětí a dospělých v náboženství, ve zpěvu a v obřadech církevních, poněvadž jediná škola u sv. Petra pro lidnaté Brno nestačila. Bývalá

škola u sv. Jakuba patrně zanikla za oněch sporů kolem r. 1400. Však kapitula svatopetrská dlouho se bránila i rozhodnutí papežskému. Tuhý spor vedlo duchovenstvo u sv. Jakuba s kapitulou petrskou i s proboštem z Králové kláštera o slavnost Božího Těla, který rovnati musil biskup (1462) i papež (1465). Rozhodnuto, by průvod vycházel od sv. Jakuba. Probošt starobrněnský s kaplany měl jíti zrovna před kapitulou a duchovenstvo jakubské teprve za řádovým. Jinak duchovenstvo bylo zabráno horlením proti českým kacířům, jak tehdy kališníci jmenováni. Již r. 1467 papež Pavel II. udělil kostelu sv. Jakuba pro určité dny odpustky, »poněvadž horlivé katolické obyvatelstvo městské se vši pečlivostí a s nebezpečenstvím života vede válku pro zachování pravé víry a potlačení bludů českých.¹⁾

Za války byly hlavně statky klášterní rozchváčeny a zpuštošeny tak, že mnohé kláštery předměstské se více ani nezotavily. Nejvíce utrpěl Králové klášter na Starém Brně, kde neušetřeno ani kostela, který od biskupa Tasa z Boskovic (1458 až 1482) znova vysvěcen byl 13. srpna 1470. Jeptišky starobrněnské za války bydlely ve městě v domě při královské kapli P. Marie (sv. Václava). Že válka nezušlechtila mravů, dokazovati netřeba.

Králové
klášter.

Matyáš uherský (1471—1490).

Jiří z lásky k národu zřekl se přirozené touhy zachovati trůn český svým dědicům a poradil svým, aby si zvolili králevice polského Vladislava, že tím získají pomoc Poláků proti nepřítelům. Matyáš, doslechnuv v Budíně o smrti Jiřího, spěchal na Moravu a svolal do Brna přední rady své. Sjelo se v dubnu 1471 mnoho stoupencův jeho světských i duchovních a radili se, jak dosáhnouti panování v Čechách. Čechové však na sněmě v Kutné Hoře 27. května zvolili králem Vladislava. Téhož dne legát papežův na sjezdě v Jihlavě prohlásil papežovo potvrzení Matyáše na krále českého. Obě strany byly již válkou unaveny a vysíleny, proto mezi nimi více vyjednáváno než válčeno. Morava skoro celá byla v moci Matyášově, jenž hlavní oporu měl v Brně.

Sjezd
v Brně.

¹⁾ G. Wolny: K. T. II. 1. str. 74, ř. 13. a 15. Také listina papeže Pavla II. v městském archivu z 22. října 1467.

Ředitelé
zemští.

Na sněmě zemském v Brně dne 27. června 1473 u přítomnosti krále drženém, zřízení byli čtyři ředitelé zemští pro Moravu: Jindřich z Lipého, Jan z Pernštejna, Ctibor z Cimburka a Jindřich z Boskovic, kteří měli spravovati zemi až do shodnutí králův. Na osobním sjezdě králův ve Vratislavi v listopadu 1474 bylo smlouveno příměří do 25. máje r. 1477 a ustanoveno, by v Čechách i na Moravě byli dva ochráncové pokoje, po jednom s každé strany, kteří mají bdíti nad zachováním míru a proti rušitelům jeho volati stavy neb i krále ku pomoci. Stavové měli to potvrditi příznávacími listy svými nejdéle do 20. ledna, jež na Moravě jedni na radnici brněnskou, druzí na hradištskou měli odevzdati.

Ochráncové
pokoje.

V březnu 1475 sjeli se do Brna stavové obojí strany všech zemí korunních, by smluvili se o »konečné králův pánův našich a té slavné koruny české upokojení.« Při tom sněmování přítomen byl také král Matyáš. Od obou stran navržen a od obou králův přijat byl za zemského hejtmana na Moravě výtečný pan Ctibor Tovačovský z Cimburka, jenž pak zemi upokojil. Jeho přičiněním konečně po mnohých rozporech se svolením obou králův smlouven byl na březen 1478 sjezd plnomocníkův obou stran do Brna, kdež byly smlouveny podmínky smíru. Oba králové potvrdili mír na osobním sjezdě v Olomouci 21. července 1479. Čechy zůstaly Vladislavovi; Morava, Slezsko a Lužice ponechány Matyášovi do jeho smrti v zástavě za 400.000 dukátů. Matyáš panoval v zemích těch do smrti své dne 4. dubna 1490. Moravu slavně spravoval věhlasný Ctibor Tovačovský, jenž na sněmě v Brně r. 1480 provedl, že na soud a ve dsky zemské místo latiny zavedena čeština. Z úřadů zemských jazyk náš čím dále více pronikal také do měst a stal se na Moravě jazykem úředním až do r. 1628.

Ctibor
Tovačovský
zjednal
pokoj.Čeština
jazykem
úředním.

Na počátku vlády Matyášovy Brno dle uherského dějepisce Bonfina († 1502) bylo hlavou měst moravských a obklopeno jsouc dvojíým příkopem a zdmi, vynikalo krásnými budovami, množstvím obchodníkův a bohatstvím obyvatelstva. Válkou zchudlo a hlavně předměstí jeho byla úplně zpustošena. Úpadek Brna dokazují městské knihy daňové. R. 1375 uvádějí ve městě v první čtvrti 241 rodin poplatných, ve druhé 199, ve třetí 192, ve čtvrté

Úpadek
Brna.

122 = 754; roku 1471 však v první čtvrti 117 domů (211 rodin), ve druhé 128 d. (184 rod.), ve třetí 128 d. (199 rod.), a ve čtvrté 116 d. (199 rod.) = 489 d. (793 rod.).¹⁾ Uvážíme-li, že od r. 1454 bývalá čtvrť židovská připočtena ku první a čtvrté čtvrti městské, jeví se úpadek. V předměstích bylo ještě hůře. Uvádí se r. 1471 předměstí hojně: Pekařská ulice, naproti sv. Anně, před branou Brněnskou, Pod strmým kopcem (Puhlik), u Mýta (Mautbrunn) (v místech, kde nyní hostinec »Nový svět« na Křenové, v Jirchářích na Ponavě, Na hrázi (auf der Lecz), Před branou Veselou, Nová ulice a Veveří ulice, Švábka a ulice Soukenická (platea pectinatorum = Hundsgasse pod Špilberkem), ale jak vypadala! Jsou to většinou nová pojmenování, což mi je důkazem, že stará předměstí brněnská byla zpustošena. Utrpěla mnoho také ostatní předměstí (nebrněnská), takže celé okolí Brna bylo pohubené. Nadto Brno porušilo dosavadní čest věrolomstvím, kdežto malé Hradiště Uh. zůstalo králi věrno a odolalo všem útokům nepřátelským.

Předměstí.

Král Matyáš již r. 1469 z Olomouce daroval Brnu dvůr v Měnině, mlýn v Brně pod Strmým kopcem (Puhlik), darovaný r. 1461 králem Jiříkem, a slévil 10 kop z platu komorního za vytrvalost a věrnost ve válce. Také daroval Brnu Ostrovačice a Novosice, jež odňal klášteru rajhradskému pro jeho příchýlnost k Jiřímu, ale klášter mohl se vykoupit 2000 uh. zl., což se stalo 1499. R. 1466 město koupilo statek Deblín s příslušnými vesnicemi od pánů z Boskovic za 2500 zl. uh. Ve prospěch města král také zakázal r. 1487 nálev vína na Špilberku, ale 5. července 1487 opět jej povolil. Městská rada zakazovala nálev vína také Johanitům a okolním klášterům (1488).

Mlýn
městský.Deblín
koupen.

Po válce všude dostavovalo se vystřízlivění, všechny vrstvy vracely se ku práci a šlechtný Ctibor dovedl probuditi také cit pro blaho vlasti. Jeho přičiněním na sněmě zemském v Brně dne 21. října 1486 »stalo se jest srovnání o artikule dolepané, o kteréž mezi námi (stavy) dlouhé časy strkové a ruoznice bývaly«. Páni a vladykové dopustili měšťanům kupovati statky zemské a vkládati je do desk. »Také my měšťané máme dopouštěti panuom a rytieřstvu domuo v městech kupovati pod právo

Srovnání
Brna
se stavy.

¹⁾ Losungsregister 1471 v archivu městském M. č. 22.

purkrechtní; a ti páni mají povinni býti z těch domuov všichno podlé toho města (trpěti) a k tomu městu ve všech daňkách a lozunciech i nákladuov města činiti, jako činí tu obyvatelé, krom těch domuov, kteříž z starodávna vysvobození jsú.« Domy městské neměly se více dostávati duchovenstvu, ani když syn měšťanův knězem byl. Domovníci čili hospodáři v domech šlechtických nalévati nesměli. Nikdo nesměl provozovati městskou živnost, kdo neměl práva měšťanského. Tato povolnost je výsledek předchozích útrap. V nastalém míru však Brno rychle se zotavovalo následkem čilého obchodu.

Ducho-
venstvo.

Matyáš odměňoval v Brně také duchovenstvo, poněvadž ono, vidouc z nařízení papežova v Jirím a v kališních kacíře, musilo jej podporovati. Proti kališníkům a bratřím českým nejvíce horlil slovem i perem kněz Pavel u minoritů († 1491). Král Matyáš ochotně potvrdil duchovenstvu a kostelům všechny výsady a dával nové. Tak r. 1486 kapitule s v a t o p e t r s k é dal výsadu svobodně nalévati víno vlastní i koupené, čím pobouřil citlivost městské rady, která začala žehradi na výsady duchovenstva. Také klášteru z á b r d o v i c k é m u r. 1483 povolil hospodu na zotavení. Duchovenstvo městské i předměstské trpělo za války velice, poněvadž statky jeho byly zpuštěny nebo rozebrány.

Hospody.

Nouze.

Nejvíce utrpěly H e r b u r g y, kde k úpadku hmotnému přidružily se také neřádné mravní. Klášter oslavanský tak zchudl, že nemohl vykonávati práv a povinností patronátních ani u sv. J a k u b a ani u V š e c h s v a t ý c h a musil se dáti v ochranu pana Viléma z Pernštejna (1471). Králové klášter na Starém Brně, b e n e d i k t i n s k ý na L u z e, jinak v Komárově (1480), p r e m o n s t r á t s k ý v Z á b r d o v i c í c h a a u g u s t i n s k ý u sv. Tomáše upadly do bídy. R. 1478 kartusiáné z Králova Pole dostavěli si dům v Brně vedle české kaple sv. Mořice naproti chrámu sv. Jakuba. U s v. J a k u b a kardinál Filip listinou z 28. října 1467 jmenoval farářem Simona Schicka z Eggenbergu, kazatele u sv. Petra, když biskup odstranil faráře Pavla. Klášter augustinský u sv. Tomáše byl o p e v n ě n z důvodův obranných. Obec postoupila klášteru místo potřebné k opevnění a vystavěla kolem něho pevnou zeď až ke zdi městské, zač klášter r. 1486 vydal revers, že v čas nebezpečství nebo za války, bez vědomí obce

Klášter
sv. Tomáše
opevněn.

nikoho do města ani z města nevypustí a klášter městu v ochranu postoupí. Tím brána Rýnská pozbyla důležitosti a nahrazena branou Dřevěnou.

Brána
Dřevěná.

Za Matyáše přibyl v Brně nový řád Františkánek. Marketa, vdova po brněnském zlatníku, přijala r. 1484 řád sv. Františka. Příkladem jejího následovalo několik vdov a panen a žily dle řehole františkánské v příbytcích vlastních. Kolem r. 1487 koupily si dům před bývalou branou Židovskou nedaleko kláštera františkánského, přestěhovaly se tam a dostaly převorku Kateřinu Stinar ze Švédska. V domě tom žily pod duchovní správou františkánův až do 1606, kdy dům jejich proměněn v klášter.

Dům
Františkánek.

Král Vladislav (1490—1516).

Po smrti Matyášově Morava, Slezsko i Lužice zase připadly králi českému jako části koruny české. Poněvadž Uhři zvolili si králem Vladislava, krále českého, sešlo i z výplaty zemí těch. Vladislav ponechal správu Moravy Ctiborovi Tovačovskému z Cimburka až do jeho smrti r. 1494. Za něho r. 1493 král rozhodl, že jeden toliko komorník a jeden sudí na Moravě bývati mají, »a dsky druhé z Olomouce aby také sneseny oboje na jednom místě spolu byly, totiž k Brněnskému právu, a tu ležely a chovány byly v moci těch podle svolenie země«. Pak hejtmanem zemským jmenoval Vratislava z Pernštejna († 1496) a Jana z Lomnice. Sám zavázal se Uhrům, že dvorem bude přebývati v Uhřích, takže země české byly jako bez panovníka.

Král
v Uhřích.

Vladislav jen dvakrát r. 1497 a 1509 z Uher vždy přes Brno do Čech se podíval, kde byl hrozný obraz rozervanosti, bezvládní a mdloby. Lépe bylo na Moravě zásluhou Ctiborovou. Věk Vladislavův ve všech státech a zemích snažil se o větší a větší různění a rozdrobení stavův i o zostření rozdílův a práv jejich. Duch ten vtíral se také na Moravu, ale musil ustoupiti před šlechtností ducha Ctiborova. Jeho přičiněním páni a rytíři po dobrém se dohodli o místa při soudě zemském, kterouž úmluvu král z Budína potvrdil r. 1492. Na sněmě v Brně 3. března 1493 královská města Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Hradiště a Unčov ohradila se důrazně, »abychom o to, co se osob dotýče, jměli před právem zemským odpoviedati, ješto toho smlúva v sobě nezaviera, aniž

Spor měst
se stavů.

ten úmysl mezi námi kdy byl jest, bychom o které jiné věci, nežli o pozemské zboží měli před právem zemských stávatí.«

Spor
vyrovnán.

Král z Budína 17. prosince 1493 rozhodl, aby zůstáno bylo na smlouvě ze dne 21. října 1486. Tak na Moravě spory stavovské hladce byly vyrovnány. Sněmy, sjezdy a soudy zemské pravidelně se konaly v Olomouci a v Brně. V Olomouci častěji, proto nabýval převahy nad Brnem. Sněmův a sjezdův zpravidla zúčastňovala se král, města.

Blahobyť
v Brně.

Tyto sněmy, sjezdy a soudy byly znamenitou podporou obchodu a průmyslu, poněvadž účastníci sjížděli se u velikém počtu a prodlévali v Brně dlouho. Také návštěva králova r. 1497 a 1509 byla podporou obchodu, poněvadž král přijížděl s množstvím prelátův a pánův uherských u veliké ozdobě zlata, stříbra i odění a v komonstvu asi 5000 jezdcův. Za králem sjížděla se šlechta moravská i česká. V Brně za Vladislava začal se zase rozmáhati blahobyť. R. 1514 král rozšířil Brnu osmidenní trh, udělený městu od krále Václava (1419) na čtrnáctidenní a přeložil jej na dobu po sv. Trojici.

Trh.

Rada
městská.

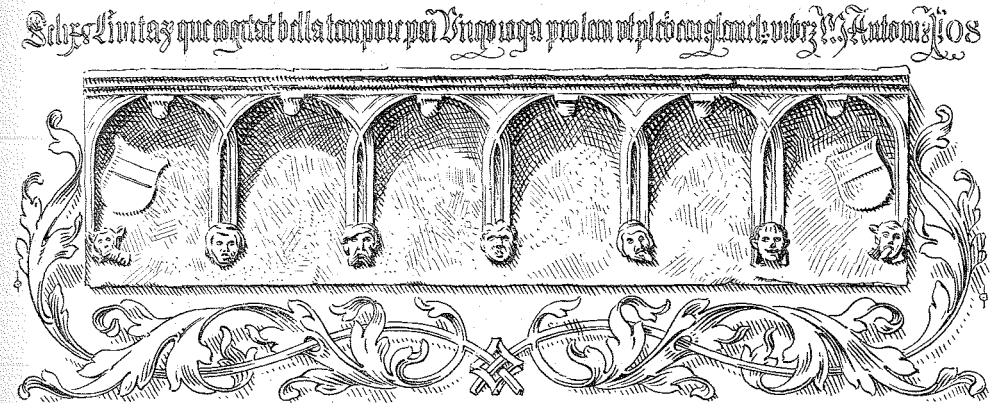
Moc rady městské rostla. Přirozeně, když nebylo panovníka v říši, byly městské rady v královských městech svrchovaným a neobmezeným pánem. Král r. 1508 poručil král, městům, aby se řídila dle příkazů Jiřího z Vlašimě, podkomořího moravského. Někde, na př. v Olomouci, městská rada moci své zneužívala k ujařmování obce, takže obec hledala u krále až v Uhrách ochrany proti purkmistru a konšelům (1515). O radě brněnské takového nic neslyšeti, ale moc její byla veliká. Když r. 1512 Mikuláš z Kynšperka pohnal purkmistra a radu města Brna, by mu postavili měšťany za svědky k zemskému soudu, odepřeli tomu. »Bude-li kto potřebovati kterého měštěná k svědomí, že oni chtějí toho každého na rathúz obeslati, a podle práva svého vyslyše, to sepsati. Aby takové svědky pod přísahou vyslyšíc, to svědomí městskou pečeti zapečetíc, po dvou osobách přísežných před soud zemský poslali zavřené a zapečetěné.« Jadrné to vědomí nezávislosti a moci. Občas král, města pro hájení zájmů svých konala společné sjezdy (1506). Jaké vážnosti městská rada brněnská se těšila, viděti z toho, že r. 1514 král rady a pomoci její se dovolával k odklizení různic mezi šlechtou a městy v Čechách.

Sjezdy
městské.

»Protož vám poroučíeme, žádající toho na vás, abyste vy ten pondělí po svatej Katheřině najprv příščí k nám do Budína k tomu času, dva z sebe vyberúc, vyslali, aby nám těch ruoznic k dobrému konci přivésti dopomohli, toho nikoli neobmeškávající, vědúc, že nám na tom věc vděčnú uděláte.« Dopisování bylo jen české. Rada tak vážená jistě dovedla udržeti dobrý pořádek

Dopisování
české.

B. Bretholz: Der Vertheidigungskampf 1645. S. 9.

Obr. 13. Vlis na Zelené bráně 1508.

v obci, jak svědčí nový řád z r. 1509 od rady městské mlynářům brněnským.

Ze strachu před Turky byly brány a hradby městské r. 1508 obnoveny, zvláště opevněna byla bývalá brána Židovská, která tehdy už slula Zelenou od zelenavé krytby a nátěru. Mistr Antonín vtesal do jejího vlisu nápis »felix est civitas, que cogitat bella tempore pacis. Virgo roga prolem, ut plebem conservet urbis.«¹⁾ (Obr. 13.) Téhož roku Brno koupilo Svinošice s dvorem a s pustou vsí Němčičkami od Jana z Hrochova. Ještě za Vladislava dostavěna byla nová radnice s překrásným portálem gotickým, jímž na věky proslavil se slavný stavitel Antonín Pilgram z Brna (1511) (obr. 14. a 14.a).

Hradby
opraveny.¹⁾

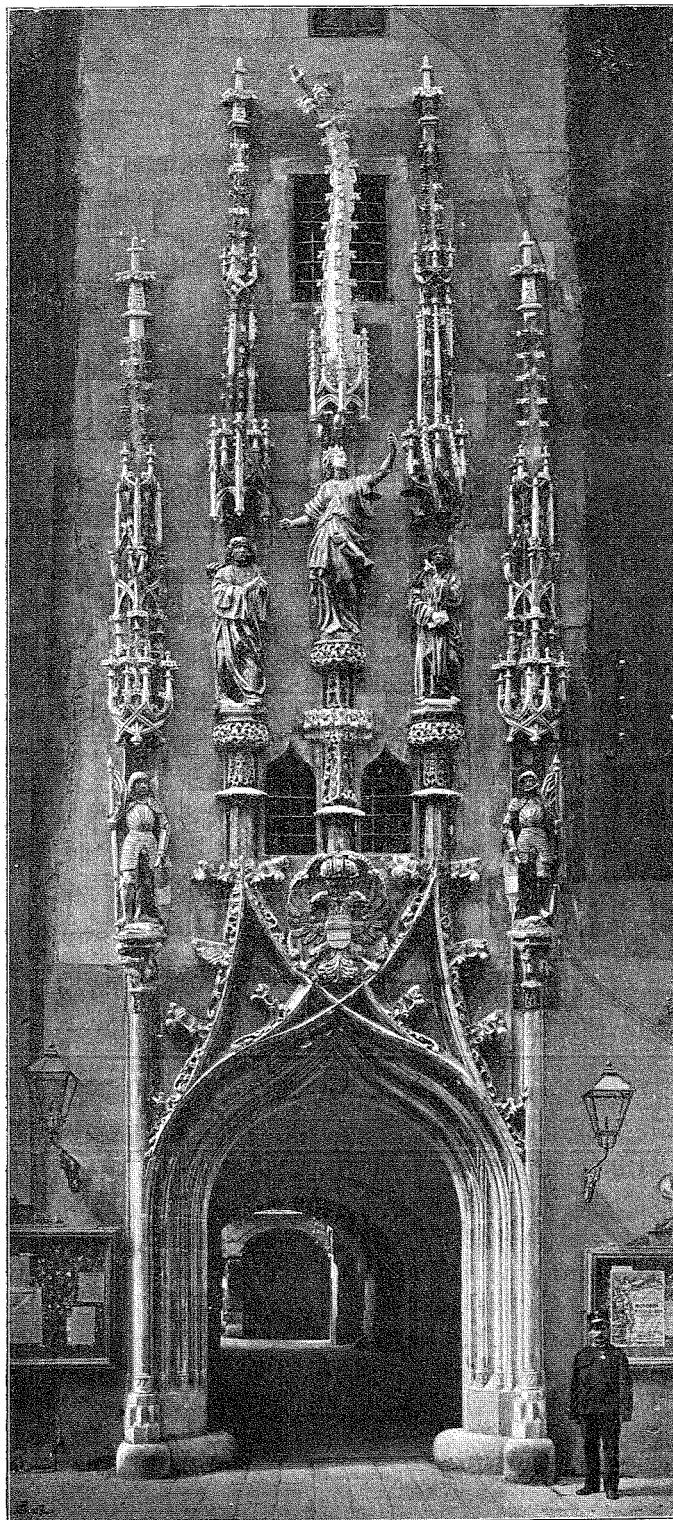
Svinošice.

Radnice.

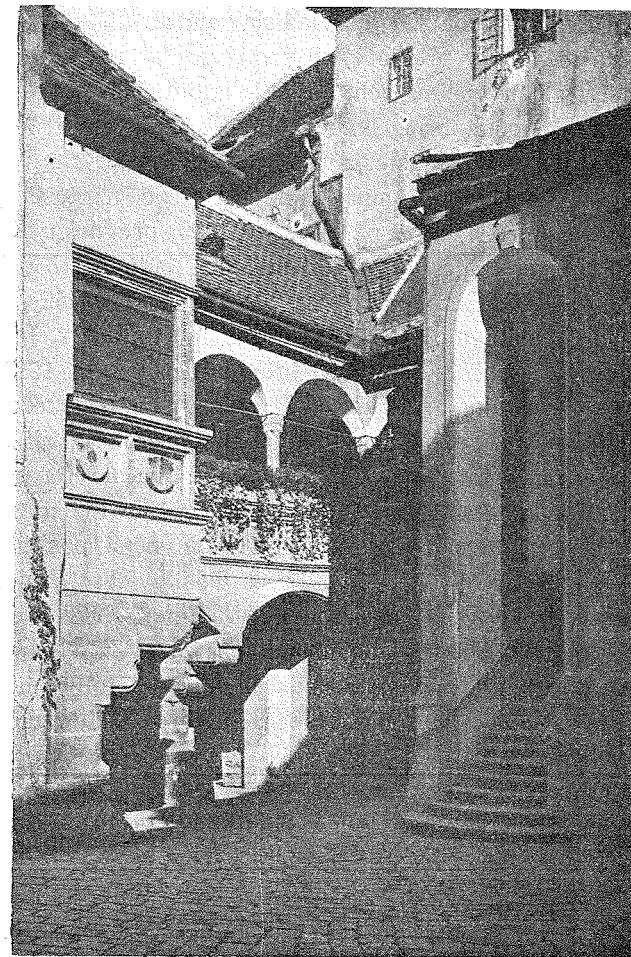
¹⁾ V městském museu v Brně. (Šťastná je obec, která za míru myslí na válku. Panno pros syna, by zachránil obyvatelstvo města.)

Duchovenstvo řídilo mravní život ve městě. O zdokonalení mravní nejvíce pečovali minorité, dominikáni a augustini, zač vděčně na ně pamatováno v závětech. Kapitula sv. ^{Duchovenstvo.}

Cizinecký svaz.

Obr. 14. Vchod do radnice.

Obr. 14a. Vchod do radnice ze dvora.

Petra i kláštery dominikánský, minoritský, augustinský, herburský a Johanité měli dlouhý spor s obcí o nálev vína. Městská rada tehdy vůbec omezovala duchovenstvo, bránil mu voziti do

města víno, pivo a jiné potřeby, jejichž dovozem a prodejem trpělo újmu právo mílové. Král za přítomnosti své v Brně r. 1497 rozhodl, že kapitula smí nalévatí vína 12 beček ročně z vlastních vinogradů. Také dovolil, že veškero duchovenstvo brněnské smí do města voziti všechny věci vlastní nebo darované ku vlastní potřebě, ale ne na prodej. Král Vladislav vůbec ujímal se duchovenstva ve městě i v předměstích proti všelikým útiskům a přijímal kláštery pod vlastní ochranu. Johanitům na Starém Brně r. 1481 městská rada brněnská odňala špitál, ale r. 1497 byl jim zase vrácen. Však kláštery panenské: herburský, u sv. Anny a Králové klášter přece hynuly hmotně i pro některé neřády mravní. V klášteře herburském r. 1490 převorka Kateřina provedla reformaci, ale nic to nepomohlo. Nadto r. 1500 klášter celý vyhořel a bída hmotná i mravní byla ještě větší. Kostelu sv. Jakuba dostávalo se hojně fundací, mezi nimiž r. 1494 také dům se zahradou šafránovou před branou Veselou. R. 1515 požár zničil chrám sv. Jakuba. Bylo potřeba nové stavby, kterou však patron, klášter oslavanský provésti nemohl pro vlastní sešlost. Stavěla tedy městská rada brněnská, která si na stavbu vypůjčila 550 zl. od bohatých Fuggerů v Augsburgu. Po r. 1515 slavný mistr Antonín začal stavěti nový kostel v nynější podobě. Opat z ábrdovický Ondřej vyměnil ves Šenkovice s Janem Petrovským z Hrochova za jeho mlýn »Redlín« a blízký dvůr na předměstí Ponavě (1509). Dominikáni u sv. Michala vynikali nejen jako znamenití kazatelé a učení bohoslovci, nýbrž také jako přátelé umění. R. 1493 byla v jejich klášteře dohotovena umělecky krásná křížová cesta (obr. 15.—19.).

Vedle umění malířského koncem 15. století kvetlo v Brně již také umění knihtiskařské (1486), stavitelské, sochařské a řezbářské.

Předměstí brněnské Novosady (Neustift) a Křídlovice (Grillwicz) majitel Václav z Pivína r. 1504 odkázal Hynkovi z Popůvek a z Pozořic, jemuž r. 1508 byly vloženy do desk zemských.

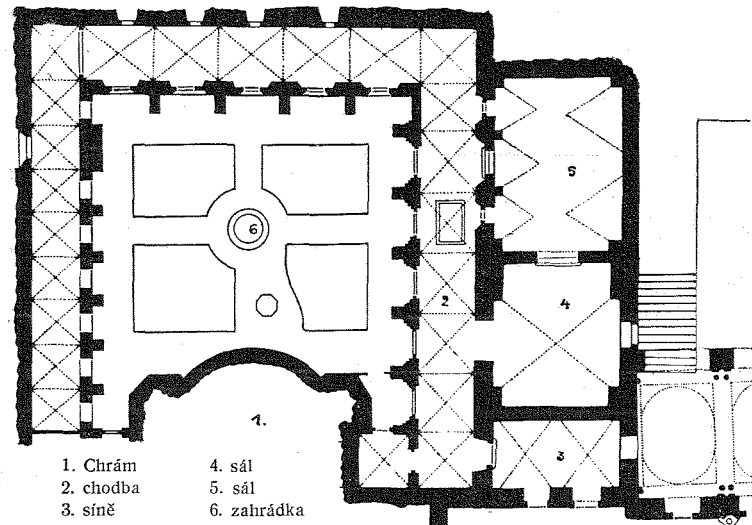
Král Ludvík (1516—1526).

Při smrti Vladislavově syn a nástupce jeho Ludvík byl teprve 10letý. Přebýval stále v Budíně, jen r. 1522 z Uher přes Brno

do Čech se vypravil s manželkou Marií a s celým dvorem. Po roce 16. března 1523 král i králová s celým dvorem opustili Prahu a vrátili se do Uher. Tam Ludvík 29. srpna 1526 v bitvě s Turky u Moháče žalostně zahynul.

Moravu za Ludvíka spravoval zemský hejtman Jan z Lomnice a po r. 1520 Artleb z Boskovic. V Olomouci a v Brně konány

B. Bretholz Geschichte der Stadt Brünn S. 56.

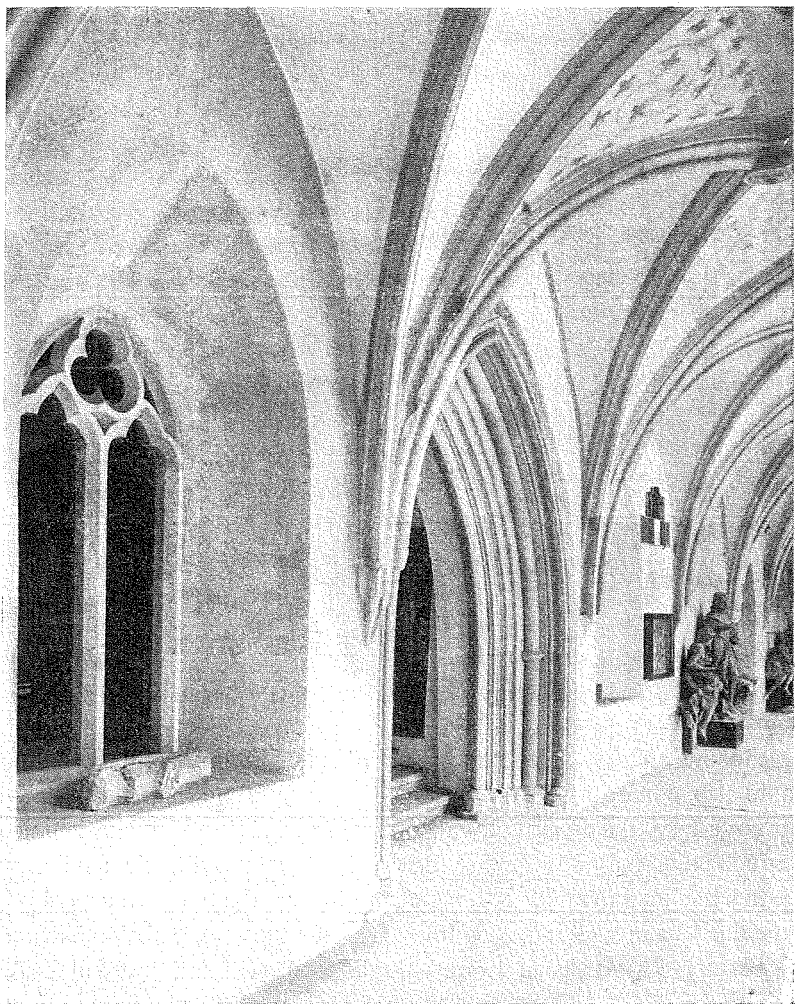

Obr. 15. Pádorys křížové chodby v klášteře dominikánském.

pravidelné sněmy, sjezdy a soudy zemské. Sněmy konány velmi často pro pomoc tureckou, poněvadž Turci stále napadali Uhry. Stavové i kr. města povolovali obyčejně třicátého člověka z poddaných, ale málokdy postavili. R. 1520 ustanovili, že sněmy zemské nemají se konati v době zasedání soudu zemského. Zajímavé je ustanovení, »aby měščané v městech královských ležáky do hospod přijímatí povinni byli. Neb se to často trefuje, že jich přijímatí nechťí, ukazující toho příčinu, že na patnácte groší dvou koní a dvou osob vychovati nemohú; a to slušně ukazují, poněvadž léta nynějšího od let prvních drahotou rozdílna jsou. A protož aby první den na dvě osoby a na dva koně po 40 groších, a potom po 25 groších dáváno bylo, a lidé k dluhóm svým přicházeti mohli« (1520).

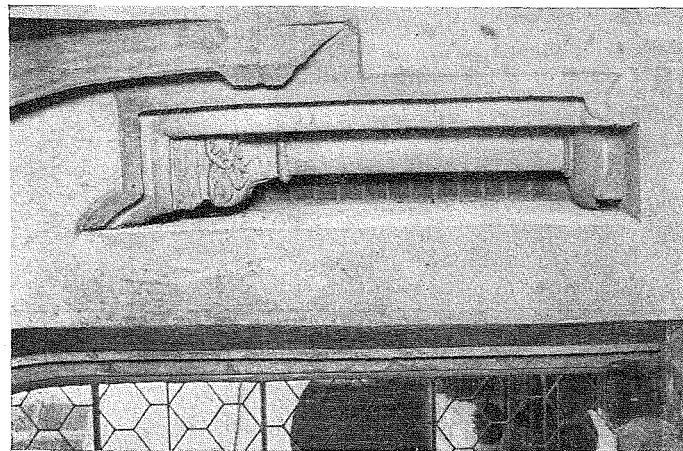

B. Bretholz I. c. 56.

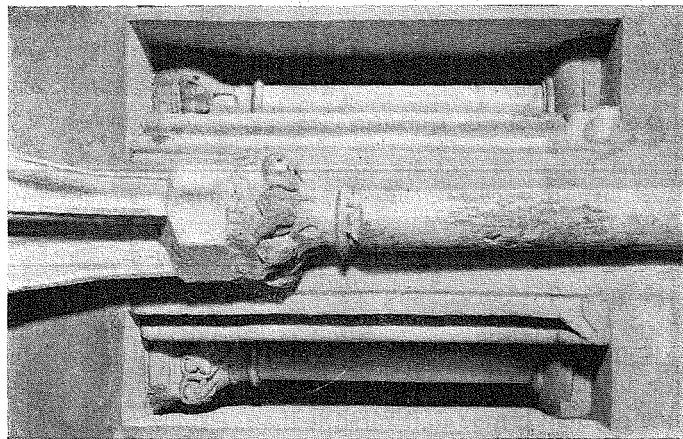
Obr. 16. Vchod do sálu 5, s oknem.

B. Bretholz I. c. 56.

Obr. 18. Starší románský sloup v chodbě.

B. Bretholz I. c. 56.

Obr. 17. Starší románské sloupy v chodbě.

Král měl se.
k Brnu
laskavě.

Poměr Brna ke králi je znázorněn královým listem 9. září 1523: »Opatrným purgmistru a raddě města Brna, věrným našim milým! Oznamujem Vám, že teď z pilných potřeb našich a mar-

B. Bretholz I. c. 56.

Obr. 19. Náhrobní nápis na zdi chodbové.

(† anno domini M^o CCC-II° nonis A... obiit [domina Cecilia, eadem anno V^o nonis octobris obiit soror Juditha, sorores fratrum Ulrici, Dam. et Bart.) (R. 1302 dne 3 (4) A. zemřela paní Cecilia, téhož roku 3. října zemřela sestra Juditha, sestry bratří Oldřicha, Damasia a Bartoloměje.)

krabství našeho Moravského na tento sněm nyní u vás držený posíláme urozeného M... , statečného J... , věrné naše milé, jimž jsme poručiti a moc dáti ráčili jednati. Protož jestliže by vám co jménem našim rozkázali, prikazujem vám, tak se vskutku zachovejte pod uvarováním těžkého trestání našeho.« Rozhodný tón listu vyplynul z té okolnosti, že městské rady v královských

městech po příkladu vyšších stavů málo ochotně plnily rozkazy královny. Ludvík však měl se k Brnu laskavě. K radě brněnské uchýlovalo se mnoho míst o n a u č e n í, takže konšelé brněnští měli mnoho práce, za kterou dostávali jen nepatrnou odměnu, poněvadž se platily 4 groše za naučení. Rada městská stěžovala si na to u krále, který r. 1520 rozhodl, »aby za ortele a naučení místo dosavadních 4 grošů brali 20 grošů«. Téhož roku král udělil městu privilegium, »by voda z Zimplu (kopci za nyn. Technikerheim) přes Špilberk do města vésti se směla.«¹⁾ Na stížnost městské rady, že v p ř e d m ě s t í c h brněnských je mnoho cizích řemeslníků na újmu práva mílového, král r. 1524 rozhodl »chceme tomu konečně, aby žádné řemeslo před městem na jiných gruntech krom našich nebylo«. Také r. 1525 ujal se měst proti stavům v y š š í m, by měšťané nebyli povinni stavěti se k soudu zemskému leč o statky zemské. Městu Brnu svěřil král o p r a v u a o c h r a n u sešlých klášterův oslavanského a herburského v Brně (1524). Viděti tedy, že rostla nejen moc, nýbrž i vážnost městské rady brněnské. Měšťané oplývali blahobytem plynoucím z obchodu, z řemesla i ze zemědělství. Dle zpráv pozdějších ze 17. století dařilo prý se kolem Brna znamenité víno, jež králi Ludvíkovi tak chutnalo, že si od městské rady až do Prahy vyžádal »sladké víno brněnské.«²⁾

Duchovenstvu brněnskému za Ludvíka nastávaly veliké starosti a nepříjemnosti z n o v ě h o h n u t í náboženského, jež v Německu způsobil Luther. Německé obyvatelstvo v král. městech na Moravě houževnatě vzdíralo se proti novotám náboženským, pokud vycházely od Čechů, ale dychtivě se jich chápalo, jakmile hlášány byly od Němců. Za Ludvíka pronikaly do měst první o nich zprávy. V Brně ve věcech církevních nahodilými okolnostmi veliké moci nabývala m ě s t s k á r a d a. Již za krále Vladislava shořel chrám sv. Jakuba (1515). Patron jeho, klášter oslavanský byl tak zchudlý, že nejen nemohl chrám opravit, nýbrž abatyše Kunhuta se zbylými třemi jeptiškami hledaly útulek u sv. Jakuba v Brně a žily z podpor měšťanů brněnských.

¹⁾ Ve sbírce Cerroniho »Brunensia« v zemském archivu (F. M.).

²⁾ Dr. Joh. Hertod r. 1650 ve spise »Tartaro-Mastix Moraviae« str. 175.

Vodovod
Zimpl 1520.

Ducho-
venstvo.

Protestan-
tismus.

Chrám
sv. Jakuba
městským.

Tak péče o novou stavbu chrámu sv. Jakuba i o chrám Vše ch svatých přešla na městskou radu, že konečně i král r. 1525 postavil klášter oslavanský pod ochranu a opravu města Brna.¹⁾ Městská rada s pomocí šlechty jala se budovati nový, krásný chrám slohem gotickým v nynější podobě (obr. 20.). Přirozeně pak rozhodovala také o správě sv. Jakuba, sv. Mikuláše i Vše ch svatých. Tehdy asi vystavěn byl také prozatím filiální kostel sv. Magdaleny. Rovněž klášter herburský u P. Marie byl v takovém úpadku, že král r. 1524 městské radě vydal list, v němž »oustně« toliko celý klášter se všemi statky odevzdal do správy městské radě. Hynuly také ostatní kláštery, na př. augustinský u sv. Tomáše, Zábřdovický, Johanitský, sv. Anna, Benediktinský, Králové klášter atd., že ani nemohly výsad svých v Brně a v okolí využítkovati, čímž vzráhal se zase prospěch městské rady. Premonstrátskému klášteru v Louce král Ludvík r. 1526 z Budína zabezpečil »dům, jenž leží v Kanovnické a Víkárské ulici v městě našem Brně kterýž dům ukazuje se druhý od krchova sv. Petra ležící a až do městské zdi se vztahující a vpojující se věží zdi městské a při jedné straně proti bráně řečené Brünnerthor zeď na okrouhlu«.

Chrám sv. Magdaleny.

Úpadek klášterů.

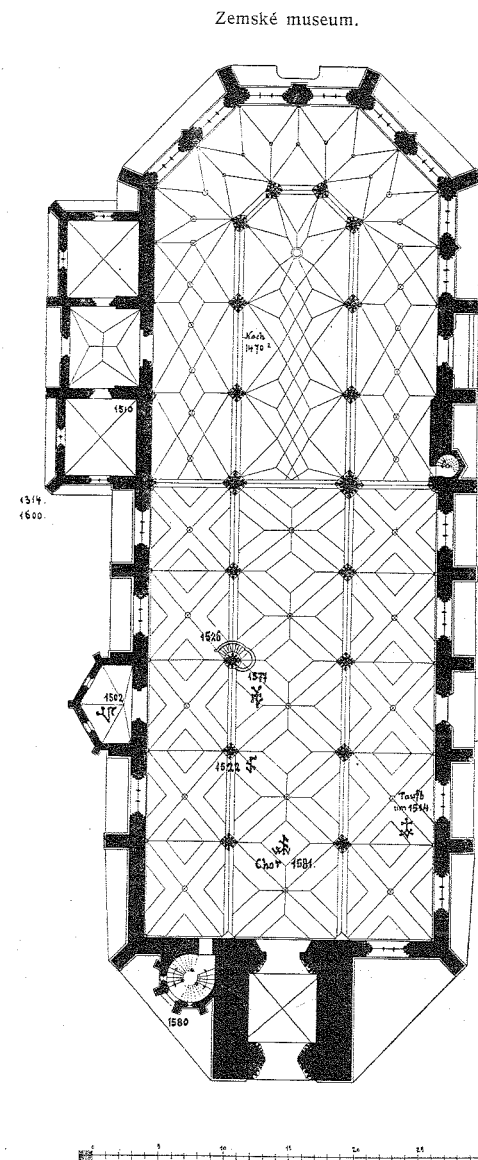
4. Brno za Habsburků.

Král Ferdinand (1526—1564).

Sněm v Brně.

Zpráva o žalostné smrti Ludvíkově všude způsobila pravé zděšení. Na Moravě nastal veliký strach před Turky. Zemský hejtman Jan Kuna z Kunštátu svolal stavy do Brna na zemský sněm, který jednomyslně zvolil hejtmanem a správcem zemským Jana z Pernštejna a 23. září 1526 se usnesl, »aby každý pán dal desátého člověka zbrojného s pavezú, ke 20 člověkóm

¹⁾ Že by stavba počala r. 1502, jak mnozí tvrdí na základě toho, že ve zdi chrámové je kámen s letopočtem 1502, nevěřím. Kdo a proč byl by začal stavěti, když patron — Oslavany — r. 1502 neměl ani co jísti? Kámen s letopočtem 1502 mohl se dostat do zdi chrámové náhodou z budovy starší. R. 1515 chrám sv. Jakuba vyhořel, proto bylo nutno stavěti nový a, poněvadž patron — jeptišky oslavanské — hledaly výživy v Brně, začala stavěti městská rada, která podnes má patronát.

Obr. 20. Půdorys chrámu sv. Jakuba.

jeden vůz, při každém voze jedna hákovnice, dva rýče, dvě motyky, dvě sekyry; a s tím aby se každý ukázal, kdy a kde určeno bude. Na stav panský uložena podle majetku děla, na preláty a rytíře zbrojné koně. Měštům patrně připadla oprava a obrana bran a zdí městských. Nebezpečství tehdy na štěstí minulo.

Vznik
Rakouska.

O trůn český a uherský ucházel se manžel sestry Ludvíkovy Anny Ferdinand, arcikníže rakouský, jenž po delším jednání také byl zvolen za krále českého i uherského, takže spojeny byly země české, uherské a rakouské v jednu říši, která trvala 392 let (1526). Ke korunovaci do Prahy Moravané vypravili po dvou zástupcích všech čtyř stavů panského, prelátského, rytířského a dvě osoby z města Brna.

Král v Brně.

V dubnu r. 1527 král s královnou a s četnou družinou přijeli do Brna, kde na slavnostním sněmě zemském král děkoval stavům moravským, že jeho manželku Annu a tím i jeho za pány Moravy zvolili, a oznámil, že příjev na Moravu stavům privilegia jejich potvrdí a přísahu přijme. Slavnostní přijímání krále Ferdinanda za pána země konalo se v klášteře (dominikánském) za přítomnosti králové a zemských úředníků království Českého. Tři vyšší stavové moravští písemně připomněli králi, »že přísahy žádnéj VKMtí povinni činiti nejsme, páni, preláti a rytířstvo; než co se měst dotýče, ti v tom rozdíl s námi mají, co jsou oni VKMtí povinni, v to my nesáháme.« Král žádal, mají-li stavové nějaké výsady v té příčině, ať mu je předloží. Stavové rázně hájili, že předkové jejich vždy jen slib skládali. Král spokojil se slibem od stavů vyšších a potvrdil svobody a privilegia zemské 7. dubna 1527. Města složila přísahu a král potvrdil jim všechny výsady.

Královský
dům.

Král Ferdinand za návštěv svých v Brně přebýval v novém královském domě na Velkém náměstí (Dreslerův obchod na rohu Zámečnické ulice). Za Ferdinanda v Brně konány pravidelné soudy zemské, často sněmy (25krát) a sjezdy stavovské, na kterých od krále stále byla žádána pomoc proti Turkům. Brno zase nabylo převahy nad Olomoucem. R. 1542 usnesl se zemský sněm, by veřejní zločinci (vrah, lupič, palič, buřič atd.) byli vězněni v nejbližším kr. městě, ale stavové měli nahraditi městu všechny výlohy. Mnohé vrchnosti posílaly do měst také zločince poddané, zač dávaly městu patřičnou náhradu.

Poprava.

Rázný král obnovil moc panovnickou v zemi a do měst královských uvedl zase pořádek. V královských městech za slabé vlády Jagellonců všude vznikly veliké spory městské rady s obcí. Sporem takovým zmitáno bylo také Brno. Proto král již r. 1527 dne 24. dubna z Olomouce co nejpřísněji zakázal v Brně všeliké jednoty a odpory obce proti radě, ale tato měla se postarati, by ve městě nikdo nenaléval víno, než kdo dům a vinice má. Vinárníci měli poplatek kr. komoře řádně platiti. Jednou týdně musí býti ve městě trh na chléb a na maso, by každý svobodně mohl prodávati a kupovati. Z těch sporů obce s radou viděti, že rada nebyla již svobodně volena od obce, nýbrž doplňovala se sama s dovolením kr. podkomořího, nebo byla sázena podkomořím. Z bývalé svobodně volené rady stala se městská oligarchie několika bohatých rodin.

Spor obce
s radou.

Městská rada v 16. století (již 1506) skládala se ze tří sborů. Správu obce vedla úřadující rada, která se skládala z rychtáře, seniora (zástupce rychtářův) a 12 konšelů, z nichž každý 4 neděle byl starostou, počínajíce nejstarším členem rady. Doplněovala městskou radu povoláváním nových členů na místo zemřelých nebo vyloučených. Po roce ustoupila nové radě a stala se starou radou, opět po ruce stávala se druhou radou starou. Členové staré rady sluli starší páni a byli ve stejné vážnosti s pány úřadujícími. Sázení nové městské rady dělo se každého roku v týdni po velkonoci za přítomnosti kr. podkomořího, jenž nové členy potvrzoval. Na přízni kr. podkomořího záleželo městské radě velice, jak patrně z úzkostlivého listu, který rada brněnská r. 1545 česky psala Znojmu a ostatním městům, »by prosili krále o dobrého podkomořího v nynějších časech zlých«. Časy byly opravdu zlé pro stále nebezpečství od Turků. Brno obětavě a vydatně podporovalo krále ve válkách se Zápolským i s Turky, zač král byl městu vděčen a milostiv.

Městská
rada
nevolená.

Jakkoliv Ferdinand všude úzkostlivě hájil práv královských, zvláště v hornictví, přece listem ze dne 20. listopadu 1531 dovolil Brnu za věrné služby dolovati v nově objevených dolech u Deblína, dovolil svým horníkům se tam usazovati a osvobodil je ode všech zeměpanských povinností. Také 15. srpna 1544 rozšířil Brnu právo mílové, by na míli kolem Brna nebylo žádných vináren, palíren ani pivovarů. Když Brno r. 1544 dohodlo se

Výsady.

Nový vodovod.

s převorem v Králové Poli, by smělo vésti vodu do města z rybníka kartouzského, dovolil král ochotně, aby vodovod šel přes půdu jeho na Špilberku (1545). Voda byla vedena do vodotrysku na Velkém náměstí.

Brno koupilo Kuřim, Lelekovice, Liptávku a Špilberk.

Král ujímal se města také ve sporu jeho se stavy vyššími o právo mílové a o povinnost státi na soudě zemském. Pod ráznou vládou Ferdinandovou město zkvétalo přes ohromné vydání na války turecké. Obec kupovala domy a pozemky od klášterů ve městě i kolem města. Také koupila r. 1547 od sirotků po Sigmundovi z Landeku tvrz a ves Kuřim s příslušenstvím a r. 1557 tvrz a ves Lelekovice s příslušenstvím od Viléma Valečského z Měrova, jakož i ves Liptávku od Ambrože z Ottersdorfu.¹⁾ R. 1560 koupila od stavů hrad Špilberk s příslušenstvím. V obci pečovala rada o přísný pořádek. Obec zřídka byla svolávána, jen ku povolení daní a ku vyslechnutí nových nařízení. Živností provozovány dle řádů cechovních. R. 1535 dán řád cechu vinárníků (sklepníků) a určeno, by od bečky (dreiling = 24 věder) dostávali po 4 bílých grošech (1 zl. = 30 gr., 1 gr. = 7 pfenigů čili denárů, 1 d = 2½ h naše předválečné) a stravu. Za Ferdinanda byla již v Brně pošta (Orelská ul. č. 16), kterou měla patricijská rodina Metzzerova z Rakous (kolem 1550).

Cech vinárníků.

Pošta.

Však sláva a vážnost rady brněnské počala blednouti, když r. 1548 král Ferdinand po vítězství nad protestanty v Čechách zřídil na hradě Pražském soud apelační pro všechny soudy král. měst nejen v Čechách, nýbrž také pro Moravu, Slezsko a Lužici, čili pro celou korunu českou. Skládal se z presidenta, 3 pánů, 4 rytířů, 4 doktorů práv a 4 měšťanů Starého a Nového města v Praze. Výroky konšelů brněnských přestaly být vrchem práva městského. Velikou pohromu Brno utrpělo morem r. 1558, který hubil obyvatelstvo hrozněji než r. 1495, 1439, 1355 a 1349.

Soud apelační v Praze.

Mor.

Duchovenstvo.

Méně utěšeny byly poměry náboženské za Ferdinanda. V Brně rychle se šířilo nejen učení Lutherovo, nýbrž usadila

¹⁾ Ambrož z Ottersdorfa, bratr znamenitého právníka Sixta, kanceláře staroměstského v Praze, přišel r. 1544 do Brna jako právník za písaře radního, r. 1550 i s dětmi povýšen byl do stavu rytířského na Moravě a r. 1554 stal se král. prokuratorem. Napsal »Výklad na zřízení markrabství Moravského z r. 1545.« (Sbírka Cerroniho.)

Novokřtění.

se tu také sekta novokřtěnců, která ani v Německu trpěna nebyla. Podle zásad komunistických zřídila si společnou kuchyni ve spolkovém domě (Haushabe). Král Ferdinand byl horlivým katolíkem, ale spravedlivě se měl také k podobojím dle zápisu Sigmundova. Jiných vyznání netrpěl, ač jich bez příčiny nepronásledoval. Na sněmě ve Znojmě r. 1527 vydáno od stavů nařízení, by nová sekta přísnými prostředky vyplněna byla. Následkem toho rozkazu kazatel sekty té v Brně, Tomáš Waldhauser, když názorů svých odřící se nechtěl, byl upálen a stoupenci jeho rozptýleni (1528). Luteráni kryli se před pronásledováním, prohlašující se za stranu podobojí. Brzy však král a biskup byli jedinými ochránci katolicismu na Moravě. Šlechta z odporu proti králi, poněvadž zesiloval moc královskou (panovnickou), čím dále rozhodněji na sněmech prohlašovala, »aby žádný pro víru a náboženství v zemi pronásledován nebyl«. Poněvadž na sněmy chodila také král. města, ve kterých obyvatelstvo většinou přilnulo ku protestantismu, jednaly městské rady dle zásad sněmovních bez ohledu na krále, jenž protestantismus v král. městech zakazoval. V Brně protestantismus valně pokračoval. Na universitě ve Wirtemberku¹⁾ vzdělávali se z Brna: r. 1522 Jakub Sigel, r. 1540 Jan Munckho, r. 1545 Jan Longan, r. 1555 Jiří Claudius, r. 1557 Rochus Kostlák a r. 1562 Christofor Wagner. Již r. 1560 městská rada skládala se z většiny protestantské. Městské radě náleželo právo patronátní k několika kostelům. Abatyše oslavanská Kunhuta, nemohouc pro sešlost kláštera vykonávati práv a povinností patronátních, vrátila je panovníkovi, jenž 11. února r. 1532 postoupil je městu Brnu. Tak v moc rady městské dostal se úplně kostel sv. Jakuba, sv. Mikuláše a Všechných svatých. Již r. 1539 měšťané po smrti faráře Jiřího doléhali na městskou radu, by k sv. Jakubu dosadila faráře podobojí, ale král rozhodl, že farářem smí se státi jen kněz podjednou.

Luteráni.

Chrám sv. Jakuba, Mikuláše a Všechných svatých připadly Brnu.

Duchovenstvo pod jednou čili katolické pozbylo vážnosti, poněvadž v něm rozmohla se veliká nekázeň. Do klášterů ženských i mužských vloudily se všelijaké rozpustilosti a neřády. Nákaza ta vyšla z nevázanosti, která působením protestantismu

Katolíci.

¹⁾ Ferd. Menčík: Studenti z Čech a Moravy ve Witemberku (1502 až 1602) v Č. Č. M. r. 1897.

i do duchovních osob katolických se dostala. Duchovenstvo klesalo mravně i hmotně. R. 1527 zanikl nejstarší klášter brněnský řádu sv. Benedikta na Luze (Komárov). Mniši se rozešli a v klášteře zbyl jediný probošt Štěpán Ettwan. Ten se svolením krále Ferdinanda i biskupa olom. Stanislava Thurzo postoupil zbytek probošství se všim příslušenstvím kapitule sv. Petra v Brně, která mu do smrti zabezpečila byt a zaopatření kanovnícké u sv. Petra. Kapitula přejala všechny statky a povinnosti zaniklého kláštera, zejména farní správu v Komárově a v přifařených osadách. Král kapitule přál. R. 1527 dovolil jí statky zemské svobodně prodávati a kupovati, ale ne odcizovati. Také ustanovil r. 1545, umře-li který probošt nebo kanovník bez testamentu, by všechno jeho jmění připadlo kostelu sv. Petra. Konvent dominikánů u sv. Michala byl v takové bídě, že r. 1539 prodal městu hospodářské budovy své u brány Brněnské za 75 zl. a r. 1542 les (Strážná) u Lelekovic za 200 zl.

Konvent u sv. Tomáše od r. 1518 začal statky rozprodávati a zastavovati, až za převora Martina, který špatně hospodařil a představených neposlouchal, i protestantismus do řádu se vtírati začal. Herburgy u P. Marie klesaly pořád více mravně i hmotně. Statky jejich spravovala městská rada. I k minoritům u sv. Jana vtíraly se neřády veliké. Jen františkáni a františkánky u sv. Bernarda před branou Zelenou pro chudobu zachovali také mravní neporušenost. Král r. 1549 vykázal františkánům ze statku svého v Židlochovicích 5 beček kaprů, 2 štik a 24 věder (dreiling) vína ročně. Dominikánky u sv. Anny rozprodávaly statky a klesaly také mravně (1503—1551). Rovněž cisterciátky v Králově klášteře (1562), johanité u sv. Jana (Maltští), kartusiané v Králově Poli a premonstráti v Zábřovicích. Král r. 1539 poručil klášter zábrdovický v ochranu panu Tobiášovi z Boskovic, ale patron chránil klienta tak, že r. 1550 ochrana Boskovicům musila býti odňata. Opat Šebestián dobře hospodařil a r. 1547 vystavěl při klášteře pivovar. Proti tomu však vystoupila městská rada. Po delším jednání se dohodli, že klášter smí vařiti pivo jen pro konvent a pro vesnice klášterní jednu míli za Brnem ležící, zato klášter zřekl se hospody u kláštera, kterou měl od r. 1483.

Klášter
sv.
Benedikta
zanikl.

Sv. Petr.

Sv. Michal.

Úpadek
klášterů.

Mravní úpadek v katolickém duchovenstvu byl protestantům vítanou příležitostí ke škodolibým útokům. »Neomalenost výrazů, kterých Luter ve svých spisech proti odpůrcům užíval, přešla také do života společenského, takže hovory a způsoby bezohlednosti ano i surovosti prosty nebyly.«¹⁾ Ještě hůře bylo za nástupce Ferdinandova.

Císař Maxmilian (1564—1576).

Syn a nástupce Ferdinandův v Rakousku i v Německu císař Maxmilian přijal v Olomouci r. 1563 slib stavů vyšších i přísahu král. měst a potvrdil jim všechny výsady a práva. Byl to panovník dobrý a ve věcech náboženských velice snáselivý. Sám říkával, že na stoličce Boží zasedá, kdo svědomí lidskému panovati chce, proto přál plné svobody každému vyznání. Však doba jeho svobodě svědomí nerozuměla, nýbrž každá strana náboženská, kromě bratrské, snažila se jen vnutiti vyznání své stranám ostatním, nic o vnitřní, mravní zdokonalení se nestarajíc. Proto svoboda náboženská Maxmilianem trpěná stala se zdrojem mravní ochablosti a prudkých útoků všech stran nekatolických na stranu katolickou, která do té doby jediná těšila se ochraně státní. Nejvíce útočnou byla strana protestantská v královských městech. Z Brna na universitě ve Witemberce studovali: Jiří Bellinger (1572), Martin Hattinger (1574) a Abraham Nicolaus (1575).

V Brně městská rada byla již z většiny protestantská, proto rada povolovala obci čili měšťanstvu, které žádalo ke kostelům duchovní protestantské. K hlavnímu kostelu sv. Jakuba již r. 1565 byl od městské rady dosazen za faráře kazatel protestantský, který však biskupovi písemně se zaručoval, že je pravověrným. Rázný biskup Vilém Prusinovský (1565—1572) zakročil proti tomu u krále a doporučoval řádného faráře katolického, ale městská rada dokazovala králi, že by v Brně vzniklo vzbouření, kdyby byl dosazen jiný farář. Proti tomu biskup rázně se ohradil a prosil císaře, by v král. městech protestantismus nepovoloval. Zároveň žaloval na městskou radu, že podporuje rozvoj protestantismu v Brně a rozchvacuje jmění kostelní a církevní. I prosil císaře, by král. podkomořím tomu zabránil a chránil faráře kato-

¹⁾ V. Brandl: Kniha pro každého Moravana str. 221. ř. 19.

Hrubost
mravní.

Snáselivost
císařova.

Nesnáselivost
stran.

Chrám
sv. Jakuba
i škola
protestantskými.

lického, jímž prozatím jmenoval kvardiána františkánského. Všechno úsilí biskupovo zůstalo marným. Brzy také škola dostala učitele protestantského.

Chrám
sv. Petra.

Z uvedeného případu viděti, že katolíci měli nedostatek řádného duchovenstva světského. Sama kapitula u sv. Petra neměla dosti vikářů, takže služeb Božích ve farním chrámě v Komárově náležitě neopatrovala. Na štěstí kapitula měla dobré probošty Viléma Prusinovského (1561—65) a Jana Grodeckého (1565 až 1572), kteří stali se biskupy. R. 1572 stal se proboštem Stanislav Pavlovský, jenž nabyl výtečného vzdělání v kollegiu jesuitském v Římě. Z duchovenstva řádového neporušeností mravní a horlivostí v povolání vynikali jen dominikáni u sv. Michala, kde Františkáni. převorem byl učený a šetrný theolog Romanus, a františkáni u sv. Bernarda.

Dominikáni.
Františkáni.

Herburgy
z Brna
odstraněny.

Ostatní řády byly ve velikém úpadku. Nejvíce poklesly dominikánky (Herburgy) u P. Marie, jejichž převorka s jednou jeptiškou r. 1571 pro nepořádný život byly uvězněny v Králově klášteře. Ten úpadek byl příčinou, že biskup Jan (1572—1574) zakročil u papeže i císaře, by z Brna byly přeloženy do Pustiměře (1578). U sv. Tomáše převor Jiří Koller, nadělav dluhův, odpadl od církve a 20. března 1566 »ušel z kláštera«. Městská rada hned ujala statky klášterní a jmenovala administrátorem Václava Ryšana, jenž spravoval statky pro obec a klášterníkům dával jen nejnútnejší výživu. Však řádový generální vikář stěžoval si u císaře. Ten nařídil král. podkomořímu klášter osvobodití a za 15 zl. roční odměny v ochranu vzíti. Dne 5. září 1567 augustini zvolili si převorem Bartoloměje z Bavor, který do smrti své r. 1573 klášter z dluhů vyplatil a zachránil. Také v Králově klášteře byly »velcí neřádové a rozpustilosti«. Proto císař r. 1566 na radu nekatolického podkomořího Dětricha z Kunovic svěřil správu jmění klášterního měšťanu brněnskému Václavu Ryšanovi. Ten však hospodařil nepoctivě, proto správa vrácena abatyši Kateřině z Haugviců s přísným nařízením, by řád lépe než dosud spravovala, Bohu horlivě sloužila a zbožný život vedla. Nic to nepomohlo, neboť biskup a opatové sedlecký s velehradským při visitaci kláštera ji sesadili a poslali do kláštera tišnovského. Tím však nekázeň v klášteře nenapravena. Také u sv. Anny, u joha-

Nekázeň.

nitův, u kartusiánů v Královém Poli a premonstrátů v Zábrdovicích bylo naříkáno na nekázeň.

V Brně zkrátka shovívavost císařova způsobila revoluci proti náboženství katolickému v měšťanstvu i v městské radě a dovršila nekázeň v katolickém duchovenstvu i v kláštorech. O nápravu staral se jen horlivý biskup Vilém. Znaje dobře jako bývalý probošt brněnský hlavní příčinu náboženského úpadku v Brně, chopil se prostředku účinného. R. 1570 přivezl do Brna učeného a horlivého jesuitu Alexandra Hellera. Městská rada nedovolila mu kázati u sv. Jakuba, proto kázal u sv. Petra. Když kázání jeho mocně účinkovalo na posluchačstvo, vymohl kr. podkomoří Joachym Zoubek ze Zdětína, by směl kázati také u sv. Jakuba. To byla první reakce proti rostoucímu protestantismu.

Náprava.

Když Heller přišel do Brna po druhé r. 1572, k sv. Jakubu vpuštěn nebyl, ale probošt Jan Grodecký z Brodu s bratrem Václavem, děkanem kapitulním, darovali jesuitům značný kapitál a statky nemovitě (dvůr a mlýn v Komárově, dům a pozemky na předměstí Ponavě, po 3 lánech v Rousinově, v Ořechově a úrok ve Zvonovicích) na založení kláštera v Brně. Dokud klášter nebude postaven, měli bydletí v domě Grodeckých na Petrově (14. června 1572). Proti tomu vystoupila kapitula i protivníci jesuitův. Po smrti biskupa Jana Grodeckého r. 1574 protivníci jesuitův prosadili, že císař jesuity z Brna vypověděl. Však nový probošt Stanislav Pavlovský s některými šlechtici se jich ujali, že výpověď byla na dvě leta prodloužena a konečně zrušena (12. října 1576). Jesuité již r. 1573 přeložili noviciát z Prahy do Brna na Petrov do domu Grodeckých a horlivě konali služby boží v Brně i v okolí. Účinek jevil se brzy.

Jesuité.

Noviciát.

Brňané za císaře Maxmilianu cele byli zaujati novotami náboženskými. Jinak bedlivě hleděli si živnosti a těšili se slavnému blahobytu, poněvadž vláda Maxmilianova byla mírná a dobrá. R. 1574 císař udělil Brnu osmidenní trh po sv. Lucii. Následkem blahobytu a hlavně následkem nevázanosti náboženské oddávali se však nemírně životu rozkošnickému, že propadali zhoubnému moru (1571). Mor z r. 1577 popsali slavní lékaři brněnští Dr. Tomáš Jordán a Dr. Jan Sporisch, kteří v obsáhlých spisech po latinsky ve Frankfurtě vydaných popsali podobu

Měšťané.

Trh.

Blahobyt.

Brna s okolím, podnebí a způsob života Brňanů. Brno bylo hlavním městem Moravy.¹⁾ Kolem rozkládala se pěkná, dlouhá, rozlehlá předměstí, ve kterých kromě výstavných klášterů na několik tisíc kroků rozkládaly se samé sady a zelinářské zahrady.

Způsob
života
v Brně.

»Ačkoliv kolem Brna víno se pěstuje, přece obyvatelé častěji pivo pijí, by uhasili žízeň. Toto řídké, vodnaté a studené pivo, k jehož výrobě méně chmele a ječmene berou než v ostatních krajinách v Německu, pijí jak lidé zámožnější, když hrdla jejich po přílišném požitku vína vyschla, tak obecný lid, který nemá vždy na víno. Nad míru úrodnou půdu vzdělávají rolníci, vinaři a zahradníci. Rolníci a vinaři sklízají s polí a zahrad obilí (také chmel), hrozny, jablka, hrušky, švestky domácí i srémské, i domácí menší slívy, které jsou nadmíru sladké a buď syrové, sušené nebo vařené se požívají, třešně a jiné ovoce, které na poli nebo v zahradách roste. Zahradníci pilně pěstují cibuli, česnek, pažitku, melouny, okurky, špenát, řepu, salát a květiny do věnců. Obzvláště mnoho zelí se pěstuje, které se buď vaří neb nakládá a široko daleko prodává, zvláště do Rakous. Dobytku málo pěstují; krmenný dobytek přiváží se z Uher. Lid žije spokojeně, lakoty nezná. Většina obyvatelstva žije ze dne na den. Co získají dědictvím, prací a obchodem, za to kupují vinice nebo utrácí. Při sebe větším nadbytku potravin přece žádná hostina neobejde se po dávném obyčeji bez selete a zelí. Po obědě nabízejí ovoce. Chudší mají zelí už k snídání i k večeři. Zeleniny mnoho požívají, zvláště ženy. Svadební hostiny a jiné začínají v poledne a trvají dlouho do noci, zvláště na podzim a v zimě, takže lidé se nevyspí, nezotaví a ráno dlouho vyspávají. Při takových hostinách často se tancuje. Takovým životem vyvolávají se zárodky rozličných nemocí a lidé chudnou. Vinaři jsou sice otužilí, ale ve svátky tak nemírně oddávají se jídlu a pití, že úrodu již napřed propijí. Pro tento nespřádaný život Brňany často stíhají kolika, dna, padoucnice, podagra a jiné nemoci. Za nemoci rady lékařské neposlouchají. Mnozí se přejíždají a opíjejí hned s tím úmyslem, že si zítra žílu

¹⁾ T. Jordanus ve spise svém: Luis novae in Moravia exortae descriptio. Francofurti 1580 na str. 1. praví »Brunna urbs Moraviae primaria« (Brno hlavní město moravské).

pustiti dají. Když byla puštěna, jedí, hrají a opíjejí se po několik dní nic na následky nedbajíce. Kdo se bojí pouštění žilou, dávají si dvakrát i třikrát měsíčně sázeti baňky. Než jdou do lázně, hodně se napijí a najedí. Co sedí v parní lázni nebo v horké vodě ve vaně, pijí tolik vína, že často opilí od služebnictva domů vedeni býti musí. Roznemohou-li se následkem nestřídmosti, vyhledávají pomoci na venkově u nezkušených novokřtěnců. Však nežijí tak všichni Brňané. Mnozí vznešení měšťané žijí střídme a dočkávají se vysokého věku.²⁾

Obyvatelstvo náruživě rádo chodilo do lázní, z nichž jedna byla před branou Zelenou pro vznešenější a dvě na úpatí Špilberka pro lid. V lázních zpravidla sázeli baňky u velikém počtu a pouštěli žilou. V lázni pod Špilberkem vznikla nakažlivá nemoc. Pověřivý lid se bouřil a vinil lazebníka, který však u městské rady náležitě se ospravedlnil. Městská rada v obci měla poslední slovo; nikdo nesměl odporovat. Správa obce byla dobrá. R. 1567 byla zřízena v Brně královská prokuratura čili komora (k. Rentamt) na hájení příjmů královských, co dříve vykonával zeměpanský písař čili notář.

Lázně.

Městská rada r. 1570 platila od práce mistru zednickému na den 6 gr., zedníku 5 gr. a nádeníku 6 kr. R. 1572 soudek piva o 5 mázech (Zöfittl) stál 10 denárů, 2 valaši v Hustopeči koupeni za 37 zl. 9 gr. a 3½ d., met ovsu (32 měřic) za 15 zl.; r. 1574 libra kamenné soli 3 kr. a r. 1575 dáno věžníku za živění jelenů v příkopu pod branou Rýnskou 20 gr. Zlatý rýnský = 30 grošům, groš = 7 denárům, 3 denáry = 1 krejaru, denár = 2½ našim halířům čili 1¼ našich krejcarů (starý krejcar = 4 našim).

Cena peněz.

R. 1567 bylo v I. čtvrti 130 domů, ve II. 135 d., ve III. 137 d., ve IV. 121 d. = 523 d. a v předměstích brněnských 296 domů.³⁾

Počet domů.

Císař Rudolf (1576—1608).

Syn a nástupce Maxmilianův v Rakousku i v Německu Rudolf přijal holdování stavů moravských v Olomouci v červnu 1577. Do Brna málokdy zavítal (1583), poněvadž nerad cestoval.

¹⁾ Dr. Johannes Sporisch: De symptomatibus . . . , quae . . . Brunae incolis . . . supervenerunt. Francofurti 1582 str. 53. ř. 14. atd.

²⁾ Lösungsregister v archivu městském M. č. 38.

Nejraději žil v Praze, oddávaje se zábavám rozkošným, uměleckým i naučným. Vládu svěřoval úřednictvu, které za něho nabylo veliké moci a blahobytu, poněvadž všechny výkony dobře si dávalo platit »pamětným«.

Moc
úřednictva
vzrostla.

Brno
závislým na
úřednictvu.

Královských měst se neujímal, proto Brno dostalo se v tuhou závislost na kr. podkomorím a upadlo v závislost i menší vážnost u vyšších stavů zemských, totiž šlechty a vyššího duchovenstva. Samostatnost i důležitost Brna za Rudolfa klesala, za to vzmáhal se Olomouc zásluhou tamějších biskupů (universita r. 1580). Císař často potřeboval vojenské pomoci proti Turkům. Brno vydatně a ochotně poskytovalo peníze i vojsko (1590) atd. Za ty oběti městská rada hleděla užiti milosti císařovy k zadržení úpadku městského soudnictví. Stěžovala si u císaře, že na škodu obce příliš často děje se odvolání od soudu brněnského k soudu apelačnímu v Praze. Císař z Prahy r. 1592 rozhodl, že od soudu brněnského lze se odvolati jen k samému císaři nebo k radě od něho ustanovené, zač dlužno zaplatiti 15 kop českých nebo 30 kop bílých grošův. Věhlas soudců brněnských již minul, nevynutila ho ani pokuta.

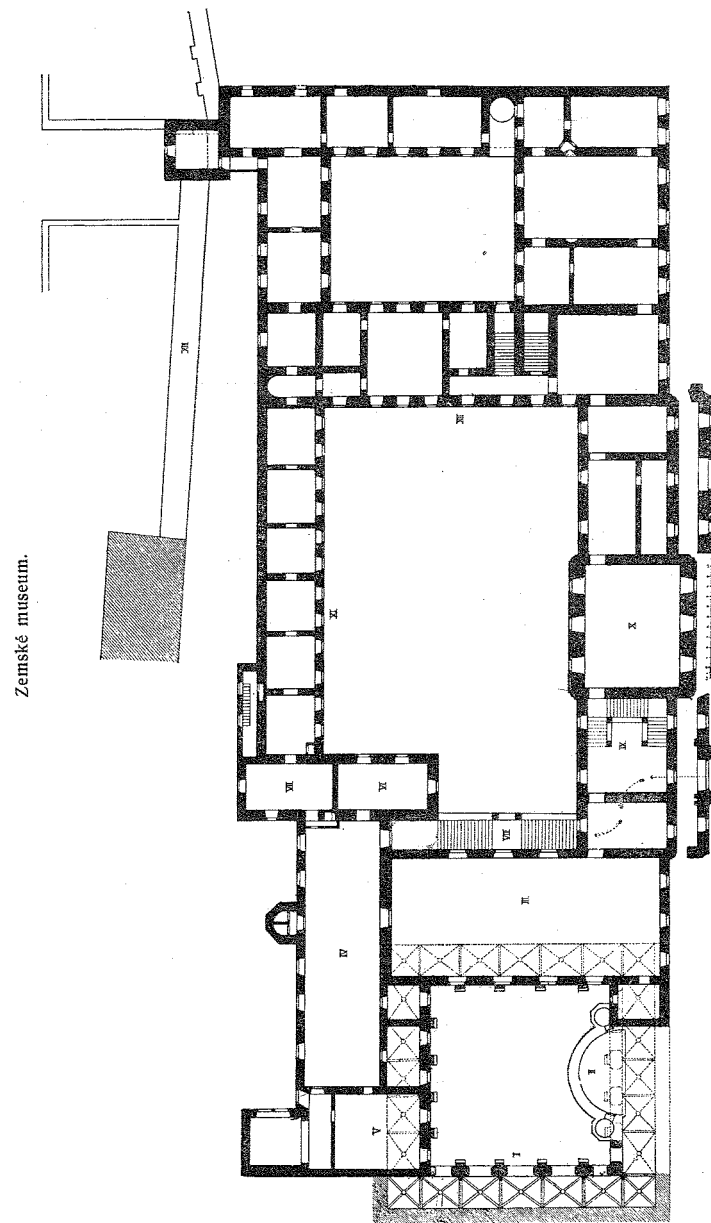
Soudnictví.

Zemský
dům.

Brno pořád bylo středem správy zemské. Za Rudolfa konal se v Brně sněm zemský 24kráté (v Olomouci 12), sjezd stavovský r. 1593 a pravidelné soudy zemské. Pro správu zemskou vystavěn v Brně při klášteře dominikánském zemský dům (1588) (obr. 21.—23.).

Mustruňky.

Schůze stavovské byly sice vydatnou podporou pro obchod a živnosti brněnské, ale přinesly Brnu také velikou trýzeň. Skoro na každém sněmě císař žádal pomoc proti Turkům. Stavové povolali berni a vojsko, jež bývalo v Brně »mustrováno«, t. j. vyzbrojeno a vycvičeno. Takový »mustruňk« byl pro Brno pravou metlou, poněvadž vojáci byli velice nekázáni, ač za zločin čekala je šibenice. Ještě hůře vedly si cizí pomocné prapory knechtův i jízdy, když z Čech nebo z Německa táhly do Uher, zvláště nebyli jim žold náležitě vyplaceni (1594). Na Nový rok 1597 vzbouřilo se vojsko v Brně, že rychtář a měšťané ozbrojeni celou noc museli procházeti ulicemi, by ubránili měšťanstvo. Rychtář Tobiáš v noci 31. října r. 1599 byl od knechta Vrbnova rozsekán, že po velkých bolestech 7. listopadu skončil. Veliteli vojska bývali šlechtici, kteří menší přečiny vojákům přehlíželi.

Obr. 21. Půdorys zemského domu na Rybném trhu.

Zpupnost
šlechty.

Šlechta sama byla příliš zbujnělá a měšťany pohrdala. Dne 12. dubna 1581 za bílého dne ve dvě hodiny odpoledne bohatý pan Jan Šembera z Boskovic a z Bučovic před domem svým v ulici Minoritské v přítomnosti několika šlechticů probodl pana Sigmunda ze Zástřizlův a městská rada nesměla zakročiti, poněvadž se prali šlechtici. Zato pan Karel st. ze Žerotína r. 1599 žaloval městskou radu před soudem zemským na 30.000 zl., že městský rychtář Jan Kleinfeind navštívil ve vězení vlašského dobrodruha J. B. Pieria, jehož Žerotín na rozkaz hejtmana zemského zatknul a uvěznil v radnici brněnské s příkazem, by nikdo s vězněm nemluvil. Také pan Jáchym z J. Hradce (1599) pohnal celou radu brněnskou z r. 1598 na soud zemský do Prahy, že zapsala do knih městských »dům královský« na Dolním náměstí, jenž patřival strýci jeho Zachariášovi, panu Berkovi z Dubé, manželé Zachariášovy dcery. Celá rada musila do Prahy na zemský soud. Rady brněnské však ujali se stavové moravští a na soudě zemském v Brně dne 27. září 1601 vynesli náleze, že Brněnští nejsou povinni odpovídati v Čechách, nýbrž Jáchym z Hradce jednal proti právům markrabství moravského a je porušil, měv Brněnské pohnati na Moravě. Královský dům v Brně že náleží pod právo purkrechtní, dle něhož dcera má bližší nárok na dědictví než strýc, proto dům královský právem byl připsán panu Berkovi. Pan Jáchym byl odsouzen na 10.000 zl., na které žaloval Brno. Městská rada však právo své draze zaplatila, neboť pojižďky do Prahy (3) stály mnoho a »poceta« úředníkům zemským i královským ještě více, jak svědčí účty městské z r. 1601. Panu Jáchymovi rada darovala 4000 zl.; ostatek dostal kr. podkomoří Sig. z Dietrichsteina, když r. 1601 všechny 3 rady pozval za kmotra svému dítěti (100 dukátův a pozlacenou konvici). Tuhý spor s vyššími stavy zemskými měla královská města o statky zemské. Sněm r. 1599 a 1600 zakázal měšťanům kupovati statky zemské. Brněnští a Olomučtí 1601 vyslali deputaci do Prahy k císaři, by se měst ujal. Spor byl vyřízen městům příznivě r. 1602.¹⁾

Správa
obce.

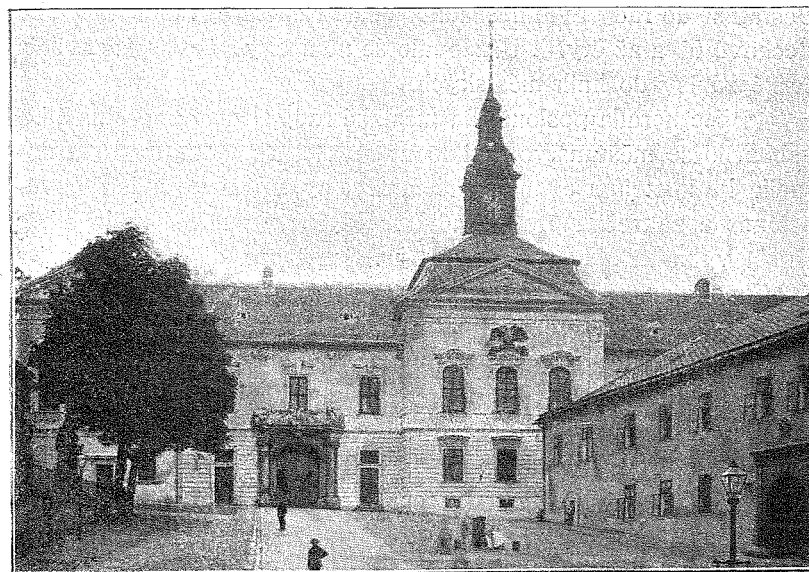
Se správou obce městská rada měla mnoho práce. Strach před Turky nutil radu, by město i Špilberk náležitě opevnila a po-

¹⁾ Chr. d'Elvert (Schriften XIII. str. 321—322) tvrdí pravý opak, snad nerozuměl české odpovědi císařově, dané ve čtvrtek po slavnosti Božího těla r. 1602. Listina je v archivu zemském v Brně pod č. 2246 a.

sádkou opatřila. Vojsko městské skládalo se z měšťanův a bylo náležitě vycvičeno pod velením čtvrtních hejtmanův a podhejtmanův. R. 1605 rada vydala přesný řád pro vojsko městské, jemuž vytknuty povinnosti a práva. Špilberk byl opatřen těžkými děly, jež řídil puškař Symon Tauch z Norimberka zjednaný (1593). R. 1602 dne 1. října vojsko brněnské vytáhlo proti Turkům až do

Vojsko
městské.

Zemské museum.

Obr. 22. Zemský dům na Rybném trhu.

Strážnice, ale po 4 dnech se vrátilo, poněvadž poplach byl planý. Městské vojsko občas bylo mustrováno (1590 atd.).

Soudnictví městské hynulo netečností městské rady. Když 1. srpna 1601 všechny tři rady byly svolány na radnici, by Municipál (práva brněnská) byl přeložen z latiny do němčiny, pro kterýž překlad byl zjednan M. Filip Fabricius v Praze, nedohodly se, ač už málokterý člen rady latinsky rozuměl. Musili tedy důvěřovati výkladům písaře a místopísaře, nebo sáhnouti ku překladu českému. R. 1606 dáno Fabriciovi za překládání 50 dukátů po 70 kr. čili 90 zl. Pak snadno lze pochopiti v účtech městských z r. 1583 položku ke dni 1. srpna: »když páni (rada) byli u pana

Soudnictví.
Municipál.

Úpadek
městské
rady.

Symona Kryblera za příčinou polapené čarodějnice, vypilo se vína za 1 zl. 21 gr. 3 d. (našich 4,5 zl. = 28 mázů po 16 kr.).« Členové městské rady při každé příležitosti pili na útraty obecní, ano r. 1602 vyčítá jim lékárník Jiří Ludwig, bývalý člen rady (1599 a 1600), že na útraty obce dali si udělati nový oděv na pohřeb kr. podkomořího (4. ledna). Kromě sobectví hyzdilo je nespravedlivé nadřování příbuzným. Proto městská rada velké úcty nepožívala. Novou radu sázel kr. podkomoří po návrhu rady úřadující. Dostati se do rady bylo nesnadno. Vedle Němců bývali v radě také Čechové (dva až čtyři). Úřadovalo se německy a česky, jak svědčí české zápisy do knih městských.

Měšťané.
Vzpouora.

Obec nerada poslouchala městské rady. Dne 23. května 1594 vzbouřilo se měšťanstvo, vniklo na radnici a žádalo, by rada dosadila ke kostelům evangelické faráře, by trpěla ve městě novokřtěnce a zakročila proti jesuitům. Když rada nevyhověla, obec chtěla vyhoditi oknem konšela Chr. Schwarze, až různými sliby byla upokojena. Také r. 1600 a 1601 žádosti své bouřlivě na radnici přednášela. Povolnější byly c e c h y. Když cech pekařský nepekli dle cen od rady stanovených, byl 5. října 1600 odsouzen ku pokutě 100 zl. na špitál u sv. Štěpána. Dne 14. června 1600 všechny tři rady předvolaly starší všech cechův a nařídily jim, aby každý čtvrtek dostavili se do kostela sv. Jakuba na mši a na procesí kolem hřbitova za odvrácení drahoty, hladu, války a moru. Také jednotlivci neodvážili se rady neuposlechnouti, neboť byli trestáni vězením (1600).

Cechy.

Podvodníci voděni po ulicích. R. 1600 (29. prosince) žena kloboučnicka Jiřího byla voděna bičicem po všech ulicích, poněvadž prodávala hrnce sádla na spodu lojem vyplněné. Podvodné hrnce měla uvázaný na krku. Lehké osoby byly z města vymrskávány, nebo na pranýř stavěny (na Horním náměstí, ve 14. století býval na Dolním náměstí). Zločinci byli věšeni nebo popravení na šibenici, lámání na kole, ženy také topeny (1598). Šibenice stávala u špitálu sv. Štěpána. R. 1603 byla přeložena k mostu u řeky Svitavy za veliké slavnosti (30. října).

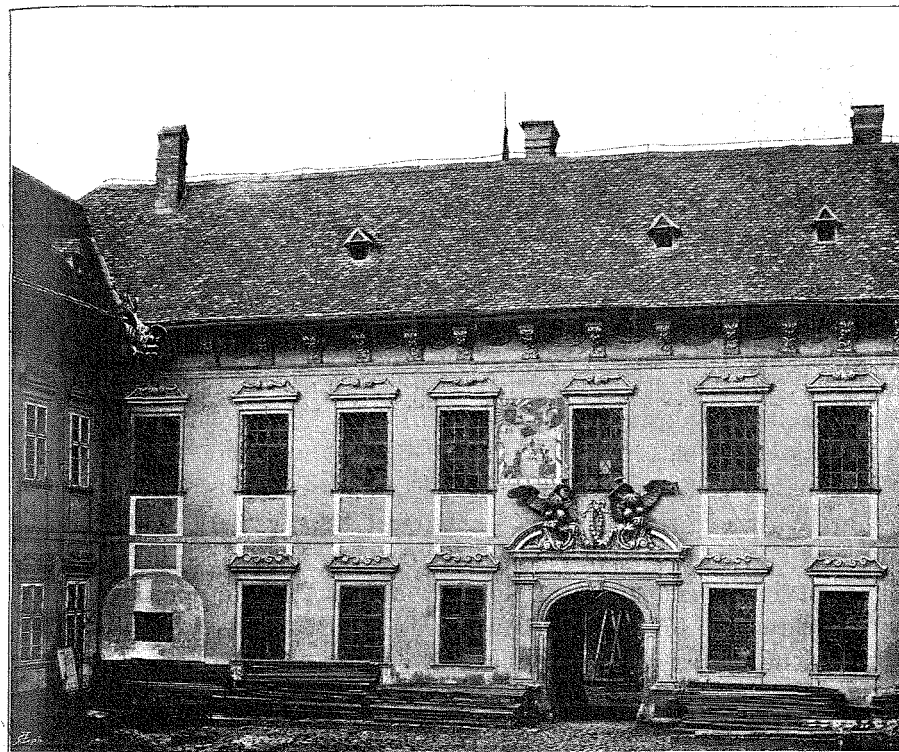
Poprava.

Stavby.

Řemeslníci a nádeníci hojně výdělků nalézali při pracích obecních na Špilberku, na hradbách městských, na kterých r. 1580 blesk zapálil přes 70 tun prachu ve bráně Veselé a r. 1596 ve bráně Brněnské, na kostelích, při dlažbě, při vodovodu a na mostech

brněnských. Kašny brněnské (na Horním, Dolním náměstí, Rybném trhu, u sv. Jana atd.) zdobili umělci (pozlacovači a malíři). Vystavěna nová zbrojnice (Zeughaus při radnici 1588), věž u sv. Jakuba (1583), věž u sv. Mikuláše (1595), dány hodiny na bránu

Zemské museum.

Obr. 23. První dvůr Zemského domu na Rybném trhu.

Měnínskou (1593), opraveny hodiny na radnici a u sv. Mikuláše. Hodiny počítány do 24 počínaje prvou po západu slunce, však začali počítati již také jen do 12 na polovičním orloji (1581). Opravena kaple P. Marie v radnici, do níž za sochu sv. Martina dány řezbáři 3 zl. (1602). R. 1601 vystavěn špitál sv. Štěpána. Jak Brno vypadalo, viděti z obrazu č. 24., jež r. 1593 uveřejnil B. Paprocký v díle »Zrcadlo slav. margkr. Moravského« na listě 386., zač obec dala mu na zvláštní prosbu (auf eine Petley)

Hodiny-

1 zl. Zámožnější žili z výtěžku vinic a polí, z řemesel a z obchodu. Cena peněz. Vážený měšťan Krybler (člen rady od 1564—1603) prodal r. 1600 obci do hospody 22 beček vína za 1232 zl. R. 1599 prodáván v hospodách máz vína po 6 kr., piva 2½ d., bečka vína po 25 zl., piva 2½ zl., míra chmele po 8 gr., pšenice 1 zl. 13 gr., žita 1 zl. 11 gr., libra hovězího 10 d. Již 1600 míra žita 2 zl. 12 gr. Kůň tažný 16 až 19 zl. (1594), tele 1 zl. 10 gr., cent prachu 24 zl. (1602). Panu Karlovi z Lichtensteina za pustý dům na Horním náměstí (reduta) r. 1600 obec dala 1000 zl. Příjmův od sv. Jiří 1601 do sv. Jiří 1602 obec měla 38.648 zl. 4 gr. 5½ d.; vydání v téže době 37.744 zl. 8 gr. 3 d.

Zábavy. Při přebytku páni konšelé často bývali veselí na hostinách, při kterých se skoro vždy tancovávalo. Bavivali se také honbou jelenů v městském příkopě u brány Dřevěné. Mezihradbí mezi branou Brněnskou a Zelenou obec přenechala kardinálovi z Dietrichsteina pro chov koní (1602). Měšťané nejraději bavivali se střelbou ptáků na vysokých tyčích na úpatí Špilberka. Vítěz (Vogelkönig) dostával od rady odměnou 6 zl., nebyl-li příslušníkem obce, 4 zl. Lid díval se nejraději na slavné průvody městem při návštěvě urozených osob (1581 arcik. Karel ze Štýrska, r. 1586 arcik. Arnošt, r. 1598 kníže Sig. Bathori atd.). Veliké slavnosti za zvuku zvonův a střelby děl byly pořádány 1595 na oslavu vítězství nad Turky u Ostřihomy, r. 1598 u Rábu, r. 1601 u Stol. Bělehradu, r. 1601 nad S. Bathorim u Barusta. Někdy stíhaly Brno také nehody: hrozná bouře (1593), zemětřesení (1590), neúroda (1598) a mor (1584, 1597).

Nehody.

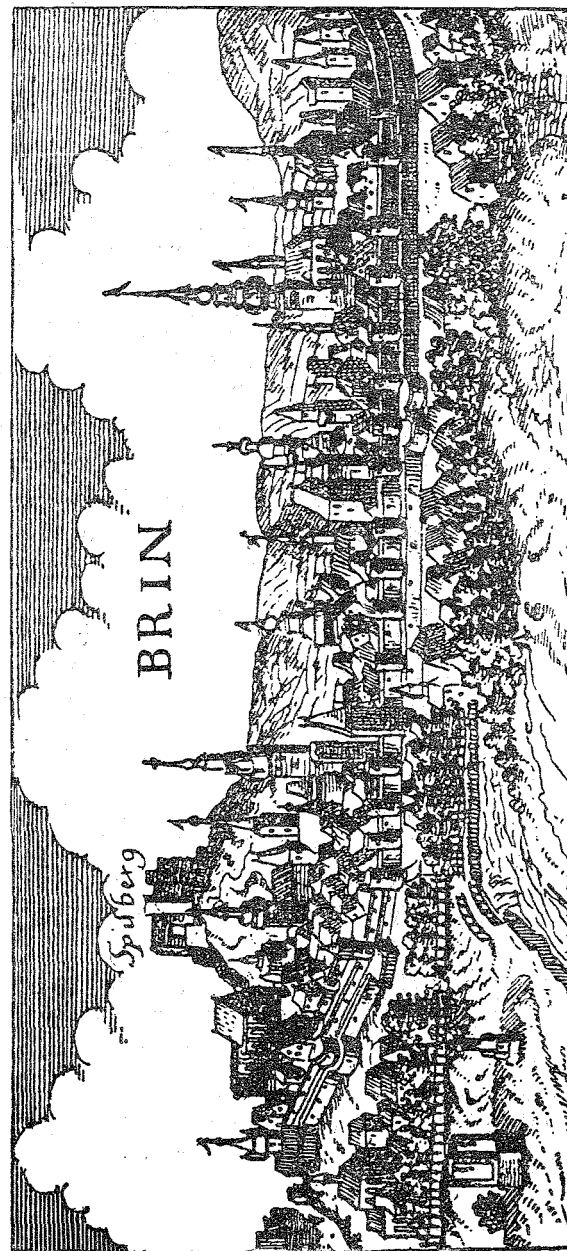
Bohatí nebo vynikající bývali pochováni v kostelích, ostatní na hřbitovech. R. 1580 byl pořízen nový hřbitov s kaplí P. Marie před branou Veselou (nyní zemský dům). Protestanté od r. 1600 na hřbitovech v Řečkovicích, v Líšni, v Pravlově, neb i v zahradách svých před městem (1601). Teprve r. 1604 vykázano jim místo na hřbitov na poli špitálním (sv. Štěpán), ale nesměl býti ohrazen. Samovrahové byli spalováni (1586).

Nový hřbitov.
Hřbitov protestantský.

Duchovenstvo.

O život duševní pečovalo duchovenstvo. Za Rudolfa působením biskupův St. Pavlovského (1579—98) a Frant. Dietrichsteina provedena v Brně katolická protireformace a napravena kázeň v duchovenstvu řádovém i světském. Učený

Zemské museum.

Obraz 24. Brno koncem 16. století (1593).

biskup Stanislav, jenž býval proboštem v Brně (1572—79), provedl na Moravě ustanovení sněmu tridentského. V Brně podpořoval hlavně jezuity a dbal o kázeň v duchovenstvu. Když 11. července 1579 byl zvolen za biskupa, byla většina obce i městské rady brněnské protestantskou.

Chrám
sv. Jakuba
prote-
stantským.

V kostele u sv. J a k u b a konány služby boží protestantské od kazatele německého i českého a pochovávalo obřadem nekatolickým. Faráře tam nebylo. Biskup hned psal městské radě, proč faru neobsazuje, a nabídl jim faráře z Modřic, jenž v Brně byl znám a vážen. Rada odpověděla, že očekává faráře z Vratislavě. Již r. 1582 správcem fary ustanoven brněnský kanovník Kryštof Kyrmeser, ale městská rada mu odňala příjmy. Dva cizí kazatelé kalvinští usadili se v Brně a popouzelili obec proti duchovenstvu katolickému. Biskup stěžoval si u císaře, jenž protestantismus v král. městech na Moravě přísně zakázal, ale zákazu nikde nedbáno. Teprve r. 1584 městská rada přijala za faráře děkana olomuckého Jana Rosenbluta, jehož biskup vřele doporučoval, poněvadž uměl německy i česky. Aby lépe vyšel, jmenován zároveň kanovníkem u sv. Petra. Však i potom faráři u sv. Jakuba rychle se střídali, poněvadž každý dobrovolně odešel, nemoha vyhověti ani protestantské obci ani radě. Ještě r. 1589 městská rada bez vědomí biskupova přijala za německého kazatele mnicha, jenž ušel z kláštera zahaňského ve Slezsku, a nic nedbala napominání ani hrozeb biskupových. Jaké duchovenstvo působilo u sv. Jakuba, nejlépe viděti z toho, že biskup 5. října 1591 dal zatknouti faráře Riedla i s kaplanem Augustinem a odvézti do Víškova. Pak asi nastal obrát, neboť 23. května 1594 vzbouřila se obec a hrozivě žádala na radnici, by ke sv. Jakubu dosazen byl farář evangelický, by v Brně trpěni byli novokřtěnci a by přísně zakročeno bylo proti jesuitům. Rada upokojila rozbouřenou mysl jen slibů. Energický biskup stěžoval si císaři 8. října 1595, že proti zákazu přijímají se do Brna za měšťany protestantští cizozemci a rozliční sektáři, kteří tupí náboženství katolické a v domech svých přechovávají kazatele kacířské s vědomím zem. hejtmana na Moravě usedlé. Tito kazatelé že zdržují se v Brně s vědomím městské rady, že přívrženci jejich svádějí starší z cechův a popouzejí proti náboženství katolickému, takže o Božím těle s procesím od sv. Jakuba šli jen zedníci a sladovníci a s procesím od sv. Petra

Vzbouření.

žádný cech, nýbrž ještě rouhali se Nejsvětější svátosti a mluvili proti císaři. Brzy zemským hejtmanem jmenován byl katolický pán Jáchym Haugvic (11./11. 95) a několik měšťanů brněnských pro kacířství obesláno do Prahy (20./1. 1596).

Proti-
reformace.

Již v květnu 1597 kázal u sv. Jakuba jezuita Rumelius ze Št. Hradce a o Božím těle šla s procesím obec i všechny tři rady, ač byly většinou protestantské. Na dvoře císařově zvítězila strana římskošpanělská, čehož důsledky dostavily se nejdříve v král. městech, kde král. podkomoří jali se zesilovati stranu katolickou. Po smrti Stanislava Pavlovského stal se biskupem nadšený kněz František z Dietrichsteina (1599—1636). Bratr biskupův, Sigmund, rovněž horlivý katolík, byl král. podkomořím na Moravě. Biskup a podkomoří přivedli katolictví v Brně k úplnému vítězství. Biskup-kardinál často přebýval v Brně a horlivě kázal, zpovídal, služby boží sloužil a okázalé slavnosti katolické pořádal téměř ve všech kostelích. Podkomoří všech slavností katolických osobně se účastnil a příkladem svým dodával odvahy katolické šlechtě i katolickým členům městské rady. Na velký pátek 1599 s katolickými členy městské rady nesl Tělo Páně z české kaple (sv. Mořice) v procesí do Božího hrobu u sv. Jakuba. R. 1600 na Velký pátek, Bílou sobotu i v neděli kardinál zpovídal a kázal u sv. Jakuba s takovým úspěchem, že sám kazatel evangelický, Pavel z Levoče, bývalý mnich katolický, veřejně podrobil se pokání a kardinálem přijat byl do církve. Také členové městské rady (Šimon Krybler, nejstarší člen od r. 1564) slavnostně vraceli se ke katolictví. Nekatolíkům odepřen pohřeb. I mnoholetý rychtář Kr. Čert musil býti pohřben v Řečkovících. Obec ještě 22. listopadu žádala městskou radu, by u sv. Jakuba mělo volnost také vyznání augsburské, ale žádosti nevyhověno. Dne 24. ledna 1601 kr. podkomoří nařídil Kryblerovi, nejstaršímu členu rady, by obeslal k sobě na 9. hod. ranní městskou radu. Dostavila se celá rada úřadující (9 protestantův a 4 katolíci). Podkomoří oznámil, že z nařízení císařova všichni členové rady musí býti katolíky. Také písař městský a menší písař, neboť císař nekatolických trpěti nebude. Tomáš Buček česky odpověděl, že zůstane věren přijímání pod obojí až do smrti. Nato podkomoří: »Milý Bučku, rozumem svým nic nepravíte. Máme jen jednoho císaře a lepšího nedostanem, ale císař takových Bučků dostane na tisíce.« V krátké době stali se všichni

katolíky i Buček (1602). Když 12. listopadu 1601 obec stěžovala si na radnici na faráře u sv. Jakuba i na kardinála, že nedovolují v kostele německy zpívat (písň protestantské), rada odpověděla, že ve věcech duchovních pánem je kardinál. Dne 28. ledna 1602 císař listem protestantismus v Brně přísně zakázal. Nato 20. března obec byla svolána na radnici, kde za přítomnosti všech tří rad císařský list byl lidu přečten a poslušnost přikázána. Dne 16. dubna zemský komorník Ladislav Berka na místě zemřelého podkomořího obnovil městskou radu — katolickou. Obec ztichla a rozkazu císařovu se podrobila. O Božím těle šly v procesí všechny tři rady, 24 předních měšťanů (ringsleute) za nimi se svícemi, pak všechny cechy a obec. Kdo z předních měšťanů na procesí nešel, byl pokutován. Brno bylo opět katolickým. Chrám sv. Jakuba stal se nejpřednějším a také nejkrásnějším, poněvadž r. 1583 byla dostavěna i věž. U sv. Jakuba biskup Stanislav r. 1591 udílel biřmování a kardinál Dietrichstein r. 1601 vysvětil tam 25 kněží. Učitel na škole u sv. Jakuba r. 1607 dostal od rady na celý rok 12 zl.

U sv. Petra
úpadek.

U sv. Petra nastal úpadek. Vikáři oddávali se životu nepořádnému a služby boží zanedbávali jak na Petrově tak zvláště v Komárově. Probošt r. 1586 žaloval dva vikáře, z nichž jeden prchl ze strachu před trestem, druhý pro nepolepšitelný život byl odstraněn. Biskup Stanislav 4. února 1590 přísně nařídil kapitule, by postarala se o pořádného vikáře pro zanedbávaný farní kostel v Komárově, kde občas jesuité farníkům přísluhovali. Kapitula sama r. 1590 byla v tuhém sporu s proboštem Vlčkem z Hlučína, poněvadž špatně hospodařil a nedbal o služby boží. Biskup obeslal obě strany na soud do Kroměříže (5. února). Správa farní u sv. Petra byla tak chatrná, že po r. 1595 zanikla a s ní snad také škola petrská. Obvod farní připojen ke sv. Jakubu. Dne 19. října 1602 zřízeno při kapitule brněnské stálé děkanství s náležitými povinnostmi a příjmy. Děkan byl prvním po proboštovi. Úcty duchovenstvo petrské nepožívalo. R. 1604 kapitula důrazně stěžovala si u městské rady, že nekatolíci duchovenstvo její tupí a napadají, ba jeden střelil prý z domu svého na kanovníka klidně jdoucího. Také příjmy kapitulní z venkova byly hodně rozchváčeny. R. 1601 byla dokončena stavba věže na Petrově a zavěšeny zvony.

Děkan.

U sv. Michala převor Romanus r. 1579 byl od biskupa Stanislava pochválen jako zbožný, dbalý o služby boží a jako obnovitel budovy klášterní. Však řádový dozorce z Itálie přibylý chtěl jej sesaditi, proti němuž ujal se ho biskup s pomocí zemského hejtmana. R. 1588 řád prodal část kláštera za 1000 zl. stavům na zemský dům. Vedle kaple sv. Václava na Rybném trhu připomíná se r. 1605 také kaple sv. Cyrilla a Metoděje.¹⁾ U sv. Mikuláše vystavěna věž a opatřena hodinami (1595). U sv. Tomáše žilo jen 6 mnichů. Převora Clementina biskup Stanislav r. 1590 káral pro zanedbávání řádové kázně, ale marně. Teprve 1594 zvolen převorem Basilius, jehož biskup císaři vřele doporučil. U P. Marie klášter byl zrušen a dominikánky přesídleny do Pustiměře, kde musily přijati řád benediktinský.

Kaple
sv. Cyrila
a Methoděje.

Zrušený klášter císař daroval r. 1578 jesuitům, kteří od sv. Petra hned se tam přestěhovali. Statky klášterní, jež spravovala městská rada, byly jí ponechány s povinností, by pečovala o výživu jesuitů. Inventář klášterní rada vydala jesuitům. Rektor Alex. Heller ještě 1578 uspořádal velikou slavnost Božího těla, která v Brně již několik roků se nekonala. Pak se přičinil, aby z Brna vypověděn byl nekatolický učitel. Dne 6. srpna otevřel trojtřídní školu v klášteře. R. 1581 z nařízení císařova městská rada vydala jesuitům také statky klášterní. Dne 26. června 1588 jesuité učinili s městskou radou smlouvu. Město pustilo jesuitům Švábku s dílem zahrady, pravou stranu Nové ulice, 3 chalupníky v Křídlovicích a před branou Veselou, 2 poddané v Nové Vsi (Král. Pole) a 7 chalupníků na Ponávce. Jesuité pak městu Hutterovu ulici a domy před Tišnovskou branou a práva od Nové ulice až po fortnu městskou. Také mu pustili výčep vína v klášteře, ale podrželi rozprodej vína v sudech obyvatelům brněnským. Kapitula darovala jim dvůr na Ponávě s příslušenstvím (Bratislavská) a propustila ze svazku kapitulního jejich dům na Petrově (dům Grodeckých). Jesuité obnovili chrám P. Marie, jež na sv. Kateřinu 1582 biskup Stanislav za veliké slavnosti posvětil, a kázali pilně ve svém chrámě

Klášter
herburský
dán
jesuitům.

Škola.

¹⁾ V urbáři Králové kláštera z r. 1605, jež měl správce Adolf Raab v Král. Poli (1901). Snad vznikla již poč. 15. stol., když zaveden byl v diecési svátek sv. Cyrilla a Metoděje.

i u sv. Petra a u sv. Mikuláše. Při svém chrámě hned zakládali mariánské družiny a zvelebovali školy. Do školy hrnulo se tolik dětí, že 1592—94 bylo třeba vystavěti novou školu, při které r. 1595 otevřeny byly třídy humanitní (gymnasium). Již 1606 studenti věnovali městské radě dialog o smrti sv. Jana, zač dostali 2 zl. V l. 1598—1602 vystavěl jim architekt Jiří Gyaldu s n y n ě j š í k o s t e l, na nějž náklad sehnal kardinál Dietrichstein mezi brněnskou šlechtou (Haugvic, Tovar, Berka, Dietrichstein). Dne 22. září 1602 byl nový kostel vysvěcen od kardinála za veliké slavnosti, která trvala 8 dní. V l. 1582—1631 vystavěli si veliký klášter, na nějž jim kardinál dával ročně 1000 tolarů. Kardinál byl největším dobrodincem řádu, zač mu již 1607 postaven ve chrámě mramorový pomník. Žáků měli přes 400, členů r. 1603 již 70. Ve škole, na kazatelně (u P. Marie, u sv. Jakuba, u sv. Mikuláše a u sv. Petra) a ve zpovědnici působili nejúsilněji, by Brno se stalo opět katolickým.

Minorité. Řád minoritský u sv. Jana byl v úpadku, že biskup r. 1590 pohnal guardiána k sobě do Kroměříže. Klášter klesal, až 28. června 1597 po smrti J. Šembery z Boskovic, klášterního patrona, zeť a dědic jeho Karel z Lichtensteina jej zavřel a svým lidem obsadil.¹⁾ Minoritův ujal se biskup Stanislav a provedl, že klášter jim byl vrácen (4. září 1597). R. 1600 chrám sv. Jana byl obnoven.

Kapucíni. R. 1603 přišel do Brna nový řád kapucínů. Městská rada prozatím dala jim kostel sv. Magdaleny, než si vystaví vlastní. Horlivě kázali také u sv. Jakuba. Brzy získali si v Brně mnoho příznivců. Pan Berka z Dubé vystavěl jim 1604—6 klášter a kostel sv. Kříže před branou Měninou (Celní křiž). Dne 28. března 1604 kapucíni uspořádali slavné nešpory u minoritů, po nichž u veliké slavnosti nesli kříž před bránu Měninou a zatknuli jej na staveništi. Provázeli je kartusiané, františkáni, augustiniáni, dominikáni, premonstráti, kardinál Dietrichstein, zem. hejtman Karel Lichtenstein, Berka z Dubé, mnoho prelátův a rytířův i paní na vozech, ale lidu málo. Očitý svědek Ludwig, katolík, viděl, že

¹⁾ Tehdy Lichtenstein zdědil také předměstí Novosady a Křidlovice, jež patřily k panství Pozořicům.

jesuité se tomu smáli. Propukla řevnivost mezi jesuity a kapucíny. V Brně ujímaly se okázalé slavnosti bez pravé zbožnosti.

Před branou Zelenou vznikl klášter františkánů u sv. Josefa. R. 1606 horlivý kardinál proměnil jejich dům řádový v klášter a chtěl jim postavití také kostel, ale městská rada

Klášter
františkánů.

Zemské museum.

Obr. 25. Biskupský dvůr = Zemské (Františkovo) museum.

zmařila kup potřebného pozemku. Kardinál obrátil se na nejvyššího kancléře českého, ale než věc vyřízena, byl císař zbaven vlády a v Brně nastala proměna ve věcech náboženských. U františkánů nastal úpadek (1582). U sv. Anny byli »nemalí neřádové«, takže r. 1580 císař nařídil vyšetřování a biskupskou visitaci. Johaniťům r. 1600 městská rada vrátila ze zástavy všechny statky jejich, poněvadž komtur řádový Moš z Mo-

ravičan je 1925 zl. vyplatil. V Králově klášteře trvala nekázeň, na kterou farář od sv. Jakuba r. 1582 žaloval biskupovi. U kartusiánů v Králově Poli r. 1590 byla vykonána visitace a převor byl sesazen, pak kázeň obnovena. U premonstrátů v Zábrdovicích rozmohla se nekázeň tou měrou, že biskup Stanislav i kardinál Dietrichstein marně snažili se o nápravu. Celkem však přičiněním jejich kázeň v duchovenstvu brněnském byla napravena. Kardinál Dietrichstein, jenž si v Brně koupil 5 domův a na jejich místě vystavěl veliký palác na Horním náměstí vedle staršího dvora biskupského (obr. 25.), stal se náčelníkem katolíků na Moravě.

Císař Matyáš (1608—1619).

Císař Rudolf po r. 1600 podporoval katolictví na Moravě velice horlivě, ale způsobem, jenž nevedl k cíli. R. 1602 složil z úřadu zem. hejtmana Jáchyma Haugvice, který pro mírnost a bezúhonnost byl v zemi oblíben, poněvadž prý byl u víře vlažným. Hejtmanem jmenoval horlivého katolíka Ladislava Berku z Dubé, který pro jízlivost, úskočnost a penězochtivost nebyl vážen ani u své strany. Když Berka r. 1604 pro zpronevěření peněz určených pro vojsko v Uhrách byl úřadu zbaven, stal se hejtmanem Karel z Lichtensteina, jenž nedávno vystoupil z Jednoty bratrské a dělal se horlivým katolíkem. Také jiné úřady zemské byly obsazeny katolíky. To katolicismu neprospělo, poněvadž pronetečnost císařovu poměry politické působením válečných událostí v Uhrách obrátily se v dobro protestantismu.

Když císař potlačoval protestantismus také v Uhrách, postavil se v čelo protestantův uherských Štěpán Bočkaj a, poraziv vojsko císařské v horních Uhrách, pokročil k hranicím moravským. I vyzval protestanty na Moravě, by se s ním spojili. Když tak neučinili, poplenil Moravu až k Hustopeči (1605). Všude bylo voláno po míru. Císař k ujednání míru zplnomocnil bratra Matyáše, který smluvil mír s Bočkajem i s Turky r. 1606. Když pak císař ujednaný mír potvrditi nechtěl, Matyáš postavil se v čelo Uhrů na obranu míru r. 1608. S Matyášem spojili se také stavové rakouští a po nějakém vyjednávání také Moravané.

Když stavové moravští byli vyzváni, by se spojili s Matyášem, sjeli se na radu do Brna koncem února 1608. Tehdy

hejtmanem zemským byl Lev Burian Berka, poněvadž císař Lichtensteina už r. 1607 sesadil, maje ho v podezření, že je přívržencem Matyášovým. Berka pro nedobré vlastnosti byl u všech nenáviděn, jeho jmenování všichni stavové nekatolíčtí i katolíčtí považovali zrovna za urážku. V Brně za sjezdu stavovského vypukla proti Berkovi nevole v celé prudkosti při soudě zemském dne 7. března. Karel z Lichtensteina, maje více než šedesát ozbrojených pánův a rytířův okolo sebe, činil Berkovi výčitky a vyhrůžky a tak se rozhorlil, že jej nazval zrádcem vlasti a bohaprázdnou šelmou. Stavové rozhodli, že takový člověk déle hejtmanem býti nemůže.

Jelikož stavů došla zpráva, že na volání Berkovo k Brnu blíží se císařské vojsko, a Brňané sami počínání stavů příznivi nebyli, odebrali se do Slavkova (9. března). Tam se usnesli, že na den 13. dubna sjedou se do Ivančic a císaře za propuštění Berky požádají. Císař sjezd do Ivančic zapověděl. Ale stavové v určený den přece se do Ivančic sjeli, Berku sesadili a zřídili prozatímnou vládu, v jejíž čelo postavili Karla z Lichtensteina jako direktora, ač duší a ředitelem celého toho ruchu byl Karel ze Žerotína, náčelník Bratří a nekatolíků na Moravě vůbec. Prozatímní vláda spojila se s Matyášem. Brněnští do Ivančic neprijeli, nýbrž zůstali věrni Rudolfovi. Avšak Matyáš z Moravy s válečným průvodem táhl do Čech a přinutil císaře, že smlouvou ze dne 26. června 1608 postoupil mu Uhry, Rakousy a Moravu. Později Matyáš stal se nástupcem bratrovým také v Čechách, ve Slezsku, v Lužici (1611) a v Německu (1612).

Moravané na sněmě v Olomouci (16. července) zvolili hejtmanem zemským Karla ze Žerotína, největšího vlastence a vzdělance na Moravě. Sněm vypravil poselstvo do Vídně k Matyášovi, by předložilo mu požadavky politické i náboženské a pozvalo jej k holdování do Brna. Matyáš slíbil přijetí 25. srpna, na který den položen do Brna příští sněm.

V Brně nový markrabě byl slavnostně uvítán. Páni, rytíři a zástupcové kr. měst, Brněnští na 100 koních, vyjeli Matyášovi naproti až před Modřice. Při setkání všichni sestoupili s koni a Žerotín jako hejtman zemský vítal markraběte pěknou řečí českou, po níž všichni jásotem markraběte pozdravili. Pak vsedli na

Rekatolizace.

Vpád Bočkajův.

Sjezd v Brně.

Sjezd v Ivančicích.

Morava postoupěna Matyášovi.

Karel Žerotín hejtmanem.

Matyáš v Brně.

koně a jeli do Brna. Napřed Brněnští na 100 koních, služebnictvo šlechtické, skvostný kůň Matyášův v ceně 1000 dukátů, pážata, trubači, zástupci měst, rytíři, páni, maršálek s obnaženým mečem, markrabě, nejvyšší komorník, nejvyšší podkoní, komorníci, šlechta, družina markraběcí, služebnictvo a dva zástupy jízdy. Když průvod přijel ke kostelu sv. Václava, pozdravil markraběte výstřel ze 44 děl a stříleno na Špilberku i na zdi městské. U chrámu Všech svatých pozdravilo markraběte duchovenstvo vyšší, totiž prelátí zemští se zástupcem kardinálovým. Probošt brněnský Hynek z Kolovrat uvítal panovníka řečí latinskou. Matyáš sestoupil s vozu a políbil kříž jemu podaný. Pak se průvod bral ku bráně Brněnské. Tam pozdravila panovníka městská rada a písař městský (syndikus) uvítal jej řečí německou. Arcikníže poděkoval a vsedl na koně, jež za uzdu vedl Žerotín s hlavou obnaženou. Před ním ubírali se rytíři, páni a nejvyšší úředníci zemští. Osm členů rady brněnské neslo nad markrabětem damaškový baldachýn. Průvod bral se za zvuků hudby, všech zvonův a hřímání děl i za velkého návalu lidu do chrámu s v. J a k u b a, kde zapěno slavné Te deum. Z kostela markrabě byl doprovázen k žerotínskému paláci na Velkém náměstí, kde byl ubytován.¹⁾ U schodů uvítal jej kardinál Dietrichstein a doprovodil do komnat. Šlechticové klečící líbali ruku nového panovníka.

Sněm
v Brně.

Druhého dne (26. srpna) zahájen s n ě m v zemském domě, kdež stavové stanovili požadavky náboženské i politické. Následujícího dne předloženy markraběti. Nastalo vyjednávání, poněvadž Matyáš naprosté svobody náboženské povolití nechtěl, nýbrž v odpovědi prohlásil jen povšechně, že n i k d o n e m á b ý t i s t í h á n p r o s v ě n á b o ž e n s t v í (30. srpna). V královských městech služby boží protestantské uvnitř hradeb nepovoleny, ale protestanté směli na služby boží k sousedním šlechticům.

Holdování.

Potom bylo markraběti holdováno v kostele sv. Michala, kam uveden byl zase slavnostně (30. srpna). Kardinál sloužil mši za slavné asistence zemských prelátů. Po mši Žerotín oslovil markraběte řečí českou, kterou v němčinu překládal pan Jiří z Hodic. Pak markrabě přísahal na evangelium českou přísahu, kterou mu

¹⁾ Dům Žerotínův stával vedle domu Kounicova na Dolním náměstí. Z obou vznikl nynější palác Kounicův.

Žerotín předčítal, že bude zachovávat svobody zemské. Nato Žerotín složil úřad svůj v ruce panovníkovy a nejpřednější z pánů, prelátův a rytířův přistoupivše rukoudáním i ústy slibovali věrnost a poddanost. Ostatní zdvihše dva prsty říkali přísahu za hejtmanem K. Žerotínem. Pak markrabě vrátil se do příbytku a po hostině bavil se s pány a rytíři rozmanitými závody. Dne 31. srpna dopoledne byl na mši a na kázání u Jesuitův. Odpoledne s kardinálem a s četnou šlechtou byl u nich na slavnosti, při které studenti sehráli veselohru. Dne 1.—2. září vyjednáváno se sněmem o požadavky p o l i t i c k é. Pak 3. září přísahali Brňané. Na rozkaz panovníkův všechny tři rady s obcí brněnskou dostavily se k příbytku jeho. Členové rady uvedeni do paláce, kde přísahali věrnost a poddanost jeden po druhém kancléři na místě panovníkově. Občané stáli před palácem. Zemský komorník vyzval je s chodby ku přísaze, předčítal z knihy Tovačovské přísahu česky a lid ji opakoval. Potom panovník se stavy odebral se do zemského domu, obnovil úřady zemské a sněm ukončil. Celá Morava jásala, že obnoveny svobody politické i náboženské. Žerotín ponechán hejtmanem zemským a Lichtenstein jmenován knížetem. V Brně strojeny mnohé slavnosti a hostiny na počest panovníkovy. Darován mu také krokodil, jež on při odjezdu odevzdal městské radě (Krokodil.) na památku.

Za Matyáše moc stavovská (šlechtická) všude pohltila úplně moc panovníckou. Stavové vyšší zeslabili tudíž také význam a moc kr. měst. V Brně i v ostatních kr. městech r. 1609 dosáhli privilegia, že vyšší stavové i kláštery volně smějí do města přivážeti cizí pivo pro svou potřebu a vína, co chtějí, jen je nesmějí prodávati. Městská rada dostala se ještě ve větší závislost na kr. podkomořím. Podkomoří Karel Haugvic z Biskupic dne 1. září 1610 obnovil radu brněnskou a dosadil do všech tří rad 6 nových členů, do každé jednoho katolíka a jednoho protestanta. Protestantismus v Brně zase se rozmohl, ale jen nakrátko, neboť kardinál a jesuité všemožně tomu bránili a udrželi převahu katolicismu až do r. 1619. Nejvíce povznesl se nový klášter f r a n t i š k á n e k před branou Zelenou, když kardinál vymohl jim pozemky na stavbu kostela a svým nákladem postavil jim chrám s v. J o s e f a (1616) (obr. 26.). Přímluvou kardinálovou dostalo se jim také ma-

Městská
rada.

Protestan-
tismus.

Katoli-
cismus.

Chrá-
m
sv. Josefa.

lého nadání od císaře (1615 a 1616), které sám velmi hojně rozmnožil a stal se zakladatelem toho kláštera (23. dubna 1617). Působením kardinálovým i jesuitův na dvůr císařský městská rada zůstala v podstatě katolickou a rozvoje protestantismu nikterak nepodporovala, nýbrž všemožně mu bránila, uvěznujíc horlivější nekatolíky z obce. Jinak starala se jen o správu obce. R. 1615 dala kr. podkomořímu za obnovení rady 42 celých tolarů čili 50 zl. 12 gr. a paní jeho 24 dukátů čili 48 zl. Na pozlacení knoflíku na radnické věži r. 1616 dáno 80 dukátů po 2½ zl. rýnském čili 171 zl. 12 gr. 6 denárů moravských.

Obec.

Obec či lid byl většinou protestantský, ale proti radě nic nemohl poříditi, poněvadž císař protestantismu nepřál, nýbrž v kr. městech podporoval obrat měšťanů k víře katolické. Obec čili měšťané byli z větší části již národnosti české, ale rada převahou německá; úřadování v obci bylo německé a české, navenek české. V Brně vše rázem se změnilo za nástupce císařova.

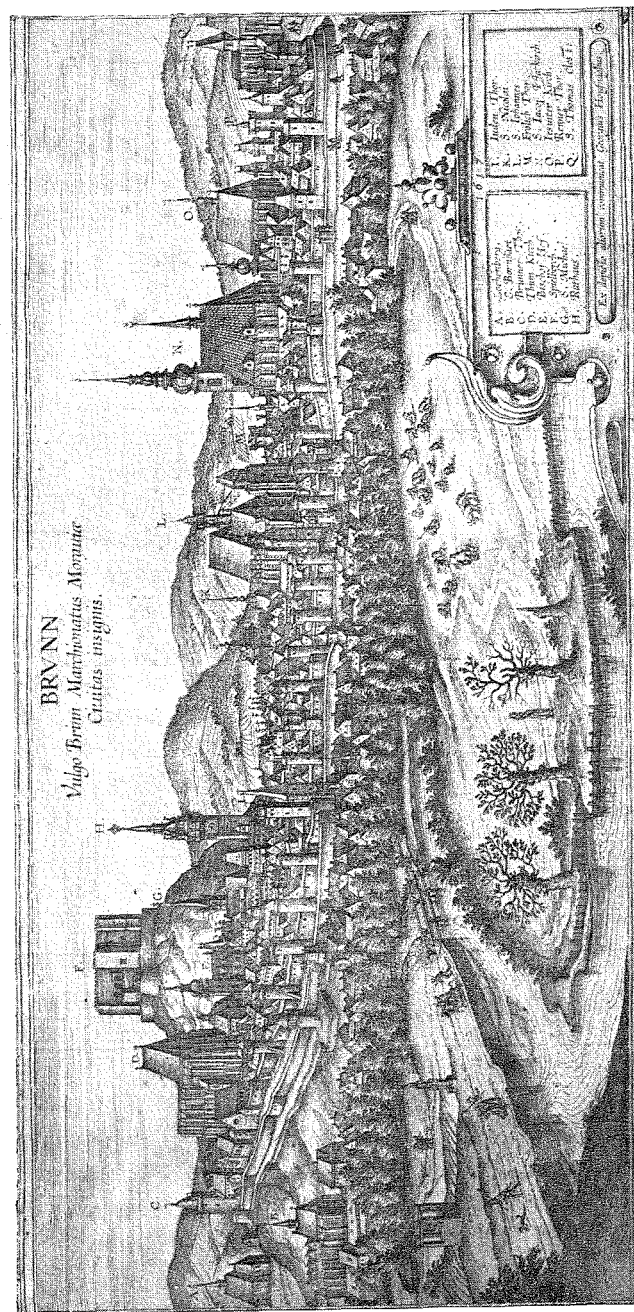
Ferdinand přijat za nástupce.

Poněvadž císař Matyáš potomků neměl, hleděl nástupnictví v panství svém zjednati bratranci Ferdinandovi Štyrskému. Sněm český přijal jej za krále 6. června 1617 skoro všemi hlasy. Dne 19. června byl v Praze za velikých slavností korunován. Z Čech odebral se na Moravu do Brna, kde 6. září 1617 od sněmu zemského byl přijat za markraběte, když potvrdil svobody zemské. Ve věcech náboženských slíbil, že zachová se tak, jako předkové jeho císař Ferdinand, Maxmilian, Rudolf a Matyáš. Potom přijat byl za panovníka ve Slezsku a v Lužici. Dne 16. května 1618 byl zvolen na sněmě v Prešpurku také za krále uherského.

Povstání v Čechách

Od té doby císař Matyáš nic nedbal na protestantské stavy v žádné zemi. Proto protestantští stavové v Čechách se vzbouřili 23. května 1618 a chtěli Habsburky svrhnouti s trůnu. Pro záměr svůj hleděli získati protestantské stavy také na Moravě, ve Slezsku, v Lužici, v Rakousích a v Uhrách. Moravané na radu Žerotínovu na sněmech v Brně v srpnu a v prosinci 1618 odpírali, poněvadž Žerotín předvídal smutný výsledek povstání. Odepřely tedy také země ostatní. Císař brzy zemřel (20. března 1619). Dne 26. března Ferdinand II. českým listem z Vídně oznámil stavům, že nastoupil po Matyášovi.

Městská rada. Popis města Brna 1626.

Obr. 26. Brno r. 1617.

B. Doba úpadku (doba střední)

(1620—1848).

Ferdinand II. (1619—1637).Čechové
vtrhli na
Moravu.

Po smrti císařově Moravané spojili se s Čechy přes odpor Žerotínův. V dubnu 1619 vůdce vojska českého hrabě Thurn vytrhl na Moravu, by ji získal proti králi Ferdinandovi. V Jihlavě měšťanstvo uvítalo jej s jásotem (23. dubna). Ve Znojmě přivítala ho většina šlechty moravské. Ze Znojma táhl do Brna. Sem na počátek května král Ferdinand položil sněm zemský.

Sněm
v Brně.

Na sněm brněnský sjela se šlechta katolická i protestantská. Když protestantská šlechta v průvodu jízdy Thurnovy blížila se od Znojma, vyjela jim katolická půldruhé míle naproti (2. května). Obec čili lid brněnský uvítal šlechtu s jásotem a provázel ji na Velké náměstí, kde v paláci hraběte Oldřicha z Kounic stavové protestantští konali krátkou poradu. Po hodině Ladislav Velen ze Žerotína otevřel okno a tázal se lidu před palácem shromážděného, chce-li býti zajedno se stavy? »Chceme« zněla z tisíců hrdel hřmotná odpověď obce. V tom okamžiku obec brněnská čili lid splynul se stavy zemskými v jedno snahami náboženskými, politickými i jazykem. Obec brněnská byla již smýšlením česká, ale německá rada městská vzdalovala se hnutí českého a zůstala králi věrna. Měšťanstvo se ozbrojilo a přidalo k vojsku Thurnovu, rozloženému na Zelném trhu, i k vojsku stavovskému před městem, které vtrhlo do Brna a obsadilo brány městské. Stavové čili šlechta se zástupci kr. měst a měšťanstvo brněnské odebrali se na Zelný trh, kde se zdviženými prsty zavázali se přísahou, že při sobě věrně státi a jedni druhým pomáhati chtějí do posledního přemožení.

Odpůrci.

Stavové pak odebrali se do paláce kardinála Dietrichsteina, jenž byl nejvyšším velitelem stavovského vojska, otázat se, dal-li rozkaz, aby vojsko stavovské spojilo se s Ferdinandem, jak chtěli vůdcové jeho Albrecht z Waldsteina a Jiří z Náchoda. Když kardinál za velikých proseb dokázal, že takový rozkaz nedal, stavové odebrali se do domu Žerotínova na Velkém náměstí a pak do domu Lichtensteinova v ulici Minoritské (dům Šemberův) s otázkou, vědí-li o zradě Waldsteinově a Náchodského. Oba ode-

přeli. Karel Lichtenstein rukou dáním se zavázal, že chce při stavech státi životem i statkem. Dietrichstein a Žerotín byli v bytech svých opatření stráží mušketýrův.

Měšťané brněnští zatím vnikli do radnice a urputně doráželi na městskou radu, by se spojila se stavy. Starosta se syndikem čili s písařem městským marně se namáhali rozzuřenou obec utišiti. Zatím dostavili se stavové a vytýkali radě, proč obsadila Špilberk 150 mušketýry. Rada odpověděla, že se tak stalo z vůle obce, což přítomné měšťanstvo hřmotně popřelo. Proto mušketýři byli se Špilberku odvoláni, od městské rady propuštěni z přísahy a vstoupili do služby stavům. Klíče od města i od hradu byly starostovi odňaty a odevzdány veliteli stavovského vojska Stubbenvollovi. Brno bylo se stavy zajedno.

Městská
rada.

Druhého dne výbor stavovský odebral se ke kardinálovi a přiměli jej ke slibu, že bez vůle stavů města neopustí. K témuž zavázal se Ladislav Popel z Lobkovic, od r. 1615 hejtman zemský, a Karel ze Žerotína, jenž se svolením stavů Brno brzy opustil a odebral se na statky své do Rosic.

Odpůrci
zabezpečeni.

Jednání sněmovní bylo zahájeno 4. května. Stavové sesadili Ladislava Popela z Lobkovic z úřadu hejtmanského a kardinál vzdal se zemského velitelství i správy pokladny stavovské. Veliteli nad jízdou stavovskou byli jmenováni Petr Sedlnický a Ladislav Velen ze Žerotína, nad pěchotou Fridrich z Tiefenbachu. Pro správu země zvoleno 30členné direktorium (12 za pány, 12 za vládky a 6 za král. města). Za Brno byli členy vlády direktorské Hanuš Dorn, jenž vedl její německou korespondenci, a Eliáš Netolička. V plném sněmě dne 11. května prohlášeno, že stavové moravští spolčují se s českými stavy proti komukolvěk.

Direkto-
rium.

Stavové, vyloučivše duchovenstvo ze sněmu, vypověděli jesuity ze země a statky jejich zabavili (6. května). Do koleje brněnské dostavila se komise stavovská s vypovídacím nařízením v poledne 8. května 1619. V klášteře bylo už jen 37 kněží starších a 2 nemocní, kdežto mladší členy vypravil rektor Stanislav Brochovský už před několika dny do Vídně. Nemocní mohli zůstatí v klášteře, ostatní však musili hned vstáti od oběda a opustiti klášter, opatřivše se jen pláštěm, kloboukem a brevířem. Jmění klášterní bylo zabaveno a dáno ve správu obci.

Jesuité
vypověděni.

Protestantů u sv. Jakuba. Městská rada z rozkazu direktorů byla obsazena měšťany protestantskými a dosazeno protestantské úřednictvo městské. Ke kostelu sv. Jakuba dosazen farář evangelický a český i německý kazatel. Katolíci byli přikázáni ke správě farní kláštera minoritskému u sv. Jana.

Nový sněm. Proti Moravanům na sklonku července vypraven Ferdinandův velitel Dampierre, ale 5. srpna byl u Vistonic poražen od Tiefenbacha. Účinky vítězství jeví se hned na novém sněmě, který byl svolán do Brna na 6. srpen. Sněm byl zahájen 7. srpna. Schválil spolek Moravanův učiněný zatím na generálním sněmě v Praze 31. července s Čechy, Slezany a s Lužičany. Dále usneseno najati nové vojsko 1500 pěších pod velením Rudolfa ze Šlejnic, takže vojsko moravské vzrostlo na 6500 mužů. Také vypověděni ze země katolíci pán, kardinál z Dietrichsteina, kníže Karel z Lichtensteina, Zdeněk ze Žampachu, Jan Kavka z Řičan, Albrecht z Waldsteina, Jiří z Náchoda a statky jejich zabaveny. Rovněž nařízeno zabavení všech statků duchovních, totiž statky biskupské, klášterní a statky kapituly olomucké i brněnské. Zabavené statky měly být prodány a z výtěžku probošti, kanovníci, opati, klášterníci a klášternice slušně zaopatřeni. Veškerým stavům dána lhůta 4 neděl, aby se přidali k jednání stavovskému, nebo statky jejich budou zabaveny.

Pustošení v Brně. Při zabavování církevních statků v Brně protestanté zpusťovali všechny kláštery, zvláště minoritský, tomášský, kartouzský a zábrdovický. S duchovenstvem nakládali velice hrubě, ba některé uvěznili, tak opata zábrdovického a petrské kanovníky. Pronásledovaného duchovenstva neujal se nikdo.¹⁾

Fridrich králem. Zatím na generálním sněmě v Praze Čechové, Moravané, Slezané i Lužičané prohlásili Ferdinanda II. zbaveným koruny české (21. srpen). Dne 26. srpna většina stavů českých zvolili králem Fridricha, kurfiřta falckého, což druhého dne schválili

¹⁾ Ze by tehdy protestanté vystavěli domy na pozemcích kláštera minoritského na východní straně, jak tvrdí d'Elvert ve spise »Die Schweden vor Brünn« str. 11. ř. 3. etc. a po něm ostatní spisovatelé, pokládám za nemožné, neboť v té době bouřlivé nebylo kdy na stavbu domův a pak po r. 1620 byla by jistě nastala náhrada. Spíše v druhé polovici 17. st. klášter z nouze postoupil obci a prodal měšťanům část zpustošených pozemků.

také zástupci moravští, slezští a lužičtí. Tehdy Ferdinand zvolen byl ve Frankfurtě za císaře německého. Dne 4. listopadu Fridrich byl korunován v Praze od představeného církve protestantské a od staršího Jednoty bratrské.

Na Moravě stavové 9. prosince konali sjezd v Brně, na němž direktori vzdali se vlády. Ladislav Velen ze Žerotína byl zvolen za hejtmana zemského, by spravoval zemi do příjezdu králova. Sjezd prohlásil stav prelátský za zrušený, takže potom měli být v zemi jen tři stavy zemské: panský, rytířský a městský. Příští sněm položen ku příjezdu královu.

Koncem ledna 1620 nový král »zimní« vydal se s četnou družinou do Brna, by přijal holdování Moravanů. Před Brnem hodinu cesty na jihlavské silnici dne 4. února přivítala krále šlechta moravská v průvodu 1500 jezdcův a provázela jej do Brna. Před branou Brněnskou pozdravila krále městská rada brněnská s měšťanstvem. Nato třikráte vystřeleno z děl na Špilberku. Potom šlechta sestoupila s koní, zemský hejtman uchopil za uzdu koně králova a obvyklý slavný průvod ubíral se do kostela je-suitského, který nedávno byl proměněn v modlitebnu bratrskou. Po krátké modlitbě král byl doprovoben za Zelný trh, kdež ubytoval se v paláci Dietrichsteinově. Dne 6. února na sněmě byla slavnost holdovační. Všichni stavové holdovali slavně, až na Karla ze Žerotína, ač v Brně přítomen byl. Po hostině v paláci král poručil přivést Žerotína. Jednali dlouho, král velmi se namáhal po dobrém i hrozbami získati jej na stranu svou, ale Žerotín neohroženě hájil, že stavové povinni jsou věrností Ferdinandovi. Za živého rozkladu naznačil Fridrichovi, jak neblahý osud připravuje sobě i Moravě. Byl propuštěn v nemilosti. Rozmluva s Karlem naplnila krále úzkostlivostí a zámčivostí, ze které ho nevyvedly všechny slavnosti v Brně pořádané.

Z Brna král Fridrich přes Olomouc odebral se do Slezska, kdež mu také holdováno. Zatím císař Ferdinand sebral veliké vojsko, které porazilo Fridricha na Bílé hoře u Prahy, kdež nejstatečněji bojovali Moravané (8. listopadu 1620). Bitva měla nešťastné následky, jak Žerotín předpovídal.

Stavové moravští hned podrobovali se císaři, žádající jen všeobecné odpuštění. Když císař odpověděl, že se rozhodne, až

Sjezd v Brně.

Sněm v Brně.

Holdování.

Bitva na Bílé hoře.

Sjezd v Brně. se stavové úplně pokoří, pokusil se hrabě Thurn, jenž s několika tisíci uherského vojska přitáhl do Brna, povzbuditi Moravany k dalšímu odporu. V zoufalém strachu a nejistotě přidali se mnozí k němu, zvláště lid brněnský jevil dosti odhodlanosti, ale brzy vše ochablo. Ze sjezdu brněnského stavové přes odpor Thurnův a Petra Sedlnického, náměstka zem. hejtmana, vypravili k císaři poselstvo, že Moravané se vzdají, budou-li jim potvrzeny dosavadní svobody. Císař odpověděl odmítavě. Zatím již vtrhlo na Moravu císařské vojsko a stavové 12. prosince z Brna rozkázali stavovským posádkám, aby hned vyklidily všechna města i tvrze. Poselstvem do Vídně 22. prosince vzdali se úplně. Thurn odtáhl do Uher. Dne 1. ledna 1621 přitáhl do Brna císařův generál Buquoy, jehož stavové i lid uvítali velice pokorně. Brnu nastaly zlé časy, poněvadž vojsku ve všelikých násilnostech nikdo nebránil.

Moravané se vzdali.

Dietrichstein správcem Moravy. Správa Moravy svěřena od císaře kardinálu Dietrichsteinovi (17. ledna). Stavové rázem pozbyli všech svobod politických i náboženských. Královská města pozbyla samosprávu i jmění. Brno stalo se sídlem vladaře kardinála, nejvyšších úředníků zemských i kancléře Zdeňka z Lobkovic, jenž vyšetřoval vinu povstalců moravských. Dne 7. března 1622 vydán seznam obviněných Moravanů, jichž bylo na 200. Byli postaveni před soud 10členný, jemuž předsedal Dietrichstein, a všichni byli odsouzeni. Kdo prchli z vlasti, odsouzení k smrti a ztrátě statků. Kdo neprchli, byli uvězněni na Špilberku. Dne 3. listopadu 1622 všichni zajatci byli povoláni na brněnskou radnici a konečný rozsudek jim oznámen. Života zbaven nebyl nikdo, ale potrestáni buď doživotním vězením na Špilberku nebo ztrátou statků. Pro správu příjmů panovníkových z Moravy zřízena v Brně 7. července 1621 Král. komora (Rentamt), jež už potrvála stále.

Soud.

Král. komora.

Městská rada katolická.

Městská rada i úřady městské osazeny jen katolíky, městský hrad Špilberk byl zabaven, jesuitům i ostatním klášterům přiřknut dřívější jejich majetek i náhrada za utrpěné škody. Poněvadž vláda císařská potřebovala mnoho peněz, byly stavům ukládány veliké kontribuce, obzvláště městům. Brno musilo zaplatit 30.000 tolarův, na něž městská rada koupila provázku a plátna za 5 zl. 6 gr. a 6 denárů. Ale daleko horším břemenem bylo vydržování císařského vojska, jež obyvatelstvo brněnské hrozně

týralo. Měšťanstvo bylo odzbrojeno. Císařským nařízením 3. května 1621 v král. městech na Moravě (kromě Kyjova) ustanoveni císařští rychtáři vedle městských volených. Měli hájiti zájmů císařových ve městech proti městské radě a konali dozor na městskou radu v každém oboru jejího působení. V městské radě zasedali na prvním místě; bez jejich vědomí nesměla městská rada ani obec býti svolána. Zprávy dávali kr. podkomořímu. Podkomořím jmenován Karel Haugvic. Městskou radu po r. 1620 sázel či vlastně obnovoval kr. podkomoří, zač musil býti prošen a dávány mu veliké dary. První konšel slul primátor.

Císařský rychtář.

Primátor.

Hanuš Dorn, člen zatímné vlády direktorské za město Brno, byl odsouzen k doživotnímu vězení, druhý člen direktoria Eliáš Netolička zatím zemřel. Ostatní měšťané potrestáni pokutami dle provinění. Šlechtické domy protestantské v Brně byly zabaveny a poděleni jimi přívrženci císařovi. Když byli účastníci povstání potrestáni, vystoupeno proti všem nekatolíkům. Počátkem r. 1622 vypověděni z Brna nekatoličtí kazatelé i učitelé a na jejich místo dosazeni katolíci. Dne 19. dubna 1622 zakázáno nekatolíkům v Brně choditi na služby boží do sousedních osad patřící vrchnostem nekatolickým. Z jara r. 1623 vydán rozkaz, aby nekatoličtí kazatelé opustili celou zemi. Když se tak nestalo, vydal císař 27. prosince 1624 přísnější rozkaz a nařídil vladaři kardinálu Dietrichsteinovi, aby jej provedl císařským vojskem, jemuž velel Maxmilián Lichtenstein. Dne 22. března 1625 kardinál jménem císařovým nařídil, aby v král. městech do svatodušních svátků všichni protestanti, kteří se katolíky státi nechtějí, domy a ostatní statek prodali, z prodeje čtvrtý díl městu na zaplacení daní veřejných odvedli a pak z města i ze země se vystěhovali. V Brně obyvatelstvo vrátilo se k víře katolické bez nucení, nikdo neodvážil se rozkazů císařských neuposlechnouti, poněvadž ve městě i na hradě bylo císařské vojsko. Kdo nebyl katolíkem, nesměl ve městě ani obchodu ani řemesla provozovati, sňatek manželský byl platným jen ten, který byl posvěcen po způsobu katolickém, jen katolíci směli býti měšťany a činiti platnou závěť. Cechy měly dbáti, aby mistři s rodinami pravidelně do kostela chodili a se postili, k čemuž tovaryše a učně přidržovati měli zase mistři.

Trest.

Brno katolickým.

Správa duchovní. O služby boží a výchovu mládeže v duchu katolickém pečovalo hojné duchovenstvo klášterní, jež v horlivosti povzbuzoval příkladem, slovem i hojnou podporou všemohoucí a neunavitelný kardinál Dietrichstein. R. 1629 v Brně vykonána generální visitace, která měla zjistiti tehdejší stav kostelů a provésti náhradu rozebraných statků. Kolem kostela sv. Petra rozkládal se ještě rozsáhlý hřbitov s kostnicí ohrazený zdí. Kapitula brněnská žádala všecky rozebrané statky s úroky, pak chrám sv. Jakuba, potom hranice farní z r. 1293 a právo, by při všech procesích a slavnostech městské duchovenstvo i lid shromažďovali se v kostele kapitulním, z něho vycházeli a do něho se zase vraceli (2. srpna). Oživnul tedy starodávný spor mezi farou sv. Petra a sv. Jakuba, který skončil vzájemným dohodnutím. Kostel sv. Jakuba zůstal městským. Faře sv. Jakuba patřily dva filiální chrámy: sv. Mikuláše na Dolním náměstí, kde služby boží od r. 1622 konali jesuité česky, a chrám sv. Magdaleny. Od r. 1624 faře jakubské připadl chrám sv. Jana při komendě křížovnické a od r. 1638 také filiální kostel sv. Víta v Králově Poli, kde správu farní vykonával jeden kaplan od sv. Jakuba. Z chrámů klášterních nejdůležitějším stal se jezuitský. Při kostele P. Marie byl v l. 1582—1631 vystavěn ohromný klášter o 3 poschodích se 7 dvory. Dne 8. března 1621 jesuité vrátili se z Vídně do kláštera a hned otevřeli také školy. Již 10. března byl chrám znova vysvěcen od biskupa Hynka z Kolovratu. R. 1622 při klášteře zřízen seminář pro chudé chlapce ve dvou koupelných domech. Náhradou za utrpěné škody dostali od císaře 1. září 1622 panství Poleradice a 30. srpna 1623 panství Řečkovice. R. 1629 svěřena jim také duchovní správa na Špilberku (11. ledna). Také ostatním klášterům dostalo se náhrady za škody z l. 1619—20. Kartusiané v Králově Poli r. 1622 dostali náhradou zabavený statek Viléma Munky z Ivančic na Svitavském předměstí brněnském (Cejl): svobodný dům Redlín (Radlas) s blízkým mlýnem, hospodu a jatku s několika poddanými na Cejlu a na Nové ulici.

Kázeň napravena. Nejdůležitější následek po bitvě bělohorské pro duchovenstvo v Brně byl ten, že v duchovenstvu světském i v klášterním provedena očista mravní, všude obnovena přísná kázeň dle

stanov koncilia tridentského, což bylo největší zásluhou kardinála Dietrichsteina.

Obec čili měšťanstvo bylo spravováno městskou radou. Moc rady městské byla velice sůzena. Soudnictví městskému zasažena r. 1628 těžká rána, když u soudů městských nařízeno písemné řízení a nařízeno bylo odvolání ke králi čili kapelech jeho v Praze. Městská rada byla sice přímo podřízena jen kr. podkomořímu, ale nepřímou stala se závislou také na všech úřadech císařských, když r. 1636 v Brně byl zřízen královský tribunál v zemském domě.

Po smrti kardinála Dietrichsteina (19. září 1636), jenž po 16 let spravoval Moravu jako císařův místodržitel (gubernátor), byl v Brně zřízen **kr. tribunál** čili nejvyšší úřad pro správu Moravy (19. prosince 1636). Kr. tribunál skládal se z kancléře, dvou radů, dvou sekretářův a z písaře, jimž předsedou a hlavou byl **zemský hejtman**. Měl značnou moc správní (politickou), soudní, pak ve věcech komorních (finančních) a ve vojenských na úkor předbělohorských úřadů zemských (stavovských), čili byl to úřad královský, kterým panovník vykonával moc svou na Moravě. Rozkazy královského tribunálu vykonávalo 5—6 krajských hejtmanů. Hejtman pro kraj brněnský sídlil v Brně.

Tyto úřady dávaly rozkazy městské radě prostřednictvím kr. podkomořího, ale časem podkomořímu zbylo jen obnovování městské rady. Městské radě zbylo jen vykonávat v obci rozkazy úřadů královských, pečovati o pořádek ve městě, spravovati daň městskou a jmění městské. Blahobyť v Brně byl zničen. Brno sice kromě Špilberka neztratilo žádných statků, poněvadž Dietrichstein listem 2. března 1623 vřele přimlouval se u císaře, že městská rada dlouho zůstávala věrnou králi a město jen z přinucení přidalo se ku povstání, ale třicetiletá válka (1618—1648) důsledky svými zničila blahobyť v Brně. Obec musila vydržovati cis. vojsko, což bylo pravou trýzní nejen jednotlivcům, nýbrž do dluhů přivedlo celé město. Dle účtů městských vydalo Brno z obecního jmění v l. 1621—24 pro císaře, pro jeho komisaře, generály, pro gubernátory a pro císařské pluky hotových 540.000 zl. Kolik asi dělalo, co hrubé a nevázané soldatesce musili poskytnouti měšťané! Nad to r. 1623 sibiňský kníže Bethlen Gabor spálil předměstí

brněnská. Pro tato vydání císař listem 19. prosince 1624 od-
pustil Brnu v šelický dalším trest. Měšťanstvo bylo opět
ozbrojeno. Však již 24. ledna 1626 bylo nařízeno, by kr. města
z každého tam uvařeného neb odjinud přivezeného sudu piva
i z vína platila císaři posudného 1 zl. po 60 krejcarech počí-
tajíc (pivný a vinný táč).

Posudné.

Král. města
čtvrtým
stavem.

Ten táč ponechán i v Obnoveném zřízení zem-
ském ze dne 10. května 1628, za nějž král ponechal kr. města
čtvrtým stavem zemským ve sněmě, ač rádcové mu ra-
dili, by města práva stavovského zbavil. Avšak vyšší stavové
hlasu kr. měst na sněmě obyčejně nedbali a velmi nešetrně se
k nim chovali.

Dluhy
městské.

Brno musilo dělati dluhy. Císař listem 27. února 1626 dovolil
Brnu, by smělo si vypůjčiti od kardinála Dietrichsteina na věčné
časy 56.227 zl. na 6%. Kromě toho vydlužila si obec ohromné pe-
níze od klášterů, kostelův a rozličných ústavů církevních. R. 1629
císař odpustil Brnu komorní úrok a r. 1630 dovolil zvýšiti městské
mýto. Dluhy kr. měst rostly tou měrou, že již 1630 města nemohla
platiti ani úroků. Císař sestavil zvláštní komisi, by se posta-
rala, jak by města z dluhů vyvázla. Nic nepomohlo, poněvadž zu-
řící válka pořád víc a více pohlcovala, kdežto příjmy městské se
ztenčovaly, protože duchovenstvo a šlechta proti vý-
sadám městským přivázeli pivo a víno nejen pro sebe, nýbrž ho-
spodáři jejich i jiným prodávali, zvláště na předměstích. R. 1630
Brno mělo jen 15.000 zl. příjmů, jež plynuly z pivovarů (80 várek
po 30 bečkách), z vinárny, z mýta, z panství kuřimského (4.500 zl.),
z městské daně (2.333 zl.), ze dvou mlýnů, ze dvora městského,
ze 2 rybníků, z městské váhy a z prodeje soli. Kromě svízeli
válečných hubil obyvatelstvo také mor r. 1619, 1622 a 1625.
V Brně nastala bída a nouze, jaké město do té doby nezažilo. Měš-
ťané raději prodávali domy šlechtě a duchovenstvu, by ušli povin-
nostem měšťanským. Příjmy obecní stále se zmenšovaly. Když
r. 1636 kolář z Lednice Jiří Birk přikutálel do Brna kolo, které
téhož dne v Lednici vyrobil, dala mu městská rada jen 1 zl. 15 kr.
odměny a zavěsila kolo na radnici.

(Kolo
brněnské.)

Zlé doby pobělohorské přinesly pohromu také naší národ-
nosti ve městě. V Brně národnost naše vzrůstala se od polovice
14. století. Vzrůstala se stále stěhováním venkovského obyvatel-

stva českého do města, působením úřadů zemských a působením
městských písařů, kteří bývali Čechové a česky dopisovali nejen
zemským stavům, nýbrž i městským radám a do knih městských
česky zapisovali zápisy od stran českých. Dopisy městské rady
císaři, stavům i městům (také Jihlavě, Znojmu a Olomouci) často
bývaly české až do r. 1628.¹⁾ Národnost naše v Brně vzrůstala
se tou měrou, že r. 1619 měla převahu. Účty městské od nejstarší
doby až do třetiny 16. století byly psány latinsky, pak německy,
ale r. 1621—23 česky, pak zase německy. Úřední dopisy městské
rady po r. 1628 byly německé. Jazyka našeho a národnosti nikdo
nevypuzoval z Brna násilně, ale národnost naše začala vadnouti
následkem politických a sociálních poměrů na celé Moravě. Úřady
císařské i nová šlechta oblíbily sobě jazyk německý, dopisování
úřední poznenáhlu stalo se výlučně německým, a to posílilo ná-
rodnost německou v Brně.

Národnost
v Brně.

Císař Ferdinand III. (1637—1657).

Císař Ferdinand II. na prvním sněmě zemském dle Obno-
veného zřízení zemského ve Znojmě (dne 20. června 1628) nařídil
stavům moravským, aby synu jeho Ferdinandovi jakožto novému
králi českému složili přísahu poslušnosti. Královská města přisa-
hala dědičné poddanství. Po smrti otcově (15. února 1637) Ferdi-
nand III. stal se také císařem v Německu.

Panovník
dědičný.

Za mírného Ferdinanda III. povolil poněkud tuhý absolutis-
mus v Rakousku, uvolnilo se trochu také kr. městům. Deputace
kr. měst v Brně 12. září 1641 ustanovila stěžovati si u císaře, že
vyšší stavové kr. měst za stav nepovažují a za nic si jich neváží.
Císař ujal se měst rozhodnutím 30. srpna 1644. Klidný rozvoj měst
nejvíce zdržovala válka. Ferdinand III. s korunou zdědil také
válku, která vši mocí začala se dráti do Rakouska a brzy přihnala
se až k Brnu.

Císař
ujal se měst.

Z Brna po smrti císařově hejtman zemský Julius Salm
Neuburk přeložil král. tribunál do Olomouce, by jej měl blíže sídlu
svému v Tovačově. Ale Salm pro všelike nesprávnosti r. 1640
byl z úřadu složen a císař Ferdinand III. koncem r. 1641 přiči-

¹⁾ Sbírka těch dopisů je v archivu zemském v Brně. Když jsem
ji užíval (r. 1900), měla č. 2241 atd. a č. 6921 atd.

něním podkomořího hraběte Františka de Magnis nařídil, aby kr. tribunál byl přeložen opět do Brna. Zároveň převezeny z Olomouce do Brna zemské desky olomucké, umístěny s tribunálem při deskách brněnských v zemském domě na Dominikánském náměstí a tam budoucně měly býti konány také všechny soudy zemské. Tím dobojován staletý zápas mezi Brnem a Olomoucem o čest a slávu hlavního města Moravy. O d r. 1642 Brno je hlavním městem Moravy a sídlem všech hlavních úřadů královských i zemských.¹⁾ Brno cti a slávy té brzy také si zasloužilo.

Již 14. června 1642 vítězný generál švédský Torstenson zmocnil se Olomouce. Z Olomouce přestěhovala se do Brna také biskupská konsistoř s generálním vikářem Kašparem Středelem, jenž spravoval diecési za biskupa arciknížete Leopolda Viléma, bratra císařova, jenž od 21. srpna 1637 byl biskupem, ale staral se jen o válku. Konsistoř s administrátorem usadila se v biskupském dvoře (museum zemské) a zůstala v Brně do r. 1650. Další postup Švédům zamezilo císařovo vojsko, jež se stáhlo k Brnu. Švédové dojížděli pustošice až k Brnu, kde nastal takový strach, že kr. tribunál a zemské desky byly přeloženy do Znojma. Torstenson však, zanechav posádky v Olomouci, v Litovli a v Uničově, vytáhl do Slezska, kam za ním táhli také císařští od Brna. Brno si oddechlo, úřady se zase vrátily. Však r. 1643 Torstenson vpadl na Moravu opět, by pomohl stísněné posádce v Olomouci.

Moravě nastaly zlé časy. Švédové zmocnili se Mor. Třebové, Mírova, Mohelnice, Litovle, Šumperka, Šternberka, Prostějova, Plumlova, Kroměříže a položili se táborem u Tovačova (od 3. července do 3. srpna). Císařské vojsko pod Gallasem utábořilo se u Kojetína, však boje se neodvážilo. Torstenson přeložil tábor do Horních Moštěnic (od 3. srpna do 1. září), odkud Švédové dobyli Přerova, Lipníka, N. Jičína, Fulneka, Ostravy a Uh. Brodu. Dne 1. září Torstenson opustil opevněný tábor

¹⁾ Dobře to vystihl asi r. 1675 J. B. Spiess na obraze města latinským názvem: Antiqua regum, marchionum sedes, nunc regii regiminis domicilium, fastorum provinciae custos, theatrum nobilium et mater religiosorum = dávné sídlo králův a markrabat, nyní domov královské vlády, strážce desk zemských, shromážděště šlechty a máti duchovenstva. Obraz je v Zemském museu.

u Moštěnic a přes Vyškov obrátil se k Brnu, by na rozkaz švédské vlády spěchal proti Dánsku. Brno bylo zatím k odporu připraveno. Již r. 1639 a 1640 ze strachu před Švédy město i Špilberk přičiněním zemského hejtmana Salma bylo slušně opatřeno. Když Torstenson r. 1643 vtrhl na Moravu, v Brně měšťanstvo i mládež studující následkem povýšení Brna za hlavní město byli nadchnuti neobyčejnou rekovností. Vše hrnulo se do prací opevňovacích a cvičilo se ve zbrani. Torstenson přitáhl k Brnu v noci na 4. září a rozložil se táborem na výšinách u Slatiny, kterým podnes říká se »švédské hradby«.

Brněnští ráno 4. září na rozkaz velitele ve městě plukovníka Schönkircha z důvodů obranných zapálili zbytek předměstí »U mýta« a »V jirchářích« (Mauthbrunn a Ledergasse), která nedávno harcovníci švédští přepadli, zpusťovali a vypálili. To přimělo Torstensona, že 5. září přeložil tábor do Zábrdovic. Tenkrátě však o Brno vážně se nepokusil, spěchaje na sever proti Dánům, nýbrž oblehl je, by vylákal Gallasu k bitvě, což se mu nepodařilo. U Brna zdržel se jen 5 dní a svedl tam několik malých potyček, ve kterých obhájci vedli si statečně. Brno však přece utrpělo velikou škodu požárem dne 5. září. Brněnští, chtěje zbaviti Švédy každé opory poblíže hradeb, obětovali plamenům klášter františkánský pod Petrovem na rameni Svratčině. Požár však zachvátil i klášter františkánek u sv. Josefa před branou Židovskou a chrám sv. Petra ve městě. Shořela věž, roztavilo se 6 zvonů, spáleny dvoje varhany, dvoje hodiny, 3 oltáře a neobyčejně vzácná knihovna s archivem, do něhož od nejstarších dob ukládaly se listiny, týkající se duchovenstva i měšťanstva brněnského. Požár zničil také hřbitovní kapli (sv. Cyrila a Metoděje), probostství, děkanství a několik jiných budov. Ve městě nastal veliký zmatek, ale Švédové té příležitosti nepoužili. V noci 7. září přitáhlo na Špilberk pomocné vojsko Gallasovo (400 j. a 300 p). Ráno obsadilo ve městě některá důležitá místa, kdežto měšťané a studenti hájili zdi městské a obstarávali stráž. Navečer 8. září přitáhl Gallas a rozložil se s vojskem na Červeném kopci mezi Brnem a Bohunicemi. Poněvadž Torstensonovi docházely již zásoby a ze Švédska důtklivě volán byl proti Dánsku, zapálil zrána 9. září tábor svůj a odtáhl přes Olomouc do Dánska. V Brně pak od mimořádného soudu, jemuž předsedal hrabě Rotal, krutě a ne-

Poprava lidsky potrestáni byli Valaši (přes 200 osob umučeno), poněvadž z přichylnosti náboženské byli se spojili se Švédý (19. února 1644).

Druhý útok Švédů.

Torstenson poraziv Dány (1643) i Gallasa (1644), vtrhl do Čech a 6. března 1645 zničil císařské vojsko ve vražedné bitvě u Jankova. Švédové stali se pány Čech i Moravy a zaměřili přímo na Vídeň, kde měli se spojit s Jiřím Rákóczym, knížetem sibiňským. Poněvadž Rákóczy trochu váhal a hlavní město Moravy ohrožovalo postavení Švédů zezadu, rozhodl Torstenson Brna se zmocniti, než přitáhne Rákóczy, což pokládal za věc snadnou. Zklamal se však, neboť Brno bylo již připraveno k tuhému odporu.

Strach v Brně.

V Brně po bitvě u Jankova rozmohl se strach před Švédý jako všude jinde. Šlechta, většina duchovenstva i hejtman zemský hrabě Lichtenstein-Kastelkorn s vyššími úředníky a s deskami zemskými prchali do Vídně. Nejtrapněji působilo, že i velitel brněnský baron Schönkirch vzdal se naděje na obranu a prchl. V Brně zůstal jen kancléř kr. tribunálu Jan Kolsdorf a krajský hejtman Ferdinand Sack z Bohuňovic, jemuž zemský hejtman při odjezdu odevzdal velitelství nad Brnem a klíče od městských bran až do jmenování nového velitele. Zato městská rada s měšťanstvem nepozbyli zmužilosti, jsouce odhodláni věrně plniti přísahu, že zůstanou věrni císaři s nasazením života, cti, statku a krve.

Statečnost městské rady.

Když zemský hejtman před svým odjezdem dne 10. března dal městské radě zprávu o bitvě jankovské a vyzýval ji, by pečovala o bezpečnost města, odpověděla již 12. března, že měšťané učiní vše, čím povinni jsou Bohu a své vrchnosti. Bylo ozbrojeno na 800 měšťanů, tovaryšův a jiných obyvatel, ke kterým přibývalo asi 130 mušketýrů od Olomouce, kteří zesílili malou posádku na Špilberku. Velitelem v Brně jmenován 37letý L u d v í k R a d u i t d e S o u c h e s, který 14. března s 300 jízdy a pěchoty vydal se z Hulína od generála Waldsteina do Brna. V Brně z příchodu Souchova radosti neměli, poněvadž byl rodem Francouz a náboženstvím kalvín. Po příchodě Souchově krajský hejtman odevzdal mu velitelství s klíči od města a chystal se k odchodu, by prý jinde císaři posloužil. To zarmoutilo celé město; proto městská rada 16. března dojemným listem prosila zem. hejtmana ve Vídni, by jménem císařovým přiměl Ferd. Sacka zůstat v Brně. Stalo se. Však

Zdatnost Souchova.

také Souches brzy získal si důvěru, poněvadž velice svědomitě připravoval obranu Brna. Město bylo sice opevněno, ale zeď městská i věže ochranné, jichž bylo ve zdi přes 30, na mnohých místech byly porouchány. Kolem zdi městské vinulo se mezihradbí (der Zwinger), lemované pevnou hradbou (zdi), jež měla skoro kolmý svah do příkopu hradebního, který byl obklíčen pevným předhradbím s baštou pod Petrovem. U bran městských předhradbí s mezihradbím bylo spojeno padacím mostem a jen po těchto mostech bylo možno dostat se do města. Hrad Špilberk byl osamocen beze spojení s městem. Kolem Brna rozkládala se předměstí: Švábka Horní a Dolní (ulice Údolní s Augustýnskou), Malá nová ulice před branou Veselou, Nová ulice, na Hrázi s Hutterovou uličkou (ul. Francouzská), na Ponavě (Karlovo i Terezino koliště), Svitavské předměstí (Cejl), v Jirchářích (Ledergasse), Křenová, U mýta (Mautbrunn), Dorných (Trnitá), Dörrössel (Rešlávka), Novosady, Křídlovice, Staré Brno, Hlinky, u sv. Anny, u Všech svatých a Pekařská ulice.

Souches od příchodu svého do Brna (15. března) úsilovně sháněl ve městě i z okolí potřebnou zbraň a střelivo, jak svědčí účty městské. Puškáři, pažbáři, rukojetníci, soustružníci, koláři, zámečníci, kováři a sedláři nestačili pracovati. V Brně i v okolí nastal zimniční chvat. Se všech stran sváženy do Brna potraviny, střelivo, dřevo a všeliké potřeby. Také Špilberk, kde velitelem byl podplukovník Jiří O g i l v i, byl náležitě všim opatřen. Císař zplnomocnil Soucha strhnouti všechny budovy, také kostely, které by překážely v obraně města. Měšťané ve dne v noci konali stráž, opravovali hradby a všechny potřeby válečné ochotně opatřovali. Vedle vojska, měšťanův a řemeslníků pomáhal, kde kdo mohl, i mládež studující, duchovenstvo a četní robotníci z venkova. Všichni závodili ve krásném osvědčování lásky k vlasti a k panovníkovi. Je podivu a uznání hodno, jak ochotně, rychle a s jak velkými obětmi městská rada opatřovala vše, čeho bylo potřeba na opevnění a ozbrojení Brna, jak dokazují účty městské z té doby. Do příchodu Švédů (3. května) Brno bylo náležitě opatřeno. Hradby byly opraveny, v mezihradbí na konci ulice Jesuitské postavena pevná bašta, u bran městských baterie pro děla. staré příkopy kolem hradeb byly prohloubeny, kde jich nebylo, na př. kolem sv. Tomáše, byly vyházeny nové 1½ sáhu hluboké a 5 sáhů

Přípravy k obraně.

J. Ogilvi.

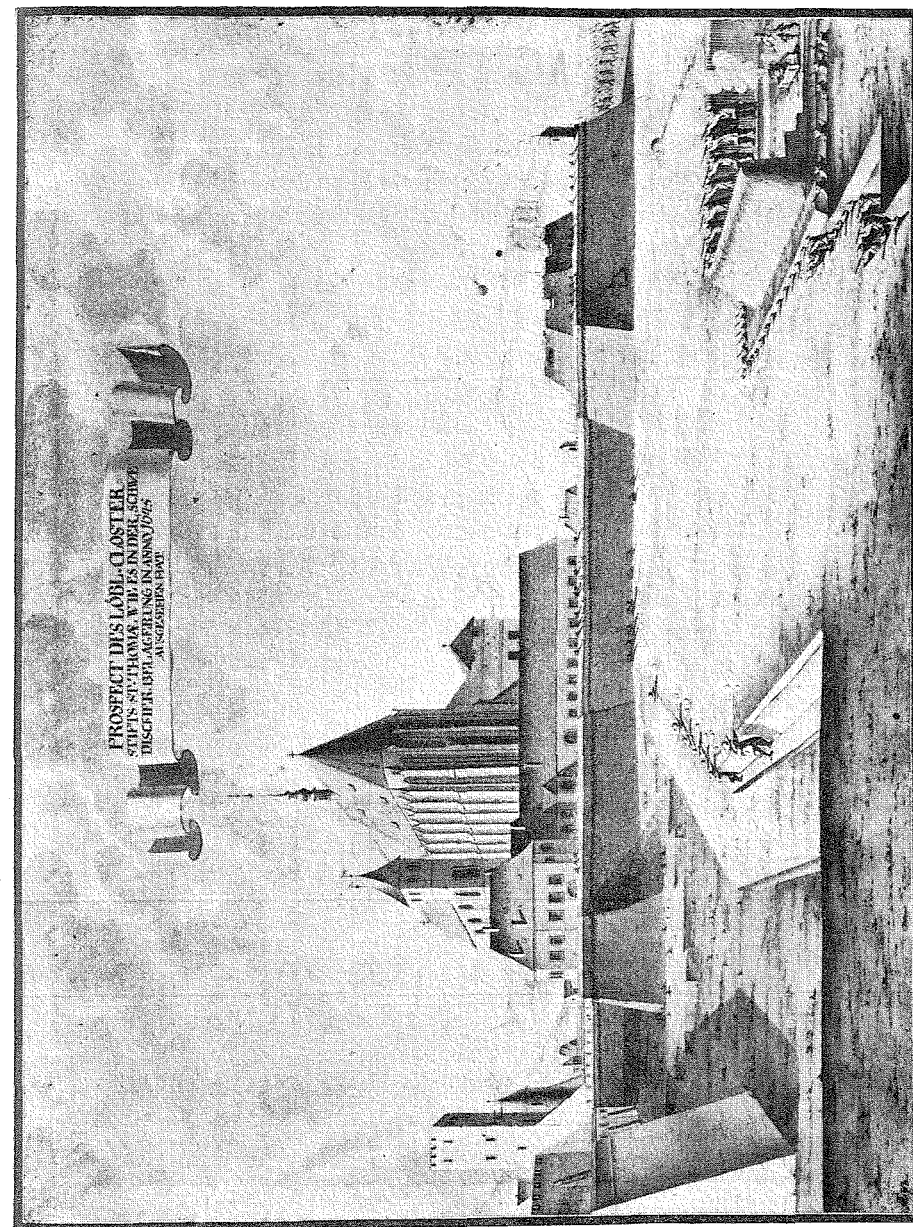
široké (obr. 27.), při čemž pomáhali také jesuité se žáky, jež k nadšení a vytrvalosti povzbuzoval slavný rektor P. Martin Středa. Opraveno také předhradbí (ravellin), a kde bylo třeba, na př. u sv. Tomáše, vystavěno nové. Ve městě Souches rozebral několik věží, by nabyl materiálu na hradby, a zdivo věží vyplnil hlinou a trámy pobitými plechem. Brána Brněnská i Židovská, některé věže ve zdi městské i mezihradbí opatřeno zábradlím (Brustwehr) a na bašty v hradbách postaveny baterie s děly. Ve hradbách dal prolomit potřebné průlomy, ale náležitě je zabezpečil a dal zazdít bránu Dřevěnou i Veselou. Pořídil mlýn na žernov tažený dobyt看em na mletí mouky a několik stup na výrobu střelného prachu. Také bylo postaráno o hojné zásoby nasoleného masa, dobrého vína a mouky.

Budovy
kolem
města.

Od brány Brněnské na Špilberk byla vykopána krytá cesta (strada cooperta) pro spojení města s hradem. Kolem města před hradbami na 600 kroků Souches dal zbořiti všechny pevnější a vyšší budovy a se zemí srovnati. Tehdy byl zbořen klášter františkánský s kostelem sv. Bernarda zrovna pod Petrovem na Svratce, nedaleko něho klášter františkánek s kostelem sv. Josefa před branou Židovskou a klášter kapucínský s kostelem sv. Kříže před branou Měnnínskou. Též domy, dvory, lázně a zahrady augustinské před branou Veselou pod Špilberkem byly zbořeny a vystavěna pevnůstka u sv. Tomáše, protože tam byl očekáván nejprudší útok. Zachovány kolem města jen chrám Všech svatých na úpatí Pekařské (Lochenberg), klášter a kostel u sv. Anny, dvůr křížovnický s kostelem sv. Jana, klášter s kostelem P. Marie na Starém Brně, kaple sv. Prokopa (nyní dům Freischlagův), chrám sv. Václava na Vídeňce, kostel sv. Martina před branou Židovskou (nynějši nádraží), nemocnice s kaplí sv. Štěpána na Křenové, klášter s kostelem P. Marie v Zábrdovicích a klášter s kostelem sv. Trojice v Králově Poli. (Obr. 28.)

Boj
se Švédy.

Posádka brněnská skládala se z vojska císařského (426 m.) a z občanského (1050 m.). Z měšťanstva utvořeny 2 setniny (259 a 265 m.), zedníci a tesaři sloužili jako podkopníci a dělostřelci (89 m.), z tovaryšův a dělníků setnina (202 m.), ze šlechticův, advokátů, soudců, správcův a úředníků vrchnostenských setnina

B. Bretholz: Der Vertheidigungskampf 1645. S. 59.

Obr. 27. Opevnění sv. Tomáše r. 1645.

(133 m.), ze studentů setnina (66 m.) a 36 vojáků bylo od obce najato. Cís. vojsko skládalo se z jízdy, pěchoty a dvou olněstrojců. S touto hrstkou nadšených bojovníků (1476 m.) Souches postavil se na odpor armádě švédské, kterou přiváděl sám nepremozitelný Torstenson v počtu asi 28.000 m. Krátce před jejich příchodem Souches dal zapáliti předměstí Cejl, Trnitou, Reslůvku a Novosady, jakož i všechny domy kolem hradeb městských až ke Starému Brnu, by odňal nepříteli všelikou oporu. Švédové přitáhli k Brnu 3. máje a dobývali města i hradu do 23. srpna. Stříleli na Brno z několika baterií, hlubokými příkopy přiblížili se až k samým hradbám, podnikli několik útokův na město i na hrad, ale vždy statečně byli odraženi. Přitáhlo jim na pomoc i 10.000 vojska J. Rákóczyho (19. července), ale všechna přesila odrážena od Brňanů, kteří konali pravé divy statečnosti a vytrvalosti. Nejprudší útok podniknut v úterý 15. srpna na den Nanebevzetí P. M. Švédové od 5. h. ranní pustili prudkou střelbu z děl na hradby u Petrova a před kolejí jezuitskou, do kterých do 4. h. odpoledne prostřelili značné průlomy. K 5. hodině umlkla děla a Švédové se Sibiňskými podnikli hlavní útok na šesti místech: na Petrově, u brány Židovské, před kolejí jezuitskou, u sv. Tomáše, na Špilberk a na krytou cestu mezi hradem a městem. Obhájci však byli všude náležitě připraveni k odporu a po dvouhodinovém hrdinském zápase všude nepřítel odrazili. Památka na vítězství ve výroční den slaví se podnes.¹⁾

Vítězství.

Okolí
zpušto-
šeno.

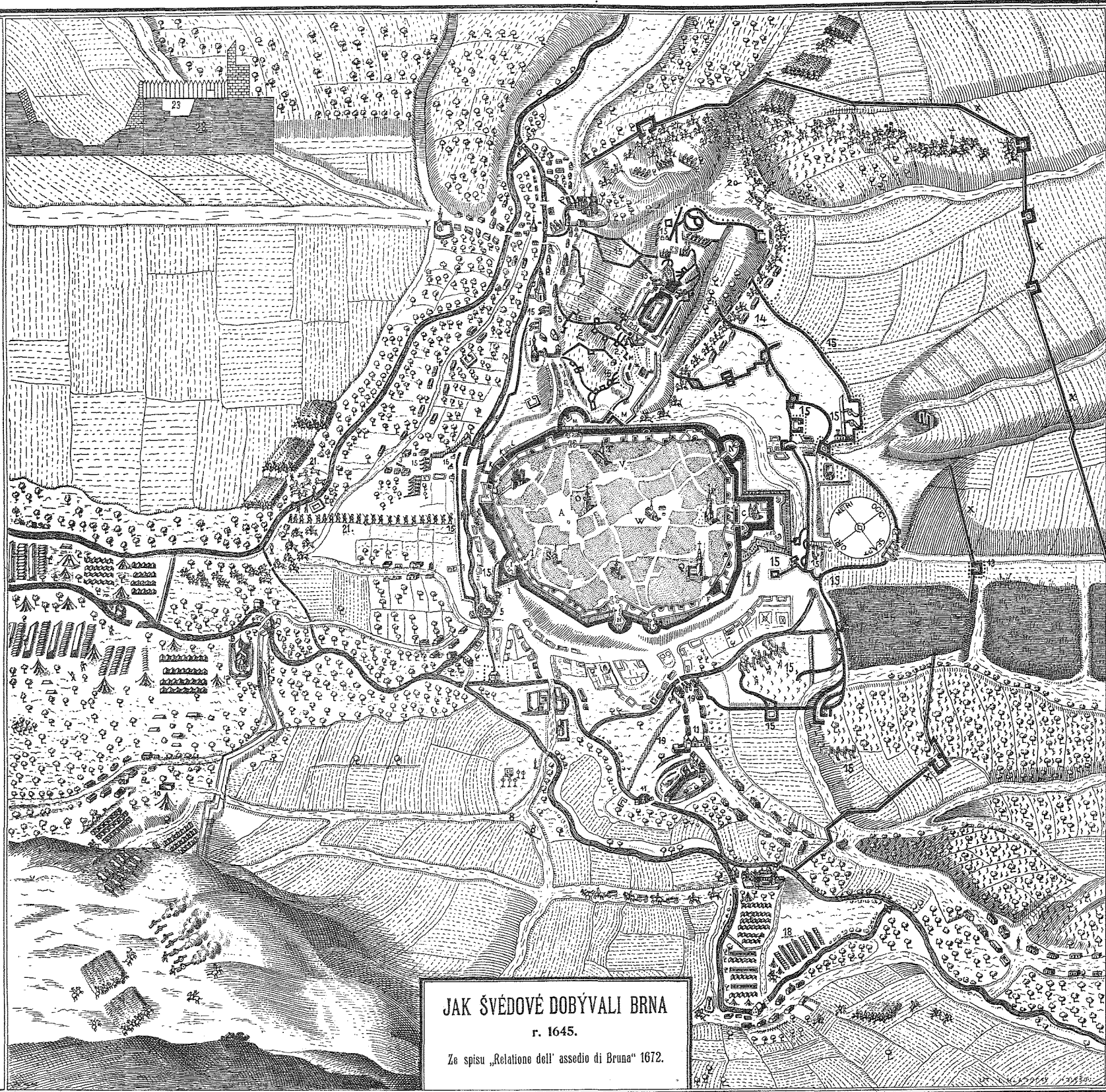
Statečným odražením útoku 15. srpna byl osud Brna rozhodnut ve prospěch obhájců. Švédové nabyli přesvědčení, že Brna se nezmocní, jak vidno z listu jednoho důstojníka švédského: »Zklamali jsme se. Torstenson je celý pryč — je jenom stín.« Torstenson u Brna promeškal dobu také na Vídeň, celý jeho plán byl zmařen. Zatím J. Rákóczy učinil mír s císařem (8. srpna) a odvolal syna od Brna. Dne 18. srpna mezi 9.—10. hod. odtáhlo od Brna vojsko Rákóczovo a 23. srpna Švédové. Před odchodem zapálili mlýny kartouzské (Radlín) na rameni Svitavy, nemocnici sv. Štěpána, sladovnu na mlýnském rameni Svitavy (Mlýnská ulice), mlýny tomášské (na stoku ramene Svatky se Svitavou),

¹⁾ Podrobněji Frant. Šujan: Švédové u Brna r. 1645 v Č. M. M. 1897—1898. Vyšlo také jako kniha u Barviče r. 1898.

Vysvětlení značek :

- A) Město a Horní náměstí (zelný trh).
- B) Hrad Špilberk.
- C) Klášter sv. Tomáše.
- D) Brána dřevěná.
- E) Bašta studentská.
- F) Průlom u Jezuitů.
- H) Brána měnínská.
- J) Brána židovská.
- K) Vrch sv. Petra s kostelem a průlomem ve zdi.
- L) Věž zvaná vodárna.
- M) Brána brušenská, cesta krytá (strada coperta), palisády, zdi a budovy.
- N) Brána veselá.
- O) Radnice.
- P) Chrám sv. Jakuba.
- Q) Chrám a kolej Jezuitů.
- R) Chrám a klášter sv. Jana (u Minoritů).
- S) Sv. Maří Magdalena.
- T) Chr. a konvent sv. Michala (u Dominikánů).
- V) Trh rybní (náměstí Dominikánské).
- W) Chrám sv. Mikuláše.
- X) Příkopy udělané po příchodě hraběte z Vrba.
- Y) Chrám sv. Václava na Starém Brně.
- Z) Králové klášter a Staré Brno.

- 1. Konvent sv. Anny a chrám Všem Svätých.
- 2. Vinice Stramansova.
- 3. Předměstí Novosady.
- 4. Vodárna a mlyn panský (městský).
- 5. Mlyn Hasův.
- 6. Silnice do Zidlochovic a předměstí Trnité.
- 7. Nemočnice a sladovna.
- 8. Silnice do Olomouce a Hradisté.
- 9. Ves Komárov.
- 10. Ves Černovice.
- 11. Předměstí Cejlu, mlyn Karthouský (stunkův) a zánek.
- 12. Klášter Záhrodivický.
- 13. Cihelny, Nová ulice a silnice do Cech.
- 14. Svábka.
- 15. Příkopy nepřátelské, stráže, reduty, mozdíky kolem města, hradu, cesty kryté a kolem sv. Tomáše.
- 16. Dělostřelecko nepřátelské.
- 17. Pěchota a jízda s hlavním táborem.
- 18. Tábor v Záhrodivicích.
- 19. Palisády švédské na zabránění výpadu proti Cejlu s baterií proti městu.
- 20. Vjezd hraběte z Vrba s pomocí 350 jezdců a 40 dragonů ve 40 centy prachu.
- 21. Příchod druhé pomoci, již vedl podplukovník Gerardi.
- 22. Průřez městské zdi, mezihradbí a příkopu.
- 23. Příkop v mezihradbí 10 stop od zdi městské, do něhož se mohli uchýlití mušketýři, kdyby zábradlí (obruba) hradeb od nepřítelů byla pobofena.

JAK ŠVÉDOVÉ DOBÝVALI BRNA

r. 1645.

Ze spisu „Relatione dell' assedio di Bruna" 1672.

Hasovy mlýny na ram. Svatky (nádraží) a panský mlýn na ram. Svatky (Mondschein). Také spálili Zábřdovice, Maloměřice, Židenice a Juliánov.

Následky
boje.

Nehoda Torstensonova před Brnem způsobila v rozvoji války 30leté obrat příznivý Rakousku. Brno r. 1645 zjednálo si úctu a slávu po celé střední Evropě, ale slávu tu zaplatilo draze. V Brně po odchodu Švédů byla veliká radost. Všichni byli plni upřímné vděčnosti Bohu, P. Marii a Souchovi. Pohled však na to, co krutý nepřítel za 112denního obléhání způsobil ve městě a v okolí, byl bolestný. V hrdinské obraně padlo na 250 mrtvých a 150 poraněných obhájců. Škoda na budovách prudkou střelbou způsobena ohromná. Některé budovy strhli obhájcové sami, by získali staviva s dřevem na práce opevňovací. Obec obětovala vazbu z radnice, ze zbrojnice, z pivovaru i z jiných budov na opevnění Špilberka a cesty kryté. Na Petrově strženy 3 domy kanovnické na opevnění Špilberka a při útoku dne 15. srpna byly porouchány také ostatní budovy na Petrově. U sv. Tomáše klášter i kostel byl skoro zničen, také kostel a klášter jezuitský utrpěl velice. Hradby kolem města i kolem Špilberka byly porouchány. Kolem města vše bylo zničeno. Čeho ušetřili obhájci před příchodem Švédů, to zničili tito za obléhání a při odchodu. Předměstí všechna byla zpustošena a vypálena. Kostel V š e c h s v a t ý c h zanikl navždy. Také dvory, osady a hrady (kromě Veverří) široko daleko kolem Brna byly vydrancovány, pobořeny nebo spáleny a pole i vinohrady zpustošeny.

Ztráty.

Pohled na Brno byl přímo děsný. Obyvatelstvo bylo zbaveno majetku i výživy. Obec za obležení vydala na potřeby válečné 17.789 zl. 52½ kr. Nadto utrpěla škody za 31.000 zl., neboť hradby byly porouchány, střelivo všechno spotřebováno, obecní budovy zbaveny střech, dvory obecní zpustošeny, pivovar a 3 mlýny městské (panský, Hasův, sladovna) vydrancovány a spáleny, vodovod zničen, poněvadž obhájci vytrhali přes 100 centů olověného potrubí na koule, vodárna (vedle panského mlýna) zničena, statky městské na venkově (Kuřím) zpustošeny a příjmy celní i mýtné úplně přestaly. Stržením nebo poroucháním střech na domech soukromých dle úředního odhadu způsobena škoda

přes 100.000 zl.¹⁾ Přirozeně obhájcové domáhali se zasloužené podpory. Odměny dostalo se obci i jednotlivcům.

Městská rada již 25. srpna obšírně vylíčila arciknížeti Leopoldovi útrapy 16nedělního obležení s prosbou, by doporučil milosti císařově přiložené prosby měšťanů »Puncta«. Dne 7. září vyslala ke dvoru císařovu rychtáře městského Jiřího Stramansa se syndikem Pavlem L e r c h e m, by prosili císaře o splnění zaslávaných proseb. Zatím císař už 9. září z Melku měšťanstvu brněnskému děkoval za prokázanou věrnost a sliboval, že statečnost jejich odmění tak, že ještě potomstvo jejich s radostí bude na to vzpomínati. V Linci dne 22. září vyřízena »Puncta« brněnská:

1. Nařízeno vrchnostem okolo Brna: opatovi v Zábrdovicích, knížeti Karlu z Lichtensteina v Pozořicích, R. z Tiefenbachu v Řičanech a na Veveří, proboštovi a kapitule brněnské na jejich statcích a Lvovi z Rožmitálu v Blansku, by poskytli Brnu výpomoc proviantem, dřevem, vápnem a robotou na opravu hradeb a budov obecních i soukromých; o pomoci peněžité bude rozhodnuto později. 2. Vrchnosti buď kraje brněnské nebo kteréhokoli jiného poskytnou Brnu střelivo a potřeby válečné na účet budoucí berně. 3. O náhradě všech výloh bude vyhověno, až bude podán podrobný jich seznam (liquidace). 4. O převod fundačních peněz ve výši asi 250.000 zl. nemůže se vyhověti z důvodů právních, poněvadž tomu vadí ius tertii (právo třetího). 5. Brno, jeho měšťané a příslušní poddaní osvobozují se na 6 let ode všech berní, přirážek, ubytování vojska i jiných potřeb válečných. 6. Císař uváží a dle slušnosti rozhodne, mají-li členové městské rady býti osvobozeni od ubytování vojenského. 7. Císař je ochoten dáti Brnu nějaký zkonfiskovaný statek zemský, jen ať obec nějaký navrhne. 8. Císař svoluje, by Brno a měšťanům na věčné časy prominut byl tác vinný a pivní (z r. 1626) ale poněvadž obec má veliké dluhy, má jej vybíratí na dluhy, dokud jich nezaplatí. 9. Císař vyhová také prosbám 9—12, až budou podrobněji vysvětleny. 13. O žádosti, by v domech vyšších stavů ve městě byli správci jen měšťané, bude dle slušnosti rozhodnuto, až se věc úředně vyšetří. 14. Říšská bezprostřednost (immediatitas v říši české) způsobila by veliký zmatek ve zřízení zemském a byla by

¹⁾ Podrobně v mé knize »Švédové u Brna r. 1645«. V Brně 1898.

Brnu s nevýhodou, poněvadž by ve všem stále musilo se obracetí přímo na českou kancelář dvorskou, která té doby žádného určitého sídla nemá. Zato císař slíbil, že bude obec i měšťanů bez výjimky chrániti proti každému, kdokoliv by je v právech jejich zkracovati chtěl. 15. Jakmile poměry dovolí, císař sestaví zvláštní komisi, která zájmův obce obzvláště dbáti bude a rozhodne, mají-li vinné a pivní nálevy duchovenstva býti zrušeny. 16. Žádosti, by císař zrušil v Brně svobodnost panských domů, vyjma domy nejvyšších úředníků zemských, rád by vyhověl, ale nejde to bez ublížení právům a svobodám vyšších stavů. 17. Ze žádosti, by v Brně zrušen byl úřad královského rychtáře, město by žádné výhody nemělo, ale císař slíbil, že k tomu úřadu vždy bude dosazovati lidi, kteří s obcí dobře snášeti se budou. 18. O žádosti, by obvyklý dar obce kr. podkomořímu byl zmenšen, nic stanoviti se nedá, poněvadž to záleží na dobré vůli obecní rady. Nerozhodnuté žádosti budou vyřízeny ve prospěch obce, až dojde o nich bližší vysvětlení. Císařův sekretář Freissleben deputaci brněnské hned radu dal, co má obec dále podniknouti. Má žádati moratorium (odročení) při všech dlužích na 10—12 let, má poslati české kanceláři dvorské popis celého obléhání Brna v dohodnutí se Souchem, má žádati o zlepšení pečeti městské a poslati císaři seznam všech škod, které měšťanstvo utrpělo.

Obec dne 24. listopadu vyslala druhé poselstvo do Lince, v němž byli už noví šlechtici, člen rady Jan Schneller von Lichtenau a syndikus Pavel Lerchenauer von Rothenberg. Dvorskou resolucí z Lince dne 3. února 1646 vyhověno žádostem ostatním: 1. Obci udělena výpomoc 30.000 zl. z berně zemské. 2. Dlužný tác vinný a pivní se odpouští. 3. Hospodáři v domech panských jsou povinni všemi povinnostmi měšťanskými. 4. Garnisona bude z města odvolána. 5. O stavbu nových klášterův a kostelů ve městě ať řády duchovní dohodnou se s obcí. 6. Salva guardia (osvobození od ubytování vojska) členům městské rady udílí se tak jako v Praze, totiž pouze na ty domy, ve kterých sami bydlí. 7. Zastavuje se placení vinného a pivního tácu na 5 let a městu se udílí 5leté moratorium, aby se měšťané trochu vzpamatovali. 8. Povoleno zlepšení městského znaku a pečeti. (Obr. 29.). Do listiny o tom (3. února) zapsáni všichni členové městské rady (22 členů, tedy už jen dvě rady) z r. 1645 a 317 měšťanů. Členům

městské rady s potomstvem udělen stav a právo šlechtické, zapsaným měšťanům bezplatné právo měšťanské ve všech královských i poddaných městech všech zemí českých a rakouských, by se tam se vším mužským potomstvem mohli usazovati. 9. Obci a měšťanům na věčné časy odpouští se ták vinný a pivní, ale mají se z něho zaplatiti dluhy obecní. Dne 28. listopadu 1647 z Prahy císař rozhodl, že Brno smí konati trh na koně a dobytek vždy třetí den před šesti obvyklými trhy výročními. Též z Prahy dne 12. prosince 1647 osvobodil Brno a měšťany ode všeho cla, mýta a jakýchkoliv nynějších i budoucích poplatků ze zboží ve všech zemích českých bez ohledu na jakákoliv privilegia kteréhokoliv města. Kromě uvedených odměn obci dostalo se zvláštních také některým měšťanům. Tovaryšům a dělníkům dostalo se za statečnost práva měšťanského v Brně. Studentům uděleno právo měšťanské v Brně a přednost ve všech úřadech, až dostudují. Také Souches, důstojníci a vojáci byli náležitě odměněni. Obec darovala Souchovi zlatý řetěz s pohárem za 236 zl. 30 kr.

Rok 1645 v dějinách Brna odčinil neblahé následky roku 1619. Městská rada nabyla větší moci a samostatnosti, obec časem zbavila se dluhův a v obyvatelstvu začal se vzrůhati blahobyt. Brno bylo slavné a za tehdejšího absolutismu i dosti mocné a vážené od úřadů královských (císařských) i od vyšších stavů na sněmě zemském. Městská rada naproti lidu čili obci nabyla moci, jaké nikdy dříve, členové městské rady stali se městskou aristokracií, kterou zdobily také šlechtické tituly. Městská aristokracie dovedla působiti na kr. podkomořího, by městskou radu dosazoval jen z jejích řad, zač dávala veliké dary (obyčejně 200 dukátů = 600 zl.). Městská rada naproti šlechtě a duchovenstvu stala se až příliš povolnou a skromnou. Lid čili obec přišel o účastenství ve správě obce a přivykl tomu úplně. Od r. 1652 noví měšťané musili přísahati přísahu, že budou svědomitě plniti všechny povinnosti měšťanské.

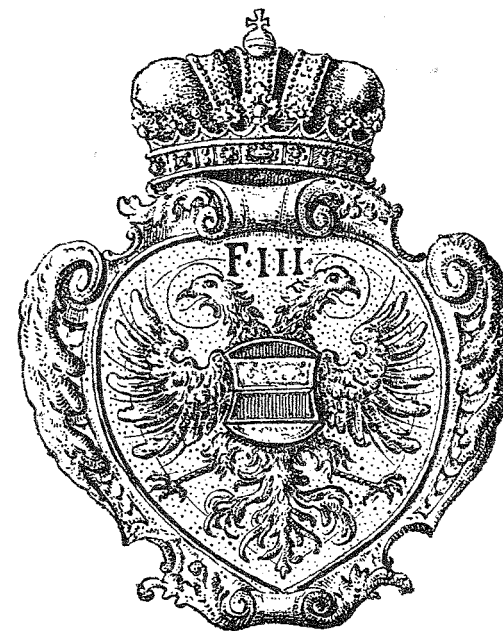
Správa obce byla dobrá, jmění obecní vzrostlo. Pohromou velikou byl mor r. 1643 1646 až 1648. Dne 5. září r. 1646, rada vydala přísný řád pro obyvatelstvo za nemocí nakažlivých. Zajímavý je také řád pro prodej ryb ve městě z r. 1652. R. 1648 Brno mělo dluhů ještě 392.943 zl., r. 1650 již o něco méně, 362.151 zl.

Městská
aristo-
kracie.

Správa
obce.

44 kr. Jen soudnictví brněnské více se nevzpamatovalo, poněvadž cis. reskriptem ze dne 8. května 1650 soudy kr. měst na Moravě byly uvedeny ještě ve větší závislost na kr. apelačním soudě v Praze a zavedeno v nich písemní řízení. R. 1657 městská rada poslala do Prahy k apelaci posla v záležitosti uvězněné čarodějnice (kominice), jemuž dle účtů měst. 4. března vy-

Musejní spolek.

Obr. 29. Pečeť města Brna z r. 1646.

platila za 24 mil po 10 kr. = 4 zl. Útraty soudní v Praze (taxy) byly veliké při každé apelaci. Cena peněz byla značná: r. 1650 dáno faráři u sv. Jakuba místo vykrmeného vepře hotových 8 zl. moravských = 9 zl. 20 kr. rýnských. Zlatý mor. platil 70 kr., rýnský jen 60 kr. Říšský tolar = 1½ rýnského.

O duchové potřeby v Brně pečovalo duchovenstvo. Nejpřednější a nejmocnější byli jesuité, kteří platně přispěli také k obraně města. Rektor P. Martin Středa za živa i po smrti (26. srpna 1649) požíval nejvíce lásky a úcty jak u chudých tak

Ducho-
venstvo.
Jesuité.

u bohatých a mocných. Po odchodu Švédů začali zase vyučovati na svých školách (gymnasium, noviciát a seminář), na kterých 1635 zavedli logiku a 1637 fysiku. Působili horlivě také na Špilberku a v okolních osadách, kde nekatolíky získali církvi katolické. Škody válkou způsobené nahradil jim císař a dobrodinci. U sv. Petra bylo třeba kostel důkladně opravit a přestavít. S opravou začal probošt Gerard Slezín teprve r. 1651 a provedl ji do r. 1658 brněnský mistr Pavel Weinberger. Hřbitov zanikl. Kapitula utrpěla veliké škody v Brně i na statcích venkovských v Podolí, Velešovicích, Komárově a v Přízřenicích. Král. komise 24. února roku 1647 odhadla škodu kapituly na 48.160 zl. 8 kr. Kostel sv. Michala 31. ledna 1642 se zbořil. Nejvyšší sudí zemský hrabě Lev z Kounic 3. července 1655 začal svým nákladem stavěti nynější chrám, který 21. června 1679 byl posvěcen svěřícím biskupem olom. hrabětem Jos. Breinerem. Faru sv. Jakuba v l. 1644—65 spravoval petrský kanovník Oldřich Eismann, jenž pilně pěstoval dějepis moravský. Farář jakubský spravoval také chrám sv. Mikuláše na Velké náměstí, chrám sv. Jana při komendě křížovnické (johanitské) na Starém Brně (v l. 1624—1660) a farní chrám sv. Víta v Králově Poli (v l. 1638 až 1785). Všude byla správa ledabylá a nedostatečná. Chrám sv. Mikuláše r. 1655 byl obnoven. U sv. Tomáše bylo třeba stavěti chrám i klášter. Hrabě Frant. Magnis r. 1649 vystavěl při chrámě kapli P. Marie, v níž umístěn obraz Bohorodičky (obr. 30.), darovaný prý od markraběte Jana (nyní místodržitelská registratura). Císař, hrabě Magnis, Jan Žampach, zem. hejtman Pavel Lichtenstein-Kastelkorn, hraběnka Polixena Montani (1648 seminář pro 6 chlapců), hraběnka Jana Magnis, měšťan Blažej a jiní dobrodinci darovali tolik, že do r. 1667 byl opraven kostel i klášter. Klášter brzy se zotavil v Brně i na statcích venkovských.

Na rohu Kozí a Koblížné ulice r. 1654 založen nový klášter Obětování P. Marie. Dne 29. ledna 1654 ovdovělá hraběnka Jana Magnisova věnovala dům s dvěma zahradami v Brně a statek Medlánky vedle hotových peněz a skvostů na ústav, v němž by vychovávány byly 4 dívky rodu panského, 4 vládkého a 4 měšťanského. Markraběnka moravská ustanovena patronkou ústavu; ale ústav byl otevřen teprve 1699.

Proti klášteru minoritskému v České ulici vystavěn v l. 1651 až 1656 nový klášter a chrám sv. Josefa pro františkánky, kterým r. 1643 shořel klášter s kostelem před branou Židovskou.

Klášter sv. Josefa.

Zemské museum.

Obr. 30. Byzantská P. Maria Augustinianů.

Františkánky po požáru odstěhovaly se do města do paláce Dietrichsteinova, odkud roku 1645 do Nového Města za Vídní. Dne 11. května 1647 vrátily se do Brna do domu vlastního v České ulici, který zdědily po jedné františkánce. Přikoupily ještě 4 domy vedlejší a chtěly vystavěti klášter s kostelem; ale městská rada

protestovala, že by ve městě příliš ubylo měšťanů.¹⁾ Však podkomoří hrabě Frant. Magnis se jich ujal a městská rada povolila. Dne 4. dubna 1651 položen základ pro kostel, jenž byl dostavěn r. 1653 a do r. 1656 také nynější klášter.

Klášter sv. Magdaleny.

U sv. Magdaleny vystavěn klášter františkánský. Františkáni od sv. Bernarda po požáru r. 1643 odebrali se do města, kde jim městská rada vykázala svůj kostelík sv. Magdaleny. Mniši v l. 1651—1654 vystavěli nový kostel sv. Magdaleny hlavně z darů (14. února 1651 položen základ). Při kostele dostali 8. října 1646 od městské rady 4 malé domky, na jejichž půdě v l. 1654—1671 vystavěli klášter. Z vděčnosti sloužili služby boží také na radnici v kapli sv. Martina (P. Marie).

Klášter kapucínský.

Na Uhelném trhu vystavěn kostel a klášter kapucínský. Kapucíni r. 1645 po zboření kláštera před branou Měniňskou odebrali se do města, kde r. 1648 hrabě Frant. Magnis daroval jim dům svůj na Uhelném trhu s dvěma domky vedlejšími. Na místě tom vystavěli v l. 1648—1651 kostel na památku nalezení sv. kříže a při něm do r. 1656 zbudovali také klášter hlavně nákladem zem. hejtmana hraběte Pavla Lichtensteina-Kastelkorna, šl. Václava Kolsdorfa, hr. Fr. Magnisa a jiných dobrodinců. Nové kláštery františkánek, františkánův a kapucínský rozmnožily počet duchovenstva ve městě, ale ztenčily počet městských poplatníků, čímž obec dostala se do úzkých.

Školy v Zábřdovicích. Zanikl chrám Všech svatých

Kolem města byly obnoveny klášter kartouzský a zábrdovický, při němž r. 1652 bylo zřízeno studium filosofické a r. 1655 také theologické. Zanikl po r. 1645 chrám Všech svatých (12. —1645 na úpatí Pekařské). Klášter s kostelem sv. Anny byl obnoven kolem r. 1650. Nemocnice u sv. Jana a za-

¹⁾ Městská rada 16. března 1648 vyjádřila se, že v Brně a kolem bylo by 14 nádherných kostelů, kterých pro malý počet obyvatelstva je až nazbyt; neboť na mši a na kázání bývá jen několik lidí, čím služby boží pozbývají vážnosti. Kostely a kláštery ve městě pohltily již mnoho domů měšťanských a nadto je v Brně na 90 domů duchovenských a šlechtických, jejichž obyvatelé a správcové nechťí nésti břemen městských, nýbrž naopak ruší výsady městské nálevem vína, provozováním řemesla i obchodu a škodí měšťanům, na které spadá ubytování vojska, konání stráže, oprava hradeb, městské platy atd. Měšťané proto hynou a noví v Brně usazovati se nechťí. Ani další stížnosti nic nepomohly. (D'Elvert, Schriften XIII. 323.)

nikla docela, zajisté také hřbitov. Kostel sv. Jana byl obnoven teprve r. 1672, ale správa kostelní (farní) patřila již od r. 1624 faře sv. Jakuba. Statky bývalého špitálu sv. Ducha (sv. Jana) podržel řád johanitů čili křížovníci. Duchovenstvo farní od sv. Jakuba sloužilo mši v kostelíku jen na sv. Jana Křtitele. Komenda johanitů stala se pouhým velkostatkem křížovníckým čili maltézským. Obnoveny byly také Králové klášter s kostelem P. Marie, sv. Prokopa i sv. Václava.

a nemocnice sv. Ducha.

Byly tedy ve městě chrámy a kaple: sv. Petra, sv. Michala, sv. Václava (P. Marie) a sv. Cyrila a Metoděje, sv. Tomáše, P. Marie, sv. Jakuba, sv. Mořice, sv. Voršily, P. Marie na hřbitově, sv. Mikuláše, P. Marie (jesuité), sv. Jana, sv. Josefa, sv. Magdaleny, sv. Kříže a sv. Martina (v radnici). Kolem města: sv. Anny, P. Marie, sv. Prokopa, sv. Václava, sv. Štěpána, P. Marie (Zábrdovice) a sv. Trojice (Kr. Pole).

Chrám.

Školy byly při kostele sv. Jakuba (městská), sv. Tomáše (klášterní), u P. Marie u jesuitů (gymnasium, noviciát, seminář), u P. Marie u premonstrátů v Zábrdovicích (filosofie a theologie) a snad u sv. Anny (dívčí škola?). Ve stavitelství vynikal Pavel Weinberger, v malířství Hanuš Wilhelm, Hieronym Benno Bayer (Švédové u Brna 1645, v Zemském museu), Hanuš Zeiser a Hanuš Wohlhaupter, v řezbářství Petr Wüst (1642 tabernaculum u sv. Jakuba).

Školy

Umění.

Císař Leopold I. (1657—1705).

Za císaře Leopolda Brno stalo se sídlem mnohých nových úřadův a silnou pevností. Od r. 1642 bylo sídlem kr. tribunálu, zemského soudu, zemských desk, zemských sněmů, krajského hejtmana, královské komory (1621), zemského úřadu berního při kraj. hejtmánství (1628), král. prokuratury (1628), kr. podkomořího, zemského lékaře, zemských advokátů (od 1638), cis. pošt mistra (1624) a v l. 1642—1650 také biskupské konsistoře.

Úřady v Brně.

Za Leopolda přibýly nové úřady státní a zemské. Již r. 1651 sněm zemský se usnesl, aby prodej soli stal se výsadou císařskou pro získání nových příjmů, hlavně na vydržování vojska. V Brně od r. 1652 byl zřízen hlavní sklad solní pro Moravu. Tím

Sklad solní.

utrpělo velice město, poněvadž do té doby sůl v Brně prodávala městská rada, z čehož plynul značný výtěžek. Vyjednávání mezi radou a císařem táhlo se dlouho. Městská rada postoupila císaři na solný sklad část mezihradbí (Zwinger) mezi branou Veselou a Dřevěnou, vyhradivši si 12½ sáhu mezihradbí u obou bran na stavbu strážnic. Pro úřednictvo postoupila dům svůj (účtárnu) na rohu ulice Ševcovské a náměstí Dominikánského. Poněvadž ulice Ševcovská skoro celá patřila pánům (městské radě), slula již Panskou. Teprve 23. června 1673 rozhodnuto císařem, by město dostalo za to obě mincovny císařské (starou na rohu ulice Ševcovské a Dominikánského náměstí naproti pozdějšímu gen. velitelství a novou v ulici Široké čili v Jesuitské). Měšťanstvu pak přidány z císařského skladu 4 šilinky soli ročně na slavnost královské střelby, která r. 1680 na veliké domluvy kr. podkomořího opět byla obnovena. Od r. 1686 Brno stalo se sídlem také stálého v ý b o r u s t a v o v s k é h o (zemského), jenž místo dočasných komisí stavovských měl stále vyřizovati záležitosti zemské. Skládal se z 8 členů, po dvou za každý stav zemský, jimž předsedou byl z e m s k ý h e j t m a n. Se stavovským výborem vyvinula se také stavovská ú č t á r n a a z e m s k á p o k l a d n a. Všechny úřady státní a zemské byly osazeny šlechtou a studovanou inteligencí, která časem zpravidla nabývala šlechtictví.

Výbor
stavovský.

Domy
šlechtické,
ducho-
venské
a obecní
v Brně.

Šlechta s duchovenstvem rozmnožila se v Brně počtem povážlivým. Pobyt jejich ve městě byl sice podporou obchodu, ale měl také následky škodlivé. Šlechta ve městě se zaku-
povala, často z několika menších domů měšťanských stavěla roz-
sáhlé domy šlechtické (paláce), na nichž nejen nechtěla nésti bře-
men městských, nýbrž ještě přivázela do nich rozličné výrobky
řemeslné a plodiny hospodářské z venkovských statků svých a tak
společně s duchovenstvem zeslabovala měšťanský živel ve městě
i rušila jeho výsady. R. 1666 dle úředního seznamu byly v Brně
tyto budovy duchovenské a stavovské (šosovní):¹⁾ »Kolegiátní
chrám sv. Petra s proboštvím, děkanství a domy kanovnické,
jež zaujímalý celý Petrov. Chrám farní sv. Jakuba s velikým hřbi-
tovem, dvě kaple, škola. Klášter sv. Tomáše s příslušenstvím.
Klášter jesuitský se seminářem, jenž pohltil 9 domů měšťanských.

Klášter minoritský u sv. Jana s velkou plochou, která byla z veliké
části pustá. Klášter františkánský u sv. Magdaleny. Klášter kapu-
cínský a klášter františkánek u sv. Josefa, které pohltily 20 domů
měšťanských a velké náměstí (Židovské). Klášter dominikánský
u sv. Michala s domem zemským a s nově počatou budovou pro
zemské desky. Dům kláštera starobrněnského s dvěma kaplemi
na Dominikánském náměstí. Chrám sv. Mikuláše na Dolním ná-
městí. Radnice s příslušenstvím. Městská hospoda (reduta), pivov-
var, sladovna, mlýn s žernovem, dvůr, jatky, váhy, sklad solný
(solná komora) atd. Dům preláta zábrdovického. Dům preláta
z Louky. Dům probošta z Rajhradu. Dům preláta ze Žďáru. Dům
opata z Velehradu. Dům kartouzský. Dům opata z Hradiště. Dům
kláštera sv. Anny. Dům kláštera tišnovského. Farní dvůr s kaplan-
kou a s velkou pěknou zahradou. Dvůr biskupský. Dům Dietrich-
steinský, kde stávalo 5 domů měšťanských. Dům Allmannových
dědiců. D. sv. p. Osteschau. Dům kancléře při tribunále Ivanského
z Ivanic. Dům Miniatiho. Dva domy hrab. Werdenberga, D. regi-
strátora Albela. D. Hodických. D. Forgačův. Dva domy dědiců
Columbaniho. Dva sbořené domy hrab. Althaima. D. hr. Fürsten-
berga. Dva d. hr. Salma. Dva domy dědiců advokáta z Merck-
tenů. D. hr. Waldsteina na Rybném trhu. D. Kotulinských. D. kn.
Lichtensteina ve Veselé ulici. D. kn. Dietrichsteina ve Veselé ulici,
z něhož má se státi míčovna. D. Kobytkův. D. Šubířův. D. Humpo-
leckých. D. Ilješasyho. D. asesora při tribunále Grieslawa, Dům
Ullersdorffův. C. komora (Rendtambs-Haus). D. Sednických. D.
Chorinských. D. hr. Náchoda. Dva domy kn. Lichtensteina. Dům
hraběte ze Slavkova s pustým domem vedlejším. D. Zerboniho.
D. hrab. Kounice. D. hrab. de Souches.¹⁾ D. Zástřízlův. D. Sereniho.
Dva domy Vrbnovy. Velký dům pivovarský, jež má kr. fiskální
adjunkt a advokát Matěj Záblacký, jenž nechce žádných povin-
ností nésti z moci úřadu. D. hr. Rottalla. D. advokáta Malivského.
Dva domy hr. Hofmanna. Dva domy Wiesenbergovy. D. asesora
při tribunále Wiesengrunda. D. hr. Heissensteina. Dva domy býv.

¹⁾ V zápise o schůzi městské rady dne 4. ledna 1709 stojí, že dům
ten byl darován zesnulému generálovi od stavů zemských a císař osvo-
bodil jej ode všech povinností městských, dokud bude v rukou dědiců
Souchových.

¹⁾ D'Elvert, Sch. XIII. 325—328.

c. důchodního Nussera. D. Lukaveckých. D. Fünfkirchův. Dům Komínkův. Vinárna jezuitská. D. Vlkovského. D. Hiramův. Dům Rottův. Dva domy sekretáře Waldorfa. D. Ogilviho. Dva velké, nevystavěné domy hr. Waldsteina. D. Skrbenských. D. Lichtenstein-Pernsteinův. Dům asesora při tribunále Zehentnera. Dva velké domy Oppersdorfovy. D. podkomořího Jakardovského. Dům Lichtensteinův. D. Haslauerův. D. Bílského. D. Matyášovského. Dům Dubských. D. Moravcův s krásnou zahradou, kde byly dva domy. D. sv. p. Osteschau v ulici Sedlářské (Masarykova). Dům dědiců Deblínových, v němž bydlí český sekretář tribunálu Havlík, jenž si vzal vdovu po Deblínovi, a syn Deblínův Maximilián, koncipista tamže, kteří z moci úřadu nic platiti nechtějí. Kromě těchto bydlí ještě v několika domech ve městě osoby, které sice přijaly právo měšťanské, ale chtějí nésti jen jméno měšťana, nikoliv povinnosti měšťanské, nýbrž následkem postavení a služeb císařských chtějí býti prosti všech povinností, jako lékař Dr. Fabian, advokát Záblický, advokát Lune, zemský účetní Dores, c. správce solního skladu Prandt, účetní kontrolor Maurus, německý registrátor při kr. tribunále Myhlich, kancelista tamže Čadecký, kancelista tamže Formánek a podobné osoby. Kromě toho je 22 domů členů městské rady dle císař. výsady osvobozeno od ubytování vojenského a pro jejich námahu při věcech obecních, jako všude jinde, od ostatních povinností.«⁴⁾

Následkem toho měšťané rádi domy prodávali, jen aby se jich zbavili, poněvadž povinností měšťanských přibývalo tím více, čím více rostl počet domů svobodných (šosovních). Měšťané domy v Brně kupovati nechtěli. Proto stěžovala sobě městská rada u císaře prosíc, by dovolil město rozšířiti ke Špilberku, by město s hradem bylo spojeno a na získané ploše nové domy stavěny, neb alespoň aby pro hlučná řemesla jako pro zámečníky, bednáře, kováře a jiné směly se domky stavěti přede zdí městskou na baštách a v mezihradbí. Císař několikrát ujal se Brna i ostatních kr. měst proti vyšším stavům, ale vždy skoro marně, jak už otec jeho (1659, 1662, 1668, 1669, 1677, 1684, 1686, 1698 atd.). Na sněmě zemském

⁴⁾ Jmenované domy najdeme v jednotlivých ulicích brněnských dle tištěného seznamu domů z r. 1779: Verzeichniss der in der k. Stadt Brünn befindlichen Gassen, numerirten Häuser, Inhaber und ihrer Schilde.

r. 1671 kr. města i vyšší stavové po přání císařově přejali na sebe část pravidelné kontribuce zemské, od které do té doby stavové byli svobodni, by se tak trochu ulevilo poddaným. Město šířiti za hradby nedovoleno z důvodů vojenských. Proto usnesla se městská rada 4. září 1676, by se zastavilo pusté městiště Panenské (za ulicí Panenskou).

Slavnou obranou r. 1645 poznala se válečná důležitost Brna, které pak časem bylo proměněno v nejdůležitější pevnost zemskou. Již 15. září 1655 císař Ferdinand III. na zprávu, že Švédové vpadli do Polska, kázal Brno i Špilberk lépe opevniti. Ještě více opevňováno za Leopolda, když Rakousku vypukla válka s Turky (1663). Turci s Tatary zajížděli z Uher na Moravu až k Brnu a k Olomouci, zemi strašně pustošice a obyvatelstvo v otroctví odvlékající (srpen, září, říjen). Na rozkaz císařův Brno se Špilberkem bylo narychlo opevňováno na útraty zemské. Opevňování řídil osvědčený hr. Souches, jenž byl tehdy generálním velitelem na Moravě. R. 1663 byly vystavěny pevné bašty hodně přede zdí městskou kolem polovice města. Brána Židovská byla úplně přestavěna, jak svědčil nápis »Leopoldus Romanorum imperator semper Augustus MDCLXIII«. Však kolem nových bašt i kolem nových bran Židovské a Veselé scházely většinou příkopy a předhradbí (courtiny), jakož i městská zeď byla ještě stále na mnohých místech porouchaná. Krytá cesta na Špilberk i ravelín za hradem byly ještě pobořeny. Při opevňování musili pomáhati měšťané, studenti, vojáci a najatí dělníci; ale práce ubývalo pomalu, poněvadž nedbale svážen byl materiál, jež na rozkaz zem. hejtmana měly opatřiti vrchnosti svými poddanými. Když Turci dobyli Nových Zámků v Uhrách a postoupili k Moravě, nastal ještě větší strach. Městská rada úpěnlivě prosila císaře o silnou posádku a vydatnější pomoc od země, by se dodělaly příkopy také od sv. Tomáše k Petrovu (25. ledna 1664). Ještě r. 1668 městská rada prosila císaře, by poručil dokonati opevnění Brna, poněvadž po stržení starého mezihradbí (zevní zeď) nový způsob opevnění ještě všude proveden nebyl, což na některých místech činilo Brno méně pevným než bývalo jindy. Však v několika letech opevnění bylo dokonáno.

Brno od nové brány Veselé až k Židovské a k Františkovu bylo obklíčeno novým opevněním a bylo proměněno

Nové
bašty a
hradby.

Brno
pevností.

Měšťané
domů
nechtějí.

v **pevnost**. Brány Židovská i Veselá posunuty dále od města a byly přestavěny dle požadavků fortifikačních. Židovská tvořila čtvero oddělení s tolikéž branami. Veselá dostala nápis: Leopoldus Rom. Imperator semper Augustus Germ. Hung. Boh. Rex. Archid. Aust. Marchio Moraviae MDCLXXIX (1679). Když pak Turci za nové války oblehli Vídeň (1683), města Brno, Olomouc a Hradiště stěžovala si, že opevnění není dokonáno, že příkopy nejsou vyházeny, zábradlí a kontraskarpy nedodělány a města bez posádky, bez děl, střeliva a beze zbraně. Císař nařídil stavům, by žádané provedli (29. července 1683). Brno dostalo cis. posádku a opevnění dokonáno do r. 1688.

Popis.

Pevnost Brno byla obklíčena pevnou hradební zdí, před kterou vybíhalo 8 rozlehlých bašt. Kolem zdi hradební a kolem bašt byl hluboký a rozsáhlý příkop hradební s vysokým předhradím. Bylo tedy Brno obklíčeno starou zdí městskou s věžemi, před ní mezihradbí (Zwinger) s vysokým předhradím (Zwingermauer) a se starými baštami; před nimi dosti daleko nová silná zeď pevnostní s osmi pevnými baštami (I.—VIII.), kolem nichž i kolem zdi hluboký a široký příkop hradební. Staré příkopy městské kolem bran městských a kolem zdi městské byly zasypány. Staré bašty a věže ve zdi městské byly ponechány městu, jež s nimi rozličně naložilo. Tehdy městu byla prodána (za 283 zl.) cis. zbrojnice v mezihradbí u Veselé brány, aby se postavila nová u nové bašty pod Špilberkem (8. listopadu 1688). Pevnost Brno byla hodně rozsáhlá; ale město bylo sevřeno starou zdí městskou, za kterou šířiti se nemohlo. Také Špilberk byl silně opevněn (obraz 8).

Město.

Město spravovala městská rada, která stále víc upadala v závislost na úřadech císařských, zemských a duchovních. Cís. rychtář měl v radě první místo a největší slovo. Dle instrukce ze dne 30. září 1659 bez rychtářova svolení ani starosta ani městská rada nesměla svolati obec. Obec i městská rada podřízeny jeho dozoru. Nařízením kr. tribunálu 7. ledna 1659 městská rada podřízena částečně také krajskému hejtmanu, jemuž uloženo, by každého čtvrt roku prohlédl vězení městské, by vězňové byli náležitě opatřeni a nad potřebu soud nad nimi neprotahován. Ostatní hejtmané dozírali na ostatní král. města. Obnovovati

Závislost
městské
rady.

městskou radu příslušelo kr. podkomořímu jakož i dozor nad obec. správou. Za obnovení platilo se podkomořímu čestným darem (100 dukátů), při čemž nezapomenuto na jeho paní a celou družinu. Dne 5. června 1668 městská rada úředně zaznamenala, co komu dáno: »J. M. panu podkomořímu 300 zl., za hostinu 75 zl., J. M. paní hraběnce pocta ? zl., panu sekretáři 18 zl., kancelistovi 9 zl., hofmistrovi paní hraběnky 12 zl., lazebníkovi 3 zl., podkonímu 6 zl., pážeti 3 zl., dvěma trubačům 6 zl., nosiči jídel 4½ zl., jeho pomocníku 2 zl., kuchaři 3 zl., dvěma sluhům 3 zl., kočímu 3 zl., prvnímu jezdcí 1½ zl., třem jezdcům 6 zl., kováři 2 zl., pomocníku kuchařovu 1½ zl. a domovníkovi 1½ zl.«¹⁾ A přece podkomoří moc rady městské pořád víc a víc obmezoval pro špatné hospodářství v královských městech. Podkomoří Jan Kobyłka z Mitrova r. 1682 žádal, by městská rada postavila čestnou stráž před jeho příbytek; ale císař to zapověděl (4. března 1682).

Pro časté spory městských rad s podkomořím císař Leopold 19. srpna 1684 vydal reskript, jak obnovovati radu v král. městech na Moravě. Dary podkomořímu a družině zakázány, zato však ustanoven pro něj stálý plat 1625 zl. ročně, jež měla platiti města: Brno, Olomouc, Jihlava a Znojmo po 300 zl., Uničov 200 zl., Hradiště 150 a Kyjov 75 zl. Služebnictvu podkomořího nic, jen písaři 150 zl. (B. O. J. Z. po 25 zl., U. H. po 20 a K. 10 zl.). Hostina v Kyjově nesměla státi přes 30—40 zl., jinde ne přes 75 zl. Přijede-li podkomoří do města za jakoukoli jinou záležitostí městskou, má dostati diety 15 zl. Reskriptem 16. prosince 1684 císař rozhodl, že pro správu Brna postačí rada 17 členů. Brzy však stěžovala si rada brněnská na podkomořího, že bez ohledu na reskripty ze dne 19. srpna a 16. prosince 1684 obmezuje ji ve svobodné volbě členů, nechť je potvrzovati konšelů s jeho vědomím a svolením svobodně od městské rady dle dávných práv volených, nýbrž dosazuje konšely libovolně. Císař reskriptem 11. srpna 1689 nařídil podkomořímu, by šetřil starodávných práv Brna i ostatních měst královských. Má-li však něco proti zvoleným konšelům, by se prostřednictvím zem. hejtmanství (tribunálu) obrátil na císaře. Rada se obnovovala ročně. Nejprve pod-

Sezení
městské
rady.Rada
17 členů.

¹⁾ D'Elvert: XIII. 383. ř. 30. Od r. 1667 podkomořím byl hrabě Friedrich Oppersdorf.

komoří byl písemně žádán o dovolení. Volba konala se za dozoru kr. rychtáře. Po službách božích u sv. Jakuba rada odebrala se na radnici a z kandidátů zvolila nové členy (novitii). Ti oznámili písemně podkomořímu, jenž určil, kdy přijede radu obnoviti. Den ten byl velikým svátkem ve městě. Po službách božích byla svolána obec (měšťané) i cechy na radnici a oznámen jim výsledek volby, jakož i všeliká nová nařízení. Pak podkomoří obnovil slavným způsobem radu. Rada nová přejala správu obce. Po slavnosti byla hostina a rozličné radovánky.

Správa
obce.

Rada nová čili úřadující skládala se ze 12 členů, z nichž první — primátor — byl 4 neděle starostou. Vždy po 4 nedělích v úřad starosty uveden od kr. rychtáře jiný, v jakém pořadí byli jmenováni od podkomořího. Rada stará skládala se ze 6—7 členů. R. 1669 správa obce byla tato: z 18 konšelů dva vedli správu nad měst. hospodami, dva nad důchody, dva nad rybníky, dva nad pivovarem, dva dohlíželi k chlebům, dva ke stavbám, dva ke zbrojnici, dva ku věznici, jeden k masu, čtyři ke zkoušení vína, jeden nad pokladnou (čisté), dva nad kostely, jeden nad beneficí (nadace), dva nad nemocnicí, dva nad cihelnami, jeden nad ubytováním vojska, dva nad foitstvím (rychtářství) na Pekařské ulici; dva z nové rady, dva ze staré a dva z obce vybírali kontribuci (zemská daň na vojsko); dva z obce měli dohled také na pokladnu městskou. Všichni úřad svůj konali celý rok pod přísahou.¹⁾ Nová rada dosazovala úředníky a služebníky městské, obnovovala správu cechů, konala soudy nad příslušníky, řídila policii, vojenství, zdravotnictví a školství pro děti (nižší). Některé obory správy městské patřily jen nové radě, některé členům nové i staré rady a některé jen staré radě.²⁾

Nová rada.

Nová rada vedla: 1. Úřad starostenský. Starostovi měšťané buď ústně nebo písemně předkládali záležitosti své. Důležitější vyřizovala plná rada, méně důležité jen 2—3 nejstarší konšelé za předsednictví kr. rychtáře. Starosta měl moc výkonnou

¹⁾ R. 1670 prý městské radě předepsáno, jak se má chovati. Schram: Ein Buch etc. str. 27.

²⁾ Podrobná správa města i odměna za práci je vyličena u d'Elverta XIII. 390—400 dle úřední zprávy městské rady ze dne 28. března pro kr. podkomořího.

a městskou pečeť. Měl dva sluhy, na něž dostával týdně 2½ zl., pak bečku piva a 2 vědra vína. Sám dostával od obce stravu, později na 4 neděle 30 zl. a vědro vína. 2. Správu hospod a mlýnů vedli primátor a nejstarší konšel. Hostinský prodával městské víno, jež oni objednávali; s vodákem dozírali také na městské mlýny, strouhy a na vodárnu. 3. Důchody a účty městské spravovali dva konšelé. Přijímali peníze z vinárny, z pivovaru, z mýta, ze cla, z trhových stanů, z olova, z vína, kontribuce, ze statků městských atd., i všechno vypláceli, o čem podrobné účty vedli úředníci. 4. Dva konšelé vedli správu piva. Kupovali pšenici na slad a dohlíželi na všechny zaměstnané v pivovare i ve sladovně. 5. Dva konšelé dohlíželi na řezníky a pekaře na trhu, by prodávali dle taxy a dle spravedlivé váhy. 6. Dva spravovali zbrojnici, by dosti bylo děl, mušket, prachu, ledku atd. 7. Dva spravovali vězení. Dbali o pořádek a výkon trestů, měli dozor na trhy výroční, dozor na míry a váhy, osvětlování v noci, o pořádek v hospodách a pečovali o pozůstalost po měšťanech.

Nová i stará rada měla: 1. Správu sirotků. Vedli ji kr. rychtář, primátor a dva konšelé. Na radnici byly opatrovány věci movité. Dospěvší sirotci dávali jim gratiale 1—2 toлары, chudší nic. 2. Dva nejstarší konšelé spravovali předměstí. Dosazovali tam konšely (starší, představené), pečovali o vdovy a sirotky a rovnali tam všechny spory. Byli první instancí pro předměstí. 3. Dva konšelé spravovali kostelní jmění, kostely a co k nim patřilo. 4. Jeden spravoval nadace kostelní i jiné. Za vybírání úroků dostával 10 zl. a správce 20 zl. ročně. 5. Dva konšelé spravovali nemocnici sv. Štěpána i její jmění, totiž sladovnu a dvůr za hospodou »Nový svět« na Křenové. 6. Dva spravovali cihelny. Kupovali dříví, písek, dohlíželi na cihláře, materiál atd., vedouce podrobné účty. 7. Dva pečovali o ubytování vojska táhnoucího Brnem i o byty pro úředníky státní a zemské. 8. Dva z nové, dva ze staré rady a dva z obce pod přísahou vybírali daň z domů, z pozemků, z vinic a z řemesla. Daňovým zvonem na radnici dávano znamení, kdy daň se má platiti. Knihy daňové a účty vedl menší písař městský. Výběrčí dostávali dohromady 60 zl. 9. Jeden konšel a dva z obce spravovali pokladnu městskou, do které plynuly všechny čisté

Nová
i stará.

příjmy (přebytky), z nichž platili dluhy městské, fundace atd. Účty byly přísné a odměna 60 zl. pro všechny.

Stará rada.

Stará rada měla: 1. Soud městský. Městský rychtář měl pře civilní, kriminální, spory právní, dluhové, smlouvy atd., o čem vedl přesné knihy. Dále měl na starosti pozůstalosti, záležitosti majetkové (pozemkové knihy), pokoj a pořádek ve městě. Dne 16. května 1669 byla volba: kr. rychtář, starosta a starší konšelé vyvolili ze staré rady tři kandidáty, z nichž kr. podkomoří vybral Pavla Morgenthalera. Rychtář dostával část stanného (3% z místa na trzích), taxy za přípis domů, za výslech svědků, za úřední opisy, taxy pozůstalostní atd. Část dostával soudní písař (třetinu). 2. Jeden (dříve dva) člen staré rady vedl správu komory městské (majetek městský). S úředníky vedl správu městských statků, dvora, dozor nad pacholky, nad koni, nad budovami, pozemky, staral se o dlažbu, čištění města, vodovod, městské studny atd. Zemský statek Kuřím byl spravován správcem a důchodním pod dozorem čtyř nejstarších konšelů.

Odměna.

Konšelé odměnou za práci měli některé výhody: příbytky jejich byly prosty voj. ubytování, byli prosti povinností měšťanských, při veřejných průvodech měli čestné místo dle pořadí a dostávali odměnu. 1. Když se obilí urodilo, dostali 8 mtů žita (met = 32 měřic), jež se rozdělilo na 15 dílů: nové radě, král. rychtáři, měst. rychtáři a obročnímu (správci pokladny). 2. V úrodný rok obě rady 1—2 mty luštěnin, krup, kaše atd. 3. Sádla 240 liber. 4. Na velkonoce každý beránka, několik vajec a na Martina hus. 5. Na vánoce několik kuřat; na vánoce, velkonoce a letnice po vědre vína, tři nejstarší po třech vědrech. 6. Každý mohl si vzít týdně vědro piva a platil za bečku jen 1 zl. 7. Každý ročně vepře (10 zl.). 8. Při lovení ryb všichni 3 centy kaprův a 1/2 centu štik. 9. Menší přebytky z piva atd. dávaly se do pokladny (Karbona) a dvakrát do roka rozděleny mezi konšely, z nichž mladší dostávali po 60—80 zl., starší po 100—120 zl.¹⁾ Klíče ode všech pokladen bývaly v zasedací síni na radnici, do které ani starosta nikdy nesměl samotný, nýbrž aspoň s dvěma

¹⁾ Platy konšelův a úřednictva městského z r. 1700 i příjmy a vydání viz u Schrama: Ein Buch . . . str. 103.

konšely. Když po 4 nedělích ustoupil jinému, všechny účty a hotovosti byly prozkoumány od rady. Na konci správního roku (sv. Jiří) odstupující rada kladla podrobné účty z celého roku nové radě.

Správa obce byla přesně rozčlankována a přísně kontrolována, ale přece vždy jen od městské aristokracie. Proto děly se mnohé nepořádky, takže císař 5. března 1687 nařídil, aby magistráty kr. měst předkládaly městské účty podkomořímu. Dne 7. června 1697 nařízeno, aby se předkládaly také všechny přílohy a doklady k účtům. Následkem toho všude lepšilo se městské hospodářství.

Kontrola
správy.

Brněnská rada při každé příležitosti ráda dosvědčovala oddanost císaři velkými hostinami a slavnostmi, jak dosvědčují účty městské z r. 1658, 1699, 1700. Také bohatě častovala členy císařské rodiny (1666, 1675, 1698) a přátele císařovy, na př. když r. 1683 Jan Sobieski s chrabrymi Poláky táhl Brnem na pomoc Vídní.¹⁾ Veliké vydání bylo na války a na vojsko. Úrok komorní zanikl (1629), ale vydání na příkazy císařovy bylo pořád větší. R. 1671 Brno se stavy zavázalo se přispívat na pravidelnou kontribuci dle komínů (Brno 1282 komínů, Olomouc 1233, Jihlava 1196, Znojmo 842). Stavové vyšší uvalovali na kr. města pořád více, takže císař reskriptem 24. března 1684 se jich ujal. Dosti mnoho vyžadovala také správa města. Zajímavé jsou některé položky v účtech městských: 4. srpna 1658 hostina z radosti nad volbou Leopolda za císaře 156 zl. 56 kr.; 10. října 1667 vyslancectvu ruskému o 30 mužích a 70 koních za večeři a snídani »U zlatého lva« (Velké náměstí) a »U černého medvěda« (Rýnská ulice) 64 zl. 43 kr.; 3. listopadu 1671 jesuitům na odměny studentům, kteří 17. září hráli Comoedi o životě sv. Františka de Borgia 200 zl.; 27. května 1674 věžníkům, kteří na radnici vyhrávali prvního máje 6 zl.; 14. listopadu 1675 návštěva ovdovělé králové polské (sestra císařova) 986 zl. 20 kr.; 17. září 1678 sedmi chlapcům za bití, když kladen byl hranečník u rybníka špilberského (před Lužánkami) po 6 kr. = 42 kr.; 25. září 1679 — 8. dubna 1680 za moru vydáno 1969 zl. 31 kr.; 14. srpna 1692 poslu do Vídně k architektu Janu Fischerovi pro nákres nové kašny na Zelný trh

Vydání.

¹⁾ Popis té slavnosti viz u Schrama: Ein Buch . . . str. 74.

za 14 mil po 10 kr. = 2 zl. 20 kr.; 16. září 1693 hrobníkovi u sv. Jakuba za zvonění na mračna 3 zl. 30 kr.; 2. prosince 1695 zlatotepci za ornát 1520 zl.; 12. května 1698 Ferd. Tuřanskému, českému učiteli, na byt 6 zl.; 1699 třem císař. inženýrům, by při fortifikaci Brna dbali na rozšíření města a určili místo, kam by se uložil prach z městských věží, 144 zl.; 4. prosince 1700 slavnost u nové kašny (Parnas) na Zelném trhu, že se narodil arcikn. Josefovi princ, 490 zl. 18 kr.¹⁾ Dne 7. ledna 1675 ustanovena radou cena obilí v Brně: míra pšenice 45—51 kr., žita 38 kr., ječmene 26 kr., ovsa 14 kr.; 3 kr. = 1 č. groši, 24 č. grošů čili plecháčků = 1 říšskému tolaru = 30 grošům císařským.

Cena peněz.

Jmění
obecní.

Také jmění obecní rostlo. Dluhův ubývalo. Roku 1659 obec koupila na Křenové od Kat. Istvanové dvůr (135 měř) poplatný klášteru sv. Tomáše za 2000 zl. se zahradami, poli, lukami a s přísl. a zřídila tam hostinec »Nový svět« proti špitálu sv. Štěpána. Měla také hospodu »U bílého koníčka« (1668) na Nové ulici (nyní č. 31). Dne 22. května 1700 Brno koupilo od Karla Lva z Rožmitála za 22.000 zl. panství Vohančice s vesnicemi Závistí, Skaličkou, Milonicemi, Březnickým mlýnem a s pustou vsí Heroticemi. Roku 1699 Brno mělo příjmů 68.330 zl. a vydání 60.000 zl.

Vohančice
koupěny.Právo
brněnské
zaniklo.

Méně utěšené bylo soudnictví v Brně. Právo brněnské už dávno pozbylo vnitřní síly a přestalo působiti navenek, až za císaře Leopolda zaniklo. Poněvadž 8. května 1650 bylo na Moravě zavedeno písemné řízení také při soudech v kr. městech, rozhodl magistrát brněnský r. 1667 ustanoviti pro město dva přísežné a dvo k á t y m ě s t s k é (něm. a čes.) a pak jen od nich přijímatí všechna podání písemná (žaloby). Poněvadž Koldínovo České právo městské z r. 1579 proniklo už do všech měst v Čechách a obecně uznáváno bylo za nejlepší, navrhl z e m. a d v o k á t mor. JUDr. Sabatín r. 1680, by zavedeno bylo také na Moravě. Císař Leopold již 30. května 1680 a opět 26. dubna 1681 nařídil magistrátu brněnskému, by in modo exequendi řídil se právem českým. Po delším jednání úředním císař 7. června 1697 nařídil, aby právo české (z pražského, brněnského a jihlavského) mělo bez výjimečnou platnost pro všechna kr. města na Moravě, poněvadž prý dotud každé město vyklá-

Koldínovo
právo
české.

dalo právo jinak. Podivno, že městská rada teprve tehdy, 23. prosince 1680, rozhodla, »poněvadž zdejší Municipál městský je jenom latinský a český a mnozí žádají míti jej také v řeči německé, prosí se pan syndikus, aby jej přeložil do němčiny, a zároveň aby z nejdůležitějších privilegií latinských učinil výpis německý«. Brněnský Municipál byl tedy překládán do němčiny, když již pozbýval platnosti. Již r. 1701 městská rada svým nákladem vydala v Brně u tiskaře Sinapiho »Práva městská království Českého a markrabství Moravského«, na kterouž knihu vyprosila si od císaře privilegium tiskařské na 20 let. Německý překlad knihy vydala r. 1717.

Policie.

Také do policejní moci městské vláda často zasahovala. R. 1660 zemský hejtman (tribunál) dovolil židům zdržovati se v kr. městech za v ý r o č n í c h t r h ů. Od r. 1454 který žid chtěl do kr. města, musil míti dovolení od městské rady a zaplatiti určitý poplatek. Poněvadž židé často vplížovali se do měst, usnesl se zemský sněm v Brně r. 1593, aby uvězněn a potrestán byl každý žid, který beze svolení městské rady vkročí do města, nebo tam přenocuje. Dekretem kr. tribunálu 10. února 1681 za příčinou moru bylo nařizeno, by na ulicích brněnských zastavily se muzika, maskary, jízda na saních a jiné zábavy.

Měšťané.

M ě š ť a n é byli zařazeni do dvou městských kompanií, nad nimiž důstojníky byli konšelé nové i staré rady. Nad pěchotou byli hejtmané s praporečníky, nad děly hejtman s konstablem. R. 1702 kr. tribunál rozvrhnul měšťanstvo brněnské na tři v r s t v y: přední měšťany (Ringsleute), kupce (Gewerbsleute) a řemeslníky (Handwerksleute). Městská rada naproti obci jevila velikou ráznost. R. 1668 vydala podrobný řád při požárech (Feuerordnung). Dne 23. července 1668 schválena sazba pro pekaře: míra pšenice za 16 grošů, houska 24 lotů po 1 kr.; míra žita za 12 grošů, bochník 4 liber 29 lotů po 3 kr. Když nepekli dobrého pečiva, tedy od 1. července 1669 jen dobří pekaři směli prodávati na Dolním náměstí, špatným však vykázano místo na Zelném trhu vedle jatek, by každý věděl, kde lze dostati dobrý chléb. Hostinský »U černého orla« nadal hraběti Serenyemu; proto 29. listopadu 1670 rozhodla rada, by byl uvězněn, by zaplatil 100 zl. pokuty a do 6 neděl prodal hospodu jinému. Z jara 1671 před branou Brněnskou poprali se studenti s řemeslníky; proto 3.

¹⁾ Popis slavnosti u Schrama: E. B. str. 101.

dubna rada rozhodla, by řemeslníci nesměli dále kordy nositi, a studenti by potrestáni byli od rektora. Když 17. srpna 1671 zedníci zastavili práci na hradbách, byli uvězněni a přednější mluvčí na trdlici (osla) posazeni s cihlami na nohy uvázanými. Dne 25. května 1674 poručeno cechům, by na slavnost Božího těla dostavili se s hudbou. Dne 8. března 1680 povoleno knihaři Schaffrovi tisknouti modlitbu, ale měl zatajiti místo, kde byla tištěna. Když taneční mistr chtěl zříditi školu, odpověděla rada 17. března 1681, že v Brně tanečního mistra není potřeba. Stavovská jí z d á r n a už byla při zemském domě (1673). Když správce nemocnice u sv. Štěpána podal zprávu, že u něho straší, rozhodla rada 23. října 1684, by slouženo bylo několik mší. Zápisy městské rady (Rathsprotokolle) v archivu městském obsahují mnoho zajímavých zpráv kulturních ke každému roku. Nejoblíbenější zábavou v Brně pro všechny vrstvy obyvatelstva byla střelba královská, která od 1670—1702 konávala se na louce u nemocnice sv. Štěpána. V l. 1702—8 byla zřízena střelnice v městském mezihradbí u brány Židovské, k čemuž dvor. rada vojenská postoupila také baštu při téže bráně (16. října 1702). Oblíbeny byly také hry potulných komediantů v solné komoře nebo ve vinárně (reduť). R. 1702 zřízena v Brně první kavárna od pokřtěného Turka.

Zápisy.
Zábavy.
Zdravotnictví.

Městská rada pečovala také o zdravotnictví. V Brně býval od 16. stol. z e m s k ý l é k a ř; ale obecně léčili lazebníci, zřídka doktor. Dne 13. srpna přijat za městského fysika Ph. et Med. Dr. Jan Hertod von Todtenfeld, jenž pitval mrtvolu v bývalé solné komoře (1670). R. 1679—80 zuřil v Brně hrozný mor, na jehož odvrácení zaslíbena i postavena socha P. Marie na Velkém náměstí (1683). Však sloup pod sochou kamennou praskl, proto nahrazena dřevěnou (1684).

Školství.

Méně pečováno o školství. Dne 17. listopadu 1670 předložen městské radě návrh na zřízení pořádných škol pro děti; ale poněvadž prý věc vyžadovala dobrého a zralého uvážení, odložena do zvláštní schůze rady městské. Nevykonáno nic a zůstalo při starém. U sv. Jakuba na hřbitově byla škola farní, na které vyučovalo se německy a česky (1698). Byly v Brně také školy pokoutní soukromých učitelův a školy klášterní.

Více zájmu jevila městská rada pro u m ě n í. Působili v Brně nebo pro Brno malíři Frant. Hofmann (Spravedlnost 1662), Jiří

Rothmüller (P. Marie 1663), Jan Strobel (Souches 1672), Jan Spiess (Brno 1675), Ferd. Kuhn (1682 u sv. Tomáše: Švédové před Brnem), Jan Městecký (Kuřím 1685), Ondřej Spiess (Brno 1688), komorní malíř Allen (Brno 1690). Řezbáři Antonio Riga, Jan Probstel (1689), rytec do mědi Jan Laidig a Jan Tscherning (Brno 1692), rytec do kamene Jan Schreuer (znak městský 1698) a sochař Mangoldt (městský znak nad branou Měninou a Brněnskou). V ě d y pěstovalo jen duchovenstvo.

Umění.

Vědy.

Za císaře Leopolda d u c h o v e n s t v o světské i klášterní v Brně nabylo veliké moci a vážnosti. Provedlo opravy a stavby chrámův i klášterů porouchaných od 1645, pilně si hledělo výchovy mládeže i vedení dospělých a pěstovalo vědy a umění. R. 1704 duchovenstvo brněnské poskytlo císaři velikou pomoc na válku s Francouzi a s Uhry.

Ducho-
venstvo.

U sv. Petra byla malá horlivost, ale veliká hašteřivost. Dne 7. prosince 1668 stěžoval si kazatel od sv. Petra městské radě, že málo lidí chodí na kázání. Příčinu hádal v tom, že brána Veselá i Bránka bývají zavřeny. Rada vtipně odpověděla, že zůstanou zavřeny, poněvadž by lidé z města také odcházeli. Chrám u sv. Michala dle smlouvy ze 3. července 1655 vystavěl nejvyšší sudí zemský hrabě Lev Kounic. Nový chrám byl posvěcen 21. června 1679. R. 1701 byla postavena také poboční kaple pro Boží hrob. Pomocí četných dobrodinců do 1709 opraven a dostavěn byl také klášter, v němž bylo generální studium pro celou provincii řádovou. Farní chrám u sv. Jakuba byl nejdůležitější. Jeho duchovenstvo spravovalo také chrám sv. Mikuláše, sv. Jana u křížovníkův a sv. Víta v Král. Poli. Farář Jošt Wannembach z Kolína n. R. (1666—78) r. 1673 stal se d ě k a n e m brněnským, kteréhož důstojenství dostávalo se také nástupcům. Chrám sv. Tomáše pomocí šlechty byl opraven do r. 1702. Nad postranním vchodem od jihu r. 1682 byl vymalován obraz od Ferd. Kuhna, jak Švédové dobývali Brna. Oprava kláštera byla dokonána r. 1667 za převora Hieronyma Huffnagla. Ke chrámu jezuitskému P. Marie r. 1671 byla přistavěna k a p l e sv. Františka Xavera. Těmuž svatému byla r. 1680 vysta-

Generální
studium
u sv.
Michala.

Děkan
u sv.
Jakuba.

Kaple
sv. Fran-
tiška X.

věna kaple za Švábkou.¹⁾ Na školách jezuitských působil slavný matematik Jakub Kresa († 1715), jenž byl nazýván Euklidem Západu. Jesuité vedli duchovní správu také na Špilberku, kde r. 1693 velitel hrabě Zinsendorf vystavěl novou kapli nynější sv. Trojice, poněvadž stará byla velice poškozená. Ústav vychovávací P. Marie v Kobližné ulici uskutečněn teprve 1699. Biskup Karel Lichtenstein už 28. listopadu 1680 dovolil sloužit mši v domácí kapli každou neděli a svátek. K domu hrab. Magnisové od dědice jejího knížete Max. Dietrichsteina byl přikoupen ještě dům hrab. Waldsteinové na rohu ulice Rýnské a v l. 1682—1690 vystavěn na jejich místě veliký palác s kaplí P. M. Dne 18. listopadu 1698 císař potvrdil stanovy ústavu a 17. března 1699 jmenována představenou hrab. Susana z Teufenbachu. Téhož roku ústav koupil panství Nové Město. Ústav slul: Škola P. Marie (Maria Schul) a měl vychovávat chudé, osiřelé dívky stavu panského (4), zemanského (4) a městského (4). Sirotky přijímati měl majorátní pán rodu Dietrichsteinův.²⁾

Chrám sv. Jana s klášteřem minoritským dlouho zůstal neopraven. Ještě 1667 kvardián s konventem prosili městskou radu o almužnu na opravení kostela, nač 26. března darováno 10 zl. Z nouze asi řád postoupil část pozemků na severovýchodní straně obci a na straně východní měšťanům. Nový kostel sv. Josefa s klášteřem františkánek byl posvěcen 23. dubna 1673 od bisk. Karla Lichtensteina. Týž biskup 16. dubna 1673 posvětil také kostel sv. Magdaleny s novým klášteřem františkánským. Při klášteři byla nemocnice s lékárnou (1672). V l. 1677—1704 celý klášter štědrosti šlechty brněnské a městské aristokracie byl bohatě vyzdoben a opatřen bohatou knihovnou i archivem. Kostel sv. Jana u křížovníků i se hřbitovem r. 1672 byl ještě spravován od faráře u sv. Jakuba, jenž tam sloužil služby boží na den sv. Jana Křtitele.

¹⁾ Jan Cerroni v Historische Daten zur Geschichte der Stadt Brünn: »Über die Gründung einer Capelle in der Schwabengasse unterhalb des Spilberges 1680.« Obec Švábka věnovala 14. října 1680 kapli sv. Františku X. z vděčnosti, že osvobodil obec od moru.

²⁾ Stanovy z r. 1698 vytiskl W. Schram: E. B. str. 79. v datech Schram opravuje Volného.

Králové klášter na Starém Brně byl ve stálých nesnázích a prodával statky. R. 1663 smluvil se s poddanými na St. Brně o povinnosti poddanské, jež byly velice zmírněny (22. července).¹⁾ Smlouvou dne 25. února 1690 robota poddaných na St. Brně byla zaměněna za plat. **Staré Brno** v 17. st. bylo již hodně rozsáhlé s četnými ulicemi: Psí ulice s Hartlůvkou (Úvoz), Hlinky (Písárecká), Rybářská, u sv. Václava (Videňská) s ulicí Polní a Kamennou, pak Račická ulice (Ugartova). Farním byl kostel s v. Václava.

Nejlépe vedlo se klášteru premonstrátskému v Zábřovicích u P. Marie. Dne 14. července 1658 studenti toho kláštera uspořádali před kostelem velkolepou slavnost na oslavu nastoupení císaře Leopolda, na kterou sešla se šlechta i měšťanstvo z Brna. Pečlivý opat Bohumír Olenius v l. 1661—69 vystavěl nový chrám, jež 3. května 1671 vysvětil biskup Karel Lichtenstein (obr. 31.). Opat Olenius byl přítelem rektora Středě a historika Pešiny, s nimiž usiloval o rozvoj zbožnosti a věd. Theologické studium při klášteři r. 1670 bylo zrušeno a klerikové opět posíláni do Prahy; ale studium filosofické při klášteři potrvalo.

Celkem za Leopolda moc duchovenstva v Brně rostla velice, rovněž rostlo jmění kostelův a klášterů, hlavně odkazy zbohatlé šlechty a městské aristokracie. Stavbou nových chrámův a klášterů podporováno umění stavitelské, malířské, sochařské a řezbářské.

Císař Josef I. (1705—1711).

Syn a nástupce Leopoldův císař Josef I. zdědil po otci (5. května 1705) vládu i velikou válku s Francouzi o dědictví španělské, kterou ztěžovaly ještě časté vzpoury šlechty uherské (František Rákóczy). Císař všude statečně odpíral nepřátelům, ale potřeboval k tomu vydatné pomoci všech svých poddaných a nemohl tudíž pečovat o hmotný blahobyt a duchové vzdělání lidu tou měrou, jak sobě přálo šlechtetné srdce i osvícený jeho rozum. Nicméně zřídil při dvoře svém ve Vídni

¹⁾ Podrobně u d'Elverta XIII. str. 36 etc.

i v jednotlivých zemích rozličné komise na provedení oprav ve prospěch obecného lidu na venkově i ve městech. Však předčasná smrt 33letého císaře zničila záměry nejšlechtější (17. dubna 1711).

Cisář ujal se měst. R. 1707 vydal císař Josef I. přesný a stejný řád pro soudy hrdební v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. Reskriptem 6. května 1709 nařídil, aby české právo městské (Koldínovo) mělo na Moravě platnost nejen ve královských městech, nýbrž také ve městech a městečkách poddaných. Královských měst císař Josef I. hájil při právě stavovském na sněmích zemských proti zpupnosti vyšších stavů zemských. Dne 27. ledna 1711 rozhodl, aby poslanci král. měst moravských ve sněmích zemských směli seděti, ale mimo šraňky sněmovní, ve kterých zasedali jen vyšší stavové. Od nátlaku posluchačstva měli býti chráněni železnou příčkou. Dekretem 18. prosince 1705 a 17. ledna 1710 rozhodl, že domy v král. městech smí držeti měšťané i osoby stavovské, ale musí je zapsati do knih městských a podléhají iurisdikci magistrátu. V Brně ujal se obce čili měšťanstva proti městské radě.

Městská rada. Dle zápisů městských z r. 1709 podkomoří hrabě Breuner v úterý 23. dubna po službách božích u sv. Jakuba byl uveden na radnici a obnovil radu. Do nové rady byli povoláni: Baltasar von Heldenreich, jako primátor, Jan Schuller, Frant. von Hoffer, Jan Duchan, Jan Metzger, Šebestián Jemari, Hyacint Heintz, Jan Neuenheimb, Jan Dorres, Ant. Kmoch, Jan Zwicker a Václav Revelland. Do staré rady: Jiří Wagner, Jan Usternuldt, Frant. Tripodi, Christian Prokeš a Jan Wagenhueber. Za správce pokladny z obce: Dominik Reinisch a Jan Sebald. Královským rychtářem byl Rafael Pitzon. Potom podkomoří dal radě některé pokyny (puncta), jichž šetřiti měla, a slavnost skončena slavným Te Deum v kapli radnické.

Cechy. V pátek 26. dubna gratulovali radě na radnici cechy brněnské a představili své starší: soukeníci, řezníci, pekaři, mydláři, kožešníci, zámečníci, kováři, kotláři, sedláři, hřebínkáři, ševci, krejčí, kloboučníci, postřiháči, stolaři, koláři, zedníci, tesaři, provazníci, řemenáři, sklenáři, cínaři, soustružníci, pasíři, knihaři, bednáři, hrnčíři, koželuhové, jircháři, vyrábitele kordovanu, kalounkáři, pytláři, pláteníci, kominíci, povozníci, kuchaři, zlatníci, lazebníci,

malíři, sochaři a mlynáři; cech poslů se nedostavil. Bylo tedy v Brně 42 cechů, což je důkazem, že zde kvetly rozmanité živnosti.

Zemské muzeum.

Obr. 31. Chrám P. Marie v Zábřevicích.

V sobotu 27. dubna na radnici rozděleny úřady pro správu obce: především potvrzen na dále Jiří Wagner za městského

Správa obce.

rychtáře. Úřady nové rady přejali: správu hospodářství městského vůbec celý magistrát, jmenovitě pak král. rychtář Pitzon, primátor Heldenreich, Schuller a Hoffer; správu hospod primátor a Jemari; účtárnu Schuller a Metzger; správu piva Hoffer a Duchan; správu ryb kr. rychtář, primátor a Schuller; správu zbrojnice Heintz; dozor na trhy Kmoch a Zwicker; dozor na chléb Zwicker a Revelland; dozor na víno Heintz, Neuenheimb, Uster-nuld, Tripodi a Revelland; dozor na maso Revelland. Úřady staré rady: Městským rychtářem Wagner. Správu kostelů Schuller a Metzger. Správu beneficij Hoffer. Správu nemocnice Heintz a Dorres. Správu cihelen Neuenheimb a Kmoch. Správu ubytování Neuenheimb. Správu fojtství na Pekařské primátor a Schuller. Správu fojtství na Nové ulici Hoffer. Berní dle komínů (kontribuci) Dorres. Správu cechů (Meisteramt) kr. rychtář, primátor, Schuller a Hoffer. Hejtman nad dělostřelci Heldenreich. Hejtmany nad pěchotou Schuller a Hoffer. Leutenant nad děly Heintz. Komisary nad střelci Heintz a Kmoch. Soudní asistenti Tripodi a Prokeš. Úřad s i r o t č í vedl kr. rychtář, 3 konšelé a pří-sežný advokát. Soud městský řídil městský rychtář, dva konšelé, notář a několik přísežných advokátů (6). Kancelář městskou vedl syndikus, vicesyndikus, registrátor a 3 kancelisté. Služebnictvem byli věžní, dva sluhové a 10 poslů.

Měšťané.

Měšťané čili obec byli zařazeni v kompanii dělostřeleckou a dvě komp. pěších. Konali stráž ve městě a parádu. »Střelci« byli soukromá společnost, která se vytvořila z oblíbené střelby královské, když v l. 1702—8 pro ni byla vystavěna střelnice při bráně Židovské. V tehdejší době válečné vláda i městská rada rozvoj střelecké společnosti podporovaly. Dvorská rada vojenská 16. října 1702 postoupila na střelnici baštu s přilehlými hradbami u brány Židovské a magistrát daroval střelecké společnosti také příslušné mezihradbí. Střelnice (1708—1836) stala se dostavníčkem všech obyvatel, kteří se tam bavivali dle vkusu a záliby. Na střelbu královskou přicházela také šlechta a úředníci s dámami. Střelba do terče konala se v neděle, svátky, ano i všední dny.

Městská aristokracie.

Býti členem městské rady znamenalo velikou čest, veliké výhody a povinnosti. Městská rada zasedala skoro každý druhý den a přítomnost všech členů byla povinností. Jednání její do-

podrobna se zapisovalo (Rathsprotokolle). Jednotlivé úřady vedli členové rady úplně samostatně, majíce podřízené úřednictvo městské. Ze správy úřadů plynuly veliké výhody hmotné, poně-vadž kontrolu vedli jen členové městské rady. Ještě 17. prosince 1709 usnesla se rada brněnská, »by účty městské neprohlížel nikdo cizí, nýbrž jen starosta p. Dorres«. Ze členů městské rady vyvinula se ve všech městech sobecká, pyšná a nedotknutelná aristokracie městská, která byla hrdou naproti nižším a poníženou naproti vyšším. Nedostatek vzdělání nahražován domýšlivostí (šosáctví). Honba po výnosných úřadech, po prvenství a zvučných titulech stala se ctí měšťanskou — smutný to důsledek, že městská rada doplňovala se sama bez účastenství obce. Císař Josef I. proti tomu vystoupil na prospěch obce čili měšťanstva.

Reskriptem 16. ledna 1710 nařídil, aby v kr. městech na Moravě členové městské rady podpisovali se na všechny listiny plným jménem a nikoli pouhou zkratkou N. N. Vedle primátora, starosty a syndika mají se podpisovati všichni členové, kteří psáti umějí. Vedle členů městské rady mají listiny podpisovati také zástupcové měšťanů, by bylo patrné, že obec s radou za jedno jsou. V čem se nemohou srovnati, mají obě strany podati své mínění písemně. Stejný způsob nařízen také pro cechy. Reskriptem 18. března 1710 nařízeno, aby podkomoří posílal spolehlivý výkaz účtů z král. měst císaři. Reskriptem 11. září 1710 císař sobě vyhradil potvrzovati konšely v královských městech. Také omezil domýšlivost konšelův i úředníků státních a zemských. Reskriptem 30. prosince 1709 rozhodl spor mezi městskou radou brněnskou a úředníky státními i zemskými o prvenství. Magistrátu jako korporaci i jednotlivým členům jeho jako komisařům nebo vyslancům náleží přednost. Kr. rychtář, primátor a starosta jdou přede všemi advokáty. Graduovaní advokáti jdou před negraduovanými, ale všichni advokáti přede členy rady nahoře nejmenovanými. Konšelé, kromě primátora a starosty, jdou dle toho, jak byli jmenováni. Jsou-li mezi nimi někteří graduovaní, nemají přednosti ani před kolegy ani před advokáty. Reskriptem 19. března 1710 vyhradil zemským fysikům místo jak advokátům před konšely; ale ředitel solného skladu, výběrčí vinného a pivného tácu i kontribuce jakož i ostatní úředníci komorní

Císař ujal se lidu.

Konšely potvrzuje císař.

jdou za konšely. Sobectví a domýšlivost dostoupily tedy vrcholu a nastával příznivý obrat, jenž přerušen byl na krátko smrtí císařovou.

Ducho-
venstvo.

Studium
specula-
tivum.

Duchovenstvo v Brně stále nabývalo větší důležitosti a zakládalo nové školy. Při klášteře františkánském u sv. Magdaleny ustanovením řádovým ze dne 4. září 1708 bylo zřízeno studium speculativum s dvěma učiteli pro členy řádové. Dominikáni u sv. Michala r. 1709 dostavěli část kláštera na ulici a umístili tam jenerální studium pro celou provincii řádovou s velikou knihovnou. U sv. Jakuba r. 1710 byla vystavěna nová fara vedle kaplanky.

Císař Karel VI. (1711—1740).

Opravné
komise.

Po smrti Josefově panovníkem v Rakousku i císařem v Německu stal se bratr jeho Karel, král ve Španělsku. Spojenci rakouští brzy dohodli se s Francouzi a ukončili válku španělskou tak, aby Karel vzdal se Španělska a podržel jen Neapolsko (se Sicílií), Milánsko a Belgii. Karel se tomu podrobil r. 1714. S počátku vláda jeho brala se týmž směrem jako Josefova, totiž ku prospěchu lidu, dokud nevymřeli členové oněch opravných komisí; později činnost jejich ochabla, poněvadž císař propůjčoval sluch více rádcům, kteří hlavní oporu státu spatřovali ve vojsku, v úřednictvu a v duchovenstvu.

Císař ujal
se měst
proti
stavům
vyšším.

Ve zřízení královských měst za Karla byla provedena úplná změna. Proti stavům vyšším císař ujímal se měst. Vyšší stavové, vítajíce mladého císaře do země, vyloučili ze svého středu zástupce měst; ale císař reskriptem 17. listopadu 1712 rozhodl, že městům právo stavovské přísluší a budoucně ze stavů vylučována býti nesmějí. Také reskriptem 1. prosince 1716 rozhodl, že kr. města pro nedoplatky kontribuce zemské nemají býti stíhána vojenskou exekucí, nýbrž sekvestrací obecních příjmů. Reskriptem 3. srpna 1716 bylo radám kr. měst připomenuto, by se nenechaly týrati od vojska, nýbrž aby vážnosti své uhájily proti každému, ovšem pomocí kr. tribunálu. Brnu toho připomínati nebylo třeba, jak svědčí tyto případy.

Ode dávna bývala veliká řevnivost mezi městskou radou a velitelem na Špilberku, jenž spravoval také nové hradby erární

kolem města.¹⁾ Ve městě uvnitř starých hradeb městských moci neměl. Když však koncem 17. a na počátku 18. století městská rada zdráhala se a také nestačila stavěti čestnou stráž za sněmování, postaral se zemský hejtman, by to činil komandant cís. posádky na Špilberku. (Reskript dvor. rady voj. 11. ledna 1701 a 10. srpna 1729.) Posádka špilberská tedy od počátku 18. st. konala čestnou stráž za sněmování, za soudu zemského a na procesích také ve městě. Pochod posádky do města s hudbou byl často příčinou sporů s městskou radou. Napětí vybuchlo r. 1727. Velitel Špilberka, hrabě Zinsendorf, dovolil augustiniánům u sv. Tomáše stavěti klášter, poněvadž to bylo přede zdí městskou. Městská rada však tvrdila, že klášter je uvnitř zdí městské, a dala městskou posádkou strhnouti ohradu zamýšlené stavby. Velitel však poručil posádce špilberské a rekrutům právě v Brně dlícím, aby plot znova postavili, a obsadil stavbu vojenskou stráží. Spor podán k císaři. Zatím žádný voják neroufal si do města. R. 1728 nekonána v Brně žádná čestná stráž od posádky špilberské, ba po prvé od r. 1647 vojsko nezúčastnilo se ani procesí o B. těle. R. 1729 velitel poslal posádku na procesí, však městská stráž ve bráně Brněnské zdvihla padací most a vojska do města nevpustila. Císař byl velice uražen a reskriptem 18. května 1731 ustanovil, by cís. posádka provázela stavovské procesí o B. těle od sv. Petra a v oktáv procesí od sv. Michala; městská pak posádka procesí z kostelů městských. Reskriptem 25. června 1731 přiřknul velitel na Špilberku, po případě fortifikatoriu, všechnu moc nad hradbami (erárními i městskými). Městská rada tedy prohrála, poněvadž moc a sláva její už pominula.

Císař Karel VI. moc a význam městské rady v Brně úplně změnil. Již 18. února 1712 zakázal, aby při obsazování městské rady nedbalo se na příbuzenství, nýbrž každý stupeň příbuzenství musí býti oznámen císaři. Na základě reskriptu císaře Josefa ze 16. ledna 1710 utvořil se v Brně z obce čili z měšťanů 15členný výbor, jenž u císaře jménem měšťanstva si stěžoval, že vinný i pivný ták, jenž 3. února 1646 ponechán byl obci do zaplacení dluhů, jakož i komorní úrok pořád se vybírají, ač dluhů již není,

Spor Brna
se
Špilberkem.

Obec
žalovala
na radu.

¹⁾ Seznam velitelů na Špilberku od r. 1620—1820 u d'Elverta XIII. str. 99.

poněvadž rada koupila statek Vohančice, dům Salmův naproti dominikánům (Schmetterhaus 1714, v němž zřízen velký bazar) a dává roční pensi vdovám i zámožných konšelů. Dále prosil, by dvě nové pivnice české byly zrušeny a přenechány měšťanům jakož i prodej piva, jak bylo před 20 lety, když za hotové budou je odebírat z městského pivovaru. Dále, by zrušena byla nová palírna a hospoda pro židy na Křenové (vedle »Nového světa«), poněvadž se tím měšťanům ruší právo páliť a nalévati kořalku, a židům, kteří po reskriptu ze 27. srpna 1681 ani ve městě ani v předměstích trpěti se nemají, pomáhá se v podomním obchodování a v podvodech. Žid Bacherach, dodavatel oděvu, bydlí již celý rok ve městě a zkracuje měšťanstvo v dodávkách; židé ať i nadále ubytují se na »Novém světě«, jak bývalo od nepaměti. Městská rada prý zkracuje měšťanstvo novotou, že kupuje domy, jichž užívá na prospěch města. Měšťanstvo bylo prý r. 1702 kr. tribunálem rozděleno na 3 vrstvy a výbor měšťanský utvořen z těchto tří vrstev (přední, živnostníci a řemeslníci), bylo by tedy prospěšno, by také městská rada z těchto vrstev se skládala, poněvadž většina měšťanů jsou živnostníci a řemeslníci. Císař uložil zvláštní komisi při kr. tribunále vyšetřiti stížnosti (17. července 1713) a žádal průkaz o tácu i úroku na umoření městských dluhů (4 září 1714). Tím dán podnět, že správa jmění byla odňata konšelům a svěřena úředníkům, že městská rada byla přetvořena v magistrát, že zavedeno nové osazení soudu městského, a vše postaveno pod přísnější dozor státní.

Městská
rada
obmezena.

Již 9. května 1715 rozhodnuto, by prodej domů šosovních v Brně (šlechtických), které patřily nedospělým sirotkům, prováděl zemský soud nebo v náhlé potřebě kr. tribunál. Dne 9. června 1715 nařízeno, že kr. města bez vědomí podkomořího a bez královského svolení nesmí dělati dluhy ani prodávati nemovitosti. Reskriptem 25. listopadu 1715 nařízeno, by městské rady každému na písemné podání odpovídaly písemně. Všechny listiny, jež rady posílaly ke dvoru královu, měly býti podepsány také advokátem nebo solicítátorem (9. září 1721). Dne 5. května 1722 nařízeno podkomořímu, by při navrhování nových konšelů v kr. městech po každé vytknul způsobilost a vzdělání všech kandidátů, by se císař snáze pro potvrzení mohl rozhodnouti. Městské rady

znenáhla měly se dostati do rukou učení ch (subjecta literata), kteří by se výhradně věnovali správě obce.

Nařízením 4. září 1724 v královských městech na Moravě správa hospodářství obecního byla odňata jednotlivým konšelům a přenesena na úředníky městské, nad nimiž dozor měla celá městská rada. Zvláštní komisi při kr. tribunále uloženo vypracovati návod pro správu jmění obecního (11. května 1725). Když komise všechny úřady městské prozkoumala a podrobný návrh vypracovala, byla reskriptem 5. dubna 1726 v král. městech zřízena hospodářská direktoria, která spravovala městské jmění nezávisle na městské radě (Brno, Znojmo). Pro dozor na tato direktoria byla reskriptem 19. prosince 1729 zřízena při kr. tribunále císař. hospodářská komise v Brně (K. Oekonomie Kommission), která zkoumala účty všech direktorií. Byli v ní: nejv. sudí zemský Michal Šubř z Chobině, podkomoří Jiří Žalkovský ze Žalkovic a kraj. hejtman jihlavský Karel z Almsteina. R. 1732 tato c. hosp. komise byla proměněna v hosp. vyšší direktorium nad kr. městy na Moravě (Oekonomie-Oberdirektion) a direktoriím ve městech vydán nový návod, jak jmění obecní spravovati (22. ledna 1732).¹⁾

Správa
jmění
odňata
radě.

Hospo-
dářské
direkto-
rium.

Vyšší
hospod.
direkto-
rium.

Direkto-
rium
v Brně.

Brněnské »directorium oeconomicum« 1732 tvořili: král. rychtář jako předseda (150 zl. roční odměny), dva konšelé od magistrátu volení a od vyššího direktoria potvrzení jako přísedící (po 100 zl.), jeden náhradník, dva přísedící z měšťanstva (po 100 zl. a 6 bečkách piva), jeden náhradník; pak přísežný aktuár (200 zl., 8 beček, dřevo a byt), jehož volilo direktorium a potvrzovalo vyšší direktorium. Zasedali nejméně dvakrát v tém dni na radnici a musili býti aspoň čtyři. Přesně vytknut poměr direktoria k vyššímu direktoriu a k městské radě. Zajímavý je 59. článek v instrukci o židech. Jde-li žid do města, musí sobě ve bráně koupiti štemplovaný lístek za 15 kr., na nějž mu mýtný napíše jméno a den. Při návratu z města musí lístek ve bráně odevzdati pro kontrolu. Kdo bude polapen ve městě bez lístku, bude zaveden k měst. rychtáři a zaplatí trojnásobně. Ve

Židé.

¹⁾ Podrobná instrukce pro kr. město Brno (125 paragrafů) vytištěna u d'Elverta XIII. str. 420.—440. skoro celá, až na několik článků. Podává podrobný obraz, jak v Brně hospodařili a žili.

branách platívalo se mýto a poznačovalo zboží, z něhož se platilo při váze městské na Dolním náměstí.

Městská rada od r. 1724 podržela jen správu policejní a soudní ve městě (publico-politica et iudicialia) a byla úplně reorganisována. Reskriptem 11. prosince 1725 byly zakázány dosavadní libovolné odměny konšelům a stanoven plat roční. Král. rychtář měl 1000 zl. a 18 beček piva, primátor 600 zl. a 12 beček piva, čtyři nejbližší konšelé po 500 zl. a 12 b., čtyři následující po 400 zl. a 12 b. a tři poslední po 300 zl. a 12 bečkách. Stará rada skládala se z měst. rychtáře a 4 asistentů. Rychtář měl býti literatus a měl 600 zl., 12 beček a různé taxy,¹⁾ dva asistenti po 200 zl. a dva po 100 zl. V reskriptu bylo příkře vysloveno rozhořčení nad dosavadní nesvědomitou sobeckostí městské rady a zároveň vytknuto, že po vyloučení obecního jmění ze správy městské rady dosavadní počet konšelů bude zbytečným. Reskriptem 5. dubna 1726 byl počet konšelů v Brně zmenšen na dvanáct = magistrát.

Zároveň ustanoveno, by v Brně byl zvolen od obce 12členný výbor, jenž by jménem měšťanstva dbal, aby městská rada konala to, co je prospěšno obci čili měšťanstvu. Obecní výbor měl býti volen na radnici od obce vždy na 3 léta. Z toho výboru dva měli býti voleni za mluvčí lidu v radě (Gemeinde-Räthe), volba jejich oznámena městské radě, od ní kr. podkomořímu a ten má pro ně vymoci královo potvrzení. Členové výboru pro honore et amore publici (ze cti a lásky pro obecné dobro) byli bez platu; ale po třech letech z vážných důvodů nemusili volby přijímatí.

Tak politická správa Brna dostala se do rukou rady a obce čili konšelův i lidu a odčiněno bezpráví staleté. Toto nové zřízení městské bylo přísné; neboť reskriptem dne 5. května 1727 bylo nařízeno, by ve všech kr. městech v pondělí a ve čtvrtek zasedal soud městský (městský rychtář s asistenty), ve středu a v sobotu hospodářské direktorium a v úterý a v pátek magistrát vždy od 8. hodiny ranní nejméně 3 hodiny. O každém zasedání vede přesný zápis. Kdo by se tomu nařízení protivil, ztratil by plat i právo měšťanské. Reskriptem 13. září

¹⁾ Podrobný seznam u d'Elverta XIII. str. 411. Bečka piva = 220 mázů, 55 mázů = vědro, 4 vědra = bečka.

1731 rozhodnuto, by kr. rychtář o věcech obecních nerozhodoval. Reskriptem 1. října 1731 rozhodnuto, že kr. města nesmějí ke dvoru kr. posílati deputace, nýbrž mají užiti advokátů nebo agentů ve Vídni.

Omezení městské rady na správu policejní a soudní brzy vyloučilo z ní konšely neučené (illiterati). Již zavedením práva českého do Brna (1697) místo práva brněnského bylo k soudu brněnskému uvedeno mnoho z práva římského, takže pak správa města vyžadovala učených a vylučovala z rady měšťany nestudované. Reskriptem 8. března 1725 byly reorganisovány soudy hrdelní na Moravě, by život obžalovaných nezávisel na nevědomosti a libovůli soudců neučených. Reskriptem 10. června 1729 počet hrdelních soudů na Moravě (bylo jich přes 200) byl značně zmenšen a Brnu přiřknut hrdelní soud také nad předměstími nebrněnskými. Dne 26. ledna 1731 nařízeno, kdo chce býti členem městské rady, musí býti literatus nebo mítí dispens od císaře. Ještě dále postoupeno nařízením 12. října 1734, by v Brně, Olomouci, Znojmě a v Jihlavě byli voleni do městské rady jen právníci (iuridice literati). Nad provedením těch rozkazů bděl kr. podkomoří, jemuž po vyloučení obecního jmění ze správy městské zbyla jen péče o volbu magistrátů. Poněvadž mu práce ubylo, byl mu reskriptem 28. března 1734 také plat zmenšen na 775 zl. ročně ode všech měst dle rozvrhu z r. 1684. Veliká jindy moc kr. podkomořího téměř zanikla.

S reorganisační městské rady byla provedena také reorganisace obce čili měšťanstva. Reskriptem 9. srpna 1731 byla předepsána přísaha pro každého, kdo v Brně za měšťana přijat byl. Také byly opraveny řády pro cechy. Dne 4. prosince 1734 nařízeno, kdo chce býti v Brně měšťanem, nesmí býti poddaným, nýbrž svobodným, musí se vykázati křesťním listem a plniti měšťanské povinnosti. Reskriptem 10. prosince 1734 rozhodnuto, že úředníci císařští a zemští, kteří v Brně domů nemají, nejsou povinni měšťanskými povinnostmi. Mají-li ve městě domy, jsou povinni plniti všechny povinnosti měšťanské, ale dokud jsou ve službě, mohou ty povinnosti zaplatiti a nemusí přijímatí žádného úřadu městského. Reskriptem 22. listopadu 1737 rozhodnuto, že vdovy mají požívatí všech práv měšťanských, ale také nésti

Městská
rada pro-
měněna
v magi-
strát.

Obecní
výbor.

Úřední
dny.

Brno
soudem
hrdelním.

Do magi-
strátu jen
právníci.

Měšťané.

Počestní a bezectní. všechny veřejné povinnosti. Nařízením 29. prosince 1729 biřici a soudní sluhové s rodinami prohlášeni počestnými, takže bezectnými zůstali jen zločinci, lichváři, kat, holomci, ras, výtazný, pochopové, lehké ženštiny, nemanželské děti a kriditáři.

Městské vojsko. Za císaře Karla provedena změna také ve vojenském zřízení měšťanstva a ubytováno v Brně stálé vojsko císařské. Ve vojenském zřízení měšťanstva nastal úpadek již koncem 17. století, když slavným vítězstvím u Vídně 1683 bylo od zemí našich odstraněno nebezpečí turecké. Na návrh komise pro nové zřízení měst císař reskriptem 14. ledna 1727 poručil městskou stráž přetvořiti, rozmnožiti a uniformovati. Městská stráž byla pak od měšťanů toliko vydržována za příspěvky, které brzy byly uvaleny na obec. Magistrát dal jí pak také po vojensku vycvičiti pod důstojníky z měšťanstva.

Císařské vojsko v Brně. Vedle městské stráže dostalo se do Brna také vojsko císařské. Město Brno císařské posádky nemávalo, jen za nebezpečení (1645, 1683, 1704); jindy císařská posádka bývala na Špilberku. Když na pochodu nebo za odvodu, nebo z jiné příčiny dostalo se vojsko do Brna, měšťané byli povinni ubytovati je (Service). Ta povinnost mohla se také zaplatiti (3 kr. za 2 muže denně). Domy šosovní (vyšších stavů) vyplácely jí 3 zl. na celý rok. Reskriptem 23. června 1724 nařídil císař, aby pěchota pro lepší kázeň byla ubytována jen v ohrazených místech, hlavně v kr. městech, zač poskytovatel bytu měl dostati od země náhradu (2 kr. za muže denně). Poněvadž tato povinnost byla majitelům domův obtížnou, nařídil císař 12. června 1726, by ubytování vojska převzala obec. Obec pak pro ubytování vojska postavila kasárny nedaleko zemského domu na místě domu svob. p. Pfeffershofena ve Veselé ulici (staré kasárny městské). Poněvadž stály mnoho, nařídil císař 10. dubna 1731, by měšťanstvo po dvě leta přispívalo obci 6.106 zl. 15 kr., poněvadž již od 5 let je zbaveno příspěvků na vydržování městského vojska. Na každý dům připadlo po 12 zl. a na šosovní o 3 zl. více. Poněvadž vystavěním kasáren měšťanům odpadla povinnost ubytovací, nechtěly jí platit ani domy šosovní. Císař rozhodl 10. března 1735, by také domy šosovní přestaly platit ony 3 zl. ročně na ubytování, leč by kasárny nestačily (1000 mužů), a vojsko musilo se rozložit

po domech. R. 1735 kasárny byly dostavěny a v 56 světnicích ubytováno 800 mužů, za něž země platila obci po 2 kr. z muže za den.

Brno bylo důležitou pevností, která na útraty zemské stále byla zdokonalována, zvláště u brány Židovské (1716) a před branou Měninou (1723). Zato ve městě nedostatek místa byl pořád citelnější, poněvadž vyšší stavové i stát stále nové domy stavěli a domky měšťanské pohlcovali. Tak r. 1739 nejv. zem. komorník hrabě Leopold Dietrichstein dal si stavitelem Grimmem postaviti vedle kláštera františkánského nádherný palác, jenž pohltil měšťanské domy v ulici Židovské i v České (nyní fin. ředitelství). Stát vystavěl v Brněnské ulici c. k. bankovní dům (1732) na prázdném místě vedle solného skladu bankovní celnici, dům pro administraci tabákovou (Veselá ul. dolní) atd. V Brně byl takový nedostatek měšťanských domů, že stavové přijíždějící na sněm, na soud zemský atd. nenalezali ani vhodných bytů; proto každý hleděl si tam dům zaopatřiti. Uzavření města hradbami mělo také dobré následky, totiž bezpečnost před nepřítelem ano i před nakažlivým morem (1714). (Obr. 32.).

Pronikavá změna v městském hospodářství za císaře Karla VI. měla dobré následky; neboť brzy zmizely městské dluhy (r. 1726 už jen 26.000 zl.) a příjmy městské vzrostly (v l. 1736—38 jen z piva přes 100.000 zl. ročně), ač císař některé důchody městské svedl do královské komory a jiné měšťanům odpustil (městská stráž, ubytování vojska).

R. 1731 bylo zavedeno v Rakousku clo na ochranu domácího průmyslu a obchodu, takže do Brna přestali přijížděti obchodníci z Německa (Norimberka), ze Saska, z Polska i z Uher. Počet výročních trhů v Brně zmenšen na čtyři a příjmy městské z mýta i z váhy značně ztenčeny. Když r. 1740 byly v Brně zřízeny císařské sklady na zboží kupecké, stala se váha městská na Velkém náměstí skoro zbytečnou. Výnos mýta z polovice připadl státu na c. k. silnici (r. 1725 pro silnici vídeňskou vystavěn most starobrněnský přes Svatku, r. 1727 silnice k Olomouci), pro jichž správu 13. března 1727 byla zřízena při k. tribunále c. ředitelství cest (Wegdirection).

Ve městě nedostatek místa.

Příjmy.

Úbytek příjmů: clo, trhy, váha, mýto.

Živobyti
v Brně.

Brno jako kr. město pokleslo hluboce. Rozvoj moci vojenské v Rakousku přivedl je o důležitost a význam vojenský a přílišný vzrůst moci stavovské (šlechty a duchovenstva) zdola i vzrůst absolutismu shora přivedl je o význam politický. Zato měšťanstvu vedlo se lépe. Nejoblíbenější zábavou bývala střelba královská na nové střelnici u brány Židovské. Státi se králem střelců bývalo spojeno s velikými výlohami.¹⁾ K r. 1732 připomíná se v Brně již opera v městské vinárně na Zelném trhu (reduta). K nemocem morovým (r. 1713 morová procesí, r. 1714 mor odvrácen, poněvadž kolem města rozestavené stráže nikoho do města nevpuštěly) r. 1732 přibyla influenza, která v celé Evropě mnoho lidí zahubila. V Brně zemřelo několik set obyvatel.

Ducho-
venstvo.

O potřeby duchové v Brně staralo se pořád jen duchovenstvo. Za císaře Karla VI. a v prvých letech Marie Terezie duchovenstvo v Brně dosáhlo vrcholu moci a slávy, což jeví se také navenek nádhernými slavnostmi náboženskými, bohatou výzdobou chrámův a budováním nových svatyň i nábož-
ných památek. U sv. Petra kanovníky po nařízení císařově 14.
listopadu 1713 směli býti jen šlechtici. Nedaleko chrámu sv.
Petra u samého bytu vikářů r. 1723 byla postavena kaple sv.
Barbory nákladem děkana kapitulního Frant. Löfflera a ka-
novníka olom. Jana Želeckého z Počenic. Zemský účetní
Augustin Kavánek 21. srpna 1733 daroval kapli 300 zl., aby na
den sv. Barbory 12 kněží sloužilo tam služby boží. Na Zelném
trhu 1729 postaven sloup sv. Trojice. U sv. Michala
v l. 1716—1743 byla provedena vnitřní bohatá výzdoba chrá-
mová i postaveny kamenné sochy svatých před chrámem (obr.
33.). Na výzdobě pracovalo mnoho sochařů, řezbářův a malířů
brněnských i cizích. Sochy před kostelem vybudovali v l. 1736—7
Josef Winterhalter, Ondřej Zonner z Olomouce a Adam Ness-
mann. Sochy na průčelí chrámovém r. 1728 zhotovil Antonín Ricci.
Hlavní oltář dle nákresů jesuity Ignáce Pozzo sestrojili r. 1743
dominikáni Dominik Kirchner a Damaskus Schwarz. Obrazy na
postranní oltáře namalovali Karel Aigen, Raab, Jos. Stern, Jan
Kraker, Jos. Winterhalter, Jiří Kreipl, Vavřin Korompay. Řezbář-

Kanovníky
u sv. Petra
jen
šlechtici.

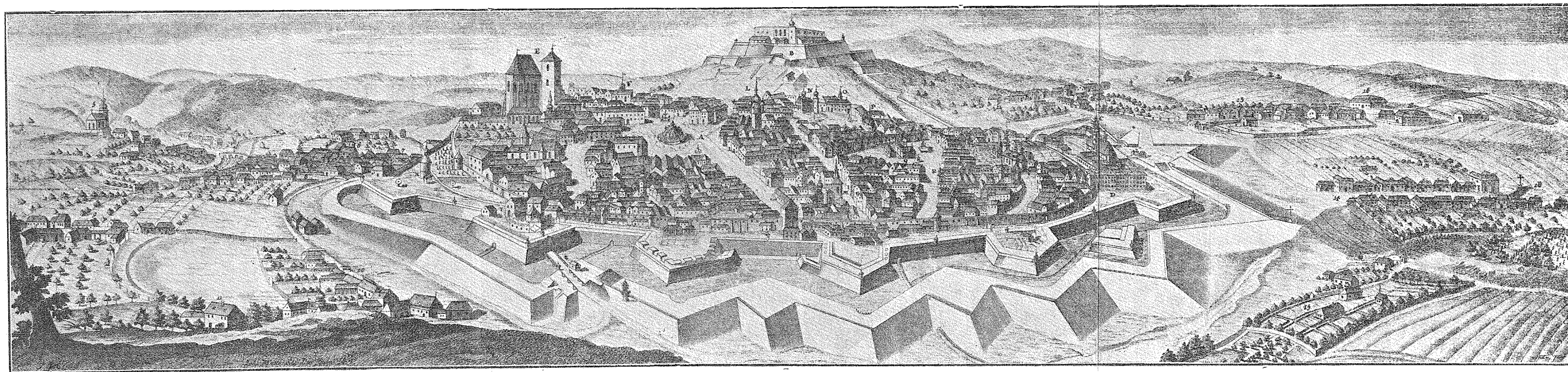
Kaple
sv. Barbory.

Chrám sv.
Michala
vyzdoben.

¹⁾ Podrobně vypsány k r. 1722 a 1730 u Schrama Ein Buch . . . str. 111.

Zemské museum.

Obr. 32. Obraz Brna r. 1736.

skou práci vykonal Ondřej Schweigl. Proslulou kazatelnu vytvořil Jos. Winterhalter starší. Varhany 1716 zhotovil Jan Sieber. Kaple sv. Martina (P. Marie) na radnici byla zvětšena a vymalována

Cizinecký svaz.

Foto Neobrom.

Obr. 33. Sochy kolem chrámu sv. Michala.

i se sakristií od Jana Etgensa. Dne 6. července 1729 od bisk. ol. hraběte Schrattenbacha byla posvěcena. U sv. J a k u b a založeny mnohé nadace od šlechticů. R. 1722 postaven za hlavním

oltářem kovový pomník R. de Souches od Jana Kerkerera (obr. 34.). R. 1723 postavena od městské rady u hřbitova před branou Veselou kaplanka pro třetího kaplana, by v noci snáze mohl zaopatřovat nemocné v Králově Poli, což z města bylo nesnadno, poněvadž brány bývaly na noc zavřeny. Chrám sv. Jakuba byl opraven zevně, jak hlásá letopočet 1730 na věži chrámové, která svou štíhlostí a výškou (100 m) stala se vzácností evropskou (obr. 35. a 36.). Také chrám s v. Mikuláše byl r. 1726 obnoven a zveleben hlavně nákladem brněnských obchodníků, kteří ctíli sv. Mikuláše jako patrona. Malby na omítce provedl Frant. Eckstein. U s v. Tomáše převor Prosper Günther (1713—1722) vymohl 1721 od papeže Klementa XI. za 3000 zl. právo infule pro všechny nástupce. Zanechal 25.000 zl., z nichž převor Ondřej Zirkl začal stavěti znova klášter. Stavbu začal 7. července 1732 stavitel Mořic Grimm, ale dokonána byla v nynější podobě teprve 1751. R. 1734 byla při kostele znova vystavěna a zvětšena kaple pro obraz P. Marie (nyní registratura) rovněž od Grimma a vymalována na omítce od Jana Etgense. Když kaple byla hotova, bylo vykonáno za velikolepé slavnosti na den Nanebevstoupení Páně 10. května 1736 slavné korunování P. Marie, jež provedl olom. biskup a kardinál hrabě Wolfgang Schrattenbach. Slavnost konána s nádherou v Brně do té doby nevídanou plných 8 dní za ohromného účastenství všech úřadů duchovních, státních, zemských i městských a všech vrstev obyvatelstva moravského.¹⁾ Dne 13. května 1736 kapli posvětil ol. suffragán hrabě Otto Egckh. O slavnosti napsána celá literatura.

Infule
převorům
u sv.
Tomáše.

Chrám
jesuitský.

U jezuitů v l. 1732—33 dostavěli chrámovou věž (Ant. Eitelberger a Jan Offner) a do r. 1735 dobudovali nynější nádhernou výzdobu vnitřní (obr. 37.). Řezbář Jan Schauberger zhotovil hlavní oltář, k němuž obraz nanebevzetí P. Marie namaloval Frant. Eckstein. Práci štukaterskou provedl jezuita Tobiaš Süssmayer a řezbářskou Adam Nessman. Malba stropu provedena 1744 a 1748. U minoritů péčí kvardiána Štěpána Christa dne 26. září 1729 položen základní kámen a r. 1733 dobudován nynější nádherný chrám s v. Jana. Je to chlouba brněnského

Chrám
mino-
ritský.

¹⁾ Popsána u Volného Kirchl. Top. I. str. 129.

Obr. 35. Chrám sv. Jakuba 1724.

stavitele Mořice Grimma. Malbu na stropě provedl Jan Etgens (1732). Sochy vytvořili Kašpar Probstel a Jan Schauburger. Obrazy oltářové malovali Josef Stern a Felix Leicher. Vedlejší kapli loretánskou vystavěl také Mořic Grimm v l. 1716—

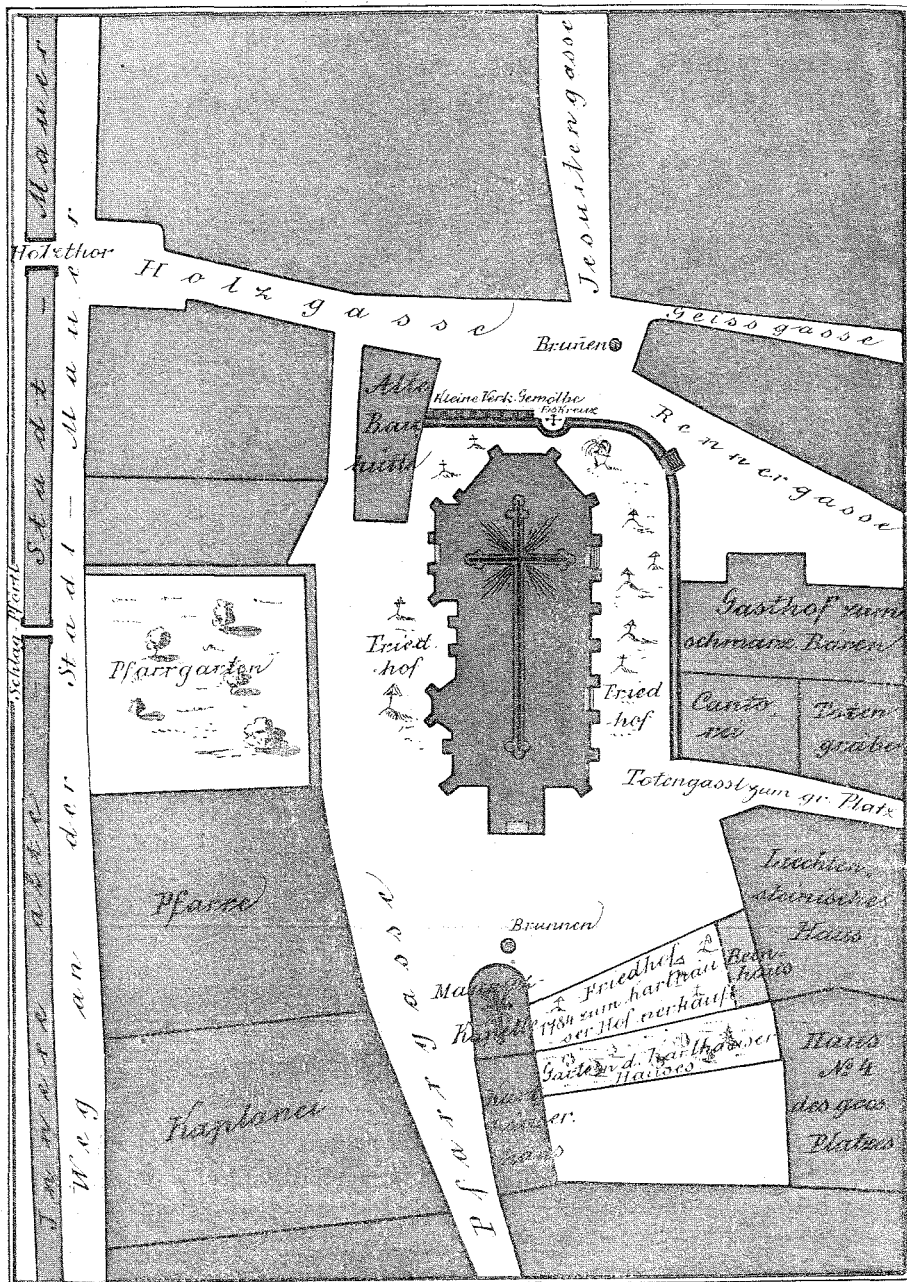
Kaple
loretánská.

Zemské museum.

Obr. 34. Pomník R. Souchův u sv. Jakuba.

1719. Malbu na stropě provedl Frant. Eckstein, malby na stěnách Josef Havelka a Josef Korompay. Obrazy oltářové Felix Leicher. Posvátné schody byly pořízeny 1720 nákladem svob. p. Wertemy. Františkánům u sv. Magdaleny dostávalo se velkých nadací od brněnské šlechty i zámožnějších měšťanů. R. 1722 farář

Obr. 36. Okolí chrámu sv. Jakuba v 18. století.

Zemské museum.

Obr. 37. Vnitřek chrámu Páně jezuitského.

od sv. Jakuba postoupil jim zaopatřování nemocných v předměstích a udílení svátosti posledního pomazání ve městě. Dne 3. února 1738 městská rada prohlásila jejich zakladatele Jana Kapistrana patronem města, následkem čeho podporovala klášter ještě účinněji. Na trhu starobrněnském r. 1728 byl postaven kamenný sloup se sochou P. Marie od dobrodinců, u něhož dle nadace každou sobotu učitel s dětmi měli se modlití růženec a loretánskou litanii.

Jmenovanými stavbami vydatně podporováno bylo umění stavitelské, sochařské, řezbářské, malířské a hudební, takže Brno oplývalo v těch oborech umělci, jež jsem uvedl při chrámech. V l. 1718—36 byla provedena nová stavba zemského domu, jež malbami ozdobil Daniel Gran a Gaetano Fantì. Méně prospívaly nauky v Brně, poněvadž ve školství pokrok neuciněn.

Marie Terezie (1740—1780).

Císařem Karlem VI. vymřel rod habsburský po meči (20. října 1740). Dcera Karlova Marie Terezie, provdaná za Františka, vévodu lotrinského, byla napadena mnoha nepřáteli, kteří chtěli se rozdělití o dědictví rakouské. Nejnebezpečnějším byl král pruský Fridrich II. Bez jakékoli příčiny v prosinci 1740 vtrhnul do Slezska a rychle se ho zmocnil. Ze Slezska vpadl na Moravu. Tenkrát ukázala se důležitost pevnosti brněnské pro celou Moravu.

V Brně bydlil zemský velitel moravský generál Jan svob. p. Seherr-Toss, jenž postaral se o Brno ještě před příchodem Prusův. Oznamil dvorské radě vojenské, v čem Brno je nedostatečně opatřeno, a hned začal s kr. tribunálem opevnění zdokonalovati. Ještě na podzim r. 1741 přičiněním stavů zemských Brno bylo také náležitě zásobeno. Když Prusi 23. prosince 1741 obklíčili Olomouc a již 27. prosince se ho zmocnili, vzrostlo nebezpečnoství také pro Brno, což pudilo brněnské k horečné činnosti. K. tribunál, až na nejv. z. komorníka hrab. Dietrichsteina a nejv. z. sudího hrab. Geisslera, i většina šlechty vystěhovali se do Vídně; ale posádka, měšťané, studenti, úřed-

níci a robotníci, všichni předstihovali se v účinném dosvědčování lásky k městu a k utiskované panovnici.

Brno i Špilberk narychlo byly opraveny, příkopy hradební někde byly zavezeny, někde vyhloubeny a na Špilberku i kolem Brna hradební stavby (pallisády čili koliště s předhradím) doplněny. Kolem hradeb všechny domy strženy ano i v některých blízkých předměstích brněnských od Křenové až k Nové ulici, ulice Hacklůvka pod Špilberkem před branou Veselou i na Pekařské ulici. Příkopy a pozemky na straně od Zábřovic ke Komárovu byly zaplaveny vodou. Posádka, která původně čítala jen 400 mužů, byla zesílena vojskem, jež přivedli svob. p. Tercky z Olomouce a hrabě Andrassy z Uher. Dne 16. ledna 1742 přitáhl do Brna také statečný obhájce Nisy generál Roth, jemuž svěřeno velitelství na Špilberku. Dne 29. ledna dopraveno z Vídně do Brna 9 těžkých děl, 600 centů prachu, množství granátů, 2500 pušek, několik tisíc rýčův a motyk a 20.000 zl. Posádka vzrostla na 5000 m. Také bylo vyzbrojeno 600 měšťanů ve dvě setniny pěší a v setninu dělostřeleckou a na rozkaz Rothův po vojensku vycvičeno. Dne 6. února došlo do Brna svolání krále Fridricha, ve kterém smrtí hrozil každému z obyvatel, kdo bude podporovati vojsko královnino, a odměnu sliboval všem, kdo přidá se k Prusům. Nepochodil. Když Prusi obsazovali již nedaleká místa, dal generál Toss Brno uzavřítí. Mužové, ženy i děti nadšeně pomáhali posádce proti nepříteli (16.000 m.), jako předkové jejich 1645 proti Švédům. Fridrich, který od 10. března do 3. dubna s hlavním táborem zdržoval se v Židlochovicích, pádu Brna se nedočkal a dobývání, jež trvalo od 9. února do 7. dubna, zanechal.¹⁾

Již 9. dubna poslána z Brna do Vídně opět pravidelná pošta a 13. dubna přijel do Brna nejvyšší velitel vojska rakouského princ Karel Lotrinský, bratr Františka L., manžela Marie Terezie. Generalita se šlechtou vyjeli mu naproti až do Rajhradu. Při vjezdu do města pozdravilo jej 12 děl na Špilberku a 12 děl na

¹⁾ Podrobně událost vylíčil očitý svědek Jan Kindl, lieutenant při mor. gener. komandu, spisem Diarium: Breve compendium oder Gründlich kurze Beschreibung . . . . Vytisťeno u dědiců Svobodových v Brně 1743.

hradbách městských. Vojsko a 2 kompanie měšfanské pozdravily prince na Zelném trhu, kde v paláci Dietrichsteinově se ubytoval. Před palácem postavena čestná stráž 60 mužů s hejtmanem. V Brně byla nesmírná radost z osvobození města. Magistrát s obcí z vděčnosti věnovali P. Marii u sv. Tomáše, jejíž ochraně zdar připisovali, krásný obraz na plátně od Josefa Rottera, na němž bylo namalováno město s předměstími a odchod nepřátel. Královna poděkovala Brnu za statečnost listem 18. dubna 1742 a některé odměnila šlechtictvím. To byl poslední zákmit někdejší vojenské slávy měšfanského vojska brněnského; neboť středověké vojsko stavovské již ustoupilo státnímu vojsku stálému.

Opevnění
dokonáno.

Když Brno nepříteli odolalo a tak osvědčilo se pevností důležitou, byla tato zdokonalena a posádka císařská v ní rozmnožena. Po příkladě Brna proměněn v silnou pevnost také Olomouc. Opevnění Brna i Špilberku bylo dokonáno. Pod Špilberkem proti Švábce u bašty č. 1. pořízena r. 1744 nová brána, tak zvaná Hacklova k ulici Veselé, ale zůstala zavřena. Za druhé války slezské, když Fridrich II. r. 1744 zmocnil se Čech až po Labe, pracovalo na opevňování Brna i Špilberku denně několik tisíc dělníkův a robotníků. V lednu 1745 přijeli do Brna prohlédnouti práce opevňovací sám manžel M. Terezie František a bratr jeho Karel Lotrinský, nejvyšší velitel vojska rakouského. Reskriptem 16. dubna 1744 byla posádka brněnská rozmnožena za míru na 8 kompanií se štábem a reskriptem 16. srpna 1746 posádka na Špilberku na 2 kompanie. Následkem toho reskriptem 20. září 1746 posádka městská byla zrušena a stráž ve branách městských i ve městě přejala posádka císařská. Schopné mužstvo městské bylo vřazeno do pluků císařských a neschopné propouštěno s nějakou náhradou nebo utvořena z něho městská stráž obecní. Tak měšťanstvo bylo zbaveno starodávné povinnosti hájiti města. Na kompanie měšfanské přešel úkol snadnější — dodávati lesku slavnostem. R. 1748 zřízeno v Brně c. k. generální velitelství. Posádka brněnská reskriptem 3. ledna 1751 byla rozmnožena na 2 batailony a 2 kompanie pro město a 3 kompanie pro Špilberk. Opevňování města i hradu potrvalo až do konce války o dědictví

Brána
Hacklova.

Posádka
městská
zrušena.

C. k. gen.
velitelství.

rakouské, která byla ukončena mírem v Cáchách (25. května 1748). Na konci války Rakousku přispělo na pomoc Rusko. Marie Terezie, jejíž manžel od r. 1745 byl císařem v Německu, chtěla spatřiti vracející se pomocné pluky ruské, přijela s císařem do Brna. Poněvadž v Brně panovník nebyl už od r. 1608 (1619), bylo uvítání velice slavné.

Z měšťanů zámožných utvořila se jízdná kompanie pod vedením voleného rytmistra Jana Köffillera a vystrojila se neobyčejně nádherně. Zrána 12. června 1748 celé Brno vyšlo vítati milovanou panovnici. Köffiller s jízdou vyjel až ke sv. Václavu na Vídeňskou silnici. Dělostřelecká setnina měšťanů rovněž nádherně uniformovaných vytáhla na bašty. Dvě setniny pěších měšťanů postaveny od brány Brněnské až ku městské zbrojnici na Zelném trhu. Posádka císařská rozestavila se na Zelném trhu. Mládež školní s kyticemi, dominikáni, minoriti, františkáni a kapucíni s křížem po druhé straně ulice Brněnské na Zelný trh. O půl jedenácté přiblížila se císařová s císařem a s Karlem Lotrinským. Tisícové zástupy propukly v jásot, zazněly všechny zvony a zahřměla děla s hradu i s bašt kolem města. Za jásotu, zvonění a střelby průvod se přiblížil až k Brněnské bráně. U brány uvítal císařovnu velící generál na Moravě hrabě Saint Ignon a generál hrabě Rogendorf s veškerým důstojnictvem. Městský syndikus Kindler uvítal vzácné hosty zdobenou řečí a starosta Karel Beránek v čele magistrátu odevzdal panovnici klíče od města. Lepý zjev panovnice dojal všechny a mnohé oko zvlhlo radostí. Městská rada doprovodila vznešené hosty až k příbytku jejich v paláci Dietrichsteinově na Zelném trhu. Tam uvítal je kardinál Trojer v čele duchovenstva a zemský hejtman v čele kr. tribunálu a stavů. Pobyt milovaných hostů oslavován velkolepými slavnostmi.⁴⁾ Tehdy slavena v Brně slavnost Božího těla nejslavněji za účastenství panovnice. Podniknuty vyjížďky do Kroměříže i jinam; císař s bratrem prohlédli nové opevnění Brna i Špilberku. Dne 20. června panovnice Brno opustila.

Panovnice
v Brně.

Nové opevnění města i hradu poskytl sice Brnu větší bezpečnosti proti nepřátelům, ale rozvoji města uškodilo, poněvadž

Brno státní
pevností.

⁴⁾ Líčí je subsyndikus Hanzely ve svém Diariu, jež bylo uveřejněno v IX. svazku Schriften . . . str. 438.—451. od Chr. d'Elverta.

pohltilo mnoho domů předměstských a stalo se příčinou dlouhých sporů mezi městem a fortifikací čili správou hradeb. Když r. 1742 z důvodů obranných byla stržena blízká předměstí, dostali majitelé malinkou náhradu, ale zchudli. Nové práce opevňovací vyžadovaly nových pozemků, za které náhrady nedáno, jen zaplacen materiál, byl-li komu dům zbořen. Do r. 1748 náklad i dozor na práce opevňovací vedli stavové, ale tehdy zavázali se k určitému platu a provádění přenechali státu. Vojenský erár byl bezohledným. R. 1752 cís. ingénieur plukovník Rochepine oznámil c. k. generálnímu komandu, že ve vykoupených předměstích i na pozemcích fortifikačních je vystavěno a staví se mnoho nových domků. Generální velitelství požádalo kr. representaci a komoru (místodržitelství), by to zastavilo. Místodržitelství otázalo se císařovny. Panovnice 19. srpna 1752 rozhodla, že na kolišti (Glacis) nesmí žádné domky státi, za kolištěm pak na těch místech, kde dříve domky z důvodů obranných musily se strhnouti, smí se stavěti jen s povolením místodržitelství a gen. velitelství na revers, že majitel dům strhne, kdykoliv bude třeba. Z daných reversů plyne, že 1743—53 bylo vystavěno na mlýnské struze před branou Židovskou 7, na Křenové 5, na Cejlu 5 a na Pekařské 6 malých domků neúhledných. Gen. velitelství žádalo, by koliště (palisády) počítalo se na 50 sáhův a pozemky fortifikační na 300 sáhův kolem hradeb; ale místodržitelství se přimlouvalo, by kolem koliště smělo se stavěti na revers, poněvadž ve městě bylo velmi málo místa pro obchodníky a řemeslníky. Císařová 9. prosince 1752 rozhodla, že jen koliště nesmí se zastaviti. Dvorská rada vojenská pak 18. ledna 1753 ustanovila, by brněnské koliště sáhlo kolem hradeb na 180—200 sáhů, což panovnice 3. února 1753 potvrdila. Rozhodnutí toho však přísně dbáno nebylo, jak dokazují stížnosti gen. velitelství z r. 1767 a 1776. Brno stalo se tedy docela pravidelnou státní pevností, která se dobře osvědčila také r. 1758 za třetí války slezské (1756—63).

Za Marie Terezie staly se veliké změny také uvnitř města ve zřízení úřadů státních, zemských, městských a duchovních. Již za císaře Karla VI. reskriptem 21. ledna 1732 byla v Brně zřízena c. k. banková administrace pro správu příjmů státních na Moravě z prodeje soli, ze při-

Koliště.

Úřady státní.

rážek na dobytek, z přírážek na maso a z tácu pivního a vinného. Kromě toho byly při místodržitelství (tribunál) zřízeny rozličné komise císařské na podporu obchodu, průmyslu a zemědělství, jejichž blahodárná činnost vyvinula se teprve za Marie Terezie.¹⁾ Panovnice hned po válce o dědictví rakouské provedla důležité změny ve správě říše i jednotlivých zemí na prospěch státu i poddaných. Reskriptem 7. a 24. května 1749 pro správu Moravy zřídila v Brně úřad »Kr. representaci a komoru«, jenž řídil věci politické, finanční a vojenské (publica, cameralia, contributionalia et militaria mixta). Kr. tribunálu ponechány jen věci právní (soudní) a 1. května 1753 prohlášen apelačním soudem pro Moravu pro zločiny a spory občanské. Zároveň 24. května 1749 při representaci a komoře byla zřízena státní účtárna (Repräsentationsbuchhalterei). Kr. komora (Rentamt) r. 1749 proměněna v komorní úřad berní (Kammeralzahlamt). Po válce sedmileté kr. representace a komora 15. prosince 1764 byla proměněna v »Král. zemské gubernium«, ježmuž předsedou byl kr. zemský hejtman, který řídil také zemský sněm a zemský výbor. Účtárna representační byla proměněna v účtárnu guberniální (Gubernial-Buchhaltung). Při místodržitelství pak byly zřizovány rozličné komise: 6. září 1743 pro správu fundací, 1748—83 pro opravu berní, 10. března 1749 pro zvelebení obchodu (Commerz Consess), 15. ledna 1752 pro cenzuru knih, 15. prosince 1752 pro zemské zdravotnictví, 1752 pro berní židovskou, 25. června 1753 pro průmysl (Manufacturs-Collegium), 22. listopadu 1760 studijní v Olomouci pro opravu škol vysokých a středních, která r. 1778 byla přeložena do Brna, 6. prosince 1774 školní pro nižší školství, 25. února 1776—84 na ochranu sirotků. Na podporu obchodu 22. prosince 1763 byl v Brně zřízen k. soud pro směnky (k. k. Mercantil und Wechselgericht). R. 1751 úřad loterní a sklad tabáku. Pro správu vojska r. 1748 bylo v Brně zřízeno c. k. generální velitelství (General-Militär-Commando), 12. února 1753 komise pro invalidy, 3. dubna 1753 vojenský soud (Judicium delegatum militare) a 17. prosince 1763 oděvní komise pro vojsko. R. 1778 byla z Olomouce do Brna

Král. representace a komora.

Král. tribunál apelačním soudem.

Státní účtárna.

Gubernium.

Soud pro směnky. Loterie.

¹⁾ Podrobný seznam úřadů státních a zemských v Brně za Karla VI. u d'Elverta: Schriften sv. XXIV. str. 319.—322.

Universita. přeložena studijní komise, universita, stavovská akademie a kněžský seminář (zřízený 1777), kteréž zůstaly v Brně jen do r. 1782. Při všech těchto úřadech a ústavech státních bylo mnoho úřednictva.

Úřady zemské omezeny. Úřady zemské v Brně: sněm, výbor zemský, soud zemský a desky zemské (od 1778 také stav. akademie) (obr. 38.) byly v právech svých stále zeslabovány od úřadů státních.¹⁾

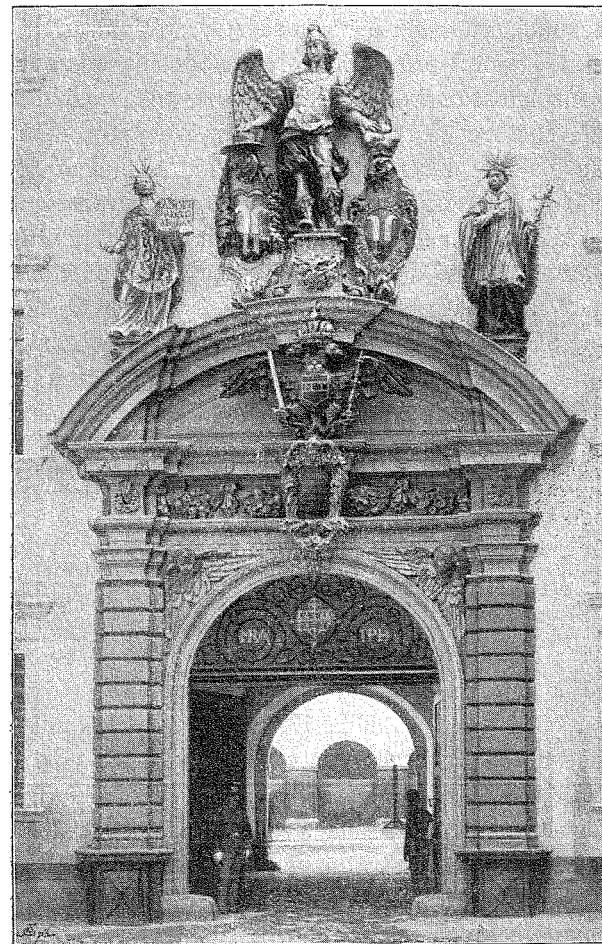
Úřady městské. Magistrát. Změny byly provedeny také v úřadech městských. R. 1748 magistrát brněnský tvořili: kr. rychtář a 12 radů (konšelů), z nichž primátor byl hejtmanem nad dělostřelci, dva hejtmany nad kompaniemi pěších, jeden lieutenantem nad dělostřelci, dva nad pěšimi a jeden přespočetní. V kanceláři syndikus, vicesyndikus, subsyndikus, registrátor, 3 kancelisté a 2 akcesisté. Sirotčí úřad: kr. rychtář, 4 radové (konšelé) a notář. Soud městský: městský rychtář, 2 asistenti z konšelů, notář, vice-notář a přísežný žalobce. R. 1769 byl vydán pro země české a rakouské nový zákonník trestní (Nemesis Theresiana), který nabyt platnosti také pro město Brno. Zmírnil krutost soudu hrdelního, ale mučení zločinců podržel. R. 1776 zrušeno také mučení obžalovaných (tortura).

Direktorium. V hospodářském direktoriu: král. rychtář předsedou, místopředseda, 2 asistenti a jeden přespočetní z konšelů, 2 asistenti a jeden přespočetní z měšťanstva, aktuár, správce stavitelský, hospodářský kontrolor, městský vážný a jeho zástupce. K magistrátu patřilo 8 přísežných městských advokátů, věžní, dva sluhové, adjunkt a 9 přísežných poslů. Magistrát zasedal pravidelně dvakrát týdně, jinak dle potřeby; direktorium také dvakrát týdně. Žňové prázdniny byly od Markéty po Vavřince (8. července až 10. srpna), za vinobraní od Václava po Šimona a Judu (28. září až 28. října). Reskriptem 5. dubna 1749 byl pro všechna kr. města ustanoven kr. revident. Reskriptem 31. října 1752 bylo nařízeno, by v magistrátě brněnském bylo 6 právníků (iuridice literati), 4 znalí zemědělství a 2 znalí obchodu. Věci soudní měli vyřizovati syndikové s rady právníky, věci hospo-

¹⁾ Podrobný seznam úřadův a úředníkův státních i zemských u d'Elverta: Schriften XXIV. str. 420.—427.

dářské hospodáři a obchodní obchodníci. Syndikové i radové (konšelé) právníci musili se podrobiti zkoušce právnické na místo- Zkouška.

Zemské museum.

Obr. 38. Portál stav. akademie u Jesuitů.

držitelství. Členové magistrátu jiného zaměstnání míti nesměli. Rozhodnutím 29. října 1754 dostalo se právním radám brněnským toho vyznamenání, že mohli býti voláni do soudu apelačního, když

tam některý rada chyběl. Dne 16. října 1756 nařízeno podkomořímu, by do právnické skupiny magistrátu brněnského navrhoval jen zkoušené. By také do skupiny hospodářské a obchodní dostávali se radové zkušení, nařízeno 4. března 1758, by na ta místa byli navrhováni subalterní úředníci krajští, kteří důkladnou znalost obchodu, průmyslu a hospodářství dokázali a za schopné uznáni byli od komise průmyslové i obchodní na místodržitelství. Odborná způsobilost od konšelů (radů) brzy požadována ve všech kr. městech, ba i ve městech poddaných, kterým ponechán soud hrdelní (ius gladii). Magistrátu brněnskému 10. ledna 1764 dáno právo dosazovati i sesazovati městského rychtáře.

Jmění
městské.

Křížinkov
koupěn.

Vše
pronajato.

Městská
admini-
strace.

Hospo-
dářská
správa.
Účtárna.

Prodej
reality
městských.

Hospodářské direktorium brněnské hospodařilo dobře, neboť zaplatilo městské dluhy a 14. května 1746 koupilo Brnu ves Křížinkov za 8000 rýnských od dědiců po hraběti Got. Walldorfovi. Dne 21. února 1752 nařídila panovnice, by v král. městech kromě daní a dolů všechny městské příjmy byly veřejnou dražbou propachtovány, totiž poplatky ve městě, budovy, pozemky a statky městské. Kr. podkomoří hrabě Adam Berchtold s hejtmanem kraje jihlavského a s revidentem měli poříditi seznam i odhad těch příjmů a president Jindřich sv. p. z Blümegen s kr. městskou komisí hospodářskou (od 1726) do konce května t. r. pronájem provést v Brně i v Olomouci a později také v ostatních městech královských i poddaných. Direktoria ve městech zanikla. Co nepronajato, bylo spravováno od městské administrace svobodně volené. Když se pronájem neosvědčil, byla 3. ledna 1761 kr. městská komise hospodářská zrušena a při místodržitelství zřízena kr. hospodářská administrace pro města. V kr. městech pro správu všeho jmění zřízena hospodářská správa (Wirtschafts-Anwaltschaft) ze dvou radů magistrátních, z pokladníka a z aktuára. Pro kontrolu zřízena v Brně městská účtárna. Podkomořímu zbylo pečovati o řádné obnovování městské rady vždy po třech letech a kr. administrátor z místodržitelství měl dozor nad správou jmění v kr. městech, o čem ročně zprávu podával místodržitelství a dvoru. Dvorským dekretem 4. června 1774 rozhodnuto, by všechny reality městské se prodaly, nebo pronajaly, což měl provést kr. administrátor Ignác Schröfl z Mannsperku. Vláda chtěla, by jmění městské bylo jen hotové. V instrukci ze

26. srpna 1774 připuštěno, by reality a poplatky zvláště výnosné se jen pronajaly (mýto, clo, váha, z místa, ze židů atd.). Provedením té zásady národohospodářské (systém Raabův) jednotlivcům se prospělo, ale městu se uškodilo. Tak budovy a závody městské ve městě i v předměstích byly prodány nebo pronajaty a statky městské (dvory) i zemské většinou rozděleny úročníkům. Tehdy prodána také městská děla i zbraň (1774), městská zbrojnice (1775), hospody »Nový svět« na Křenové, »U koníčka« na Nové ulici, »U divocha« na Malé nové ulici, 3 městské cihelny, pronajaty dvůr městský za cihelnami (nyní Dvorská ulice), také městský rybník za Lužánkami i Hutterův byly vypuštěny a mlýn proměněn v hostinec »U modré štiky«. Budovy a pozemky městských dvorů v Lelekovicích, Svinošicích, Vohančicích, Deblíně, Heroticích a v Křížinkově dány na prodej, ale nebylo kupců. Tedy Deblín, Herotice, Křížinkov, Lelekovice (Zinsendorf) a Svinošice rozděleny úročným sedlákům. Kuřím a Vohančice se všemi lesy zůstaly Brnu.

Lesy
brněnské.

Měšťané čili obec byli spokojeni, poněvadž vláda pečovala o jejich blahobyt i o vzdělání ducha. S počátku svízele válečné těžce doléhaly na měšťanstvo, poněvadž musilo pracovati při opevňování, platiti veliké daně a příspěvky na vojsko. Dne 25. listopadu 1744 vyhotoven soupis všech domů v Brně. Dle rozlohy každému domu přiřknut určitý počet komínů. Brnu přiřknuto 1198 komínů, dle kterých byla rozvržena daň a příspěvky na vojsko (ubytovací katastr). Měšťané brněnští v předměstích byli připočtení k neusedlým, kteří platili dle trojí stupnice.

Měšťané
spokojeni.

Platy na
vojsko.

Když vojska v Brně přibývalo, vystavěny pro ně 1751 nové kasárny v Panenské ulici za 50.000 zl. R. 1755 zřízena c. k. voj. pekárna z domu a zahrady barona Rodena u brány Veselé a 1756 vystavělo město vojenskou nemocnici pro 200 m. na Křenové. R. 1768 bylo v Brně zřízeno skladiště oděvu a potřeb vojenských (K. k. Militär-Oekonomie-Commission) a umístěno v kasárnách. Kolem 1770 byly postaveny na vrších za Brnem na západ voj. prachárny a strážnice. Od r. 1771 Brno bylo městem odvodu (verbovním) a sídlem celého pluku. Poněvadž město musilo ubytovati také generální velitelství (dům r. 1779 koupený od barona Freienfelsa za radnici), bylo mě-

Nové
kasárny,
pekárna,
nemocnice,
skladiště,
prachárny,
velitelství.

šťanům platiti veliké platy na vojsko. Proto panovnice 8. listopadu 1777 nařídila, by příspěvky na vojsko platily také domy kanovnícké, biskupův, klášterní, prelátské a šlechtické čili šosovní i státní, čím přibylo 153 nových poplatníků.¹⁾ Dekretem 6. března 1779 rozhodnuto, by ze státních budov platily jen ty, které vznikly z budov měšťanských.

- Živnosti.** Soustředění vojska a úřadů v Brně mělo však také dobrý účinek na rozvoj živností a obchodu. Na rozvoj řemesel a obchodu dobře působilo také zdokonalení dopravních prostředků.
- Pošta.** Dnem 1. června 1749 zavedena Brnem jízdná pošta jednou týdně z Vídně do Olomouce, do Prahy, do Jihlavy, do Znojma, do Vídně a naopak. Také vystavěna silnice z Brna do Jihlavy (1748) a z Brna (1752) do Prahy; v Brně od brány Veselé až k Nové ulici, pak ku bráně Židovské a přes nivy a zahrady až k ulici Křídlovické (1774—76). R. 1751 podle vzoru vídeňského přispěním vlády byla zřízena v Brně půjčovna, při níž 1781 byla zřízena zastavárna, sice od osob soukromých, ale 1810 oba ústavy přejali stavové zemští. Při půjčovně byla zřízena poštovní (Frag- und Kundschaftsamt), která 1. července 1755 začala vydávat první noviny brněnské na poučenou kupující i prodávající (Wochentliche Intelligenz-Zettel, jež od 1778 sluly Brünner pol. stat. Zeitung). Dle těch novin 1755 libra hovězího masa v Brně stála 3 krejčary a 2 denáry. R. 1777 vznikly v Brně ještě dva časopisy: Wöchentliche Erinnerungen, které brzy zanikly, a Prosaische und poetische Beiträge, jež redigoval duchaplný Heinrich Hopf. Na podporu obchodu dne 22. prosince 1763 byl zaveden řád směnečný a pro Moravu zřízen v Brně soud obchodní a směneční první a druhé instance. Členy první instance stali se brněnští obchodníci, členy druhé instance soudní úředníci a obchodníci.
- Průmysl.** Na rozvoj průmyslu provedena v Brně pravá revoluce. Tehdejší pouta cechů byla rozbita a vláda sama 1764 zřídila továrnu na jemná sukna na Nové ulici (Šmálka), kterou brzy přejali obchodníci Köffiller, Bochner, Steyerer, Pragini, Stimmer

¹⁾ Podrobný seznam těch domů dle jednotlivých ulic u d'Elverta XIII. str. 330.—337. Úplný seznam domů všech ve městě bez předměstí byly vydán tiskem 1779. Dle něho bylo r. 1779 v Brně 537 domů.

a Weber; továrnu na plyš na Švábce (1765) a továrnu na zpracování tabáku na Cejlu (1767). Na Starém Brně 1769 Fr. Schlöcht zřídil továrnu na krajky a prýmky. Tím položen základ ku proslulému továrnictví brněnskému, jež zaměstnávalo sta dělníků.

R. 1770 byla utvořena v Brně společnost na povznesení zemědělství na Moravě, která 1804 přetvořila se ve společnost na povznesení zemědělství a poznání přírodnin i země moravské (K. K. mähr. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde) a byla střediskem i ohniskem vědeckých snah v Brně a na Moravě až do r. 1900, kdy přetvořila se v »Mor. musejní společnost«. Založení té společnosti vyplynulo z ducha tehdejší doby, který nesl se k tomu, by vědomosti lidské šířily se v obyvatelstvo pod záštitou vlády.

Vláda pečovala také o rozmnožení škol, jež přičiněním mladého císaře Josefa (1765—90) začala vybavovat z rukou duchovenstva. Když 1773 byl zrušen řád jezuitský, vláda gymnasium jejich obsadila duchovenstvem a učitelstvem světským. Dle nového školního řádu z r. 1774 byla zřízena v Brně počátkem 1775 K. K. Normal-Hauptschule v klášteře zrušeném pod ředitelstvím osvědčeného vychovatele Ignáce Mehoffra, by vzorem byla celé Moravě a vychovávala učitelský dorost pro školy národní. Při té škole byl zřízen také sirotčinec pro 400 dětí. R. 1778 z Olomouce do Brna k jezuitům byla přeložena universita, stavovská akademie i kněžský seminář. Ozdobou university byli tehdy prof. Kašpar Karl, Josef Lauber, Josef Vratislav Monse a Frant. Karpe, jejichž přičiněním universita v Brně utěšeně zkvétala. Pod ochranou nejv. sudího, zem. hraběte Jana Mitrovského, nastaly zlaté časy školám brněnským, z nichž vedle theoretických také praktické vědomosti šířily se v obyvatelstvo brněnské i moravské (obr. 39.). Však všechny školy vládou zřízené nebo stavovské byly německé a měly také účel poněmčovací, v čem brzy následovaly je také školy farní a klášterní.

Následkem kvetoucího blahobytu a vzdělání měnil se také způsob života v Brně. Záliba ve střelbě potuchla následkem zániku městského vojska. Marie Terezie r. 1749 děkujíc za slavné přijetí v Brně darovala měšťanským kompaniím 1500 zl. na

Vzdělání.

Školy:

Gymnasium.

Ústav učitelský.

Sirotčinec.

Universita. Akademie. Seminář.

Zábavy.

Střelnice. střelbu, která trvala od 18. května plných 8 dní. Však již r. 1758 reskriptem 18. listopadu marně povzbuzovala měšťany brněnské ke střelbě královské. Soukromá společnost střelecká potrvála, ale jen živořila, poněvadž zábava na střelnici se přežila.

Divadlo. V oblibu vešlo divadlo na Zelném trhu (reduta), v němž od r. 1761 hrálo se pravidelně kromě pátku a postních dnů. Oblíbeny byly veselohry a zpěvohry. Spisovatelé i umělci musili bedlivě šetřit slušnosti a umělkyně směly na jeviště jen s řadry zahalenými. Hráti se začínalo v 6 hodin.

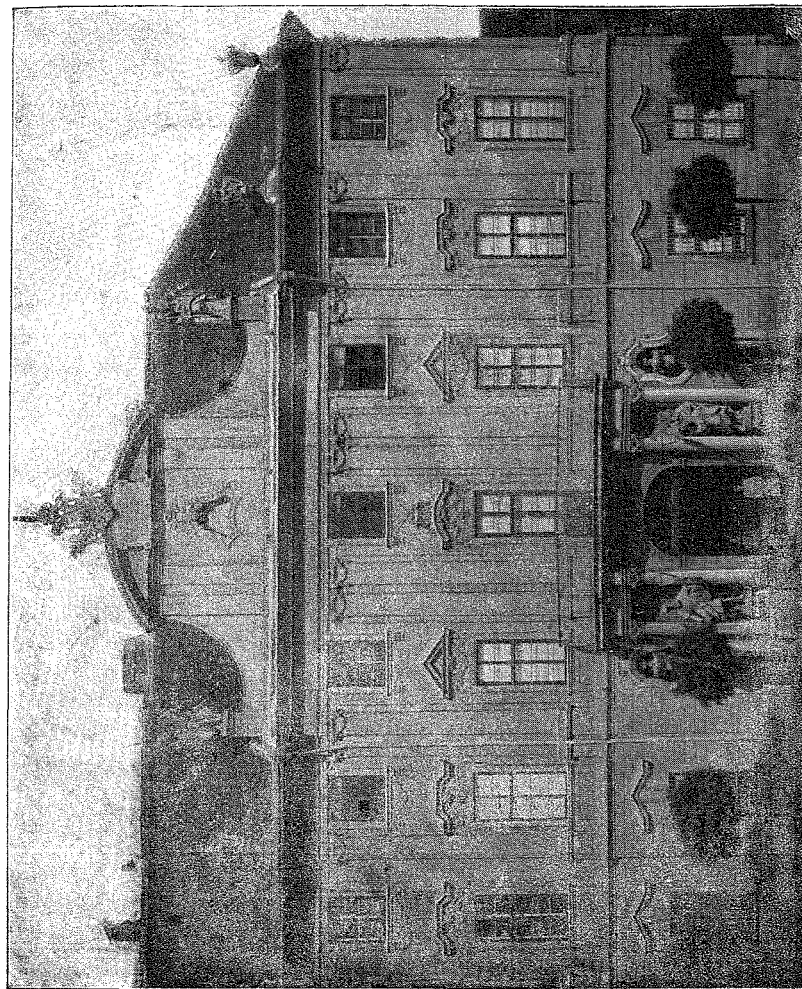
Pořádek v obci. O pořádek ve městě pečovalo vojsko a stráž obecní. Vojenská stráž hlavní byla v domě na rohu Zelného trhu a ulice Sedlářské. Reskriptem 7. listopadu 1750 rozhodnuto, by velitel stráže rozhodoval, kdo smí v noci branami městskými, ale klíče byly u starosty, od něhož je nosíval voják. Obecní stráž byla na Velkém náměstí, odkud po 1773 ustoupila císařské. Reskriptem 7. listopadu 1750 rozhodnuto, by byla ozbrojena jen šavlí a holfi. Byla podřízena magistrátu a počet její od 1750—73 klesl ze 160 na 32 mužů. Udržovala veřejný pořádek hlavně na trzích. R. 1754 trh na ryby přeložen do ulice Měnínské. Dne 12. dubna 1765 nařídilo gubernium, by město na ulicích bylo náležitě čištěno (věžňové) a v noci osvětlováno.

Počet obyvatelstva. Počet obyvatelstva rostl. R. 1758 měšťanstvo brněnské místodržitelstvím rozděleno na dvě vrstvy: h o n o r a c i, ke které počítali se členové městské rady, advokáti, lékaři, lékárníci, bohatí obchodníci (Ringsleute) a kupci; druhou vrstvu tvořili řemeslníci. R. 1770 provedeno první sčítání lidu (nařízeno 20. listopadu 1762, číslování domů 19. července 1770). V Brně a v předměstích brněnských i cizích (Staré Brno, Novosady, Reslůvka (Dörnrössel), Trnitá (Dornych), velká i malá Křenová, Jircháři, Cejl, Zábrdovice, Nová ulice, Malá nová ulice, Švábka, Pekařská a Křížovnická ulice) žilo 14.972 obyvatel.¹⁾

Rozvoj duchovenstva největší. Duchovenstvo v Brně za Marie Terezie požívalo téže moci a slávy jako za Karla VI. Rozvoj jeho dosáhl nejvyššího stupně. R. 1744 kr. tribunál přísně vyslychal členy tajného bratrstva růžového v Brně (Confraternitas de stella crucis) a shledal, že státu nebezpečným není, nýbrž jen kámen moudrosti hledá; ale trest-

¹⁾ D'Elvert XIII. str. 15.

nými shledány obřady přijímací, jimiž Boha uráželi jako svobodní zednáři. Proto všichni byli odsouzeni na pevnost,

Zemské museum.

neboť vláda pečlivě chránila církev. V pozdějších letech působením mladého císaře Josefa II. vláda církev sobě podřizovala.

U sv. Petra v l. 1743—51 stavitel Kličník dle plánů Grimmových dokončil vnitřní výzdobu chrámu. Do r. 1780 provedena také zevní výzdoba v nynější podobě. Průčelí bylo ozdobeno

Obr. 39. Zemský dům pro úřady státní a zemské u sv. Tomáše za Josefa II.

Chrám sv. Petra.

čtyřmi sochami (sv. Petr, Pavel, Cyril, Metoděj) od Ondřeje Zonnera (1749). Postranní oltáře (6) sv. Kříže a sv. Cyrila-Metoděje vyzdobil štukatér Ondřej Schweigl, sv. Prokopa maloval Jan Korompay, sv. Václava Svítal, Jana Křtitele a sv. Barboru Martin Schmidt z Kremže nákladem biskupa Lachenbauera (1786—1799). Probošt Heřman sv. p. Blümegegen r. 1751 vystavěl probošťství (residence). Papež Benedikt XIV. brevem 15. května 1752 udělil děkanu kapitulnímu právo pontifikální (1602). Dne 15. dubna 1776 kapitula učinila smlouvu s františkány, by za odměnu 100 zl. konali u sv. Petra v neděli a ve svátky české kázání. Tehdy probošťství svatopetrské mělo infulovaného probošta, infulovaného děkana, arcidiakona a 9 kanovníků, z nichž 5 residenčních a 4 čestné. Poněvadž císař Josef II. na cestách po Moravě (1771) se přesvědčil, že duchovní správa je nedostatečná, rozhodla Marie Terezie 16. listopadu 1776, by diecése olomucká byla rozdělena na 3: olomuckou, brněnskou a opavskou, z nichž olomucká měla být arcibiskupstvím. Dne 18. května 1777 císařovna jmenovala probošta petrského hraběte Matyáše Chorinského biskupem brněnským. Dekretem dvorní kanceláře 24. května 1777 diecése olomucká byla rozdělena na **arcibiskupství olomucké** a **biskupství brněnské**. Papež Pius VI. bulou 5. prosince 1777 obě potvrdil. Kollegiální chrám sv. Petra stal se **katedrálím**. Právo presentační nově upraveno: biskupa jmenuje panovník, ale klášteru tišnovskému dostalo se náhrady právem presentačním na dva kanonikáty, což papež Pius VI. schválil bulou 15. prosince 1777. Kapitulu tvoří: děkan, arcidiakon a 4 kanovníci. Dne 22. února 1778 nový biskup slavnostně zaujal katedrálu sv. Petra i biskupství (residenci). Tehdy byla zřízena biskupská konsistoř v budově vedle chrámu, kde je podnes. Věnem (dotace) přiřknuto novému biskupství panství Chrlické, z něhož dle rozhodnutí dvorní komise 30. prosince 1778 arcibiskup ol. měl platit biskupovi brněnskému 14.589 zl. 45 kr. rýnských ročně (3647 zl. 26 kr. 1 denár čtvrtletně). Na biskupa přešla také dotace probošťova.

Sv. Michal. Dominikáni u sv. Michala r. 1743 dokonali bohatou vnitřní výzdobu svého chrámu. Chrám sv. Jakuba kolem r. 1750 byl uvnitř obnoven a vyzdoben za vedení Václava svob. p. Freienfelsa, suffragana biskupa olom. Dřevěné postranní oltáře

byly odstraněny a nahrazeny nyníjšími z mramoru tišnovského, což provedli kameníci kroměřížští Rankl a Ležatka. Práce sochařské provedl Ondřej Schweigl. Obrazy oltářní namalovali Frant. Palko z Prahy, Jan Stern z Brna, Vavřinec Korompay, Jos. Sattler z Olomouce, Josef Vikart z Brna, Josef Stern z Brna a Jos. Rotter. U sv. Tomáše r. 1745 byla velkolepá slavnost na

Zemské museum.

Obr. 40. Chrám sv. Tomáše s klášterem.

stoletou památku obhájení Brna proti Švédům, kteráž byla vrcholem kultu Mariánského a nadšení katolického v Brně. Znameníť převor Matyáš Pertscher (1740—77) dokonil nádhernou stavbu kláštera i kostela a vnitřní uměleckou výzdobu obou. Dne 16. prosince 1752 biskup ol. kardinál hrabě Julis Troyer vysvětil kostel i nový klášter (obr. 40.). Vnitřní výzdobu kostela provedli Ant. Maulpertsch (1764 obraz hlavního oltáře: Zjevení P. mezi apoštoly), sochař Jan Winterhalter, malíř Nevídal, Josef Rotter a J. Stern. Převar Pertscher přivedl klášter k neobyčejnému rozkvětu vnitřnímu i zevnímu. Jeho přičiněním papež Benedikt XIV. bulou

Sv. Tomáš
vystavěn.

- Opat. 22. dubna 1752 udělil převorům důstojnost opatskou. Opat požehnal biskup Troyer 17. prosince 1752.
- Jesuité. Jesuité dokonali bohatou výzdobu chrámu svého r. 1748. Strop vymaloval 1744 slavný mistr pražský Felix Scheffler a kapli sv. Kříže brněnský mistr Jan Etgens r. 1748. Některé obrazy postranních oltářů malovali mistři vlaští. Brevem papeže Klimenta XIV. 23. července 1773 byl řád jesuitský zrušen. Tehdy bylo v klášteře 21 kněží, 5 mistrů, 10 noviců a 17 bratří. Jména kláštera (Diváky, Poleradice, Evanovice, Řečkovice s Karlovem, [Lužánky, kde v lesíku při dvoře rektor Karel Rentsch vystavěl refektář s kaplí sv. Ignáce 1765], díly brněnských ulic Nová ulice, Hráze (mezi Francouzskou i Cejlem), Švábka horní a dolní (Údolní), díl Olomoucké, Tuřany, Troubsko, Královo Pole, Jundrov, Soběšice, Vážany, mlýn a dvůr v Komíně, mlýn v Medláncích) i semináře (dvůr v Husovicích [1605] a zahrada na Starém Brně) a peníze hotové připadly c. k. fondu studijnímu, který je 1825 prodal. Budova byla proměněna v sirotčinec, ale 1778 sirotci musili do nové věznice na Cejl a ustoupili c. k. universitě, kněžskému semináři a stavovské akademii; po r. 1782 byla proměněna v c. k. kasárny. Kaple sv. Trojice na Špilberku byla vyzdobena (odkaz Trenkův 29. září 1749 a vysvěcena od biskupa Troyera 25. dubna 1753. Po zrušení řádu jesuitského dána ve správu c. k. polnímu kaplanovi.
- Sv. Mikuláš. Sv. Jan. Chrám sv. Mikuláše byl r. 1760 opraven a obnoven nákladem kupců brněnských. Klášter minoritský u sv. Jana zkvětal; neboť za visitace r. 1756 měl 60 členův a 105.716 zl. jmění. Chrám sv. Magdaleny byl opatřen věží (1746), několika postranními oltáři, hlavním oltářem s obrazem sv. Magdaleny od Jos. Rottera (1763) a novými varhanami (1764), vesměs nákladem dobrodinců. Na klášter jejich stavitel Mořic Grimm r. 1748 přistavěl druhé poschodí. R. 1756 žilo v klášteře 55 členů, měli slavnou školu řádovou a těšili se blahobytu z přehojných darův a fundací, poněvadž byli slavnými kazateli. P. Jakub Římař proslavil se jako misionář v Egyptě († 1755). Také kapucíni chrám svůj zvelebovali. Věžeň na Špilberku, plukovník Frant.
- Fond studijní. Sirotčinec.
- Universita. Seminář. Akademie. Kasárny.
- Škola řádová.
- Kapucíni.

svob. pán Trenk 29. září 1749 odkázal jim 4000 zl. a jest u nich pochován.¹⁾

V předměstích klášter kartouzský v Králově Poli r. 1742 byl zpustošen od Prusů. Infulovaný převor a prelát Athanas Gottfried r. 1765 začal stavěti nový chrám i klášter nynější. Obrazy oltářní namalovali Josef Stern a Felix Leicher z Brna, strop Antonín Maulpertsch z Vídně. Oltář v kapli P. Marie nalevo od vchodu zhotovil z čelechovského mramoru kameník Ležatka z Kroměříže. Prevor Gottfried měl velikou sbírku rytin na mědi a pěkných obrazů. V Zábřovicích opat Michal Marave (1777—84) dal chrám P. Marie uvnitř nádherně vyzdobiti. Obrazy malovali Maulpertsch (Nanebevzetí P. M. na hlavním oltáři), Jan Schmidt z Kremže, Josef Winterhalter ze Znojma a Josef Pichler z Vídně. Práce štukaterské provedl Schweigl R. 1751 farníci z Horního a Dolního Cejlu vystavěli si na Cejlu kapli sv. Anny, k čemuž hrabě Prosper Zinsendorf sýpku svoji na stavební místo daroval. Biskup dovolil, by se tam denně sloužila mše svatá, vyjma velké svátky. Když byla na Cejlu vystavěna trestnice (20. července 1772 za slavnosti položen základní kámen od místodržitele hrab. Arn. Kounice), byla v ní postavena kaple Nanebevzetí P. Marie, kterou biskup Chorinsky posvětil 4. července 1779. V nové budově 1778 byl ubytován sirotčinec až do 8. září 1786. V kapli sv. Štěpána při nemocnici na Křenové dne 1. května 1760 opět obnoveny denní služby boží následkem fundací prymkáře J. Frickera (1734), varhanáře Ant. Richtra (1760), vdovy po zem. lékaři Frankonim (1757) a hraběte Karla Hrzana (1767). Rovněž ze příspěvků r. 1760 byl překlenut a vyzdoben opuštěný chrám sv. Jana na ulici Křížovnické. Obrazy na 3 oltáře namalovali J. Rotter a Jos. Stern. U sv. Anny r. 1756 žilo 39 klášternic, jež vydržovaly dívčí školu. Kolem 1768 daly chrám svůj pěkně obnoviti. Také cisterciátky u P. Marie v Králově klášteře r. 1762 začaly chrám uvnitř obnovovati a nádherně vyzdobovati. Obrazy oltářní

¹⁾ Že Trenk založil také kapli sv. Františka na severním svahu Špilberka (d'Elvert XIII. str. 110), pravdou není. Byla založena již 1680; r. 1784 byla zrušena, 1789 proměněna v mýtnici a r. 1888 zbořena (konec ulice Údolní).

Král. Pole.

Zábřo-
vice.Kaple
sv. Anny.Kaple
P. Marie.

Sv. Štěpán.

Sv. Jan.

U sv. Anny
škola
dívčí.
P. Marie.

namalovali jesuita Ignác Raab, Felix Scheffler a J. Rotter. Práce sochařské provedl Ondřej Schweigl. Na opravu přispěl 16. června 1769 Jan svob. p. Lhuillier s manželkou Marií 13.000 zl., zač jim klášter, v němž byla jejich dcera Karolina, zaručil zaopatření a záduší. Abatyše Antonia Ulrici dala 1760 až 1770 opravit a vyzdobiti také kapli sv. Prokopa. Oltáře dány nové a celá kaple vymalována al secco (bez obmítky) od Jos. Rottera výjevy ze života sv. Prokopa. Ke kostelu sv. Václava faráře dosazovala abatyše z Králové kláštera. R. 1753 sv. Václavu přifařen také Kamenný mlýn u Pisárek.

Sv.
Prokop.Sv.
Václav.

Za Marie Terezie založeny na Starém Brně dva nové kláštery. Dne 15. listopadu 1747 hrabě Leopold Dietrichstein založil klášter milosrdných bratří na Vídeňce na ošetřování nemocných, »Špitál Leopoldův«. Daroval mu dům Winkelsbergův se zahradou a 4000 zl. R. 1748 nastěhovali se tam milosrdní bratří z Valtic v D. Rakousích, jichž se ujali stavové zemští, opati moravští a brněnský magistrát. V l. 1767—70 byl při nemocnici vystavěn chrám sv. Leopolda hlavně nákladem hraběte Karla Hrzana a jiných dobrodincův od stavitele Mořice Grimma, po jehož smrti stavbu dokončil Bartol. Zinter (obr. 41.). Soudný den na stropě namaloval 1777 Josef Stern. Služby boží konal kněz z bratří. Hrabě Hrzan za podpory některých dobrodincův vystavěl také nynější dvouposchodovou budovu klášteru ní vedle kostela. Je v ní nemocnice pro mužské s lékárnou, kterou vymaloval J. Cimbalist z Vídně. Dne 19. září 1749 hraběnka Eliška Walldorfová darovala dům Schellenbergův se zahradou pod Špilberkem na klášter pro panny třetího řádu sv. Františka. První 3 »Alžbětinky« přišly do Brna 5. dubna 1750 z Vídně. Dne 4. května 1751 položen základ pro jejich klášter pod Červeným kopcem na pravém břehu Svratky, do něhož Alžbětinky se přestěhovaly 14. září 1754. Při klášteře zřízen nákladem dobrodincův špitál pro chudé nemocné ženské a vystavěna kaple sv. Alžběty. Nemocné léčí milosrdní a služby boží koná některý kapucín. Kurátorem kláštera je některý kanovník od sv. Petra.

Klášter
milosrd-
ných.Sv.
Leopold.Klášter
alžbě-
tinský.Kaple sv.
Alžběty.

Umění.

S rozkvětem chrámův a klášterů dostavila se také zlatá doba pro brněnské umění stavitelské, malířské, so-

chařské, řezbářské, štukaterské a kovotepecké, jak ukázáno na jednotlivých památkách. Také zemský dům byl opatřen pěknými malbami na obmítce (Winterhalter).

Zemské museum.

Obr. 41. Chrám sv. Leopolda s klášterem na Vídeňce.

Císař Josef II. (1780—1790).

Josef již od smrti otce (1765) byl císařem v Německu a spoluvladařem matčiným v Rakousku. Při smrti matčiny byl již 39letý. Byl vychován v zásadách tehdejší filosofie, která hlásala, že úkolem státu je pečovat o hmotné i duchové blaho všech poddaných. Císař byl přesvědčen, že toho cíle dosíci může jen monarchie absolutní, kde panovník má dostatečnou moc a nic mu nepřekáží, by uplatnil záměry lidumilné. Proto vše, co překáželo jeho záměrům, odstraňoval a měnil bez ohledu na starodávná práva a svéráznost jednotlivých národů, vrstev společenských a zemí. Dokud žila matka, mírnila jeho dychtivost po reformách; ale po smrti její silnou a dobrou vůli svou prováděl bezohledně svým úřednictvem a vojskem. Provedl veliké změny také

Císař
lidumil.

v Brně, a to v úřadech státních, zemských, městských i duchovních.

Úřady státní: Ve státních úřadech zavedl společnou správu pro Moravu a zbylé Slezsko pod společnými úřady v Brně. Dekretem 16. listopadu 1784 schválil nový rozvrh politických a soudních úřadů pro Moravu a Slezsko, jak jej vypracoval místodržitel Cavriani s vídeňským dvorním radou Streruwitzem. Také zaveden pro úředníky určitý stálý plat.¹⁾ Politické úřady v Brně byly: c. k. gubernium (president, 9 radů, 2 zástupci stavův a nižší úřednictvo) s registraturou a s expeditem, generální taxovní úřad, komorní a bankální účtárna, zemská rektifikační účtárna, komorní-bankální a vojenský úřad berní (Zahlamt), hejtmanství kraje Brněnského s krajským fysikem a se stavovským krajským berním, ředitelství silnic. Soudní úřady: mor.-slez. soud apelační (presidentem místodržitel, vicepresident, 9 radů a nižší úřednictvo), mor.-slez. zemský soud (nejvyšší sudí zemský prezidentem a 10 radů, pak nižší úřednictvo) s deskami zemskými a s účtárnou, úřad fiskální (fiskál s 2 adjunkty = advokáti státu a poddaných).

Úřady zemské. Moravské úřady zemské v Brně zbyly: sekretariát, registratura s expeditem, zemská pokladna, dvorní komise pro daň z nápojů, administrace daně z nápojů, zemský úřad berní, mor. zem. purkrabí (dle dekretu ze 13. října 1783 měl býti úřad zrušen po smrti purkrabího). Pojítkem mezi úřady státními a zemskými byl místodržitel jakožto zemský hejtmán i zároveň ředitel všech úřadů zemských a 2 stavovští radové při guberniu jakožto representanti stavů. Ostatní úřady zemské císař zrušil a moc jejich přenesl na úřady státní, poněvadž samosprávy jednotlivých zemí trpěti nechtěl. R. 1783 zrušil výbor zemský a 25. září 1788 oznámil stavům, že sněm zemský bude svoláván jen mimořádně.

C. k. komise. Kromě uvedených byly v Brně r. 1786 ještě tyto úřady státní: c. k. vojenská komise, c. k. duchovní komise (guber-

nátor, 2 gub. radové, brněnský kanovník a 2 sekretáři), úřad na revisi knih, vrchní ředitelství statků náboženských, komise pro výplatu roboty, vrchní komise pro úpravu daní, policejní ředitelství, prubíř mincí, vrchní úřad poštovní, expedice poštovních vozů, úřad novinářský, hospodářská administrace pro král. města, administrace pro kolky a poplatky, administrace pro poplatky bankové (ze soli, cizího dobytka, mýto, clo), administrace tabáku, loterní úřad. Ústavy vzdělávací a lidumilné: c. k. gymnasium, c. k. škola normální, c. k. společnost pro zemědělství a užitečná umění (gubernátor protektorem, hrabě Jan Mitrovský ředitelem, kancléř, sekretář, 6 výborů a 16 členů ze šlechty a úředníků), spojená c. k. opatrovna u sv. Anny (pro nemocné, choromyslné, sirotky, porodnice a nalezinec), c. k. mor. půjčovna. Pro úřady soudní bylo v Brně ještě 7 mor.-slez. zemských advokátů, 7 přísežných zemských sollicitátorův a 6 přísežných účetních. V Brně byl také zemský lékárník, dva zemští chirurgové a zemský mistr tance. Úřady státní a zemské císař po návštěvě Brna 1783 přeložil do nové budovy kláštera augustinského u sv. Tomáše, kterou přejali stavové zemští (zemský dům, obr. 39.). V budově úřadu komorního v dolní ulici Veselé umístil c. k. gymnasium a c. k. školu normální. Do zemského domu přeloženy sklady c. k. oděvní komise vojenské a v domě bankové administrace (Brněnská ulice) zřízen ústav na vychování chlapců od pluku Laudonova.

Když byly provedeny změny v úřadech státních a zemských, císař provedl změnu také městských magistrátů. Dvorním dekretem 4. srpna 1783 přenechal kr. městům volbu magistrátu z osob zkoušených a od soudu apelačního i od gubernia za volitelné uznaných. Tím úřad kr. podkomořího zanikl. V Brně dovolil voliti výbor a 9členný magistrát. Obec čili měšťanstvo dne 15. května 1784 zvolilo si 24členný výbor z průmyslníkův, obchodníkův, úředníkův a z advokátů. Výbor, když byl od gubernia potvrzen, dne 1. června zvolil starostu a 8 magistrátních radů. Starosta byl volen na 4 leta, býval však opět od císaře potvrzen, členové výboru a magistrátu byli stálí, jen uprázdněná místa měla býti obsazována volbou. Záro-

¹⁾ Podrobný seznam úřadův i úředníkův státních a zemských s platem u d'Elverta XXIV. str. 483.—493.

Ústavy.

Advokáti.

Kláster sv. Tomáše domem úřadů.

Úřady městské.

Magistrát volen od výboru.

veň systemisováno magistrátní úřednictvo a služebnictvo. Pro členy magistrátu i pro úředníky a služebníky ustanoven určitý plat.¹⁾ Tehdy zanikl v Brně úřad král. rychtáře i městského rychtáře a městského syndika.²⁾

Nový magistrát (starosta Frant. Rauscher 1784—1804) začal úřadovati 1. července 1784. Již 17. března 1785 císař zrušil obchodní a směneční soud první instance v Brně a přenesl úkol jeho na magistrát. Při regulaci soudů hrdebních patentem 20. srpna 1787 magistrát brněnský byl prohlášen hrdebním soudem pro Brno, pro kraj Brněnský a pro zločince státní z Moravy a ze Slezska. Z rozkazu císařova byl pro soudy v Rakousku vydán r. 1781 řád soudní a konkursový, r. 1786 zákoník práva občanského, r. 1787 zákoník práva trestního a r. 1788 řád trestní, dle nichž souditi musil také brněnský magistrát bez ohledu na starobylá práva městská. Magistrát ve věcech soudních byl podřízen soudu apelačnímu a ve všech ostatních guberniu.

Císař úřady svými pečoval o blahobyt a vzdělání všech obyvatel brněnských. Od dob Marie T. a Josefa II. zemědělství v Brně úplně ustoupilo průmyslu a obchodu. Brno stalo se prvním továrním městem v Rakousku. První továrny vládou založené s počátku prospívaly znamenitě i v rukou podnikavých soukromníků, zvláště když přivedli dovedné ředitele a dělníky z krajin porýnských, což bylo pobídkou k zakládání nových továren. Poněvadž Brno bylo silnou pevností a uvnitř hradeb už odedávna trpělo velkým nedostatkem místa pro příliš veliký počet domů šlechtických a duchovních (šosovních) i četných kostelův a klášterů, továrny byly stavěny v předměstích, ve kterých šlechta brněnská měla mnoho rozlehlých a krásných zahrad (Mitrovský v Rybářské ulici, Waffenberg v Křídlovické ulici [Ypsilanti 1788], Blümegen na Trnitě, Rajský lesík od Komárova až ke král. mlýnu, Mitrovský na Hrázi, Schröfl na Hrázi atd.). Císař zřizování továren všemožně podporoval, ovšem na velikou škodu tehdejších cechův a drobného řemesla. Nařízením

¹⁾ Podrobně uvedeno u d'Elverta XIII. str. 456—457.

²⁾ Podrobný seznam jich uvádí d'Elvert XIII. str. 458.—466., ale pro 13. a 14. století plete písaře panovníkovy s písaři městskými. Rovněž tak na str. 453. ř. 24. etc.

10. března 1783 zrušil rozdíl mezi mistry z města a z předměstí. Však ani tito ani oni továren zřizovati nemohli, poněvadž neměli ani potřebného kapitálu ani vědomostí. Řemeslníci a obchodníci byli úplně zastíněni a upozaděni úřednickou šlechtou a duchovenstvem, jak nejjasněji dosvědčují tehdejší seznamy majitelů domů brněnských. Továrny zařizovali hlavně cizinci z Porýní a ze Saska, jimž císař ochotně udílel výsady na výrobu zboží, ano i šlechtictví. R. 1780 vystavěna první soukromá továrna na sukno v Zábrdovicích (Vilém Mundi) a brzy po ní několik jiných (1786 J. Hopft na Cejlu, J. Offermann na mlýnské struze Svitavy), na turecké čepice (fezy) [J. Seitter u Komárova po r. 1791], na harasové stuhy (1784 L. Schulz na Křenové), na látky hedvábné (1787 P. Baviar na Nové ulici), barvírny a valchy (Offermann, 1790 J. Glozin na Křenové).

Poněvadž nebylo ještě strojů, továrny zaměstnávaly na tisíce dělníků, kteří měli slušný výdělek a hojně do Brna se tlačili. Kolem Brna vznikla nová lidnatá předměstí: »Na nivkách« čili »Na bělidlech«, r. 1782 »Na silnici« (Lackerwiese a Strassengasse), Josefov r. 1788 a Petrovská ulice u Komárova (1791—96).¹⁾ Císař častými návštěvami Brna povzbuzoval průmysl i obchod.

Trhy brněnské zase oživly a nabyly pověsti světové. Však už na ně nepřiváželi sukna kupci z ciziny, nýbrž nesčíslné vozy rozvážely dobrá sukna brněnská na všechny strany po silnicích císařských (1780 z Brna přes Slavkov do Uher, r. 1786 přes Cejl k Zábrdovicím, pro niž r. 1787 vystavěna Nová brána před starou Bránkou). S velikými trhy oživly v Brně všeliké živnosti, obzvláště hostinské. Nejvíce sukna brněnského vyváželo se do Polska, do Ruska a do Turecka. Obchod brněnský brzy dostal se do rukou židům, které císař osvobodil od mýta osobního (1782). Obyvatelstva přibývalo; již 1786 žilo ve městě a v předměstích 19.011 obyvatel.

Pro udržování pořádku v obyvatelstvu císař zřídil 26. března 1785 c. k. policejní ředitelství v Brně, jemuž podřídil

¹⁾ Podrobný seznam domů v Brně a v předměstích r. 1785 od Jos Lemmera a r. 1789 od J. Siediera v knihovně zemské. O továrnách brněnských G. Deutsch r. 1898 ve 23. svazku »Oester. Ung. Revue«.

Magistrát
soudem
hrdebním.

Měšťané.

Továrny.

Úpadek
cechů.

Dělnictvo.

Nová
předměstí.

Obchod
Trhy
brněnské.

Nová
Brána.

Židé.

Policejní
ředitelství.

město i předměstí. Dne 20. října 1785 nařízeno ohlašovati policii všechny změny bytu, cizince atd. ve městě i v předměstích. C. k. policejní ředitelství začalo úřadovati 1. listopadu 1785 a pečovalo o veřejnou bezpečnost, klid a pořádek, o bezpečnost osobní i majetkovou, o veřejnou mravnost, přejala dozor na divadlo, plesy, hostince a trhy, dbalo o čištění ulic, o dláždění, osvětlování a odstraňovalo žebrání. Jemu byla přikázána tehdejší městská stráž pod názvem stráže policejní. Magistrátu zbylo pouhé vykonávání věcí policejních pod dozorem policejního ředitele jako před tím pod dozorem krajského hejtmana. Bylo snahou císařovou předměstí spojit s městem; proto novým úřadům a ústavům přikazoval město i předměstí. Patentem r. 1781 zrušil osobní poddanství lidu; osvobozen tedy lid v 10 předměstích vrchnostenských a učiněn rovným (ne rovnoprávným!) měšťanům brněnským, kterým také odpuštěna přísaha dědičné poddanosti. Reorganisace far a škol zasáhla město i předměstí (1784). Dobročinné ústavy: u sv. Anny nemocnice, porodnice, nalezinec, sirotčinec, blázinec a chudobinec byl pro město i předměstí. Magistrát brněnský stal se obchodním, směnečným a hrdelním soudem pro město i předměstí. Centralisační duch Josefův jevil se i v Brně a byl zesílen také změnami v oboru církevním.

Již v prvním roce panování 31. října 1781 císař vydal edikt toleranční, kterým dovolil svobodu náboženskou protestantům a židům. V Brně protestantského vyznání byli jen dělníci a ředitelé z Německa přišlí do nových továren. Továrník Köffiller zřídil jim prozatím modlitebnu ve své továrně na Nové ulici (později Šmálka) a vymohl jim 18. července 1782 dvorský dekret, že si směli zříditi veřejnou modlitebnu a školu. K tomu účelu Köffiller přenechal jim stávkovskou jízďárnu za zemským domem nedávno koupenou, ve které 8. června 1783 začal služby boží protestantské Dr. Viktor Riecke ze Stuttgartu. Tehdy byla zřízena při kostele také škola pro obec protestantskou v Brně. Köffiller r. 1784 stal se také mistrem svobodných zednářů v Brně. Církev protestantská i židovská byla podřízena státu.

Zrovna tak státu podřídití chtěl císař také církev katolickou. Dne 20. března 1781 vydal nařízení, kterým se zaka-

zovalo vyhlašování nebo zachovávání papežských bul, pokud by nebyly schváleny vládou (placetum regium). Dne 24. března zakázáno představeným klášterů všeliké dopisování s představenými svých řádů, jichž sídlo bylo mimo Rakousko. Hned potom císař Josef jal se rušiti mnohé kláštery, které uznal za nepotřebné. V Brně a v okolí nejdříve zrušil klášter kartouzský v Kr. Poli. Dne 18. ledna 1782 o 9. hod. ráno dostavila se neočekávaně do kláštera c. komise, která mnichům oznámila dekret zrušující a zabavila movité i nemovité jmění klášterní pro náboženský fond, ustanovený od císaře na potřeby církve katolické, ale spravovaný státem. V klášteře žil prelát, 12 kněží a 1 bratr, jimž dána malá pense (800, 300 a 150 zl.). Zabaven byl: kostel sv. Trojice, klášter a statky Nová Ves u Kr. Pole, Žabovřesky, Střelice, Obřany, Černovice, Vážany, předměstí brněnská Reslůvka (Dörrnössl), Trnitá (Dornych), Radlín (Radlas), část Nové ulice č. 84—94, 3 dvory (v Kr. Poli, Žabovřeskách, Střelicích), vinice a pozemky v Blatnici, v Hustopeči a dům v Jakubské ulici v Brně. Cís. reskriptem 8. ledna 1783 byl zrušen chatrný farní chrám sv. Víta na návsi, při němž do té doby farní správu obstarával třetí kaplan od sv. Jakuba z Brna. Náb. fond zřídil lokální kuracii při kostele sv. Trojice, která 15. dubna 1853 byla proměněna ve faru. Statky klášterní nábož. fond r. 1825 prodal a klášterní budovu proměnil v kasárny. Téhož dne 18. ledna 1782 byl zrušen klášter františkánek u sv. Josefa. Některé jeptišky (13) přijaly pensi (po 200 a 150 zl.) a rozešly se; ostatní (21) na radu c. komise přijaly řád sv. Uršuly a zachovaly se podě jménem uršulinek i s chrámem a klášterem, v němž zřídily školu pro dívky.

Dne 18. března 1782 byl zrušen Králové klášter cisterciátek u P. Marie na Starém Brně. Jeptišky (53) přijaly pensi a rozešly se. Jména: chrám P. Marie, klášter, kaple sv. Prokopa, hospoda »U modrého lva« na Starém Brně, dům královský s kaplí P. Marie (Václava) a druhá kaple sv. Cyrila a Metoděje na Dominikánském náměstí v Brně, Staré Brno s Videňkou, Moravany, Lískovec, Žebětín, Komořany, Rostěnice, Stanoviště, Zbraslav, Rudka, Cacovice, Maloměřice a Ořešín byly zabaveny pro náboženský fond. R. 1783 chrám P. Marie s chatrným klášterem byl vykázán augustiniánům od sv. Tomáše

Placetum.

Kláštery
rušeny.
Kartou-
siané.Franti-
škánky
staly se
uršulin-
kami.Cister-
ciátky.Augustini
do Králové
kláštera.

Stráž.

Předměstí
spojována
s městem.Poměry
církevní.Prote-
stantě.Svobodní
zednáři.

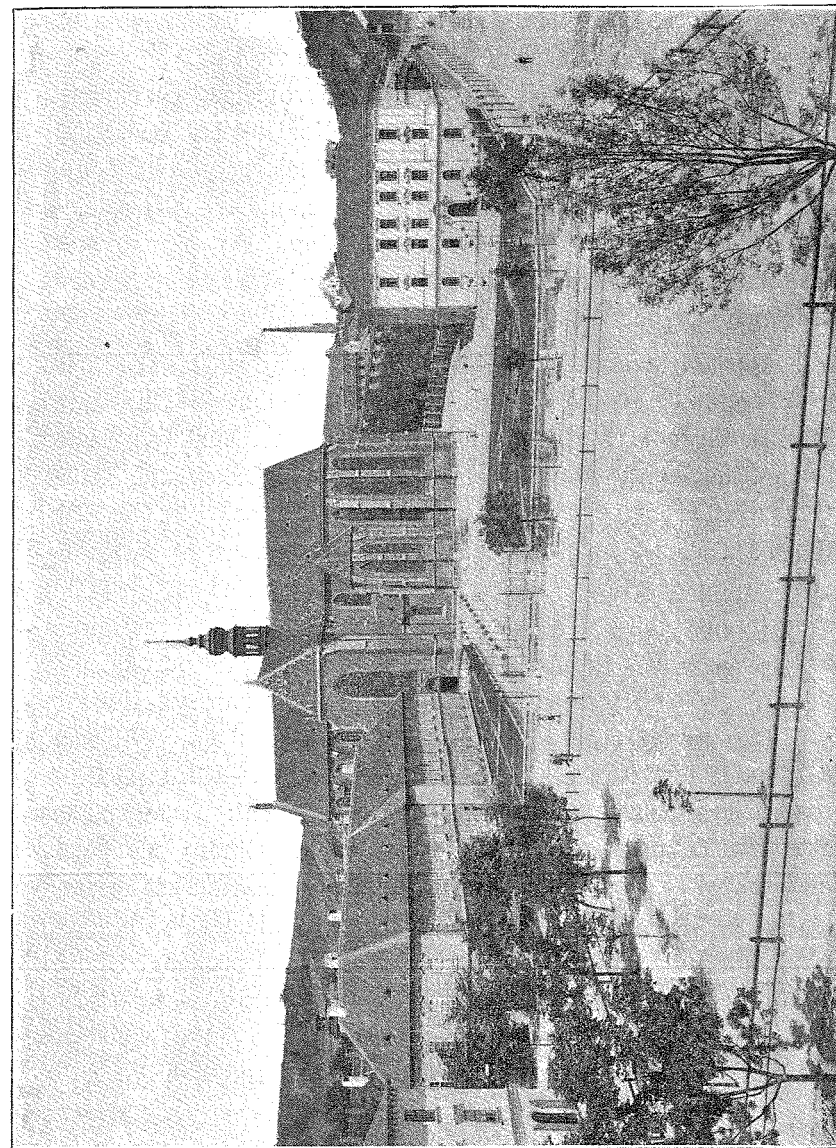
Židé.

Katolíci.

z Brna, jejichž nový klášter přejali stavové zemští pro úřady státní a zemské. V červenci 1783 augustiniáni přestěhovali se na Staré Brno do Králové kláštera a přejali správu farní, neboť klášterní chrám P. Marie byl proměněn opět ve farní. Kaple sv. Prokopa i s malým hřbitovem byla zrušena. Rovněž farní chrám sv. Václava byl zrušen (zbořen 1794) a farní obvod jeho přidělen faře u P. Marie. R. 1784 k P. Marii přifařena také velká i malá Pekařská, Křížovnická ulice, území sv. Anny, Nivky a r. 1785 také c. k. nemocnice u sv. Anny. Nové faře připadla také škola klášterní. Augustiniáni brzy dokončili výzdobu chrámu P. Marie a opravili, ba většinou i vystavěli také budovu klášterní (obr. 42.), do níž převedli také fundaci Thurnovskou z r. 1648 pro zpěváky. Na opravu prodali několik panských mlýnů, hospod a zahradu před branou Veselou. Špitál u sv. Prokopa (z r. 1333) přejal náboženský fond; ale 21. prosince 1783 bylo rozhodnuto, by 8 chudých stařen přestěhovalo se do školy a dostávalo určitý příspěvek na živobytí. Náboženský fond statky zrušeného kláštera začal rozprodávat. R. 1783 prodal hospodu »U modrého lva« za 2351 zl. 45 kr. R. 1789 špitál s 238 měrami polí za 4603 zl. rýnské a r. 1825 ostatek. Kr. dům na Dominik. náměstí v Brně byl vykázán vojsku a obě kaple zrušeny.

Obec **Staré Brno** bývala trhovou vsí poddanou abatyši Králové kláštera. Starobrněňští dovedli vymoci sobě od vrchnosti své mnohé výhody (smlouvy z r. 1552, 1663, 1677, 1679), že pod ochranou vrchnosti měli vlastní správu i soudnictví a osobovali si název města. Reskriptem 11. června 1681 Starému Brnu bylo zakázáno užívati názvu »město«. Smlouvou 25. února 1690 domohli se, že mírná robotá byla jim zaměněna za plat. Však v 18. st. měli stálé spory s vrchností. R. 1734 ujal se jich proti vrchnosti kr. podkomoří, r. 1738 císař Karel VI., r. 1748 císařová Marie Terezie a r. 1782 vrchnost jejich byla zrušena. Staré Brno stalo se státkem komorním. Nová vrchnost ponechala obci svobodnou správu trhů, vedení pozemkové knihy a správu jmění od purkmistra s několika konšely, ovšem pod dozorem vlády. Pro soudnictví ustanoven od vlády trhový rychtář.¹⁾

¹⁾ Podrobněji věci ty jsou vyličený u d'Elverta XIII. str. 36.—41.

Zemské museum.

Obr. 42. Králové; klášter (augustinský) s chrámem P. Marie.

Domini-
kánky.

Dne 2. května 1782 byl zrušen klášter dominikánek u sv. Anny, které (41) se rozešly (pense). Jména movité i nemovité (Sivice, Blažovice, Šitbořice, Moutnice, Ořechovičky, Koutovice, Hvozdec, předměstí brněnské sv. Anna, pozemky v Jiříkovicích, Želešicích, Ořechově, Syrovicích, Šlapanicích, Tuřanech, 7 dvorů, 4 ovčárny a dům v Kozí ulici v Brně) byly zabaveny pro náboženský fond. Chrám s klášterem byl určen na c. k. nemocnici (nemocnice, porodnice, nalezinec, sirotčinec a blázinec) a statky brzy byly rozprodány. Do prozatímného sirotčince na Cejlu dne 8. září 1786 nastěhováni trestníci; byl tedy vrácen prvotnímu účelu jako c. k. trestnice.

Premon-
stráti.

Dne 24. července 1784 byl zrušen premonstrátský klášter v Zábrdovicích. Klášterníci (40) se rozešli (pense). Statky: chrám P. Marie s farním kostelíkem sv. Kunhuty, klášter, Bohumělice, Borkovany, Klobouky, Bukovina, Bukovinka, Křtiny, Ochoz, Zábrdovice, Proseč, Šaratice, Židenice, Zbejšov, část Cejlu a ulice Olomoucká v Brně byly zabaveny pro náboženský fond. Chrám P. Marie prohlášen farním. Prelatura s klášterem stala se c. k. vojenskou nemocnicí, do níž přeložena dosavadní z Křenové. Kostelík sv. Kunhuty proměněn ve voj. skladiště. Statky byly prodány: r. 1820 panství Klobouky a r. 1830 panství Zábrdovice. R. 1784 byl zrušen také klášter dominikánský u sv. Michala v Brně. Klášterníci (45) rozešli se do jiných klášterů toho řádu. Jména: chrám, klášter a statek Těšany přejal náboženský fond. Chrám na žádost měšťanstva rozhodnutím 7. září 1786 vrácen službám božím a prohlášen za filiálku farního chrámu sv. Petra. Klášter byl přikázán c. k. voj. komisi oděvní. Statky 30. ledna 1830 prodány. Dne 31.

Domini-
kání.

května 1786 byl zrušen také klášter františkánský u sv. Magdaleny. Klášterníci rozešli se do jiných klášterův a klášter odevzdán náb. fondu. Chrám klášterní sv. Magdaleny byl prohlášen farním a faře vykázána část kláštera za presbyteriem kostelním. Ostatek kláštera přikázán voj. komisi oděvní, ale brzy v něm zřízen voj. ústav dopravní (Transporthaus), jenž tam potrvál do r. 1889. Nyní je tam státní knihosklad.

Františkání.

V Brně byly tedy ponechány jen kláštery, které se zabývaly buď správou duchovní (minorité, agustiniáni, kapucíni), nebo vyučováním dětí (uršulinky), nebo ošetřováním nemocných (milosrdní, alžbětinky).

Kromě klášterů byly v Brně zrušeny také některé kaple a kostely: r. 1783 kaple P. Marie (sv. Václava) s kaplí sv. Cyrila a Metoděje na Dominikánském náměstí, r. 1784 kaple sv. Františka na Švábce, r. 1785 kaple P. Marie (sv. Martina) v radnici, r. 1786 chrám sv. Mikuláše na Velkém náměstí, r. 1788 kaple sv. Mořice u chrámu sv. Jakuba a r. 1789 kaple sv. Barbory na Petrově. Zrušené svatyně proměněny na skladiště a některé časem byly zbořeny.

Kaple
zrušeny.

Císař z moci vlastní proměnil v Brně také správu farní a určil fary pro město i předměstí. U sv. Petra r. 1784 obnovena správa farní, které přikázána část města. Škola nebyla obnovena. Patronem zůstala kapitula. Kanovník Karel Tauber z Taubenfurthu ustanoven farářem (1785—1814); ale poněvadž měl mnoho jiných prací při duchovní komisi na místodržitelství, měl zástupcem vikáře. Od r. 1825 je farářem biskup; ale má vikáře. Po smrti biskupa Chorinského jmenován biskupem brněnským 11. listopadu 1786 Jan Lachenbauer (1786—99), ředitel c. k. generálního semináře ve Vídni a přívrženec oprav Josefových. V obvodě farnosti petrské zůstal filiální chrám sv. Michala a klášter kapucínský u sv. Kříže. Obvod fary sv. Jakuba byl přesně vyměřen. Farář Jan Braun císařem Josefem II. byl jmenován kancléřem university brněnské. Škola farní byla zdokonalena dle nového řádu školního. Hřbitov starý i nový jakož i petrský r. 1784 byl zrušen a zakázáno pochovávat v kostelích. Společný hřbitov pro katolíky i protestanty ze všech 5 far městských byl zřízen za městem na sever mezi Velkou a Malou novou ulicí (1784—1883). V obvodu farnosti zůstal vojenský chrám P. Marie (jesuitský) a kaple v sirotčinci P. Marie (M. Schul). Faře sv. Tomáše zřízené od náb. fondu r. 1784 byly přifařeny Švábka, Augustinská ulice, Velká i Malá nová ulice, Červená ulice, Hráze, Josefov, část horního Cejlu. Škola byla zřízena na Nové ulici. Klášterní chrám minoritský u sv. Jana rozhodnutím 1. září 1784 byl proměněn ve farní.

Správa
farní.
1. Fara
sv. Petra.2. Fara
sv. Jakuba.

Hřbitov.

3. Fara
sv.
Tomáše.4. Fara
sv. Jana.

Správa farní ponechána minoritům, jimž náboženský fond přičknul malý roční příspěvek (170 zl.). K sv. Janu byla přifařena část vnitřního města. Filiálkou farního kostela prohlášen uršulinský chrám sv. Josefa s dívčí školou. Faře sv. Magdaleny, jejímž patronem se stal náboženský fond, byly přifařeny: Jircháři (Koželužská ulice), Struha (Mühlgraben), velká i malá Křenová, Olomoucká ulice, Trnitá (Dornych), Reslůvka (Dörrnössel), Novosady a Petrovská ulice (vznikla po r. 1791 na pozemcích Petrova). Kaple sv. Štěpána na Křenové byla prohlášena filiálkou sv. Magdaleny. Špitál u sv. Štěpána byl zrušen a nemocní přikázáni c. k. nemocnici u sv. Anny. Vojenská nemocnice z Křenové od sv. Štěpána byla přeložena do zrušeného kláštera zábrdovického a budova prodána r. 1787 Leop. Schulzovi na továrnu (Strakoš). V budově špitální byla zřízena c. k. opatrovna pro sešlé věkem (Siechenhaus) pod ředitelstvím nemocnice u sv. Anny (4. září 1784). Farní škola byla zřízena na Křenové a druhá na Novosadech (1788). Faře starobrněnské u P. Marie od r. 1784 byly přifařeny: Staré Brno, Křížovnická ulice, území sv. Anny, velká i malá Pekařská, Bělidla (Lackerwiese), Křídlovice, Vídeňka, Bohunice, Lískovec, Pisárky a Kamenný mlýn. V obvodě farním zůstala kaple sv. Jana na území Křížovníků (Johanitů). Škola zůstala. Faře zábrdovické u P. Marie horní a dolní Cejl, Radlín, Zábrdovice, Husovice, Židenice a Juliánov. Farní škola byla v Zábrdovicích. R. 1790 také kostelík na Cejlu byl proměněn ve školu. Tak bylo v Brně 5 far a v předměstích 2. Při farách (kromě petrské) byly také školy.

Školství vyšší v Brně za císaře Josefa utrpělo škodu. R. 1782 z Brna byla vrácena Olomouci universita (lyceum), stavovská akademie i kněžský seminář, a budova jejich ve zrušeném klášteře jezuitském byla proměněna v c. k. kasárny. Chrám klášterní P. Marie stal se vojenským chrámem. Zaniklo také studium (škola klášterní) u dominikánův, u františkánův a premonstrátské v Zábrdovicích. O vzdělání obyvatel pečovalo c. k. gymnasium s c. k. normální školou (r. 1785 již 395 dětí) v ulici Veselé; pak farní školy: u sv. Jakuba, u sv. Tomáše (Nová ulice), u sv. Josefa, u sv. Magdaleny (na Křenové a v Novosadech), starobrněnská u P. Marie a snad již také druhá

na Pekařské,¹⁾ v Zábrdovicích a na Cejlu. Také byla v Brně škola protestantská. Na všech školách učilo se německy.

Tehdy naše národnost v Brně byla nejvíce utlačena. Dusily ji c. k. úřady, školy a továrny, které byly nejen od cizinců zakládány, nýbrž často i dělníky z Německa osazovány. Úřady a školy měly uplatňovati a šířiti státní řeč německou. Však příliv obyvatelstva z českého venkova přece zabránil úplné zaniknutí naší národnosti. Vedle němčiny mluvilo se v Brně pořád ještě »moravsky«, a čeština posilu dostávala stále s kazatelny. Na universitě působil nadšený Josef Vratislav Monse (dějepis Moravy a dějiny práva na Moravě) a na akademii uvědomělý Jan Hanke (řeč a literatura česká). Na všech školách brněnských učilo se dějinám vlasti, což kypřilo půdu pro národní probuzení.

Doba Josefova byla velmi nepřízniva umění. Císař pokládal umění za nepotřebné i neprospěšné a podobně soudili horliví stoupenci císařovi. Se staršími památkami uměleckými při rušení klášterův a kostelův nakládáno nešetrně. Nová příležitost rozvoji neposkytnuta žádná. Archivy a knihovny zrušených klášterů byly od zrušujících komisí popsány a uloženy při c. k. guberniu. Vrácením university (lycea), akademie i alumnátu do Olomouce poklesl poněkud v Brně také ruch vědecký. Působení university v Brně naznačil prof. Monse, ozdoba její a první rektor, slovy: »Od založení vysoké školy na Moravě nekvetly vědy a uměny krásněji, než když pod ochranou a moudrou správou nej. sudího zemského hraběte Jana Křt. Mitrovského měly stánek v Brně. Přijetí a náležité jednání s učiteli působilo žádoucí klid, pořádek a smír a ušlechtilé povzbuzování i odměňování zásluh přinášelo učené plody, šířilo vzdělanost a osvětu po

¹⁾ Bývalá škola ve Školní ulici, o které se domnívám, že byla založena již r. 1784. Nejstarší zpráva o té škole je ve školní knize tamější z r. 1811, ale zapsaná kniha té školy obsahuje nařízení úřadů školních od r. 1784, kdy byla provedena v Brně reorganisační práce škol. Stála na Pekařské ulici (nyní č. 31). R. 1835 patron koupil pro ni dům Riedlův v nynější ulici Školní na Bělidlech (Lackerwiese), kam byla přeložena r. 1844. (Knihy mi laskavě ukázal tehdejší pan ředitel Ig. Čížek). Volný a d'Elvert věci nezkoumali, proto pochybili.

zemi«.¹⁾ V Brně pod ochranou a podporou místodržitele Ludvíka Cavrianiho (1782—87), vicepresidenta apel. soudu hrab. Mitrovského a direktora latinských i německých škol Jana Hausperského sdružili se mnozí učenci ke blahodárné činnosti (Společnost ku poznání vlasti v hosp. společnosti). Po odchodu Monseho, Hankeho, Ludvíka Zehnmarka²⁾ připomínám Alex. Habricha (dějepis, † 1794), Karla Sandberga (přírodopis), Jiřího Korbera (dějepis); r. 1785 dostal se do Brna ke guberniu nadšený pěstitel věd Jan Petr C e r r o n i, kolem něhož seskupili se Karel Hanzely (dějepis), Ignác Mehoffer (didaktika, pedagogika), František Franzky (žurnalista), Jan Böhm (dějepis) a Jan Luksche (zemské právo). R. 1789 Em. Traubenburg, Riecke, Hopf a Mehoffer začali vydávati vzácný časopis »Mähr. Magazin«, který však brzy zanikl. V Brně tehdy tištěny byly práce téměř všech vědeckých pracovníků na Moravě, kteří byli v čilém a přátelském styku s učením v Praze (J. Dobrovský, G. Dobner, A. Voigt, K. Bienenberg, M. Pelzel, F. Durich, Fr. Procházka, R. Ungar, S. Vydra, J. Schaller, Fr. Pubitschka, Ig. Cornova), ze kteréhož styku vyvíjela se úsilná snaha poznávati p r a v d i v o u m i n u l o s t M o r a v y. Z poznání slavné minulosti dostavila se láska k vlasti, kteráž měla v zápětí lásku k jazyku i k národnosti české a připravovala národní probuzení na Moravě.

Opravami císaře Josefa v oboru průmyslu, obchodu, přeložením university, akademie, alumnátu do Brna (1778—82), podporou nauk právních a dějepisných, úplnou reformou škol a far, horlivým a svorným působením osob světských i josefinského duchovenstva při vyučování a výchově mládeže, zrušením některých klášterův a přechodem censury do rukou stoupců císařových způsoben byl v Brně úplný obrat v rozvoji hmotné i duševní práce — byl položen základ k novověkému rozkvětu Brna. Císař vždy měl na mysli blaho všech a proto rušil výsady jednotlivých stavův a společností. Snahu jeho stručně, ale významně hlásá v Brně nápis u Lu-

¹⁾ Chr. d'Elvert: Historische Literaturgeschichte von Mähren, str. 244. ř. 2. atd., kde podrobně je vylíčen vědecký ruch na Moravě.

²⁾ Přednášel na universitě dějiny literatury a všeobecný dějepis. O Moravě vydal: Über die National-Erziehung in Mähren. Brünn 1783.

žánek »Josephus II. publico 1786«, které daroval obecnstvu na zotavenou všech (r. 1838 přešli je do správy stavové). Město jak obec (korporace) z oprav Josefových velkého prospěchu nemělo; naopak císař zrušil mnohé výsady městské, čím ještě rozhojnil prospěch jednotlivcův. Jednotlivci kupovali zabavené a prodávané domy a počet měšťanů vzrostl.

Zavedením daně z nápojů 1779 přestala výhoda z pivního a vinného tácu z r. 1646. Rozhodnutím 27. února 1788 bylo zrušeno pro Brno středověké právo mílové a dovoleno voziti do Brna cizí pivo, ale 13. prosince 1788 císař povolil městu vybírat 20 kr. z vědra dovezeného piva, což (4199 zl. 20 kr.) daleko nahradilo výtěžek dřívější. Poněvadž městu příjmův ubývalo, dělány dluhy. R. 1781 město mělo 18.401 zl. hotových a 124.098 zl. 36¼ kr. dluhů. Roční vydání 49.592 zl. 45¼ kr. převyšovalo příjmy o 2071 zl. 10¼ kr. Město bylo v takové tísní, že stavové zeměští přispěli mu na dláždění (18.000 zl.), na osvětlení (3000), na chudé a roku 1785 vystavěli městu shořelé divadlo (55.000 zl.). R. 1786 město Brno mělo 554 domů, 2027 rodin s 8551 obyvateli (200 šlechticů, 155 duchovních) a všechna předměstí 745 domů, 2606 křesťanských a 30 židovských rodin s 10.460 obyvateli = 1299 domů 19.011 obyvatel. R. 1791 bylo ve městě 557 domů, 1973 rodin s 8829 obyvatel (212 šlechticů, 127 duchovních, 562 měšťanův a 21 židů), v předměstích 1085 domů, 3223 rodin s 13.985 obyvatel (27 šlechticů, 19 duchovních, 334 měšťanův a 126 židů) = 1642 domů, 5196 rodin a 22.814 obyvatel.¹⁾

Císař Leopold II. (1790—1792).

Opravy císaře Josefa měly přátele i protivníky. Těchto přibýlo po neočekávané smrti císařově (20. února 1790). Nástupcem Josefovým stal se bratr jeho Leopold, jenž do té doby byl velkovévodou toskánským (Florencie) v Itálii. Při jeho nastoupení někteří národové v Rakousku již se bouřili proti novotám Josefovým (Belgové, Uhři), jiní důrazně si stěžovali (Čechové). Odpor byl zdůrazňován neslavnou válkou s Turky (1788—91) a nebla-

¹⁾ Podrobný počet dle ulic u d'Elverta XIII. str. 16. Na St o š k o v ě pláň Brna z r. 1794 jsou naznačena čísla domů s majiteli.

Výsady
rušeny.

Město
v tísní.

Počet
obyvatel-
stva.

Nespoko-
jenost
národů.

Účinek
oprav
Josefových.

Blaho
jednotlivců.

hými zprávami z Francie o tamější revoluci. Proto dobromyslný císař povolil a některé opravy Josefovy zrušil.

Práva
zemská
obnovena.

Patentem 28. června 1791 navrátil stavům zemským právo povolovati berně na sněmě zemském, slíbil předkládati sněmům návrhy důležitějších zákonův, obnovil výbor zemský a navrátil stavům správu ústavů od nich vydržovaných i vybírání svolených berní a jiná práva, kterých užívali až do času císaře Josefa.

Městům
vrácena
správa
jmění.

Rozhodnutím dne 19. června 1790 císař Leopold také sedmi kr. městům na Moravě navrátil správu obecního jmění. Však již 27. dubna 1792 samospráva měst podrobnou instrukcí byla úplně omezena. Císař Leopold zemřel několik neděl před tím (1. března 1792).

Císař František (1792—1835).

Syn a nástupce Leopoldův v Rakousku i v Německu nastoupil vládu v mladém věku 24 let. V Rakousku vláda jeho s počátku brala se směrem od otce nastoupeným, ale brzy změnila se v neprospěch oživující svobody následkem bouřlivých událostí válečných.

Instrukce
pro král.
města.

Pro Brno a ostatní královská města na Moravě (Olomouc, Jihlava, Znojmo, Hradiště, Uničov a Kyjov) dne 27. dubna 1792 byla vydána podrobná instrukce, jak má býti spravováno obecní jmění.¹⁾ Správa obecního jmění připadla celému magistrátu, jenž celý za ni ručil. Magistrát k poradám o hospodářství má vždy přibrati dva členy obecního výboru jako representanty měšťanstva, které si je zvolí. Kontrola účtárny městské, která zůstane nezávislou na magistrátu, potvrzuje se krajejtmanství. Referát o král. městech při guberniu přikázán zemskému komorníku, jenž je členem gubernia. Jmenování vyšších hospodářských úředníků na návrh magistrátu vykonává gubernium. Dosazování nižších úředníků koná magistrát. Magistrátní radové, kteří spravují obecní hospodářství, mohou si na pomoc přibrati někoho z účtárny; zato však zrušen dosavadní úřad hospodářských návlad-

Správa
jmění.

¹⁾ Instrukce je vytištěna u d'Elverta XIII. str. 468.—481.

ních (Stadtanwälte). Krajský úřad s přibráním úředníka z městské účtárny má alespoň jednou do roka kontrolovati hospodářství kr. měst. Účtárna městská musí všechny účty a rozpočty předkládati guberniu, toto zase dvorské účtárně ve Vídni, která hlavní výsledek předloží císaři. Magistrátu nařizeno, by při správě městského hospodářství co nejvíce šetřil a liknavé nájemníky, poplatníky a poddané přísně ku placení přidržoval. Výbor měšťanský v Brně potrvál. Volil ze sebe dva členy, oznámil je magistrátu a ti za měšťanstvo vykonávali kontrolu nad správou obecního jmění. Nedostávali za to nic, proto po roce směl jeden vystoupiti, po dvou letech druhý, ale vždy musili býti nahrazeni svobodnou volbou měšťanského výboru. Aby se ne-hospodařilo bez rozvahy, magistrát s dvěma zástupci výboru ročně kolem sv. Michala musil učiniti podrobný rozpočet na příští rok. Soudnictví a politická správa ponechána magistrátu v dosavadním rozsahu. Magistrát byl representantem samosprávy, měšťanstvo svým výborem vedlo kontrolu a gubernium podrželo vrchní dozor i schvalování. Tak zůstalo od r. 1792 až do r. 1849, kdy pak vydán nový řád obecní. Však magistrát byl stále omezován.

Účtárna.

Výbor
měšťanský.

Dne 29. ledna 1800 rozhodnuto, že krajský úřad smí povoliti kr. městům vydání jen do 100 zl. (menším do 50 zl.), magistrát jen do 50 (25) zl. Tehdy město Brno mělo dvůr o 500 měrách polí na Malé nové ulici (Dvorská ulice), 3 mlýny, z nichž Lamplův pod Petrovem a Hasův u brány Židovské byly prodány na úrok, třetího na Křenové (sladovna) obec částečně užívala sama; tři hostince »U bílého koníčka« na Nové ulici, »U divocha« na Malé nové ulici a »Nový svět« na Křenové, z nichž oba první byly prodány na úrok; pivovar v ulici Brněnské, sladovna v ulici téže a druhou v dolní Janské ulici (nyní reálka); dům koupenny od Kerna dole v Kobližné ulici, určený pro úřad krajský, dům Freienfelský v Panské ulici, v němž bylo generální velitelství pro Moravu, syndikát v Radnické ulici s několika menšími budovami pro služebnictvo a stráž policejní, staré kasárny ve Veselé ulici a nové kasárny v Panenské ulici, vinárnu s divadlem a redutou na Zelném trhu a radnici s věznicí. Dva vypuštěné rybníky se zrušeným mlýnem na Hrázi (mlýn = hospoda), městskou váhu se skladišti na Velkém náměstí a váhu na seno se skladišti

Magistrát
omezován.

Jmění
obecní.

na Křenové, nájem z váhy na ryby, úroky ze salajek (drasláren), právo nálevu piva, vína a kořalky na míli kolem Brna s pronajatou palírnou, ekvivalent mýtový z fondu silničního za odňaté mýto r. 1784 určený na 3768 zl. 28 kr. k opravě mostu na Starém Brně. Právo držeti vinárnu a v ní nalévatí vína domácí i cizí, čtyři trhy výroční se 400 bud a úroky z vodovodu; k tomu příjmy z panství Kuřimského.

R. 1803 magistrátu brněnskému byl přidělen kriminální referent, placený z fondu kriminálního a tudíž nevolený, nýbrž dosazený od panovníka. Pak přestala svobodná volba starosty, který hned r. 1790 byl potvrzen bez volby, a pak 17. ledna 1802 potvrzen doživotně (František Rauscher 1784—1804), Jan Czikkann zvolen 1804—21, r. 1828 jmenován starostou olomucký Jan Ritschel do 1848). Dne 25. února 1808 rozhodnuto, by přestala volba těch členů magistrátu, kteří potřebovali právnických studií a zkoušek. Návrh na jmenování jich činil magistrát, jmenovalo gubernium a soud apelační. Volba politických a hospodářských členů potrvávala. Jmenování starosty ve hlavních městech (na Moravě v Brně i v Olomouci) ponechal si císař. Členové magistrátu bez studií právnických brzy zmizeli.

Za dlouhých válek francouzských (1792—1815) měšťanstvo brněnské nabylo zase jakési důležitosti vojenské. Střelecká společnost pro zábavu z dob starších v Brně jen živila. R. 1787 koupila si část zrušené střelnice městské u Židovské brány a zachovala si ji až do zboření brány r. 1836. Za válek francouzských nabyla důležitosti. Již za první války (1792—97) posádka brněnská byla tak zeslabena, že reserva nestačila ani na stráž. Proto r. 1796 některé stráže obsadili měšťané. Sloužili v šatech civilních, poněvadž zbrojnice městská se zásobami byla 1775 rozprodána. Brzy asi 50 měšťanů shodlo se o uniformu a v říjnu obsadili bránu Brněnskou a Veselou. To bylo podnětem k založení sboru měšťanského »jako prostředku k zesílení měšťanské svornosti a k osvědčování lásky k panovníkovi i k vlasti o slavných příležitostech«. Bohatý měšťan (pekař) Karel Stárek, Jan Achbauer a Dr. Alois Artus byli zakladateli. Magistrát i gubernium snahu jejich podporovali a císař dekretem 22. února 1798 povolil »ozbrojený sbor měšťanský pěší«. Sestával z jedné divise čili dvou setnin (225 m.), jimž velel major z měšťa-

Volba starosty přestala.

Měšťanstvo.

Měšťanské vojsko.

Sbor měšťanský.

nův od gubernia jmenovaný. Každá setnina měla 4 hudebníky a 8 oboistů. Dne 4. června za veliké slavnosti před kostelem starobrněnským posvěcen prapor sborový.¹⁾ Veliká pozornost a obliba, jaké se nový sbor těšil u všech úřadů v Brně, byla příčinou, že také střelecká společnost žádala, by se mohla přetvořit v pravidelný sbor uniformovaný. Dekretem 9. května 1799 císař svolil a podřídil ji veliteli měšťanského sboru (J. Achbauer) jako »setninu měšťanských ostrostřelců brněnských« pod vlastním hejtmanem. Poněvadž setnina ostrostřelců čítala jen 40 mužů, byly také setniny měšťanů zmenšeny rozmnožením 2 na 3. Střelci tedy splynuli s měšťany ve sbor 4 setnin. Měšťanské kompanie konaly v Brně službu vojenskou r. 1800 a 1801 za druhé, 1805 za třetí, 1809 za čtvrté, 1812, 1813 i 1814 za páté války francouzské a osvědčily se dobře; ale po míru 1815 zase poklesly, poněvadž vláda jim nepřála.

Když Napoleon 18. května 1804 dal se zvoliti za císaře francouzského, také císař německý František II. přijal název dědičného císaře rakouského (11. srpna). Napoleon moc svou stále zpupně rozmnožoval, že Rusko s Anglií spojily se proti němu. Ke spolku s nimi ochotně přistoupilo Rakousko 9. srpna 1805 a začalo třetí válku s Francií. Rakouský generál Makk byl s vojskem u města Ulma zajat (17. října), Napoleon zaměřil na Vídeň, které se snadno zmocnil (13. listopadu), a vytáhl na Moravu. Císař František s manželkou Marií Terezií přijel do Brna již počátkem listopadu, brzy odebral se do Olomouce a spojil se s císařem ruským Alexandrem. K Brnu stáhlo se vojsko rakouské, ruské i francouzské.

Úřady státní přestěhovaly se do Wiesenberka, trestnice se Špilberka do Olomouce. Ráno 19. listopadu rakouské vojsko opustilo Brno a měšťané zaujali stráže. Již odpoledne přitáhli Francouzi. O půl druhé odpoledne vrazila přední hlídka francouzská branou Brněnskou do města, pronásledujíc dragouny pluku Latourova. Hned obsadila c. k. poštu. Deputace, biskup hrabě Vinc. Schrattenbach, hrabě Jan Taaffe, apelační rada Hacker a starosta Jan Czikkann nahonem vyšli Francouzům vstříc. U kláštera milosrdných bratří na Vídeňské setkali se s princem

Ostrostřelci.

Rakousko císařstvím.

Válka s Napoleonem.

Francouzi v Brně.

¹⁾ Slavnost podrobně popisuje d'Elvert XIII. str. 349.

Muratem, jenž přiváděl dva pluky kyrysníků. Murat přivedl vojsko na Velké náměstí a jako velitel města ubytoval se v paláci Dobelsteinově na Velkém náměstí, kde přijal deputaci i barona Rodena, plnomocného komisaře brněnského. Opatření Francouzův uloženo městu. Radnice stala se střediskem, z něhož vycházely rozkazy. Dne 20. listopadu magistrát vydal provolání, že obyvatelstvo musí opatřit vojsko vším potřebným na poukázku důstojníků. Také nařízeno, by Francouzům byly vydány zásoby císařské, jež obyvatelstvo před příchodem jejich bylo rozebralo. Odpoledne přitáhla francouzská armáda s císařem. Napoleon ubytoval se na místodržitelství. Vojsko (přes 20.000) ubytováno po domech, koně v průjezdech i v přízemních světnicích. Kázeň ve vojsku byla dobrá, jen Bavoři týrali obyvatelstvo. Brno bylo plno vojska, děl a vozů se střelivem. Pořádek udržovalo francouzské četnictvo. Na ulicích ruch a shon vojáků, důstojníků, rychlých adjutantův a křik měšťanů, kteří chléb opatřovali, dobytek poráželi, vysekávali a jiní zase nápoje opatřovali. Napoleon především hleděl poznati opevnění na Špilberku a kolem města. Poručil je zdokonaliti, děly opatřiti a pilně konal slavnostní přehlídku vojska ve městě i v okolí, což naplňovalo obyvatelstvo velikým strachem.

V noci 28. listopadu ke druhé hodině gardy francouzské s pochodněmi začaly opouštět město a táhly k Pozořicím. Napoleon opustil Brno 28. listopadu o půl deváté večer. Za ním 29. a 30. listopadu celý den postupovalo vojsko z okolí Modřic. Také 1. prosince v neděli táhlo Brnem nekázané vojsko Bernadottovo z Jihlavy. Brno se prázdnilo, zbylo jen 400 m., ale přibývalo strachu a úzkosti. Dne 2. prosince k 8. hodině ranní začala vražedná bitva tří císařův u Prate. Brněnské obyvatelstvo v největším rozechvění kupilo se na hradby a na horu Kalvarii (sady Denisovy), s hrůzou sledujíc hukot děl a se strachem v mlze pochmurného dne pátrajíc, na čí stranu skloní se vítězství. Posádka francouzská nakládala zavazadla, chystajíc se k odjezdu. K poledni byl přivezen do Brna těžce raněný generál ruský s třemi vojáky. Odpoledne již přicházeli poranění Francouzi, žádající ubytování. Ke 4. hodině umkla děla a k 5. hodině již přivezeno 500 zajatců rakouských a na 2000 ruských s několika děly, která po-

Bitva
u Prate.

stavena na Velkém náměstí. Zajatců stále přibývalo, takže večer bylo již zřejmo, že Francouzi zvítězili.

Brno stalo se jevištěm hrůz a bídy válečné. Stále přibývalo zajatých i raněných. Zajatci ruští, z nichž mnozí byli poranění, byli ubytováni na Špilberku, v kostele petrském, dominikánském, ve vojenském, v gymnasiu, v redutě a v příkopech hradebních, kde zůstali bez pomoci a bez potravy. Z oken chrámových spouštěli přilbice, čepice a krabice, prosíce o potravu. Milosrdné obyvatelstvo dávalo jim chléb a polévku; ale vše to nestačilo. Ne lépe vedlo se zajatcům rakouským, kteří byli ubytováni v budově oděvní komise. Nejprve byli opatřeni ranění Francouzi. Magistrát s výborem sháněli potřeby a již 3. prosince vyzývali okolní vrchnosti, by přispěly Brnu zásobami. Obyvatelstvo brněnské ochotně vařilo polévky, zvláště u sv. Josefa, a s příkladnou obětavostí a laskavostí mírnilo hlad a bolesti trpícího vojska. Dne 4. prosince stále přibývalo raněných, zvláště Francouzů, kteří byli ubytováni v nových kasárnách. Požadavky Francouzů rostly, v Brně vše trnulo hrůzou; neboť nevědělo se, že toho dne ráno císař Napoleon s císařem Františkem umluvili již příměří ve mlýně Uhřickém. Následujícího dne (5.) raněných stále přibývalo, mezi nimi již také ruští a rakouští, k nimž Francouzi šetrně se chovali a je vedle svých raněných ubytovávali a ošetřovali, což svědčilo již o příměří. Ranění byli ubytováni v klášteře minoritském, v divadle, v redutě, v sále »U krokodila« (město Vídeň), v sále v Lužánkách, v nemocnici v Zábrdovicích, v opatrovně a v továrně Schulzově na Křenové (bývalé nemocnice), v továrně Offermannově atd., takže bylo 16 nemocnic. U sv. Anny byli jen civilní nemocní, ale stále jich přibývalo, poněvadž rozmohla se veliká úmrtnost a hrozila nákaza. Dne 6. a 7. vracelo se již vojsko francouzské do Brna. Po 3. hodině odpolední, dne 7. prosince vrátil se také Napoleon se svými gardami. Rozkazem z Brna 8. prosince uložil Rakousku 100,000.000 fr. voj. kontribuce na odměnu svého vojska. Požadavky a tíseň v Brně ještě se zvětšily. Raněných stále přibývalo, pro něž už nebylo místa, ač úmrtnost byla veliká. Byla zřízena zdravoťní rada pro zabránění epidemie. Dne 11. prosince odpoledne gardy konaly velikou parádu na Velkém náměstí, kde byla rozestavena ukofistěná děla. O 5. hodině ráno 12. prosince Napoleon opustil Brno a k 8. hodině také

Následky
v Brně.

gardy jeho, za něž přitáhlo jiné vojsko. Francouzi ke všemu žádali ještě výpalné. Dne 20. prosince odjela deputace (biskup Schratzenbach, hrabě Taaffe, Blümegen, Dr. Feistmantel), k Napoleonovi do Vídně prosit za zmírnění; ale Brno přece musilo zaplatit 100.000 fr.

Mír. Dne 26. prosince 1805 v Bratislavě (Prešpurce) byl učiněn mír mezi Rakouskem a Francií, což svob. pán Roden vyhláškou dne 4. ledna 1806 oznámil obyvatelstvu brněnskému. V neděli 5. ledna o 10. hodině dopoledne slouženy slavné služby boží na poděkování v kostele sv. Petra za velkého účastenství Brňanův i Francouzů, při nichž hrála francouzská voj. hudba. Dne 12. ledna Francouzi opustili Brno i okolí a měšťané obsadili stráže.¹⁾ Brzy ustoupili pravidelnému vojsku a také úřady se vrátily. Brno vypadalo hrozně; nastal hlad, mor a drahota hrozná. Než se město zotavilo, dostalo se Rakousko do čtvrté války s Francií.

Nová válka

Když Napoleon dostal se do úzkých ve Španělsku, císař rakouský vyzval národy své, by vybavili vlast z ujařmení francouzského, do něhož upadla předešlými válkami. Očekával, že také Německo chopí se zbraně za ztracenou svobodu; ale zklamal se trpce, neboť knížata německá spojila se s Napoleonem proti Františkovi, jenž do r. 1806 byl jejich císařem. Za to národové rakouští s nadšením chopili se zbraně r. 1809.

Francouzi v Brně.

V Brně a okolí utvořily se dva prapory zemské obrany. První za veliké slavnosti a jásotu lidu přísahal v Brně dne 14. března, druhému posvěcen prapor od biskupa 19. dubna na Zelném trhu za účastenství všech úřadův a všeho obyvatelstva. Dne 1. května odtáhli k rakouské armádě. Již 21. května 1809 arcikníže Karel dobyl slavného vítězství u Aspern a dokázal, že Napoleon není nepřemožitelným. Po bitvě bylo dopraveno do Brna přes 200 raněných důstojníkův a 7000 raněných vojáků, jichž obyvatelstvo všech vrstev ujalo se s největší laskavostí. Z venkova přicházeli do Brna lékaři a léčili raněné, z nichž málokterí tudíž mřeli. Však radost změnila se v žal a útrapy následkem porážky rakouského vojska u Wagramu (5. července). Dle příměří 12. července u Znojma smlouveného Brno mělo býti vydáno Francouzům. Už 13. večer k 6. hodině dojela jízda francouzská

¹⁾ Podrobný popis těch událostí u d'Elverta XIII. str. 139.—166.

a obsadila město i předměstí. Druhého dne přišla pěchota. Dne 18. přijel maršálek Davoust se štábem a ubytoval se na místodržitelství. Vojsko zaujalo kasárny a Špilberk, ale chovalo se k obyvatelstvu slušně, až na pomocné vojáky bavorské, württemberské a bádenské. Důstojnictvo nbytováno po domech. Dne 15. srpna slavně slaveny narozeniny a jmeniny Napoleonovy v Lužánkách. Večer uspořádáno slavnostní osvětlení města a veliký ples, jehož zúčastnila se honorace brněnská. O měsíc později, 16. září o 5. hodině ráno, za hukotu děl a veliké parády přijel do Brna Napoleon a ubytoval se na místodržitelství. Již o 9. hodině odebral se v četném průvodu na Špilberk prohlédnout vojsko a pevnost. Druhého dne přijal deputaci stavů zemských a měšťanstva; pak konal přehlídku vojska na bojišti prateckém. Po oba dny Brno bylo slavnostně osvětleno, a každý usiloval spatřiti Napoleona. Ráno 18. září císař Brno opustil. Celý armádní sbor Davoustův zůstal v Brně a v kraji brněnském až do počátku listopadu. Francouzi před odchodem rozbili pevnost Špilberk, jehož hradby začali trhati 28. října. Dne 3. listopadu Davoust vojsko z Brna odvedl.

Mír. Dne 4. přitáhlo vojsko rakouské; neboť 14. října byl ve Vídni umluven mír. Dne 5. listopadu konal biskup slavné služby boží s Tedeum na Petrově za radostného účastenství všech obyvatel. Dvorním dekretem 5. dubna 1810 císař poděkoval magistrátu a obyvatelstvu brněnskému i jednotlivcům za všechny oběti na válku a zvláště za milosrdenství, s jakým ujali se poraněných vojáků. Zasluky nejobětavějších byly vyznamenány.¹⁾ Dne 1. května místodržitel hrabě Prokop Lažanský (1805—13) za účastenství všech úřadův civilních i vojenských na místodržitelství slavnostní řečí oznámil magistrátu i měšťanstvu díky panovníkovy a vyznamenaným odevzdal příslušné odznaky. Slavnost ukončena velkolepou hostinou v Lužánkách. R. 1812 císař daroval věrným Brňanům své mramorové poprsí.

Brno vpádem nepřátelským utrpělo, ale brzy se zotavilo. Napoleon zákazem obchodu s Angličany (kontinentální systém 1810) netušeně prospěl rakouskému průmyslu, obzvláště t o v á r .

Následky:
Rozkvět
továr-
nictví.

¹⁾ Jména vyznamenaných u d'Elverta XIII. str. 168.—170.

nám brněnským nastaly zlaté časy, že ani nestačily pracovat. Mzda dělníkům platila se veliká.

Nová válka.

Však týž Napoleon uvalil na Rakousko veliké vydání, příntiv je k výpravě proti Rusku (1812). Výprava na Rus přivedla Napoleona k pádu. Po nezdaru jeho v Rusku spojilo se Prusko i Rakousko s Rusy a zničili jej u Lipska (16.—19. října 1813). Také synové brněnští zúčastnili se slavné bitvy, jak hlásal obelisk na Františkově (Denisovy sady) r. 1818 postavený.¹⁾

Následky: Rozkvět továren.

Války francouzské krutě dotkly se Brna, ale měly také dobré následky: netušený rozkvět průmyslu. Továren na sukna, barvíren, přádelen, továren na suhy, na látky hedvábné, na samet, mušelín, na cajky, na turecké čepice, na kůže atd. stále přibývalo a dobře se jim vedlo. Tak zřídili továrny r. 1791 J. Biegmann na Křenové, J. Schmal koupil továrnu Köffillerovu na Nové ulici, při níž vznikla Červená ulice, J. Seitter založil továrnu na turecké čepice u Komárova, při níž vznikla ulice Petrovská; r. 1794 T. Lewinski továrnu na látky hedvábné na Mlýnské struze (Mühlgraben); r. 1796 D. Brobail a F. Bayer továrnu na cajky na Novosadech; r. 1798 J. Schäffer továrnu na sukno na Novosadech, M. Mundi na Cejlu. Počátkem století (1802) starohrabě Salm, lékárník Petke a továrník Hopf zavedli do továren stroje předoucí, což mělo v zápětí celou řadu nových továren: P. Tureček (1802), K. Procházka (1803 barvírna na červeno), M. Dahler (1804), J. Häller (1804), Fr. Kumpan (1804 samet), Thysebalt v Zábrdovicích (1804 mušelín), Ch. Grave (1806), J. Christiani (1808), Möser (1812), M. Pešina (1813), L. Gedon (1815). Kromě velikých továren v předměstích pracovalo ve městě i v předměstích hojně mistrů s menším počtem dělníků. Do Brna hrnulo se dělnictvo se všech stran, poněvadž nalézalo veliký výdělek, a v předměstích brněnských rostly nové ulice. Pro továrny brněnské pracovalo také celé okolí na několik hodin cesty, takže továrnictví brněnské velice vážně ohrožovalo zemědělství kolem Brna, poněvadž lid předním vlny vydělal si až desetkráté více, než na poli nebo v lese.

Červená ulice.

Petrovská ulice.

Stroje.

Mistři. Dělnictvo.

¹⁾ Popis slavností podává Wil. Schram: Brüner Chronik, str. 37.—40.

Však blížila se již také pohroma. R. 1814 byl uveden do továren brněnských parní stroj a r. 1817 následkem nastalého míru dostavil se úpadek (krach), z něhož továrnictví brněnské jen pozvolna se zotavovalo po r. 1820 zásluhou Schöllerů z Porýní (Radlín) a Offermannů.

Úpadek.

Stejnoměrně vzrůstal se v Brně také obchod. Trhy brněnské stávaly se veletrhy evropskými. Z města na předměstí pořízeny nové silnice: 1806 přes Reslůvku a Petrovskou ulici do Komárova, r. 1809 od Židovské brány na Trnitou (Dornych), 1818 na Novosady, 1823 od brány Brněnské ke sv. Anně a 1829 do Pisárek.

Obchod.

Obyvatelstva stále přibývalo. R. 1791 bylo:

v Brně bez Špilberka	557 domů,	1.973 rodin a	8.829 obyv.
v předměstích	1.085 „	3.223 „	13.985 „
	<hr/>		
	1.642 domů,	5.196 rodin a	22.814 obyv.

Obyvatelstvo. R. 1791.

R. 1834 bylo:

v Brně se Špilberkem	582 domův a	12.326 obyv.,
v předměstích	1.378 „	25.275 „
	<hr/>	
	1.960 domův a	37.601 obyv.

R. 1834.

Pro jasnější názor o správě obyvatelstva podáváme po-
drobný výsledek sčítání z r. 1834:

A. Brno se Špilberkem . . . . . 582 domů, 12.326 obyv.

B. Předměstí brněnská:

1. Pekařská ulice	121 „	2.675 „
2. Malá nová ul. s Augustinskou	64 „	1.218 „
3. Velká nová ul. s Červenou ul.	60 „	659 „
4. Hráze	19 „	381 „
5. Na struze a V jirchářích (Mühlgraben und Ledergasse)	43 „	1.187 „
6. Křenová	64 „	1.248 „
7. Na bělidlech (Lackerwiese, 1782)	13 „	280 „
8. Silniční ulice (Strassengasse, 1782)	33 „	355 „

---

417 domů, 8.003 obyv.

---

999 domů, 20.329 obyv.

C. Předměstí cizí:

1. U sv. Anny, panství Sokolnice	26 domů,	279 obyv.
2. Křížovnická ulice, panství komenda křížovníků	26 „	590 „
3. Staré Brno, panství Staré Brno	215 „	3.276 „
4. Vídeňka, panství Staré Brno	52 „	545 „
5. Novosady, panství Pozořice	101 „	1.296 „
6. Petrovská ulice, panství Podolí	21 „	321 „
7. Petrova ulice, panství Podolí	6 „	73 „
8. Velký Cejl, panství Podolí	85 „	3.087 „
9. Malý Cejl, panství Podolí	79 „	1.213 „
10. Reslůvka (Dörnrössel), panství Kr. Pole	51 „	746 „
11. Radlín, panství Král. Pole	14 „	330 „
12. Josefov (1788), panství Řečkovice	66 „	932 „
13. U hráze (Grabengasse), panství Řečkovice	22 „	264 „
14. Nová ulice (dvě části), panství Král. Pole a Řečkovice	82 „	2.038 „
15. Švábka, panství Řečkovice	32 „	876 „
16. Zábřdovice, panství Král. Pole a Zábřdovice	57 „	1.028 „
	<u>961 domů,</u>	<u>17.272 obyv.</u>

Brno se 24 předměstími (8 + 16) . . . 1.960 domů, 37.601 obyv.

Za obvodem brněnským r. 1834 rozkládaly se obce v nynějším Brně: Královo Pole, které se skládalo z území herburského (jesuitského), křížovnického, augustiniánského a kartusiánského. Část kartouzskou od náboženského fondu r. 1825 koupil Josef Schindler. Patřily k ní kromě území brněnského také dědiny Černovice, Obřany, Žabovřesky, Vinohrádky, které vznikly r. 1784 ze zrušeného dvora, a Ugartov, který vznikl r. 1783. Josef Schindler r. 1826 koupil také od studijního fondu panství Řečkovické. Patřily mu kromě území brněnského jesuitská část Králova Pole, dědina Jundrov a díl Tuřan, Komína, Medlánek a Husovic. Medláanky od r. 1654 patřily sirotčímu ústavu šlechtičen v Brně

(Damenstift der Mariaschule). Komín patřil k panství tišnovskému, jež r. 1782 koupil Vilém Mundi. Kohoutovice od náboženského fondu r. 1824 koupil Frant. hrabě Dietrichstein s panstvím blažovickým. Lískovec, Husovice, Cacovice, Maloměřice a díl brněnský patřily k panství starobrněnskému, jež od náboženského fondu r. 1825 koupil rytíř Frant. Heintl. Bohunice, Přízřenice, Dolní Heršice, Horní Heršice, Komárova území brněnské patřily kapitule sv. Petra tvořice panství podolské. Ivanovice do r. 1784 patřily klášteru velehradskému. R. 1790 je koupil za 32.500 zl. měšťan brněnský Jan Reindl od náboženského fondu. K Ivanovicům přísluší také Královský mlýn na řece Svitavě. Tuřany skládaly se z dílu biskupského, jesuitského a svatojosefského. Patřily k panství chrlickému. Díl svatojosefský patřil klášteru františkánek u sv. Josefa v Brně. Když klášter 1782 byl zrušen, dvůr tuřanský byl rozdělen osadníkům. R. 1825 byl prodán k panství sokolnickému. Slatina dostala se k panství líšeňskému. Zábřdovickému panství patřily Zábřdovice, Židenice a Juliánov, který vznikl r. 1787 z panského dvora. Celé panství r. 1830 koupil hrabě Frant. Dietrichstein-Proskau. Zábřdovice byly připojeny k Brnu jako předměstí. R. 1848 poddanství bylo zrušeno a všechny obce staly se svobodnými.¹⁾

Obyvatelstvo brněnské (ve městě a v brněnských předměstích) bylo náboženství katolického, až na 13 nesjednocených řeků (pravoslavných), 146 protestantů (augsburského i helvetského vyznání) a 135 židů, kteří bydleli v předměstích (Křenová), poněvadž ve městě trpění nebyli.²⁾ Národnost obyvatelstva zapsána nebyla, ale současný pramen dí: »převládají řeč slovanská čili moravská a německá však touto mluví většina vzdělaných, ale slyšení také vlašskou, francouzskou, méně anglickou.«³⁾

Správu Brna vedl magistrát a policejní ředitelství. Moc jejich vztahovala se na město i předměstí. Dne 12.

¹⁾ Podrobně o těchto osadách ve Vlastivědě: Okres Brněnský od Frant. Slavíka. V Brně 1897.

²⁾ Podrobný počet obyvatelstva dle jednotlivých roků u d'Elverta XIII. str. 16.—27.

³⁾ Simon Schneider: Brünn und seine Denkwürdigkeiten. Brünn (1830), str. 35. ř. 8. etc.

Náboženství.

Národnost.

Správa.

března 1796 magistrátu brněnskému císař přiknul právo udělovati povolení k řemeslu a průmyslu v celém obvodu města i předměstí bez ohledu na vrchnostenskou jurisdikci v cizích předměstích. Následkem toho udělováno právo měšťanské v Brně také obyvatelům v cizích předměstích. Cizím vrchnostem v jejich předměstích brněnských (Komenda křížovnická, Staré Brno, Sokolnice, Pozořice, Podolí, Řečkovice, Král. Pole, Zábřovice) zbyla jen nepatrná moc v oboru správním a soudním, pokud nevsahovala do moci magistrátu a policejního ředitelství brněnského.

Příjmy:

Poněvadž události válečné vyžadovaly velikého nákladu, rostly dluhy městské. Proto zavedeny také nové prameny příjmů, by obec mohla dostáti svým povinnostem. Příjmy městské byly malé, byla tudíž ve městě také nedostatečná policie, osvětlení, dláždění a čištění. Proto nařízením gubernia 25. května

Činžovní krejcar.

1804 zaveden ve městě Brně činžovní krejcar, t. j. z každé zlatky daně domovní jeden krejcar pro město na osvětlování, dláždění a na čištění města, což císař potvrdil 19. srpna 1806, osvobodiv jen činži do 50 zl. Když příjmy městské nestačily na

Přirážky.

vydržování chudých, nemocných a jiných ubožáků, byl dekretem 6. dubna 1815 činžovní krejcar ve městě zvýšen o $\frac{1}{2}$, kterouž půlku měla platiti také předměstí, poněvadž nemocnice byla také pro předměstí. Gubernium 4. dubna 1817 zvýšilo jej ve městě na 2 kr. a v předměstích na 1 krejcar z každé zlatky daně. Polovice městského krejcaru určena fondu na čištění, dláždění a osvětlování města, druhá polovice jakož i předměstský krejcar fondu na udržování místní nemocnice. Na udržování nemocnice již dekretem 27. září 1804 byla zavedena přirážka na všechny dříví na pálení (3 kr. ze sáhu), které se přiveze do města i do předměstí (od r. 1812 ze sáhu 12 kr.). Když r. 1804 řezníci v Brně prohlásili, že pro drahotu nemohou opatřovati maso pro Brno potřebné, nařídilo gubernium, by to činilo město na vlastní účet. Po 2 letech město mělo z toho 60.000 dluhů, proto bylo té povinnosti zbaveno. Na zaplacení toho dluhu dekretem 31. srpna 1806 byla zavedena přirážka na domácí víno (15 kr. z vědra), likéry a rosolky (7 kr. z láhve) i na kořalky z ciziny (arak, rum 12 kr. z láhve) pro město i předměstí. Tato přirážka potrvála, i když dluh byl zaplacen (1813), a dekretem 26. února 1814 ustanoveno, by polovice připadla fondu na udržování nemocnice (sv. Anna)

a opatrovny (sv. Štěpán), druhá polovice fondu na udržování policie. Těmuž účelu sloužila i přirážka pivní (20 kr. z vědra) z r. 1788. Když r. 1829 bez tázání sněmu byla zavedena pro stát nová daň potravní, tak zvaný akcis, splynuly všechny tři přirážky městské (z piva, ze dřeva, z vína i kořalky) v městskou přirážku akcisovou.

Akcis.

Magistrát s příjmy městskými dobře hospodařil, takže do r. 1835 všechny dluhy městské byly zaplacený a ještě koupěn dům Kernův v Kobližné ulici pro krajský úřad i palírna.

Dluhy zaplacený.

Rozpočet na r. 1835 byl:

Rozpočet 1835.

A. Příjmy.

1. Úrok (přímé daně)	18.494 zl.
2. Nepřímé daně (taxy, poplatky atd.)	14.516 „
3. Výsady (přirážky, z výročních trhů, z divadla atd.)	93.054 „
4. Pravidelné příjmy (z mýta, činžovní krejcar atd.)	9.407 „
5. Z hospodářství, lesův a lovu	30.238 „
	<u>165.712 zl.</u>

B. Vydání.

1. Městský personál	52.566 zl.
2. Správa (stavba váhy, palírny, vodovod, dlažba, osvětlování, vězení atd.)	120.802 „
3. Daň a úrok	4.107 „
4. Nadace	473 „
5. Pravidelné vydání (správa hospodářství, fond policejní)	14.769 „
6. Nepravidelné vydání (nemocnice, opatrovna)	6.782 „
7. Mimořádné vydání	2.095 „
	<u>201.497 zl.¹⁾</u>

Peníze.

Blahobyt v Rakousku a tudíž i v Brně trpěl stále většími potřebami státu, které bývaly kryty vydáváním peněz papírových (černé bankocedule). Dne 15. března 1811 byl vydán finanční patent, kterým cena bankocedulí byla snížena na pětinu, takže za 5 zl. bankocedulí vyměněn každému 1 zl. v nových penězích papírových; když pak za nové války také cena nových

¹⁾ Podrobně u d'Elverta XIII. str. 68.—71.

papírů (Einlösungsscheine) klesla, opět novým nařízením císařským 1816 vyměněny jsou za jiné tak zvané šajny, kterých jeden zlatý dáván za půl třetího zlatého peněz předešlých (100 zl. šajnu = 40 zl. stříbra). To způsobilo v Brně velikou drahotu. V prosinci r. 1816 v Brně stála míra pšenice 27:30, žita 24:30, ječmene 15:30, ovsa 6:24 zl. Cena peněz papírových srovnána s cenou stříbra teprve před 1830 následkem delšího pokoje od válek, když státní příjem vyrovnal se vydání.

R. 1813 byla zavedena daň výdělková ve městě i v předměstích a 1820 předepsána daň činžovní v předměstích stejná jako ve městě. Působením vlády rozdíl mezi městem a předměstími stále mizel. R. 1827 vydán stejný řád čistění pro město i předměstí a r. 1828 stejný řád stavební pro město i předměstí. Rovněž všechny dobročinné ústavy staré z doby Josefa II. (nemocnice, fary, školy, hřbitov) i nové byly pro ubožáky z města i předměstí. R. 1813 utvořil se v Brně dobročinný spolek mužský (Männerverein), jenž pečoval o chudé z města i předměstí a vystavěl na Cejlu (č. 33) chudobinec pro 150 osob, na jehož vydržování připadly také fondy pro chudé při jednotlivých farách. R. 1833 a 1834 byly zřízeny v Brně také dvě opatrovny pro malé děti dělnické (na Cejlu a na Novosadech). R. 1831 Brno bylo stíženo cholerou. Město od předměstí dělily už jen pevné hradby a ohledy vojenské.

Potřeby duchového života už dávno překročily hradby městské a v jednotu pojily obyvatelstvo městské i předměstské. O blaho duše pečovaly fary petrská, jakubská, tomášská, janská, magdalenská, starobrněnská a zábrdovická. U sv. Petra biskup Lachenbauer zemřel 22. února 1799. Nástupcem stal se syn bývalého místodržitele moravského hrabě Vincenc Schrattenbach, jenž byl od císaře jmenován 13. června 1800. Ujímal se Brna u Napoleona za vpádů francouzských († 25. května 1816). Po něm biskup rytíř Václav Stuffler (20. listopadu 1816 — 24. května 1831), rovněž narozený v Brně z rodičů měšťanských, jenž pilnými visitacemi povznesl kážeň v celé diecési. Ještě horlivějším byl nástupce jeho František Gindl (23. listopadu 1831 — 23. ledna 1841), jenž byl rodilý ze Štýrska, ale osvojil si úplně jazyk své diecése a stal se miláčkem duchovenstva i věřících. Mluvil německy,

Splývání
města
s před-
městími.

Potřeby
duchové.
Biskupové.

francouzsky, vlašsky, slovinsky a česky. Sám nanejvýše vzdělán jsa pečoval také o dobré vzdělání alumnův a vzorným příkladem ukazoval jim, jak mají býti nejen hlasateli, nýbrž i plniteli lásky k bližnímu a svým příkladem vésti věřící k Bohu. Od 23. ledna do 24. října 1841 do smrti své byl knížetem biskupem v Krce v Korutansku. R. 1831 byl kostel sv. Petra uvnitř i zevně opraven a dobrými varhanami opatřen. Kaple sv. Barbory byla zbořena r. 1834. U sv. Michala v budově klášterní r. 1807 od náboženského fondu byl zřízen alumnát pro diecési brněnskou, v němž mělo býti 64 alumnův a 36 externistů se stipendiem. Biskup Gindl provedl, že rozhodnutím 25. dubna 1834 ustanoveno, by internistů bylo 75 a externistů 25. Při alumnátě zároveň bylo zřízeno theologické studium, na němž profesory (6) platil stát ze studijního fondu. Téhož roku zřízen byl v Brně biskupský ústav filosofický (filosofie 1807—1849), na němž mělo učit 5 zkušených profesorů z kláštera rajhradského (2), novoříšského (1) a starobrněnského (2); šestého pak (pro přírodopis a hospodářství) platil stát ze studijního fondu. Filosofie byla umístěna za nájem v klášteře minoritův u sv. Jana; ale učili tam do r. 1820—21 piaristé, jež ony kláštery platily, když svých profesorů neměly.

U sv. Jakuba r. 1830 chrám byl opraven a r. 1834 škola ze hřbitova byla přeložena do nové budovy na místě bývalé kaplánky v Jakubské ulici, kdež ubytování byli také kaplani, řídící učitel, kostelník a ředitel kůru. V sirotčinci při kapli P. Marie (Maria Schul) v Koblížné ulici byla provedena změna. Nové stanovy ze dne 1. října 1792, jež císař 23. listopadu t. r. potvrdil, určovaly, by budoucně žilo v sirotčinci 8 dívek stavu panského a 8 stavu rytířského, ale místo zaopatření v ústavě měly dostávat po 650 zl. ročně. Místo 4 dívek stavu měšťanského, jež do té doby v ústavě bývaly zaopatřovány, mělo 16 dívek dostávat po 200 zl. ročně; ale měly bydlet mimo ústav. Dodatkem 1. března 1797 ustanoveno, by v ústavě bylo 10 dívek panského a 10 rytířského stavu; ale čtyři nové měly dostávat po 600 zl. ročně. Též počet dívek rodu měšťanského zvýšen na 20 po 200 zl. Přijímání sirotků ponecháno majorátnímu pánu knížat Dietrichsteinů. Chrám sv. Josefa r. 1801—3 byl obnoven. Obrazy na oltáře maloval Josef Winterhalter, řezbářské práce provedl

Alumnát.

Theologické
studium.

Filosofické
studium.

Sv. Jakub.

Sirotčinec
u P. Marie.

Ondřej Schweigl a štukatérské J. Kutálek. V obvodě fary sv. Magdaleny dne 11. října 1832 byl otevřen ústav pro hluchoněmé na Reslůvce. Ústav vznikl z odkazů lidumilných dobrodinců (továrník F. Ess 1813, advokát T. Fessl, panství Koryčany, farář L. Hanák, farář J. Fabrizi, nejmenovaný dobrodinec a rytíř Liebenberg), z veřejné sbírky po Moravě a Slezsku (1822—24), a stavové zemští věnovali 20.000 zl. k. m. na památku návštěvy císařovy v Brně (1833 nadace Františkova-Karlina). Příspěvky byly pro hluchoněmé a pro slepé, ale pro tyto zřízen ústav teprve 1847.

Komenda křížovnická na Pekařské r. 1802 prodala kostelík (kapli) sv. Jana a ševci Taslovi, jenž koupil také hospodu křížovnickou při kapli a ze stánku Božího udělal stáj pro koně (později pivovar U bílého kříže). Komenda jako velkostatek křížovnický (Úvoz, Hlinky, část Křídlovic v Brně, pak Hrušky, Lažany a Újezd) trvá dosud, ale r. 1900 prodala sídlo komtureovo (velmistřovo) vedle nemocnice sv. Anny výboru zemskému a rozprodala také pozemky na stavební místa. Augustiniáni v Králové klášteře u P. Marie na Starém Brně po r. 1795 povznesli chrám i klášter. Knihovna jejich byla největší v Brně a v klášteře hojně krásných obrazů. Učený prelát Cyril Napp (1824—67) pobádal členy k práci vědecké i umělecké a povznesl klášter v oboru duševním i hmotném na výši nebývalou. Špitál starobrněnský pro 8 stařen ve škole ubytovaných octl se v úzkých prodejem panství »Staré Brno« rytíři Heintlovi r. 1825. Heintl nechtěl na špitál nic platiti, z čehož vznikl spor, jenž 1834 byl rozhodnut, aby Heintl ponechal stařenám byt ve škole, ale náboženský fond aby se staral o jejich potřeby. Proti ubytování ve škole vystoupil prelát jako patron školy. Spor byl rozhodnut teprve 3. prosince 1846, aby stařeny byly opatřeny v chudobinci na Cejlu, zač náboženský fond platil dobročinnému spolku. Vedle školy starobrněnské v obvodu fary byla ještě škola farní na Pekařské, od r. 1844 Na bělidlech (Lackerwiese). Klášter milosrdných bratří u sv. Leopolda osvědčil se za válek francouzských co nejlépe. Převor Narcis Nitsch vymohl u císaře Františka, že r. 1819 klášter byl důkladně opraven a zvětšen pro 41 nemocných (postelí). Dne 6. ledna 1829 zemřel v jejich klášteře slavný

jazykozpytec Josef Dobrovský a pochován na hřbitově starobrněnském (nyní na centrále).

O vzdělání duševní pečovaly školy: biskupské učiliště bohoslovné, učiliště filosofické, gymnasium, škola normální a školy farní u sv. Jakuba, u sv. Tomáše, u sv. Josefa, v Zábrdovicích, na Cejlu, na Křenové, na Novosadech, Na bělidlech, na Starém Brně a škola protestantská. Novým řádem školním r. 1804 školy národní byly postaveny pod dohled duchovenstva. Dvorským dekretem 1816 uloženo, aby na gymnasiích v místech českých anebo smíšených pečováno bylo též o cvičení česká, z čehož větší svoboda pro češtinu vyplynula také na školách ostatních, ale v Brně toho dlouho nedbáno.

V čele pracovníků vědeckých v Brně byl Jan Petr Cerroni (1753—1826) a hrabě Ant. Mitrovský (1770—1842), Cerroni byl Brnu, čím Monse Olomouci. Jako úředník gubernia, censor i revisor knih a správce archivu všech zrušených klášterů na Moravě nahromadil si (koupí) ohromné množství rukopisův a knih i vzácných památek uměleckých a starožitnických. Z těch pokladů těžil po celý život pro svou zálibu literárně dějzpytnou i pro četné literární přátele. Pěstoval všechny obory vlastivědy moravské. Díla jeho tvoří sto objemných svazků.¹⁾ »Cerroni v malém opravdu nahrazoval Učenou společnost i s Museem zemským v jednom«. Však ze všeho svého bohatství tiskem neuveřejnil téměř nic a tak práce jeho širší veřejnosti zůstaly neznámy. Jeho rady a pomoci užívali farář u sv. Jakuba Jan Böhm (1756—1812, dějepis), protokolista magistrátní Arnošt Havlík (1776—1846, dějiny umění), lékař Dr. Arnošt Rinkolini (1785—x, lékařství), gymnasiální profesor Dr. Karel Hanzely (1744—1806, dějepis), inspektor škol na Moravě a ve Slezsku Ignác Mehoffer (1747—1807, zeměpis, nerostopis a dějepis), apelační rada Jan Luksche (1756—1824, právo zemské) a synovec Cerroniho Jan Czikann (1789—x, literární historie), jenž r. 1821 byl povolán k nejvyššímu soudu do Vídně. Cerroni podporoval také učence moravské mimo Brno i z jiných zemí. R. 1794 byla v Brně založena přírodovědecká společnost (Naturhistorische Gesellschaft), jejímž předsedou

¹⁾ Podrobně u d'Elverta v Hist. Liter. Gesch. str. 285.—308. a u Jar. Vlčka v Dějinách č. literatury II. str. 195.

Ústav pro
hluchoněmé.

Komenda
křížovnická.

Králové
klášter.

Špitál.

Školy.

Školy
v Brně.

Snahy
vědecké.

J. P.
Cerroni.

stal se hrabě Jan Kř. Mitrovský († 1811) a horlivými spolupracovníky byli Peithner, hrabě Jan Nep. Mitrovský († 1799), Schott, Mehoffer, Rudčinský, Petke, André a j. Dvorským dekretem 11. prosince 1804 tato společnost byla spojena s hospodářskou společností moravskou i slezskou v c. k. mor.-sl. společnost na podporu zemědělství, přírodovědy a vlastivědy (k. k. m.-s. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde), kteráž stala se střediskem vědecké činnosti v Brně.

Když válkami napoleonskými v národech evropských posíleno bylo vědomí národní a všude poznáváno, že každému národu nejlepší ochranou je vlastní síla vnitřní, ve všech zemích mohutněla snaha zdokonaliti obyvatelstvo v oboru práce hmotné i duševní. Ta snaha zbudovala v Rakousku národní musea. Také na Moravě Společnost moravsko-slezská, jejímž předsedou byl nadšený hrabě Hugo Salm, založila v Brně »Františkovo museum« r. 1818. Na štěstí Moravy místodržitelem byl hrabě Antonín Mitrovský (1815—27). Byl rodilý z Brna, syn vlasteneckého presidenta apelačního soudu Jana Křt. M., po němž zdědil nadšenou lásku pro vědy a umění. Hrabata Hugo Salm a Josef Auersperg našli v místodržiteli největší podporu. Vymohl císařovo povolení, vymohl pro museum dům arcibiskupova olo m. a vyzval vrchnosti i obecnost k vytvoření musea, jež řídila Mor.-sl. společnost. Mitrovský stal se duší všech snah vědeckých nejen v Brně, nýbrž i na celé Moravě. Žil v přátelském styku s Cerronim, Hanzelym, Franzkym, Schvoyem, Chvojkou, Nappem a j. a k práci povzbudil Jos. Horkého (dějepis), Dom. Kynského (česká literatura), Řehoře Volného (dějepis a vlastivěda), rytíře Julia Schwabenaua (dějepis), Christ. d'Elverta (dějepis) a Ant. Bočka (dějepis). Hospodářství a přírodní vědy pěstovaly Zprávy společnosti (Mittheilungen der Ackerbaugesellschaft), jež vycházely od r. 1821.

V Brně tisklo se mnoho knih, kalendářův a časopisů, zvláště u podnikavých knihtiskařů Gastla a Trasslera. Kromě »Brünner Zeitung« vycházely »Das allg. europ. Journal« (1794—98, Franzky), »Das patriotische Tageblatt« (1800—5, Chr. André), »Hesperus« (1809—21, André). »Taschenbücher für Mähren und Schlesien« (1802—8, Ar. Havlik), »Moravia« (1815, Karl Jurende), »Brünner

Wochenblatt« (1824—27, Jos. Horký).¹⁾ Všichni spisovatelé brněnští psali německy, ale s láskou pro národ německý i pro národ český.

Národní uvědomení české v Brně šířili jen komorní rada Fr. Štěpnička, jenž Básně své vydal v Praze, prof. v theologii Filip Neděle, úředník Václav Hřib, slavista F. Trnka a prof. Dom. Kynský. R. 1831 mladými bohoslovci v alumnátě byla založena první česká knihovna v Brně a brzy povoleno českým bohoslovcům konati zkušební kázání po česku. Lid však mluvil česky bez uvědomění; ano ozývaly se hlasy, aby v divadle hrálo se také česky, jako v Praze; ale nevyhověno, »poněvadž tato řeč nemá tolik a tak mocných ctitelů, jako tam.²⁾ Zato od r. 1822 bylo občas hráno česky na divadle ochotnickém. Celkem tedy, ač poměry politické byly nepříznivé, za císaře Františka I. rozmohla se v Brně vzdělanost hmotná i duševní.

Brno nemohlo se rozvíjeti navenek pro hradby, ač nedostatek místa ve městě byl pořád citelnější. Už sám vojenský erár r. 1807 koupil přádelnu na konci ulice Hřbitovní (Kounicova) na kasárnu, v níž 1811 byl zřízen vojenský ústav vychovávající pro chlapce. Však r. 1809 Francouzi rozbili hradby na Špilberku a tudíž i Brno přestalo býti pevností. Magistrát brněnský žádal (1812—15), aby Špilberk i všechny fortifikační pozemky byly vráceny městu; gubernium však zase žádalo Špilberk pro erár civilní za trestnici. Po dlouhých sporech císař František 5. května 1820 rozhodl, by Špilberk byl dán eráru civilnímu na trestnici, ale o pozemky fortifikační by se vyjednávalo mezi obcí a voj. erárem. Poněvadž však Brno již nepokládáno za pevnost, nešetřeno také přísně předpisů pevnostních a kolem Brna leccos pozměněno. Už místodržitel hrabě Prokop Lažanský r. 1810 za příčinou upravení Františkova dal zhotoviti plán pro úpravu procházek kolem města. R. 1817 vydal plán Brna (Grundlage der Stadt Brünn) šlechtic L. Scheibenhof a věnoval jej místodržiteli Mitrovskému. R. 1820 vyšel pak Scheibenhofův podrobný plán Brna s okolím (1815), ježž do mědi vyryl

¹⁾ Podrobný přehled u d'Elverta v H. L. G. 262.—372.

²⁾ Současný Simon Schneider: Brünn str. 40. ř. 2.

Společnost.

Museum.

A. Mitrovský.

Zprávy.

Časopisy.

Národnost česká.

Brno stíněno.

Jan David (obr. 43.). Potom začali zasypávat hradební příkop u Nové brány (1823), pak u brány Židovské a Veselé (1824—28). Místodržitel Karel hrabě Inzaghi (1827—34) nařídil 28. dubna 1828 zhotoviti plán pro budoucí upravení a okrášlení města Brna (obr. 44.—53.). Krajský úřad namítal, že takový plán zhotoviti se dá, až bude rozhodnuto o pozemcích fortifikačních. Místodržitel však rozhodl (3. července 1829), že to má býti plán pouze ideální, a zemská direkce stavební jej vypracovala. Následkem toho krajský úřad 1831 i 1832 začal jednati o budoucí postup stavební a okrašlovací; ale vláda nepřála již žádným novotám následkem událostí francouzských. Zatím už r. 1831 byla stržena druhá z e d m ě s t s k á. U Nové brány byly vystavěny 4 domy a na počátku Pekařské před branou Brněnskou na pravé straně také 4 domy. R. 1833 před rožním domem Mannerovým v horní Veselé ulici postavena k a s á r n a p r o p o l i c. s t r á Ź (pozdější škola). Dne 30. září 1834 císař po návštěvě v Brně (manevry 1833, 1834) rozhodl, aby Brno se Špilberkem zůstalo, jak právě bylo, m í s t e m u z a v ř e n ý m. Hradby měly se opravit, ale dřevěné kůlny z nich odstraniti a koliště na procházky pro obecnstvo upravit. Než to bylo provedeno, císař zemřel (2. března 1835).

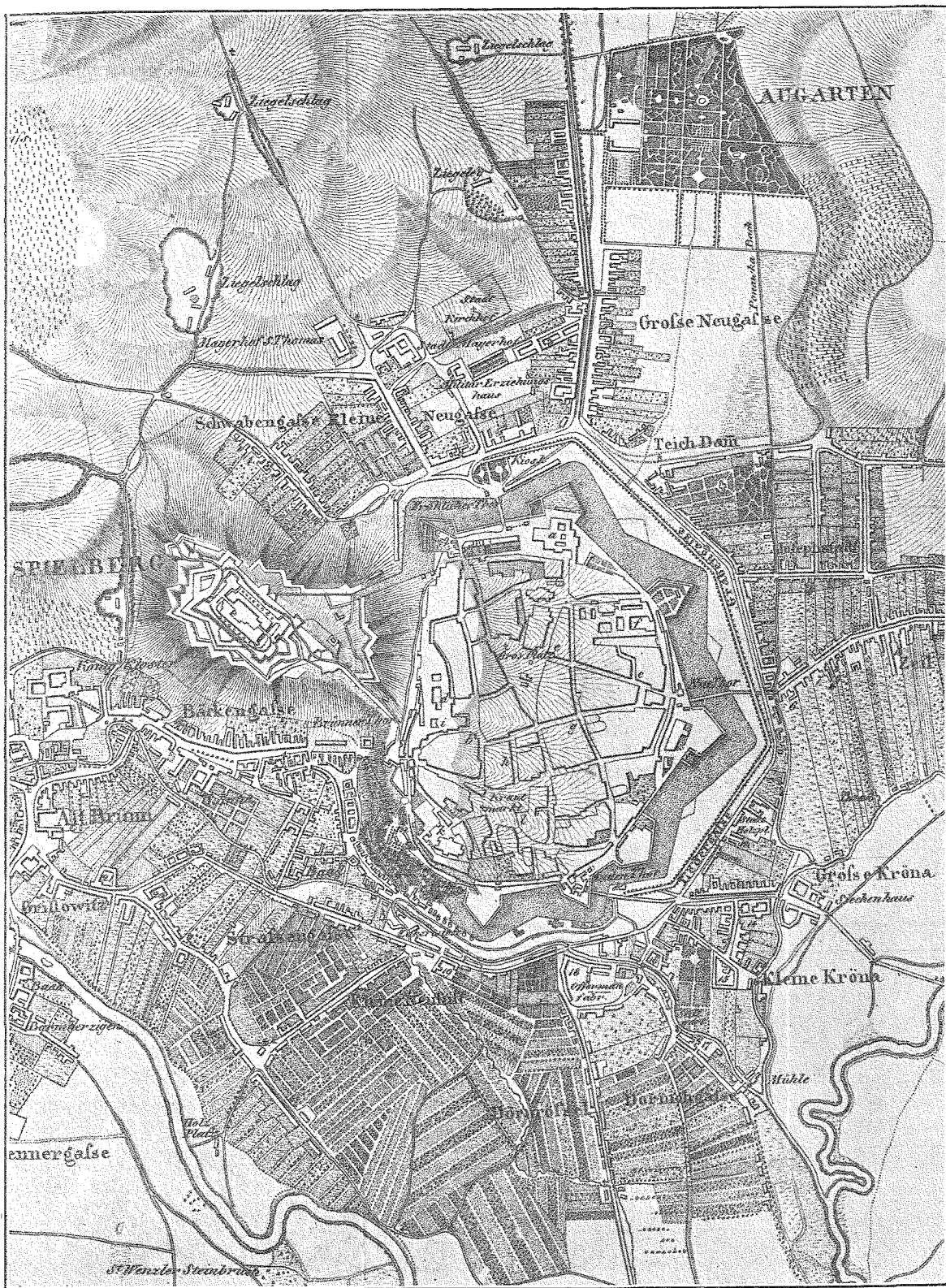
Císař Ferdinand (V.) (1835—1848).

Císař Ferdinand (I.) při smrti otcově byl už 42letý a byl všude oblíben pro dobrotivou povahu. Od mládí byl zdraví slabého; proto za života otcova nikdy se nezanášel záležitostmi vládními. Z té příčiny jako panovník musil se bezpečiti na rádce po otci přeжатé, mezi nimiž nejpřednější byl kníže Kliment Metternich, který usiloval o setrvání při dosavadním způsobu vlády jak v celé říši tak v jednotlivých zemích. Nicméně následkem dobrotivé povahy panovníkovy upuštěno od přílišné přísnosti užívané proti všem snahám o novoty politické.

Do Brna přijel nový panovník již 1. srpna 1836, když jel ke korunovaci do Prahy. Ubytoval se na místodržitelství, kde byl guvernérem hrabětem Aloisem Ugartem (1834—45) a jinými hodnostáři uvítán. Císař s celým dvorem prodlel v Brně 3 dny. Stavové moravští na počest panovníkovu uspořádali veliké slavnosti národní v Lužánkách, jež provedl hlavně lid venkovský.

Dobrotivost císařova.

Císař v Brně.

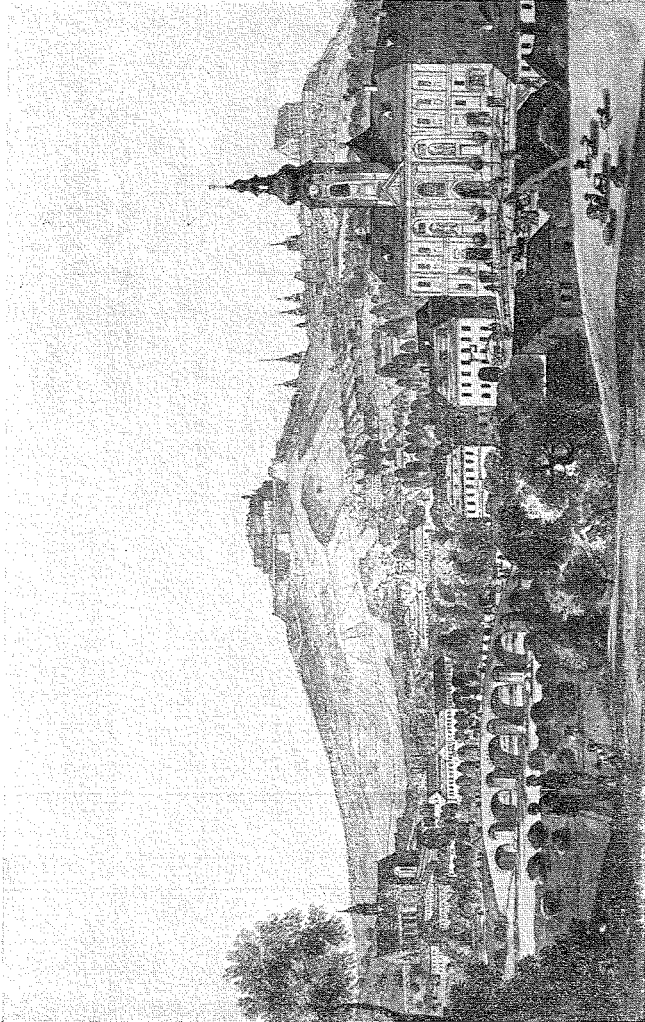

Obr. 43. Vnitřní město r. 1815.

O slavnostech byla také jízda o závod, kterou provedlo 39 venkovanů. Každý jezdec obdržel na památku dýmku z mořské pěny stříbrem kovanou. Vynikající jezdci byli odměněni zlatými a stří-

Slavnosti.

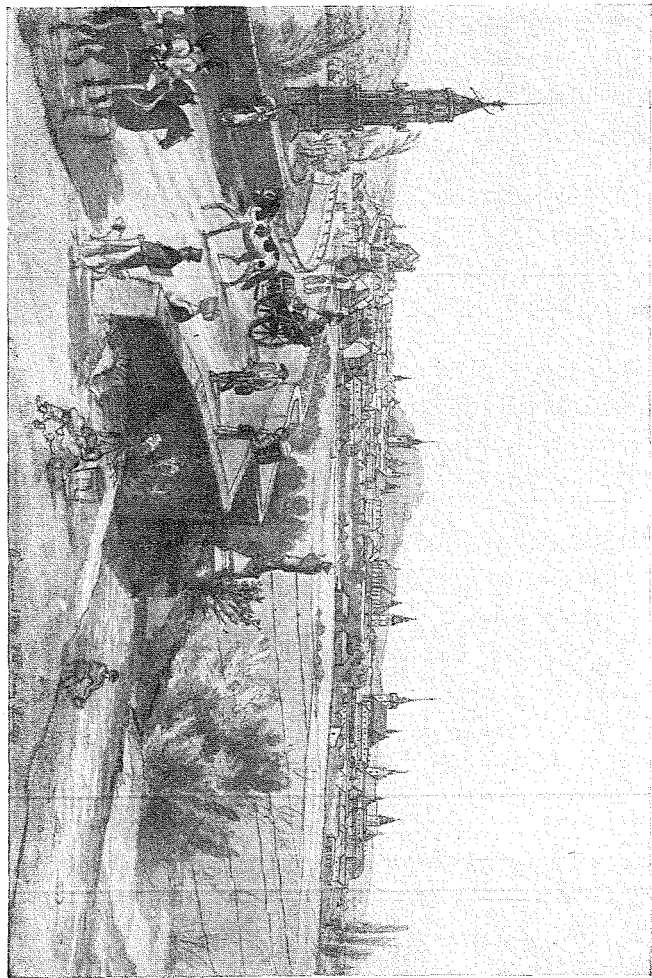
Městská rada.

Obr. 44. Fr. Richter: Staré Brno s klášteřem Milosrdných 1816.

brnými hodinkami, 5, 3 a 2 dukáty. Od těchto závodů obrátili se J. J. Mti ke stanu, v němž bylo pořádáno slosování 96 rozmanitých výher. J. J. Mti navštívili také tančírnu, kde venkované

v krojích národních tančili různé tance národní. Ke slavnostem dostavilo se vybraných 96 venkovanů ze všech krajů moravských (6). J. J. Mtem líbily se obzvláště malebné, charakteristické

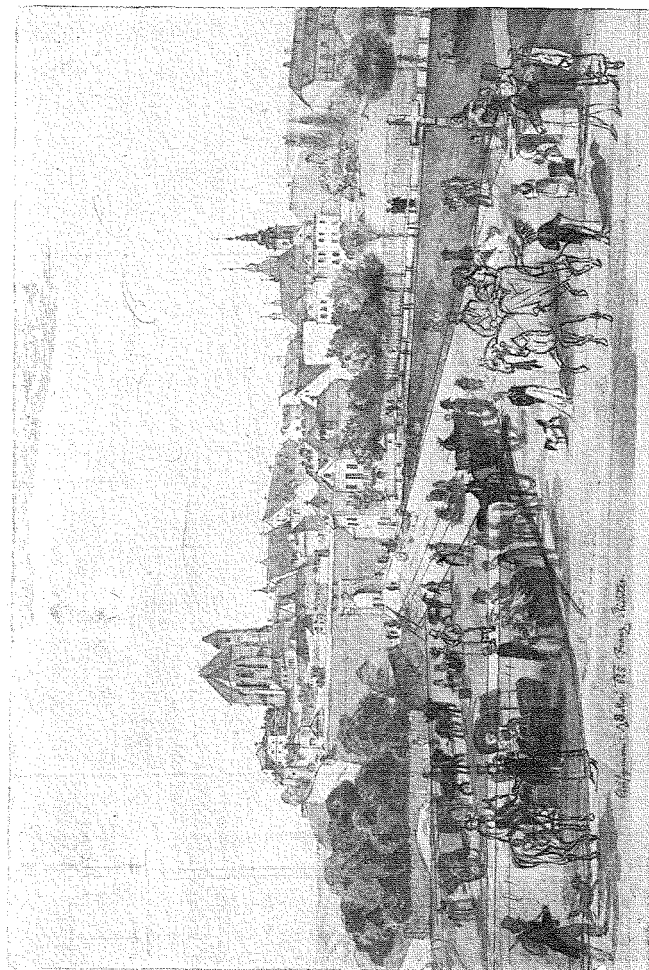

Obr. 45. Fr. Richter: Brno z východu od mostu na Křenové 1825.

Městská rada.

kroje národní. Venkované uvítali císaře s velikým jásáním. Jedna Valaška a Valach českou řečí blahopřáli J. J. Mtem a dosvědčovali lásku i oddanost lidu moravského. Zároveň podali J. J. Mtem ukázkou domácího průmyslu: hůl (obuš) ozdobně vy-

kládanou a vkusně ozdobený soudeček se sýrem. Za to J. J. Mti obdařili je 8 dukáty a 8 stříbrnými tolary s podobiznami svými. Těch slavností zúčastnilo se 20—25 tisíc lidu brněnského i venkov-

Městská rada.

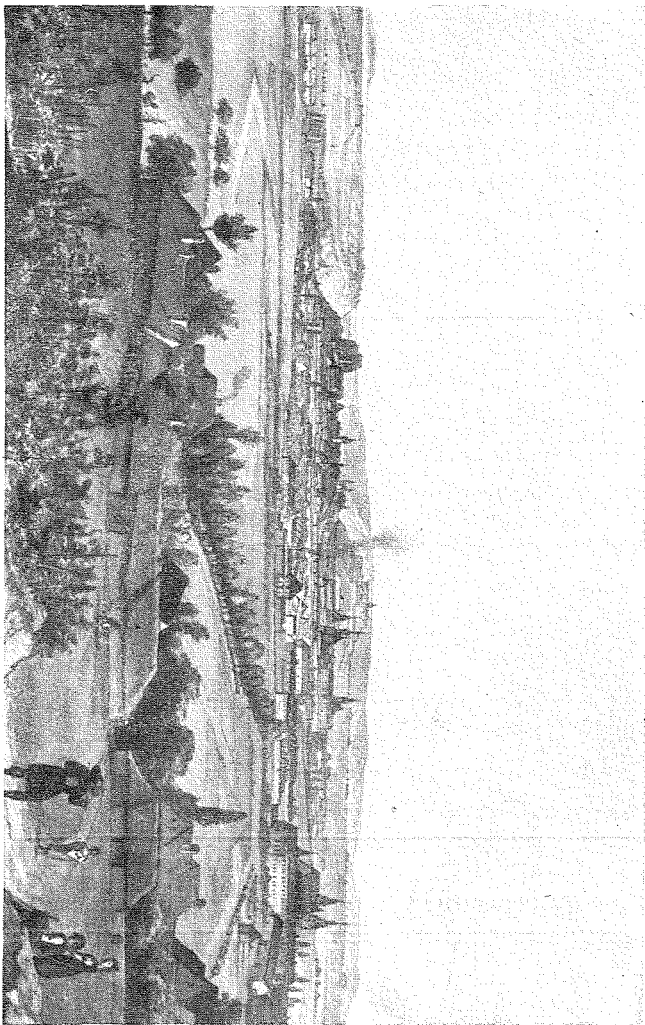
Obr. 46. Fr. Richter: Brno s branou Ferdinandovou od Křenové 1825.

ského. Večer Brno bylo osvětleno. Dne 19. srpna byla v Brně zahájena moravsko-slezská výstava průmyslová v redutě, na níž panovník koupil různých výrobků za 500 zl. pro technický

Výstava.

kabinet ve Vídni. Ráno 21. srpna hosté opustili Brno a odebrali se do Čech.

Obr. 47. Jos. Richter: Brno ze severovýchodu s výšin nad Židonicemi 1825.

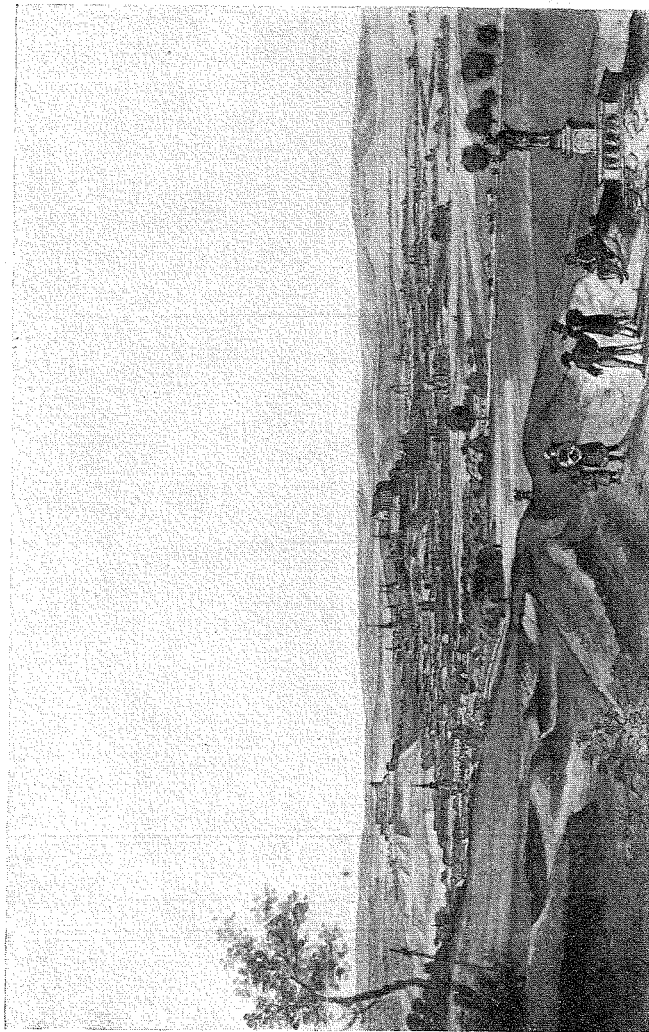
Městská rada.

V Praze dne 3. září stavové zemí koruny české holdovali králi, při čemž Moravu zastupovali guvernér hr. Ugarte jako hejtman zemský, rytíř Puteani a Cyril Napp, prelát augustiniánů brněnských, za stav duchovní; Jan ze Žerotína a hr. Josef Schaf-

Korunovace
v Praze.

gotsche za stav panský; Ant. rytíř z Teršů a Arnošt rytíř z Pa-
burka za stav rytířský; za stav městský Jan Řitschel, starosta

Městská rada

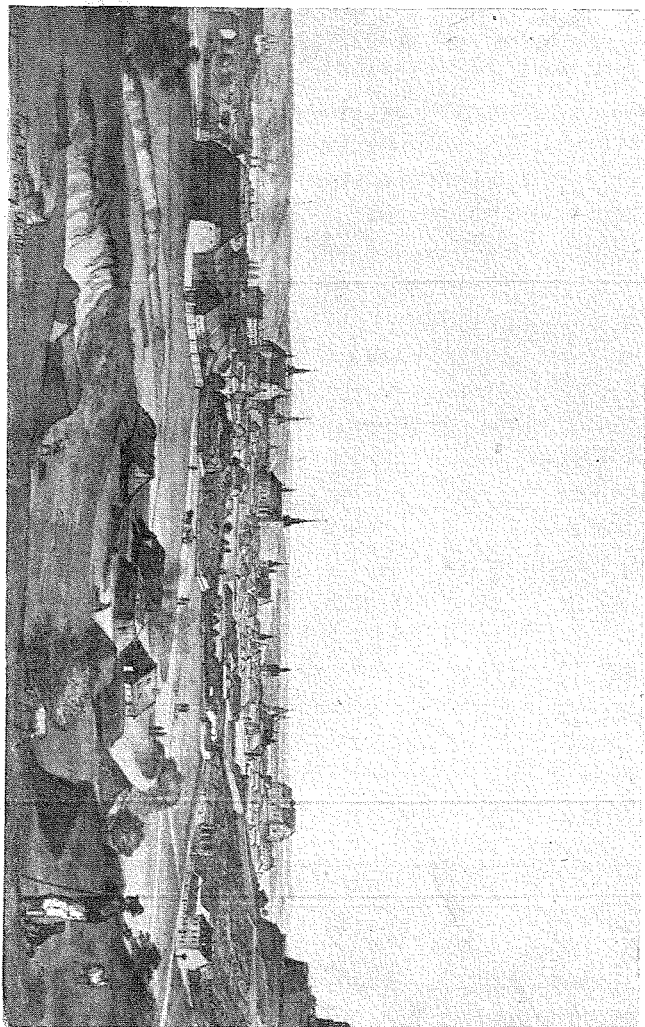
Obr. 48. Fr. Richter: Brno z jihozápadu od silnice jihlavské 1827.

brněnský, a Václav Kopřiva, starosta olomucký. Korunovace byla vykonána 7. září 1836.

Za císaře Ferdinanda Brno rozvíjelo se utěšeně a šťastně až do bouřlivého roku 1848. Obzvláště dobře vedlo se kolem

Blahobyť
v Brně.

r. 1840 brněnským továrnám a mistrům větším i menším, kteří se dodělali velikého blahobytu i povznesli se společensky, poněvadž větší továrníci byli odměňováni povýšením do stavu

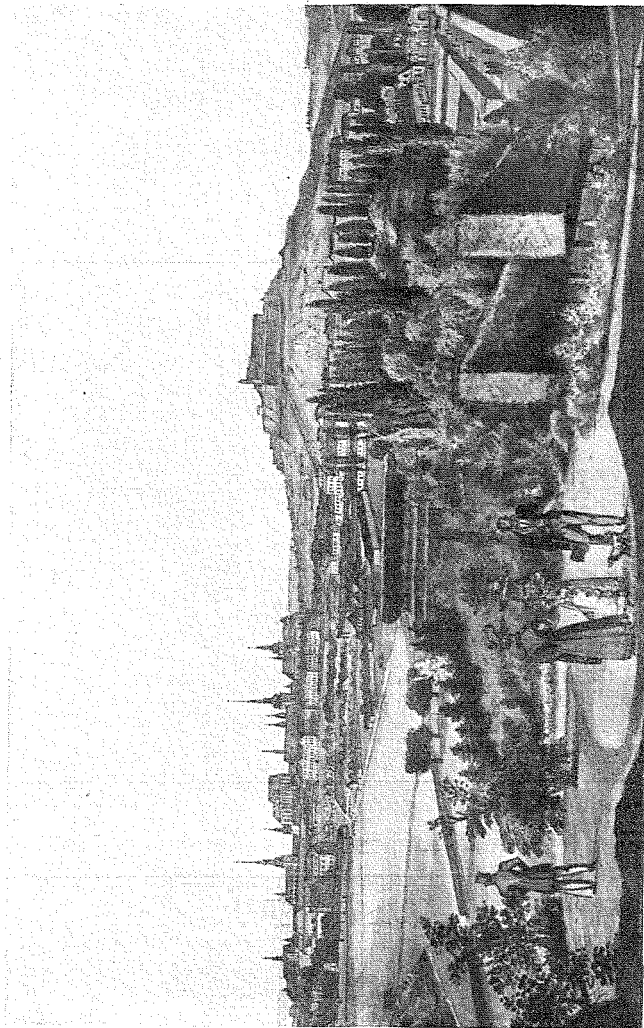
Obr. 49. Fr. Richter: Brno ze severozápadu od čísel na Tivoli 1827.

Městská rada.

šlechtického. Zásluhy jejich o průmysl a obchod brněnský dlouho hlásala jména mnohých ulic brněnských (Offermann, Skene, Jusa, Haupt a j.). Obyvatelstva přibývalo. R. 1846 bylo ve vnitřním městě 578 domů s 13.850 obyvateli, v předměstích města Brna

Počet
obyvatel.

425 domů s 9707 obyvateli, v 16 předměstích vrchnostenských 991 d. s 21.797 obyvateli. Všech domů brněnských 1003 s 23.557 obyvateli a cizích 991 s 21.797 ob. = 1994 d. s 45.354 obyvateli.

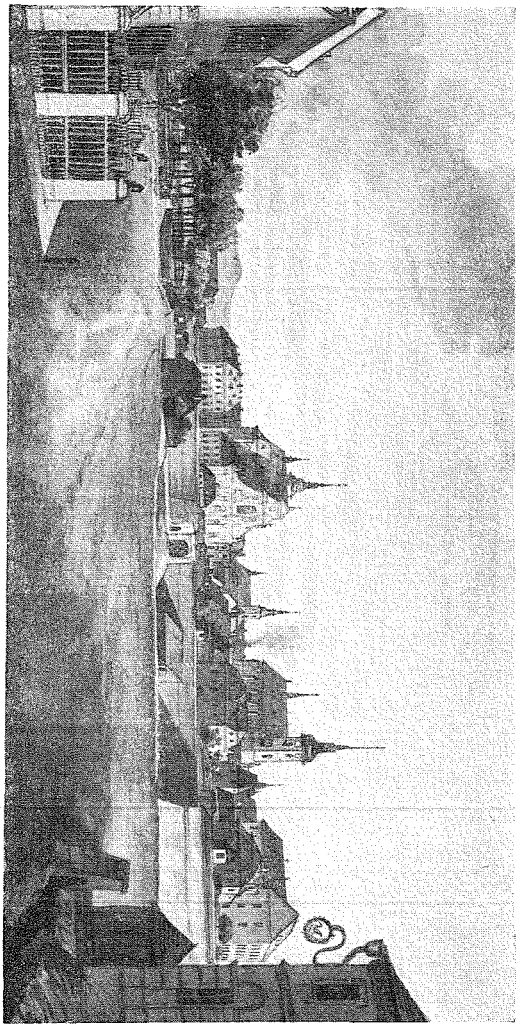
Městská rada.

Obr. 50. Fr. Richter: Brno ze severu od Lužánek 1828.

Správu obyvatelstva vedl magistrát a c. k. policejní ředitelství, které byly podřízeny krajskému úřadu a guberniu jako dříve. Dávné rozvrhování platu na vojsko dle komínů

Správa
obce.

se neosvědčilo; proto 1838 dvorská kancelář nařídila rozdělit příspěvky při každém domě dle výměry plošné a násobiti počtem poschodí. Nařízením 19. prosince 1842 toto nové rozdělení nabylo

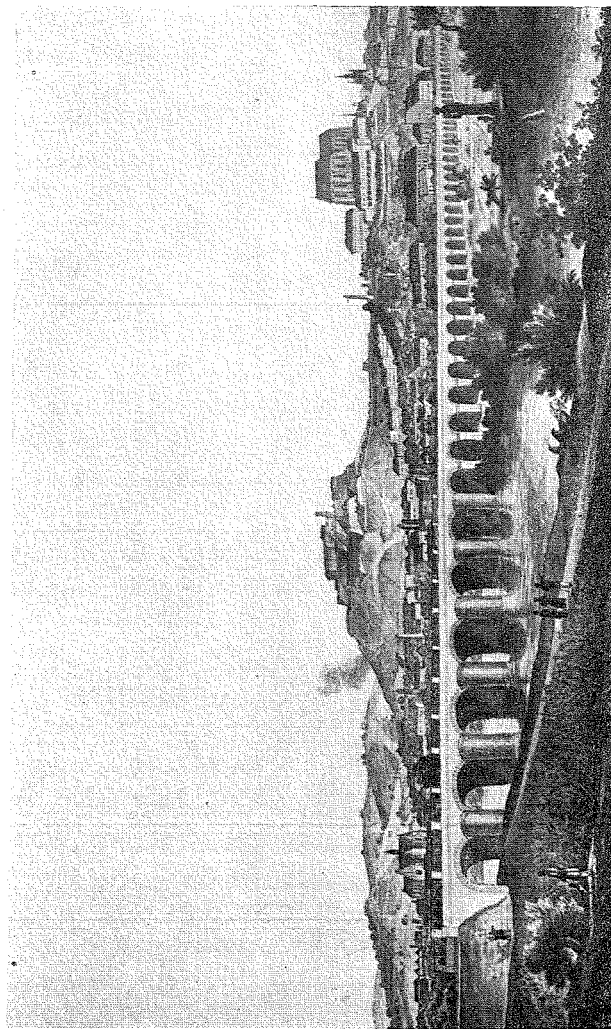

Obr. 51. Fr. Richter: Brno s bránou Veselou od Malé nové ulice 1829.

Městská rada.

platnosti od roku 1843. R. 1845 ve dnech 14.—17. srpna slavena v Brně 200letá památka na odražení Švédů, při níž byl svěcen vojenský prapor císařem darovaný měšťanům brněnským. Měšťanstvo bylo zastoupeno hlavně měšťanským sborem vojen-

ským, k jehož slavnosti dostavili se zástupcové měšťanských sborů z Olomouce, z Jihlavy, z Vídně, z Bratislavy, z Pešti a ze

Městská rada.

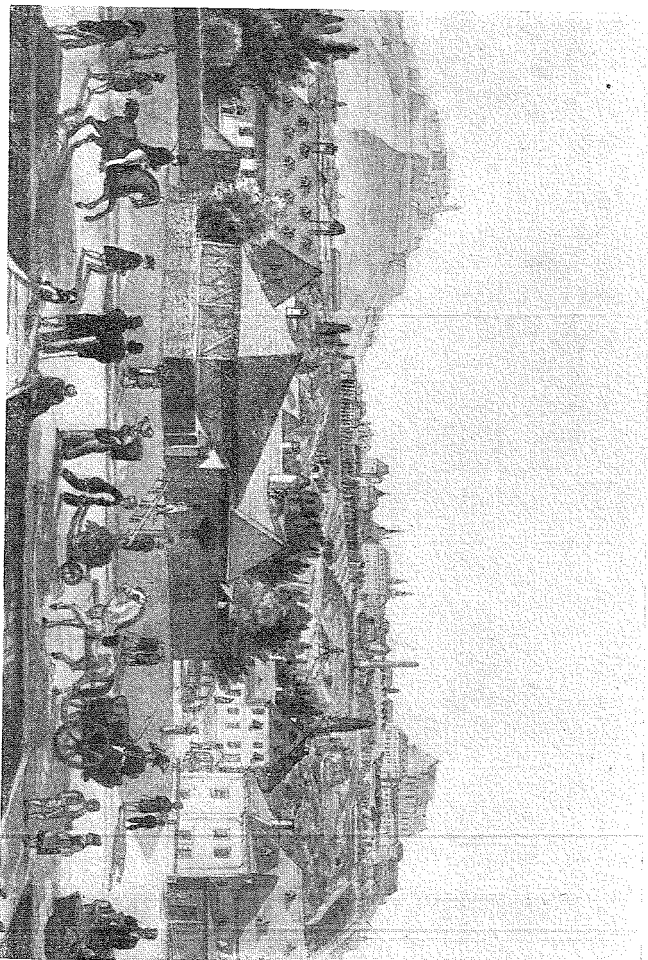
Št. Hradce. Slavnost měla tedy ráz už jiný než 1745. Tehdy 16. srpna byl otevřen v domě městských choralistů ústav zaopatřovací pro nevinně zchudlé a zachovalé měšťany a mě-

Ústav
zaopatřovací.

Obr. 52. Fr. Richter: Brno z jihu s viaduktem sev. dráhy 1838.

Dětská
nemocnice. Šfanky brněnské. Dne 4. listopadu 1846 byla posvěcena dětská
nemocnice ve Hřbitovní (nyní Kounicově ulici).

Obr. 53. Fr. Richter: Brno od Novosadů.

Městská rada.

Ducho-
venstvo.
Biskup . O potřeby duševní staralo se biskupství a fary. Za šlecht-
ného biskupa Františka Gindla (1832—1841) císař Ferdinand
dne 7. srpna zrušil ustanovení Karla VI. (ze 14. listopadu 1713),
by kanovníky u sv. Petra mohli se státi jen šlechtici, takže
důstojenství to pak bylo obsazováno dle osobních zásluh. Ná-

stupcem Gindlovým stal se hrabě Antonín Schaffgotsche (1841 až
1870). Byl rodem z Brna po matce z rodu hrabat z Blümegenů,
kteří v 18. st. bývali včele správy zemské. U sv. Tomáše 1841
byl chrám uvnitř obnoven. V obvodu farnosti vznikl ústav pro
výchovu slepých. R. 1842 dary pro slepé byly vyloučeny
z fondu pro hluchoněmé a přičiněním advokáta Dra Jos. Stelly
a Karle Heiterera rozmnoženy sbírkami a odkazy tak, že 1844
počata stavba ústavu pro slepé s kaplí sv. Salvátora
a r. 1846 dokonána. Dne 18. října 1847 byl ústav otevřen. Téhož
roku v obvodu fary zábrdovické v Černých polích (nyní
Dvořák) z darův a odkazů byla zřízena ochrannovna pro
zanedbanou mládež, o kterou rodiče se nestarají. V ústavě
byla postavena domácí kaple sv. Cyrilla a Methoděje,
jejichž obraz na oltář namaloval J. Hellich. Koncem října 1848 byl
ústav otevřen. V obvodu fary magdalenské kaple sv. Ště-
pána na Křenové rozhodnutím 12. listopadu 1841 přestala býti
filiálkou fary sv. Magdaleny a přešla v účet i správu nemocnič-
ního fondu města Brna. Na Starém Brně augustiniáni u P. Marie
r. 1836 dobudovali klášter i kostel v nynější podobě.

Školy zůstaly v Brně, jako dříve, jen r. 1847 stavovská
akademie z Olomouce byla opět přeložena do Brna, na
níž od 1839 po Bočkoví profesorem řeči a literatury české byl
Al. Šembera.

O rozvoj věd v Brně usilovali členové c. k. mor.-sl. spo-
lečnosti. K dříve jmenovaným 1831 přibyl do Brna prof. Albin
Heinrich, jenž spravoval knihovnu Františkova musea. Vědecky
jazykem německým pracoval také prof. Frant. Boček, bratr
Antonínův (numismatika), Josef Chytil (dějepis), Dr. B. Dudík
(dějepis), Jan Kašpar (hospodářství), Polykarp Koller (dějepis),
Karel Demuth (dějepis) a Adolf Wolfskron (dějiny umění). Vedle
Zpráv společnosti důležitým byl oživlý časopis »Moravia«
(Rohrer, Ohéral 1839—48), ale nejvíce uveřejňovány vědecké
články v časopisech vídeňských.

Za císaře Ferdinanda bylo probuzeno v Brně národní
vědomí české zásluhou Klácelovou, Sušilovou a Šemberovou,
jejichž stoupenci mocně působili také na venkov. Matouš
Klácel (1808—1882), člen řádu augustiniánského v Králově

Ústav pro
slepé u sv.
Salvátora.

Ochra-
novna sv.
Cyrilla a
Methoděje.

Školy.
Stavovská
akademie.

Vědy.

Probuzení
české
v Brně.

klášteře, jsa profesorem filosofie na ústavě filosofickém nadšeně povzbuzoval posluchače své k vlastenectví a pro práci národní. Sám skládal básně, jimiž získal mnohého Moravana věci národní. Na vytisknutí jich složili se přičiněním Šemberovým vlastenci brněnští (I. 1836, II. 1837). Také překládal z němčiny a českým jazykem psal díla filosofická a jazykozpytná. František Sušil (1804—1868) byl nejzasloužilejším buditelem moravským. Od r. 1837 byl profesorem v theologii brněnské, kde vychoval celou generaci vlasteneckých kněží, kteří provedli národní probuzení na Moravě. Sám proslavil se jako sběratel národních písní, jako básník, překladatel a jako učený bohoslovec. Alois Šembera (1807 až 1882) byl 1830—39 soudním úředníkem u magistrátu brněnského a velmi horlivě budil vlastenectví mezi lidem (ochotnické divadlo, besedy) i mezi učenici. Po příkladě vlastenců v Praze usiloval všemi silami, by čeština co nejvíce se šířila nejen v hovoru společenském a v písemnictví lidovém, nýbrž i v oboru vědeckém. Proto všechna díla svá psal jen česky, jako Sušil a Klácel. Jeho přičiněním r. 1838—9 hrávalo se v divadle někdy také česky. Také nápisy v ulicích a na náměstích byly oboujazyčné. R. 1838/9 stal se po Bočkovi, jenž přišel do Brna jako archivář a historiograf zemský, profesorem v Olomouci, ale r. 1847 dostal se opět do Brna se stavovskou akademií a působil zde dvě leta, až 1849 byl povolán na universitu vídeňskou. Kromě těch nadšeně působili kněz V. Žák, spisovatel Fr. Kampelík, F. Trnka, piarista D. Kynský, železniční úředník M. Mikšíček, učitel J. K. Javůrek a nadšení theologové Dr. Fr. Škorpík a Dr. J. Bílý. Pro lid moravský vydávány v Brně časopisy a kalendáře. »Besedník«, list zábavný (1839—52, J. Ohéral), »Týdeník«, list poučný a zábavný (1848, J. Ohéral), »Časopis hospodářský« (1842—46, Fr. Diébl), »Mor. nár. noviny« (1839—42, J. Ohéral), »Mor. noviny« (od 1848, Klácel, Šembera) s měsíční přílohou »Besídka hospodářská«. Kalendáře: Posel Moravský (1837—62), Domácí přítel (1844, Ohéral, Mikšíček), Kalendář pro čas a věčnost (od 1847), Rozumný rolník (od 1837, Mikšíček, Ohéral) a Kalendář hospodářský od 1845 vydávaný c. k. mor.-sl. společností. Tyto buditelské snahy pro Brno měly alespoň ten následek, že vedle lidu také vzdělanci začali mluvit česky a r. 1848 začali se domáhati rovnoprávnosti češtiny s němčinou.

Obr. 54. Plán Brna z r. 1815 a 1843.

Zevní
rozvoj
Brna.

Zevní rozvoj Brna byl zadržěn rozhodnutím císaře Františka z r. 1834, které potvrdil také císař Ferdinand 17. října 1840, ale žádné nebylo přesně zachováno. Dřevěné kůlny s hradeb u Nové brány začal odstraňovati požár (19. února 1835). Místodržitel Ugarte upravil k o l i š t ě. Brněnské koliště od r. 1742 bylo úplně pusté, až r. 1793 místodržitel hrabě Alois Ugarte proměnil je v pole s alejí stromovou od brány Židovské ku bráně Veselé. Velící generál arcikníže Ferdinand d'Este (1806—15) před branou Veselou u cesty do Hřbitovní ulice (Kounicova) dal postaviti kiosk (dřevěný pavilon) s četnými stromy, v němž hrávala vojenská hudba. Za vpádu francouzského vše zpustlo; po r. 1816 místodrž. Mitrovský dal jej obnoviti. Byla zřízena alej od Židovské brány k Františkovu (Denisovy sady) podél ramene Svratky. Celé koliště v krásné sady proměnil teprve místodržitel Alois Ugarte mladší. Z jara 1835 vydal provolání k obyvatelstvu moravskému i slezskému, by založilo památku na milovaného císaře provedením jeho přání, by bašty a koliště brněnské byly proměněny v procházky pro obecnost. S prací začalo se hned. Všechny bašty (8) i celé koliště kolem Brna mezi hradebním příkopem a zevní zdí byly proměněny v sady se stromovými alejemi, keřovými cestičkami a s bujným trávníkem (1835—43, obr. 54.). Tehdy také stavové zemští přejali správu Lužánek (1838), dali je upravit a připojiti kaštanovou alejí ke Hrázi a ke kolišti (1840—41). Zřizování sadů v Brně dělo se z důvodův okrašlovacích i zdravotních, poněvadž v továrním městě bylo třeba sadů pro zotavenou obecnost. Dne 19. června 1835 začali bourati starou bránu Židovskou, místo níž postavili novou Ferdinandovu s voj. strážnicí (1835—36). Tehdy také měšťanská střelnice od brány Žid. byla přeložena Na hrázi (1838—45), později do Pisárek (1847). Valy kolem brány Ferdinandovy proměněny v sady a procházky. Ulice Židovská i Sedlařská nazvána Ferdinandovou (Masarykova).

Kiosk.

Sady

Lužánky.

Tehdy také na mnohých místech byla zbořena stará zeď městská vnitřní i zevní a v bývalém mezihradbí stavěny domy (Hotel císaře rakouského = Padovcův 1839—40 a jiné). Zbytky těch zdí (vnitřní i zevní) někde zachovaly se podnes. Také příkop hradební kolem Brna začal mizeti. Počátek učinila dráha císaře Ferdinanda povolena 4. března 1836.

Zeď
městská
zbořena.Dráha
Ferdinan-
dova.

R. 1839 stavba její dospěla k Brnu. Ke stavbě nádraží císař vykázal z pozemků fortifikačních příkop a koliště mezi Františkovem a branou Ferdinandovou. Dráze státní pak pro nádraží a skladiště i pro budovu celní dne 16. prosince 1846 postoupeny pozemky fortifikační (koliště i příkop) od brány Ferdinandovy až k Nové bráně (od silnice na Křenovou po silnici na Cejl). Tak zmizel příkop hradební i sady na kolišti od Františkova po Novou bránu. Dobrotivý císař rozhodnutím 29. listopadu 1845 částečně také vyhověl obci brněnské v dávné žádosti její o pozemky fortifikační. Svolil, aby ve prospěch obce pozemky fortifikační byly súženy a hranečníky omezeny, navrátil jednotlivcům reversy bourací a slíbil obci také ostatní pozemky fortifikační, jakmile Brno přestane býti místem uzavřeným. Brzy pak (1847) bezplatně postoupil obci část příkopu hradebního mezi Novou a Veselou branou na konání trhů týdenních. Zbytek příkopu hradebního zasypáván všude a připravováno splnutí koliště s městem. Na zavezený příkop pod Špilberkem před kasárnami byl přeložen z města trh obilní. Místodržitel Ugarte po celý život usiloval o rozšíření a okrášlení Brna, za kterou příčinou dal zhotoviti několik plánů, ale provésti všechny mu nedopřáno hlavně pro nedostatek nákladu. Teprve po jeho smrti císař Ferdinand 5. srpna 1847 schválil navržený plán na rozšíření vnitřního města. Brána Brněnská měla býti zbořena, Hacklova otevřena a od Františkova vésti široká silnice Obilním trhem pod Špilberkem k bráně Hacklově na silnici od brány Veselé. Fortifikační pozemky od brány Brněnské až ku bráně Veselé měly býti zastavěny. Provedení plánu zmařil bouřlivý rok 1848.

Vypuknutí revoluce ve Francii ke konci února 1848, kterou král Ludvík Filip byl vypuzen ze země a prohlášena republika, naplnilo velikou část Evropy okamžitě revolučním hnutím, které zachvátilo i Rakousko. Již 2. března Uhři žádali zvláštní ministerstvo pro země koruny uherské, které by zemi spravovalo dle zásad konstitučních. Ve Vídni a v Praze skládali písemnou žádost k císaři o zavedení oprav ve zřízení státním. V Praze 11. března k žádosti připojen článek, žádající provedení rovnoprávnosti mezi jazykem českým a německým. Ve Vídni žadatelé hleděli učiniti nátlak, kterým by pohnuli dvůr ku vyplnění žádosti. Dne 13. března podána byla žádost četnými podpisy opatřená do sněmu

doinorakouského, by od něho byla podána císaři. U hradu císařského došlo k srážce mezi vojskem a lidem, ve které od vojska 17 lidí bylo zabito a několik zraněno. Z rozkazu císařského střelba byla zastavena a kníže Metternich, jenž obecně pokládán za hlavního protivníka oprav a svobody, byl ze služby státní propuštěn. Hned nazejtří 14. března zrušena byla censura knih, prohlášena svoboda tisku a povoleno ozbrojení měšťanův i studentů k obnovení pořádku. Dne 15. března vyhlásil císař Ferdinand, že dá národům svým zřízení konstituční a svolá stavy všech zemí svých německých i slovanských do Vídně k úradě o tom. Téhož dne (15. března) Uhrům dáno zvláštní ministerstvo.

Tyto události vídeňské působily také na Brno, které bylo celkem klidno a spokojeno (obr. 55.). Zpráva o srážce vídeňské způsobila úzkost a nejistotu v obyvatelstvu, která minula, jakmile vyhláškou úřední 15. března bylo oznámeno, že císař zrušil censuru knih, povolil svobodu tisku a zřízení národní gardy. Sbor měšťanský hned navečer vypravil své hlídky po městě; ale nikde nebylo třeba zakročiti, ani u radnice, kde shon lidu byl největší. Magistrát s výborem měšťanským pečoval o pořádek. Dne 16. března vyhlásil místogovernér hrabě Lažanský, že bude dána ústava i budou svoláni zástupci národů na sněm do Vídně. V Brně nastal jásot. Mužové všech vrstev a studenti ozdobeni bílými kokardami hrnuli se na radnici a do kanceláře sboru měšťanského hlásit se ke službě v národní gardě. Velitelem stal se J. A. Herlith, major sboru měšťanského. Dne 17. března starosta Ritschel provedl skvělé osvětlení města, za kterého měšťanstvo s hudbou a s prapory procházelo městem, oslavujíc císaře a konstituci. Následujícího dne (v sobotu 18.) v kostele minoritském studentstvo s profesory uspořádali smuteční služby boží za padlé bojovníky vídeňské. Prelát augustiánský Cyril Napp za čtné asistence sloužil mši, při níž slavný Křížkovský provedl Requiem Cherubiniho. Patentem 20. března císař udělil milost politickým vězňům na Špilberku, odkud místogovernér hrabě Lažanský dne 22. března za tklivých výjevů propustil 150 zajatých Polákův a Vlachů.

Po nadšených projevech radosti nad udělenou svobodou začaly se v Brně také ozývati živly hrabivé a výstřední. Proto

Dráha státní.

Příkop hradební zasypán.

Plán regulační

Revoluce v Rakousku.

Hnutí v Brně.

Národní garda.

Radost v Brně.

Uspořádání gardy. hrabě Lažanský dne 2. dubna vyzval všechny pořádné měšťany, by vstoupili do řad národní gardy, pokud tak ještě neučinili, a vydal rozličná nařízení pro zachování pořádku. Národní garda za vrchního velitele si zvolila hraběte Logothetty a do 24. dubna měla 1400 mužů ve 4 prapory rozdělených. Bývalý sbor měšťanský tvořil první prapor, jemuž velel Herlth, druhému hrabě Vladimír Mitrovský, třetímu svob. p. Antonín Widmann a čtvrtému rytmistr Justian. Sboru studentskému velel J. Pátek. Dne 30. dubna utvořila se také setnina jízdná. Kde garda národní k udržení pořádku nestačila, pomohlo c. k. vojsko. Ze všech oddělení gardy byl 20. května zvolen správní výbor (19členný), jenž spravoval všechny záležitosti, které nepatřily v obor moci velitele. Správní výbor 1. července 1848 nařídil všem schopným povinnou službu v národní gardě. Po odstoupení hraběte Logothetty císař 21. září 1848 jmenoval c. k. polního maršálka rytíře Maltera vrchním velitelem národní gardy v Brně a zároveň na Moravě i ve Slezsku. Koncem r. 1848 garda brněnská měla 3419 m. z 45.000 obyvatel. Následkem událostí politických nejdříve rozpadla se legie studentská, pak v horlivosti ochabli ostatní a garda zanikla sama. Patentem 22. srpna 1851 garda byla zrušena a povolen opět sbor měšťanský a střelecký, jenž trval do převratu 1918.¹⁾

Svornost národní.

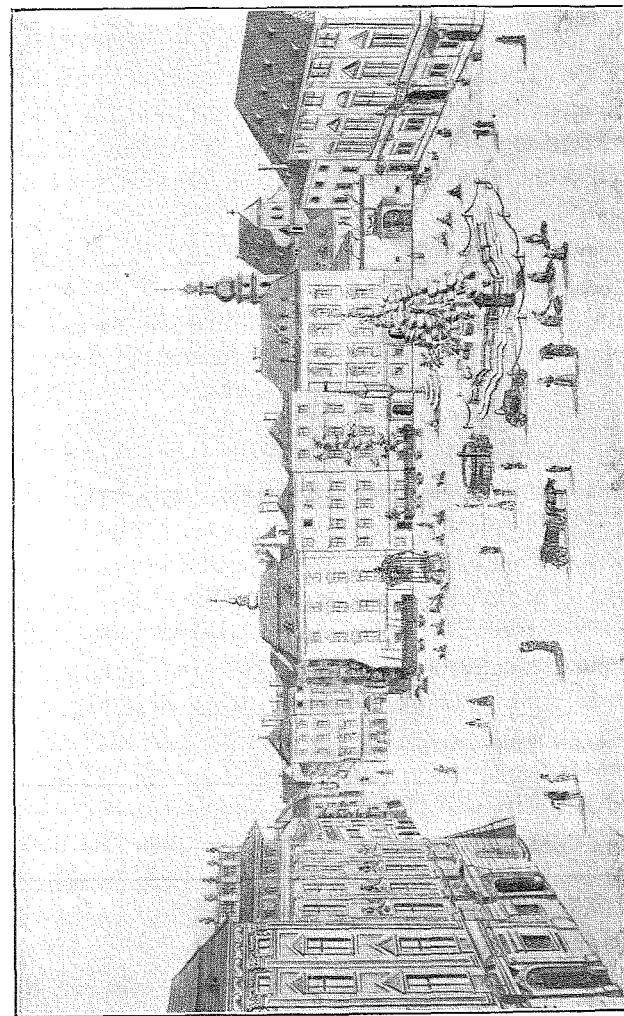
Také v Brně revoluce nabyla rázu politického, národního a sociálního. S počátku jásalí Němci a Češi společně nad udělením konstituce a svobody. V Brně 16. března česky sepsáno poděkování císaři a podepisováno ve městě i na venkově. Klácel, Šembera, hrabě Sylva Tarouca, Dr. Otto a Ohéřal celou věc řídili. Rovněž obyvatelstvo české i německé společně prosilo za propuštění polských a vlašských vlastenců z vězení špilberského.

Sněm zemský stavovský.

Také na sněmě zemském svorně pracovali Češi s Němci. Stavovský sněm moravský byl svolán do Brna ke dni 30. března 1848. Patentem ze dne 18. března 1848 stavové moravští byli tázáni, jakým způsobem by se stavu měšťanskému zjednatí mělo rozsáhlejší zastoupení, a měli podati návrh na opravu zřízení municipálního i obecního. Hned v prvé

¹⁾ Pro podrobné líčení událostí v Brně odkazují na tehdejší deníky »Moravia« a Ohéřalův »Týdenník«.

Městská rada.

Obr. 55. Zelný trh s kašnou a pranýřem.
(Dle staré rytiny.)

schůzi sněm povolil virilní hlas každému ze sedmi královských měst, pak 31. března přivolil ku zastoupení stavu selského a 14. dubna připustil četnější zastoupení král. měst (30 hlasů: Brno 10, Olomouc 5, Jihlava 5, Znojmo 3, Unčov 3, Hradiště 2, Kyjov 2) i zemské university olomoucké. Dne 3. dubna byl zvolen 24členný výbor sněmovní za příčinou zřízení příštího konstitučního sněmu moravského, na němž měly býti zastoupeny všechny vrstvy obyvatelstva. Na osmé a zároveň poslední schůzi stavovského sněmu 13. května hrabě Egbert Belcredi oznámil, že ministr vnitra 10. května potvrdil návrh na sněm konstituční přijatý 27. dubna.

Dne 31. května sešel se již nový konstituční sněm moravský v Brně a zasedal do 24. ledna 1849. Na něm bylo 58 virilistů (velkostatky a kláštery), 18 za korporace a města mající velkostatek, 5 za universitu, 77 za města (Brno mělo 15 poslanců: továrník T. Bauer, měšťan Josef Čížek, komisař Chr. d'Elvert, rada magistrátní J. Feifalík, prof. A. Heinrich, apél. rada A. Hennig, advokát Dr. K. Mayer, měšťan V. Menzel, měšťan P. Pittner, továrník J. Schöller, kupec V. Steinbrecher, obchodník K. Tureček, advokát Dr. E. Ulrich) a 103 za venkovské obce. Nový sněm již na druhé schůzi 5. června zrušil robotu a desátek za přiměřenou náhradu dnem 1. července 1848 počínaje. Pro Brno sněm ten je důležit tím, že celkem konejšivě působil na rozjitřenou dobu tehdejší. Provedl regulaci řeky Svitavy u Brna, již vykázano nynější řečiště, kdežto dříve se spojovala se Svatkou pod Brnem. Regulaci za obět padl věkný lesík Rajský po pravém břehu, jehož zbytek byl proměněn v pole. Lužánky a Františkov jako národní pomníky byly prohlášeny za majetek zemský (15. ledna 1849). V Brně byla zřízena zemská banka hypoteční (29. července 1848). Od 1. října 1848 sněm vydával pro německé obyvatelstvo zemský deník »Brünner Zeitung« a pro české »Moravské noviny«, jejichž redakce byla svěřena Fr. M. Klácelovi. Na poslední schůzi 24. ledna 1849 dokonáno dlouhé vyjednávání s vládou o zřízení techniky v Brně. Město Brno nabídlo stavební místo a sněm žádaný příspěvek (120.000 zl. a plat 3600 zl., jenž dosud byl placen profesorům na stavovské akademii). Dle návrhu sněmu ministerstvo mělo provést na ústavu technickém rovné právo

Sněm
konsti-
tuční.

Regulace
Svitavy.

Lužánky.
Fran-
tiškov.
Banka.

Brünner
Zeitung.
Moravské
Noviny.
Technika.

obou jazyků zemských. Památný ten sněm zasedal v redutě městské a od 4. listopadu v guberniu.¹⁾

Co sněm usilovně a celkem klidně pracoval, Brno bylo zmítáno mnohými bouřemi. Shoda obyvatelstva brzy přestala následkem politických událostí ve Vídni, v Praze, ve Frankfurtě a v Uhrách. Němci v Rakousku brzy se dorozuměli s Maďary o rozbití Rakouska na potlačení Slovanů. Uhersko-slovanské země měly tvořiti zvláštní stát uherský a německo-slovanské země měly býti připojeny k Německu s parlamentem ve Frankfurtě. Vídeňáci přinutili (3.—5. dubna) císaře vypsatí volby do parlamentu frankfurtského; ale František Palacký z Prahy povzbudil Čechy a ostatní Slovany proti volbám (11. dubna). V Brně nastala horečná činnost v Kasině pro volby frankfurtské. Následkem toho rozešli se Češi s Němci. Gubernium moravské vypsaló volby 20. dubna; ale obyvatelstvo slovanské na mnohých místech na Moravě jich nekonalo. Rozjitření se poněkud utišilo, když císař 25. dubna vydal konstituční zřízení pro země německo-slovanské v Rakousku s říšským sněmem (senát a sněmovna poslanců) ve Vídni (bez Uherska).

V Brně oznámena konstituce obyvatelstvu v úterý velkonoční (25.) s balkonu místodržitelského, s balkonu paláce Kounicova na Velkém náměstí a s balkonu reduty. Poněvadž rozhodnutí císařské z Vídně přišlo německy, přeložil je prof. Šembera do češtiny a o půl druhé odpoledne za přítomnosti místogovernéra Lažanského i zástupce magistrátu s balkonu reduty přečetl je česky obyvatelstvu shromážděnému na Zelném trhu. Z 50.000 obyvatel měl býti volen jeden poslanec. V Rakousku nastal jásoť a konány přípravy k volbám. Zatím frankfurtáci čili Všeněmci hleděli sněm rakouský zmařiti a učinili bouři ve Vídni, aby zrušen byl senát čili vyšší komora v rakouském parlamentě. Císař 15. května povolil, ale následkem bouří opustil Vídeň a odstěhoval se do Inšpruku (17. května). Dne 18. května zahájen byl všenněmecký parlament ve Frankfurtě. Naproti tomu 2. června zahájen byl všeslovanský sjezd v Praze; ale zmařen nastrojeným povstáním 12. června. Praha byla pokořena a snahy všenněmecké posíleny. Ne-

Neshody
politické
a národní.

Prohlášení
konstituce.

¹⁾ Jednání jeho podrobně vylíčil Jindřich Dvořák »Moravské sněmování r. 1848—1849«. V Telči 1899.

Němci. přátelství mezi Němci a Slovany ještě více rozjitřeno. Také v Brně strany zle na sebe dorážely. Němci útočili v časopise »Moravii«, což odrážel Ohéralův »Týdeník«. Dne 4. června přijela do Brna část národní gardy vídeňské a 5. června slavili na Zelném trhu sbratření s gardou brněnskou čili Brno prohlásilo se zajedno s Vídní (náměstí Sbratření). Dne 6. června utvořil se v Brně první český spolek »Moravská jednota sv. Cyrila a Metoděje« (Zelný trh 318), jenž řídil přípravy k volbám do parlamentu vídeňského. Již 7. června vydáno provolání k lidu českému, koho voliti má. Provolání podepsali prof. A. V. Šembera, redaktor J. Ohéral, kandidát soudství A. Kudla, kand. soudství Ant. Macenauer, Florián Zedník, měšťan J. Jedlička, L. Winter, kaplan J. Těšík, prof. V. Kalivoda, prof. Fr. Sušil a měšťan J. Jílek. Za hádek politicko-národních dne 14. a 15. června shlukli se dělníci, ženy a mládež dělnická proti brněnským pekařům a způsobili bouře chlebové. Zásoby pobrali, ale zatknutím hlavních původců garda zjednala pokoj, jenž potrvál do října.

Povstání ve Vídni. Dne 22. července byl zahájen ústavodárný parlament vídeňský; ale stal se nemožným, poněvadž Němci proti Slovanům, kteří žádali rovnoprávnost všem národům v Rakousku, spojili se s Maďary, kteří v zemích uherských dusili národy nemaďarské. Císař, jenž 12. srpna vrátil se do Vídně, přál rovného práva všem poddaným. Proto němečtí poslanci pobouřili Vídeňáky proti císaři a proti některým jeho ministrům (Dobblhoff, Latour), chtějíce zároveň pomoci Maďarům udolati národy nemaďarské, kteří v zemích uherských vítězně bránili práv svých (Jelačič). Dne 6. října ve Vídni vypuklo **povstání**, za něhož ministr vojenství hrabě Latour byl oběšen. Císař druhého dne (7.) opustil Vídeň, usadil se v Olomouci a poručil vojsku povstání vídeňské potlačiti. Za císařem opustili Vídeň také poslanci slovanští, poněvadž tam životem nebyli bezpečni. Bouře vídeňské způsobily bouře také v Brně.

Povstání v Brně. Z Brna hned po 6. říjnu odjelo asi 400 gardistů národních a studentů do Vídně, aby prý ulehčili službu gardě vídeňské. Dne 8. října vlastenci čeští v Brně vydali provolání k Moravanům, by vytrvali při Rakousku a při císaři. Však z Brna již 10. října přibýlo do Vídně nových 500 gardistů brněnských, vedených

nadporučíkem Skácelem, aby se s prvními vystřídali. To se vždy po čtyřech dnech opakovalo. Však když v noci ze 17. na 18. října garda brněnská z Vídně do Brna se vracela, byla v Břeclavi od pluku Khevenhüllerova odzbrojena a přijela domů beze zbraní. To způsobilo v Brně bouři. Ke druhé hodině zvoněno na poplach. Gardy, provázené lidem, táhly na Velké náměstí před c. k. hlavní stráž. Místní velitel však poručil vojsku postoupiti strážnici gardám a pokoj nebyl porušen. Také zbroj z Břeclavě do Brna vrácena. Když však velitelé c. k. vojska kníže Windischgrätz, Auersperg a Jelačič 28. října povstání ve Vídni potlačili, bylo v Brně 29. října v neděli o 2. hodině odpoledne zvoněno na poplach a svolána městská garda. Brno mělo jíti Vídní na pomoc. Zástupy výtržníků táhly městem a vytloukly okna v kasárně policejní (Solniční ulice) i na radnici. V noci nepokoje se zhoršily. Zástupy zpitého lidu se zbraní odňatou policajtům bouřily po ulicích, drancující pekaře a vinárníky. Zrána 30. října zástupy táhly městem, vytloukajíce okna a slídíce po zbraní. Odebrali se na Křenovou, by tam továrníku Bracegirdlovi zásobu pušek pobrali. Národní stráž podporována oddílem vojska obsadila továrnu a, když lid po dobrém rozejítí se nechtěl, nýbrž kamením na gardu i vojsko útočil, vystřelila do lidu. Ze vzburěnců tři byli zabiti, přes 10 poraněno a přes 40 zajato. V Brně bylo po revoluci. Dne 5. listopadu vrátila se garda i studenti z Vídně a nastal pokoj.

Ve Vídni povstalci byli potrestáni (31. října až 23. listopadu) a tudíž neprovedeno ani usnesení parlamentu frankfurtského ze dne 27. října, by Rakousko bylo rozbito na část všenněmeckou a uherskou. Dobytím Vídně revoluce v Rakousku byla přemožena. Císař nařízením 22. října přeložil parlament vídeňský na Moravu do Kroměříže. Dne 21. listopadu jmenoval ministerstvo knížete Felixe Schwarzenberga, dne 22. listopadu byl zahájen říšský sněm v Kroměříži a v sobotu dne 2. prosince 1848 císař Ferdinand v Olomouci vzdal se trůnu rakouského ve prospěch arciknížete Františka Josefa, syna bratra svého Františka Karla.

V Brně nastal pokoj už návratem gardy a studentů z Vídně (5. listopadu). Zmizely kalabrezy, všenněmecké klobouky a vše-

Revoluce přemožena.

Pokoj v Brně.

německé barvy. Ještě v listopadu byly otevřeny zase školy. Na stavovské akademii ukázal se výsledek bouří: prof. Šembera přednášel již zvláště pro Čechy a zvláště pro Němce Roztržka Čechů s Němci byla úplná.

C. Doba nová.

Císař František Josef (1848—1916.)

První snahou mladého panovníka (18letý) bylo, by obnoven byl pokoj a pořádek v celém Rakousku. Dne 5. dubna 1849 Rakousko odvolalo poslance zemí svých z Frankfurta, dne 13. srpna přemoženo bylo povstání v Uhrách (u Világoše) a 22. srpna v Itálii (Benátky).

Zatím ministerstvo knížete Felixa Schwarzenberga vypracovalo návrh konstituční ústavy pro celé Rakousko (i Uhersko), jež císař František Josef schválil patentem 4. března 1849. Nato 7. března sněm říšský v Kroměříži byl rozpuštěn. V Brně ústava kroměřížská byla prohlášena 8. března. K uvedení v život nové ústavy v Rakousku ministerstvo Schwarzenbergovo hned jalo se konati rozsáhlé přípravy vydáváním rozličných zákonů organisačních. Jedním z prvních byl obecní řád vypracovaný ministrem vnitra hrabětem Františkem Stadionem, jehož vyhlášení stalo se 17. března 1849. Dne 30. prosince 1849 bylo vydáno zřízení zemské pro země koruny české a pro největší část zemí německo-rakouských. Během r. 1850 ve všech zemích, ve kterých zřízení zemské bylo již vyhlášeno, bylo provedeno nové zřízení také úřadův a soudů zeměpanských čili státních. Zavedeny soudy porotní, zlepšeno školství, na školách obecných jazyk mateřský prohlášen vyučovacím, provedena rovnoprávnost uznaných náboženství a předsevzaty důležité kroky k povznesení hospodářství, průmyslu a obchodu.

Všechny tyto zákony zůstaly pouhými písmi na papíře. Dne 31. prosince 1851 vyšel patent císařský, kterým ústava kroměřížská byla zrušena. Dne 1. ledna 1852 vyšel patent druhý, stanovící jiné zásady pro Rakousko, t. j. zásady absolutní.

Tam pomlčeno také o zásadě rovnoprávnosti všech národů rakouských a vráceno se k panství jazyka německého v úřadech i ve školách. Ten způsob vlády potrval do 20. října 1860, kdy vydán slavný diplom, dle něhož měla býti obnovena moc zákonodárná sněmů zemských s vymíněním některých věcí společných celému mocnářství, o kterých mělo se jednati v radě říšské volené od sněmů. Od zásad diplomu říjnového podstatně uchýlila se nová ústava ze dne 26. února 1861. Ještě větší uchýlení stalo se po nešťastné válce s Pruskem tak zvaným vyrovnáním Rakouska s Uhry a ústavou prosincovou r. 1867 pro Rakousko i některými pozdějšími změnami v ní, oě spory trvaly do zániku monarchie Rakousko-Uherské r. 1918.

V Brně na základě uvedených změn provedena nová organisace úřadů státních, zemských i městských. Nejvyšším úřadem státním jen pro Moravu dle rozhodnutí ze dne 25. června 1849 bylo c. k. místodržitelství, které jsouc podřízeno c. k. ministerstvu vnitra ve Vídni bylo nejvyšším úřadem ve věcech politických, školských, finančních a zdravotních. Morava byla rozdělena na 2 kraje (Brno a Olomouc), jež spravovali krajští presidenti podřízeni ministerstvu prostřednictvím místodržitelství. Tyto nové politické úřady začaly úřadovati 1. ledna 1850. Rozhodnutím 16. června 1849 byly upraveny také úřady soudní: mor.-slez. vrchní zemský soud, zemský soud, soudy krajské a okresní soudy. Vrchní zemský soud v Brně začal úřadovati 1. května 1850; všechny ostatní 1. července 1850, kterým dnem přestaly všechny soudy a úřady vrchnostenské i městské. Rozhodnutím 16. srpna 1849 byl vydán řád pro advokáty, jichž počet byl stanoven, a 29. září 1850 zaveden úřad c. k. notářů. Rozhodnutím 9. ledna 1850 byly upraveny všechny úřady finanční. Finanční zemské ředitelství v Brně začalo úřadovati 1. června 1850. Dne 13. října 1849 zřízeno pro Moravu c. k. zemské ředitelství stavební v Brně, jež začalo úřadovati 1. dubna 1850. K poštovnímu ředitelství 5. srpna 1850 připojena správa telegrafu. Dle zákona z 18. března 1850 zřízena v Brně obchodní a průmyslová komora. Rozhodnutím 22. října 1849 byly upraveny také úřady vojenské v Brně.

Všechny tyto úřady byly podřízeny příslušným c. k. ministerstvům ve Vídni.

Změny. Když patentem 31. prosince 1851 byla zrušena v Rakousku ústava, nastaly veliké změny se všemi úřady státními ve všech zemích a tudíž také moravskými v Brně. Změn těch líčiti netřeba, poněvadž se neudržely.¹⁾ Zákonem ze dne 19. května 1868 správa soudní byla odloučena od správy politické a úřady státní upraveny, jak jsou většinou podnes.

Úřady:
politické, R. 1900 byly v Brně dle úředního seznamu tyto úřady státní: Politické: c. k. místodržitelství s oddělením politickým, školním, stavebním, zdravotním a účetním; c. k. policejní ředitelství v Brně; c. k. okr. hejtmanství (pro venkov). Soudní: c. k. vrchní zemský soud pro Moravu a Slezsko s oddělením účetním, c. k. zemský soud a 3 delegované soudy okresní s úřady pomocnými, c. k. desky zemské s úřadem pozemkovým, c. k. vrchní státní návladnictví pro Moravu a Slezsko, c. k. věznice na Cejlu. Novým řádem pro advokáty 1. ledna 1869 počet jich prohlášen neobmezeným. Finanční: c. k. finanční zemské ředitelství s oddělením účetním a s úřady pomocnými (9. května 1850), c. k. evidence katastru pozemkového (při ředitelství), c. k. finanční prokuratura (1. září 1851), c. k. finanční okresní ředitelství v Brně, c. k. sklad tabáku a kolků, c. k. hlavní úřad celní, c. k. finanční stráž, c. k. finanční pokladna zemská v Brně (23. září 1849), c. k. berní administrace přímých daní pro Brno (15. listopadu 1851), c. k. úřad pro přímé daně u hejtmanství, c. k. hlavní úřad berní v Brně, c. k. kontrola cukerní daně, c. k. kontrola lihové daně, c. k. loterní úřad pro Moravu a Slezsko. Pro obchod a průmysl: c. k. poštovní a telegrafní ředitelství pro Moravu a Slezsko s oddělením technickým, účetním a výpomocným; c. k. cejchovní úřad pro Moravu a Slezsko (19. května 1848), c. k. inspektorát pro průmysl, c. k. horní úřad v Brně. **vojenské.** Úřady vojenské: místní velitelství, divise pěšího vojska (2. corps), vojenský soud první instance, části pěších pluků (3., 8.), pluk dragounů (15.), divise dělostřelecká (5.), oddělení zdravotnické (5.), skladiště oděvu (1), vojenská nemocnice (5), voj.

zásobárna, pluk zemské obrany (14.), velitelství domobraneckého okresu č. 13 a c. k. četnictvo.

Sněmům zemským ústavou kroměřížskou ponechán nepatrný obor činnosti a i ten zrušen prohlášením vlády absolutní (1. ledna 1852). Teprve diplomem říjnovým 1860 práva sněmů zemských byla obnovena, ale již patentem 26. února 1861 ztenčena. Sněmu moravskému v Brně postoupena správa vyvazovacího fondu, zemského fondu, mor.-sl. porodnice a nalezince, mor.-sl. nemocnice a blázince, mor.-sl. robotárny a časem (od 1868) správa všech ústavů, na jejichž zřízení přispěli bývalí stavové moravští, nebo které zřídí sněm z peněz zemských. Tak do r. 1900 úřady a ústavy zemské v Brně působily: zemský sněm, zemský výbor s příslušnými úřady, banka hypoteční, zemědělská rada, nemocnice u sv. Anny, porodnice na Obilním trhu, blázinec u Černovic, ústav pro hluchoněmé, ústav pro slepé, ochranná cís. Frant. Josefa pro zanedbanou mládež, zemská robotárna, sady Lužánky s Františkovem a pokusná stanice pro pěstování rostlin u Pisárek.

Politické, národní a sociální převraty v Rakousku r. 1848 způsobily také nový rozvoj vnitřní i vnější města Brna. Zánik řádů stavovských (vrchnostenských) způsobil splynutí města s předměstími. Konstituce vrátila Brnu samosprávu. Dne 6. července 1850 císař schválil prozatímný řád obecní pro kr. hlavní město Brno, dle něhož město splynulo s předměstími v **jednu obec.**¹⁾ S Brnem splynul Špilberk, Švábka, Augustinské území, Malá nová ulice, Červená ulice, Velká nová ulice, Hráze, Josefovský příkop, Josefov, Horní Cejl, Zábřdovice, Radlín, Dolní Cejl, Jircháři, Struha, Křenová, Olomucká, Trnitá (Dornych), Petrova ulice, Reslůvka, Novosady, Silnice, Bělidla (Lackerwiese), Pekařská, Území sv. Anny, Území křížovnické s Úvozem, Staré Brno, Polní ulice a Vídeňka. Komárov s Petrovskou ulicí a Mariacele nebyly připojeny k Brnu. Celá obec Brno tvoří jediný politický okres, jenž byl podřízen bezprostředně krajskému presidentovi, ale po

¹⁾ Podrobně Ch. d'Elvert XIII. str. 33.—61. Týž ve spise: Neu Brünn str. 180—281 a spis Prov. Gemeindeordnung für die Landeshauptstadt Brünn 1850.

Sněm
zemský.

Ústavy
zemské.

Rozvoj
Brna.

Město
splynulo
s předměstími.

Obec.

jeho zrušení 13. března 1855 přímo místodržiteli. Obec ve všech věcech je zastupována obecním výborem a městskou radou, již v čele stojí starosta. Výbor 48členný byl volen na 3 léta od celé obce čili od měšťanstva, které dle daní dělilo se na tři volební sbory, z nichž každý volil 16 členů výboru. Členové výboru konali úřad svůj zadarmo a ročně třetina jich odstupovala. Starostu volil výbor ze svého středu na 3 léta, ale císař jej potvrzoval. Za konání úřadu starosta dostával plat. Výbor volil také místostarostu a 9 obecních radních, kteří za práci dostávali plat. Starosta, místostarosta a 9 radních tvořili **městskou radu** (11 členů).

Celá obec dělí se na čtyři okresy. První (I.) tvoří vnitřní město a Špilberk. Druhý (II.): Švábka, Augustinské území, Malá nová ulice, Velká nová ulice, Hráze, Josefůvský příkop, Josefův, Horní Cejl, Zábrdovice, Radlín, Dolní Cejl a Jircháři až k viaduktu dráhy státní. Třetí (III.): Struha, Křenová, Trnitá (Dornych), Petrova ulice, Reslůvka, Novosady, Silnice, Bělidla, Pekařská, Území sv. Anny, Území křižovnické s Úvozem (bez Hlinek) a Vídeňka. Čtvrtý (IV.): Staré Brno a Hlinky. Každému okresu zůstane jeho jmění celé: věci movité i nemovité, všechna práva, poplatky, důchody, příjmy a výsady, jakých požívá i jakých budoucně nabude. Tak zůstaly Starému Brnu 3 staré trhy, jež císař 20. října 1849 rozšířil ze 4 na 8 dní (3 trhy 8denní). Naproti tomu všechny příjmy, které na potřeby celé obce zavedeny budou, zůstanou majetkem celé obce. Zájmy jednotlivých okresů budou zastupovati výbory okresové, jež si zvolí oprávnění voličové jednotlivých okresů. První okres volí výbor 18členný, ostatní jen 9členný. Každý výbor okresový ze sebe volí okresového představeného (starostu) a jeho zástupce, kteří dostávají plat, ale ostatní členové nikoliv.

Velké obci připadlo: I. ve vlastní působnosti: 1. spravovati obecní jmění, 2. vykonávati moc policejní (čištění ulic, dláždění, osvětlování, kanalisace, mosty, studny, vodovod, zdravotnictví, hasiči, trhy, stavby, silnice, míry, váhy atd.), 3. péče o chudé, 4. místní nemocnice, 5. udíleti právo měšťanské, 6. vésti dozor nad úřady a ústavy městskými; II. v působnosti přenesené: 1. oznamovati zákony, 2. vybírat daně, 3. konskripcie

a odvod vojenský, 4. ubytování vojska, 5. dávati právo domovské, 6. povolovati sňatky, 7. postrk, 8. vykonávati rozkazy zeměpanské, 9. povolovati živnosti a obchod, 10. péče o národní školství a 11. právo patronátní. Tyto práce vykonává: starosta, jeho zástupce a 9 obecních radů čili **městská rada** s potřebným úřednictvem, které má stálý plat a je jmenováno doživotně. Starosta má právo choditi také do schůze výborů okresových, může tam mluvit, ale nemá práva hlasovati.

Dle těch zásad volby výboru obecního a výborův okresových byly vykonány ještě r. 1850. Dne 29. prosince 1850 ustavil se výbor obecní, jenž měl $16 \times 3 = 48$ členů. Ti zvolili užší výbor, jenž měl vykonati práce přípravné k nastoupení nové rady; zatím úřadovaly úřady staré ve městě i v předměstích. Dne 11. května 1851 byl zvolen starosta (rada vrchního zemského soudu Antonín Haberler) a místostarosta (Jos. Herlth); dne 15. a 22. května 9 městských radův. Dne 10. července 1851 počala úřadovati **městská rada brněnská**. Dnem 1. července 1852 přestala moc všech dřívějších úřadů v předměstích. Celé Brno bylo rozděleno na 4 čtvrti městské a 17 předměstských čili na 21 čtvrtí městských, v nichž byli ustanoveni čtvrtí (Viertelmeister) s dvěma zástupci jakožto výkonný a dozorčí orgán podřízený výboru okresovému a městské radě. Staletý rozdíl mezi městem a předměstím zmizel. V oboru správním předměstí splynula s městem. V oboru soudním město i bývalá předměstí byla podřízena úřadům státním.

Splynutím získali také židé. Z města byli vypuzeni r. 1454, ale na předměstích (na Křenové) byli trpěni. Rok 1848 přinesl svobodu také jim. Již r. 1852 jako náboženská obec vystavěli si chrám v ulici Chrámové a založili hřbitov u Juliánova.

Vnitřní splynutí musilo nutně přivoditi také zevní splynutí města s předměstími. Rozhodnutí císaře Ferdinanda z 5. srpna 1847 o rozšíření Brna bylo vykonáno znenáhla. Již r. 1848 byla zbořena zevní brána Brněnská, by se poskytla práce nezaměstnanému dělnictvu, a otevřena brána Hacklova pro povozy ze Švábky a z Malé nové ulice. Dne 25. prosince 1852 císař František Josef rozhodl, aby Brno přestalo býti městem vojenským a zavrženým, jen Špilberk aby zůstal citadelou (pevnůst-

kou). Tím dlouhý spor o pozemky fortifikační byl rozhodnut ve prospěch města. Výbor prvního okresu (Dr. Jos. Stella) se nabídl, že provede rozšíření Brna dle schváleného plánu.

Místodržitel hrabě Alois Lažanský (1849—1860) postavil se 8. srpna 1853 v čelo regulační komise a účinně ji podpořoval, jak podnes hlásá náměstí po něm pojmenované a pomník na levé straně chrámu sv. Tomáše (1901). Byla zbořena také vnitřní brána Brněnská s několika sousedními budovami (1852), městská suširna sladu (1853), rožní dům dvouposchodový v ulici Brněnské a trojí zeď městská se všemi kůlnami. Na získaném místě výbor prvního okresu postavil (1853—1855) nádherný městský dům (Stadthof) u Františkova za 300.000 zl. k. m. z nichž 180.000 si vypůjčil na panství Kuřím, Křížinkov a Vohančice. Okolí městského domu celé bylo regulováno, čím nejvíce získala Pekařská ulice.

Ministerstvo vnitra 22. ledna 1853 nařídilo, by ze zdravotních a policejních důvodů část fortifikačních pozemků mezi městem a předměstími zůstala nezastavěna, kteréž nařízení vyvolalo dlouhé vyjednávání a na nějakou dobu zastavilo další regulování. Dne 29. května 1855 císař povolil, by před branou Hacklovou postavila se technika a evang. kostel i škola. Teprve r. 1856 obvod pevnosti špilberské byl náležitě vymezen a pozemky fortifikační rozhodnutím místodržitelství dne 26. února 1856 přiřknuty výboru I. okresu (vnitřní město). Obecní výbor protestoval, ale marně. Rozhodnutím m.-sl. zem. general. velitelství dne 28. října 1859 pozemky fortifikační kolem Brna byly vydány výboru I. okresu. Místodržitel Lažanský hned 29. října 1859 vyzval výbor I. okresu, by zbořil bránu Veselou a baštu třetí na konci ulice Jesuitské, na které byla zahrada voj. velitele. To v zimě 1859—60 bylo provedeno. Tehdejší voj. velitel v Brně arcikníže Karel Ferdinand (1859—66) podporoval rozvoj Brna neméně horlivě jako místodržitel Lažanský; proto odstraňování hradeb prováděno rychle.

Také nástupcové Lažanského, místodržitel hrabě Chorinsky (26. listopadu 1860 až 21. května 1862) a svob. pán Poche (21. května 1862 až 20. září 1870), přáli rozvoji Brna, po němž po obnovení konstituce r. 1860 nastala také větší svo-

boda.¹⁾ Již r. 1861 byla zbořena brána Hacklova s I. baštou na budovu pro c. k. něm. gymnasium, II. bašta. Nová brána jakož i zeď hradební od Nové brány k Jesuitům. Bašta VII. pod Františkem byla spojena cestou s malou Pekařskou ulicí. Vojenská pekárna se skladištěm od brány Veselé byla přeložena na konec Malé nové ulice, kde za ni obec 1861 na svém poli vystavěla novou. Výbor I. okresu měl zhotoviti plán, jak upotřebí fortifikačních pozemků. O plán měl se dohodnouti s obecním výborem. Místodržitel hrabě Chorinsky, jenž podporoval větší sjednocení a užší splnutí výborů okresových s výborem obecním, svěřil vedení toho dohodnutí starostovi Ch. d'Elvertovi (16. června 1861 až 30. června 1864).

Zatím rozhodnutím císařovým dne 12. září 1862 obvod pro pevnůstku Špilberk byl ještě zmenšen, čím získala obec, která od r. 1861 pusté okolí citadely pilně vysazovala. Příčiněním starostovým stala se dohoda mezi výborem I. okresu a výborem obecním dne 19. prosince 1862 o regulační plán pro Brno, jež místodržitelství schválilo 21. dubna 1863 a dle něhož stavit se v Brně podnes.²⁾ Výbor I. okresu, jenž podržel všechno jmění král. města Brna, měl regulaci provésti; ale vzpíral se chtěje, by ji provedla celá obec. Místodržitelství ujalo se obce proti výboru I. okresu a 3. srpna 1864 rozhodlo, by správa obecního jmění přešla z rukou výboru I. okresu do rukou celé obce. Pak už regulováno rychle a prodávána stavební místa. Zatím stát už postavil techniku (1860) a gymnasium (1862) a evang. obec chrám a školu (1863—67).

Za starosty Alfreda Skene (30. června 1864 až 22. května 1866) byla zbořena brána Ferdinandova s příslušnými budovami (1864). V Brně zbyla jen bývalá městská brána Měninská, která už dávno byla proměněna v průchodní dům, jenž stojí podnes. R. 1865 byl prodán mlýn (Lamplův) na struze Svratky pod Františkem a upravena třída Skeneho od ulice Ferdinandovy až k Silniční. Vojenské skladiště ženijní pod Špilberkem u bývalé brány Hacklovy, kostel sv. Mikuláše na Velkém náměstí a hrobníkův domek u bývalého hřbitůvka pod Špil-

¹⁾ Gemeinde-Statut für die k. Landeshauptstadt Brünn. Brünn 1863.

²⁾ Podrobně o tom d'Elvert ve spise Neu-Brünn str. 33—84.

Brána
Brněnská
zbořena.

Pozemky
fortifikační
dány Brnu.

Hradby
zbořeny.

Chr.
d'Elvert.

Regulační
plán.

A. Skene.

Třída
Skeneho.

berkem (nyní bednářství) byly postoupeny obci, zač ona vystavěla pod Špilberkem v upravené Eliščině třídě budovu pro c. k. ženíjní ředitelství (1864/5). Také byla upravena Nová ulice. Sady městské dány ve správu osvědčenému zahradníku Šebánkovi (1865—70). Za starosty Dra Karla Giskry (1. července 1866 až 30. prosince 1867) regulace na čas byla zastavena v pádem Prusů (12. července 1866), na něž Brno za dva měsíce vydalo 229.000 zl. a bylo stíženo choleroou. Po válce v l. 1866—67 byla upravována třída Nádražní (Bahnring) od bývalé brány Ferdinandovy po bývalou bránu Novou, kde bašta č. 4 byla zbořena a prodána (1 sáh za 35 zl.) Doretovi, majiteli parního mlýna, jenž tam vystavěl velikou budovu. Také byla upravena ulice Hradební (Baštovní) od ulice Koblížné po Jesuitskou a prostranství od kostela sv. Tomáše k technice jakož i v okolí evangelického kostela směrem k ulici Údolní a Hřbitovní (Obilní trh 1867—1877). Na rybníce Hutterově upraven trh na dřevo (1867—1900). Na Nové ulici vystavena budova pro oděvní komisi (1867).

Za starosty Dra Rud. Otta (1855—61 a 26. ledna 1868 až 23. ledna 1870) byly upraveny ulice Novobranská (schodiště od Křenové), Nádražní třída, Švédská ulice, Studentská, upraveny silnice na prostranství od sv. Tomáše k ulici Údolní a zřízen trh na maso na prostranství za Údolní ulicí (od r. 1877 trh Obilní). Zjednáno spojení státního nádraží s rosickým (zal. 1853), při čemž upravena Trnitá, Reslávka a Plotní ulice. Také umožněna Ottova ulice (nyní Soudní) pro spojení Cejlu s Josefovem.

Za opětného starostování Chr. d'Elverta (27. února 1870 až 31. března 1876) dokonána úprava ulice Novobranské, Pilgramovy, upravena ulice Františka Josefa, Josefov, Cejl, Stromořadí (alejová ulice), část ulice Antonínské, Augustinské, Kasárenské, Mondscheinovy, struhy Svatky a ulice Pisárecké (Hlinky) Na Velkém náměstí zbořen chrám sv. Mikuláše i s městskou váhou (1870). Pro obec zakoupen starý zemský dům (r. 1874 za 170.000 zl.). Největší zásluhy získal si d'Elvert o městské sady, jež byly svěřeny zahradníku Karlu Jelínkovi (1871—86). Byly upraveny sady na Kiosku, koliště Františkovo (po arciv. Frant. Karlovi), Karlovo (po arciv. Karlu Ferdinandovi), Terezino (po Terezii, chotí arciv. Karla Ferd.) a sady na Špil-

Třída
Eliščina.

Sady.

K. Giskra.

Vpád
Prusů.
Cholera.
Nádražní
třída.

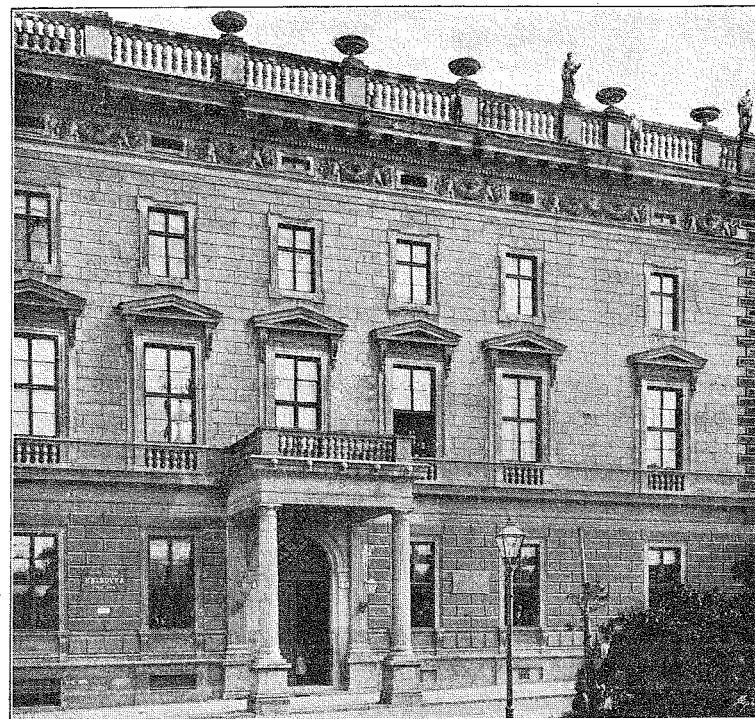
R. Otto.

Ulice
upraveny.Chr.
d'Elvert.Sady
městské.

berku. Ostatní pozemky fortifikační byly už zastavěny a vznikly na nich: Eliščina třída, Eliščino náměstí, Joštova třída, Studentská ulice, Radvitova ulice, Radvitovo náměstí, Herlthova ulice, Švédská, Deblínova, Schrammova třída, Císařská třída.

Nové
ulice.

Zemské museum.

Obr. 56. Besední dům.

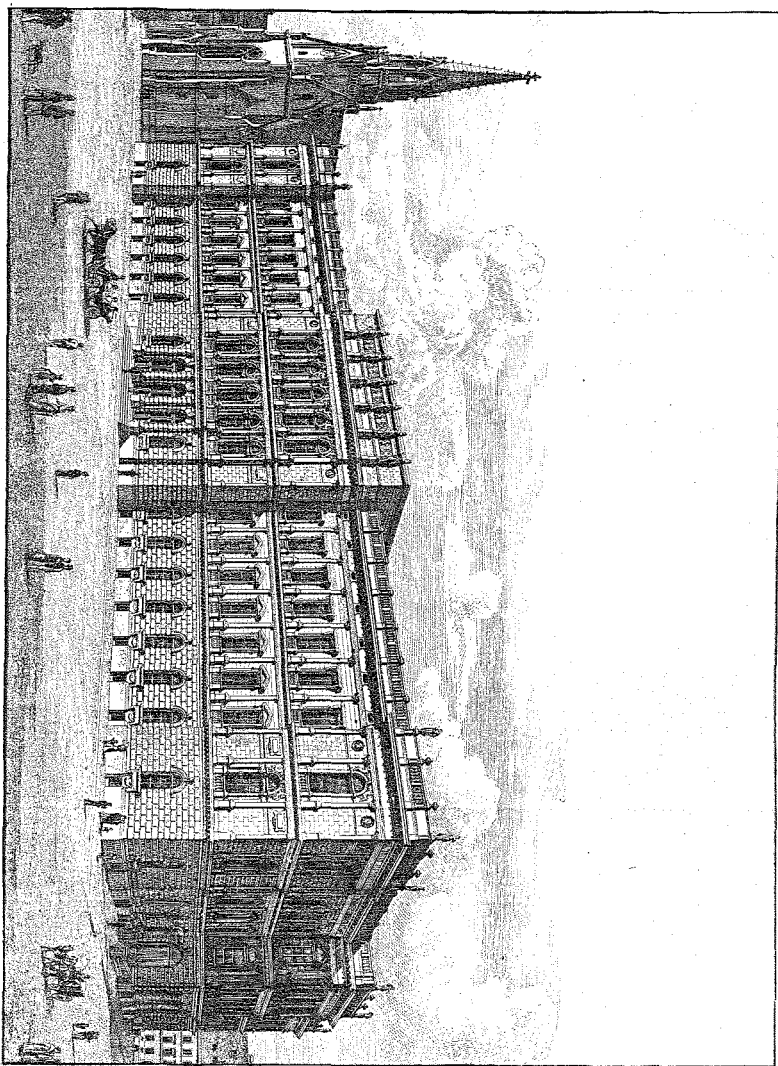
Ovocná ulice, Hradební, Jízdárenská, Sonnenfelsova, Novobranská, Pilgramova, Nádražní třída, Skenova třída, Pod Františkem (Felsengasse), Kopeční ulice, Školní a Studniční ulice. Tehdy počato také s okrašlováním okolí brněnského: Pisárek, Kamenného Mlýna, Kraví hory a j.

Okolí.

V Brně byly vystavěny mnohé pěkné budovy veřejné i soukromé: dům Kellerův naproti místodržitelství (1870), Besední dům (1872, obr. 56.), Pražákův palác (1872), Kounicův palác (1873),

Pěkné
budovy.

průmyslové museum (1874), budova pro úřady celní (1876), zemský dům (1875—8, obr. 57.), poštovní budova (1876), uč. ústav (něm. 1873, český 1878) a j.

Obr. 57. Nový zemský dům I.

Zemské museum.

K. van der Strass.

Za starosty Dra Karla van der Strasse (2. dubna 1876 až 29. května 1880) z důvodů finančních upravování a okraš-

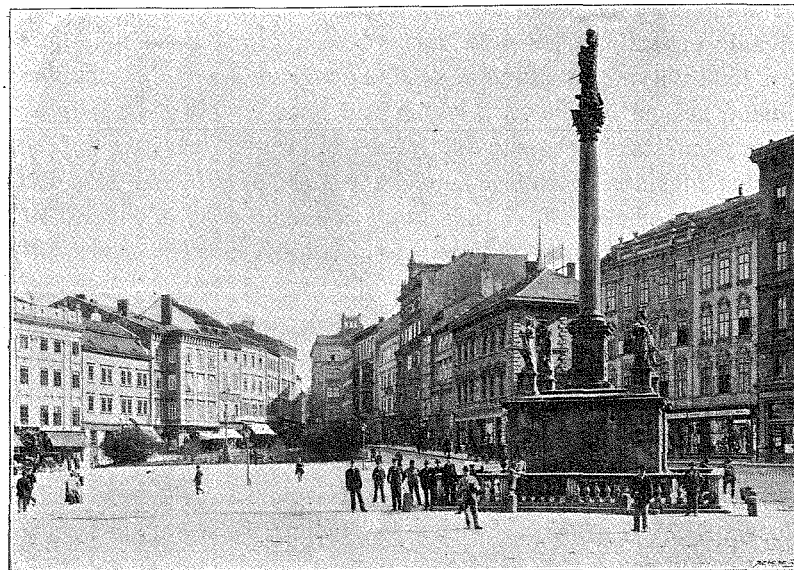
lování Brna poněkud ochablo. Jen překlenuta část Ponávky, zřízeny jatky s trhem na maso na Křenové u Svitavy (1877) a zakoupeny erární budovy v Solniční ulici, jichž větší část byla rozprodána soukromníkům.

Jatky.

Úprava, rozšíření a okrašlení Brna nejvíce zdokonaleno za starosty Gustava Winterhollera (8. července 1880 až

G. Winterholler.

Zemské museum.

Obr. 58. Velké náměstí r. 1880.

29. července 1894) a Dra Augusta šl. Wiesera (5. srpna 1894—1916). V čase poměrně krátkém město rozšířilo se ve všech směrech, na některých stranách až k hranicím sousedních obcí Žabovřesk, Králova Pole, Husovic, Židenic, Černovic, Komárova, Horních Heršic, Hohonic, Lískovce, Kohoutovic, Jundrova a Kamenného Mlýna. V Brně vzniklo mnoho nových budov a ulic, ba celé čtvrti městské, v nichž při nových budovách šetří se nejen potřeb a pohodlí obyvatelstva, nýbrž i pěkné úpravy vnitřní a zevní. Z Velkého náměstí stráž voj. r. 1881 byla přeložena do kasáren jezuitských, budova strážní a ohyzdné domky kramářské

A. šl. Wieser.

Okrašlování města.

byly zbořeny (1881—85) a náměstí upraveno (obr. 58. a 59.). Kostelní ulicí zjednáno spojení s náměstím Lažanského (1900). Dne 13. dubna 1896 vymoženo osvobození od daní a přírážek na 18 let pro 429 domů v obvodu bývalého vnitřního města, které byly většinou znova vystavěny. Následkem toho již vystavěno bylo mnoho nových domů ve všech ulicích.¹⁾ Bylo postaveno městské divadlo a okolí jeho upraveno (1882, obr. 60.). Staré divadlo na Zelném trhu vyhořelo r. 1870 a postaveno prozatímně ve třídě Joštově naproti zemskému domu (1871—1882). České divadlo prozatím zřízeno 1881 ve velké dvoraně Besedního domu a r. 1884 v nynější budově od spolku soukromého. Byly postaveny mnohé krásné budovy školní od obce i státu a budovy pro ústavy městské, zemské, státní i soukromé, jež jsou ozdobou města: měšťanská škola chlapecká v Eliščině třídě (1881), dívčí v Jakubské ulici (1889), fara v Jakubské ulici (1900), německý dům (1891), české gymnasium (1884), něm. škola průmyslová (1891), hypoteční banka (1898), škola v Čechyňské ulici (1888), škola v Pisárecké ulici (1886), opatrovna pro měšťany tamže (1885), něm. škola obchodní (1898), Vesna (1897), česká škola průmyslová (1901). V sadech, jež od r. 1886 spravoval F. Malý, byly zřízeny některé pomníky a pomníčky: Schillerův (1888), Studentům (1895), Grillparzerův (1892), Winterhollerův (1895) a Josefa II. (1892) na kolištích, d'Elvertův v sadech na Špilberku (1884), Josefa II. v Lužánkách (1888) a roku 1887 opraven obelisk na Františkově.

Kolem Brna i bývalých předměstí vznikly celé nové čtvrti městské s četnými ulicemi. Za Švábku a Malou novou ulicí na pozemcích bývalých dvorů městského a tomášského vznikla nejzdravější a nejkrásnější část se širokými ulicemi: Údolní ulice, Obilní trh, Falkensteinerova ulice, Augustinská, Veverčí, Siroťčinská, Drascheova, Tivoli, Šturmová, Lichtenauerova, Giskrova, Pekárenská, Haberlerova, Antonínská, Cihlářská. Kolem Nové ulice: Reicheltova, Kafkova, Lösslova, Mundyho, Axmannova, Hraniční, U červeného mlýna, Rybniční ulice, Herringova, d'Elvertova, Lužánecká. Kolem rybníku Hutterova: Schmerlin-

¹⁾ Podrobný seznam ve spise: Die Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Brünn 1896 str. 259—262.

gova třída, Van der Strassova, Linhartova, Grünnova, Hasnerova, Winterhollerovo náměstí, Mostecká ulice, Hutterova, Sadová, Beischlägerova. V Černých polích: Černopolní, Gutenbergova, Goldhannova, Gabelsbergova, Bednářská, Vranovská, Frömmlova, Svitavská, Loutní ulice. Kolem Cejlu a Josefova: Zábrdovická, Lazaretská, Přadlácká, Jusova, Hvězdná¹⁾, Soudní

Zemské museum.

Obr. 59. Velké náměstí 1880.

(Ottova), Blativá, Příční, Ottova (překlenutá Ponávka), Offermannova, Valchářská, Radlín, Barvířská, Hauptova. Kolem struhy Svitavy: Staffova, Špitálka, U hráze, Körnerova ulice, Vaňkova (Wanieck), Ritschlova, Mezi Křenovou a Trnitou: U masného trhu, Hoffova ulice. Mezi Trnitou a Starým Brnem: Široká ulice,

¹⁾ Vznikla r. 1876. Na pojmenování její bylo učiněno mnoho návrhů, o čem v městské registratuře je mnoho popsaných archův, ale nikde nestojí, proč nazvána Sterngasse. Poněvadž mezi návrhy jeden byl na Himmeltgasse, soudím, že sluje Hvězdná, jelikož byla poslední a před ní rozkládala se volná obloha. Po brněnském malíři Sternovi nenazvána.

Arnoldova, Plotní, Desátková, Zvoniční²⁾, Kapustová, Rosická, U severní dráhy. Kolem Vávrovy (Silniční) ulice: Gomperzova ulice, Náplavní, Janovicova, Svratecká. Kolem Vídeňky: Příkopní ulice, Vinohradská ulice. Na Starém Brně: U řečiště, Na nivách, Pivovarská ulice, Špilberská ulice. Úvoz upraven 1900 a nazván Reinerovou třídou. K a m e n n ý M l ý n před Kraví horou v úžlabině na Svatce, který patřival k Žabovřeskám, r. 1898 stal se samostatnou obcí s 235 obyvateli. Za Úvozem vznikla úřednická vilová čtvrť, v které seskupeny byly ulice: Lessingova, Schillerova, Uhlandova, Rückertova, Goetheova a Lenauova (1900). Za starosty Wiesera město Brno vzrostlo na **veleměsto**.

Veleměsto.

Vnitřní
rozvoj.

S rozvojem vnějším musil postupovati také rozvoj v n i t ř n í. Městská rada od nastoupení svého r. 1851 horlivě plnila povinnost svou v oboru vlastní působnosti i přenesené. K vykonávání moci policejní zřídila městskou stráž. Do r. 1866 byla na radnici policejní stráž vojenská, která byla podřízena c. k. policejnímu ředitelství a obci sloužila jen po svolení policejního ředitele, ač obec na její vydržování platila tři čtvrti potřeb. R. 1866 odešla do Vídně a místo ní byla zřízena civilní stráž policejní. Po rozhodnutí ze dne 10. ledna 1868 byla v Brně městská policie i státní. Obor jejich působnosti byl přesně vyměřen. Kasárna policejní v Solniční ulici byla zrušena a proměněna ve školu. R. 1864 byla zřízena městská stráž hasičská, k níž 1. července 1867 přibyla stráž dobrovolných hasičů. R. 1872 po celém městě zaveden v o d o v o d. Starý vodovod u Lamplova mlýna pod Františkovem hnal denně 25—30.000 věder nečisté vody ze struhy Svatky do nádržky na Františkově, kde se voda trochu pročistila a rozváděla do 8 kašen a 33 stojanů postavených na náměstích a ulicích. Pítnou vodu poskytovaly studny obecní a soukromé. Do některých studní už od 16. st. zavedena voda pramenitá od Králova Pole (sv. Antonička). R. 1860 obec zakoupila Kamenný mlýn s jezem za 66.375 zl., by získala čistší vodu, ale málo to prospělo. Proto dne 16. června 1869 městská rada učinila smlouvu s podnikatelstvem o nový vodovod, jenž čerpá vodu ze Svatky nad Kamenným mlýnem, v Pisárkách ji čistí a žene do města 150—200.000 věder čisté vody, která se také

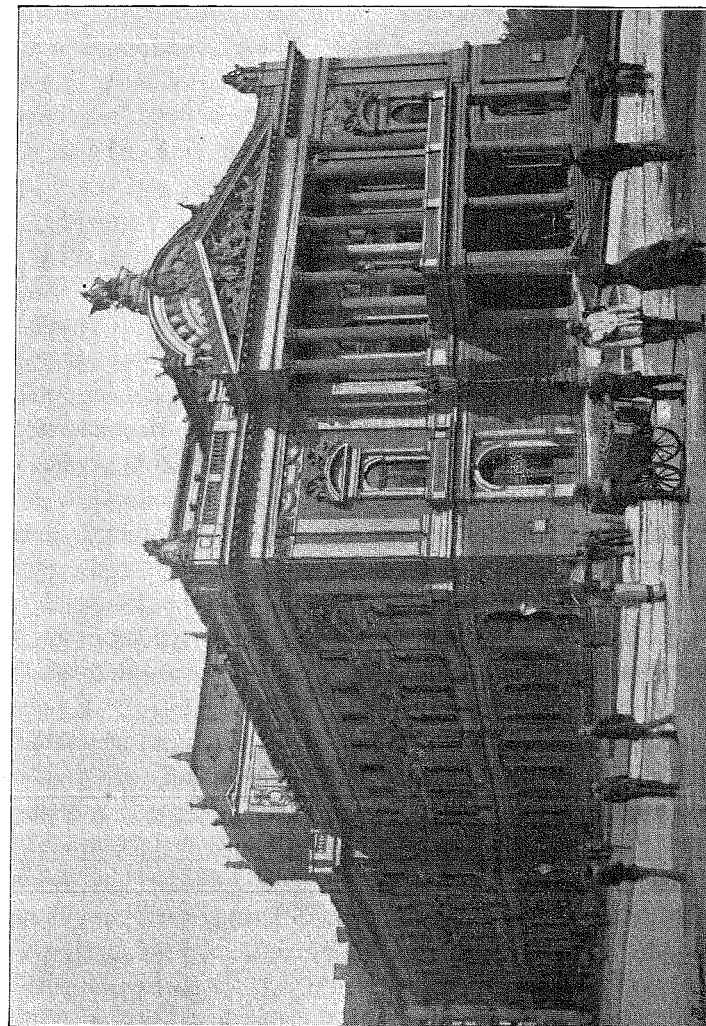
Městská
policie.

Hasiči.

Vodovod.

²⁾ Stávala tam zvonice pro obec Reslůvku.

pila, ale vody pramenité nenahrazovala. Od 1. ledna 1902 převzala vodovod obec. Na svahu Žlutého kopce a na Špilberku jsou velké nádržky pro vodovod. Od zřízení vodovodu 1872 zavedeno

Zemské museum.

Obr. 60. Městské divadlo.

v Brně také kropení ulic. Rovněž dlažba a silnice v dobrém udržují se stavu. Velikého nákladu vyžadovalo kanalisování města. Do r. 1850 kanalisace byla jen ve městě. Jedna stoka

ústila pod branou Židovskou do struhy Svatky naproti továrně Offermannově, druhá vedle Nové brány do Ponávky na Cejlu a třetí kolem místodržitelství k Cejlu do Ponávky. Nyní jsou stoky ve všech ulicích a ústí do Svatky, Svitavy a do jejich struh. Také zdokonaleno osvětlování města. R. 1846 bylo zavedeno v Brně plynové osvětlení, ale plamenů r. 1848 bylo jen 1500, r. 1888 již 35.000 a r. 1900 obec dodávala již i světlo elektrické, které ovšem pro drahotu obecně zavedeno nebylo. Od té doby projíždí ulice brněnské také elektrická dráha.

Osvětlování.

Elektrifika.

Péče o chudé.

Nejvíce vydala obec na zdokonalení zdravotnictví, na ústavy dobročinné a na školy. Do splnutí města s předměstími pečovaly o chudé a jiné nešťastníky jejich vrchnosti, farní úřady a také spolky. R. 1850 připadla péče o chudé obci. Do r. 1866 vykonával tu povinnost dobročinný spolek mužů (roku 1813), ženský spolek sv. Josefa (r. 1849) a spolek sv. Vincence (r. 1849). Po rozhodnutí místodržitelství ze dne 15. října 1866 pečuje o chudé komise chudinská, na kterou přešlo jmění dobročinného spolku mužského. Ta se dělí na 4 okresy a 21 chudinských komisí čtvrtních, jež řídí čtvrtní a otcové chudých. Farář katolický ve své farnosti, když do komise přijde, je předsedou; farář evangelický a předseda náb. obce židovské chudé ku podpoře jen doporučují. R. 1870 bylo jim pečovat o chudé, o chudobinec na Cejlu (č. 73), o dvě opatrovny pro děti (na Novosadech a na ulici Köffillerově [bývala na Cejlu]). Pak pečovala ještě o asyl pro bezbytné (Černá pole), pro nezaměstnané (Kamenný mlýn) a o jesle pro nemluvíčata. Obec 27. října 1862 přejala také opatrovnu pro zchudlé měšťany (z r. 1840—45), pro něž r. 1885 vystavěla nádhernou budovu v Pisárecké ulici (zaopatření a 40 kr. denně). Dne 20. ledna 1864 přejala do vlastní správy také chorobinec u sv. Štěpána (pro nevyhojitelné chudé). R. 1850 na oslavu narozenin císařových založen fond pro sirotky, jenž 31. ledna 1864 přešel ve správu obce. Sirotci byli chováni u soukromníků. R. 1870 rodák brněnský, majitel dolů, rytíř Jindřich Drasche věnoval rodné obci 20.000 zl. na dobročinný účel, což bylo podnětem, že obec r. 1872 vystavěla sirotčinec pro chlapce za dvorem tomášským. Sirotčinci dostalo se mnohých odkazů, největších od Val. Falkensteina († 1884)

Sirotčinec.

a od MUDr. Josefa Linharta († 1886). Pro děvčata r. 1884 byl zřízen sirotčinec v Kuřímě. Kromě toho trvá fond sirotčí, z něhož vydrží se někteří sirotci u soukromníků. Když Čechové r. 1881 zřídili si školku mateřskou na posílení školy národní, tedy působením starosty Winterhollera a majora-auditora Adolfa Beischlägra téhož roku byly zařízeny mateřské školky německé pro 3—6leté děti, jichž od obce do r. 1900 zřízeno 18. České školky mateřské počtem 11 musela vydržovati brněnská Matice školská. Na oslavu 40letého panování císaře Františka Josefa za návštěvy jeho v Brně 28. června 1892 položen základ pro všeobecnou opatrovnu všech chudých příslušníků brněnských na konci Giskrovy třídy, kam převezen byl také chorobinec od sv. Štěpána, jenž splýnul s opatrovnou (1893). U sv. Štěpána byla zřízena útulna pro dívky. Českou útulnu pro dívky musel vydržovati soukromý spolek. Kromě obce pečuje o chudé několik spolků soukromých.¹⁾

Školky.

Chudobinec.

Zdravotnictví.

V ohledu zdravotním obec vydržovala několik lékařův a hojný počet jiných potřebných osob. R. 1888 zřídila na Červeném kopci nemocnici pro stížené nemocí nakažlivou, Tuto nemocnici epidemickou r. 1895 převzala do správy země. R. 1885 utvořila se v Brně dobrovolná stanice ochranná, která působí velmi blahodárně (v ulici Sonnenfelsově). Pro celé Brno r. 1883 byl zřízen ústřední hřbitov za Vídeňkou; avšak židé nechtěli se sloučiti s křesťany a podrželi hřbitov vlastní za Olomouckou ulicí.

Hřbitovy.

Největší náklad vedla obec na německé školy. Když splýnulo město s předměstími, připadla městu péče nejen o školu hlavní u sv. Jakuba (3třídní), nýbrž také o farní na Nové ulici (2třídní), na Dolním Cejlu (2tř.), v Zábrdovicích (2tř.), na Křenové (3tř.), na Novosadech (2tř.), na Bělidlech (2tř.) a na Starém Brně (2tř.). Bylo 8 škol s 3500 dětmi a 22 učiteli. Kromě těch byla v Brně dívčí škola (3tř.) u uršulinek, evang. škola a c. k. norm. škola. Dne 22. března 1853 bylo školství obecní reorganizováno: školy u sv. Jakuba, na Nové ulici, na Křenové, na Bělidlech a na Starém Brně proměněny ve 4třídní hlavní školy farní

Školství.

Školy obecné.

¹⁾ Podrobný výpočet ve spise: Adress-Buch von Brünn und den Vororten, jež od 1898 vydává knihkupec K. Winkler.

a všechny ostatní ve třídní školy farní. Plat učitelům byl upraven. R. 1863 byla zřízena škola dívčí na Josefově. Zato česká škola v Zábrdovicích r. 1864 byla zrušena: brněnské děti byly přiděleny na Josefov a na Cejl; venkovské z Husovic, Židenic a z Juliánova byly odkázány domů, kde pro ně byly zřízeny školy české. R. 1864 byla zřízena škola pro chlapce v Cyrilské ulici a r. 1866 škola dívčí u sv. Jakuba. Chlapecká byla přeložena do policejní kasárny v Solniční ulici. R. 1867 bylo upraveno vyučování industriální na školách. Dne 1. října 1868 byla zřízena vyšší dívčí (měšťanská) škola v Eliščině třídě, pro niž 1869 vystavěna budova v ulici Deblínově na kolišti. K ní 17. září 1870 byla připojena c. k. vzorná škola pro dívky čili c. k. pedagogium ženské, první to v Rakousku. Tehdy už byly dívčí školy: u sv. Jakuba, na Josefově a na Křenové; chlapecké: v Solniční ulici, na Nové ulici, na Cejlu a v Čechyňské ulici; pro chlapce i pro děvčata: na Starém Brně, na Bělidlech (Školní ulice) a na Novosadech = 11 škol.

Neobyčejný rozvoj škol v Brně nastal, když 14. května 1869 byl vydán říšský zákon, kterým škola byla vyňata z moci církve a podřízena státu. Potom vedle škol obecných (1—7tř.) byly zřizovány také školy měšťanské (3tř.). R. 1900 byly v Brně: měšťanská i obecná škola chlapecká kor. prince Rudolfa v Eliščině třídě, měšť. škola pro chlapce císaře Frant. Josefa v Čechyňské ulici, měšťanská škola s obecnou pro chlapce v ulici Veveří a měšťanská i obecná pro chlapce na Cejlu (4). Dívčí školy měšťanské: vyšší dívčí v Deblínově ulici, měšťanská s obecnou kor. princezny Štěpánky v Jakubské ulici, měšťanská císaře Františka Josefa v Čechyňské ulici, měšťanská škola v Pisárecké ulici a měšťanská škola na Josefově (5). Obecné školy chlapecké: v Hradební ulici, na Nové ulici, na Vranovské ulici, na Křenové, v Čechyňské ulici, na Novosadech, v Pisárecké ulici a na Vídeňce (8 + 3 = 11); dívčí: v Solniční ulici, na Veveří ulici, na Vranovské, v Příční ulici I., v Příční ulici II., v Čechyňské ulici a v Pisárecké (7 + 1 = 8).

Po tuhém odporu a vzdoru obec byla přinucena za místodržitele sv. p. Karla Korb-Weidenheima (1880—1881) roku 1881—2 zříditi první českou školu pro chlapce i pro dívky

na Josefově (nyní Náměstí 28. října a v ulici Hutterově).¹⁾ Ministerstvo nařídilo r. 1883—4 zříditi českou školu na Křenové (Čechyňská ulice) a r. 1886—7 třetí českou školu obecní na Starém Brně. Zároveň rozhodnuto 15. května 1886, by rozmnožování českých škol v Brně budoucně dále se jen dle § 12. zem. zákona mor. 1870, že totiž škola, která po pět let větší část tříd musila rozdělit v oddělení (paralelky), má být rozdělena ve dvě školy samostatné. Dle toho zákona vynuceno rozdělení chlapecké školy na Winterhollerově náměstí i dívčí v ulici Hutterově a zřízeny škola chlapecká v Giskrově třídě (1898), kam přešla také škola dívčí (1900). Měli jsme tedy české školy obecné: 2 chlapecké, 2 dívčí a 2 pro chlapce i pro děvčata = 6 škol. Kromě obecních bylo v Brně několik soukromých škol národních.²⁾ Vedle škol obecních o b e c platila ještě na něm. státní reálku, na něm. zemskou reálku, na něm. dívčí pedagogium, na něm. školu průmyslovou, na něm. školu obchodní, na něm. pokračovací školy průmyslové i obchodní a na některé soukromé školy německé.

Náklad na školy, na úřady a ústavy obecní byl ohromný. Správa obce brněnské r. 1851 stála 101.123 zl., ale r. 1900 již 728.929 korun. Veškeré vydání obce r. 1900 (správa, obecní majetek, místní policie, dobročinné ústavy, školy, vojenství, sčítání lidu, veřejná bezpečnost, mimořádné vydání) 3,717.959 K. Veškerý příjem 3,529.174 K. Nekryto 188.785 K.³⁾ Příjmy obce tvořil: majetek nemovitý (úřední budovy, školy, městské ústavy, městské domy, kasárny, domy dobročinných fondů, pozemky městského dvora (staré cvičiště) a zemský statek Kuřím-Vohančice.⁴⁾ R. 1895 majetek nemovitý byl pojištěn na 2,442.612 zl., ale skutečná cena byla větší. R. 1900 pro ekvivalent oceněno jmění nemovité na 3,372.310 K 98 h.

Poněvadž příjmy z tohoto majetku na vydání nestačí, připlácejí poplatníci: 1. staré 3 činžovní krejčary (17. listopadu 1851 druhý, 20. října 1853 třetí), které 3 kr. konvenční rov-

¹⁾ Podrobně vylíčeno ve spise: Zápas o české školy v hlav. městě Moravy. V Brně 1888.

²⁾ Podrobně: Adressbuch 1900.

³⁾ Gemeinde-Verwaltung 1900 str. 80 atd.

⁴⁾ Podrobný výpočet: Gemeinde-Verwaltung 1896 str. 62—65.

Vydání
obecní.

Příjmy.

Přirážky
obecní.

Školy mě-
šťanské.

České
školy.

nají se 5 kr. r. č. (šesták konvenční = desetiúku stříbra); 2. přírážku k dani státní až 25% (vyšší musí býti povolena sněmem a císařem); 3. přírážku k dani potravní až 25% (8. dubna 1851), kterou od r. 1859 obec má v nájmu od státu; 4. za přijetí v obec (6. září 1849 dva dukáty, od 30. března 1895 již 50 zl.); 5. za udělení práva měšťanského (od 6. září 1849 šest dukátů, od 30. března 1895 již 100 zl., kdo už byl přijat v obec, jen 50 zl.); 6. daň ze psů (od 17. října 1870); 7. poplatek za připojení domu ke stoce městské (od 8. ledna 1886 za m² zastavené plochy 14 kr.); 8. poplatky trhové¹⁾ (od 3. dubna 1829 z místa 2, 3, 4 kr., z hektolitra obilí 2½ kr., z koně 20 (od 1900 korunu), z vozu 10 (15) kr., z dobytka 20 (10) kr.; 9. taxu stavební (od 16. června 1894); 10. veřejné poplatky (za hudbu, dražbu, pokuty, mýto v Zábrdovicích a j.); 11. poplatek za přeložení pracháren (od 21. dubna 1894) a 12. vojenskou přírážku ubytovací (od 25. ledna 1888). Zákonem ze dne 30. prosince 1874 povolena Brnu půjčka 3½ milionu zl. a zákonem ze dne 26. dubna 1896 nová půjčka 10 milionů zl., nač povolena 5% přírážka k čistému nájemnému, již platily strany ubytované. Dluhy obce r. 1900 byly 18,445.295 K 47 h.²⁾

Dluhy.

Živnosti.

Aby poplatníci všechny platy řádně zaplatiti mohli, museli se náležitě přičiniti. V oboru práce hmotné obyvatelstvo živilo se zemědělstvím, průmyslem a obchodem. Od splynutí města s předměstími v zemědělství v Brně nabylo opět veliké důležitosti, takže velká část obyvatelstva předměstského (na Starém Brně, na Vídeňce, na Novosadech) živilo a živí se dosud pěstováním zeleniny, ovoce, vína i obilí. Podporou značnou tomuto rozvoji byl spolek na zvelebení ovocnictví, vinařství a zahradnictví (Obst-, Wein- und Gartenbau-Verein) s pěknou pomologickou zahradou a školou na Vídeňce. Byl to odbor c. k. mor. hospodářské společnosti v Brně. R. 1900 vznikly z toho spolku dva: německý a český (v Bohunicích).

Průmysl.

Většina obyvatelstva však živí se průmyslem a obchodem. Průmysl je řemeslný a továrnický. Řemeslný utrpěl zrušením cechů r. 1859 tak, že poklesla dovednost řemesl-

¹⁾ R. 1898 obec zrušila starodávné trhy starobrněnské (3 osmidenní).

²⁾ Gemeinde-Verwaltung 1900 str. 73.

níkův a zahníždila se vypočítavá nesvědomitost a povrchnost. Na odstranění toho r. 1883 byla zřízena živnostenská společnost a družstva, jež mají hájiti zájmy dělníkův i zaměstnavatelů vždy v oboru několika příbuzných živností. R. 1900 bylo v Brně 28 společností: 1. živností stavebních, 2. pekařů, 3. knihářů, rastrírníků, fotografův a malířů písma, 4. knihtiskařů, písmolijcův a kamenotiskařů, 5. pokryvačův a dlaždičů, 6. řezníkův, uzenářův a mydlářův, 7. holičův a vláseňkářů, 8. hostinských a kavárníků, 9. sklenářů, 10. obchodní gremium, 11. společenstvo neprotokol. obchodníků, 12. spol. protokol. obchodníků, 13. spol. krejčích, 14. zemské spol. kominíků, 15. drožkařů, 16. povozníků, 17. koželuhův a plstníků, 18. spol. řemesel nepřibuzných, 19. malířů, natěračův a pozlatníků, 20. výrobcův a nálevců lihovin a sodovky, 21. obuvníkův a kopytářů, 22. zámečnicků, klempířův a kovářů, 23. stolařův a soustružníkův, 24. čalouníkův, prýmkařů, provazníkův a květinářů, 25. hodinářův a zlatníků, 26. kolářů, bednářův a zátkářů, 27. vyrábítelů prádla a ozdob a 28. společenstvo cukrářů. **Továrnický průmysl** utrpěl velice vídeňským krachem 1873, úpadky místními, nepoctivou soutěží a častými stávkami. Nicméně pořád kvete nejvíce průmysl lněný. Domácí vlny není dostatek, poněvadž pohynul na Moravě chov ovcí, ale zpracovává se cizí vlna zámořská. V posledních letech vedle vlny zpracovává se také mnoho bavlny. Od let 1880 látky z česané příze zatlačují látky z vlny česané. Látky brněnské na mužské šaty stále v Rakousku v obchodech byly na prvním místě, ač v posledních letech značně ustupovaly látkám ze severních Čech (Liberec). Kvetl také průmysl hedvábnický a lněný, pro něž byly zřízeny četné barvírny, tiskárny, apertury. Koželužský přešel z rukodělného v továrnický (boty, rukavice). Vzmáhá se průmysl chemický (plynárna, elektrárna, svíčky, olejová rafinerie, potaž, mastnoty, cukrovar a j.) a sladovnický. Nejlépe prospívá průmysl strojnický a železářský, který zpracovává rudu až ze Štýrska a ze Švédska. V poslední době továrny brněnské proměňují se z důvodů konkurenčních ve veliké podniky akciové.¹⁾

Společenstva.

Továrny.

Společnosti akciové.

¹⁾ Podrobný seznam v Adressbuch von Brünn 1901.

Obchod.

O b c h o d v Brně je značný, poněvadž město leží na křižovatce evropské od jihu k severu a k severovýchodu; ale zůstává pořád jen domácím, poněvadž dlouho chyběla křižovatka od západu k východu. Chybí také doprava vodou, takže Brno nemůže státi se centrem commercielním. Módní zboží, sukno a shawly vyvážely se z Brna do Italie, Francie, Německa, Rumunska, Srbska, do Asie, ano i do Ameriky.¹⁾

Ústavy
podpůrné.

Na podporu průmyslu a obchodu jsou v Brně mnohé ústavy a úřady: obchodní a průmyslová komora (1850), která ročně podává podrobnou zprávu o rozvoji průmyslu a obchodu v Brně i v obvodě komorním, školy pokračovací průmyslové i obchodní (něm. i č.), průmyslové (něm. i č.), obchodní (něm. i č.), tkalcovská, reálky (něm. i č.), techniky (něm. i č.) a rozličné kursy soukromé, společenstva, gremia, akciové společnosti, spořitelny, záložny, c. k. soudy pro průmysl, pro obchod, advokátní komora, c. k. inspektorát pro průmysl, průmyslové museum, tržnice, dražebna, pojišťovny, dělnické nemocenské pokladny, lázně, banky a úvěrní ústavy, konsuláty (Argentina, Belgie, Francie, Italie, Německo, Nizozemsko, Persie, Srbsko, Španělsko, Turecko a Unie severoamerická), odborné časopisy, c. k. pošta, telegraf, telefon a dráhy. Poněvadž tedy o rozvoj práce lidské v Brně v zemědělství, v průmyslu i v obchodě svědomitě pečovaly stát, země, obec, spolky i jednotlivci, docíleno také pěkného rozvoje ve všech živnostech.

Práce
duševní.
Nábo-
ženství.

Totéž pozorovati také v oboru kultury duchové. O potřeby náboženské pečují hlavně úřady církevní. Biskup hr. Antonín Schaffgotsche dle předpisů sněmu tridentského roku 1853—4 zřídil v Brně v Dominikánské ulici pacholecký seminář pro dorost duchovenstva, jenž r. 1858 byl ubytován v nynější budově s kaplí sv. Cyrila a Metoděje na ulici Veveří. Za biskupa Karla Nöttiga (1871—1882) r. 1877 byl utvořen stavební fond, z něhož se opravil chrám sv. Petra způsobem přiměřeným stavebnímu slohu. Biskup Dr. Fr. Bauer (1882—1904)

Biskup.

¹⁾ Die öst.-ung. Monarchie in Wort und Bild. Mähren und Schlesien. Wien 1897 str. 472.

opravu usilovně prováděl dle plánů prof. A. Prokopa. Také zbudoval při sídle biskupském v bývalém mezihradbí krásnou kapli našeho Vykupitele a P. Marie, kterou r. 1887 vystavěl Ed. Exner dle nákresů Aug. Prokopa. Od r. 1852, kdy v Brně konány misie horlivých redemptoristů, ročně v květnu konaly se májové pobožnosti u sv. Petra německy a u sv. Jana česky. Smlouvou mezi arcibiskupem olom. a biskupem brněnským dne 2. listopadu 1852 biskupství brněnskému připadlo panství Chrlice. Těmuž biskupství patří také statky bývalého probošta čili statky sv. Petra, kdežto velkostatek Podolí náleží brněnské kapitule. Papež Pius IX. 16. prosince 1852 udělil právo infule a pontifikalií také archidiaconu, takže kapitula brněnská (6členná) měla dva infulované preláty (děkan i archidiacon). Správu farní vedou vikáři. Ve filiálním chrámě sv. Michala služby boží konaly se česky, kdežto u sv. Petra většinou německy. U sv. Jakuba v l. 1873—1901 byla provedena úplná oprava vnitřní i zevní, takže chrám stal se ozdobou města. Okolí chrámové bylo upraveno a naproti chrámu byla postavena krásná fara v prodloužené ulici Kostelní (1901). U sv. Tomáše r. 1849 byla zavedena slavnost Božího těla v neděli po Božím těle, která slavnostně koná se podnes. Chrám byl uvnitř i zevně opraven. Farnost neobyčejně vzrostla, takže fara potřebám obyvatelstva nepostačuje. Rovněž nepostačuje již potřebám obyvatelstva fara P. Marie v Zábrdovicích. Pro farnost zábrdovickou r. 1854 byl zřízen nový hřbitov v Černých polích, na nějž se pochovávalo do r. 1883, kdy byl zrušen zároveň se hřbitovem městským v Antonínské ulici i starobrněnským na Vídeňce a zřízen ústřední hřbitov za Vídeňkou při rozcestí silnice k Vídni a k Jihlavě. Rovněž sotva již stačí potřebám obyvatelstva fara sv. Jana u minoritův a naprosto nestačila fara u sv. Magdaleny. Fara u P. Marie na Starém Brně vzrostla rovněž měrou úžasnou; ale konvent kláštera augustiniánského všem potřebám horlivě vyhovuje. V l. 1885—1901 dle návrhu architekta Aug. Prokopa vnitřek i zevnějšek chrámu byl úplně opraven, takže je nejkrásnějším chrámem v Brně. Farnosti brněnské: u sv. Petra, u sv. Jakuba, u sv. Tomáše, u P. Marie v Zábrdovicích, u sv. Jana (minorité), u sv. Magdaleny a u P. Marie na Starém Brně byly upraveny r. 1784, kdy Brno s předměstími

Kapitula.

Fary.

Hřbitov.

mělo 19.000 obyvatel. Do r. 1900 obyvatelstvo vzrostlo na 109.361, ale počet far (7) se nezměnil, z čehož plyne, že fary potřebám obyvatelstva vyhověti nemohly.

Kaple.

Kromě farních chrámů potrvaly v Brně: chrám sv. Kříže při klášteře kapucinském, sv. Michala, P. Marie v Jesuitské ulici, kaple P. Marie v Kobližné ulici, kaple sv. Salvatora v bývalém ústavě pro slepé (1847), kaple sv. Trojice na Špilberku, kaple sv. Kříže v robotárně na Nové ulici (1838), kaple P. Marie v trestnici na Cejlu, kaple P. Marie při voj. nemocnici v Zábrdovicích, chrám sv. Josefa při klášteře uršulinském, kaple sv. Štěpána na Křenové, kaple sv. Anny, v nemocnici (1869), chrám sv. Leopolda při klášteře milosrdných bratří na Vídeňce a kaple sv. Alžběty při klášteře alžbětinek. Zbořeny byly: chrám sv. Mikuláše na Velkém náměstí (1870), kaple sv. Františka na konci Údolní ulice (1888), kaple sv. Cyrila a Metoděje v bývalé ochranovně na Černých polích (1888) a kaple sv. Františka v bývalém sirotčinci na konci Cejlu (1900). Zrušeny beze služeb božích stály: kaple P. Marie (sv. Martina) v radnici, kaple P. Marie (sv. Václava) s kaplí sv. Cyrilla i Metoděje v kasárně na rohu Dominikánského náměstí a ulice Veselé. Nově vystavěny byly: kaple sv. Cyrilla i Metoděje v pach. semináři v ulici Veveří (1858), kaple sv. Kříže v zemském ústavu choromyslných (1863), kaple P. Marie v ústavě mariánském na Nové ulici (1878), kaple sv. Karla Bor. v ústavě milosrdných sester v Údolní ulici (1874), kaple v českém ústavu učitelském při Svatce (1877), kaple v II. něm. gymnasiu v ulici Vávrově (1883), kaple v I. čes. gymnasiu v ulici Schmerlingově (1884), kaple P. Marie při biskupské residenci na Petrově (1887), kaple sv. Cyrila i Metoděje v mor. zem. ochranovně pro zanedbané děti na Nové ulici, kam 1888 byla převedena ochranovna z Černých polí; kaple Marie Magdaleny v zemské porodnici na Obilním trhu (1888), kaple sv. Františka de Paula v dívčím sirotčinci v Pisárkách (1900) a překrásná kaple Sváté rodiny, kterou 1901 zbudoval biskup brněnský při ústavu ošetřovatelek nemocných (sestry III. řádu sv. Františka) v ulici Sirotčinské. Tyto soukromé kaple nahrazují částečně služby boží, jimiž fary obecnstvu nestačí.

R. 1900 bylo v Brně katolíků 98.414. Nové ústavy katolické v Brně vznikly: r. 1853 byly do Brna uvedeny milosrdné sestry sv. Vincence ze Štyrského Hradce, jimž byl svěřen vychovávací ústav pro osiřelé a zanedbané dívky »Vincentinum« na konci Cejlu, při němž zřídily německou školu dívčí (1855). Ústav r. 1900 byl přeložen do Pisárek, kde proň vystavěna krásná budova s kaplí. Je vydržován z darů. R. 1864 přišly do Brna milosrdné sestry sv. Karla Boromejského a zřídily si v Údolní ulici vychovávací ústav s německou národní školou pro dívky. Při ústavě vystavěli kapli sv. Karla (1874) a útulnu pro chorobné ženy (1882). R. 1871 usadila se v Brně »Společnost dcer božské lásky«, která zřídila na Nové ulici ústav mariánský pro přechovávání služek a chudých sirotků. Při ústavě je kaple (1878) a soukromá škola. R. 1890 byl zřízen v Sirotčinské ulici ústav pro ošetřovatelky nemocných z prostředků mor. vlasteneckého spolku pomocného a vlast. pomocného spolku paní pro Moravu. Ústav řídí kongregace sester sv. Františka (III. řádu). Úsilím biskupovým vybudován při ústavě krásný chrám (kaple).

Katolíci.

Evangelíci jazyka německého (augsburského vyznání) v l. 1863—67 vybudovali si krásný chrám gothický na nám. Eliščině, jež vystavěl Mořic Keller dle plánů víd. architekta J. Ferstela. Evangelíci jazyka českého (reformovaní) vystavěli si útulný kostelík pod Špilberkem na Pekařské ulici (1895). Židé r. 1854 vystavěli si chrám v krásném slohu románském na Křenové v ulici Chrámové dle plánů Schwendeweinových. R. 1886 chrám rozšířili a opravili. R. 1900 bylo v Brně evangelíků augsb. vyznání 1997 a helvetského vyznání 470, židů 8243, jiných vyznavačů 143 a bez vyznání 94.

Evangelíci.

Židé.

Ostatní.

Utěšeně rozkvetlo v Brně za císaře Františka Josefa školství. Kromě uvedených národních škol obecných je v Brně hojně také národních škol soukromých. Ke školám národním přibyl nový druh pokračovacích škol průmyslových a obchodních pro chlapce i pro děvčata.¹⁾ Také vznikl veliký počet škol odborných nižších i vyšších: hudební, varhanická, klavírní, operní, malířská, kreslířská, pro cizí jazyky, pro těs-

Školy:

národní,

pokračovací,

odborné,

¹⁾ Podrobný seznam v Adressbuch 1900 str. 58.—61.

nopis, pro nauky obchodní atd., jež zařídily buď jednotlivci nebo spolky. Všechny školy odborné byly německé a české. R. 1860 byla v Brně zřízena soukromá škola tkalcovská, kterou r. 1882 přejal do správy stát a 1899 proměnil v průmyslovou školu tkalcovskou s vyučovacím jazykem německým a českým v ulici Františka Josefa.¹⁾ Od r. 1775 byla v Brně c. k. škola normální, která r. 1870 byla proměněna v učitelství s vyučovacím jazykem německým a s vyučovacím jazykem českým. Ústav od r. 1849 byl v nájmu v klášteře minoritském, až r. 1878 vystavěna proň budova na Starém Brně při Svatce. R. 1870 byl v Brně zřízen také učitelství německý pro dívky při městské škole dívčí, s níž splynul v c. k. dívčí paedagogium, nejstarší v Rakousku. R. 1870 bylo zřízeno c. k. německé paedagogium mužské (Schmerlingova ulice) a r. 1872 c. k. české paedagogium dívčí (Vávrova ulice). R. 1873 byla zřízena c. k. německá škola průmyslová (v Eliščině třídě, od r. 1891 na Winterhollerově náměstí) a c. k. německá škola pro kreslení. R. 1886 dámský spolek »Vesna« založil českou školu dívčí v Augustinské ulici. Škola Vesnina v kratičké době netušeně rozkvetla ve vyšší školu dívčí, ve školu průmyslovou a obchodní. R. 1901 Vesna zřídila dívčí lyceum (6třídní). Touže dobou 1886 byla zřízena v Brně c. k. česká škola průmyslová (v ulici Siroťčinské, Falkensteinerové a od r. 1901 v Lichtenauerové). R. 1891 byla zřízena při porodnici c. k. škola pro babičky. R. 1895 byly zřízeny česká škola obchodní (v Giskrově ulici) a německá škola obchodní (v Eliščině ulici). R. 1898 německý spolek dámský (Frauenerwerb-Verein) zřídil odborovou školu pro dívky německé o 11 odborech v ulici Schmerlingově a r. 1901 obec brněnská německé dívčí lyceum (6třídní) v ulici Panské.

Revoluce r. 1848 způsobila převrat také v rozvoji středních a vysokých škol v Brně. Organizace gymnasií a reálků v Rakousku z r. 1849 uplatnila se také v Brně. Filosofická škola od minoritů (1807—1849) byla připojena k c. k. gymnasiu

(6třídnímu), které bylo proměněno v c. k. vyšší gymnasium se světskými profesory (8třídní), pro něž r. 1862 vystavěna budova na Eliščině náměstí. Škola normální r. 1849 z gymnasiijní budovy v ulici Veselé přestěhovala se k minoritům. R. 1851 byla zřízena v Brně c. k. německá reálka, pro kterou 1858 obec postavila budovu v Janské ulici. R. 1857 obec zřídila nižší reálku německou na Starém Brně (v radnici), kteráž r. 1871 byla proměněna ve vyšší (v Eliščině ulici) a 1886 byla přejata do správy zemské. R. 1866 císařem bylo Čechům dáno c. k. české gymnasium (slovanské), jež r. 1867 bylo otevřeno v ulici Hradební a r. 1884 vystavěna pro ně pěkná budova v ulici Schmerlingově (Alejové). R. 1871 bylo zřízeno c. k. II. německé gymnasium (reálné), pro něž r. 1882 vystavěna budova v ulici Vávrově. R. 1880 byla zřízena c. k. česká reálka na Křenové a r. 1885 c. k. II. české gymnasium na Starém Brně (v ústavu učitelství).

Stavovská akademie v Brně zanikla, když r. 1850 byla zřízena c. k. technika, pro niž r. 1860 byla vystavěna budova na Eliščině náměstí. Usnesení sněmu zemského z r. 1849, aby na technice všem předmětům učilo se německy a česky, provedeno nebylo. Teprve r. 1899 císař zřídil nám v Brně c. k. techniku českou. Ústav bohoslovecký trvá od r. 1807. University se obyvatelstvo úsilně domáhalo, ale pro spory národnostní marně.

Vedle škol pečující o vzdělání obyvatelstva musea, sbírky, knihovny a vzdělávací spolky. Františkovo museum stalo se za císaře Frant. Josefa střediskem vědecké činnosti německých spisovatelů na Moravě, jsouc sídlem c. k. mor. slez. společnosti ku zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy (K. k. m. sl. Gesellschaft zur Beförderung der Landwirtschaft, der Natur- und Landeskunde), jejíž předsednictvo řídilo také museum. R. 1850 při c. k. hospodářské společnosti utvořila se »historicko-statistická sekce« za účelem, by vydávala prameny a pomůcky k dějinám Moravy a Slezska. Vydala mnoho objemných spisův a v l. 1855 až 1896 vydávala vědecký časopis »Notizenblatt«. Spisy a časopis této sekce přinášely práce všech vědeckých pracovníků brněn-

¹⁾ Rozvoj škol odborných a středních dle spisu: Neubauer-Diviš: Jahrbuch des höheren Unterrichtswesens in Österreich. Wien 1900.

učitelství,
ústavy,

Vesna.

Lycea.

Školy
střední.

Školy
vysoké.

Ústavy
osvětové.
Museum.

Společnost.
Sekce.

ských i německých na Moravě vůbec.¹⁾ V čele stál neunavný Chr. d'Elvert († 1896). R. 1897 historicko-statistická sekce proměnila se v samostatný spolek pro dějepis Moravy a Slezska (Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens), jenž ročně vydává svůj Časopis (Zeitschrift des V...). Pro správu Františkova musea r. 1893 utvořila se »musejní sekce« při c. k. hospodářské společnosti, která je spravovala do konce r. 1899, vydávajíc sborník vědecký »Annales« (4 roč.). Toho roku Františkovo museum bylo převzato do správy zemské. Pro správu zemského musea Františkova utvořila se úplně samostatná Společnost musejní s úplně rovnoprávným oddělením českým a německým. Společnost musejní začala činnost svou 1. ledna 1900, od které doby vydává musejní Časopis český i německý. Bývalá c. k. m. sl. společnost koncem r. 1899 zanikla, rozplynuvši se v česko-německou Společnost musejní a ve dvě Společnosti hospodářské (českou a německou). R. 1873 bylo v Brně založeno průmyslové museum pro zvelebení vkusu a zušlechtnění průmyslové práce ve stavu dělnickém a živnostenském. Pěkná budova pro ně byla vystavěna v Eliščině třídě (1874). Udržuje se podporou státu, země, obce a brněnské komory obchodní a živnostenské. R. 1888 utvořen byl v Brně český spolek musejní, jehož bohatá knihovna i sbírky r. 1901 byly dány do zemského musea Františkova. Spolek musejní vydává moravskou Vlastivědu. Střediskem vědeckých pracovníků českých z Brna i z Moravy je Matice moravská, která r. 1853 vznikla z »Národní jednoty sv. C. a M.« (Dr. Helcelet) a od r. 1853 vydala mnoho spisů poučných. Od r. 1869 vydává vědecký Časopis.²⁾ V čele Matice moravské až do smrti (26. prosince 1901) stál slavný učenec Vincenc Brandl.³⁾

¹⁾ Podrobný seznam za dobu 1851—1888 vydal Dr. W. Schram ve spise »General-Repertorium atd.« Brünn 1889.

²⁾ Proměna »Národní jednoty« v »Matici Moravskou« je vypsána v Riegrově Naučném slovníku. Podrobný seznam prací v Časopise Matice Moravské (1869 až 1901) podal Fr. Rypáček v Časopise M. M. r. 1901 str. 1—60 (Repertorium).

³⁾ Žijících spisovatelů neuvádím schválně ani se strany české ani se strany německé.

Při museích a vědeckých spolcích byly poučné sbírky a bohaté knihovny. Knihovny měly: zemské museum Františkovo, něm. spolek historický, čes. spolek musejní, zemský archiv, průmyslové museum, Matice moravská, něm. spolek přírodovědecký, technika německá, technika česká, biskupský alumnát, pacholectký seminář, všechny školy střední, odborné i národní, klášter augustinský, minoritský, kapucínský, Český spolek čtenářský (1861), spolek německého domu (1891), komora průmyslová a obchodní a skoro každý vzdělávací spolek český i německý. V Brně bylo také několik lidových knihoven českých a několik německých. Stále obrazy jsou: zemská v museu Františkově a městská Gomperzova ve starém domě zemském. Občasné výstavy obrazů pořádají německý spolek a český spolek přátel umění.

Účinek všech uvedených ústavů pro vzdělání duchové jevil se u Čechův i u Němců brněnských dosti utěšeně v rozkvětu literatury vědecké i krásné, v podivuhodném počtu časopisův¹⁾ a v patrném zdokonalování obyvatelstva v umění hudebním, malířském a sochařském; ano i praktičtí stavitelé snažili se vyhověti požadavkům estetickým (krásy).²⁾ Nejpatrnějším měřítkem vzdělanosti hmotné i duchové v obyvatelstvu brněnském (německém i českém) je neobyčejný počet spolků německých i českých a síla národního vědomí v obyvatelstvu německém i českém.

Spolků bývá tím více, čím obecnější a větší je vzdělanost. R. 1848 bylo v Brně jen několik spolků německých a jediný

¹⁾ Dle spisu Adressbuch 1901 str. 92—95 vycházelo v Brně r. 1900 jen časopisů 80 (českých i německých).

²⁾ Podrobně rozkvět německé literatury, divadla, hudby, malířství, architektury s plastikou a uměleckého průmyslu v Brně vylíčili Leo Smolle, Chr. d'Elvert, W. Schram, August Prokop a Karel Schirek v díle »Die öst.-ung. Monarchie in Wort und Bild.« Mähren und Schlesien. Wien 1897 str. 263—405. V témže díle na str. 296—318 Frant. Bílý líčí zevrubně rozvoj literatury české. Obraz literárního a uměleckého tvoření českého v Brně doplňuje spis »Památník na oslavu 50letého panovníckého jubilea J. V. císaře a krále Františka Josefa I. Vědecký a umělecký rozvoj v národě českém 1848—1898«. V Praze 1898. Pak Frant. Outrata: Přehled písemnictví českého na Moravě v l. 1830—1870. V Prostějově 1898 a Frant. Bauer ve spisku: Brno. V Telči 1892.

Knihovny.

Obrazárny.

Výstavy.

Literatura.

Umění.

Spolky.

spolek český (Moravská jednota). R. 1900 bylo v Brně 323 spolků německých, 13 německočeských a 119 českých. Jsou to spolky vědecké, vzdělávací, dobročinné i zábavné. Kromě těch r. 1900 bylo v Brně 29 společenstev živnostenských, jedno gremium a 65 pojišťoven.¹⁾

S rozvojem vzdělanosti duchové i hmotné vzrostlo v Brně v posledních 50 letech také vědomí národní v obyvatelstvu českém i německém. Do r. 1848 vědomí národního v obyvatelstvu brněnském nebylo; skoro každý mluvil německy a »moravsky«. R. 1848 rozdělil vzdělance brněnské na stranu německou a »slovanskou«. Každá strana hledala opory v lidu, jež vzdělanci začali uvědomovati.

Strana německá měla práci snadnou; neboť opírala se o stáletou minulost a byla podporována městskou radou, úřady státními, zemskými, rozličnými spolky a peněžními společnostmi.

Strana naše měla práci nad pomyslení těžkou, poněvadž všechny uvedené korporace rozvoji jejímu všemožně překážely; ano i biskup Schaffgotsche r. 1849 zakázal duchovenstvu chodit do »Mor. jednoty (sv. Cyrila a Metoděje)«, poněvadž byla osočena ze svobodomyšlnosti. Duchovenstvo r. 1850 založilo nový spolek »Dědictví sv. Cyrila a Metoděje«. Však všechny ústrky a pronásledování nedovedly zlomit nadšení, vytrvalosti a obětavosti pravých vlastenců (hlavně kněží). Pádem absolutismu (1860) nastala pro naši národnost doba lepší. Poustál proti nám tlak od úřadů státních a zemských. Vlastenci účinněji mohli působiti slovem i tiskem, jalí se zakládati národní spolky (r. 1861 slovanský Čtenářský spolek atd.) a těmi začali domáhati se pro národnost naši práv ve škole, v úřadech a v životě veřejném. Dne 25. srpna 1863 konala se v Brně národní slavnost Cyrilometodějská, které vedle tisíců lidu městského i venkovského zúčastnili se Palacký a Rieger, což nejvíce probudilo národní vědomí české v Brně. Císař za návštěvy své v Brně r. 1866 dal nám české gymnasium, které po rozhodnutí ze dne 18. října 1866 bylo ve 4 třídách otevřeno 1. října 1867. Ke gymnasiu r. 1871 přibýlo c. k. pedagogium mužské a r. 1872 c. k. pedagogium dívčí. Potom vlastenci brněnští začali se domáhati

¹⁾ Podrobný seznam v Adressbuch 1901 str. 61—91.

národních škol českých. Když úsilí jejich bylo marno (petice 18. března 1877), založili 17. října 1877 soukromou školu českou. Na vydržování školy 10. března 1878 založena »Matice školská« (starostové: Dr. Bed. Hoppe, Dr. W. Kusý, Dr. Josef Tuček), která s velikými obětmi dílem založila, dílem vymohla nynější české školy národní a školky mateřské v Brně. Také české školy odborné většinou byly založeny ze sbírek soukromých. Císař r. 1899 dal nám také českou školu vysokou: c. k. techniku. Dne 3. března 1881 utvořilo se »Družstvo národního divadla«, které ze sbírek vybudovalo stálé divadlo české, jež vedle úkolu uměleckého konalo také úkol buditelský v Brně. Každý krok ku dosažení nějakého práva národnostního stálo velmi mnoho práce a obětí, poněvadž přirozenému rozvoji národnosti naší — přílivu z venkova — kladly se veliké překážky a léčky, což mělo za následek — hojně odnárodnování. Třeba však doznati, čím větší překážky se kladly, tím více mohutnělo nadšení a obětavost při těch, kdo národnosti své zůstávali věrni. Vědomí národní pronikalo stále účinněji z vrstvy vzdělaných (inteligence) také do vrstvy lidové, jak dokazovalo sčítání lidu dle jazyka obcovacího. Přiznati se v Brně k obcovacímu jazyku českému nepřinášelo výhody pražádné, spíše opak; proto, kdo se k němu přihlásil, činil tak z národního uvědomění. R. 1900 přihlásilo se 68.715 obyvatel k jazyku německému 62·8% a 38.366 k českému 35% (bez 1957 cizinců).

Národní uvědomění rostlo také na straně německé. Zápas národnostní škodil oběma stranám, poněvadž pohlcoval mnoho síly duševní a kapitálu, jež bylo možno vynaložiti na vnitřní a vnější rozkvět Brna, by se stalo veleměstem také v ohledu kulturním, ke které velikosti dospělo r. 1900 již počtem obyvatelstva: 109.361. K tomu dospěje, bude-li všechno obyvatelstvo povznášeti se k idej pravdy, dobra, krásy.

Těmito slovy končil jsem první vydání knihy své koncem 19. století v pevné víře, že národnosti naší v Brně dostane se práva, až obyvatelstvo jeho povznese se k idej pravdy, dobra a krásy. Tehdy jsem netušil, že bych ještě sám mohl se dočkati aspoň vítězství pravdy r. 1918. Však tehdy nikdo z obyvatelstva

Národní vědomí.

Němci.

Čechové.

Spolky.

Školy.

Divadlo.

Škodlivost zápasu. Smír.

Zápas národnostní v Brně.

nemohl ani tušiti, jak bolestnou drahou se k tomu vítězství dostaneme. Pokouším se dráhu tu vypsat do konce r. 1925.

Od-
národňování
Čechů.

Městská rada brněnská i zastupitelstvo a většina německého obyvatelstva také počátkem 20. století setrvala na dráze nepříně, ba nespravedlivosti a násilí proti všemu českému v Brně. Do zastupitelstva městského, ba ani do služeb městských nedostal se žádný Čech, leč když zapřel národnost svou. Ve výkazech úředních uvádějí se jména: Dobrowsky, Suchanek, Zelniczek, Fialla, Hayek, Hrdlicka, Jelinek, Czermak, Jedliczka, Makowsky, Oplustil, Pozorny, Stenitzka, Strzemcha, Wallaschek, Wallauschek, Sliwka, Brazda, Walek, Nemeč, Mraczek, Wenzlitzke, Hawelka, Kolarz, Bartoschek, Adametz, Janiczek, Strakosch, Czulik, Wlasak, Nedwěd, Petzny, Pobuda, Degmek, Wawra, Zapomiel, Prokupek, Krbalek, Tobolař, Wittek, Hubka, Wesselsky, Schaukal, Ripka, Janda, Swoboda, Rakuschan, Horky, Bilek, Nawratil, Illek, Schilhan, Lebeda, Matjek, Dlabatsch, Sedlaczek, Budig, Pinkawa, Slawik, Homola, Nahodil, Schostal, Ruža, Wauschek, Křiwsky, Dohnal, Pich, Zapp, Indra, Jablkowsky, Kostka, Jarnik, Přibil, Hanofsky, Opletal, Hamak, Czervenka, Otruba, Bāran, Koza, Janik, Haschek, Drabek, Butschak, Sokol, Karassek, Lischka, Noak, Horaczek, Pollanka, Kaschiczka, Brumofsky, Swadosch, Jarosch, Masanec, Kratochwil, Hradečny, Paczofsky, Waschina, Wondruschka, Wessely, Křiwaneč, Nowotny, Kaliwoda, Pawlu, Wisloužil, Beranek, Podany, Zwičil, Hawranek, Wrbka, Kozak, Nowak, Bujniak, Wenzlofsky, Radda, Holletschek, Kalliwoda, Sedlak, Dobrowolny, Czepan, Křikawa, Rohowsky, Kiowsky, Lauscha, Nassada, Homolatsch, Pospiech, Dworsky, Spatzek, Olschofsky, Baduschek, Weprowsky, Lhotta, Koneczny, Czernitzky, Walenta, Pollak, Bartuschek, Wiczek, Stepanek, Wirbitzky, Mitscha, Czech, Riba, Hulla, Waňek, Maschek, Prokesch, Nestarowitsch, Loschtiak, Mikschik, Prochaska, Stiasny, Wotoupal, Koschtial, Proschek, Peschina, Goiny, Swačina, Schkarohlid, Ranna, Czerny, Schindelarz, Prutky, Gewitsch, Wrana, Gregorowitsch, Budinski, Koretz, Daniek, Plawina, Czöppan, Wodny, Bieluscha, Rohowsky, Weprowsky, Schimek, Skalitzky, Mysliweczek, Pracharž, Hannak, Sekniczka,

Mitscha, Wallisch, Newrkla, Matischek, Zabustrzan, Wojta, Prokopp, Dworzak, Křižofsky a j.¹⁾

Ze jména nelze bezpečně určití národnost jeho nositele, ale nechybím, tvrdím-li, že aspoň většina uvedených osob nebyla daleko od původu českého. Ještě bolestnější bylo pro poutivého Čecha čísti na chlubných firmách obchodníků a živnostníků, jak Czischek, Krzisch, Lawitschka, Lischka, Plitschka, Prziwrzel, Rischaneč, Rischawy, Rutschka, Sedlaczek, Semlitschka, Sersawy, Schedy, Schereda, Wessnitzky, Weczerza, Zawrzal atd. atd. usilovali zahladiti původ český, jen aby dosáhli nějaké výhody od německé obce neb alespoň přízně od odrodilých zřízenců obecních.

Kdo z Čechů (35%) měl co jednati u obce, musil mluwiti německy, kdo nechtěl nebo nemohl, musil snášeti hrubost neb aspoň nejapné vtipy. Než přece bylo již v Brně hodně živnostníků i obchodníků, kteří statečně hlásili se k národnosti své. Nejvěrnější byl lid, totiž dělníci, malí řemeslníci a úředníci, kteří se sdružovali ve spolky odborové, vzdělavací i vědecké. Inteligence obětavě působila ve spolcích i na schůzích. Nejpatrněji přiznával svou národnost, kdo posílal své děti do české školy, kterých při veškeré nepříně obce i úradů v Brně stále přibývalo. Příliv českého lidu z venkova i uvědomělého úřednictva do úradů soukromých, zemských i státních byl nám bezpečnou zárukou, že v Brně nezahyneme.

Vlastenci.

Úřady obecní udržovaly německý ráz Brna. Úřady zemské a státní byly sice také německé, ale úředníci Čechové nebyli více nuceni zapírati národnost. Obětavě vstupovali do českých spolků a pracovali nezištně s úřednictvem soukromým pro uvědomění a povznesení Čechů. Střediskem inteligence české byl Besední dům, střediskem dělnictva Dělnický dům. V Besedním domě útulek měly všechny vla-

¹⁾ Die Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Brünn in der Zeit vom September 1894 bis Ende December 1895. Brünn 1896. Také následující ročníky (20) až do r. 1915, kdy spis přestal vycházeti. Odtud pramenem historickým byly mpsané zápisy o zasedáních rady městské i městského zastupitelstva, od r. 1920 také vydávaný Obecní Věstník zemského hlavního města Brna i české a německé noviny v Brně vycházející.

stenecké spolky, z nichž nejdůležitější byl Český čtenářský spolek, založený 23. listopadu 1861, a Sokol, založený 2. prosince 1862.

Uvědoměli Čechové tvořili dobrovolnou obec českou, jejíž radnicí byl Besední dům, zastupitelstvem předsedové českých spolkův a obecní radou výbor Čtenářského spolku. Tato dobrovolná obec česká všechny potřeby kryla jen spolkovými a dobrovolnými příspěvky, kdežto zákonitá obec německá udržovala se daněmi, jež platiti musili Němci i Čechové. Z této povinnosti Čechové vyvozovali také právo na spoluřízení města a na zařízení potřebná k zachování své národnosti. To právo uznati německá obec nechtěla. Ona zapomínala, že Brno není jen obcí místní, nýbrž také hlavní městem Moravy, v němž soustředěny jsou hlavní úřady zemské i státní. Ty úřady na obci závislé nebyly, tedy úředníci státní a zemští, poněvadž platili obci daně jak ostatní Čechové v obci bydlící, společně s nimi žádali, by obec starala se také o potřeby české. Ve 20. století spor Němců s Čechy stal se hlavní vzpružinou dějin brněnských. Událostí brněnské často mocně působily také na dějiny zemské, ano někdy i na dějiny říšské, proto pro porozumění vnitřním událostem brněnským je nutno stručně připomenouti napřed zevní události politické.

R. 1897 byla zrušena Badeniova jazyková nařízení o užívání češtiny v úřadech a r. 1899 i jazyková nařízení Gautschova. Národ náš byl uražen. Smír měl přivoditi ministerský předseda Dr. K ö r b e r (1901—1904). Volby do říšské rady za V. kurii byly vykonány 3. ledna 1901 a za ostatní sbory do 10. ledna. Do ministerstva za český národ byl povolán Dr. Antonín Rezek (1901—7./7. 1903). O potřeby české na Moravě měla se starati Národní rada v Brně, jejímž předsedou 25. února byl zvolen Dr. Otakar Pražák, advokát v Brně, syn právě zemřelého (30. ledna) bývalého ministra Dra Aloisa Pražáka. Morava tehdy hlasitě domáhala se české university v Brně. Koncem 19. století Morava měla jaro národního a politického probuzení, jež přineslo vlasti veliký počet škol obecných, měšťanských, pokračovacích, odborných, středních a r. 1899 také vysokou školu technickou. R. 1889 v Brně v Besedním domě byla zvolena univernitní komise, jejíž předseda Dr. Frant. Kameníček rozvinul roz-

Politické události.

Morava žádá českou universitu v Brně.

sáhlu činnost. Zřízení české university v Brně vedle oprávnění jazyka našeho v úřadech v zemích koruny České stalo se hlavním požadavkem české delegace na říšské radě ve Vídni. Německá delegace z Moravy a z Čech postavila se nesmiřitelně proti českým požadavkům. Nejprudší odpor jevil se v Brně. Čím úsilovněji Češi domáhali se university častými schůzemi a manifestacemi českého lidu v Brně i na venkově, tím houževnatěji odpírali Němci. Městská rada i celé zastupitelstvo již 31. prosince 1895, 17. května 1898, 25. května 1899 a 14. listopadu 1901 jednomyslně protestovali proti zřízení české, ba i utrakvistické university v Brně, poněvadž prý by ohrozila mír ve městě a německou državu (Besitzstand) na Moravě vůbec. V Brně r. 1901 byl založen spolek německých právníků, jehož hlavním úkolem bylo založení německé university v Brně. Byla založena německá Národní rada (Volksrat), která měla mařiti snahy české. Neurvalý poslanec Wolf v časopise Ostdeutsche Rundschau hrozně lomozil nejen proti žádané české universitě, nýbrž i proti nové technice české v Brně, vyzýváje Němce, by ji z Brna vypudili násilím. Wolfovi přizvukovaly také všechny německé noviny v Brně vycházející.

Vídeňská vláda však chtěla Čechy uspokojiti. Začala opravdu usilovati o vyrovnání Čechů s Němci. Na Moravě podporovala stálý vyrovnávací výbor, jenž z uložení z. sněmu od února r. 1898 za předsednictví Karla hr. Zierotina, od r. 1900 Ludvíka hraběte Herbersteina měl připraviti smír na základě spravedlnosti a rovnoprávnosti. Ve všech odborech toho výboru Němci měli sice většinu (12 a 6), ale úsilím vlády v mnohém se dohodli s Čechy. Tak zemský sněm r. 1901 (17./6.—10./7.) na jeho návrh poskytli větší subvenci českým školám středním. Také připravil návrh na rozdělení okresních školních rad a zemské školní rady. Po sněmu místodržitel Karel hrabě Zierotin i z. h. hrabě Felix Vetter z Lillie uspořádali něm. i čes. poslancům přátelský večírek na oslavu shody. Do Čech v červnu (12.—17.) zajel sám císař v průvodu ministra vyučování Dra Hartla a ministra krajana Dra Ant. Rezka. V Praze při audienci předsednictvo sjezdu českých lékařů žádalo o českou universitu v Brně. Císař odvětil, že bude zřízena v příhodné době. Ministr Dr. Hartl sdělil, že s vládní strany pra-

Odpor Němců.

Snahy vyrovnávací.

cuje se o českou universitu již od 3 let, vláda vyhledává a připravuje profesory.

Odpor
Všeněmců.

Po těchto projevech Němci v Brně proti Čechům byli ještě výbojnější. Orgán Všeněmců »Deutsches Blatt« v úvodníku naříkal, že Brnu hrozí počestění, poněvadž dělnictvo české je lacinější a zaplaví Brno, nebude-li poněmčeno. Německé školy v Králově Poli, v Husovicích a v Židenicích nestačí, nové nutno založiti také v Jundrově a ostatních obcích v okolí Brna. Universita v Brně musí býti německá. Za tou příčinou byly pořádány v Brně veliké slavnosti 6. a 14. října. Také jinde Všeněmci bouřili. Ministerský předseda Dr. Körber obrátil.

Mani-
festace
v Besedním
domě.

Když česká delegace 24. listopadu domáhala se u něho české university v Brně, prohlásil, že nelze vyhověti, nesvolí-li Němci. Češi odpověděli velikou manifestací v Besedním domě pro čes. universitu dne 1. prosince 1901, na kterou sjelo se do Brna 1875 zástupců měst, obcí a korporací a 3600 účastníků z celé Moravy. Z Prahy přijeli zástupci university a vysokoškolského studentstva. Němci připravili zase své manifestace. Konečně vláda dne 30. ledna 1902 v říšské radě při rozpočtu přiznala věcnou oprávněnost našeho i německého požadavku universitního a slíbila obě university jako vrchol národního smíru na Moravě. Poslanec za město Brno d'Elvert prohlásil: »Do Brna české university nepřipustíme.« Případně mu odpověděl Dr. Ad. Stránský. Když vláda začala připravovati vhodné osoby pro čes. universitu, Němci v Brně pohrozili 24. července vládě dny horšími než roku 1897 pro jazyková nařízení. Vinou Körbrovou přestalo se mluvit o čes. universitě a začalo se více mluvit o zákonech jazykových. Však brzy, 11. listopadu, česká delegace přerušila styk s Körbrem i pro jazykové otázky. Nastalo nové dorozumívání.

Snahy
dorozu-
mívací.

Němci brněnští začali se lísat k Německu. Dne 14. prosince slavnostně světili pomník vojákům a důstojníkům pruským roku 1866 v Brně pochovaným, zač císař německý ostentativně vyznamenal místostarostu brněnského R. Rohrera, jenž od r. 1889 jako místostarosta byl zuřivým protivníkem všeho českého v Brně. Dr. Körber svolal dorozumívací strany do Vídně na 3. leden 1903 a již 13. ledna byla smluvena jazyková osnova pro Moravu. Česká delegace brzy upustila od obstrukce na říšské radě. Z toho v Brně nastal strach z české university. V červnu (21./6.) jednáno v par-

lamentě opět s Čechy i Němci o universitu. Čechové připouštěli universitu českou i německou, ale Němci ústy d'Elvertovými opět odmítli. Čechové pohrozili obstrukcí, proto říšská rada byla odročena. Němci od pádu jazykových nařízení r. 1897 byli pořád výbojnější, zvláště v Brně.

Odpor
Všeněmců.

Dne 8. dubna městské zastupitelstvo ostře vyslovilo se proti vládě Körbrově, že tím trpí německví v Rakousku. V červenci (5./7.) v městské radě advokát Dr. A. Fischel, absolvent českého gymnasia mladoboleslavského, v Brně však po Rohrerovi největší nepřítel Čechů a zakladatel něm. škol v čes. předměstích brněnských, navrhl, aby nová budova školní v Giskrově ulici, která již r. 1900 závazně byla smluvena pro českou školu dívčí z Hutterovy ulice, byla dána škole německé. Tomu zabránil starosta Dr. Wieser. Proti návrhu Fischlovu vznikl veliký odpor. Čechové stěžovali si u místodržitele i u zemského výboru. Dne 20. července byla ohromná demonstrace dělnictva sociálně-demokratického, národních socialistů i dělnictva katolického proti Fischlovi, jemuž byla v bytě vytlučena okna. Zpupnost Němců přivedla do tábora českého také sociální demokraty 1903. Návrh Fischlův nebyl proveden. Rovněž dělnictvo zmařilo rozhodnutí městské školní rady okresní o nevýhodném rozstrkování českých škol obecních a zamýšlené zřízení německé školy v Juliánově a v Žabovřeskách. Brzy dělnictvo národní i sociálně-demokratické začalo konati průvody městem pro právo hlasovací a pro český stát (15./9). Listy německé (Tagesbote) ostře psaly o nadřování úřadů státních a zemských Čechům, ač úřady začaly býti jen nestrannými. Na sněmě zemském 7. října začali jednati o změně zemského zřízení a 16. října obnovili vyrovnávací výbor. Zemská školní rada zrušila sice nevhodné stěhování českých škol v Brně, ale ponechala odrodilé učitele na školách, kam byli od obce ustanoveni proti návrhům okresního inspektora ředitele učitelského ústavu Antonína Burjana, který se úřadu vzdal (23./9.). Dělnictvo sociálně-demokratické, německé i české, 8. října velikou demonstrací v městské radě domáhalo se hlučně volebního práva do sněmu zemského i do městského zastupitelstva v Brně. Docílili, že již 21. října učiněn návrh na změnu volebního řádu. V Brně ke 3 volebním sborům přibude čtvrtý, v němž voliti budou všichni

z 1.—3. sboru a všichni 24letí, kdo 2 roky v Brně bydlí. Volilo by tedy ve IV. sboru 5645 voličů dosavadních a 11.225 voličů nových bez ohledu na daň. IV. sbor volí 9 zástupců.

Zápas o universitu uvázl na zásadě Körbrovč, že university nebude bez dohody Čechů s Němci. Tito na říšské radě dne 15. listopadu již odpírali českou universitu nejen v Brně, nýbrž i v Kroměříži a kdekoli jinde. Dr. Žáček na sněmě zemském dne 28. října a Dr. Kramář dne 27. listopadu na říšské radě skvěle, ale marně domáhali se práva. Snahy české v Brně posílilo dělnictvo. Vůdce českých sociálních demokratů v Brně, Hybeš a Vaněk, svolali na 1. prosince po prvé schůzi jen českého dělnictva, na které získali dělnictvo pro zápas nejen o všeobecné právo hlasovací, nýbrž i pro zápas o české školství v Brně. O českou universitu do Brna volal celý národ. Poněvadž tomu odpírala nejvíce městská rada a zastupitelstvo, obracel se hněv lidu hlavně proti nim. Proti městské radě i zastupitelstvu reptalo i dělnictvo německé a velká část živnostnictva. Samy německé listy Deutsches Blatt a Brünnner Montagsblatt nemilosrdně odhalovaly nehospodárnost městské správy a hlavně útočily na chamtivost rodiny Rohrera, který byl v Brně pravým diktátorem. V Dělnickém domě dne 18. ledna 1904 na schůzi dělnictva ostře mluvili redaktoři Rovnosti Tusar a Špera proti nehospodárnosti obce. V Brně vládne prý starý a mladý Rohrer, jejich švakři, strýcové a bratraci. Starý Rohrer je prý předsedou ve 12 korporacích s 50.000 zl. ročního příjmu. Starosta Dr. Wieser je prý jen loutkou kliky Rohrerovy. Nakonec zdůraznili, že české dělnictvo v Brně odnárodniti se nedá. List Rohrerův, Tagesbote, sice hospodářství obecní hájil, ale nespokojenost dělnictva, živnostnictva, obchodnictva i úřednictva neodstranil. Sám starosta Dr. Wieser, jemuž Tagesbote vyčítal nedostatek energie proti Čechům, již před rokem ve schůzi městské rady dne 13. ledna 1903 se bránil, že s Rohrerem se nehnevá, ale nikomu neřekl, že se starostenství vzdá. Na návrh radního Schnitzlera městská rada Dru Wieserovi jednomyslně projevila důvěru. Jen Všeněmec Dr. Krumpholz dodal, »prosíme starostu, by jako dosud, neohroženě a bezohledně hájil německý ráz našeho města«. To starosta Dr. Wieser vždy svědomitě konal, ale byl to muž spravedlivý a šlechtyný, jemuž protivilo se každé násilí a bezpráví, proto mluvil a jednal vždy

mírně a laskavě. Kdykoli mluvil proti Čechům, vždy bylo cítit, že tak činí z ohledu na Rohrera, Fischla a Krumpholze. Těšil se vážnosti u spravedlivých Němců i Čechů. Náruživý Rohrer byl oblíbenější u Všeněmců a buršáků. Buršáci často sráželi se s Čechy v Rudolfské ulici, ale vždy musili je zachraňovati Rohrerovi strážníci. Srážky Němců s Čechy r. 1904 nápadně se množily nejen v Brně, ale také v Praze. Vláda klonila se pořád více k Němcům pro českou obstrukci v parlamentě.

V Brně radnice vystupovala proti Čechům bezohledněji. Tak zakázala spolkové průvody od Besedního domu po Nové ulici do Král. Pole. Nadučitelem na české škole na Winterhollerově náměstí ustanovila Fr. Čermáka, nadučitele německé školy v Horních Heršicích, zakazovala procházky v Rudolfské ulici, vykázala čes. pokračovací školu ze školy na Winterhollerově náměstí a odepřela rozdělení českou školu chlapeckou na Winterhollerově náměstí, ač zákon z r. 1870 to nařizoval. Sociálně-demokratické dělnictvo 30. srpna 1904 hlučně žádalo tu školu pro části Josefova, Cejlu, Frant. Josefa třídy a Zábrdovic. Dělnictvo všech stran opět hlučně žádalo právo hlasovací a protestovali proti nepřátelství radnice k čes. školám.

Sněm zemský 26. září zahájený rozhodl proti právu hlasovacímu. To vyvolalo mohutné bouře dělnictva. Dne 3. října po 6. hodině byla veliká schůze v redutě, kde bouřlivě mluvili redaktor Nieszner, Eldersch a Dr. Czech německy a redaktoři Hybeš, Tusar a Vaněk česky. Dne 4. října v poledne vykonána obrovská demonstrace. Vůdce ze všech továren přivedli zástupy dělnictva k zemskému domu před sněmovnu a Tusar, Eldersch a Dr. Czech bouřlivě mluvili pro právo hlasovací. Poněvadž byl konsignován celý 49. pluk pěchoty a dragouni na ochranu sněmovny, minula bouře bez výbuchu. Zato dělnictvo sociálně-demokratické v neděli dop. dne 10. října vykonalo ohromnou demonstraci proti 40 poslancům, kteří hlasovali proti právu hlasovacímu, a spálilo na Velkém náměstí figurinu barona Chlumeckého. V pondělí na večer dělnictvo národně-socialistické sešlo se do dvorany Besedního domu, kde bouřlivě mluvili redaktor Adamíra a Šlesinger, kdežto k zástupům daleko četnějším před Besedním domem mluvili poslanci Dr. Stránský a Karel Novák. Po řečích hrnuly se zástupy před místodržitelství a srazily se s městskou

Radnice
proti
Čechům.

Dělnické
demon-
strace.

Dělnictvo
pro
požadavky
české.

policií. Bylo hodně poraněno 35 občanů a 14 strážníků. Byla vybita okna v kavárnách Bibrově a Bellevue a v domech přilehlých. Zemský dům zachránili dragouni. Pěší pluk 49. ukončil boje u Besedního domu, na Rudolfské, Veselé, Eliščině, na Giskrové a u Německého domu. Zápas politický změnil se v boj národnostní.

Sociální demokraté svolali novou schůzi do reduty na den 13. října, kam dostavilo se na 15.000 dělníků, k nimž mluvili Nieszner, Eldersch, Merta, Burian a Tusar, všichni o právu hlasovacím. Dne 28. října sněm přijal návrh na opravu volebního řádu pro město Brno, jež císař schválil 3. května 1905. Dne 30. října dělníci opět provedli velikou demonstraci pro volební právo, na které mluvili Hybeš a Dr. Czech. Při té demonstraci obraz Rohrera, odpůrce volebního práva, byl pověšen na lucernu.

V Brně byly velké nepokoje. Nepokoje byly také v zemích českých a v parlamentě. Dru Kōrbrovi se jeho program nepodařil, proto 31. prosince 1904 odstoupil.

Předsedou ministerstva stal se opět baron Gautsch, který si učinil programem nestrannost vůči všem národům v Rakousku. Za národ český Dr. Kramář v parlamentě dne 30. ledna 1905 prohlásil, že jen vnitřní úřední řeč česká a česká universita na Moravě odvrátí Čechy od obstrukce. Ministr Gautsch dne 21. června 1905 odpověděl, že doufá, že Čechové i Němci se dohodnou o sídle čes. university, nedohodnou-li se, rozhodne vláda. Téhož dne česká inteligence z Brna i z celé Moravy na schůzi v Besedním domě odmítla universitu mimo Brno a česká universita stala se požadavkem celé české Moravy.

Tomu zabránití odhodlala se radnice brněnská i násilím. Všechny listy německé i spolky na četných schůzích žádaly, by do Brna svolán byl veliký národní sjezd Němců (Volkstag) protestovatí proti české universitě. Radnice odhodlala se to provésti. Již 11. července městská rada ústy starostovými navrhla městskému zastupitelstvu, by v Brně proveden byl nejostřejší protest proti zřízení české university ve městě nebo v předměstích (Kr. Poli). Zastupitelstvo návrh schválilo jednomyslně. Sjezd (Volkstag) měl se konatí v neděli 1. října o 1/2 12. v Německém domě. Městská rada zvala na sjezd nejen německou Moravu, nýbrž také všechny politické strany z celého Rakouska. Sta-

rosta Dr. Wieser pozval i pověstného Schönerera. Vládě mělo se ukázatí, jak je Brno německé. Tyto přípravy povzbudily také Čechy, že na týž den svoláno bylo do Brna národní shromáždění, by o 11. hod. v Bes. domě žádalo českou universitu v Brně. Hrozila veliká srážka Němců s Čechy. Vláda oba sjezdy povolila teprve 28. září, ale na obou stranách již byly vykonány přípravy v obrovských rozměrech. Němci vydali heslo »Česká universita ani v Brně ani na Moravě!«, Čechové zase »Nedáme se!«.

Radnice vyzdobila Brno co nejokázaleji. Od nádraží až k Německému domu sám stožár a prapor velkoněmecký. Také v ostatních ulicích domy byly vyzdobeny. V sobotu večer 30. září uspořádán byl pochodňový průvod, jež tvořili hlavně obecní zřízení, měšťanské sbory (bürgři) a hasiči brněnští i z Komárova, z Ivanovic, z Přízřenic a ze Dvorské (Maxdorf). Průvod ubíral se ze Zelného trhu k Německému domu za posměchu lidu. Dělnictvo shluklo se k nádraží, kde slavnostní výbor s Rohrerem v čele vítal poslance německé (Wolf, Grosz atd.) a hosty z celého Rakouska. Po 1/8. hod. přijel vlak od Prahy, jenž přivezl hosty české, které lid uvítal burácejícím jásotem. Dr. Pražák vítal hosty, za něž odpověděl zástupce Prahy Dr. Groš. Od Besedního domu zástup hnu se na Velké náměstí zabezpečiti českým hostům bezpečný průvod, poněvadž byli napadáni. U Rohrerovy tiskárny jel kočár, v němž lid poznal hlavního štváče Rohrera, který byl zbit. Policie ukázala se malomocnou. Rozpoutala se bitva mezi Čechy a Němci hlavně na Velkém náměstí a v přilehlých ulicích. Na ochrannou stanici bylo dopraveno 36 osob a 4 policisté. Ostatní se nepřihlásili. Rozvášnění bojovníci začali vybíjetí okna v domech veřejných i soukromých. Ve všech českých školách okna byla vytlučena. Bouře trvaly až do 1/2 12. hodiny.

V neděli ráno 1. října už před 7. hod. Němci vítali hosty své, kteří sjeli se zvláštními vlaky. Před nádražím měli většinu a tloukli Čechy. Po 7. hodině přicházely již zástupy české s hřebíky z blízkých osad. Shromáždili se na Lažanského náměstí. Pak šli přes Velké náměstí k nádraží. Ve Ferdinandské ulici srazili se s Němci. Nastalo krveprolití. Přišla setnina vojska a odřízla Čechy od Němců. Češi dostali se Kobližnou ulicí k Besednímu domu. Na Velkém náměstí průvod český srazil se s průvodem německým

Nový volební řád pro Brno.

Morava chce universitu v Brně.

Sjezd Němců (Volkstag).

Národní shromáždění.

Boj.

Besední dům.

z Ferdinandovy ulice. V Besedním domě předseda Národní rady prof. Ursiny uvítal zástupce města Prahy, pražské university, pražské techniky, brněnské techniky, zástupce okresních zastupitelstev a zástupce měst z Čech i z Moravy. Dr. Bulín a Dr. Pražák uvítali poslance Barviňského jako zástupce Rusínův a poslance Žitníka jako zástupce Slovinců. Pak mluvili poslanci Klofáč, Barviňski, Žitník, náměstek pražského starosty Dr. Groš, prof. Čipera za klub poslanecký, Dr. Drtina za pražskou universitu, prof. Novotný za pražskou techniku, prof. Elger za brněnskou techniku, Dr. Scheichel za Národní radu českou, poslanec Anýž za klub žurnalistů, vrchní soudní rada Hrubý za Slezsko, karlínský starosta Ronz za města a poslanec Heimrich za venkov. Byla vypracována resoluce pro českou universitu v Brně. Před Besedním domem k zástupům mluvili Dr. Stránský, Adamíra, Svozil, Dr. Koželuha, K. Novák a Nejelov. Pak nastal rozchod.

V Německém domě předsedou sjezdu byl zvolen starosta olomucký Karel Brandhuber. Hlavním řečníkem byl starosta Dr. Wieser. Uvítal starosty všech německých obcí, předsedy všech německých spolků a poslance ze všech zemí Rakouska, kteří prý jsou zárukou německého vítězství. Tvrdil, že lid a voliči české university nechtějí. Pražská ještě není vybudována a již Češi chtějí druhou. Ať zdokonalí pražskou! Proč chtějí universitu v Brně a ne v českém městě? Mají v Brně už školy obecné, střední a proti právu i zákonu zřízenou techniku. Padne-li německé Brno, padne německá država na Moravě vůbec a slovenská Morava bude katastrofou pro celé Rakousko. Proto Volkstag musí odporovati, by Češi i vláda věděli, jak německé Brno smýšlí. V tom smyslu byla přijata také resoluce. Potom po celém Brně byly pořádány slavnosti a radovánky, na kterých účastníci byli častováni na útraty obce. Na večer a v noci dragouni obklíčili Zemský i Německý dům a pěchota 49. pluku rozháněla výtržníky po ulicích. Přece však staly se veliké výtržnosti a poraženo mnoho osob a strážníků. Nepokoje trvaly 14 dní.

V pondělí 2. října večer výtržnosti se opakovaly. Poněvadž v předešlé noci němečtí uličníci a buršáci řádili proti českým školám, shlukl se lid v Augustinské a v Údolní na ochranu Vesny a české techniky. Po 9. hodině policie vytlačila Čechy z Rudolfské. Uhnuli k Besednímu domu. Tam přišli také lidé z ulice Augu-

stinské a Údolní. Proti zástupům u Besedního domu vytáhlo vojsko 49. pěšího pluku s nasazenými bodáky. Z Eliščíny třídy vystoupila četa německých vojáků pod velením kadeta Medritzra. Hnali se těsně kolem Besedního domu a na prahu do Besedního domu voják probodl 20letého dělníka truhlářského Františka Pavlíka z Ořechova. Účinek byl hrozný. Od smrti Pavlíkovy smír dělnictva s radnicí stal se nemožným. Krev nevinně prolitá navždy spojila české dělnictvo s inteligencí v nepřemožitelný sbor v Brně, který podnes slaví výročí smrti Pavlíkovy jako památku národního uvědomění dělnictva. Hněv dělnictva obrátil se hlavně proti městské policii, která byla nástrojem zuřivého Rohrera. Za vybitou ulici Rudolfskou byla vybita ulice Běhounská. Až dotud boj vedla radnice. Tu teprve zakročilo místodržitelství.

Místodržitelem od r. 1900 byl hrabě Karel Zierotin, pán na Bludově. Přál radnici a rád prohlašoval, že není z té linie českého vlastence Karla. Poněvadž však vláda Korbroya i Gautschova hlásala nestranost, místodržitel se velice přemáhal. Teprve 3. října městskou policii nahradil četnictvem. Starosta plakáty vyzýval obyvatelstvo brněnské ke klidu. Mládež na ulici nesměla. Vojsko večer vyklidilo ulice, takže o 1/2 9. byl všude klid. Na radnici nastalo velké zklamání. Radnice poznala, že snaží je vášně rozpoutati nežli je utišiti. Nastalo vzájemné obviňování, udávání a pronásledování. Mnoho osob bylo pozatýkáno. Obchodnictvo a živnostnictvo naříkalo, poněvadž Čechové přestali kupovat v závodech německých. Propast mezi Čechy a Němci v Brně se rozšířila.

Dne 4. října byl pohřeb Pavlíkův ze zemské nemocnice o 5. hodině. Již před čtvrtou hodinou vojsko obsadilo ulice. U Besedního domu shromáždili se všichni brněnští Češi bez rozdílu povolání a vyznání. Utvořen průvod, v němž bratrsky kráčel dělník vedle advokáta, učedník vedle kanovníka, student vedle ředitele atd., od Besedního domu až k mostu přes Svatku. Byl to průvod královský. Pavlík byl slavně pochován na ústředním hřbitově, ale duch jeho žije dále. Rohrer Volkstagem Brnu velice uškodil. Nic nepomohlo, že městská rada 15. října odmítla nahraditi škodu ze dnů sjezdových, rozmnožila policii a zavedla jízdní policii v Brně.

Dělník
Pavlík
usmrčen.

Radnice
zklamána.

Pohřeb
Pavlíkův.

Německý
dům.

Již 7. října Češi (Žáček, Šílený, Perek, Stránský, Pražák, Koudela, Svozil) vystoupili ze zemského vyrovnávacího výboru a 12. října Národní rada moravská prohlásila, že bojujeme nejen za českou universitu, nýbrž i za všeobecné právo hlasovací. Dne 16. října byl zahájen zemský sněm. Již 17. října veškeré dělnictvo manifestovalo pro volební právo od 11—2 hodin. Celá posádka brněnská byla zalarmována. V celém městě bylo velice rušno. Dělnictvo ve 4 průvodech v osmistupu sešlo se k nádraží: 1. z Cejlu, Josefova a Zábrdovic, 2. z Králova Pole a Nové ulice, 3. z Křenové, ze Špitálky a z Olomoucké a 4. ze Starého Brna a z Vídeňky. K nim přidali se technické a české Brno. Od nádraží šlo se k Zemskému domu. Dělnictvo vyslalo deputaci Hybeše, Buriana, Mertu, Eldersche, Dra Czecha a Niesznera k zemskému hejtmanu Vetrovi z Lilie i k místodržiteli stran všeobecného práva hlasovacího. Ti sami uspokojiti nemohli. Ve sněmu však Dr. Koudela již 20. října prohlásil, že na Moravě nebude pokoje, dokud nebude provedena řádná volební reforma. Tuto sněm schválil 16. listopadu a do 22. listopadu došlo konečně k moravskému vyrovnání, jež bylo schváleno 27. listopadu 1905.¹⁾

Zemské vyrovnání bylo pro nás v Brně nesmírně důležité. Zákon ze dne 27. listopadu 1905 podstatně změnil zřízení zemské z 26. února 1861. Poslanců bylo 151, a to 149 volených a 2 virilisti (arcibiskup a biskup): I. velkostatky 30, II. města 46 (20 čes. a 20 něm.), obch. komora brněnská 3 a olomoucká 3, III. venkov 53 (39 čes. a 14 něm.), IV. všeob. tř. voličská 20 (14 čes. a 6 něm.). Volí se dle národnost. katastrů volebních. Poslanci tvoří 3 kurie: velkostatkářskou, českou a německou. Zemský výbor tvoří zemský hejtman a 8 přísedících. Hejtmana jmenuje zeměpán. Hejtman jmenuje 2 náměstky, 4 členy česká a 2 členy německá kurie. Zemský výbor přestal v Brně poněmčovati živnostníky a obchodníky, poněvadž práce a dodávky zemské dostávali také Čechové. Pro změnu volebního řádu samosprávných obcí Brna, Olomouce, Jihlavy, Znojma, Hradiště a Kroměříže musí hlasovat 93 poslanců.

¹⁾ Zákony a nařízení zemská pro markrabství moravské. V Brně 1906.

Ještě důležitější byl nový zákon v oboru školském a jazykovém. »Do škol obecných smějí z pravidla přijímány býti toliko děti, jež jsou vyučovací řeči mocny.« Přestupek trestá se 2—40 K (1—4 dni vězení).

V obcích se školami českými i německými buďte dvě místní škol. rady (čes. a něm.). Pro Brno dvě c. k. okresní škol. rady (něm a čes.). Zastupitelstvo se svolením okresní škol. rady rozdělí obce na okrsky. Místní školní rada (v Brně okresní) před začátkem školního roku sepíše děti školou povinné a určuje i provádí náklad na školy obecné a měšťanské čili sdělá rozpočet. Zastupitelstvo městské do 14 dní může podati stížnost zemské školní radě a proti rozhodnutí z. š. r. do 14 dní ministerstvu. Zemská školní rada rozdělí se na sekci českou a německou.

Zákon vyrovnávací při samosprávných úřadech nařizuje oba jazyky zemské. Zastupitelstvo obecní ustanovuje svůj jazyk úřední. Musí však přijímati podání také v druhém jazyku, ale může je poslati zemskému výboru k překladu. Města se statutem (Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Hradiště a Kroměříž) jako politický úřad první instance musí v přenesené i vlastní působnosti užívati druhého jazyka, užívá-li toho jazyka pětina obyvatelstva. Radnice brněnská musila tedy zastaviti boj proti zřizování českých škol i proti češtině.

V měsíci prosinci (2./12., 7./12., 11./12. a 13./12.) byly vykonány volby do zastupitelstva již dle nového řádu volebního ze dne 3. května 1905. Po tuhém boji dostali se do zastupitelstva také 4 sociální demokraté, ale Čech ani jeden. Počet voličů se změnil, ale protičeské zásady nikoli. Dne 13. ledna 1906 Dr. Wieser byl opět zvolen starostou na 6 let a R. Rohrer s K. Kandlerem, gen. sekretářem hypoteční banky v. v., jeho náměstky na 3 leta. V městském zastupitelstvu bylo 39 pokrokových liberálů, 5 sociálních demokratů, 5 Všeněmců, 3 lidovci a několik divokých = 57 členů. Dne 11. února starosta skládal přísahu místodržiteli za obvyklých formalit, ale v řeči už nic neuváděl o německém rázu Brna, nýbrž jen touhu po míru a klidu v obci a sliboval hospodařiti vždy poctivě a svědomitě pro blaho obyvatelstva. Němci br. činili výčitky poslancům svým za nepříznivé vyrovnání, ale d'Elvert »vůdce německého lidu na Moravě« hájil

Smír
na Moravě.

poslanců, že přivolití musili. Zato mladý Rohrer v Německém domě v národní radě dne 6. a 10. ledna bouřil: »Nestrpíme v Brně č. university, ven ze zdí brněnských s českou technikou.«

Městská rada hleděla se vpraviti v zákony vyrovnávací. Především bylo potřeba poříditi v Brně volební katastr dle národnosti pro nastávající volby do zem. sněmu. Do 29. dubna obec pořídila jeden exemplář pro místopředsedství, druhý veřejnosti pro reklamaci. Dle něho bylo v Brně 18.611 voličů německých a 5529 českých. Po reklamacích bylo 18.015 německých a 6190 českých. Kromě toho zřizovala hojně německých školek (z 20 na 41), aby se tam české děti naučili tolik německy, by dle zákona Perkova přece mohly po prázdninách býti přijaty do německé školy obecné. Zákony škojské nabyly platnosti 1. července 1906. Stísněnou náladu Němců v Brně poněkud povznesl pád ministra Gautsche 2. května 1906. Smír národnostní na Moravě se mu podařil k radosti císařově, ale nikoli v Čechách. Také na říšské radě Všeněmci začali obstrukci proti všeobecnému právu hlasovacímu. Vláda 23. února podala návrh volební opravy do říšské rady. Setkal se s odporem Němců.

Gautsch ustoupil princí Hohenlohemu. Němci jásalí. V Něm. domě měli rozličné sjezdy a slavnosti. Na kolešti dne 13. května uspořádali veliký »Hilfstag« ve prospěch hasičů a Frauenvereinu. Paní Zierotinová byla protektorkou a hrály jim dvě vojenské hudby. Češi zato v Besedním domě pořádali rozličné sjezdy a slavnosti.

Semknutí
stran.

Volkstag u Němců i Čechů způsobil pevnější semknutí stran politických a sblížení myšlenkových proudů konservativních s pokrokovými. Jen u sociálních demokratů 24. ledna nastala roztržka mezi českými (Hybeš) a německými (Dr. Czech), kterou časopisy Rovnost a Volksfreund zostřovaly. I po smíru 29. března 1906 v otázce politické a sociální každá strana ve věcech školských šla k svému národu. V úřadech státních a zemských Češi a Němci více se odcizili a usilovali o poměr 2:1 dle národnosti v zemi. V úřadech městských zastupitelstvo městské 23. března ustanovilo, že i lampáři musí umět německy.

Po měsíci »rudý« princ Hohenlohe ustoupil dne 2. června 1906 Dru Maxi Beckovi, který měl provést národnostní vyrovnání také v Čechách. Za Čechy povolal do ministerstva Dra Pacáka a Dra Fořta.

nání také v Čechách. Za Čechy povolal do ministerstva Dra Pacáka a Dra Fořta.

V Brně hned jevily se následky. Presidentem vrchního zemského soudu stal se Rudolf Regner z Bleilebenu, který studoval 4 třídy na »slovanském« gymnasiu a ovládal češtinu lépe než předchůdce šlechtic Maly. Také místopředseda Zierotin odešel 8. července na dovolenou a 20. září na odpočinek. Zástupcem místopředsedy stal se mírnější Hermann Pillerstorff. V listopadu a v prosinci (11./11., 20./11., 29./11., 6./12., 7./12.) byly vykonány volby do zemského sněmu, následkem kterých vzdal se také zemský hejtmán Felix hrabě Vetter z Lilie a 23. prosince císař jmenoval hejtmánem Ottu hraběte Serényiho, jehož většina česká na sněmě přijala dosti ochotně. Zatím 1. prosince říšská rada přijala všeobecné právo volební do parlamentu, čím uklidněno bylo dělnictvo brněnské, které od 29. listopadu 1905 vždy hlučněji a hlučněji se ho domáhalo schůzemi i stávkami.

Česká většina na zemském sněmě žádala české úředníky v čelo místopředsedství, zemského soudu, zemského finančního ředitelství a finanční prokuratury. Dosáhla jen, že 18. února 1907 J. Brandstiller byl jmenován ředitelem finančních úřadů. Při volbách do říšské rady 23. května 1907 za brněnské Čechy byl zvolen dr. Frant. Sláma, němečtí voliči zvolili si poslance d'Elverta a Dra Lechra. Dne 18. června byl utvořen český odbor c. k. zemské školní rady a 13. července c. k. okresní školní rada. Po smrti Pillerstorffově 10. října místopředsedou byl jmenován Karel baron Heinold teprve 26. ledna 1908. Spor o universitu a češtinu vlekl se bezúspěšně dále. Vláda před přijetím rakousko-uherského vyrovnání dělala, jakoby chtěla Čechům vyhověti, po 7. říjnu 1907 obrátila.

Toho obratně použil Dr. Adolf Stránský a prosadil opozici proti konservativním stranám jak ve spolcích českých brněnských, tak proti pozitivní politice Českého klubu v parlamentě. Radikálové s pokrokaři všude vítězili na radost Němců, kteří všude neurvale hájili své državy (Besitzstand). Brno r. 1908 mohlo dostati universitu českou i německou, ale Němci již nechtěli ani slyšet. Radikalismus Stránského stupňoval odpor Němců na Moravě i v Čechách, oba sněmy zemské učiněny bezmocnými.

Změny
v úřadech.Radikalismus
Němců
i Čechů.

Chladná oslava 60leté vlády císařovy od strany naší a okázalá oslava stranou německou odvrátily od nás také nestálou přízeň koruny. I události zahraničné na poloostrově balkánském staly se nám nepřívětivými. Dne 5. října 1908 v Budapešti byla prohlášena anexe Bosny a Hercegoviny. To vzrušilo Srbsko. V Rakousku byla částečná mobilisace. Když na diktát Němců v Praze 16. října sněm byl odročen, čeští ministři Prášek a Dr. Fiedler 17. října odstoupili. V Praze 18. října vypukly bouře. To vyvolalo bouři také na sněmu v Brně. Dne 22. října poslanci sociálně-demokratičtí za pomoci galerie hlučně žádali tajné volební právo v obcích. Za těch zmatků Dr. Beck odstoupil 7. listopadu 1908.

Nástupce Dr. Bienert sestavil 14. listopadu ministerstvo úřednické, do něhož za Čechy povolal Dra Žáčka. V Brně konaly se právě doplňovací volby do zastupitelstva. Dne 16. listopadu volil IV. sbor. Němci dosáhli: Dr. A. Křiwaczek 10.667, L. Wokurek 10.699, Dr. L. Czech 12.671, E. Pipal 12.788 hlasů a Češi: J. Hybeš 7024, V. Tusar 6942, Dr. L. Pluhař 4715, Dr. J. Koudela 4677. Výsledek vyvolal bouře večer v 8 hodin v Rudolfské ulici. Ještě větší bouře vypukly 1. a 2. prosince. Městská rada vyzvala obyvatelstvo k slavnostnímu osvětlení večer 1. prosince. Radikální výbor Matice školské zase, by místo osvětlení každý přispěl »pro dítě« dárkem Matici. České spolky 2. prosince měly slavné bohoslužby o půl 9. hodině u dominikánů, v 11 hodin vyslaly deputaci na místodržitelství a v 7 hodin měly slavnosti v českém divadle. Městská rada již 19. května vystrojila slavnost kol Něm. domu pro 3600 dětí a 43 něm. školek. Dne 9. listopadu svolala zastupitelstvo na slavnostní zasedání do starého zemského domu, kde za přítomnosti 50 členů bylo rozhodnuto, aby jubileum bylo oslaveno založením útulny pro nemluvnata v Dominikánské č. 2, jub. budovami pro školu chlapeckou a dívčí na Křenové, útulny pro německé učedníky, budovy pro zemskou reálku, budovy pro dívčí lyceum, pozemkem pro jub. chrám na Křenové a hojnými stipendii a subvencemi. Dne 1. prosince slavnostní osvětlení města s pochodňovým průvodem, 2. prosince výzdobou města a slavnostmi. České studentstvo z Rudolfské ulice ve 12 hodin v osmistupu dostavilo se k Besednímu domu a zazpívalo národní hymnu »Kde domov můj?«. Večer ve ¼7. hod. německé studentstvo za střelby táhlo z Běhounské ulice

Bouře
v Brně.

k Německému domu. České studentstvo chtělo z Rudolfské k Besednímu domu. Policie zastoupila mu cestu. Strhly se krvavé výtržnosti kolem Besedního domu, v nichž bylo poraněno přes 50 osob a vytlučena okna ve Výpomocné pokladně a v čes. divadle. Vojsko 49. pluku obnovilo pořádek. Krvavé dny byly také v Olomouci a v Praze, kde 2. prosince bylo vyhlášeno stanné právo. V Brně 2. prosince o 3. hodině místodržitel dával hostinu Němcům i Čechům, což 31. ledna 1909 opakoval.

Zatím 5. prosince Rusko, Anglie, Francie a Itálie vystoupily proti anexi. Rakouska ujalo se Německo. Hrozila válka. Zásluhou Anglie 24. března 1909 válečné napětí povolilo. Nepovolilo však napětí mezi Čechy a Němci uvnitř. Na obou stranách zvítězil radikalismus. Česká otázka stala se kamenem úrazu pro každé ministerstvo v Rakousku.

Nebezpečí
válečné.

Zemský sněm moravský již 15. října 1908 vyslovil se pro českou i německou universitu v Brně. Také říšská rada i vláda byly pro obě university, ale Němci brněnští nechtěli raději žádnou. Německý odpor také byl zesílen, když císař Vilém II. koncem srpna i počátkem září 1909 dlel na rakouských manevrech ve Velkém Meziříčí a v Jihlavě. Česká otázka stávala se takřka evropskou otázkou. Rakousko bálo se Německa vyhovět Čechům a Čechevé již opravdu a vážně chtěli samostatný stát český v osobní unii s Rakouskem a Uherskem. Dnem 1. listopadu propuštění byli čeští ministři Dr. Žáček a Dr. Bráf. Němci zvítězili úplně. Místodržitel Heinold snažil se udržeti shodu Čechů s Němci. Ještě 13. ledna 1910 hostil Němce i Čechy, ale Dr. Stránský (Stránský, Sláma, Bulín, Smrček, Reichstätter, Masaryk, Drtina) smířlivou stranu českou brzy potlačil. Rozpoutal se krutý zápas mezi Drem Stránským a Drem Žáčkem. Stránského Lidové noviny zvítězily nad Žáčkovou Moravskou orlicí. Němci způsobili obstrukci na sněmu moravském. Obstrukci začal 17. října Dr. Alfred Fischel. Ve finančním odboru vystoupil s požadavkem národní autonomie, každá národnostní strana ať si opatřuje své potřeby ze svého. Němci měli přebytek škol z našich peněz; proto Češi odpověděli »bez českého státu — žádná autonomie«. Němci z Čech i z Moravy se smluvili nepovoliti. Ministerstvo

Česká
otázka.

Bienertovo 12. prosince 1910 odstoupilo, ale po marných pokusech Dr. Bienert 9. ledna utvořil nové ministerstvo bez Čechů.

Dne 13. června 1911 byly nové volby do říšské rady. Dr. Stránský spojil se s Tusarem, Vaňkem a s agráříkem S t a ň k e m. Volby vyhrál. V Brně při užší volbě 20. června místo Dra Slámy byl zvolen národní socialista Alois Konečný. V městském zastupitelstvu 22. února 1911 sociální demokrat Eldersch učinil návrh, by Brno přijalo universitu českou i německou. Dr. Jarolím vystoupil proti tomu. Také starosta Dr. Wieser na schůzi Němců proti české universitě dne 5. března v Německém domě volal všechny Němce k těžkému boji o zděděnou půdu německou, poněvadž česká universita byla by nebezpečím pro Němce na celé Moravě. Po volbách 28. června Dr. Bienert ustoupil opět Gautschovi, který se znovu pokusil o vyrovnání Čechů s Němci. Po marném pokusu Gautsch ustoupil 3. listopadu ministerstvu hraběte Stürgkha. Ten učinil barona Heinolda ministrem vnitra a povolal Čechy inž. Trnku a Dra Bráfa.

Místodržitelem na Moravě 15. prosince 1911 stal se Okta-
vián Regner z Bleylebenu, bratr presidenta Rudolfa. Ředitelem fin. úřadů byl jmenován Čech Vladimír Hanačík, ale finančním prokurátorem Němec B r ä u n l. Konečně 18. března 1912 ukončen byl v náš prospěch osmiletý úporný boj o rozdělení chlapecké školy české na Winterhollerově náměstí. Nejvyšší správní soud rozhodl pro nás. Klíč k nápravě rozvrácených poměrů v Rakousku byl jen v Čechách. Němci v Čechách mařili každý pokus o vyrovnání. Na Moravě boj o universitu již vyvolal jakousi ochablost.

Na Balkáně 2. října 1912 utvořil se veliký spolek Bulharska, Srbska, Černé Hory a Řecka proti Turecku, které zrovna končilo válku s Itálií. Němci v Rakousku a Maďaři v Uhersku sympatisovali s Tureckem a brněnský Tagesbote psal přímo proti spolku balkánskému. Když Černá Hora 8. října 1912 vypověděla Turecku válku, Rakousko zbrojilo. Slované v Rakousku byli pro křesťany. Rakousku musilo záležeti na klidu doma. Dne 26. prosince 1912 byl přijat nový branný zákon. Rakousko s Německem 1913 prosadilo na Balkáně samosprávnou Albanii. Německo pak na Balkáně rozhodovalo spory mezi státy balkánskými i proti smířli-

Zápas o
universitu
obnoven.

Změna
v úřadech.

Válka
balkánská.

vým snahám Rakouska a Ruska. Německo zbrojilo. Zbrojilo také Rusko a učinilo spolek s Anglií a Francií. Císař Vilém II. 23. března 1914 ve Vídni získal si Rakousko. Tam pro rostoucí spory mezi Němci a Čechy již od 20. března vládlo se § 14. zákona z 21. prosince 1867.

Za těchto nesnází říšských i zahraničních neklid v Brně rostl. Německý tisk v listopadu 1912 štvál k válce proti Srbsku pro jakousi maličkost, která 20. listopadu stala se konsulu rakouskému v Prizrenu Prohaskovi, rodáku brněnskému. V městském zastupitelstvu socialisté varovali před válkou a mírnili bojechtivost. Jen proti Čechům socialisté s Všěněmci a s liberály byli svorní. Na sněmě zemském dohoda Čechů s Němci byla obnovena až r. 1914, když svolán byl 3. února. Zato spory s radnicí stále vzrůstaly. Městská rada i zastupitelstvo vzpíraly se proti universitě české čím dále tím urputněji. Když 24. a 25. června 1911 slavnostně byla otvírána nová budova české techniky, přišli na slavnost zástupci všech úřadů, místodržitel Heinold, Houdek, biskup Huyn, opat Bařina, zemský hejtman Serenyi, podmaršálek Stürgkh, zástupci ministerstva vyučování a min. veřejn. prací, poslanci a velké množství lidí vzácných i čestných, jen Brno nepřišlo.

V I. třídě na Hutterově bylo 92 děvčat, v Giskrově 81, ale obec 2. října 1911 odepřela pobočky. Okresní školní radě ve školském rozpočtu dělala všemožné potíže a 30. července 1912 podala dokonce stížnost zem. školní radě. Občané z okolí Vranovské ulice již dlouho žádali pro V. obvod školský chlapeckou i dívčí školu. Poněvadž obec nevyhověla, provedli od 16. března 1914 stávkou dětí. Přes 500 dětí přestalo chodit do školy do Hutterovy a na Winterhollerovo náměstí. Pro stávkou svolána veliká manifestace lidu do Besedního domu, na které mluvili Vozáb, Hybeš, Konečný a Tusar dne 22. března. Městské zastupitelstvo dne 2. dubna povolilo 176.000 K na stavbu chlapecké školy na Vranovské. Poněvadž z. šk. r. 7. dubna schválila návrh okresní školní rady na školu chlapeckou i dívčí, potrvála stávka až do 14. května, kdy byla vynucena i škola dívčí. Rekurs městské rady zamítl správní soud ve Vídni až 5. února 1916.

Zatím už blížily se dny sletové. Jednota Sokol I. 8. března 1913 oslavila jubileum 50letého trvání. Byla to nejstarší

Neklid
v Brně.

Stávka
školních
dětí.

Slet
sokolský.

jednota sokolská na Moravě, která byla založena v Brně dne 2. prosince 1862. Na rok 1914 stanoven slet všeho Sokolstva do Brna. Byly vykonány veliké přípravy. Dne 6. června byl zahájen v Besedním domě slavnostní večer předslětový. Následujícího dne začalo přípravné cvičení na rozsáhlém cvičišti, zbudovaném v Králově Poli. Dne 14. června bylo cvičení dorostu, 21. června veřejné cvičení brněnských jednot a 27. června měl býti uvítací večer Sokolstva v Besedním domě v Brně. Tagesbote již 19. června psal ostře proti sletu. Dne 20. června Volksrat a němečtí poslanci vydali proklamaci proti sjezdu. Zároveň všemožně usilovali o zákaz. Když snahy jejich zůstaly marnými, vydali heslo, že Němci musí odpovědět na českou provokaci. Dne 23. června plakáty vyzývaly studentstvo německé k velkým průvodům na Velkém náměstí o sletu sokolském. Městská rada vyhrožovala, že nemůže zaručiti pořádek. Za pořádek zaručili se pořadatelé sletu. Proto místodržitelství povolalo do Brna asi 1000 četníků, by pořádek byl zajištěn. V Brně bylo rušno již v pátek 26. června. V sobotu 27. června za krásného počasí po celý den vlaky z Olomouce, z Prostějova, z Hulína, z Hranic, z Krásna, z Ostravy, z Vídně, z Něm. Brodu a z Prahy svážely ohromné množství Sokolův a přátel. U nádraží vítal hosty nepřehledný zástup. Četníci zabezpečovali cestu od nádraží kolem Grandhotelu k německému divadlu a kolem místodržitelství k Besednímu domu. Ferdinandská ulice a Velké náměstí byly obsazeny buršáky a bojovníky německými. Četníci uchránili Čechy jen s největší námahou. V noci byly obvyklé šarvátky. Buršáci a turnéři pomstili se za mnohou ránu, že ze střikaček inkoustem zničili české prapory.

V neděli 28. června dopoledne byly zkoušky na cvičišti, odpoledne veřejné cvičení. Průvod byl manifestací myšlenky sokolské i češství v Brně. Brno takového průvodu ještě nevidělo. Od Besedního domu kráčelo 8200 Sokolů v kroji a na 80.000 obecnstva kolem Národního divadla po Nové ulici, Červenomlýnskou do Poděbradovy v Králově Poli, Rostislavovou ulicí na Palackého třídu, kde byli slavnostně uvítáni, a na cvičiště. V Brně protivníci chovali se jako indiáni. Na Kiosku napadali průvod, pískali, hulákali, řvali, plivali, ano i bili, ale žádný Sokol kázně neporušil a všichni zachovali zaručený pořádek.

Na sletišti 2400 žen provedlo pěkně cvičení prostná. Vtom pořadatelstvu Dr. Černý z místodržitelství přinesl zprávu, že v Sarajevě byl zastřelen následník trůnu arcikníže František Ferdinand s chotí. Ještě 4000 mužů provedlo část cvičení prostných. Rána raketová oznámila konec sletu. Vše ostatní, jakož i slavnosti na 29. a 30. června byly odřeknuty. Srbi musili odjetí z Brna z rozkazu státní policie. Ostatní účastníci rozjeli se dobrovolně.

Za týden, 12. července, měl se na sletišti konati m o r a v s k ý r o k čili slavnosti lidové v roce konané. Radnice hleděla slavnost zmařití hrozcí krveprolitím. Průvod Brnem byl zakázán, ale povolen v Králově Poli. V Brně byly opět nepokoje, ale četníci a vojsko klid obnovili. Ještě větší nepokoje byly dne 16. července, kdy bylo vybito mnoho oken a těžce poraněno mnoho strážníků i studentů a dělníků. Další nepokoje udusila válka.

O vnitřní a vnější rozkvět obce má se starati o b e c n í s p r á v a. Správa města Brna od r. 1850 až do r. 1905 se nezměnila. Poplatníci byli zapsáni do tří volebních sborů dle daně a každý sbor volil si 16 členů do obecního zastupitelstva (výbor). Zastupitelstvo 48členné volilo městskou radu 11člennou. Starostou od 5. srpna 1894 do 27. března 1916 byl advokát Dr. August šlechtic Wieser. Místostarostou od r. 1889 do 6. prosince 1914 byl Rudolf M. Rohrer. Městská rada brněnská s počátku 20. století jest zaznamenána na věčné časy. Dne 4. července 1900 mezi 7. a 8. hod. večer prudká vichřice naklonila věž chrámu sv. Jakuba (obr. 61.). Obec s velikým nákladem dala věž opravit v nynější podobě (100 m). Věž byla opravována již roku 1730, 1842 a 1901, jak hlásají pozlacené letopočty na báni věžní. Po každé vloženy byly do bání důležité listiny o opravě i noviny a zajímavosti současné. O slavnosti dokončení opravy r. 1901 byla vložena do bání německá listina pergamenová, která v překladau hlásá: »Roku 1901 dne 17. srpna za vlády císaře Františka Josefa I., když byl místodržitelem Karel hrabě ze Zierotina, zemským hejtmánem Felix hrabě Vetter z Lilie, biskupem v Brně František Sal. Bauer, starostou August Wieser rytíř z Mährenheimu, místostarostou Rudolf M. Rohrer, obecními radními Karel Biberle, Frant. Czermak, Edvard Exner, Fridolin Freude, Pavel Hayek, Jindřich Hrdliczka, císařský rada Leopold Lusar, Frant. Sliwka, císařský rada Edvard Urban a farářem u sv. Jakuba

Moravský rok.

Správa Brna.

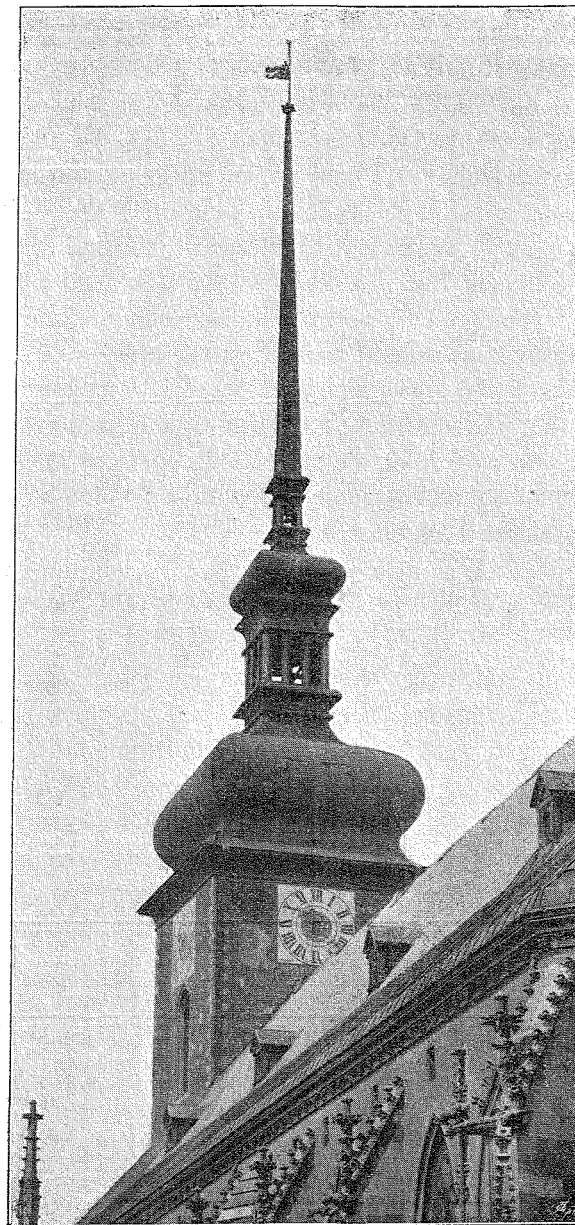
Městská rada.

v Brně konsistorní rada Cyril Riedl, byla tato železná věž ukončena a věžová báň nasazena.« Tato městská rada byla výlučně německá, ale většinou ještě dosti snášlivá. Nejmírnější byl starosta. Obec 10. dubna 1900 byla úředně donucena dle zákona ze 24. ledna 1870 rozdělití dívčí školu českou na Huterově ulici ve dvě samostatné školy. Za dorozumění se zemskou školní radou a zástupci rodičů českých (starosta Matice školské Karel Novák) bylo v srpnu 1900 ujednáno s obcí, že nejdéle do dvou let obec postaví novou školu pro děvčata i chlapce někde na Veveří ulici, kde jí bylo nejvíce potřeba pro novou čtvrť městskou. Malé děti do první třídy musily se vodit do ulice Hutterovy. Chudší lidé průvodců neměli. Rodiče asi 45 děvčat (hoši byli na Giskrově ul. už od r. 1898) vyslali Dra Koudelu a mne k starostovi prosit aspoň o první třídu v nové čtvrti. Starosta vymlouval se na ujednání. Když jsme mu však vyličili, jaké nebezpečí hrozí dětem na přechodech neživějších ulic, dal první třídu na Giskrovou do budovy obchodní akademie, roku následujícího i třídu druhou až do postavení smluvené školy v Giskrově ulici. Rohrer a Všeněmci útočili na starostu, by se vzdal, ale nevyhověl. Zato při každé nové volbě voleni byli radikálové. Vedle Všeněmců tlačili se do zastupitelstva sociální demokraté. Po každé volbě starosta býval potvrzován zeměpánem. Místodržitel Zierotin osobně dojížděl pro slavnostní přísahu starostovu do starého zemského domu na Dominikánském náměstí. Starosta vždy slavnostně sliboval jednati neodvisle nahoru i dolů a pečovati o německý ráz Brna (21./10. 1900, 15./II. 1903).

Velké dělnické demonstrace od r. 1903 vynutily změnu obecního řádu z r. 1850. Dne 3. května 1905 byl schválen císařem nový obecní řád pro Brno, který k dosavadním třem sborům přidal čtvrtý sbor, v němž volili všichni voliči z I., II. a III. sboru a kromě nich všichni čtyřiařicetiletí voliči, kteří v Brně bydlí dva roky. Čtvrtý sbor volil do zastupitelstva 9 členů. Bylo tedy v zastupitelstvu $48 + 9 = 57$ členů. Starosta volí se na 6 let a dva místostarostové na 3 leta. Městskou radu tvoří starosta, 2 místostarostové, 12 volených členů a úředníci-referenti. Počet zastupitelstva i městské rady se změnil, ale zásady voleb nikoli. Do zastupitelstva po tuhém boji volebním ne-

Nový
obecní
řád.

Zemské museum.

Obr. 61. Věže sv. Jakuba před 1901.

dostal se ani jediný Čech, jen několik sociálních demokratů. Nové zastupitelstvo dne 13. ledna 1906 zvolilo starostou Wiesera a místostarosty Rohrera a Kandlera. Dne 11. února místopředseda Zierotin za obvyklých slavností přijímal přísahu starostovu v městském domě na Dominikánském náměstí. Po 6 letech Dr. Wieser dne 22. ledna 1912 byl zvolen po šesté starostou a 25. února vykonal přísahu do rukou místopředsedy Oktaviána Regnera. Dr. August Wieser o rozkvět Brna získal si veliké zásluhy. Nový obecní řád z 3. května 1905 zrušil také dosavadní starosty a výbory okresové. Jmění jednotlivých 4 okresů přešlo do správy městského zastupitelstva, které volí pro každý okres představeného a dva jeho náměstky. Tito mohou do schůze zastupitelstva i městské rady, ale jen s hlasem poradným. Zastupitelstvo volí se na 6 roků, ale po 3 letech polovice zástupců každého volebního sboru odstupuje. Doplnovací volby vykonají se do konce prosince běžícího roku.

Naši zúčastnili se několikrát obecních voleb, ale za starého řádu obecního z r. 1850 nebylo naděje na úspěch. Nový řád z r. 1905 aspoň ve IV. sboru dával naději. Když volby v prosinci zklamaly, byla založena Jednota českých voličů (Dr. Pluhař), která častými schůzemi budila zájem pro volby. Usilováno o správný katastr českých voličů, poněvadž mnoho Čechů bylo zapsáno v německém katastru. Na četné protesty říšský soud rozhodl, že nestačí jen přihlásiti se do německého katastru, nýbrž přihlášený musí dokázati, že tam skutečně patří. Národní jednota zřídila v Brně 14 odborů a těm se podařilo provést opravu katastru. Na četných schůzích ukazováno voličům, jak mnoho platíme městu a jak mnoho vydává město zbytečně na udržování německého rázu Brna. Boj náš byl nejen národnostní, nýbrž i hospodářský. Špatné hospodářství odhaloval také Brünner Montagsblatt, ale proti Čechům popouzel jak ostatní listy německé. Při nejbližších doplnovacích volbách za IV. sbor dne 16. listopadu 1908 dostali hlasů Dr. A. Křiwaczek 10.667, L. Wokurek 10.699, Dr. L. Czech 12.671, E. Pipal 12.788 a J. Hybeš 7024, V. Tusar 6942, Dr. L. Pluhař 4715, Dr. J. Koudela 4677. Po volbách v 8 hodin večer byly bouře v Rudolfské, ale nic nezměnily. Rovněž r. 1911, kdy se konaly poslední volby před válkou dne 23. října. V účtech

Jednota
českých
voličů.

obecních stály jen 24.227 K. Němci v Brně nepřipustili ani jediného Čecha do zastupitelstva, tím méně do městské rady, ač r. 1900 bylo napočítáno 38.366 Čechů vedle 68.715 Němcův a r. 1910 Čechů 41.943 a 81.617 Němců dle jazyka obcovacího.

Starosta Dr. A. Wieser dobře staral se o rozkvět města. Po každé volbě při slavnosti potvrzení měl slavnostní řeč, ve které uvedl, co správa města vykonala za uplynulé období i co vykonati hodlá v době nejbližší, jak v oboru vlastní tak v oboru přenesené působnosti. Také ročně vydával podrobnou zprávu tištěnou o správě obce v objemné knize (přes 1000 stran) za leta 1894 až 1914 dvacet ročníků, v nichž je vylíčen vnitřní i vnější rozvoj Brna s podrobnými účty. Městská rada scházela se týdně k jednání o návrzích, jež připravovalo městské úřednictvo. Zastupitelstvo scházelo se obyčejně měsíčně, schvalovalo rozhodnutí městské rady a povolovalo náklad. Na správu obce městská rada měla velmi četné úřednictvo a zřízenectvo. Před válkou v květnu r. 1914 měla obec 2670 zaměstnancův a 558 učitelů. Platem byli postaveni na roveň zaměstnancům státním (úředníci od XI. do VI. třídy). Dne 12. května 1914 byla vydána služební pragmatika pro městské úředníky, sluhy a pomocníky. Stráž policejní od r. 1905, kdy zřízena byla také jízdání policie, byla stále rozmnožována. R. 1895 správa obce stála 2,820.000 K, ale r. 1912 již 9,769.000 K, stoupla tedy o 246%. Výlohy na policii a zdravotnictví stouply o 159%, na chudé a humanitní ústavy o 224%, na školství o 218%, na starce a sirotky o 282%. Příjmy obecní stouply však jen o 211%, jevil se tedy schodek roční 5 až 700.000 K. Z toho 17% připadlo na činnost přenesenou na obec se státem. Roku 1903 měla příjmu 2,232.952.49 K a vydání 2,259.847.75 K. R. 1901 obec měla dluhů 25,209.339.67 K, ale r. 1913 již 53,515.643.63 K. R. 1912 měla inventárního majetku za 50 milionů.

Brno až do války se značně šířilo. R. 1901 vznikla nová ulice U dětské nemocnice, r. 1902 Urnová, Hroznová, Scheffelova, 1903 Radeckého, Fröblova, Květná, Roseggrova, Sladovní, Laudonova, Arcivévodů Eugena, 1904 Engelmannova, Území svitavské, Pod červeným kopcem, Meroresova, Na schodech, 1905 Beethovenova, Mozartova, Anzengruberova, 1906 Hrdličkova, Makovského, Aspernská, 1907 Freudova, Pestalozziho, 1908 Ondřeje Hofra, Tegethofova, Prombergova, Ludwigova, 1909 Resslerova, Liebi-

Starosta
Dr.
A. Wieser.

Nové ulice

gova, 1910 Exnerova, Wellnerova, Kressova, 1911 U radnice, 1912 Zoebelova, Hessova, 1913 Speckbachrova, Kopalova a Lipská. Stavební místa v úřednické čtvrti obec stále prodávala velmi lacino (r. 1902 po 5.55 K 1 m², r. 1903-4 po 2.22, r. 1912 po 9—12 K, r. 1914 po 10 K), ale výlučně žádnému Čechovi. Také darem mnoho stavebních pozemků rozdala spolkům i státu na budovy, tak po r. 1900 na dům umělců (Künstlerhaus), výrobnímu spolku (Frauenerwerbverein), na domov technikům (Technikerheim), na něm. techniku, na dětskou nemocnici, na útulek slepých (Blindenheim), na nemocnici pro tuberkulosní, r. 1908 pozemek pro chrám na Křenové, r. 1912 na útulnu pro něm. učně, pro spolek paní Frauenheim, pro něm. druhou státní reálku atd.

Sady. Sady městské byly zdokonalovány a rozmnoženy. R. 1901 odešel na odpočinek starý zahradník F. Malý a ustanoven August Zenzinger (1901—1908). Do r. 1907 byly zřízeny krásné a rozlehlé sady na Winterhollerově náměstí, na Obilním trhu, r. 1908 městský sad z bývalého hřbitova, Schrebroy zahrádky po 200 m² se 17 domky na bývalém hřbitově zábrdovském, zahrádka u křížové chodby při chrámě dominikánském a vysazovány stromy do ulic brněnských. Koncem prosince 1908 brněnský zahradník dostal se do Meranu a v Brně ustanoven Hans Meiszner (1909). R. 1910 byly zřízeny sady na Starém Brně kolem pomníku Mendlova, také zdokonalena byla městská botanická zahrada u městského parku a sady na Špilberku. V osazování stromků v ulicích pokračováno až do války. R. 1914 obec koupila za 702.000 K oblíbený a pěkný les **Pisárky**. Sady brněnské jsou okrasou města a velkým dobrodiním i potěšením chorému i zdravému obyvatelstvu od nemluvnátka až po zmlrajícího starce. Údržování sadů r. 1914 stálo 101.049.67 K.

Stavby památné. Za starosty Wiesra bylo v Brně přestavěno 253 starých domů dle zákona z r. 1886, tedy Brno se obnovilo. Zmizely jezuitské kasárny v rozměru 17.742 m², za něž obec dala 1.415.000 K., a panenské kasárny v rozměru 3.260 m² za 164.250 K (1901). Místo nich vznikly krásné ulice Beethovenova, Mozartova a Wiesrova s překrásným justičním palácem, na nějž pozemek koupil stát za 760.000 K (1903). R. 1903 byla vysvěcena krásná budova pro alumnát s theologií, česká reálka. R. 1914 krásný

chrám P. M. na Křenové. Také země postavila veliký nový zemský dům na rohu Radvitovy a Veverí ulice (1902—4). R. 1909 obchodní a živnostenská komora vystavěla krásnou budovu v ulici Mozartově. Obec přestavěla ve vnitřním městě nadační domy Falkensteinerovy a Gerstenbauerovy. Vystavěla za městem zeměbranecké kasárny, kasárny Františka Josefa, dělostřelecké kasárny a prachárny u Černovic. Vystavěla několik škol: r. 1900 německou pro chlapce a děvčata na Vranovské, r. 1902/3 dvě školy, českou a německou na Giskrově, r. 1903 na Köffilerově pro něm. dívčí měšťanku, 1904 dvě školy německé v d'Elvertově, 1905 něm. školy na Reslůvce, r. 1910 jubilejní školu německou na Křenové a 1914 něm. dívčí měšťanku na Giskrově. Od r. 1900 do 1914 zřídila 26 nových školek německých, pro něž opatřila pěkné místnosti. Vybuodovala elektrárnu, nové jatky za 4 miliony, postavila most přes Svitavu do Zábrdovic a r. 1913 na Žlutém kopci nemocnici pro zeměbranu. R. 1911 krásnou budovu pro zemskou reálku na Giskrově, dům umělců (Künstlerhaus) na Kolišti a 1913 dům pro učně (Lehrlingsheim) v Cihlářské. Zbudovala železnou konstrukci na věži svatojakubské (1901), železnou konstrukci na věži radniční (1905) a opravila gotický portál na radnici. R. 1905 opravila zasedací síň ve starém zemském domě a r. 1913 obnovila arénu Mitrovských na Nivkách č. 1, kterou obec koupila r. 1889. R. 1907—08 společně se zemským výborem (62.000 K z. výbor, 20.000 K obec) zjednala ladný pohled z Ferdinandovy ulice na zemské museum a na věže chrámu petrského odstraněním překážejících budov. Umožnila krásný pohled z Velkého náměstí ulicí Liechtensteinskou na Německý dům. Regulovala ulici U radnice s pohledem na vzácný portál radniční, Zámečnickou s pohledem na zemský dům, Rýnskou (Běhounskou), Sadovou, Augustýnskou, Rainerovu a náměstí na Starém Brně. Podporovala všemožně rozvoj Úřednické čtvrti (Beamteheim), ulice Tivoli a Veverí. Starosta sám při tom všem vždy měl na zřeteli nejen účelnost, nýbrž i krásu. Často povzbuzoval obyvatelstvo k pěstování květin v oknech.

Všechny nové ulice byly opatřeny betonovou **kanalisací** a také ve starých ulicích kanalisace cihlová byla nahrazena betonovou. R. 1912 Brno mělo 56.444 m betonových kanálů. Všude bylo zavedeno plynové osvětlení a podporováno osvětlení

Betonová kanalisace.

elektrické. Všechny nové ulice byly opatřeny válcovanou silnicí a některé staré (Křenová) byly vydlážděny. Nejživějšími ulicemi projížděla elektrická tramvaj. R. 1914 městská rada navrhla zastupitelstvu koupiti akcie elektrické dráhy. Dne 18. července 1914 zastupitelstvo rozhodlo, by elektrické dráhy byly převedeny do správy městské, oč dohoda se společností stala se 12. dubna 1915.

Elektrické dráhy.

Nový vodovod.

Nejdůležitější událostí brněnskou bylo otevření nového vodovodu dne 4. října 1913. Brno mělo dva vodovody. Jeden už od r. 1520 na vrchu Zimpel, jenž dodával pitnou vodu od sv. Antonička. Byl úplně nedostatečný, poněvadž napájel jen několik stoužanů, které po celý den byly obléhány žíznivými. Soukromé studny dávaly vodu zdraví lidskému přímo tak nebezpečnou pro špatnou kanalisaci městskou, že skoro všechny úředně musily býti zrušeny. Druhý vodovod z Pisárek obec koupila 1. ledna 1902 od podnikatelstva za 4,800.000 K. Byl sice vydatný, ale voda jeho na pití nebyla bezvadná. Kromě toho zůstalo v Brně na 400 domů bez připojení na vodovod. Častá nákaza tyfová (31./3. 1901) přímo křičela po opravě. Městská rada již 3. prosince 1904 usnesla se opatřiti Brno zdravou vodou pitnou. Nastaly dlouhé a prudké hádky v novinách i v brožurách, odkud pramenitou vodu vésti do Brna. Konečně městské zastupitelstvo dne 19. dubna 1910 rozhodlo jednomyslně vésti vodovod od Březové, kde prameny vrhaly 250 litrů křišťálové vody za sekundu. Dne 22. února 1911 byl vypracován návrh zákona, by v Brně všechny domy byly připojeny k budoucímu vodovodu (dotud z 3500 domů 400 nebylo připojeno). Zákon byl schválen 1912. Stavba vodovodu, 60 km dlouhého, trvala 3 leta, poněvadž bylo překonávati ohromné překážky ve skalnatém údolí Svitavy a bylo spotřebováno ohromné množství materiálu (jen potrubí 15.000 kusů). Je to stavba monumentální. Stála 13,000.000 K, ale Brno dostalo nejlepší pitnou vodu mezi všemi městy v Rakousku. Vodovod má 3 nádrže: I. 12.000 m³ a II. 14.000 m³ nad Husovicemi a III. 1100 m³ na Kraví hoře pro tři patra (pásma) tlaku. Kolaudace vodovodu byla provedena 11. až 22. září 1913. O celé stavbě byl vydán podrobný popis s krásnými obrazy (Festschrift etc.). Na šťastné dokončení vodovodu byla uspořádána důstojná slavnost dne 4. října 1913 na Zelném trhu. Na slavnost byli pozváni zástupci vlády, země, úřadů stát-

ních, vojenských a církevních. Zúčastnilo se celé zastupitelstvo městské, účastníci stavby, spolky, společnosti, mládež školní a tisíce obyvatelstva obojí národnosti, které s toužebností a radostí sledovalo postup prací na vodovodu, jenž se stal největším dobrodiním a radostí všem obyvatelům Brna. Starosta přivítal účastníky slavnosti a poděkoval učencům, kteří o podniku rozhodli, poděkoval budovatelům, úřednictvu a dělnictvu. Připomněl zásluhy o rozkvet Brna, jež si získali místodržitelé Spens-Booden, Zierotin, Heinold a Bleyleben. První pohár křišťálové vody z nového vodovodu podal místodržitel. Dr. Oktavián Regner blahopřál Brnu a právem nazval zbudování vodovodu mezníkem v rozvoji Brna. U radnice byla pak defelírka všech spolků. Večer byla slavnostní hostina v Německém domě. Vybudování pitného vodovodu bylo v rozvoji Brna událostí nejužitečnější a nejradostnější. Stavbu provedli Max Hönig, profesor na něm. technice, vrchní stavební rada Ferd. Abt, rada Dr. Mich. Feith a Dr. Hans Kellner.

Nový vodovod prospěl nejvíce zdraví obyvatelstva. O zdravotnictví pečovaly nemocnice zemské u sv. Anny, u milosrdných, u alžbětinek, epidemická na Červeném kopci, zeměbranecká na Žlutém kopci (1913), vojenská v Zábrdovicích, blázinec v Černovicích, soudní na Cejlu, sanatorium v Lužánkách, porodnice na Obilním trhu, ale také obec se přičiňovala. Podporovala ochrannou stanici dobrovolnou i stanici tělocvičného spolku, nemocnici dětskou, nemocnici pro souchotináře, útulek slepých, zřídila bezplatnou ambulaci oční, zubní, ustanovila lékaře okresní a školní, zbuodovala vzorné jatky, trh na dobytek, porážku, ledárny městské, chladírnu, sušírnu brambor, spalování smetí k výrobě elektřiny, dosti pečlivě čistila ulice, ale přece zdravotní poměry v Brně nebyly valné. Ještě 29. září 1910 několik dělníků onemocnělo cholerou. Teprve po zavedení zdravé pitné vody úmrtnost v Brně klesla z 23·2 na 15·3 z tisíce. Pravý zázrak zdravá pitná voda konala za války.

Zdravotnictví.

Obec zdokonalila také péči o chudé a podporovala lidumilné podniky. Již r. 1899 zaveden byl v Brně elberfeldský způsob péče o chudé. Bylo zřízeno 25 chudinských komisí, které svými komisary zjišťovaly a podporovaly chudé poskytováním mléka.

Péče o chudé.

brambor, uhlí atd. zdarma. Do r. 1912 bylo takových komisí 27 a 516 komisařů i 20 komisařek pečovalo o 4000 chudých. Na 1000 chudých bylo v ústavech. R. 1908 bylo v ochranovně císaře F. J. 169 mužův a 351 žen = 520, v Kamenném Mlýně 50 mužů, na Cejlu 30 žen, v Hlinkách 82 mužů dostávalo po 1·20 K beze stravy, v sirotčinci v ulici Falkensteinerově bylo 113 chlapcův a v Kuřimi 94 děvčat. V dívčí útulně (Mädchenheim) na Reslůvce č. 5 bylo vydržováno 16 dívek. R. 1910 byl zřízen úřad na ochranu dětí v 10 pokojích bývalého alumnátu, jenž opatřil 499 úředních poručníkův opuštěným dětem a poskytl právní ochrany 1851 dívkám i matkám. Obec převzala do vlastní správy také kuchyni pro lid, útulek pro bezbytné (Gabelsbergrova 11) a zřídila prostředkovatelnou práce (1901). Na chudé a humanitu r. 1912 vydala obec 1,100.000 K. Ve správě obce byly vedeny také rozmanité ná-
d a c e 6,240.489·84 K a f o n d ů za 1,944.850·44 K.

Největší vydání měla obec na školství. R. 1900 vydržovala obec 18 německých školek, 4 měšťanky pro chlapce, 5 pro dívky, 11 obecných škol pro chlapce a 8 pro děvčata. Pokračovacích škol německých 11. České školy 2 pro chlapce, 1 pro děvčata a 2 pro hochy a děvčata. Do r. 1914 měla obec školek 44, na něž platila 283.725·98 K ročně, 6 měšťanek pro chlapce, 7 pro dívky, obecných škol pro chlapce 22 a pro děvčata 19. Českých obecných 5 pro chlapce a 4 pro děvčata. Německé školy zřizovala obec ochotně, ale české vždy musily být vybojovány až u nejvyššího správního soudu. Obec vzpírala se i proti každé nové pobočce na českých školách a proti rozhodnutí z. šk. rady rekurovala vždy u vyšších instancí, jen aby zřízení nezbytné protáhla. Nejvíce vzpírala se zřízení české školy měšťanské. Zemská šk. rada již 15. června 1891, č. 4795, rozhodla, aby v Brně byla zřízena česká měšťanská škola pro chlapce i pro dívky. Obec odpor prosadila u ministerstva i u správního soudu a nikdy takové školy v Brně nezřídila. Zemská šk. rada r. 1905 vyzvala obec, aby zřídila alespoň jednu měšťanskou školu českou pro dívky, ale městská rada dne 21. června slavnostně odepřela. Českou měšťanku pro dívky zřídila Vesna r. 1895 a pro chlapce r. 1908—1914 Matice školská. Rozdělení každé přeplněné školy dle z. z. ze 24. ledna 1870 vždy musilo být vybojováno. Nejprudší boj byl o rozdělení chlapecké školy na Winterhollerově

náměstí. Na základě přeplnění školy v l. 1900—1904 rozhodla z. šk. rada 16. listopadu 1908, by škola byla rozdělena zřízením nové školy někde na konci třídy Františka Josefa, Josefova, Cejlu nebo na Vranovské. Pro odpor obce správní soudní dvůr rozhodl teprve nálezem ze dne 16. března 1912, že škola musí být rozdělena na školy dvě. Po boji téměř desetiletém zřídila obec první třídu pod zvláštním učitelem, který byl zároveň správcem školy, a umístila ji v sousední budově na Winterhollerově náměstí. Teprve 8nedělní stávkou dětí v r. 1914 obec byla přinucena stavět školu v ulici Sonnenfeldrově u Vranovské. Dne 12. října 1914 z. šk. rada nařídila, že škola chlapecká na Winterhollerově i dívčí v Hutterově musí být rozděleny. Také rozdělení škol v Čechyňské a v Měšťanské musilo být vynuceno. Zemská šk. r. 27. listopadu 1911 nařídila, by obě školy byly rozděleny dle pohlaví. Obec rekurovala k ministerstvu. Poněvadž ministerstvo rekursu nevyhovělo, bylo rozdělení škol provedeno začátkem školního roku 1912/13. Tak bojem od r. 1877 do války domohli jsme se v Brně 5 škol chlapeckých a 4 dívčích.

Pro německé školy obec stavěla nádherné budovy, ale české musely se krčiti v nezdravých budovách najatých (na Starém Brně) nebo v učírnách, jež opustily děti německé jako nezdravé (v Čechyňské ulici). Jen v Giskrově, Hutterově ulici a na Winterhollerově náměstí byly budovy slušné, ale třídy nemožně přeplněné. Náklad r. 1914 byl 2,408.660 K. Pokračovacích škol německých r. 1912 vydržovala obec 44, české musila vydržovat společnost a spolky. České školky r. 1912 počtem 21 s 1890 dětmi vydržovala M a t i c e š k o l s k á ze sbírek.

Dětem na německých školkách (r. 1912 ve 44 školkách 3120 dětí) obec strojila bohaté slavnosti, hřiště, lázně, tělocvičny, lékaře, ano nejpotřebnější posílala i k moři. Na to Matice školská neměla, ale obětavé vlastenky z Matice a z Dobročinného komitétu dám přece vystrojily dětem na českých školkách alespoň vánoční nadílku a v létě radovánky. Mnoho českých dětí bylo zlákáno do školek německých, ale přece veliká většina chudých matek statečně odolala a přiváděla děti do školek českých, ze kterých vyrůstaly pak české školy obecné.

Školy obecné.

Pokračovací.

Školky.

Zápisy.

Zápas o z á p i s do školy obecné býval nejprudší. Obec věděla, že z české školy hrozí německému Brnu nebezpečí největší. Vynaložila tedy vše, aby co nejvíce českých dětí přilákala do školy německé. K tomu měla 44 německých školek výborně zařízených, celou řadu dobře placených agentů česky mluvících, všechny úřady obecní a nejhrolivější agitátory v celém zastupitelstvu. Ale také Češi nelenili, ač všechny prostředky musili krýti jen ze sbírek a vlasteneckého nadšení.

Nepřízeň
k českým
školám.

R. 1908 Matice školská odhodlala se zřídit v Brně i českou měšťanku pro chlapce. Hned přihlásili se do I. třídy 104 žáci. Měšťanka prospívala, až bída válečná 1914 ji zahubila. Obec vydržovala také 4třídní školu pomocnou pro 65 dětí (1912), odbornou školu pro kreslení, odbornou školu pro malbu, 9 tříd pro rukodělné zaměstnání chlapcův a podporovala mnoho soukromých škol německých. Již 7. března 1905 městská rada rozhodla ustanovovati na českých školách za školníky jen osvědčené důvěrníky. Nadučitelé Drexler, Hyšták a Czermak jsou důkazem, že tak činila také při ustanovování učitelstva, pokud to bylo možno. Inspektoři Ant. Burjan, Ant. Váňa i V. König měli mnoho krušné práce. Zemská školní rada dne 12. března 1913 velice šetrně vyslovila městské radě politování, že obec presentovala české učitele bez ohledu na kvalifikaci a na stáří. Zastupitelstvo hned bouřilo proti omezování samosprávy (Dr. Krumpholz).

Sčítání
lidu.

Obec v přenesené působnosti konala také sčítání lidu (konskripci) každých 10 roků. Sčítávalo se dle obcovacího jazyka (Umgangssprache). Dne 31. prosince 1910 bylo v Brně napočítáno 125.737 obyvatel, 59.636 mužův a 66.101 žen. Z těch 81.617 Němců, 41.943 Čechů, 120 Poláků, 34 Rusínů, 15 Slovinců, 28 Italův a 7 Maďarů, 112.705 římských, 52 řeckých katolíků, 140 starokatolíků, 24 pravoslavných, 1 armén, 2532 evangelíků augsburských, 392 helvetských, 8944 israelitů a ostatek různých.

Majetek
obce.

Správa obce rok z roku vyžadovala většího nákladu. Obec byla sice bohatá, ale dluhy rostly každým rokem. Obec od 16. století má rozsáhlé panství Kuřimské, k němuž patří 28 vesnic, ale hospodařilo se tak, že nejvíce vyneslo 130.867·23 K r. 1912 a nejméně 75.850 K r. 1906. V Brně obec měla r. 1909 radnici, dům č. 7 v Radnické, průchodní dům v Dominikánské (Schmetterhaus), starý zemský dům na Dominikánském náměstí,

městský dům u Františkova (Stadthof), starý alumnát v Dominikánské, dům č. 15 na Zelném trhu (reduta), divadlo, školní budovy, humánní ústavy, jatky, plynárnu, elektrárnu, budovu na spalování smetí na Radlíně č. 18, šterkovnu, vodovody, silnice, sady, pozemky (stavební místa) atd. R. 1912 cenila si obec inventurní majetek na 50 milionů K. Tak plynárnu a elektrárnu na 7·1, kanalisaci na 4·8, silnice na 5, jatky na 4, budovy na 8·7, půdu a menší reality na 2·1 milionu K. Jenže tyto majetky v obecní správě vynášely málo nebo nic. Vydání každý rok bylo větší než příjmy, takže dluh rostl. R. 1901 dluh dělal 25,209.339·67 K, r. 1906 již 33,950.630·48 K, r. 1911 již 44,078.879·95 K a r. 1914 již 62,315.032·10 K. Vydání musilo se krýti hlavně obecními daněmi a dávkami. R. 1903 platila se v Brně daň ze 3224 domův a poplatníků bylo 17.162. Přímé daně bylo předepsáno: státní 5,500.924 K 30 h, zemských přírážek 3,063.044·54 K, obecní daně 2,639.467 K 94 h, půjčkových přírážek 268.875·52 K a jiných poplatků 85.493 K 26 h. Celkem 11,557.805·56 K. R. 1909 již státní daně 6,115.632·39 K, zemské 3,180.850·49 a obecní 3,607.109·81 K. Poplatníků bylo 23.313 a platilo se ze 4514 domů. R. 1911 bylo 18.607 čili 73·57% poplatníků německých a 6464 čili 26·43% českých. R. 1912 platilo daň z příjmu 20.561 poplatníků, daň ze mzdy 561, daň z renty 1518, koncesovaných výrobců 6691, volných 1993, cestujících 91, daň z domu 3799, daň z pozemků 2206. Z juristických osob z koncesované výroby 29, z volné výroby 41, z renty 4, z účtování 107, z domů 116, z pozemků 105. Dohromady 27.812 poplatníků.

Daně.

Aby poplatníci mohli zaplatit všechny povinnosti státu, zemi a obci, musili se velmi přičiňovati v oboru práce hmotné i duševní. Zemědělství v Brně i v okolí ve 20. století dočkalo se podivuhodné změny. Poněvadž půda kolem Brna většinou je původu sopečného, od pradávna pěstovalo se na ní hojně vína. V 20. století vinařství v Brně i v okolí úplně zaniklo. Poslední vinobraní v Brně bylo r. 1915. Révu na stráních i v rovině nahradily ovocné stromy, rybíz a srstky. Půdě viničné zbylo jen jméno — vinohrady, ale nejsou to vinice, nýbrž sady. Říká se, že peronospora zahubila vinice. Nemyslím. Spíše větší výnos sadů. V Brně je snadná příležitost dobře zpeněžit pěkné ovoce. Brňáci dobře zaplatí víno rybízové a srstkové jako kdysi révové. Sadařství se velice rozmohlo, čemuž pomohly četné školky

Živnosti.

Země-
dělství.

soukromé i zemské školy na Vídeňce (něm.) a v Bohunicích (čes.). Zelinářství v nížině, nanesené pískem Svitavy i Svatky, daří se velice dobře působením příznivého podnebí brněnského. Příčinniví zahradníci hojnou odměnu dostávají nejen na Zelném trhu, nýbrž i v rostoucích předměstích. Co půdy nebylo proměněno v sady a zelinářské zahrady, bylo až do války vzorně obděláváno rolníky, kteří kromě cukrovky také všechny druhy obilí pěstovali s velkým zdarem. Obě zemědělské rady (čes. i něm.) od roku 1898 povznesly zemědělství také v Brně a v okolí. Půda, podnebí a práce zabezpečily zemědělcům blahobyt velmi slušný. Bohužel nelze totéž říci o zemědělském dělnictvu, které bylo placeno nedostatečně.

Největší část obyvatelstva městského živila se průmyslem a obchodem. Průmysl řemeslný neměl už sice zlaté dno všeobecně, ale radnice, stát a do 1905 i zemský výbor podporovaly německé řemeslníky a živnostníky hojnými objednávkami, tedy německým a odrodilým živnostníkům vedlo se velmi dobře. Méně dobře vedlo se živnostníkům českým. Řemesla i menší živnosti pěstitele své často střídaly. R. 1903 v Brně novou živnost ohlásilo 153 řemeslných živnostníků a odhlásilo 101, volných živností 36 a odhlásilo 31, továren 11 a odhlásily 4, různých živností 15 a odhlásilo 21, koncesovaných živností (hlavně hostinských) povoleno 43 a zaniklo 39. R. 1904 ohlášeno 145 řemeslných živností a odhlášeno 92, volných živností 38 a odhlášeno 30, továren 10 a odhlášeny 4, různé živnosti 37 a odhlášeny 2. Koncesovaných povoleno 86 a zaniklo 64. Přibližně měnily se živnosti každý rok. Dne 21. října 1905 místodržitelství nařídilo úplný nedělní klid ve všech živnostech, až na poživatiny. R. 1907 na podporu živností byla v Brně zřízena živnostenská rada s odborem českým a německým. Od r. 1908 živnostníci musili se přihlásit do příslušných společenstev. Těchto v Brně r. 1903 bylo 28, ale r. 1908 již 42, z nichž 38 bylo německých a jen 4 česká. Zato v Brně sídlo měla česká zemská jednota oděvních společenstev v markrabství moravském, jednota živnostenských společenstev (z r. 1898), zemský svaz společenstev hostinských pro Moravu a jednota obchodních gremií v markrabství moravském. Také německé jednoty měly sídlo v Brně, kde pořádaly schůze a valné hromady na posílení své národnosti zrovna

tak jako jednoty české. Národnostní zápas o vedení společenstva býval tuhý. Dne 4. dubna 1910 Čechové dobyli vedení ve společenstvu stolařův a 15. dubna 1913 ve společenstvu cukrářů, oděvníků atd. R. 1908 k řemeslným společenstvům přistoupilo 618 členů, továren 11, vystoupilo 586 a továren 8. Koncesováno 36 živností (hlavně hostinských) a 29 řemesel. Zaniklo 44 živností a 27 řemesel. R. 1912 k řemeslným společenstvům 987 členů, 19 továren, vystoupilo 619 a továren 10, koncesováno 45 živností a 24 řemesel a zaniklo 37 živností a 12 řemesel. R. 1914 přistoupilo k řemeslným společenstvům 607 členův a 6 továren, vystoupilo 565 členův a 7 továren. Koncesováno bylo 28 živností a 30 řemesel, zaniklo 23 živností a 23 řemesel. Na podporu českých živnostníků dne 25. března 1901 byla založena Stálá výstava a tržnice řemeslných výrobků v Brně (Kounicův palác) a v prosinci každého roku v Besedním domě řemeslnicko-živnostenská výstava a tržnice vůbec i pro mimobrněnské. V Německém domě zase bývaly tržnice pro německé živnostníky. Dne 2. května 1909 byla otevřena nádherná budova obchodní a průmyslové komory v ulici Mozartově.

Tovární průmysl brněnský zachoval si dobrou pověst ve všech odvětvích a ve všech továrnách také ve 20. století. Méně dobré byly životní poměry nesčetného továrního dělnictva domácího i z venkova. Stát svými inspektory chránil dělnictvo. Byly odstraněny z továren aspoň největší závady zdravotní, jako nedostatečné větrání a osvětlování továren. R. 1903 bylo v Brně pro tovární dělnictvo 34 nemocenských pokladen, ale mzda dělnictva byla malá. Výdělkův a obchodníků nepřiměřeně veliké. Drahoty v Brně stále stoupala neúměrně k důchodům dělnictva i úřednictva. Proto dělnictvo sociálně-demokratické dne 19. října 1909 uspořádalo velikou demonstraci proti drahotě. Dne 5. září 1910 demonstrovalo proti drahotě již veškeré dělnictvo na Zelném trhu. Dne 6. listopadu 1910 byla již také veliká demonstrace proti drahotě všeho úřednictva v Besedním domě. Dělnictvo tovární občas vynucovalo si zlepšení velkými stávkami, ale dělníci úřední (hlavně státní úředníci) stávkovat nemohli; bylo jim tedy trpěti více než dělníkům továrním. Veliké stávky byly již r. 1902, r. 1903 dělnictvo zastavilo práci v 6 továrnách, 11. srpna 1906 propukla stávka ve 42 továrnách textilních a

Továrný.

Dělnictvo.

7. srpna 1912 továrníci pro stávkou menší provedli výlukou 17.000 textilního dělnictva. Poněvadž sympatie obyvatelstva brněnského vždy byly na straně dělnictva, inspektorům státním po každé podařilo se ukončit stávkou s nepatrným zvýšením mzdy dělnictvu, co zase zaplatiti musili konsumentí, hlavně úředničí. Válka bídu jejich dovršila.

Obchod.

Obchod v Brně se povznesl. Starodávné trhy brněnské výroční byly upraveny r. 1902, aby trvaly od 17.—22. února, od 12.—17. května, od 1.—6. září a od 1.—6. prosince. Obchodníci brněnští proti trhům výročním reptali. Až vytasili se s námitkou, že trhy škodí jen domácím obchodníkům německým a prospívají českým návštěvníkům venkovským, městská rada r. 1904 trhy zmenšila na dva, od 15.—17. února a od 5.—7. září, a r. 1907 je zrušila vůbec. Zato drobných obchodníků úžasně přibývalo. Tak r. 1905 volný obchod ohlásilo 738 a odhlásilo 486 osob, r. 1906 ohlásilo 645, odhlásilo 335, r. 1907 ohlásilo 666, odhlásilo 493 atd. Schopnější a zdatnější se udrželi. Většina se odrodila, ale mnozí zůstali dobrými Čechy. Dne 3. dubna 1909 dostalo se 9 Čechů také do obchodní a průmyslové komory v Brně. Na věčnou paměť zaznamenáváme ceny hlavních předmětův obchodních z r. 1903. Kilogram mouky pšeničné 25 h, žitné 24 h, masa hovězího 1·14—1·60 K, telecího 1·38—1·60 K, vepřového 1·26—1·53 K, skopového 1·04—1·25 K, krakovského salámu 1·60 K, slaniny 1·47 až 1·60, sádlo 1·61—1·73, másla 1·83—2·27 K, sádra škvařeného 2·24 až 2·42 K, loje 47—56 h, kopa vajec 3·08—3·45, husa 6·63—10·33 K, kachna 3·47—5·12 K, pár kuřat 1·75—3·90 K, krůta 5·68—8·20 K, koroptev 0·80—1·12 K, bažant 2·17—3·67 K, zajíc 1·92—3·18 K, jelena 0·67—1·67 K, pár holoubat 0·85—1·17 K, kůň do drožky 106 až 240 K, do kočáru 300—660 K, kůň tažný 88—360 K, těžký 370 až 762 K. Drahota pomalu stoupala. Nejvíce naříkáno na řezníky a pekaře. Viděli jsme demonstrace proti drahotě. Konečně proti drahotě neoprávněné dne 6. dubna 1912 přísný zákaz vydalo místodržitelství a 7. května 1912 i městská rada. O pravé drahotě poučila nás teprve válka. Obchod ve velkém vzrůstal, poněvadž se zdokonalovala doprava, spořitelny, záložny, akciové společnosti, inspektorát pro průmysl, pojišťovny, dělnické nemocenské pokladny, banky, úvěrní ústavy, obchodní a průmyslová komora i konsu-

Cena
potravín.

láty a školy. Sukno, shawly, módní zboží a železářské výrobky vyvážely se z Brna do Italie, Francie, Německa, Rumunska, Srbska, do Asie i do Ameriky. O rozvoj zemědělství, průmyslu i obchodu svědomitě pečoval stát, země, obec, spolky i jednotlivci. Docíleno pěkného výsledku ve všech živnostech.

Méně utěšený byl rozvoj práce v oboru kultury duchové. O potřeby náboženské pečovaly úřady církevní. Biskupem byl Dr. Frant. Bauer (1882—1904), který svědomitě se staral o duševní potřeby věřících obojí národnosti, ale vždy zůstal věrným synem národa našeho. U Němců oblíben nebyl už pro původ český. Proto národní fanatikové hlásali heslo »Los von Rom!« více z nenávisti proti biskupu nežli z náboženské potřeby. Z církve katolické však r. 1901 vystoupilo v Brně jen 112 osob. Dne 14. října 1903 byla vysvěcena krásná budova a l u m n á t u a t h e o l o g i e s kaplí sv. Cyrila a Metoda na bývalém hřbitově. Když r. 1904 biskup Bauer byl jmenován arcibiskupem olomuckým, brněnští Němci na veřejné schůzi 14. dubna protestovali proti jeho jmenování arcibiskupem, ale byli rádi, že český biskup Brno opustí. Již 4. května biskupem v Brně byl jmenován mladičkový Němec Pavel hrabě Huyn (1904—1916). Dne 29. června starosta s deputací žádali nového biskupa o německé kněze ke kostelům brněnským a o německé katechety na školy německé. Biskup jim vyhověti nemohl, poněvadž německých kněží neměl. Dne 30. května 1905 v obecním výboru bylo ustanoveno, by starosta s poslancem d'Elvertem zakročili u biskupa i u místodržitele proti nastěhování redemptoristů z Prahy do Brna. I to bylo marné. Redemptoristé jsou v Brně posud. Jinak biskup Huyn podporoval Němce, kde mohl. Začalo se jednati o nový chrám na Křenové. Na jeho radu již r. 1909 Marianne Haupt von Buchenrode věnovala 20.000 K na německého kooperatora při budoucím chrámě. Farář u sv. Magdaleny mons. Frant. Kelbl usiloval, by fara dostala se do vlastního obvodu, kam patří. Fara u sv. Magdaleny stála v obvodu fary minoritské a celá pátá farnost byla bez chrámu. Vynasnažil se tedy farář, by nový chrám i s farou byl postaven na Křenové. Pozemek darovala obec z území bývalé kaple sv. Štěpána. Náklad poskytl částečně patron náboženský fond (100.000 K), hlavně však spolek diecéšní pro stavbu katolických chrámův a dobrodinci. Stavba byla neobyčejně nákladná, poněvadž v půdě

Kultura
duchová.
Nábo-
ženství.Redempto-
risté.Fara na
Křenové.

vlhké musilo se stavěti na palisádách. Dne 18. srpna 1910 byl položen základ a ve 4 letech byla vystavěna překrásná, nádherná basilika P. Marie na Křenové. Dne 18. ledna 1914 byl chrám vysvěcen za veliké slavnosti. Patronem měla se státi obec. Než bylo jednání skončeno, vypukla válka a chrám zůstal »liberae collationis«. K chrámu sv. Magdaleny biskup povolal německé mnichy z Tyrol eucharistiány. Evangelíci českého jazyka dnem 14. června 1906 dosáhli samostatné fary v Brně, kdežto do té doby patřili do farností v Nosislavi. Evangelíci německého jazyka dne 1. října 1908 světili v úřednické čtvrti »Evang. Schwe-sternhaus«. Židé vystavěli si r. 1904 druhou synagogu na dvoře v domě č. 11 na Terezině kolišti. Katolíci okrášlili Brno přestavbou chrámu sv. Petra s překrásnými věžemi, kterou v l. 1903 až 1904 provedl stavitel Martin z Božího Požehnutí, rodilý Pražan (obr. 62.). Zato zmizely z Brna stará kaple sv. Štěpána na Křenové, která r. 1904 byla zbořena pro úpravu náměstí na Křenové. Větší škoda byla o kapli P. Marie a sv. Cyrila i Metoda na Dominikánském náměstí na rohu ulice Veselé. Byla to nejstarší budova v Brně. Vznikla ve 13. století za krále Václava II. a byly v ní pěkné fresky, které představovaly Přemyslovce z téže doby. Do r. 1784 konaly se tam služby boží v neděli a ve svátek. Od r. 1784, kdy byla zrušena, do r. 1903 patřila vojenskému eráru s přilehlými panenskými kasárnami. Dne 1. listopadu 1903 byla odevzdána městské radě, která r. 1905 se rozhodla ji zbořiti. Památkový úřad snažil se ji zachovati pro vzácnost historickou i uměleckou, ale r. 1908 přece byla zbořena. Staveniště její i kasáren panenských stojí prázdné podnes. R. 1910 bylo v Brně katolíků 112.705, evangelíků (aug.) 2532, evangelíků (hel.) 392 a židů 8944.

Rozvoj školství obecného byl již naznačen. Člen městského zastupitelstva Dr. Fischel s několika nadšenými pomocníky horlivě se staral nejen o rozmnožení německých školek a škol obecných v Brně a v českých předměstích, nýbrž úzkostlivě sledoval také rozvoj českých škol středních a vysokých, aby je mařil aneb aspoň zřízením stejných německých škol účinek českých zeslabil. Když se začalo mluvíti o zřízení české university, Dr. Fischel v zastupitelstvu 5. června 1901 horlil, aby staveniště jezuitských kasáren bylo zakoupeno pro německou

Basilika
P. Marie.

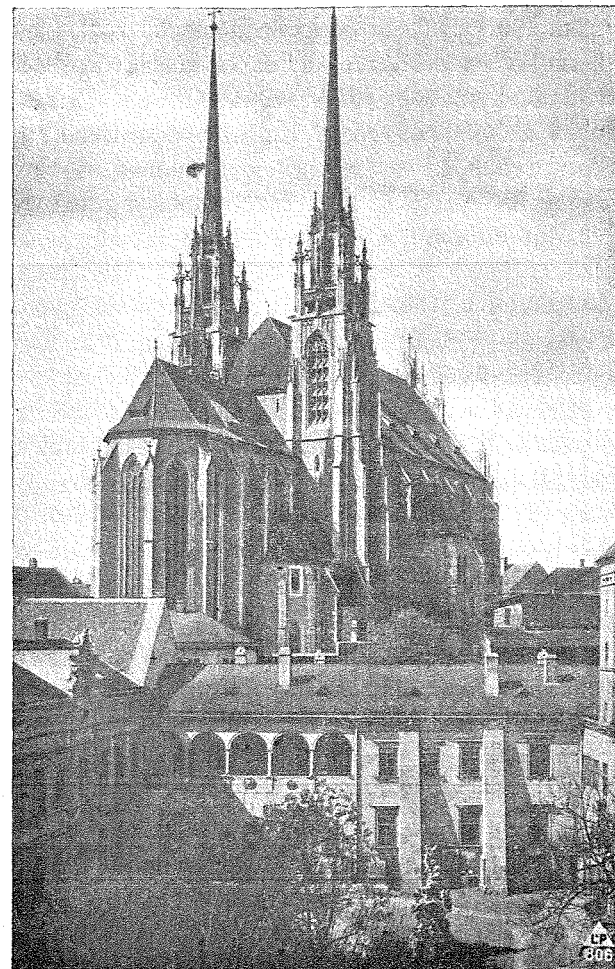
Eucharis-
tiáni.
Fara
evangelická.

Nová
synagoga.

Školy
střední
a vysoké.

universitu v Brně. Když stát měl zřídit druhou českou reálku v Brně, Dr. Fischel v zastupitelstvu dne 1. července 1903 bouřil,

Cizinecký svaz.

Obr. 62. Pohled na Petrov.

by město žádalo také druhou státní reálku, ač vedle státní reálky měli také reálku zemskou a třetí reálku naprosto třeba nebylo. Město musí pro zemskou reálku vystavěti krásnou budovu v II.

okrese, poněvadž Češi tam mají gymnasium, reálku, theologii, průmyslovku, techniku, Vesnu a pacholecký seminář. A vskutku, když stát zřídil v Brně druhou reálku českou rozhodnutím ministerstva ze dne 30. dubna 1906, č. 14.382, zřídil tímž rozhodnutím, však č. 14.381, také druhou státní reálku německou od počátku školního roku 1907/8. Obec poskytla německé reálce novou budovu na Mendlově náměstí, česká reálka musila do sbořeníště na Křenové. Když pro českou reálku na Křenové r. 1912 musila se postavit nová budova, ředitelství druhé německé reálky bylo překvapeno oznámením, že se postaví nová budova, do které však nastěhovali se již vojáci (1914). Stát úzkostlivě dbal, aby obec dostala, čeho se domáhali Češi. Tak 1914 byla v Brně 2 gymnasia německá, 2 česká, 3 reálky německé, 2 české, dívčí lyceum německé městské od r. 1901, dívčí lyceum české Vesnino od roku 1901, pedagogium německé chlapecké a dívčí i české pedagogium chlapecké i dívčí, průmyslovka německá i česká, obchodní akademie německá i česká, theologie latinská a technika německá i česká. Škola tkalcovská měla býti utrakvistická, však byla německá. Nových škol středních a odborných mnoho zřízeno nebylo; tak r. 1901 dívčí lyceum (něm. a čes.), r. 1907 II. reálka (něm. a čes.), r. 1908 české dívčí reálné gymnasium a dne 26. října 1908 byla postátněna také česká obchodní akademie. Byly vystavěny některé budovy. R. 1901 česká průmyslovka, jež od 15. září stala se vyšší s oddělením stavitelským a strojnickým v ulici Lichtenauerově, 18. září 1903 česká reálka v Antonínské ulici, dne 14. října 1903 theologie v Antonínské ulici, dne 24. června 1911 česká technika na Veveří ulici, dne 18. září 1911 zemská reálka na Giskrově ulici, v prosinci 1911 německé lyceum přestěhovalo se z Mečové ulice do budovy zemské reálky na Eliščině třídě, dne 18. září 1912 druhá česká reálka na Křenové a r. 1914 druhá reálka německá na nábřeží u starobrněnského mostu. Brno mohlo dostati také dvě university. Však městská rada i zastupitelstvo od r. 1895 (31./12.) houževnatě se bránilo proti české universitě. Teprve 22. února r. 1911 sociální demokrat Eldersch v zastupitelstvu učinil návrh, aby město přijalo německou i českou universitu, poněvadž by dvě university přinesly Brnu veliký prospěch duchový i hmotný. Proti návrhu vášnivě mluvil Dr. Jarolim. Byl zavržen. Několika fanatikům německým podařilo

se zajistiti Brnu kulturní ostudu, že ještě v XX. století bylo v Evropě veleměsto, které dvě university — nechtělo.

Vedle chrámu a školy o vzdělání obyvatelstva pečovala musea, sbírky, knihovny a vzdělávací spolky: Františkovo museum v biskupském dvoře r. 1899 bylo převzato do správy zemské. Zemský výbor nesl náklad, ale správu musea ponechal Musejní společnosti. Předsedou společnosti 3 leta býval Němec a 3 leta Čech. Němci volívali archeologa Ant. Rzehaka, Češi historika Dra Frant. Kameníčka. Dokud byl předsedou profesor na technice Ant. Rzehak († 1923), obě sekce ve správě musea pracovaly dosti svorně a úspěšně. Každá od 1. ledna 1900 vydávala svůj časopis čtyřikrát do roka, do něhož psali vědečtí badatelé a spisovatelé z Moravy. Český časopis moravského musea zemského vycházel do r. 1916, německý Zeitschrift des Landesmuseums do r. 1917. Obě sekce pořádaly vědecké přednášky v museu z oboru historicko-filologického a z matematicko-přírodovědeckého. Když německá sekce r. 1912 zvolila předsedou Dra A. Fischla, stala se součinnost obou sekcí nemožnou, jak se ukázalo na bouřlivé valné hromadě dne 24. března 1912 a 30. ledna 1913. Počátkem dvacátého století (1902) vzniklo v Brně volné sdružení mladších historikův a filologů pod jménem »Vědecký klub«, který od r. 1906 svorně působil i ve Společnosti musejní i v Matici moravské. Časopis matice moravské od r. 1869 stále zůstával nejdůležitějším vědeckým střediskem v Brně i na Moravě. U Němců vědeckým střediskem od r. 1897 zůstal Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens, jenž od r. 1897 podnes vydává »Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens«, do něhož píší vědečtí pracovníci z Brna, z Moravy a z jiných zemí. Také Musejní spolek v Brně od r. 1897 stále vydával Vlastivědu moravskou dle jednotlivých okresů soudních. Do války vydal 37 velkých svazků. Průmyslové museum v Eliščině třídě bylo vydržováno podporou státu, země, obce a komory obchodní a průmyslové. Ve 20. století začaly se tam konati také české přednášky, takže zvelebovalo vkus a zušlechťovalo průmyslovou práci v dělnictvu a živnostnictvu německém i českém a tak začalo plně vykonávatí úkol svůj. Poněvadž v museu zem-

ském i průmyslovém začalo se dbáti rovnoprávnosti, založila obec městské museum čistě německé.

Městské
museum.

Bývalý stavovský dům na Dominikánském náměstí měl mnohé veliké a nádherné místnosti. Těch mělo se užiti na městské museum, obrazárnu a městský archiv s knihovnou. Na oslavu desetiletého starostování Dra Wiesera r. 1904 bylo otevřeno za velikých slavností ve dnech 17. a 18. září. Budovatelem byl zemský archivář Dr. B. Bretholz s přáteli (Dr. A. Fischel). V přízemí za chrámem sv. Michala a malé zahrádky bylo zřízeno tak zvané lapidarium (historické památky z kamene) v křížové chodbě bývalého kláštera dominikánského. Křížová chodba pochází ze 13. století, jak svědčí letopočet 1302, a z 15. století. Byla původně románská, zbytky viděti podnes, ale v 15. století byla přestavěna slohem gotickým. Byla obnovena z podpory státu, země a města. Restauroval ji Theofil Melichar z Vídně. Je to nejstarší a nyní nejkrásnější stavitelská památka v Brně. V I. poschodí v nádherném zasedacím sále soudu zemského a sněmů zemských z 16. a 17. století byla zařízena vzácná obrazárna (Gomperzova) a za obrazárnou v přilehlých místnostech historické museum. Archiv městský s knihovnou je umístěn ve 4 místnostech v pravém koutě přízemí I. dvora. Byl upraven Drem B. Bretholzem, jenž se stal také městským archivářem a historiografem města Brna. V prvním pokoji je pracovna (tmavá!) pro archiváře a badatele, ve druhém knihovna Mitrovských z Wiesenberka, akta městská, obrazy, fotografie a různé, ve třetím listiny a rukopisy, mapy a protokoly, ve čtvrtém pracovna pomocníka a ostatek knihovny. Museum městské stále bylo doplňováno a zdokonalováno, takže daleko vyniklo nad museum zemské. R. 1906 je navštívilo 18.243, ale roku 1913 již 32.794 osob. R. 1911 bylo vydáno na městské museum 98.726·63 K. Od r. 1912 pro správu musea byl volen 12členný musejní výbor.

Musejní
spolek.

V museích soustředěny byly největší sbírky archeologické, historické a umělecké. Největší část sbírek zakoupila země. Musejní spolek v Brně v prvých letech své činnosti shromáždil bohatou sbírku archeologickou, numismatickou a velkou knihovnu. Když Františkovo museum stalo se ústavem zemským,

Musejní spolek stal se členem Musejní společnosti a smlouvou ze dne 3. června 1900, č. 22.943, odevzdal své sbírky a knihovnu jako svůj majetek do sbírek Františkova musea. Vědecké sbírky brněnské však ještě dlouho byly více na pohled širšímu obecnstvu než pramenem vědeckému badání. Teprve v poslední době slouží badání vědeckému.

Pro šíření vzdělanosti jsou velice důležitý knihovny, jichž v Brně je velmi mnoho. Ze všech nejdůležitější stala se knihovna zemská, která r. 1907 byla z musea zemského přestěhována do nového zemského domu II. v ulici Radvitově. Vznikla z knihovny musejní, z knihovny něm. spolku historického (Geschichtsverein), z knihovny Matice moravské a z knihovny Musejního spolku. Zemský knihovník Dr. W. Schram vždy svědomitě se snažil vyhověti požadavkům badatelů a spisovatelů německých i českých. Z lidových knihoven dobře působily knihovny Národní jednoty pro jihozápadní Moravu, jejíž každý odbor v různých částech města založil knihovnu, poněvadž obec zakládala tam lidové knihovny německé.

Knihovny.

V Brně jevil se veliký zájem o umění. Němci měli krásné divadlo městské v Baštovní ulici, které bylo pýchou a radostí jejich. Také občas hrávalo se v městské redutě. Divadla německá vydržovala obec velikým nákladem. Také Čechové odhodlali se vybudovati v Brně velké národní divadlo. V říjnu 1902 zahájena veliká sbírka na divadlo, která do konce r. 1907 vynesla 700.928·57 K. Ve sbírkách bylo pokračováno, ale ke stavbě nedošlo pro válku. V prozatímném divadle na Veverí ulici hrálo se denně s dobrým úspěchem uměleckým i finančním. Umění malířské podporovaly obrazárny městská (Gomperzova) i zemská v museu. Naši umělci byli odkázáni jen na občasně výstavy. V březnu r. 1901 Klub přátel umění uspořádal v Besedním domě výstavu obrazů H. Schweigra, J. Úprky, A. Muchy, M. Švabinského a A. Kalvody. Pražský spolek Manes uspořádal výstavu v místnostech české techniky ve Vesně. Nebylo vhodného výstaviště. Klub přátel umění žádal, by zemský výbor zřídil stálé výstaviště v zemských sadech na Františkově, ale Dr. Fischel to zmařil. V září 1904 byla ve Vesně výstava obrazů Jeneweinových, ale umělec již 2. ledna 1905 zemřel. V únoru

Umění.

1904 Klub přátel umění uspořádal výstavu sochařskou v novém domě na rohu ulice Solniční a Veselé. Výstavy české neměly se kam uchýlit. Zato pro výstavy umění německého obec darovala pozemek v sadech vedle městského divadla, na kterém byl vystavěn dům umělců (Künstlerhaus) a 26. března 1911 slavnostně otevřen. Hudbu a zpěv zdárně pěstovaly spolky a jednotlivci na obou stranách. U nás v Besedním domě bývaly časté koncerty a produkce Besedy brněnské i jednotlivců. Dne 8. ledna 1901 koncert Jana Kubelíka, 21. dubna Frant. Ondříčka, r. 1903 utvořeno Pěvecké sdružení moravských učitelů, 8. prosince 1907 konán umělecký koncert Orchestrálního sdružení řízením Dra Kakše, 2. června 1908 koncert Dimitrije Slavjanského. V květnu 1910 sjeli se do Brna pěvci z Moravy, z Čech a z Vídně na slavnosti Křížkovského. Dne 14. května byl v Besedním domě obrovský koncert. Na druhý den uctěn Křížkovský a Sušil na hřbitově. Pak za velké slavnosti a zpěvů byla odhalena pamětní deska Křížkovskému, jenž před 25 lety zemřel, na průčelí kláštera na Starém Brně. Také roční koncerty středních škol budily zájem pro zpěv a hudbu až do války. Německé spolky, hlavně Musikverein a Männergesangsverein, pěstovaly umění pilně v Německém domě. Byly ve výhodě, že obec dávala jim slušnou subvenci, kdežto všechny české spolky musily žít jen z příspěvků, tedy z nadšení vlasteneckého. R. 1902 obec vyplatila podpory německým spolkům 53.497,85 K. Podpora ročně byla zvyšována, že r. 1914 dělala již 178.017,66 K.

Spolky. Spolků na obou stranách ročně přibývalo. V lednu 1902 založen spolek pro postavení pomníku Křížkovskému, v únoru spolek pro zbudování útulny učňovské, jenž r. 1904 zřídil útulnu aspoň pro neděle a svátky, by učňové v čítárně měli ušlechtilou zábavu a zdravé vycházky do přírody. Pro německé učně obec a spolek r. 1913 postavil pěkný dům (Lehrlingsheim) v Cihlářské ulici za 180.000 K pro 100 učňů. Dne 5. června 1904 byl založen český spolek pro brněnská předměstí, by čelil germanisujícím snahám Dra Fischla ve spolku Vororteverein. Dne 30. prosince 1905 byl založen Klub umělcův a přátel umění, v němž sdružili se hlavně malíři a literáti. R. 1906 založena byla Útulna ženská v ulici Falkensteinerově, Osvětový svaz pro Moravu a Dívčí

akademie pro pořádání přednášek a vybudování dívčí střední školy, která byla otevřena r. 1908 jako dívčí reálné gymnasium v paláci Kounicově. Spolků německých i českých bylo až příliš. Nejdůležitější a nejprospěšnější byly spolky humánní a vzdělávací, které mírnily bídu lidskou a přednáškami inteligence brněnské, pražské a vídeňské zušlechtovaly mysl lidskou v obou táborech. Některé spolky s radostí mohly pohlížeti na blahodárnou činnost již dlouholetou. Tak 21. a 22. března 1903 Matice školská slavila 25letí, 17. července 1904 Beseda dělnictva českoslovanského na Olomoucké 20letí, 13. června 1906 Národní jednota pro jihozápadní Moravu 20letí, 16. září 1906 školy Vesniny 20letí, 4. srpna 1907 národní socialisté 10letí, 17. března 1908 Svatopluk 40letí, 11. srpna 1910 Vesna 40letí, téhož roku filharmonický spolek Beseda brněnská 50letí, 23. listopadu 1911 Čtenářský spolek 50letí, 8. března 1913 Sokol I. 50letí. Každý spolek oslavil své jubileum dobrým činem, některý také spisem. Zvláště povznášejícím byl šlechtitý čin našeho šlechtice duchem Dra Václava Kounice, který palác svůj v Giskrově ulici 13. května 1908 daroval na Kolej vysokých škol českých v Brně. Studentstvo z radosti zavedlo v Brně ročně všestudentskou slavnost, která se konávala v Králově Poli. Také Němci důstojně oslavovali jubileum některých spolků. Tak 21. května 1911 šedesátiletí Historického spolku, z něhož 1897 vznikl nynější Geschichtsverein, ve dnech 3. a 4. června 1911 oslava 50letí spolku Männergesangsverein, ve dny 7. a 8. listopadu 1911 oslavu 50letí spolku Gewerbeverein atd. Veliké úcty zasluhují pro založení Spolku císaře Františka Josefa na zaopatření mužských slepců na Moravě a ve Slezsku, který r. 1911 zakoupil 10.000 m² po 5 K na stavbu Útulny v Černých polích, blízko nového zemského ústavu pro výchovu slepých. Také blahodárný Spolek na potírání tuberkulosity r. 1912 vystavěl vzornou budovu vedle dětské nemocnice v Černých polích.

Vzdělání národové projevují ušlechtilého ducha také pomníky osobám, na jejichž zásluhy jsou hrdí, nebo jsou za činy prospěšné vděční. Pěkný pomník v sadech na kolišti obec r. 1895 postavila starostovi Gustavu Winterhollerovi. R. 1902 pomník Souchovi na Špilberku, r. 1904 Ant. Zoeblovi na Masné ulici. Dne 2. října 1910 odhalen byl pomník slavnému botanikovi

Řehoři Mendlovi (1812—1884) na Starém Brně. Čechové neměli místa ani prostředků na pomníky. Dne 11. listopadu 1909 přepravili jazykozpytce Josefa Dobrovského a archiváře Josefa Chytila ze zaniklého hřbitova starobrněnského na ústřední a pomník obnovili, dne 7. listopadu 1910 uspořádali akademii ve Vesně na paměť Františku Bartošovi a Julii Kusé (Fantové). Dne 27. října 1912 na hřbitově odhalen byl pomník spisovateli Josefu Merhautovi. Byl to pěkný projev národního uvědomění na obou stranách.

Národní uvědomění však na obou stranách jevílo se také velikou nesnášlivostí, která v červenci r. 1914 v Brně propukla v otevřený boj, jež udusila válka.

Válka

(28./7. 1914—28./10. 1918).

Příležitost
k válce.

K válce schylovalo se již od r. 1912. Vražda sarajevská dne 28. června 1914 byla jen vhodnou příležitostí k vypuknutí války. Nastalo horečné jednání mezi Vídní (císař, Biliňski, Stürgkh, Berchtold a Tisza) a Berlínem. Německo válce stůj co stůj chtělo. Dohodě Rakouska se Srbskem, jež byla možná, zabránilo. Dne 5. července v Postupimi bylo rozhodnuto o válce (Vilém II., Bethmann, Zimmermann, Szögenyi a Hoyos).¹⁾ Porada rakouských ministrů ve Vídni dne 7. července válku přijala. Válka byla odevládána připravována Německem i Rakouskem nejen vojensky, ale i politicky. Cílem byla německá nadvláda v Evropě a dobytí světové moci, kterou dosud držela Anglie. Rakousko bylo jen služkou německého a maďarského velikášství. V Německu i v Rakousku žurnalistika zahájila štvání proti Srbsku. Dne 23. července Rakousko podalo brutální ultimatum Srbsku do 6. hodiny večer 25. července. Srbsko návodem Ruska odpovědělo smířlivě, ale Rakousko večer toho dne přerušilo diplomatický styk se Srbskem. Dne 26. mobilisovalo část armády. Již 25. července byla uzavřena říšská rada ve Vídni a zavedena vláda absolutní. Dne 27. byla nařízena tříhodinová preventivní censura pro všechny tiskopisy. Následujícího dne Rakousko vypovědělo Srbsku válku.

Rakousko
válku
začalo.

¹⁾ Josef Pekař: Světová válka. V Praze 1921.

V Brně i všude jinde nastalo veliké vzrušení. Místodržitelství ujalo se správy na celé Moravě velmi energicky. Hned v pondělí 27. července konala se na místodržitelství porada úřadů státních, zemských i městských o zásobování vojska i obyvatelstva, o zajištění dovozu potravin i uhlí a dělnických vlaků. Pro zásobovací komitét stanoveny pravidelné schůze a pracovní směrnice. Smlouveno opatření proti předvídané lichvě potravinami. Zjištěno, že zásob je v Brně dosti a proti dovozu nebude překážek. Městská rada plakáty oznámila obecenstvu nastávající činnost pomocnou dle branného zákona ze dne 26. prosince 1912. V městském dvoře (Stadthof) v přízemí byl zřízen úřad pro přihlášky o příspěvky na výživu pro příslušníky osob mobilisovaných. Formuláře mohou se podati tam nebo na policejních strážnicích. Návrhy na zproštění služby vojenské mohou podávati jen takové podniky, které pracují pro vojenské účely. Koně vůbec nelze vyprostiti. Dopisy mobilisovaným doručuje pošní pošta. Vojenská zásobárna hledá dělníky, kteří nejsou domobranci. Všechny vyhlášky byly oboujazyčné. Spory mezi Němci a Čechy, které do války v Brně zuřily, přestaly.

Vzrušení
v Brně.

Němci přijali válku s nadšením, obzvláště jásal, kdo na frontu nemusí, anebo se zabezpečí v úřadech a vojenských kancelářích. Všude zpíváno »Gott erhalte« a prohlašováno, že Vilém brzy udělá v Rakousku pořádek. Starosta svolal městské zastupitelstvo, které dne 31. července jednomyslně projevilo nadšení pro válku a slibovalo ochotně poskytnouti vše, čeho válka bude požadovati. Usneseno provést sbírku na opuštěné a darováno 10.000 K. Místodržitelství mělo býti požádáno, by nařídilo nepřekročitelné ceny potravin a všeho zboží. Češi přijali válku chladně. Litovali malého Srbska, které tak hrdinsky vedlo si ve válce turecké a bulharské r. 1912 a 1913. Nadto věděli jsme, že po r. 1849 vedlo se nám zle, ale po r. 1859 a 1866 vedlo se nám lépe. Vítězství Německa nemohl si přát žádný poctivý Čech. Než nařízení císařových poslouchal každý z povinné věrnosti. Vojáci rukovali bez reptání, jen neopatrní mladíci prohlašovali mezi sebou, že proti Srbům stříletí nebudou. Dne 31. července Rakousko i Německo mobilisovalo úplně a v několika dnech rozpoutala se světová válka. Dne 1. srpna Německo vypovědělo

Válka
světová.

válku Rusku, dne 3. srpna Francii, dne 4. srpna Anglie vypověděla válku Německu, dne 6. srpna Rakousko válku Rusku, 7. srpna Srbsko válku Německu, Černá Hora válku Rakousku, 11. srpna Francie válku Rakousku, 13. srpna Anglie válku Rakousku, 24. srpna Japonsko Německu a 28. srpna Rakousko Belgii.

V Brně bylo hlučno a rušno jako v mraveništi. Vlaky se všech stran svázely mobilisované a majitelé koní z okresu přiváděli koně, povozy a automobily. Transporty neustále procházely městem na Špilberk pro výzbroj. Chvatné zbrojení trvalo několik dní. Nejdříve vyzbrojen byl 8. pluk brněnský. Již 2. srpna po slavném biskupském požehnání na Velkém náměstí v 8 hodin večer nesčetné zástupy provázely své drahé na vlak. Ten výjev opakoval se v Brně velmi často.

Zatím místodržitelství, zemský výbor, městská rada i spolky pečovaly o potřeby válečné a o pořádek v městě. Nařízen soupis zásob, zatajení trestáno, ceny poživatin nařízeno zjevně označovat a lichvě pohroženo trestem i konfiskací. Však málo to bylo platno. Na Zelném trhu již 30. července lid rozházel stánky předražovatelům. Brzy se ukázalo, že největšího nepřítele Rakousko má v lichvářích potravinami. Úřady vyzývaly k dobročinnosti s počátku s velkým úspěchem. Česká obec sokolská ještě před vyzváním už 31. července zřídila v tělocvičně na ulici Františka Josefa lazaret úplně vypravený s potřebným personálem ošetrovatelským i lékařským a nabídla jej Červenému kříži. Češi pro válku nehorovali, ale útrapy válečné mírnili s nadšením a velmi obětavě. Na vyzvání úřadů školských hrnula se mládež i učitelé s prázdnin a nabídli služby své zdarma úřadům, nemocnicím a kde byla potřeba. Bylo vyhlášeno moratorium na dluhy a banky činnost omezovaly. Zato připravovány nemocnice pro raněné. V činnosti lidumilné a obecně prospěšné Češi s Němci se předstíhovali. Místodržitelství 5. srpna stanovilo maximální ceny: pšenice 29, žito 22, ječmen 21, oves 21, mouka pšeničná 41, žitná 35, chléb 51, 40, 37, brambory 12, káva 3·80, kakao 6, cukr 86, víno 1·20, pivo 48, rum 1·60, maso hovězí 2·40, vepřové 2·80, telecí 3, uzené 3·30, slanina 2·40, sádlo 2·40, máslo 3·60 švýcarský sýr 2·50, seno 11, otruby 15, sláma 6·30, dříví tvrdé 12·50, měkké 11, uhlí 3·60, koks 5, petrolej 0·40. Brzy jevil se nedostatek drobné

mince a stříbrné peníze zmizely nadobro. Lichva stoupala. Zásobovací sbor z radnice oznámil, že obec nakoupí zásob a bude prodávat bez výdělku. Obchodníci za maximální ceny prodávati nechtěli a všechna úřední nařízení obcházeli. Z místodržitelství ani z městské rady nemohli je patřičně stíhati, poněvadž byli úplně zabráněni úkony válečnými. Místodržitel Bleyleben postaral se 12. srpna o soustředění soukromé dobročinnosti obou národností v Brně i v zemi. V Brně utvořena městská komise, která za předsednictví Friesova (Wieser, Rohrer, Jelinek, Pluhař, Jarolim a Fischel) měla bojovati proti bídě a nouzi v městě. Pro zemi byla sestavena zemská vyživovací komise asi 100 osob. Byla zřízena ústředna pro zprostředkování práce na Cejlu číslo 73 a na Veveří ulici č. 5 a 7. Téže doby postaráno také o bezpečnost v Brně. Poněvadž velká část policejní stráže byla mobilisována, byla přijata dobrovolná služba měšťanského sboru a městských střelců. Přihlásilo se přes 400 mužů, z nichž 12. srpna byly utvořeny 3 setniny. Dne 16. srpna všichni starší 19 let v redutě dali slib věrnosti starostovi města. Dr. Wieser vydal prohlášení, že uniformovaní měšťané i střelci nabyli práv i povinností stráže policejní a každý obyvatel je má uznati. Zároveň opatřeno zdravotnictvím. Nařízeno očkování proti neštovicím a opatřena doprava raněných a nemocných. Na nádraží zřízen pomocný úřad německý i český pro osvěžení vojáků. Červený kříž zařídil vojenskou nemocnici na nádraží a v budově celního úřadu. Veřejné budovy a školy dány k potřebám válečným. V opatrovně na Giskrově ulici Dr. K. Katholický, Dr. R. Kocourek a Dr. Fr. Weithofer zařídili kurs pro výcvik ošetrovatelk raněných. Hned se přihlásilo přes 70 dám německých i českých. Místodržitel 6. srpna nařídil, že výrobci, obchodníci a majitelé skladišť i dopravy musí do 15. každého měsíce ohlásiti soupis spotřebních předmětů do městského dvora, dveře č. 2. Dne 18. srpna utvořila se stálá komise na podporu raněných, již v čelo postavili se místodržitel, zemský hejtman, starosta i předáci němečtí a čeští. Prodej jehlic s podobiznou císařovou i válečných kokard šel jako na dračku.

Zatím noviny již hlásaly vítězství za vítězství na bojišti srbském, ruském i francouzském. Zvláště hlučně s hudbou

Na bojišti.

a pochodněmi slaveno bylo v Brně 27. srpna vítězství Danklovo u Krasníka z 25. srpna. Dne 1. září ústředna pro lidumilnou činnost (Fries) oznámila, že již netřeba pracovati zadarmo. Zatím povolávání rekrutů, záloh a domobrany 20. srpna i zprávy raněných a hlavně stálé konfiskace českých novin a dne 1. září zastavení porot víru v hlásaná vítězství zeslabovalo. O porážce Rakouska v Srbsku 22. srpna, v Rusku 1. září a zvláště Německa 10. září na Marné psáti se nesmělo, jen se šeptalo a málokdo věděl co určitěho. Dne 29. října k Rakousku a Německu připojilo se Turecko.

Počet nemocnic rostl. Dne 3. září za účastenství biskupa, místopředsedy a zem. hejtmána slavnostně chlapecký seminář byl proměněn v nemocnici. Brzy také německé gymnasium, česká reálka, české gymnasium a jiné školy. Dne 29. září také česká technika pro 700 raněných. Do polovice října Červený kříž měl již 7 nemocnic: I. v čes. technice, II. v chlapeckém semináři, III. ve vychovatelně Frant. Josefa, IV. v Lužánkách, V. v Mariánském ústavě, VI. v celnici a VII. v sokolovně v ulici Frant. Josefa. Nemocnice byly všemožně podporovány sbírkami a působily dobře, ale o správě jejich šeptalo se všelicos, takže Červený kříž 7. října v novinách ohradil se proti pomluvám. Městská rada zřídila pro raněné pavilon s 410 postelemi v ochranovně Frant. Josefa a 36 postelí v útulně učednické, zemský výbor dva pavilony pro 100 lůžek při epidemické nemocnici a starobrněnský klášter lazaret o 16 postelích v klášteře. Dne 16. října v domě umělců na Kolišti bylo zřízeno oddělení pro obstarávání prádla pro vojáky. Městská rada i zastupitelstvo zase pořádaly sbírky pro rodiny bez výdělků. Podporovaly je noviny německé i české. Fond podpůrný spravoval 10členný výbor se starostou v čele. Výbor měl 9 obvodových komisí, které zjišťovaly potřebnost žadatelů. Výbor pečoval o potraviny, o zaměstnání a o zdravotnictví potřebných. Úřadoval v Městském dvoře I., č. 2. Práce mu přibývalo emigrací polskou.

Počátkem září Rusové zaplavili Halič. Emigranti přihrnuli se do Brna. Nahonem byli ubytováni ve školách, v cukrovaru Bauerově, ve státní reálce, v zemské reálce, v tělocvičně na Cejlu, v Úrazovně v Koblížně 4, ve skladišti na Tereziňě kolišti č. 3 a ve varietě. Časem ubytování po domech. Potřeba potravin

rostla. Brzy emigranti židovští sami lichvařili potravinami. Místopředseda 19. října nařídil pro rozmnožení a zlacinění chleba, by se pekl chléb válečný z 50% mouky žitné, z 30% mouky ječné a 20% mouky bramborové. Tato válečná náhražka chleba brzy vyvolala náhražky ve všech druzích potravin, oděvu, obuvi a všechno zboží vůbec brzy bylo falšováno. Dříve nepoctiví vydřiduši báli se trestu za falšování, pak bylo dovoleno, ano i chváleno. Vznikala nespokojenost šizených. A právě tehdy rozšířily se domnělé letáky ruské velkoknížete Mikuláše Nikolajeviče. Letáky byly beztrestně uveřejněny i s překladem v Kronenzeitung, ale najednou nastala změna. V Kyjově, v Ivančicích a také jinde byla projevena radost z postupu Rusů. Místopředseda Bleyleben jal se provinilé krutě stíhati. V Brně byl mu nejhorlivějším pomocníkem vrchní policejní rada Rychucky. Úskočně vypátral počátkem listopadu několik žáků na průmyslové a obchodní škole v Brně, kteří si leták opsali.¹⁾ Hoši byli zatčeni a odvezeni do Vídně do vězení. V Brně nastalo kruté pronásledování Čechů. Bleyleben a Rychucky stali se postrachem českých škol a novin, až na klerikální »Hlas«. Školám vedlo se nejhůře. Němci radostně prohlašovali, že české školy zaniknou. Skoro na všech školách až polovice profesorů i učitelů byla mobilisována a nikdo vyreklamován. Nebylo učitelů, nebylo škol. Rudolfova škola na Eliščině, dvě školy na Vranovské, vyšší dívčí na Deblínově ulici, obě školy Na zvonáře, 2 gymnasia, 3 reálky, něm. průmyslovka, obě techniky a theologie byly postoupeny na nemocnice. Zbylé budovy musily postačiti vyučování. Do každé budovy dány dvě školy a učilo se po půldnech dle osnov reduko-

¹⁾ Dne 21. prosince 1918 Vojtěch Dvořák, ředitel průmyslové školy v Brně vydal leták »Na obranu« u tiskaře Ant. Odehnala v Brně, ve kterém odhalil hanebnou úskočnost Rychuckyho. V květnu 1915 byli studenti u divisního soudu ve Vídni souzeni a v červnu odsouzeni na rok do žaláře. Při též přelíčení byl odsouzen na 3 a 1/2 roku žaláře také rada vrchního zemského soudu Dr. Frant. Sláma. Po návratu vyhybali se Slámovi všichni »patrioti« v Brně. Mně přítel Sláma řekl »Nejvíce nám u přelíčení uškodil rada Rychucky. Mně vytkl, že jsem založil Pozemkový ústav jen z nepřátelství k Němcům, abych co nejvíce půdy německé převedl do rukou českých.« Nejvyšší zeměbranecký soud odsouzené studenty i Dra Slámu osvobodil dne 1. května 1916.

Letáky.

Persekuce
Čechů.

vaných. Dne 8. října ministerstvo rozhodlo, že odvedení abiturientů mohou konati maturitu ihned a s výhodou. Odvody konaly se stále. Českým školám místodržitel často vytýkal, že posílají na vojnu málo dobrovolných. Vyučování nestálo zanic. Ve školách více se sbíralo nežli vyučovalo. Stále konaly se sbírky na Červený kříž, na vdovy a sirotky, na oděv proti zimě, dárky z lásky na vánoce do pole. Dne 16. listopadu byla vypsána I. válečná půjčka. Děti hned měly požádati rodiče, by upisovali, ač otcové a bratři skoro všech dětí a studentů byli na frontách. Z českých vojáků a domobranců musil na frontu každý. Koncem listopadu odváděli v Brně domobranci již od r. 1878—1890. Noviny české dostávaly již patriotické články z policie, z nichž čtenář hned poznal, že jich nepsal Čech. Jen »Hlas« přinášel nadšené články samostatné. Ač nový papež Benedikt XV. dne 18. listopadu nařídil v kostelích modlití se za mír, přece brzy zase modlili se, »aby nám Pánbůh nepřítel potřítí dopřátí ráčil«. Lid před hymnou z kostelův odcházel. Zpívána tedy po kázání před mší. Dne 2. prosince odpoledne vyzváněly všechny zvony v Brně, že padl Bělehrad. Do 15. prosince Bělehrad byl opět vyklizen.

Do konce r. 1914 správa města Brna byla ještě docela pravidelná, jen divadla byla zastavena. Ani dražota nebyla ještě nesnesitelná. Úřední výkaz na konci 1914 uvádí ceny: mouka pšeničná 52·5, žitná 40, maso 1·98, slanina 2·00, sádlo 1·98, máslo 2·48, sádlo vyškvařené 3·06, lůj 1·87, tvaroh 60, povidla 87, vajec kopa 5·03, brambory 7·19, čočka 72, hrách 50, kropy 50, cukr 78, káva 3·47, rýže 44, dříví tvrdé 11·60, měkké 10·60, uhlí č. 12·67, hnědé 3·80, koks 4·30, olej 1·10, petrolej 37, svíčky 1·60, líh destilovaný 53, husa 8·46, kachna 4·94, krůta 5·88, kuře 1·49, holub 54, bažant 1·90, koroptev 75, zajíc 2·00, zvěřina 1 kg 1·05, kapr 1 kg 2·29, kůň tažný 310—565, kočárový 549—907, tažný lehký 204—518, těžký 801—990, kůň pro řezníka 75—191, osel 60. Dne 1. srpna obec skoupila všechny akcie elektrické dráhy. Náklad na 44 školek 283.195·99 K. Náklad na vojenské ubytování 1914 dělal 47.845·45 K. Vydání v r. 1914 bylo 16.365.534·44 K, příjmů 13.690.581·58 K. Schodek 2.674.952·86 K. Dluh obecní 49.620.973·88 K. Místodržitelství již 6. srpna rozhodlo v o l b y o b e c n í na dobu války zastaviti.

Počátkem r. 1915 Rusové stále postupovali v Uhrách i v Haliči. Dne 23. ledna nastaly kruté boje v Karpatech. Dne 22. března padla i nedobytná pevnost Přemyšl. V Brně šířil se strach před Růsy. Rakousko 1. února povolalo již domobranci 29—34leté a 4. března již i do 42 let. V Brně byly časté odvody, časté nastupování k vojsku odvedených i pozdravených raněných a ještě častější odchod pochodových setnin do pole za biskupského požehnání. Byly zřízeny c. k. záložní nemocnice v nové i ve staré budově německé techniky, v něm. gymnasiu, ve škole Rudolfově v Eliščině, v alumnátě, v I. čes. reálce, ve vyšší dívčí v Deblínově, v ústavě pro slepé, v útulně evangelických sester, na nádraží, u milosrdných, u alžbětinek, v zemské nemocnici a v zeměbranceckých kasárnách.

Byli rekvirováni všichni řemeslníci narození 1873—1877, by se přihlásili na radnici do 16. ledna. Pošmann Eugen Polní podmaršálek Pöschmann jmenován vojenským velitelem v Brně. Pöschmann a Bleyleben rozhodovali v Brně. Nařízeno vojenské cvičení na školách středních. Místodržitel 16. ledna ve všech novinách vydal důtklivou výstrahu Moravanům před zločinci, kteří prý za bídný peníz a sliby za hranicemi pracují proti Rakousku. Továrny a větší podniky pracující pro vojsko byly prohlášeny za podniky státem chráněné a dělnictvo postaveno pod vojenský dozor. Dne 24. února místodržitel nařídil uzávěrku všech zásob v Brně. Městská rada provedla soupis mouky ve mlýnech, skladištích, v obchodech i v domácnostech a zakázáno pečení rohlíkův a housek. V domácnostech soupis prováděli učitelé a učitelky, které v domácnostech českých vedly si zrovna brutálně i postele nám rozhazující. Kurs protičeský byl u vojska, v úřadech i u městské rady. Úřady státní byly obsazovány výhradně Němci. Úředníci němečtí byli reklamováni, ale čeští posíláni na frontu. Ředitel finančních úřadů Vladimír Hanačík byl přeložen do Prahy a na jeho místo povolán 14. ledna Dr. Schiller z Opavy. Narozeniny Viléma II. dne 27. ledna byly demonstrativně slaveny od Němců, ale také úřady, ústavy a domy české musily vyvěsiti prapory. Zelný trh pojmenován Wilhelmsplatz, Obilní trh Bismarcksplatz a Velké náměstí Franz Josefsplatz. Brzy nařízen vojenský výcvik všech hochů od 14. roku. Čechové všem rozkazům se podrobovali ochotně a při každé příležitosti projevovali upřímnou

R. 1915.
Události
válečné.

Krutovláda
Bley-
lebenova.

loyalitu, nemajíce ani potuchy o nějakých akcích protistátních. Tak Pěvecké sdružení moravských učitelů pod protektorátem místodržitele a zemského hejtmana dne 17. ledna v Besedním domě provedlo koncert ve prospěch Červeného kříže v sále vyprodaném. Všechny sbírky podporovali jsme nad majetkové poměry své, ale nadšení pro vražednou válku jsme neměli. Jen nepatrná část závodila s Němci i v nadšení a přičiňovala se, aby to pozoroval také místodržitel. Říkali jsme jim »patrioti«.

Hyeny
válečné.

Nápadně mnoho německých dám hrnulo se do nemocnic jako ošetřovatelky a do podniků válečných jako sběratelky. Byly tam obětavé dámy z předních rodin, ale nahruly se tam také dámy sobecké. Dne 4. ledna Baeranův list Brünner Montagsblatt přinesl článek nadepsaný »Hyeny dobročinnosti«, v němž odhalil, že dámy z nemocnice ve Schmerlingově ulici (gymnasium) sbíraly pro sebe v okolních obcích německých, poněvadž mají špitální nemocnici ve vlastní režii na účet. Ještě jasněji naznačil tyto hyeny týž časopis dne 26. března. Obvinil je, že zcizovaly dary pro raněné vojáky. Mnoho tisíc vajec bylo rozkradeno. Braly si rum jeden litr po koruně. Mouku v pytlech odvážely. Obilí bylo semleto a rozkradeno. Víno, likéry rozkradeny. Peří z peřin bylo vybráno. Máslo, tvaroh, sádlo, povidla byla rozkradena. Ještě horší jsou prý hyeny v kalhotách, které dodávají sukno pro vojsko. Jeden císařský rada prý dodal sukno v ceně 2·40 K místo smlouveného za 12·80 K za metr. Dne 10. dubna byla zjištěna krádež sukna a kůže ve vojenském skladu, což bylo prodáváno židům z Haliče. Hyen stále přibývalo.

Lidu-
milnost.

Šlechtné duše mírnily útrapy válečné. Dne 25. února utvořilo se komité pro péči o umělé údy a osleplé vojiny. Také byl zřízen útulek Sirotčího spolku v Ritschlově ulici č. 9 a poradna Sirotčího spolku v Antonínské č. 20. Dne 7. dubna na místodržitelství utvořila se Komise pro péči o vrátičí se vojiny (místodržitel, zemský hejtman, biskup, Pöschmann, Sylva Tarouca, Dr. Ehrmann, Mittrowsky, prelát, Wieser, Haupt, Jelinek, Baratta, Pluhař, Šrámek a j.). Utvořili: správní výbor, výbor pro léčení, výbor pro vyučování, pro prostředkování práce, výbor finanční a výbor revisní. Ve všech výborech Němci s Čechy pracovali svorně. Dne 26. dubna byla slavnostně otevřena velká vá-

lečná nemocnice pro 2000 raněných na konci Giskrovy ulice. Tehdy projíždělo Brnem náramně mnoho vojska německého. Rakousko s Německem, pod vedením Mackensenovým dne 2. května prorazilo ruskou frontu u Gorlice. Ofensiva ruská byla poražena. Vítězové využili vítězství měrou vrchovatou. V Rakousku 8. května byla vypsána II. válečná půjčka a sebráno mnoho vojska k vypuzení Rusů z Haliče.

Bitva
u Gorlice.

V Brně byla velká oslava vítězství u Gorlice a byly provedeny hojné sbírky na účely válečné. Byla sbírána měď, bronz, cín, zinek, nikl, olovo, antimon, aluminium, ostnatý drát, zvonky, mosaz i všechna guma. Komisaři ze sbírek mnoho zpronevěřili. Dne 15. května nastoupila službu domobrana II. výzvy a již 25. května nastaly odvody, které s přestávkami trvaly do 6. listopadu. Všechno mužstvo od 18 do 50 let bylo vyzbrojeno. Byla ho také potřeba. Dne 23. května vstoupila do války Itálie. Štěstí válečné přálo mocnostem ústředním. Rusové byli vytlačeni z Haliče, Uher i z Bukoviny a 5. srpna padla i Varšava. V Brně byl jásot nepopsatelný. Celé město sám prapor a večer slavnostní čepobití, při němž 4 vojenské hudby hrály hymnu rakouskou, německou a tureckou.

Pád
Varšavy.

Zatím Rakousko užilo vítězství také doma. Když nemohlo se dočkat projevu nadšení pro válku od delegace národa našeho, jalo se Čechy pronásledovati. Dne 21. května v Praze byl zatčen vůdce národa Dr. Karel Kramář a odvezen do Vídně do vězení. Po něm také Dr. Rašín 12. července a jiní. Ve Vídni od 7. května již konalo se u divisiho zeměbraneckého soudu přelíčení se zatčenými Moravany. V červnu všichni obžalovaní byli odsouzeni k velikým trestům. V Brně nastal strach před udavači. Bez viny byl uvězněn i básník Petr Bezruč (V. V.). Místodržitel každé udání krutě stíhal a nikdo nebyl jist před pronásledováním. Život Čechů byl neutěšený. Již začínala doléhati také bída. Od 11. dubna byly zavedeny lístky na chléb, a to 1·40 kg na hlavu týdně. Ženy v Útulně ženské už neměly co jísti. Národní jednota od 1. června již musila živiti mnoho dítek z českých školek. Pro nás už bylo zbytečno od 11. května zaváděti druhý bezmasý den (úterý a pátek). Lépe vedlo se polským emigrantům. Brzy byli u nás jako doma, ba mnozí obchodem bohatli. Brněnští židé vinili

Persekuce
Čechů.

Emigranti.

konkurenty své z Haliče, že v Brně dělají drahotu. V únoru Poláci zřídili si v Židenicích i školu pro uprchlíky a 7. února uspořádali si oslavu revoluce z r. 1863. Když v polovici července bylo do Brna i okolí dopraveno asi 2000 emigrantů slovinských a italských, bylo Polákům 4. srpna ohlášeno, že mohou se vrátit domů. Vrátili se jen křesťané. Poměrně nejlépe se vedlo obyvatelstvu německému. Do kanceláří všech komisí státních, zemských a městských byly přijímány ženy německé, které kromě slušného platu měly také příležitost při rozdělování všelikých potřeb pamatovati hlavně na sebe a na své rodáky.

Proti českým úředníkům v mnohých úřadech byla zavedena disciplinárka, profesorům a jiným úředníkům nařízeno vystoupiti ze Sokola, rekruti Sokoli byli poznačováni písmenkami p. v. (politisch verdächtig), zač byli trestáni nejtěžší službou a vřazováni do cizích pluků, kádry českých pluků přeloženy do Uher, u všech úřadů zaváděna němčina. Dne 3. srpna ministerstvo železnic dokonce vydalo nařízení, že všichni úředníci, podúředníci a sluhové na drahách musí ovládati služební řeč německou v slově i písmě. Ano, udáván a trestán byl i český hovor jejich mezi sebou. Ostatní ministerstva takového nařízení nevydala, ale řídila se duchem stejným. V Brně Češi neodvážili se veřejně oslavit ani 500letou památku Husovu dne 6. července, ale na oslavu císařovu musili připravit velikou slavnost na 15. srpen v Lužánkách pod protektorátem zemského hejtmana pro všechny české školky, školy, děti a učně, poněvadž Němci na 18. srpen připravili u Německého domu velkolepý hold dětí císaři. Pršelo, byla tedy slavnost 15. srpna v Besedním domě za veliké účasti Čechů i Němců. Rovněž 3. října ve prospěch válečných sirot. Strana katolická v Čechách (Burian, Kordáč a Šabata) učinila očekávaný projev loyality J. V. na místodržitelství již 20. července a 28. září připojily se k ní také katolická strana národní a strana křesťansko-sociální na Moravě, ale vládního kursu proti českého to nezměnilo. Předsednictvo z. šk. rady dne 9. července zakázalo středním školám cvičiti v Sokole, v Orlu i v Lasale. Ministerstvo školství výnosem ze dne 13. září zavřelo české gymnasium v Kyjově a 14. září odloženo počátek školního roku na české obchodní akademii v Brně.

Zatím byl připraven veliký útok na Srbsko. Rakousko sehnalo zásoby, peníze a vojáky. V Brně již 1. srpna za veliké slavnosti na Velkém náměstí postavili válečnou obludu, »Wehrmann« zvanou, které přinášeli obět všichni nadšenci pro válku. Dne 26. září byla vypsána III. válečná půjčka a nařízeno všem školám i úřadům konati veřejné přednášky na prospěch půjčky. Mezitím konány přerozmanité sbírky, přísné odvody, krátký výcvik a odchod do pole za požehnání biskupova. Odcházející vojsko však už reptalo. »Nezabiješ« hlásá prý křesťanství a biskupovu ujišťování, že by také táhl, kdyby nebyl v jiném stavu, nikdo už nevěřil. Výprava proti Srbům byla našemu vojsku nejméně sympatická. Německo spojené s armádou rakouskou již 11. října dobylo Bělehradu a 13. října přidalo se k nim Bulharsko proti nepatrnému Srbsku. Zvítězili a přece 14. listopadu v Paříži a v Ženevě Masaryk vydal »Manifest« všech zahraničních Čechů proti Rakousku. Koncem října bylo již 100.000 českých vojáků v zajetí v Rusku. Persekuce Čechů byla zostřena.

Dne 9. listopadu místodržitel Bleyleben vyzval obyvatelstvo k utvoření bulharského Červeného kříže, na nějž v březnu 1916 odvedli vůdcové katolíků Šrámek a Ševčík 5720 K. Nařízena přísná přehlídka knihoven žakovských, by odstraněny byly knihy málo patriotické. Připravena byla veliká změna v úřadech, které však Bleyleben již neprováděl, poněvadž 29. listopadu byl jmenován místodržitelem v Dolních Rakousích. Pro Moravu 3. prosince místodržitelem byl jmenován ministr vnitra baron Heinold. Morava si oddechla. Heinold byl sice také duší i tělem oddán vládě vídeňské, ale znali jsme jej z dřívějšíka jako člověka spravedlivého, nestranného a nejvýše konciliantního, který vždy získával lidi laskavým přesvědčováním a nikdy kaprálským nařizováním. Stejným zůstal i po návratu. Viceprezidentem u místodržitelství za zemřelého Čecha Houdka byl jmenován Němec Spengler. Odstrčený Čech, dvorní rada Navrátil, byl přeložen do Prahy a na jeho místo povolán Němec ze Štýrského Hradce. České noviny v Praze i v Brně byly stháný konfiskací. Dne 6. prosince začal proces Kramářův ve Vídni.

Městská rada i obecní výbor za války vykonávaly jen rozkazy vojenské a místodržitelské. V přenesené působnosti musily

Útok na Srbsko.

Místodržitelem Heinold.

Nesnáze městské rady.

prováděti soupis branců, odvody, přehlídky, povolávání vojáků, rekvisice, sbírky, starati se o ubytování vojska i důstojníkův, oznamovati zákony, vykonávati rozkazy zeměpanské a opatřovati aprovisaci i rozdělovati potraviny. Ulice městské hemžily se vojskem a dopravou raněných i zajatých. Úřady městské nestačily práci vykonávati, poněvadž mnoho úředníků bylo mobilisováno a někteří šli k vojsku dobrovolně, aby si zabezpečili dvojitou gáži, na př. 28. května magistrátní rada Alois Baeran dostal dovolenou s plným platem, aby mohl k vojsku. Následkem toho již 17. července k tramvaji byli najati hoši mladší 18 let a 25. září najato do úřadů mnoho žen, které byly 4 až 6 neděl na zkoušku s platem 1.50 K denně, po 6 měsících dostávaly 2 K. Bylo potřeba mnoho tiskopisův a psaní. Již 22. března byly zavedeny poukázky na mouku, 1.40 kg na osobu týdně, a petrolej, jež vydávali ještě komisaři chudých. Dne 11. dubna byly zavedeny poukázky na chléb (chleбенky), jež vydávaly již chlebové komise. O potravinách byly vydávány mnohé předpisy, často byly stanoveny maximální ceny všeho zboží, ale nedbali jich ani prodávající ani kupující. Lichva pozbývala opovržení. Městská rada 13. července navrhla výboru, aby vydlážděny byly ulice Křenová, U severní dráhy, Františkovo koliště a Měšťanská. Šlo to pomalu, nebylo ani materiálu ani dělníků. Zato rychle bylo provedeno usnesení obecního výboru ze dne 15. prosince, aby hlavní ulice v Brně byly pojmenovány po vítězných vojevůdcích německých a rakouských. Rozpočet na rok 1915 byl 13,487,781 K se schodkem 1,430,324 K. Ve skutečnosti schodek byl mnohem větší 2,463,311 K 48 hal.

Válečný rok 1916 byl ještě krvavější. Dne 10. ledna Rakousko dobylo Lovčenu a 17. ledna kapituloval král černohorský. V Brně vítězství bylo slaveno po 3 dny, 18. až 20. ledna. Slavnostní náladu zachmuřily zástupy starých válečníků do 50 let ročníky 1865—1897, kteří 21. ledna začali plnit ulice brněnské, by po krátkém výcviku s požehnáním biskupovým odtáhli na bojiště. Dne 27. ledna Brno v praporech oslavovalo Viléma II. Nadšení pro něj poněkud bylo zchlazeno nezdarem u Verdunu, kde od 6. března do 17. dubna pochoval přes 300.000 vojáků. Dne 11. května nastupovali v Brně i jinde službu vojenskou již 18letí hoši z r. 1898. Od 22. května konaly se nové odvody domobranců

z r. 1866—1897. Brzy Rusové obnovili ofensivu. Brusilov zvítězil u Lucku a 18. června byl již v Černovicích. Na západě dne 1. července podnikli ofensivu Angličané a Francouzi. Centrální mocnosti s napětím všech sil se ubránily. Dne 27. srpna začalo válku Rumunsko. Rakousko zmobilisovalo vše, co bylo možno, a za pomoci Německa dne 3. prosince Rumunsko bylo poraženo. Dne 6. prosince padl Bukurešť. V Brně byl ohromný jásot, vyzváněno v chrámech a na školách bylo prázdno. Dne 12. prosince vítězové prostřednictvím Spojených států nabídli Dohodě jednání o mír. Obě strany byly vyčerpány. Dle novin válka do 30. prosince 1916 pohltila prý 4,600.000 lidí čili 6336 lidí denně. Wilson 16. prosince nabídku centrálních mocností dodal Dohodě. Německo již 17. prosince psalo, že Wilson očekávání zklamal. Ani Dohoda nebyla spokojena. Wilson tedy 22. prosince vyzval obě strany, by naznačily podmínky míru. Rakousko s Německem odpovědělo 26. prosince, ať válčící mocnosti sejdou se v neutrálním státě k jednání. Poněvadž Německo s Rakouskem odmítalo zodpovědnost za válku a prohlašovali se za vítěze, Dohoda jménem Belgie, Francie, Anglie, Itálie, Japonska, Černé Hory, Portugalska, Rumunska i Srbska odmítla mírový návrh dne 30. prosince poukazujíc, že Německo 1914 porušilo závazky k Belgii a, chtějíc do 2 měsíců zvítěziti, nezmohlo do 2 let. Naděje na mír zklamala.

Za ryku válečného život v Brně byl neutěšený. Nový místodržitel Heinold podezřelých nevyhledával, ale udavačů bylo mnoho. Místodržitel ani udaných nepronásledoval, nýbrž veškeru energii věnoval na zabezpečení potravin, vida, že válka se mění ve válku vyhladovací. Nespolehlivé hleděl získati mírně. Zato úřady vojenské a vídeňské byly kruté. Vídeň úzkostlivě sledovala zahraniční činnost Čechů, která byla Rakousku vesměs nepřátelská, a podezřívala Čechy z dorozumění s emigrací. Počátkem února 1916 v Paříži Masaryk, Dürich, Beneš a Štefánik utvořili »Národní radu zemí českých«, která měla řídit boj Čechů za samostatný stát český. Ve Vídni to věděli a proto tiskem i úřady zlehčovali činnost Masarykovu a pronásledovali každého, kdo nehoroval pro Rakousko. V Čechách pronásledování bylo horší než na Moravě. V Brně zle řádil divišní soud zeměbranecký na Špilberku, kam zavřeli mnohé, také starého spisovatele Frant. Vymazala, že v kavárně nevstal, když Němci zpívali hymnu.

Události
politické.

Persekuce
Čechů.

Teprve 20. března byl osvobozen. Dne 25. března všechny české listy musily vytisknouti článek »V cizích službách« proti Masarykovi a druhům, že navždy pozbyli práva zváti se syny českého národa. Rovněž 8. dubna a občas po celý rok. Samostatné zprávy a úvahy nebyly trpěny. V květnu (23.) byl suspendován finanční sekretář Emil Martinec v Brně na udání Václava Lechnera, že v listopadu 1914 nepatrioticky mluvil o vojsku. Nikdo nebyl jist před pronásledováním. Dne 3. června Dr. Kramář, Dr. Rašín a jiní ve Vídni byli odsouzeni k smrti. Dne 14. června bylo nařízeno, by také zemský soud trestní zabavoval jmění přeběhlíků vojenských. Dne 30. července ve Vídni byli odsouzeni poslanci Choc, Buřival, Vojna a Netolický k 6—1 roku žaláře, poněvadž byly u nich nalezeny zápisky Masarykovy. Dne 13. listopadu nejvyšší zeměbranecký soud ve Vídni zamítl odvolání Dra Kramáře a druhů. Čechové dále byli odsuzováni. Persekuce Čechů osmělila delegaci německou k dosažení dávné tužby po národnostním roztrhání zemí českých a po uzákonění němčiny jako jazyka státního. Dosažení toho bylo zmařeno náhodou. Dne 21. října ve Vídni Dr. B. Adler zastřelil ministerského předsedu Stürgkha. Nástupce jeho Dr. Körber (28./10.—13./12.) nespěchal jim vyhověti. Zatím zemřel císař František Josef dne 21. listopadu a nastoupil mladý Karel.

V Brně smrt císařova vyvolala jen oficiální smutek. Do války byli mu věrně oddáni Češi i Němci. Délka války a hrůza útrap válečných však oddanost každým dnem oslabovaly a v mysli trpících tlačila se myšlenka, že tak staříčkový císař přece jen neměl k válce svoliti. Omluvou bylo jen neobyčejné stáří. Zevnější smutek dělal se veliký. Všude černé prapory a flór. Starosta města vládní rada Ferdinand Schnitzler dne 23. svolal na 12. h. obecní výbor, promluvil o zásluhách císařových a byl zplnomocněn, aby v čele městské rady projevil soustrast místodržiteli. K místodržiteli dne 24. dostavily se také deputace všech spolků a korporací německých i českých. Dne 26. listopadu v s e c h n y spolky české vyslaly deputaci do Besedního domu na schůzi, ve které za ohromné účasti české i německé společnosti o císaři promluvil Dr. Frant. Kameníček. Do Vídně na pohřeb 30. listopadu jel starosta, místostarosta Jelínek a velká část bohatších Brňanů. V Brně od 2.—4. hodiny byly zavřeny všechny úřady, obchody

Smrt
císařova.

a ve flóru svítily všechny svítilny. Bohoslužby v Brně konaly se 4., 5. a 6. prosince s velikou slávou biskupem Huynem. Dne 7. prosince hrabě Huyn odejel do Prahy. Již od 18. ledna psalo se, že biskup Huyn stane se arcibiskupem v Praze, odkud Skrbenský půjde na uprázdněný stolec olomucký. Po dlouhém a svízelném jednání císař 19. října jmenoval Huyna arcibiskupem v Praze a probošta opavského Dra Norberta Kleina biskupem v Brně. Papež to schválil 9. listopadu. Správce diecése, prelát Kapusta, již 16. prosince na Petrově konal slavné služby boží za blaho nového císaře Karla. Také starosta Schnitzler 12. prosince svolal obecní výbor, který se usnesl, aby císaři F. J. byl v Brně postaven pomník a každý rok 21. listopadu 25 chudých rodin brněnských bylo poděleno 200 K. Pak vykonán hold císaři Karlovi.

Císař Karel byl nakloněn míru hlavně působením manželky Zity a její matky. Dne 20. prosince jmenoval předsedou ministerstva hraběte Clam-Martince a dne 22. prosince hraběte Czernina ministrem zahraničním. Oba byli císaři oddáni duší tělem. Ač rodem Češi, necítili česky, nýbrž byli representanty velkostatkářů, kteří na sjezdu v Praze 4. ledna 1617 své přesvědčení politické vyjádřili heslem, »napřed rakousky, potom česky«. Nicméně protičeský kurs ve Vídni polevil. Delegace česká na říšskou radu všech stran dne 20. listopadu sjednotila se v Praze v »Č e s k ý s v a z n a ř í š s k é r a d ě« (108 členů), jehož předsedou zvolen Frant. Staněk. Zároveň v Praze z 9 politických stran byl sjednocen »Národní výbor«, jehož předsedou zvolen Dr. K. Mattuš. Výbor měl býti oporou Svazu. Oba měly zabrániti požadavkům delegace německé, která 16. prosince jednomyslně usnesla se pro oktroj. Dne 23. prosince bylo rozhodnuto, aby ke korunovaci Karlově do Budapešti bylo vysláno 62 členů sněmovny poslanců a 22 sněmovny panské. Korunovace 30. prosince zúčastnil se Český svaz deputací 13 členů, jež vedl předseda Staněk.

Místodržitel Heinold po celý rok 1916 usilovně staral se o aprovisaci, o přečetné sbírky a mírnil rozpory politické. Hned počátkem ledna a pak častěji stanovil maximální ceny potravin, dne 7. ledna navštívil ředitele odbočky válečného ústavu obilního v Brně K. Sonntaga a smluvili nucenou реквизиici obilí na

Císař Karel
zastavil
persekuci
Čechů.

Potíže
aprovisační.

Moravě. Koncem ledna byl na místodržitelství utvořen poradní sbor o aprovisaci s 3 odbory. V polovici února nařídil, aby chléb se pekli z 80% mouky a 20% náhražek po 44 h za kilo. Počátkem března docílil, že »Mladé Rakousko« začalo vycházeti také česky. Mládež četla to nerada, ale nikdo nebyl stíhán, ač místodržiteli bylo referováno, kde se málo odebírá. Podněcoval pořádání patriotických slavností německých i českých ve prospěch úkonů válečných. Dne 7. května byla jarní slavnost dětská v Besedním domě ve prospěch Červeného kříže. Ve dnech 12. až 18. srpna velké slavnosti německé i české ve prospěch válečného fondu vdovského a sirotčího. Dne 1. srpna výtvarní umělci moravští uspořádali výstavu svých prací v Hindenburgově č. 5 (Veveří) na sirotky. V říjnu 15. v Besedním domě i v Lužánkách slavnosti »V růžovém snu«. V listopadu pořádány obětní dny, ale zakázáno chlubitvité zdobení a osvětlování hrobů. V prosinci pořádán VI. dětský den. Místodržitel ostře vystupoval proti lichvářům a nemilosrdně byli staveni na pranýř v novinách, na př. 18. listopadu firma Steinbrecher atd. Sklizeň v r. 1916 byla 15. června zabavena. Čtvrtá válečná půjčka z 18. března i pátá z 3. listopadu vymáhána snesitelně. Na 13. listopad svolal všechny okresní hejtmány na poradě o zásobování. Dne 10. prosince na sjezdu německých měst z Moravy v Brně Heinold pronesl pěknou řeč o rozmanitých škůdcích zásobování, o hanebnosti řetězového obchodu, o čestné povinnosti stíhati »kefasy«. Vše marno. Lépe působil na místodržitelství úřad na potírání lichvy. Místodržitel osobně navštěvoval útulky, nemocnice i chlebové komise, a tak nejen povzbuzoval k dobročinnosti, nýbrž i jemně kontroloval. Výzvam jeho snažily se vyhověti nejen podřízené úřady, nýbrž i městská rada.

Městská rada s obecním výborem ani r. 1916 nestačila vykonati potřeby válečné. Dne 3. ledna ve všech 8 chlebových komisích byla zavedena frekvence od 1/9. do 2. hod. a rozmnoženy pomocnice. Odvody a soupisy branců, řemeslníků, koní, povozův a od 14. března také tažných psů zaměstnávaly všechno úřednictvo. K tramvaji dne 22. března bylo nutno již najímati ženy. Polští emigranti již stávali se metlou. Nic nepomohlo nařízení ze dne 24. února, by do 1. dubna navrátili se do Lvova. Starosta Wieser pečlivě staral se nejen o potřeby přítomné, nýbrž i bu-

doucí. Dne 1. února městská rada rozhodla se opatřiti městu moderní chladírnu a skladiště pro potřebu vlastní i válečnou. Provedení starosta již se nedočkal. Zemřel dne 27. března. Řídil rozvoj Brna od 5. srpna 1894, tedy bezmála 22 let. Získal si o Brno zásluhy veliké. Nepřátel neměl. Byl to muž šlechetný. S rodáky rozloučil se tklivě a v posledním pozdravu vybízel je ke svornosti mezi sebou a k snášlivosti s Čechy.¹⁾

Dne 10. dubna obecní výbor svorně 45 hlasy z odevzdaných 46 zvolil starostou vládního radu Ferdinanda Schnitzlera. Dne 21. prosince II. místostarostu Antonína Jelinka I. a Aloise Naskeho II. místostarostou. Nový starosta vedl obec úplně ve smířlivém duchu předchůdcově a usiloval o věcnou součinnost obou táborů. Všechnu činnost městské rady i obecního výboru zabíraly úkony válečné a starost o aprovisaci. Úřednictva se zřízení v polovici srpna 1916 bylo 3193, z nichž 675 bylo mobilisováno. Na válečné půjčky město upsalo: na I. 1,280.000, na II. 1,069.800, na III. 5,039.300, na IV. 2,441.700, na V. 2,611.000 a městské podniky na I. 200.000, na II. 300.000, na III. 1,750.000, na IV. 1,169.000 a na V. 1,000.000 K. K ozdravovně pro vojsko v městském lese Strážné u Lelekovic, kterou spravovala zemská komise, dne 11. července město slíbilo ještě pozemek na léčebnu plicních chorob. Dne 1. srpna městská rada zřídila 4 válečné kuchyně, v nichž hladovým poskytovala oběd po 40 h. Nic už nepomáhal soupis zásob. Lístky byly zavedeny na cukr, na maso, na máslo, na mléko, na rozličné potraviny, ale lístků se nikdo nenajedl. Nastala nouze o mýdlo; stálo 9 K. Za maximální ceny nikdo prodávat nechtěl a lichváři mohli přeplácet. Fronty potřebných před obchody rostly. Bída se zhoršila, když po pádu Černovic nahrnulo se do Brna zase mnoho emigrantů. Městská rada 23. srpna sice zakázala, že haličským obchodníkům nikdo nesmí prodávati nad osobní potřebu, ale nikdo toho nedbal. Náhražky všude pomáhaly lichvářům. Bída drala se hlavně do rodin úřed-

Starosta
Dr. Wieser
zemřel.

Ferdinand
Schnitzler
starostou.

Bída
v Brně.

¹⁾ »Mögen die Deutschen dieser Stadt vor allem unter sich einig sein, aber bei aller Wahrung ihres Volkstums nicht unduldsam gegen jene, mit denen zu leben sie angewiesen sind, eingedenk dessen, dass die Überlegenheit eines Volkes nicht im Miszbrauche der eigenen Kraft liegt.« (Die Gemeinde-Verwaltung... 1914. S. 5. XX.)

nických. Úředníci veřejní dostali 10 až 20% přídavku, ale drahota stoupla už o 500%. Hůře na tom byli úředníci soukromí, kteří přišli o zaměstnání. Lépe bylo těm, kdo měli válečnou podporu. Dne 1. září nařízeno inseráty potravin podpisovati. Dne 2. září byl zaveden třetí bezmasý den (pondělí, středa, pátek). Maso za maximální cenu (8-60 K) nikdo nedostal. Dne 4. září byl obmezen prodej piva osobě na ½ litru ve všední den od 7 do 10 hodin, ve svátek od 4 do 10 hodin. Od 1. května do 30. září letní čas počítal se o hodinu dříve. Kořalny již od 1. března v neděli a ve svátek nesměly se otvírati a všedního dne jen od 7. do 6. hodiny. Pivo od 1. září vařeno jen z náhražek, na čaj sbíráno listí ostružinové a na tabák list bukový a březový. Ke všemu začali zaváděti zlopověstné ústředny. Dnem 16. června zavedena ústředna pro látky, šaty, kávu atd. Dne 22. září zemská tržebna pro potraviny v Brně. Dne 21. prosince ve Ferdinandově č. 28 bylo zřízeno zemské skladiště pro ošacení uprchlíků. Centrála pro obuv. Ubozí konsumentí! Město počátkem listopadu koupilo 2000 vepřů na chov, by aspoň trochu bídu mírnilo. Nastávala již podvýživa. Ke všemu pak dostavil se v prosinci také nedostatek uhlí. Chlebové komise poukazovaly 25 kg uhlí na hlavu na měsíc. Městská rada měla veliké nesnáze také s všelikými sbírkami. Po domácnostech prováděny nařízené sbírky mědi, mosazu, cínu, nářadí z těch kovů (25./1., 9./5., 2./8.), papíru (7./7.), 30. listopadu nařízeno měděné bleskosvody nahraditi železnými, 6. prosince i měděné kotle v kuchyních a prádelnách železnými a od Nového roku i niklové dvacetihaléře železnými, za něž nikdo nic prodati nechtěl. Peněžitě sbírky byly vytloukány hlavně po školách. Naše děti musily sbírat válečné dary i pro Turky (15./11.), ač samy trpěly již podvýživou a mrazem. Obec 27. listopadu věnovala 2000 K na obuv i českým školám. Školy všechny byly jen sběrnami. Zato dne 22. srpna nařízeno odstraniti ze škol dosavadní čítanky a čekati, až vídeňský knihosklad dodá nové. Dne 28. srpna nařízena ještě přísnější očista knihoven na všech školách. Vánoční nadílka měla býti provedena pro všechny válečné nemocnice. Nadíliti mohli už jen rolníci, řemeslníci a obchodníci.

Drahota. Drahota proti všem zákazům rostla týden z týdne. Sedláci už za peníze ani neprodávali, nýbrž vybírali si, co jim měšťáci za potraviny mají přinést. Řemeslníci si pochvalovali, jak se práce

dobře platí. Živnostníci denně zdražovali a stávali se méně ochotnými. Zvláště tisk a papír podražil. Obchodníci už zbohatli. Zle bylo gážistům a malým kapitalistům. Na vojnu naříkali všichni, kdo měli na frontě syna neb otce. Obec měla veliké vydání. Z protokolův obecního výboru nedá se zjistiti ani vydání ani příjem, jen schodek byl prý o 1,580.324 K větší než za rok 1915.

Rok 1917 byl ještě horší než leta předešlá. Když nabídka míru byla odmítnuta, císař Vilém i Karel 5. ledna vydali povél »dopředu s pomocí boží!«. Dohoda dne 10. ledna v odpovědi Wilsonovi o cílech válečných uvedla také o s v o b o z e n í Č e c h o s l o v á k ů z cizí nadvlády. Na smír nebylo naděje, ač Rakousko bez vědomí Německa od 5. prosince 1916 do 24. dubna 1917, pak od 8. května do 23. června i od 1. července do 1. října tajně prostřednictvím Sixta, bratra císařovny, jednalo s Dohodou o mír. Německo zostřílo nelidské řádění ponorek tou měrou, že Spojené státy přerušily s ním všechn styk. Zato císař Karel na hostině ve Vídni dne 13. února sliboval nerozlučné přátelství císaři Vilémovi, ale již 15. února zasvětil Czernina do jednání o mír s Dohodou. Byly ujednány 4 podmínky míru s Francií a s Anglií bez vědomí Italie, jež Sixt 16. března oznámil císaři Karlovi. Císař dne 24. března bez vědomí Czerninova dal Sixtovi ve Vídni list pro Poincaréa, že získá pro mír Německo, nebo, nepodaří-li se to, učiní mír separátní. Dne 31. března Czernin učinil projev pro mírové vyjednávání. Císař zajel k Vilémovi a 3. dubna u Homburku snažil se Viléma pohnouti k míru. Byl zamítnut. Czernin tedy vypracoval do 12. dubna spis pro císaře Karla i Viléma, že mír je nutný, poněvadž Rakousko vydrží válku jen do podzimu. Dne 23. dubna Francie s Anglií oznámili Sixtovi, že Italie k míru nesvolí. Zatím dne 11. března vypukla revoluce v Rusku proti válce, dne 13. března sesazen cář a 2. dubna Spojené státy vypověděly válku Německu. Císař Karel i Czernin a princ Vilém pochybovali o konečném vítězství, ale císař Vilém, Hindenburg a Ludendorff pořád vítězili. Když Angličané 4. května učinili velký průlom fronty u Arleuxu, Rakousko opět pokusilo se o mír. Císař Karel Sixtovi dal 9. května ve Vídni druhý list pro Dohodu, že není překážek k míru. Rakousko chtělo uspokojit také Itálii. Czernin o tom listu nevěděl nic, ale dal Sixtovi notu, že Rakousko chce jednat o mír.

Rok 1917.
Údátosti
válečné.

Dohoda však působením Masarykovým a druhů Rakousku již nedávěřovala. Nad to Itálie na Soči v květnu vítězila a již byla získána Rakousko rozbití. Také republika ruská dne 22. června obnovila ofensivu na celé čáře. Dne 2. července brigáda československá zvítězila u Zborova. Rakousko počátkem července opět počalo jednati s Francií o mír ve Freiburgu ve Švýcarsku. Brzy však štěstí válečné naklonilo se k Německu a Rakousko zanechalo snah mírových. Brusilova ofensiva selhala. Vítězství československé brigády u Zborova naplnilo Evropu úžasem, ale vojsko ruské již bylo demoralisováno a začalo frontu opouštět. Dne 20. července ofensiva ruská byla u Zloczova prolomena a Rusové prchli. V Brně již 25. července vlály prapory a nastal jásot pro osvobození Tarnopole a Stanislavova. Dne 15. srpna konala se na Petrově velká bohoslužba za osvobození Černovic v Bukovině. V Rusku vypukla válka občanská a 7. listopadu zvítězili bolševici.

Bitva
u Zborova.

Porážka
Itálie.

Po vypuzení Rusů Rakousko s Německem všechnu sílu obrátilo proti Itálii. Dne 24. října prorazili ofensivu italskou u Tolmína a pronikli až k Piavě. Dne 6. prosince Czernin prohlásil, že Rakousko bije se za Strassburg stejně jako Německo za Terst. Stálé vítězství stalo se Rakousku i Německu osudným až r. 1918, poněvadž vyčerpali sílu. V Brně byly odvody od 27. ledna 1917 do 5. února, od 8. do 22. února, od 3. do 15. března, od 17. května do 16. června a od 8. do 13. září. Za několik dní po odvodech domobranci nastupovali službu a po krátkém výcviku k vojsku, ale již bez biskupova žehnání. Odváděli kdekoho od r. 1867 do 1899. Od 6. října povolávali již k službě pomocné i neodvedené domobrance, by nahradili vojáky, kteří musili na frontu. Dne 10. května hlásily noviny, že centrální mocnosti mají už 2,874.271 zajatců dohodových, ale mnohem více zajatců centrálních měla Dohoda. Koncem prosince Dohoda usilovala o československou armádu nejen v Rusku, nýbrž i ve Francii a v Itálii. Dne 19. prosince Francie zřídila samostatnou armádu československou.

Události
politické.

Česká
delegace
pro
dynastii.

Počátkem roku 1917 persekuce Čechů povolila. Dne 4. ledna darován život Dru Kramářovi a druhům za mnohaletý žalář. Téhož dne velkostatkáři v Praze projeví své smýšlení heslem »napřed rakousky, potom česky«. Také Svaz poslanců i Národní výbor v Praze dne 6. ledna prohlásili se pro dynastii a pro Ra-

kousko. V Brně na schůzi v Dělnickém domě dne 7. ledna český odbor sociální demokracie prohlásil se proti Dohodě a pro mír. Když oznámen byl požadavek Dohody ze dne 10. ledna, by Čechoslováci byli osvobozeni z cizí nadvlády, celá delegace česká se proti tomu ohražovala. Dne 24. ledna Český svaz (Hruban, Hübschmann, Stránský, Šméral, Staněk, Tusar, Udržal) u předsedy ministerstva rozhodně vyslovil se proti požadavku Dohody. Dne 30. ledna večer předsednictvo Českého svazu (Staněk, Maštálka, Šméral) Czerninovi odevzdali list, kterým Český svaz (Hruban, Maštálka, Staněk, Stránský, Šméral, Tusar a Konečný) odmítal osvobození Čech od cizího panství slovy: »Národ český jako vždycky v minulosti, tak také v přítomnosti i v době příští jenom pod žezlem habsburským vidí svoji budoucnost a podmínku svého vývoje.« Tak psaly také skoro všechny noviny. Některé psaly také proti Masarykovi a proti legiím. V Brně spolek českých státních úředníků uspořádal dne 24. března v Besedním domě večer velikou holdovací slavnost všeho úřednictva státního, zemského i soukromého. Na slavnost přišly deputace všech českých spolků v Brně. Slavnostní řečník býv. ministr Dr. Žáček prohlásil, že císař oktrojírky povolití nemůže. Takovými projevy Čechů zmařeny byly oktrojírky delegace německé. Také revoluce ruská ze 13. března způsobila ve Vídni strach. Czernin již 31. března mluvil pro mír. Clam Martinic vyslovil se pro autonomii a nedílnost zemí a říše dne 17. dubna. Brzy bylo vyhověno národům i svoláním říšské rady na 30. květen.

Proti absolutismu v Rakousku nejhlasitěji ozvali se v Praze. V Čechách revoluce ruská i vstup Ameriky do války povzbudily naději ve vítězství Dohody a úplný obrat politiky Českého svazu. Dne 17. května 130 spisovatelů ve všech novinách projeví vůli národa. Delegace česká na říšské radě má zastávat volnost shromažďovací, zastavení censury, imunitu poslanců, zastavení persekuce, udělení amnestie, volbu 40 mandátův uprázdněných smrtí nebo soudem, Evropu demokratickou, Evropu národů svéprávných a svobodných. To hned v první schůzi říšské rady dne 30. května učinili Poláci, Čechové a Jihoslované. Všichni žádali přetvoření Rakousko-Uherska ve spolkový stát svobodných a rovnoprávných národních států. Druhého dne, 31. května, císař povolal obě sněmovny do dvorního hradu a za

Obrat
v Praze.

přítomnosti Zity pronesl řeč, kterou ohlásil změnu ústavy v příhodný čas. Dne 2. července byla dána amnestie Dru Kramářovi a politickým vězňům.

Německá delegace (Wolf) již 4. června hrozila rozbitím parlamentu. Dne 22. června Clam byl propuštěn a 23. června jmenován Dr. Seidler. V Brně hned jevily se následky. Až do leta r. 1917 Němci s Čechy žili v klidu a snášeli se. Když za Clam Martinice ustal kurs protičeský, Němci nebyli spokojeni. Na radnici sociální demokrat Dr. Czech žádal všeobecné volební právo a přiznání jeho také ženám. Starosta Schnitzler, který k Čechům měl se velmi slušně, v obecním výboru 15. května a 19. června mluvil proti požadavku, že by ohrozil německý ráz Brna. Dne 24. června Němci slavili na Žlutém kopci obvyklou slavnost slunovratu (Sonnenwendfeier). Řečník Fritz Koberg tak se zapomněl, že pronesl slova, »české svině, hyeny jsou vinny nynější válkou«. Bylo po míru. Dne 10. července Český svaz v parlamentě učinil návrh, by z odkazu arcibiskupa Kohna byla zřízena česká universita, a to theologická fakulta v Olomouci, tři ostatní v Brně. Oživil starý zápas. Vláda Seidlerova nevyhověla a klonila se čím dále více k delegaci německé. Ta ostře vystupovala proti Slovanům. Na sjezdě v Brně dne 16. září se usnesla, že v Rakousko-Uhersku vše musí se vrátiti ve stav r. 1899. Na návrh Dra Fischla obecní výbor 9. října jednomyslně protestoval proti snahám delegace české utvořiti stát československý, jehož by Brno nikdy neuznalo. Městská rada měla usnesení předložiti vládě. Toho už nebylo třeba, poněvadž vláda Seidlerova šla již úplně s delegací německou proti Čechům. Dne 23. listopadu Seidler prohlásil, že dosavadní jednota říše v platných hranicích bude zachována. Dne 4. prosince začala opět persekuce Čechů. Censura proti českým novinám byla zotřena. Německé noviny vinily Čechy z tajného spojení s Masarykem.

Místodržitel Heinold také r. 1917 důsledně usiloval o aprovisaci a o shodu Čechů s Němci. Počátkem ledna nařídil, by přeštníci proti předpisům zásobovacím (desatero) byli veřejně staveni na pranýř v novinách. Také chlebovým komisím nařizeno, by šetřily nařízení z r. 1916, že osobě poukazuje se 1 kg mouky na 14 dní, jen těžce pracujícím málo přidáno. Nařizena revise obchodů, zdali prodávají za maximální cenu. Na maximální ceny

byla však už jen jediná odpověď: »nemáme«. Byla sice nařizena rekvisice másla i sádla (zabijačky), ale nařízení se obcházel. Největší svízel byla s uhlím. Zimá byla tuhá a uhlí nikde. Dříví bylo drahé, 3. ledna stanovena cena tvrdého na 25 K, měkkého na 23 K za 1 q, a dovoz ještě dražší. Dne 18. ledna městská rada oznámila, že dodala uhlí společnosti pro nákup uhlí, ta opět obchodníkům, kteří mají prodávati domácnostem 1 q za 6.40 a 5.00 na poukázku 25 kg na osobu za měsíc. Domácnosti dostanou 8 poukázek, které se odvedou v městském dvoře X. Nastala úžasná lichva s uhlím. Koncem ledna počet válečných kuchyní byl rozmnožen a vydáno nařízení na ochranu nájemníků s platností do konce prosince 1918. Plyn byl uzavřen od ½2. do ½5. hodiny. Pro nedostatek uhlí pololetní prázdniny na školách byly prodlouženy od 10. do 20. února. Od 15. února chléb v hostincích podáván jen za poukázku na mouku. Zároveň nařizena přísná revise bezmasých dnů v hostincích, u řezníkův i v domácnostech. O lístky na mléko z ústředny koncem února přihlásilo se v Brně 61.820 osob. Hostince v Brně se zavíraly, poněvadž neměly co prodávati. Místodržitel navštěvoval válečné kuchyně, ústředny a všeliké komise, by povzbudil i kontroloval. Od 16. dubna do 17. září zaveden letní čas. Dne 14. dubna místodržitelství dodalo firmě Paczovsky 3000 m sukna pro nemajetné na lístky po 7.90 a 9.80 K za metr. Koncem dubna řezníci zavírali krámy, nemajíce co prodávati, poněvadž za maximální cenu jim nikdo nic neprodal. Počátkem května doporučován mladý jetel za potravinu. Od 12. května do konce srpna nesměly se potraviny prodávati domácnostem bez lístku. Dne 16. června v parlamentě Dr. Jerzabek prohlásil, že ústředny vyvolaly bezuzdné lichvářství. Koncem června již se objevily na trhu nové brambory, za něž určena cena 46 K. Zato 22. června zakázáno vaření piva v domácnostech. Na pivo sbírán pýr, za něž válečné zásobárny platily 15 až 25 K za 1 q. Dne 28. července byla zabavena sklizeň bramborů pro ústřednu a 3. srpna zjištěno v Brně množství obilí a luštěnin. Dne 1. srpna dělnictvo žádalo místodržitele o lepší zásobování a zvýšení mzdy. Místodržitel pozval továrníky a vyjednával s nimi dva dny. Docíleno zvýšení mzdy o 10% a mouky 2.10 kg na hlavu na 14 dní. Pro obvod Brna zvýšena válečná podpora na 1.80 K na osobu od 1. srpna. Dne 7. srpna vydáno prohlášení, že

Němci proti Čechům.

Aprovisace v Brně.

venkované od měšťáků neprávem žádají cukr, kávu, mýdlo, petrolej za potraviny, nýbrž mají prodávati za peníze. Pro státní zřízence od 13. srpna začne prodávati prodejna v Celnici. Lístek na tuky opravňoval na 6 dkg týdně. Brzy nás prodejna odbyvala odpadky jako žebračky, schovávajíc lepší zboží pro známé. Tak nepoctivě a surově vedly si prodejny všechny. Starosta Schnitzler dne 14., 21. a 27. srpna ohlásil, že prodá rodinám, které mají sklepy, 60 až 120 kg bramborů na osobu na rok, když se přihlásí u hospodářské rady městské. Před hladem byli jsme zachráněni. Hned se tvořily vyživovací společnosti a konsumy, které obyvatelstvo jen vydíraly. Lépe a laciněji živilí dělníky někteří továrníci v domácí kuchyni. Městská rada prodávala brambory na Zelném trhu a dříví na Radlíně bez výdělku za minimální cenu 43.50 a 30 K. Místodržitelství záhy staralo se o uhlí. Dne 17. srpna nařídilo, by každý obchodník oznámil městské radě zásobu uhlí. Obchodníci smějí prodávati jen na lístky po 7 a 60 K za 1 q. I náhražka kávy směla se prodávati jen na lístky. Dne 24. srpna byla vyhlášena uzávěrka i ovoce a zeleniny pro nákupní a prodejní společnost ve Ferdinandské 20. V září byla zřízena prodejna příze a nití. Tyto nákupny a ústředny byly metlou války. Vyvolaly nejen lichvu, ale i krádeže. V okolí Brna kradeno vše na poli a v zahradách. Po vlcích vyjžděly spousty překupníkův a překupnic, které demoralisovaly venkov a zpustošily vlaky. Dráhu platil málokdo. Zvláště rozmohla se zpustlost mládeže v Brně. Fronty před obchody stále vzrůstaly. V polovici listopadu bylo zavedeno již úřední zásobování uhlím a »Mladé Rakousko« na náměstí Frant. J. 18 nabízelo dřevěné boty po 14.90 K z vojenských skladů. Všeho už byl nedostatek. Pro nedostatek uhlí prázdniny vánoční na všech školách v Brně byly prodlouženy od 16. prosince do 16. ledna 1918. A při všem tom nedostatku ještě konaly se často sbírky.

Počátkem ledna byly zabaveny kliky a kování z mědi, mosazu a bronzu, což se musilo odvésti státu do konce měsíce. V březnu sbírány knihy a časopisy pro raněné vojáky do nemocnic. Koncem dubna byla vypsána VI. válečná půjčka. V květnu nařizeno na válečné účely odevzdati zvony přes 25 cm v průměru. Dne 25. a 26. června byl »kapesníkový den«, kdy mládež německá i česká sbírala pro vojsko lněné a bavlněné odpadky.

Ve dny 14., 15. a 16. října konány sbírky na fond pro sirotky, dne 16. a 17. října sbírka starých šatů a prádla pro vojsko. Dne 1. listopadu byla vypsána VII. válečná půjčka, od 14. listopadu konány sbírky na »Štědrý den« ve vojenských nemocnicích a 3. prosince bylo na všech školách prázdno, by žactvo vykonalo sbírku na VII. dětský den. Skoro všechny sbírky musily provést školy. Kromě toho 2. února Pěvecké sdružení mor. učitelů řízením prof. Vacha za protektorátu místodržitelova uspořádalo v Besedním domě koncert na heslo »pro dítě«. Český odbor zemské komise na ochranu dětí a mládeže měl 25. března v Besedním domě slavnost na prospěch dětí. Dne 19. srpna VII. odbor Národní jednoty za protektorátu místodržitelova na oslavu císařovu uspořádal v Lužánkách slavnost na prospěch fondu pro válečné vdovy a sirotky. Týž odbor druhou slavnost v Besedním domě dne 30. září. Společnost německá konala válečné sbírky ještě častěji. Nejvíce trpěly školy. Vyučování často bylo přerušováno buď sbírkami neb oslavami vítězství, soupisem zásob a nedostatkem uhlí. Na českých školách obecných nebylo čítanek a děti trpěly podvýživou i nedostatkem šatstva a obuvi. Jen trochu lépe bylo na školách německých. Městská rada v lednu 1917 dala 2500 K na obuv také školám českým. Na středních školách více se sbíralo než vyučovalo, vyšší třídy byly skoro bez žactva, které bylo odváděno na vojnu a stále dělalo »válečné zkoušky«. Na vysokých školách nebylo koho vyučovati. Bývalý arcibiskup Kohn v závěti odkázal veliký dar (900.000 K) na českou universitu na Moravě, ale vláda 2. ledna 1917 odkaz odmítla, poněvadž prý komitét pro zřízení české university není žádnou právní osobou. Posluchači české techniky 5. února manifestovali pro Kohnův odkaz, ale marně. Po prázdninách 1917 vojsko vyklidilo 12 školních budov a na obecných školách začalo pravidelné vyučování. Matice školská smutně slavila čtyřicetiletí první české školy v Brně, která 12. září 1877 byla otevřena v Besedním domě Drem Hoppem. Na oslavu 14. září zřídila opět měšťanku, ale zatím jen IV. třídu. Zápis do českých škol byl slabší, poněvadž otcové dětí byli na vojně a mnohá matka podlehla výhodám na školách německých. Budovy středních a vysokých škol vojsko podrželo. Za hluku válečného zaniklo také pěstování věd a umění. Zanikly oba časopisy Musejní společnosti. Náboženský život

zvroucněl. Ve všech chrámech lid úpěnlivě prosil Boha za ukončení války. Když se zpívala oblíbená píseň »Matičko božské milosti« dojemným nápěvem Smetanovým, bylo slyšeti vzlykot prosebníků, poněvadž téměř nebylo rodiny, která by nevzpomínala na padlého syna neb otce. Církve pořád ještě se modlily za vítězství a sbíraly na účely válečné. Nový biskup Dr. Norbert Klein ujal se správy diecése 11. února. Zanechal válečné horlivosti Huynovy a brzy získal si důvěru Němcův i Čechů, poněvadž byl nestranný a ovládal češtinu úplně.

Městská rada také 1917 byla úplně zabrána úkony válečnými a opatřováním potravin i ostatních životních potřeb obyvatelstva. Dobudovala pomocí vojska městskou chladírnu, sušírnu brambor a skladiště za jatkami, dostavěla školu na Cejlu, na Giskrově a v Sonnenfelderově ulici, zřídila útulnu pro kojence, denní útulny pro mládež opuštěnou, pro válečníky a baráky pro zajatce. Dne 15. května obecní výbor schválil, aby město za pomoci státu (200.000 K) a země (100.000 K) vybuodovalo v lese Strážné u Lelekovic léčebnu pro plicní choroby vedle stávající ozdravovny pro vojsko, která by časem připadla městu úplně. Veliké potíže měla s opatřováním potravin a doručováním lístků na všechny druhy potravin, šatstva, obuvi a topiva. Haličtí uprchlíci den ze dne stávali se obtížnějšími. Koncem září městská rada nařídila, by uprchlíci do 29. října vrátili se do Haliče, ale uposlechl jen málokdo. Rovněž marný byl boj proti lichvě a drahotě. Svě úřednictvo a zřízence chránila městská rada poskytováním válečných přídavek. Zemské úřednictvo a zřízenci byli chráněni aprovisací od země. Nejhuře bylo úředníkům a zřízencům státním. Kdo neměl příbuzných na venkově, měl ve městě hlad a bídu. Za maximální ceny nic koupiti nedostal a přeplácti neměl čím. Státním zaměstnancům r. 1917 bylo přidáno 20% a drahoty stoupla desateronásobně. Dne 30. června četli jsme na pranýři, že firma Ullmann prodala sukno za 21 K Bassovi, ten prodával již za 42-50 K. V červenci 1 kg mýdla stál 40 K. Nejhuře se vedlo pensistům. V červnu přestárlí pensisté vraceli se opět do úřadů, by nezahynuli hladem. Všude byl nedostatek pracovníků, poněvadž muži a mládež byli na vojně. Dne 20. března byl již omezen provoz na tramvaji, poněvadž nebylo personálu. Slabé dívky řídily tramvaj. Co chvíle stalo se neštěstí. Dne 5. dubna tramvaj

Činnost
městské
rady.

usmrtila staříčkého spisovatele Frant. Vymazala. V úřadech ženy zastávaly muže, kde jen bylo možno, zvláště v úřadech městských. Město mělo veliké vydání. Na VI. válečnou půjčku upsalo 4.000.000, na VII. 4.011.100 K. Rozpočet na r. 1917 byl schválen obecním výborem dne 13. listopadu v tomto rozsahu: Vydání 18.615.735, příjem 15.497.240, schodek 3.118.495 K.

Počátkem r. 1918 centrální mocnosti byly na vrcholu moci a vítězství. Dne 4. prosince 1917 s bolševiky v Rusku byl smlouven klid zbraní na celé ruské frontě a dne 15. prosince v Brestu Litevském bylo zahájeno jednání o mír. Mír byl ujednán dne 9. února s Ukrajinou, dne 3. března s Ruskem a dne 6. března s Rumunským v Buftey. Tím bylo celé Rusko otevřeno vítězům a odvráceno již hrozící vyhladovění Německa i Rakouska. Také poskytnuta skoro jistota, že vítězové téměř veškerou moc vojenskou budou moci obrátiti na západ na porážení Anglie, Francie i Ameriky. Tomu zabránili Čechoslováci. Brigáda československá po slavném vítězství u Zborova brzy dosáhla od vlády ruské (Kerenskij) povolení dne 9. října, aby se doplnila na celý armádní sbor. Po převratě bolševickém 7. listopadu legie československé staly se v Rusku zbytečnými a měly býti přepraveny do Francie. Převahu měl opatřiti Masaryk, který od polovice května 1917 dlel v Rusku pro legionáře na bojiště francouzské. Když 20. listopadu Ukrajina stala se republikou, Čechoslováci prohlásili se neutrálními. Dne 7. února 1918 Francie prohlásila legie československé na půdě francouzské za vojsko mezinárodní. Masaryk v Rusku hned prohlásil vojsko naše za část vojska našeho ve Francii, smluvil jeho neutralitu a zabezpečil mu volný odchod do Francie přes Vladivostok. Dne 20. února legie naše daly se na pochod z Ukrajiny do Francie. To překaziti usilovalo Německo s Rakouskem a brzy za tím účelem spojilo se s bolševiky. Již 25. února naše legie v Ukrajině srazily se s Němci a v boji u Bachmače od 8. do 13. března zvítězily. Masaryk 7. března odjel z Ruska do Ameriky. Když legie naše dostaly se na půdu Ruska, bolševici ve spolku s Německem proti smlouvě žádali od Čechoslováků zbraně. Dne 26. března v Penze učiněna smlouva o vydání zbraní. Brzy však Čechoslováci ze zachycených telegramů Trockého a Čičerinova poznali, že pro Německo odchod legií do Francie musí se zmařiti třeba při záhubě Čecho-

Rok 1918.
Události
válečné.

Legie
česko-
slovenské.

slováků. Legie naše daly se tedy v zoufalý boj. Od 14. května do 31. srpna stálými boji zvítězily nad Německem i nad bolševiky a k úžasu světa zmocnily se území podél dráhy od Penzy až do Vladivostoku v délce 8000 km. Naše legie z Ruska, mimo malou část přes Murmaň, do Francie se nedostaly, ale zabezpečily porážku Německa také na bojišti francouzském.

U nás o tom málokdo věděl. U nás pořád se odvádělo dále, ale již nebylo co jísti. Od 14. do 28. ledna odváděli již ročník 1900. Hoši byli již smýšlení protirakouského. Dne 24. ledna rekruti na Velkém náměstí u Wehrmanna zazpívali »Kde domov můj« k úžasu Brna. Počátkem března vraceli se z Ruska zajatci, kteří nevstoupili do legií. Rakousko nic nezískalo, 4 neděle drželo je na hranici haličské z důvodů zdravotních, 4 neděle dalo jim dovolenou, aby zapomněli na bolševismus, ale ani potom pro frontu nebyli spolehlivi. Také »zelené kádry« rostly a četnictvo selhávalo. Únava i lhostejnost byla patrná. Další odvody od 11. do 30. dubna nestály za nic. Také dělnictvo v Brně i jinde od 19. ledna častěji pořádalo stávky a tábory pro mír bez anekse a pro spravedlivou aprovizaci. Neklid dělnictva budil obavy v Rakousku i v Berlíně.

Po míru v Brestu Litevském Německo i Rakousko největší část vojska vrhly na bojiště francouzské. Dne 21. března Německo s vojskem rakouským podniklo strašnou ofensivu a již 23. března z dalekonosného děla střílelo až na Paříž. Německo s Rakouskem neodolatelně vítězilo také v dubnu a květnu. Vítězství na východě i na západě zpupným učinilo Rakousko. Czernin 2. dubna ve Vídni obvinil Francii z pokusův o mír s Rakouskem. Ministerský předseda Clémenceau prohlásil, že tak učinilo Rakousko. Czernin odpověděl, že Clémenceau lhal. Tento uveřejnil dopis Karlův z 24. března r. 1917. Czernin dne 15. dubna ustoupil Burianovi a Karel 12. května ponížně odprosil Viléma. Nad tím jednáním užasl svět.

Brzy štěstí válečné začalo se od Německa odvracet na východě, na jihu i na západě. Na Sibíři zvítězili Čechoslováci. V Itálii ofensiva rakouská od 15.—20. června úplně selhala, tam bojovaly už také legie české. Za měsíc ztroskotala také ofensiva německá ve Francii. Maršál Foch odrazil ofensivu za Marnou a 18. července začal ofensivu sám od Chateau Thiery na Marně až k Soissonu. Dne 8. srpna Angličané zvítězili u Amiensu, 9. srpna Francouzi

u Montdidieru a 20. srpna u Arrasu. Do měsíce porážka Německa byla rozhodnuta. Německo bylo poraženo hospodářsky i vojensky. Bylo poraženo také Rakousko, Bulharsko i Turecko. Dne 4. října poražené státy prosily Wilsona o příměří. Dne 26. září kapitulovalo Bulharsko, dne 28. října Rakousko-Uhersko, dne 31. října Turecko a dne 11. listopadu Německo.

Události válečné mocně působily na události politické. Seidlerův i Czerninův kurs protičeský potrvál i r. 1918, ale setkal se s netušeným odporem Čechů. Delegace česká byla zcela jiného smýšlení než před rokem. Vedl ji Dr. Kramář a Dr. Rašín, členové tajné společnosti Maffie, která pracovala ve shodě s Masarykem od počátku, ale nezvěděla o ni ani policie. Na den 6. ledna byl svolán do Prahy generální sněm všech poslanců českých. Rozhodl se proti Czerninovi v Brestu i proti Seidlerovi ve Vídni. Přijal resoluci Rašínovu, která žádala mír na základě sebeurčení národův i československý stát. Boj domácí dostal se na stejnou dráhu s bojem zahraničním. Resoluce nesměla býti uveřejněna, ale stala se evangeliem celého národa. Dva dni nato 8. ledna Wilson uveřejnil 14 podmínek míru, z nichž jedna žádala autonomii národům v Rakousku-Uhersku. Proti těmto snahám dne 21. ledna postavila se delegace německá obnovením oktrojův. Dne 23. ledna v parlamentě Dr. Seidler prohlásil, že národ český je hodnější než jeho poslanci. Teprve 30. ledna dovolil resoluci uveřejniti. Snaha česká velmi posílena byla založením České státoprávní demokracie dne 10. února. Dr. Kramář, Hajn, Stránský a Šámal prohlásili ji za stranu všennárodní, která chce bojovat za stát československý. Vláda 15. února zastavila Národní listy na 14 dní. Po míru v Brestu nastal rozhodující zápas všude mezi absolutismem a demokratismem. Proti Čechům okázale vystoupil ministr zahraniční Czernin. Dne 2. dubna v řeči k zástupcům obecní rady vídeňské prohlásil Čechy za nejnebezpečnější prodlužovatele války. Vůdcové jsou Masaryky, ale národ v celku smýšlí prý loyálně a rakousky. V Brně nastal veliký jásot Němců, že ministr mluvil jim ze srdce. Mýlil se. Schůze zástupců všech národních institucí v Praze dne 13. dubna přísahala za Aloisem Jiráskem: »Vytrváme v boji, až pozdravíme samostatnost svého národa.« Druhý den po přísaze Czernin byl propuštěn pro srážku s Francií. Ještě hlasitěji

Události
politické.

Delegace
česká
pro česko-
slovenský
stát.

Delegace
německá
proti
Čechům.

Lhostejnost
u nás.

Zpupnost
Rakouska.

Porážka
Německa.

promluvil národ 1. května na nesčetných schůzích v Čechách, na Moravě i na Slovensku. Dne 2. května delegace česká prohlásila, budou-li provedeny oktrojírky německé, nebude parlamentu. Dne 4. května Dr. Seidler odpověděl, že oktrojírky provedeny budou, a parlament odročil. Ve dnech 12. až 16. května konaly se v Praze veliké slavnosti divadelní na oslavu 50letí národního divadla. Na divadlo v Brně sebráno 100.000 K. Důležitější byl politický projev Slováků, Poláků, Jihoslovánův a Italů, kteří na slavnost přijeli a s Čechy dne 17. května sjednotili se učiniti vše pro své osvobození.

Němci zatím už všude oslavovali nový spolek Rakouska s Německem od 12. května. Vláda dne 18. května zastavila Národní listy a 19. května prohlásila, že bude 12 krajských vlád v Čechách, z nichž v Litoměřicích a na Vinohradech začnou působiti 1. ledna 1919. Protesty Českého svazu nic nebyly platny. Státoprávní demokracii ustavující sjezd nepovolen. Otkrojírky znenáhla byly prováděny.

Všechny české strany v Praze vytvořily dne 13. července Národní výbor, jehož předsedou byl zvolen Dr. Krámař. Skládal se z 38 členů ze všech stran politických i z vynikajících osob vědeckých a literárních. Úkolem jeho byla příprava pro revoluční převrat. Na 16. července sešel se parlament ve Vídni. Dr. Seidler prohlásil, že Němci jsou páteří Rakouska. Dr. Stránský mu odpověděl, »rozdrtíme Seidlerovské Rakousko«. Již 23. července Seidler odstoupil a 24. stal se předsedou ministerstva Dr. Hussarek. Tehdy už Německo ustupovalo. Hussarek parlament odročil. Dne 30. července zřídil německý krajský soud v Trutnově a správní komisi v Čechách rozdělil na oddělení české a německé. Parlament měl se sejíti 1. října.

Zatím statečnost českých legií na všech bojištích způsobila, že Dohoda uznala samostatnost státu československého a zatímni vládu jeho v Paříži dne 14. října. Masaryk v Americe z Washingtonu prohlásil samostatnost státu československého dne 18. října. U nás zprávy o tom byly potlačeny.

Parlament vídeňský sešel se 1. října. Dr. Hussarek prohlásil, že ústava v Rakousku bude změněna. Jemu za Čechy dne 2. října odpověděl Staněk, že od Rakouska již ničeho nechtějí,

Rakousko ať se obrátí na Masarykovu Národní radu v Paříži. Čechové totiž rozhodli se pro samostatný stát československý v Praze již 29. září. Do té doby zřekli se Vídň i klerikálové. Duchovenstvo z děkanátu hodonínského, brněnského a přerovského již 25. září prohlásilo, že Hlas není orgánem jejich. Konečně i Šrámek se stranou lidovou dne 29. září opustil Hussarka a přidal se k Národnímu výboru. Národní výbor, Český svaz poslancův i členové panské sněmovny 29. září zřekli se Rakouska. Rakousko v tísní odhodlalo se k federaci. Dne 12. října císař pozval k sobě zástupce všech národů rakouských. Za Čechy dostavili se poslanci Fiedler, Tusar, Hruban a Staněk. Z 10 zástupců 8 se jich prohlásilo, že nechtějí zůstatí ve společném svazku, nýbrž přejí si státní samostatnost. Socialisté v Čechách prohlásili samostatnost 14. října. Pokus v Praze, v Písku a v Mladé Boleslavi byl potlačen vojskem. Císař 16. října vydal manifest, že Rakousko se stane státem spolkovým. Národní výbor 19. října zamítl manifest a prohlásil, že o stát samostatný chce se dohodnouti s Národní radou zahraniční, která 14. října byla uznána od Dohody za prozatímnou vládu státu československého. Poněvadž 18. října Wilson odkázal Rakousko na dohodnutí s Čechy a s Jihoslovany, Rakousko dalo Čechům pasy do Ženevy k dohodě se zahraničím. Odjeli 24. října. Toho dne utvořeno ministerstvo Lamaschovo a ministrem zahraničí stal se Andrassy. Než se vrátili, kapitulovalo Rakousko dne 28. října a v Praze prohlášena byla samostatnost státu československého. To mělo velikou důležitost pro Brno.

V Brně také r. 1918 místodržitelství a městská rada nejvíce práce měly o zásobování a o pořádek. Bída i drahota byly ještě větší než r. 1917. Krádeže rozmnožily se hlavně na drahách, zvláště krádeže potravin, sukna a kůže. Také v továrnách kradeny řemeny ze strojův a ve školách kůže z tělocvičného náradí. Dělnictvo již 19. ledna začalo stávkovat pro mír a pro spravedlivé zásobování. Zásobování stále se ztenčovalo. Od počátku února dovolen výsek masa jen v sobotu, a to $\frac{1}{4}$ kg na osobu a týden, v březnu dávka zmenšena o 10 dg a v září dovoleno jen 10 dg na osobu. Městská rada 15. ledna nařídila odváděti z vepřů dle váhy 2—10 kg sádla po 14 K, ale odváděl málokdo. V březnu zavedla prodej mořských ryb a od 9. března prodej uzeného po

Čechové
pro vlastní
stát.

Aprovisace
v Brně.

Národní
výbor
Čechů.

Dohoda
uznala
česko-
slovenský
stát.

18:50 K v redutě v úterý, ve čtvrtek a v sobotu od 7. do 11. hod., ovšem jen na lístky. Již v lednu nastal nedostatek bramborů. Teprve 17. dubna zemědělská rada opatřila pro Brno něco vajec, bramborů a masa. Od června poukazovala městská rada $\frac{1}{2}$ kg bramborů na osobu na 14 dní. V srpnu dávka $\frac{1}{2}$ kg poukazována na týden. Dne 13. září místodržitel dovolil kupovati brambory přímo u pěstitelův a městská rada od 1. října poukazovala 1 kg na osobu týdně. Nemenší bída byla o mouku. Místodržitel již 16. ledna jednal s moravskou hospodářskou radou o obilí. Úřední prohlídka mlýnů byla nepříznivá. Shledáno, že všude mele se bez lístků. Obilí bylo smíláno také v domácnostech. Obchodníci hned nabízelí domácí mlýnky. V březnu nařízeno podloudný obchod potravinami oznamovati městské radě, policejnímu ředitelství a státnímu zastupitelstvu. Mouka měla se prodávati po 0:90 a 0:60 K. Byla však tak špatná, že nebylo možno z ní ani péci ani jísti. Za pravou mouku musili jsme platiti 5 až 20 K. Dne 30. dubna vláda nabídla zemědělcům za každých prodaných 100 kg obilí 2 kg cukru odměny. Vše marno. Zpupnost »kefasů« byla den ze dne větší. Nic nepomohly ani opětne prohlídky v domácnostech v Brně, za kterých v dubnu byly zjišťovány zásoby potravin, šatstva i prádla. V červnu městská rada nařídila, kdo má 7 kg mouky, nedostane lístek na mouku ani chleba. Dne 23. června bylo zakázáno domácí smílání obilí. Městská rada oznámila, že domácnosti dostanou od chlebových komisí sušené švestky po 3:12, hrušky 5:80 a jablka 5:60 K. V červenci a v srpnu byla už taková bída, že městská rada lidovou kuchyni proměnila ve válečnou, kde na poukázky bylo možno dostati oběd za 50 h, v neděli za 80 h. Zřídila dvě válečné kuchyně také pro střední stav (úředníky). Po žních bylo trochu lépe. Každý už se těšil na konec války. V půli srpna mouka chlebová stanovená na 1:10, 1:62 a 2 K. Městská rada oznámila, že dostatek chleba a tabáku je zaručen. Dne 1. září byla zakázána doprava obilí a mouky na drahách, byly zavedeny vojenské prohlídky ve vlacích a konfiskovány tlumoky potravin v Brně na nádraží. Zásoby měly býti zabezpečeny na delší dobu a hlavně pro vojsko. Ještě větší byla bída o mléko, o topivo a šatstvo. Již 31. března městská rada zrušila lístky na mléko pro děti 3- až 6leté pro nedostatek mléka, nebylo másla, nebylo tvarohu. Dne 7. října místodržitel stanovil cenu mléka na

1:20—1:30 K. Od 8. ledna lístky na všechny druhy potravin vydávaly jen chlebové komise (I.—VIII.). Také lístky na mýdlo a od srpna i na zápalky. Komise i jejich zřízenci (ženy!) často vedly si nespravedlivě i zpupně. Dělnictvo několikrát stávkovalo pro nespravedlivé zásobování. Brünner Montagsblatt často jménem uváděl darebáky, jichž se městská rada v zastupitelstvu dne 16. dubna zastala. Ještě 26. října městský radní Franz Sliwka v chlebové komisi ve Falkensteinerově ulici dokazoval nutnost »Masaryka oběsit«. O šatstvo měly se starati ústředny. Dne 1. února začala úřadovati městská úřadovna pro šatstvo místo chlebových komisí. Místodržitel přidělil sukno firmě Paczowsky v Panské 3 a firmě Lažansky na Cejlu 13 na prodej za slušnou cenu. Dne 19. února na místodržitelství začala pracovati ústředna pro ošacování lidu na Moravě. Když byla nouze největší, podařilo se úřadům státním dne 6. července zabaviti mnoho šatstva, obuvi a jiných potřeb u špeditérů v Brně. Místodržitel ještě 16. října umožnil firmě Lažanského na Cejlu 13 prodávati oblek za 60 až 115 K. »Kefasi« však ztrátu brzy si nahradili. V říjnu šaty z kopřiv nebo z papíru stály již 700—1000 K. Pro nedostatek uhlí místodržitel 7. ledna zakázal, že 17., 24. a 31. ledna od 12. hod. v poledne do 12 hod. v noci nesmí se užívat plynu. Osvětlování plynem omezováno co nejvíce. Od 15. dubna do 16. září zaveden letní čas. V dubnu městská rada prodávala do domu tvrdé dříví za 58 K, měkké 53 K, 1 q uhlí ostravské 9:30, hnědé 8:30, dubňanské 7:30, koks 10:97. V červenci už přidělovaly uhlí zase chlebové komise. Koncem srpna obec už nemohla uhlí dostati. V půli září už stálo černé uhlí 15:20, hnědé 13:20 a koks 17:20 K. Dne 11. října obec koupila 60 vagonů rašeliny od firmy Freud po 35 K. Velmi důležitou poživatinou stal se tabák, ne sice k živobytí nutný, ale jako platidlo, poněvadž za tabák bylo lze koupiti všechno. Od 1. ledna byly lístky na tabák, ale zaručovaly tak málo, že kdekdo už pěstoval tabák sám beztravně. Cena stále stoupala a jakost klesala. Od 15. července pro drahotu tabák se vyráběl 40% z bukového listí, 40% z chmele a 20% z tabáku. Za pravý tabák dostalo se všechno.

Bída a bohatství stále se vzdalovaly. Kdo měl co prodávat, bohatl, kdo musil kupovat, kupoval zboží stále horší a dražší. Zemědělci, řemeslníci, továrníci a obchodníci zbohatli. Někdejší

ochota, zdvořilost jejich změnila se v hrubost a zpupnost, dělali zrovna milost, když někoho napálili. Cikánští obchodníci koni jezdili po Brně v kočárech jako milionáři, jejich bratří chudí — přepadali v Brně byty, kradli a loupili. Nikdo se nebál zákona, policie a četnictvo už také zákona nechránili. Dlouhá válka vyvolala velikou demoralisaci. Nejpovážlivější byla zpusťlost mládeže mužské i ženské, která se denně jevila před nádražím. Žebrota i krádež staly se řemeslem. Působení školy, chrámu, místodržitelství a městské rady bylo stále slabší. Válka rozněcovala jen výbojnost a hrabivost. K činům dobrým a krásným povznášela se jen nečetná i chudobná inteligence.

V lednu z Čech na Moravu pronikla akce pro »České srdce«. Měla se podporovati výživa mládeže jako naděje vlasti. Účel lidumilný měl také trochu nádech politický. V únoru VII. odbor Národní jednoty dvakrát uspořádal v Besedním domě pro České srdce koncert a slavnost. Také moravskoslezský Svaz osvětový konal v Besedním domě 31. ledna pro České srdce oslavu básníka Petra Bezruče, jenž nevině tolik vytrpěl. Také filharmonická Beseda brněnská provedla několik koncertů. Dne 24. února byl všeobecný den přednášek pro České srdce v Brně i na Moravě. Orchestrální sdružení v Brně pořádalo koncerty. Dne 9. března Pěvecké sdružení moravských učitelů mělo koncert v Besedním domě ve prospěch Matice školské. Matice totiž 10. února slavila 40letí svého trvání, jež oslavila jen tiše čajem v Besedním domě o 4. hodině pro naši společnost. Dne 14. dubna v 7 h. konal slavnost ve dvoraně Besedního domu Sokol I. V květnu byla v Brně velká slavnost všestudentská na založení akademické mensy. Také ožily zase sbírky na národní divadlo v Brně, jehož Družstvo koncem r. 1917 vykázalo příjmu 1,371.263,99 K. V červnu od 2. do 9. byla v Besedním domě umělecká výstava. Dne 29. září konala se v Besedním domě ustavující schůze národního sdružení »České srdce«. Inteligence naše nevyhýbala se ani lidumilným úkolům válečným ve shodě s místodržitelem. Ve dnech 29. června a 9. července konala velkou slavnost v Lužánkách ve prospěch sirot válečných. Za tímže účelem konalo slavnost v Lužánkách dne 1. září Pěvecké sdružení moravských učitelů. Také německá inteligence často konala skutky dobré a krásné pro úkony válečné i pro mládež svou. Na slavnosti

„České
srdce.“

Sbírky.

červnové přijel do Brna ministr sociální péče Mataja z Vídně, by se ujal mládeže a zabezpečil dostatek bytů pro dobu poválečnou. Volkstag v Německém domě v neděli dne 9. června byl slabý. O potřeby mládeže německé po stránce hmotné i mravní svědomitě starala se městská rada. Kromě sbírek na slavnostech konaly se sbírky na válku ještě po domácnostech, ale již mírně, poněvadž domácnosti byly úplně vyčerpány. Počátkem června byla vypsána ještě VIII. válečná půjčka, na kterou bylo již málo upisováno. Město upsalo milion.

Městská rada také r. 1918 měla postavení zlé. Musila se starati hlavně o zásobování, o úkony válečné a o pořádek v městě. Zásobování bylo svízelné, poněvadž »kefasi« (vydřiduši řetězovým obchodem) nedbalj ani nařízení obecního ani státního. Také už nebylo ani potravin ani uhlí, ani stavebnin ani dělníků. Ulice se nečistily, smetí nevyváželo, nebylo dělníkův ani potahů. Ceny povozů trojnásobně zvýšil obecní výbor dnem 1. července. V září zvýšena cena plynu z 42 na 70 h a elektrika z 25 na 60 h. V říjnu musila obec přerušiti stavbu léčebny v lese u Lelekovic, poněvadž nebylo ani cihel ani dělníků. Stěží opravila obec budovy školní. Zápis do českých škol r. 1918 byl už příznivější následkem změny v událostech válečných i politických. Zapsáno 4062 dětí proti 3702 roku 1917, tedy o 360 dětí více. Zato Tagesbote dne 19. října nařikal, že na německých školách ubylo 1213 žákův, ale nezdá se to pravdivým. Vyučování na všech školách velké ceny nemělo. Podvýživa kosila již mnoho dětí na školách obecných i na středních. Vysoké školy vylidnila válka. Zemský spolek hostinských založil dvouletou školu českou pro číšníky. Všechny školy v Brně byly uzavřeny pro chřipku od 14. října do 5. listopadu. Největší boj měla městská rada s drahotou. Všechna nařízení byla marná. V obecním výboru dne 11. června bylo doznáno, že překupníci maximálních cen nedbají, mají špatnou váhu i míru a policie nedohlží. Drahotou nejvíce trpělo úřednictvo a zřizenci státní. Zaměstnanci obecní a zemští byli od bídy chráněni obecním a zemským zásobováním i časově přiměřenými přídávky. Ovšem ty přídávky způsobily, že obecní rozpočet 19,907.240 K na rok 1918 musil skončiti hůře než rozpočteným schodkem 4,410.000 K. O zaměstnance zemské bylo dobře postaráno. Ještě 14. září byla v Brně založena samosprávná zemská rada hospodářská pro Mo-

Nesnáze
městské
rady.

ravu, v níž Staněk, Pluhař, Šrámek a Vaněk byli dobrou zárukou dostatečného zásobování. Ze státního úřednictva »dvorní rada«, jehož příjem býval ideálem blahobytu úřednického, měl platu 34 K na den. Strojník v továrně měl aspoň 100 K na den. Ještě hůře byli na tom všichni pensisté. Bylo jejich štěstím, že ochrana nájemníků byla prodloužena. Městská rada r. 1918 měla již také nesnáze sociální a politické. Zástupci sociální demokracie v městské radě Dr. Czech a redaktor Nieszner od obnovy parlamentu pořád důrazněji domáhali se volebního práva do obce pro dělnictvo a pro ženy. Nic už nepomáhal strašák o německý ráz Brna. Odhodlala se tedy městská rada k přípravě volebního práva pro dělnictvo. Dne 18. března předložila domácnostem sčítací archy pro volební řád v Brně dle obcovacího jazyka. Než přípravy byly vykonány, změnil se poměr politické. Po porážce Německa 18. července bylo jasno, že musí dojít k míru. Dne 14. září ministr Burian vydal nótou pro mír. Dohoda návrh zamítla. Městské zastupitelstvo mělo schůzi 28. září. Dr. Czech navrhl resoluci pro mír. Dr. Jarolim jménem většiny podal jiný návrh, v němž projevoval radost z návrhu mírového, ale zároveň rozhořčení Brna nad jednáním Dohody. Přijata byla resoluce Jarolimova. Za měsíc nastal převrat 28. října. Městská rada na rozloučenou s vládou v Brně po vzoru nevěrného hospodáře z evangelia učinila si přátele z mamonu v obecním úřednictvu. Brno do té doby nemělo žádného úředníka v páté třídě hodnostní. Městská rada ve schůzích dne 29. a 31. října jen povyšovala úředníky a zřízence a lacino prodávala domy a pozemky obecní. Do V. hodnostní třídy povýšila 8 úředníků. Nebylo úředníka ani zřízence, aby nebyl povýšen aneb aspoň nedosáhl započtení služebních let, o jakém se mu nikdy ani nezdálo. Definitiva byla udělena každému, kdo jen o službu obecní zavádil. Všechna stipendia byla zadána. Tak Němci zabezpečili si přátele v budoucí správě města a tuto trvale zatížili co možná nejvíce finančně. Obecní výbor dne 2. listopadu vše schválil. V poslední schůzi zastupitelstva dne 2. listopadu o 4. hod. 5 m. starosta Ferdinand Schnitzler ohlásil rozpadnutí Rakouska a prohlásil, že v zájmu všech obyvatel Brna, Čechův i Němců, je péče o zachování klidu a pořádku. To se dosud podařilo pro rozvahu Němcův i Čechů. Starosta slíbil místodržitelství a Národnímu výboru i dále o klid a pořádek usi-

lovati, když noví držitelé moci zajistí německému obyvatelstvu bezpečnost. To bylo slíbeno. V poslední schůzi dne 5. listopadu městská rada dokonala zničení financí obecních a 6. listopadu předala radnici Čechům.

Převrat.

V Praze Národní výbor provedl převrat v pondělí dne 28. října. Zprávu o tom do Brna telefonoval o 5. hodině odpoledne člen N. v. Ant. Švehla do redakce Lidových novin s výzvou, by moravští členové N. v. provedli převrat na Moravě. Střediskem přípravné činnosti byla kancelář přisedícího z. v. K. Sonntaga v Zemském domě na třídě Joštově. Ihned konala se schůze v Besedním domě, které se zúčastnili Dr. Budinský, Heinrich, Pelikán, Dr. Pluhař, Rouček, Sonntag, Stejskal, Dr. Jar. Stránský, Vaněk a red. Klusáček, a stanovili postup převratu. V úterý ráno noviny v slavnostním vydání 29. října přinesly prohlášení české samostatnosti: »Lide československý! Tvůj odvčký sen stal se skutkem. Stát československý vstoupil dnešním dnem v řadu samostatných kulturních států světa. Národní výbor, nadaný důvěrou veškerého lidu československého, přejal jako oprávněný a zodpovědný činitel do svých rukou správu Tvého státu. Lide československý! Vše, co podnikáš, podnikáš jako nový svobodný člen velké rodiny samostatných svobodných národů. Novým činem v této chvíli zahajují se nové a bohaté a slavné dějiny Tvé. Nezklaheš očekávání celého kulturního světa, který s žehnáním na rtech vzpomíná Tvých slavných dějin, jež vyvrcholily v nesmrtelných výkonech československých legií na západním bojišti a v Sibiři. Celý svět sleduje Tvůj krok do nového života, Tvůj vstup do země zaslíbené. Zachováš štít čistý, jako jej zachovávalo Tvé národní vojsko — československé legie. Nezapomínej národní kázně a buď si stále vědom, že jsi občanem nového státu nejen se všemi právy, nýbrž i povinnostmi. Na počátku velkého díla ukládá Ti Národní výbor, ode dneška Tvá vláda, aby Tvé chování a radost byly důstojné veliké chvíle nynější. Naši osvoboditelé Masaryk a Wilson nesmí být zklamáni ve svém přesvědčení, že dobyli svobodu národu, který dovede sám sobě

Příprava
převratu.

Prohlášení
samo-
statnosti.

vládnouti. Ni jediným rušivým činem nesmí býti zkaleny velké okamžiky, ni jediný z Vás nesmí se dopustiti ničeho, co by mohlo vrhnouti stín na čisté jméno národa, každý z Vás musí bezvýhradně šetřiti všeho, co jiným je svato. Svobody osobní a majetku soukromého nesmí býti dotčeno. Dbejte bezvýhradně rozkazů Národního výboru! V Praze 28. října 1918. Za národní výbor československý: Dr. Frant. Soukup, Jiří Stříbrný, Ant. Švehla, Dr. Vavro Šrobár, Dr. Alois Rašín.

Národní
výbor
vládne.

Národní výbor vydal dne 28. října první zákon. Jménem československého národa jako výkonný státní svrchovaný orgán nařídil: 1. Státní formu československého státu určí národní shromáždění ve srozumění s československou národní radou v Paříži jako orgán jednomyslné vůle národa. Než se tak stane, vykonává státní svrchovanost národní výbor. 2. Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají zatím v platnosti. 3. Všechny úřady státní, zemské, župní, okresní a obecní jsou podřízeny národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají dle stávajících platných zákonů a nařízení. 4. Zákon tento nabývá platnosti dnešním dnem. 5. Předsednictvu národního výboru se ukládá, aby tento zákon provedlo. Dáno v Praze 28. října 1918. Antonín Švehla, Jiří Stříbrný, Dr. Rašín, Dr. František Soukup, Dr. Vavro Šrobár.

Všechny noviny 29. října vyzvaly věrné Čechy, aby s nasazením všech sil se věnovali udržení pořádku a potírání anarchie. V Brně obecní úřad byl upozorněn, že moravští členové Národního výboru úřadují každodenně nepřetržitě ve dne i v noci v úřadovně přísedícího Sonntaga v Zemském domě na Joštově třídě. V naléhavých případech každý se má obrátiti na tuto kancelář a nic nepodnikati bez jejího souhlasu.

Naděšení
v Brně.

V Brně i v okolí v úterý ráno nastaly veliké projevy radosti a nadšení. Jásali jsme z trojího důvodu. Předně, že stát náš po třistaleté porobě nabyl svobody, pak že krutá světová válka, jaké nikdy nebylo, je skončena a po třetí, že přestane nespravedlivá vláda německé radnice v Brně. S českých budov zaválaly prapory v českých, jihoslovanských a všeslovanských barvách, ulicemi procházely nadšené zástupy obecního lidu s vojny a s dů-

stojníky v čele, kteří měli na vojenských čepicích již české a slovanské kokardy. Výkladní skříně českých obchodníků byly vyzdobeny ve slovanských barvách. Píšovo a Barvičovo knihkupectví vystavilo podobiznu Masarykovu a ozdobilo ji slovanskou trikolorou. V obchodech trikolora šla na dračku. O 1/10. hodině zástupy shromáždily se před Zemským domem v Joštově třídě, kde k nim promluvil Dr. Engliš a redaktor Rouček. Oznamovali jim, že předání státních úřadů Národnímu výboru bude provedeno ještě dnes, že ustavena bude sokolská i občanská česká garda, načež nastal rušný rozchod. Odpoledne a večer manifestace dostoupily vrcholu. Zatím už bylo postaráno o národní stráž. Hned v pondělí večer, když přišla zpráva o převzetí vlády Národním výborem, sešli se předáci brněnského Sokola a připravili národní stráž. V úterý dopoledne byla sestavena ze Sokolů i studentstva a hned zaujala svá místa. Odpoledne sešli se zástupci Sokolů, dělnictva, politických stran i českých důstojníků a učinili opatření na udržení klidu. S velitelem městské policie radou Haslingrem bylo smlouveno, že Češi budou dbáti o pořádek ve svých řadách a městská policie v německých. Také smlouveno odstranění Wehrmanna a zavírka hostinců o 11. a kaváren o 12. hodině. Členové národní stráže byli opatřeni červenobílým páskem na levé ruce. Odpoledne bylo namačkáno lidí v Rudolfské, stejná záplava byla na Velkém náměstí a všechny ulice do středu města ústící byly přeplněny stále proudícími zástupy nadšeného lidu českého. Od nejmladšího do nejstaršího, od prostého dělníka a vojáka až po důstojníky, profesory a doktory, všichni cítili se rovnými a stejně šťastnými v našem státě. Nebylo jediného Čecha, který by nebyl ozdoben slovanskou trikolorou. Na druhé straně od ulice Rýnské (Běhounské) po Ferdinandovu proudily řady německé. Četa národní stráže na Velkém náměstí oddělila oba tábory a udržela vzorný pořádek. Večer před 7. hodinou shromáždily se zástupy lidu v Rudolfské a na Velkém náměstí. Provozovaly slávu Masarykovi, Wilsonovi a Čechoslovákům. Na prostranství poblíž Grafova obchodu promluvil k zástupům redaktor Jaroslav Marcha. Pak lid táhl před Lidové noviny, kde řečnil tajemník Pelikán a Marcha. Lid slíbil, že zachová klid. Se stupňů Wehrmannových promluvil k lidu tajemník Schlesinger a vyzval k rozchodu. Spousty lidu pak táhly Rudolfskou vzhůru za zpěvu

»Hej, Slované« a »Kde domov můj«. V průvodě zpívaly také skupiny italských vojáků a provolávaly vivat Moravia, vivat Italia! Důstojníci i vojáci byli ozdobeni trikolorami italskými a slovan-skými. Ještě večer členové Národního výboru Heinrich, Rouček a Sonntag oznámili lidu likvidaci dosavadní vlády rakouské na Moravě. Pak se množství rozešlo. O 1/211. hodině byl odklizen Wehrmann.

Pořádek.

Zatím pracoval Národní výbor. Za Moravu členy jeho byli redaktor Arnošt Heinrich, tajemník Jan Pelikán, Kuneš Sonntag, Dr. Adolf Stránský, P. Jan Šrámek a Karel Vaněk. Vy-dali provolání: Moravané! Nesvědomití lidé chtějí využít převra-tových nynějších událostí k výtržnostem a násilnostem. Zachovejte stůj co stůj naprostý klid! Udržujte všechn život a všechnu práci v pravidelných kolejích. Maňte v zárodku všechny štvance. Každý, kdo ruší v této chvíli klid, je nepřitelem svého lidu a československého státu! Byl strach před bolševismem, ale na štěstí také v Brně a na Moravě byl převrat proveden bez jediné kapky krve. Zprávy z Prahy povzbuzovaly Brno. Sokolstvo povolalo moravské župy sokolské do služby národu. Socialistická rada československá vydala provolání, by dělníci zachovali klid a zů-stali v práci, zejména by doly a železnice zůstaly v plné výkon-nosti. Zmilitarisování dělnictva přestává. Národní výbor postará se o zásobování. Rolnictvo bylo vyzváno, by odvádělo nepo-třebné brambory a obilí ústavu obilnímu, který spravedlivé záso-bování poctivě provede.

Správa Moravy.

Ještě v úterý 29. října dopoledne i odpoledne Národní výbor vyjednával s místodržitelstvím a večer s městským vojenským velitelstvím. Bylo dosaženo dohody, že místodržitelství povede správu Moravy za spolupůsobení správní komise vyslané Národním výborem. Dosavadní správa zůstane co do věcí osobních nezměněna, jen místodržitel Heinold odjede na do-volenou a předá správu místodržitelskému radovi Janu Čer-nému. Do správní komise Národní výbor jmenoval Dra Hynka Bulína, Kuneše Sonntaga, P. Jana Šrámka a Karla Vaňka. Něm-cům vyhrazeno přiměřené zastoupení dvěma členy, ale oni no-vého státu neuznali. S městským vojenským velitelem podmar-šálkem Pöschmannem byla smluvena součinnost vojenského pre-sidia s Národním výborem k ochraně veřejné bezpečnosti. Zástup-

cem Nár. výboru u vojenského velitelství jmenován Dr. Jaroslav Stránský. U všech úřadů zeměpanských na Moravě Národní výbor zavedl českou úřední řeč. Strany ve styku s úřady mohou užívatí obou zemských jazyků.

Druhý den ve středu 30. října byl již klidnější, ale rušno ve městě bylo po celý den. Večer byly zase brněnské ulice naplněny rozradostněným obecnstvem, které projevovalo své nadšení zpěvem vlasteneckých písní. Hrstka německých výrostků po-koušela se heilováním vyprovokovati český lid. Národní kázeň se však skvěle osvědčila, lid všude uposlechl národní stráže. Na různých místech promluvili k zástupům řečníci a přiměli je k brz-kému klidnému rozchodu slibem, že o radnici začne se vyjedná-vati. Dne 30. října místodržitel Dr. Heinold předal správu zatím už dvornímu radovi Janu Černému a správní komisi. Národní výbor za účelem snadnějšího vyřizování prací zvolil 4 odbory: správní, hospodářský, železniční, vojenský a zřídil potřebné kan-celáře. Po celý den konaly se schůze a porady. Obecnstvo upo-zorněno, by se obracelo na Národní výbor jen písemně. Odpo-ledne zástupci Národního výboru odebrali se do kasáren, pro-mluvili k českým vojákům a přečetli jim manifest Národního výboru. Tento jim oznamoval, že Národní výbor převzal vládu v československém státě, uznal útrapy a strádání vojska za dlouhé války a žádal je o vytrvání do blízkého míru. Vojsko má poslouchatí představených, kteří dnes už postupují v úplné shodě s Národním výborem. Vojsko odpovědělo bouřlivým »Nazdar!«. Téhož dne také zemské velitelství četnické dalo četnictvo v zemi Národním výboru k dispozici.

Následujícího dne ve čtvrtek 31. října všechny noviny přie-sly prohlášení Národního výboru z Prahy, že děkuje lidu za do-savadní projevy radosti a nadšení, ale je už nutno chopití se práce a jít obyčejnými kolejemi. Také Tagesbote přinesl výzvu ně-mecké národní rady k německé mládeži, by zachovala klid a pře-nechala ochranu německví Volksratu. Brno vracelo se ke klidněj-šímu životu. Ceny zboží začaly klesatí až o 100%, poněvadž vy-ssavači, kteří válečné ceny vyhnali o 5000 až 10.000%, obávali se pomsty vyssávaných. Obleva však netrvala dlouho. Zástupci Národního výboru Dr. Bulín, Mašek a Rouček převzali ústřední úřady brněnské. Dosavadní náčelníci dostali dovolenou a předali

Převzetí místo-držitelství a vojska.

Převzetí úřadů.

úřad novým nástupcům. Vrchní zemský soud od presidenta Rudolfa Regnera sv. pána Bleylebena převzal vicepresident Josef Krejčí. Vrchní státní zastupitelství od Alberta rytíře Jantsche státní návladní Jaroslav Lazar. Zemské ředitelství finanční od dvorního rady Dra Schülera dvorní rada Vojtěch Jokl. Finanční prokuraturu od dv. rady Dra Bräunla vrchní fin. rada Dr. Jaroslav Peka. Ředitelství pošt a telegrafů od dvorního rady Czardy komisař Frant. Barvič. Státní zastupitelství od Dra Emericha Bukwaye převzal Dr. Hugo Minařík z Uh. Hradiště. U vojenských soudů pro zeměbranu s obviněnými české národnosti bude se jednati po česku. Všecky ústřední úřady zavedly českou úřední řeč. Orli na úředních místnostech byli sňati nebo zastřeni. Bylo také dokončeno převzetí všech železničních úřadů v Brně železničním tajemníkem Pelikánem a přísedícím Drem Budinským za přítomnosti inspektora Háka. Všichni přednostové učinili slib poslušnosti do rukou zástupců Národního výboru. Zástupci vojenského odboru tajemník Schlesinger a setník Uvíra převzali četnickou školu v Juliánově do správy Národního výboru.

Dne 1. listopadu správní komise na místodržitelství již musila krotiti přílišnou horlivost mladých republikánů. Komise společně s Drem Černým prohlásila v novinách, že správu všech ústředních úřadů na Moravě převzala ona a jest jedinou nad nimi rozhodující vládou. Aby správa země zůstala jednotnou a mohla nerušeně pracovati, komise z nařízení Národního výboru poukázala na to, že místní a okresní výbory nemohou prováděti nijakých změn osobních ani jiných ve státní správě. Právo to musí býti vyhrazeno správní komisi. Také Národní výbor ohlásil, že všechny ústředny na Moravě byly převzaty z vůle jeho zvláštním ředitelstvem a jsou již ve službách československého státu. Tedy ve všech věcech jim přikázaných jest se obracetí přímo na ně. V novinách hlásáno, že stát jsme my, tedy rolníci i dělník, řemeslník i velkopřůmyslník, obchodník i úředník, učitel i žák musí především poctivou prací ve svém povolání budovati zdravý podklad nového našeho státu. Již 31. října opustily Brno německé pluky č. 2. a 21. i asistenční setnina 84. pluku. Následkem toho 1. listopadu odpoledne podmaršálek Pöschmann odevzdal místní velitelství v Eliščině třídě nadporučíku Dru Josefu Pospíšilovi, pověřenému od nejvyšší správy branné moci v Praze, a Dru

Jar. Stránskému. Téhož dne byly převzaty od Národního výboru všechny vojenské ústavy v Brně i v předměstích a v Giskrově ulici č. 11 byl zřízen demobilisační výbor, jenž měl opatřovati práci vracejícím se vojákům. Dne 3. listopadu bylo zřízeno v Brně v Koblížné ulici zemské vojenské velitelství pro Moravu, Slezsko a Slovensko, jehož vedením od Národního výboru pověřen byl podplukovník Josef Langer. Následujícího dne Socialistická rada oslavila založení československého státu. O 3. hodině byla v Brně zastavena práce a dělnictvo s českým obyvatelstvem (prý asi 30.000) sešlo se k Besednímu domu. Před Besedním domem mluvili k lidu redaktor Farek a poslanec Modráček, v sále Bes. domu Filipinský, Konečný, Bečvarovský a Burian, s balkonu kavárny Slavie Kopeček, Dr. Hanf a Doležal. Všichni řečníci mluvili o státě demokratickém, v němž všechna moc vychází z lidu. Lid pak dvěma proudy, ulicí Rudolfskou a Joštovou odebral se na Velké náměstí, kde opět bylo mnoho řečí. Všichni řečníci končili výzvou ke klidnému rozchodu. Lid se klidně rozešel, ale demonstrace působila mocně na brněnské Němce. Téhož dne byla ještě schůze železničních zřízenců v Besedním domě, jež ovládl tajemník Pelikán. Pod těmito dojmy konečně povolila také městská rada.

Lid brněnský nejvíce dychtil po radnici, odkud po staletí vycházel nejtěžší útisk naší národnosti. Národní výbor jednání o radnici uložil komisi, ve které byli Dr. Bulín, Dolanský, Pluhař, Rouček a Adolf Stránský. Jednání trvalo od neděle 3. do středy 6. listopadu. Za městskou radu jednali starosta Schnitzler, Czech, Krumpholz, Jarolím, Niessner a Mayer. Jednání bylo úporné, poněvadž panství německé bylo podporováno Vídní, kde nový stát rakouský hlásal, že Brno, Olomouc a Jihlava se Znojemskem musí zůstatí Němcům. Také volební řád panství německé zajišťoval. Lid netrpělivě shromažďoval se před radnicí a jen opatrností Dr. Bulína byl odvrácen útok. Brno však mělo zásoby potravin jen na týden. Další zásoby mohl poskytnouti jen zemský obilní ústav (obilí, luštěniny, brambory) a zemská tržebna (maso, tuky, mléko, zeleninu atd.), které byly již v moci Národního výboru. V neděli odpoledne 3. listopadu byl tedy ujednan kompromis. Správu obce převezme vládní komisař s poradním sborem, v němž bude 16 Čechů a 8 Němců. Úřadovatí se bude česky a německy. Školy

Převzetí radnice.

Správní komise.

německé zůstanou všechny. V divadle městském i v redutě bude se hrát třikrát česky a čtyřikrát německy. Dodávek 50% dostanou čeští a 50% němečtí živnostníci. Úřednictvo a zřízení všichni zůstanou. Toto ujednání zamítl německý Volksrat i Národní výbor. Následkem toho žádala se úplná kapitulace. Situace byla velmi kritická. Ochranu radnice převzalo české vojsko z nařízení setníka Uviry. Starosta dne 5. listopadu po rozhodnutí městské rady oznámil místodržitelství a Dru Bulínovi za N. v., že městská rada vzdává se úřadu a žádá jen za ochranu Němců. Místodržitelství i Dr. Bulín ochranu Němcům zaručili. Ještě 5. listopadu večer po 9. hodině na radu Dra Bulína vládním komisařem pro správu Brna byl jmenován správce hejtmanství přerovského rada Petr rytíř Kerndlmayer z Ehrenfeldu (Ehrenfeld). Správu měl převzít 6. listopadu.

Ve středu ráno 6. listopadu bleskurychle rozšířila se po Brně zpráva, že dnes bude radnice předána Čechům. V Brně nastal ruch jako 29 října. Zástupy lidu hrnuly se k radnici. Bylo jim však čekat až do 12 hodin. Lid čekal netrpělivě, ale radostně. V Radnické ulici, kde byl krám vedle krámu nejoddanějších radničních agitátorů, bylo smutno. Morální skleslost jejich byla žalostná. V očích jejich pád německé radnice byl bolestnější a těžší než ztroskotání Rakouska. Na radnici prováděla se nejdůležitější událost v dějinách Brna. Město Brno od svého založení r. 1243 mělo německou správu obce, **dne 6. listopadu 1918 byla proměněna v českou.** Brno splynulo opět v jeden národní celek se slovanickým obyvatelstvem Moravy, jak bývalo od příchodu Slovanů do země až do 13. století. Po 10. hodině dostavil se do radnice vládní komisař E h r e n f e l d. Vládní rada Schnitzler v kanceláři starostově předal mu správu Brna. Po převzetí správy komisař pronesl k našim zástupcům pěknou řeč, jak světová válka ztroskotala staré říše a vyvolala nové národní státy. Ve státě československém ujal se vlády Národní výbor v Praze. Městská rada vyvodila důsledky a včera složila svou funkci. Správní komise svěřila správu Brna jemu. Sliboval pracovat v intencích Národního výboru, v duchu moderně demokratickém, dle zákonných předpisů. Především chce se postarat o dostatečné zásobování a spravedlivé jeho rozdělování. Toho se dosáhne, zachová-li obyvatelstvo dosavadní klid. Blahu Brna provolal zdar!

Česká
správa
Brna.

Vtom zavál z radnice národní prapor červenobílý a rázem 12. hodiny zazněly z věžních arkýřů na čtyři strany světové slavnostní fanfáry z Libuše, sehrané členy orchestru brněnského národního divadla (obr. 63.). Potom lid tklivě zapěl »Kde domov můj« a »Hej Slované«. Z okna radnice Dr. Bulín pronesl tuto řeč: Hrdostí dmou se nám prsa, že dnes po dlouhé době z české radnice k českému lidu můžeme promluvit česky. Splnil se sen českých vlastenců ze 17. století, kteří opouštějící vlast pevně věřili, že se vrátí doba věcí našich. Děkujeme za to v první řadě neobyčejné práci našeho presidenta profesora Masaryka, největšímu duchu a člověku dnešní doby presidentu Wilsonovi a našim hrdinným rekovným legiím, které vzdáleny své vlasti pro vlast svou prolévají krev a svými činy vzbuzují obdiv celého světa. Přejímajíc radnici slibujeme, že zde bude vlásta ta spravedlnost, které jsme se sami až dosud domáhali. Nikoli rakouská spravedlnost, kterou měřili až dosud nám. Ta znamenala jen nadvládu a moc, my však žádáme a také provádět budeme spravedlnost jak vůči národům tak i jednotlivcům. Náš stát bude demokratickým a v jednotě i svornosti bude naše síla, která dnes imponuje celému světu. Budoucnosti českého Brna »Nazdar«. Lid zaburácel bouřlivým »Nazdar«. Po Bulínovi promluvil poslanec za Brno A. Konečný, který žádal zřízení republikánské a sociální spravedlnost. Po něm za socialistickou radu poslanec K. Vaněk, který připomínal zásluhy dělnictva o zdar české věci a projevil přesvědčení, že zájmy dělnictva v českém Brně budou náležitě opatřeny, dělnictvo bude zastoupeno třetinou. Pak se zástupy rozešly.

Ještě 6. listopadu byl jmenován místním velitelem energický setník S. Voda. Národní výbor oznámil, že s p r á v n í k o m i s e, která povede správu Brna spolu s vládním komisařem, sestává ze 16 českých a 8 německých členů. Zástupci stran občanských byli: advokát Dr. Čapek, advokát Dr. Dolanský, profesor Dr. Weyr, šéfredaktor Heinrich, obuvník Adamec, ředitel Mareš, obchodník Tachovský a sekretář hyp. banky Vilím. Zástupci stran dělnických: tajemník Bečvarovský, poslanec Konečný, tajemník Koranda, ředitel Vzájemnosti Kovanda, tajemník Malý, lékař Dr. Schlesinger a poslanec Vaněk. Němečtí členové byli: Dr. Czech, Ant. Jellinek, Dr. Krumpholz, Leop. Lustig, poslanec Nieszner, Edmund Pipal, Adolf Womela a Julius Zwicker.

Radost
lidu.

Správní
komise
obce.

Pád
němectví.

Následky pádu německé radnice byly neočekávané. Hned po převratu mnohý Schedy, Schereda atd. stal se šeredou šedým a urputně tlačil se do některé organisace politické. Když padla radnice, padlo němectví. Bývalo bolestno pozorovati, jak kdysi někteří Češi pro zisk svlékali český kabát, ale po pádu radnice bylo směšno viděti, jak nejen renegáti nýbrž i mnozí rodilí Němci zříkali se němectví. V první řadě židovští obchodníci. Kde nedávno ve výkladech vystavovali Viléma, Hindenburga, Ludendorffa atd., najednou bylo viděti Masaryka nebo Wilsona. Obchody hýřily trikolorou a českými nápisy. Na ulicích německý hovor zanikl, každý snažil se mluvit česky. Němci v neštěstí nebyli o nic statečnější než kdysi Češi. Obecní, zemští a státní zaměstnanci, kteří uměli česky, najednou byli Čechy, kdo pak neuměli, nahonem hledali učitele češtiny, aby se brzy přiučili. Brno bylo českým.

Boho-
služby.

Dne 7. listopadu o 9. hod. byly na Petrově slavné služby boží s krásnými zpěvy na poděkování za ukončení války a dosažení národní svobody. Rovněž tak v celé diecési. Evangelíci měli děkovné bohoslužby již 3. listopadu. Národní výbor zvýšil dávku mouky na 3.50 kg pro těžce pracující a 2.10 kg pro lehce pracující týdně.

Ukončení
oslav.

Den 8. listopadu byl věnován poslední vzpomínce na nešťastnou bitvu bělohorskou. Zapomenouti měla především mládež školní. Na všech školách nevyučovalo se pro chřipku od 14. října do 5. listopadu. Mládež měla tedy příležitost viděti a zúčastniti se všech oslav svobody. Byl už čas vrátiti se ku práci. Byla tedy z Národního výboru připravena slavnost pro střední školy. K 10. hodině sbory všech středních škol přivedly žactvo k Besednímu domu. S balkonu promluvili k mládeži o významu našeho národního osvobození spisovatel Mahen a redaktor Rouček. Obecnstvo shromáždilo se ve dvoraně. Pěvecké sdružení mor. učitelů slavnost zahájilo. Profesor Pavel Váša promluvil, jak naše doba napravila neštěstí bělohorské. Pak mládež byla vedena na Velké náměstí, kde čekaly již všechny školy ostatní. S řečníště u sloupu mariánského promluvil k mládeži o našem národním štěstí poslanec Votruba a vyzval ji, aby důkladným vzděláním hleděla zabezpečiti národu nabytou svobodu na věčné časy. Odpoledne

Obr. 63.
Věže radnice.

hrálo se pro školy v divadle »Na starém Bělidle«. Večer v Besedním domě uspořádalo koncert Pěvecké sdružení mor. učitelů. Tím oslavy osvobození měly být zakončeny. Následujícího dne Národní výbor vyzval obecní úřad, by sňalo prapory s budov, zanechalo všech dalších pouličních projevův a věnovalo se užitečné práci. V Brně však ještě dlouho bylo hlučno a rušno, poněvadž se začali vraceti vojáci z fronty. Bylo vydáno nařízení, by důstojníci hlásili se na místním velitelství v Eliščině třídě, vojáci 8. pluku na Mendlově náměstí, 14. pluku na Údolní ulici, 3. pluku v Hrdličkově ulici a všichni ostatní v baráku č. 3 u české techniky. Návrat vojáků trval několik neděl a oživoval město, poněvadž do Brna sjížděli se k uvítání příbuzní a známí. Dne 8. listopadu odstoupil z úřadu také zemský hejtman hrabě Otto Serenyi, jehož místo zaujal Dr. Pluhař. Tak Národní výbor měl v rukou svých již všechny úřady státní, zemské a obecní.

Správa
obce. Dne 8. listopadu začala úřadovati nová správa obecní. O 4. hodině odpoledne sešel se poradní sbor do zasedací síně na radnici. Předsedou byl zvolen ředitel Mareš a místopředsedy Konečný a Vaněk. Vládní komisař Ehrenfeld naznačil nejpřednější úkoly. Pro úřadování české bylo třeba přijati nové úředníky. Do presidia byl přijat zemský sekretář Frant. Janík. Nová správa přejala obec vypleněnou. Veškeré obecní hospodářství bylo ve stavu zoufalém. Bylo třeba zachrániti Brno od rozvratu. Nejdůležitějším úkolem bylo zásobování obyvatelstva. Byl utvořen odbor vyživovací, do něhož k poradnímu sboru byli přibráni zástupce zemské rady hospodářské, zemského ústavu obilního, zástupce agrární strany, Českého srdce, Včely, Červeného kříže (6 dám českých, 5 německých) a předseda chlebových komisí. Dále byly zvoleny odbory právní, finanční, stavební, školský, úřednický, hospodářský, odbor pro správu plynárny, elektrárny, porážky a vodárny, divadelní, odbor pro správu sirotčince, ústavu pro měšťany, lidové kuchyně, válečné kuchyně, léčebny v Lelekovicích, odbor záloženský, zdravotní, pro ochranu dětí, pro ochranu nájemníků, pro prostředkování práce a odbor policejní. Všechny odbory byly sestaveny ze dvou třetin českých a jedné třetiny německých členů. V té schůzi poskytnuto 100.000 K zálohy pro ústavu polévkové, zrušeny válečné názvy ulic a obnoveny staré, správa archivu městského svěřena Dru Navrátilovi a správa

městského musea i sbírek Dru Helfertovi. Poněvadž z důvodů technických a hospodářských nebylo lze rázem změnit německé úřadování, byl zvolen 6členný výbor na vypracování vhodného návrhu. V nejbližší schůzi 11. listopadu byl přijat návrh Dra Čapka, by do šesti měsíců úředníci mohli koncipovati česky nebo německy, po 6 měsících bude úřadování české. U vchodu do budov úředních budou tabule českoněmecké s vyznačením všech úřadoven v budově. Také přijato, by usnesení obecního výboru ze dne 2. listopadu o neslýchaném povýšení zaměstnanců bylo přikázáno právnímu odboru. Odbor vyživovací oznámil, že nebylo možno dodati 10 dg masa na osobu týdně, poněvadž okresy maso nedodaly. S masem a všemi potřebami děla se strašná lichva. Po převratě lichváři se zalekli, ceny poklesly. Národní výbor vydával zákazy lichvy, ale nikdo jich nevykonával. Lichváři situaci hned pochopili. V okolních státech bylo hůře než u nás, lichváři již dovedli otevřít si vývoz přes hranice. Mamon brzy přehlušil nadšení republikánské. Naši republikáni hesla svobody a rovnosti osvojili si hned měrou vrchovatou, že každý může dělati, co chce, a nikdo nemá práva mu poroučeti. Kdo v čemkoli bránil, byl — rakušákem. Hesla bratrství nedbal nikdo. Venkovan neměl slitování s měšťákem, když mu lichvář pošeptal do ucha cenu několikrát vyšší. Nejhorší byli lichváři haličtí, kterým se od nás domů pořád nechtělo. Ale i domácím židům Moravská Orlice ještě 12. listopadu vyčítala těžké hříchy. Mlýn Brückův od aprovisace dostával žito po 65 K. Byl povinen vymlet obilí do 80% a mouku dodat pro zásobování brněnského obyvatelstva. Dodával však směs otrub a čehosi nestravitelného, z čeho chléb upéci nebylo možno. Kontrolovali židé Gotlob a Stern. Podobně bylo s masem. Uzenáři měli masa dosti, které zpracovali a prodávali po 50 K, pro jiného člověka nebylo 10 dg na týden. V Praze máslo bylo za 20 K, u nás stálo 60—80. Husa 100 K. Bylo čím dále hůře.

Lepšily se věci ve vojsku a ve státní správě. Zemským velitelem v Brně Národní výbor jmenoval generála Petržilku. Dne 13. listopadu brněnská posádka, pluk 3., 8., 17., 25. prapor myslivců, 6. pluk dragounský a četnictvo, přisahal na Velkém náměstí. Místní velitel Voda měl k vojsku proslov, setník Kytňar

Přisaha
vojska.

četl přísahu a tisíce přísahali Národnímu výboru, zastoupenému Drem Bulínem a starostou župy Rostislavovy Havránkem. Na tribuně byli gen. Petržílka, Dr. Pluhař, Pelikán a Ehrenfeld. Za zvuku hudby konána přehlídka vojska před očima spousty občerstva. Tehdy začala v Brně nouze o byty.

Vláda
česko-
slovenská.

Den 14. listopadu byl pro celý stát velmi důležitým. Národní výbor (38) v Praze v zemské sněmovně proměnil se v **Národní shromáždění** (220). Předseda Národního výboru Dr. Karel Kramář prohlásil Habsburky za zbaveny trůnu a vyhlásil československou republiku. Národní shromáždění jednomyslně schválilo republiku, zvolilo **Tomáše G. Masaryka** **prezidentem republiky** a republikánskou vládu 17 ministerstev. Předsedou ministerstva byl zvolen Dr. Karel Kramář, předsedou Nár. shromáždění Frant. Tomášek. Pro Moravu při Nár. shromáždění byla zřízena **správní komise**: Bulín, Sonntag, Šrámek a Vaněk. Tím dnem zanikla moc Národních výborů v jednotlivých zemích a všechny úřady byly podřízeny ministerstvům.

Odpor
zlomen.

V Brně stahovaly se politické mraky. Rakouské Národní shromáždění ve Vídni dne 14. listopadu rozhodlo připojit Brno, Olomouc a Jihlavu se Znojemskem k Rakousku. Brünner Montagsblatt naději tu stále rozněcoval. Brněnský Militärtrat svolal německé vojáky na den 17. listopadu do Brna do Německého domu. V Brně byli odzbrojeni a tak převrat byl zamezen. Místní velitelství dne 21. listopadu rozpustilo Militärtrat a jeho agendu přejalo doplňovací velitelství č. 14. Toho dne přivezli na Špilberk 112 maďarských zlosynův a vrahů ze Slovenska. Do polovice prosince bylo vyčištěno také Znojemsko. Dne 21. prosince za jáso tu celého národa vrátil se do vlasti osvoboditel náš prezident Masaryk, jehož návrat zabezpečil mladý náš stát. Také vojsko československé armády z Itálie projíždělo již Brnem na Slovensko za jáso tu.

Péče
o pořádek.

Česká správa obce měla plné ruce práce. Zasedala každý týden, někdy častěji. Podařilo se jí zásobování zlepšiti aspoň trochu. Od 24. listopadu mouky poukazováno 300 g na osobu denně. Místodržitelství upravilo prodej mouky čisté na 1.62 až 2.64 K. Cena chleba a mouky snížena o 20 h. V Curychu znamenali 1 K = 32 centimů. Také cena masa klesla a 6. prosince konal se první volný trh masem na jatkách. Pro chlebové komise jme-

nování čeští členové a byl sestaven katastr nuzných, prostředních a zámožných. Jen obleky, obuv, prádlo a šatstvo vůbec nepolevovaly, proto ředitelství zemské úřadovny pro lidové ošacení při místodržitelství přenechalo obleky obchodníkům za snesitelné ceny. Plyn byl uvolněn dle potřeby. Také pečováno o pořádek. Povyšování a jmenování zaměstnanců obecních ze dne 2. a 5. listopadu bylo sice dne 19. listopadu schváleno, ale nikoliv započtení 10 let pro pensí. Prodeje a nájmy obecních realit z té doby na návrh Dra Weyra dne 9. prosince byly schváleny jen potud, byli-li interesenti úředně uvědoměni o usnesení obecního výboru. Městská policie byla doplněna na 20 jezdců a 425 pěších. Návrh na jmenování učíní náčelník policie státní. Postaráno také, aby legionáři zanechali rozbíjení německých firem a znaku městského (orla). Již 19. listopadu usneseno, aby české školy, na kterých je 6. a 7. třída, byly proměněny v měšťanské. Také školy Vesniny a školky Matice školské od Nového roku budou převzaty do správy městské. Dne 16. prosince ustanoveno vybudování Velkého Brna připojením okolních osad. Městské divadlo bylo přiknuto Čechům, reduta Němcům. V den návratu prezidentova 21. prosince hráno v městském divadle po prvé česky (Libuše). V zasedání poradního sboru 20. prosince byla schválena účetní závěrka za r. 1916 a povolen rozpočet na 4 měsíce r. 1919. Zápis o schůzi je už český. V posledním zasedání 30. prosince byla zvolena komise (Dr. Helfert, Jurkovič a Mareš) na české pojmenování ulic brněnských. Od 1. prosince po dohodě dělníků se zaměstnavateli byla v Brně zavedena osmihodinová doba pracovní (1/8.—5. h.) a zvýšena mzda dělníkům. Bylo však v Brně již také mnoho povalečů a osob nebezpečných. V noci ze 14. na 15. prosince v chrámě sv. Petra byla spáchána veliká loupež monstrance a j. v ceně asi 15.000 K. Brzy hozena puma proti chrámu sv. Michala a sv. Magdaleny.

První dvě leta našeho státu byla velmi neklidná a nebezpečná. Počátkem roku 1919 rakouská vláda vzdala se nároku na Brno, Olomouc a Jihlavu se Znojemskem, ale obsazování Slovenska dalo práce i trvalo nad očekávání dlouho. Bratislava byla obsazena 2. ledna, ale boj trval až do polovice února. Již 28. března bylo vyhlášeno stanné právo nad Slovenskem pro nové rejdy Maďarů. Počátkem března hrnuli se k nám již uprchlíci

Boj
o Slovensko
a Těšínsko.

z Těšínska pro násilnosti Poláků. Koncem dubna vtrhly na Slovensko rudé gardy Khunovy. Boj o Slovensko byl nad očekávání urputný. Vojsku pomáhalo Sokolstvo. Teprve na rázné zakročení Dohody boj o Slovensko byl zastaven 23. června. Maďaři do 30. června musili Slovensko vyklidit. Nebezpečná vláda komunisty Bely Khuna padla teprve 31. července a Čechoslováci obsadili Petržalku dne 14. srpna, čím boj o Slovensko byl ukončen. Boj o Těšínsko vzplanul v březnu r. 1920. Opět jen zakročením Dohody byl ukončen a rozhodnut rozdělením Těšínska i Spišska dne 29. července.

Česka
valuta.

Zatím už bylo zle doma. Vláda československá kromě zabezpečení hranic nejvíce usilovala o pořádek. Všude v okolních státech vzrůstal se komunismus a hroutila se valuta. U nás ministr financí Dr. Alois Rašín pořád hlásal zásadu »pracovat a šetřit«, ale nikdo na ni nedbal. Účinnější byla finanční opatření. Ve dnech 3.—8. března 1919 bylo provedeno okolkování peněz a zadrženy veliké zisky válečné. Tím měna česká byla odloučena od rakouské. Dne 2. května byl nařízen soupis všech neknihovnických pohledávek a majetku movitého i soupis válečných půjček. V dubnu r. 1920 byla zavedena dávka z majetku a z přírůstků na majetku. Tím naše měna byla zachráněna před úplným zhroucením, jaké nastalo ve všech okolních státech.

Stranictví
politické.

Hůře bylo zachováti klid a pořádek. U nás po prvních dnech radosti a nadšení z osvobození příliš rozmohl se duch revoluční. Poněvadž revoluce politická byla šťastně provedena více působením zahraničním, domácí záchvat revoluční obrátil se na pole sociální. Politické strany náladu revoluční nemírnily, nýbrž spíše rozněcovaly. Stranictví politické vypialo se až chorobně. Stranictví každé je úchylnou od nestrannosti čili od spravedlnosti. Hned 8. ledna 1919 v Praze 15letý student střelil na Dra Kramáře, který z domácích měl přece největší zásluhu o náš stát. Ministerstvo vnitřní 4. února prohlašovalo, že je nutno posilovati autoritu úřadův, ale už bylo trochu pozdě. Volby do obcí 15. června daly vládu stranám radikálním. Dne 8. července bylo jmenováno ministerstvo Tusarovo. Národní shromáždění dne 29. února 1920 přijalo ústavu, která měla upevniti dokonalou jednotu národa, zavésti spravedlivé řády v republice, zajistiti pokojný rozvoj domoviny československé, prospěti obecnému blahu všech

stran státu a zabezpečiti požehnání svobody příštím pokolením. Dne 15. dubna skončilo Národní shromáždění. Volby do sněmovny poslanců 18. dubna i do senátu dne 25. dubna vládu Tusarovu prodloužily. Lid nazýval ji vládou rudozelenou čili socialisticko-agrárnickou. Když stranickost vlády byla již nebezpečnou, byla 15. září 1920 povolána úřednická vláda Jana Černého, by zavedla pořádek. Komunisté v prosinci od 9.—13. pokusili se o převrat, který se nepodařil. Vláda Černého pořádek ve státě zavedla. Tyto události mocně působily také na rozvoj Brna.

Zmatky.

V Brně roku 1919 i 1920 prováděla se tak zvaná »očista«
úřadů státních, zemských, obecních i soukromých. Politické strany a stavovské organizace odstraňovaly z úřadů osoby, které za války nás pronásledovaly, nebo s jejichž vedením byly nespokojeny. Ve všem bylo jim od vlády ochotně vyhověno. Mnohdy však děla se nespravedlnost. Tak známého škůdce našeho za války kamarádi učinili náčelníkem státní policie, ale znamenitý zemský inspektor školní, Dr. Jan Mayer, který nikdy nikomu neublížil a vždy, i za příhod nebezpečných, zůstal věrným synem národa, musil ustoupiti nedočkavému nástupci. Strany rozhodovaly. Do Brna velmi často přijížděli řečníci z Prahy a v Besedním domě schůze se střídaly. Řečnické Stříbrný, Habrman, Klofáč, Zahradník, Rašín, Kramář, Prášek, V. Beneš, Maxa atd. V Besedním domě pořádali schůze také bolševici z Ruska, na př. Fridrich, Hais, Knoflíček, Vaněk, jež statečně poráželi zase protivníci. Schůze politické konaly se také ve spolcích i ve školách, které ministr Habrman dal k dispozici obecnstvu. Až ve školách bývalí studenti začali krásti mikroskopy a jiné cennější pomůcky a legionáři začali křičeti, že studenti rozšiřují po Brně komunistické letáky, začalo se volat na ústup, Staré úřady státní byly bezmocny.

Nové
úřady.

Vláda zřizovala úřady nové. Do Brna byl určen nejvyšší soud, zemským velitelem byl jmenován oblíbený generál Podhajský, zákonem ze dne 28. ledna 1919 byla zřízena universita Masarykova, zákonem ze dne 24. července 1919 vysoká škola zemědělská, zákonem ze dne 12. prosince 1918 vysoká škola zvěrolékařská a několik středních škol. Trvalo několik měsíců, než pro tolik úřadův a úřednických rodin byly

nalezeny místnosti. Obecenstvo přijalo nové úřady s jásotem. Dne 24. listopadu byla v Besedním domě veliká slavnost na uvítání nejvyššího soudu a nových vysokých škol. Nejvyšší soud byl v Brně zahájen dne 5. listopadu 1919. Dne 25. října 1919 začala působiti konservatoř hudby v Brně, dne 11. listopadu universita (jen fakulta právnická a lékařská, filosofická a přírodovědecká až po dvou letech), škola zvěrolékařská a 18. listopadu škola zemědělská. Brno mělo najednou 5 vysokých škol a hojný počet škol středních. Byly zřízeny dvě nové reálky, III. v Husovicích, IV. pro vnitřní město, druhá škola průmyslová pro Královo Pole, česká škola textilní při německé a reformní reálné gymnasium v Králově Poli. Také soukromé ústavy byly převzaty do správy státní. Dne 7. října 1919 byly upraveny platy státních zaměstnanců dle počtu členů rodinných čili tak zvaná nivelisace.

Úřady
zemské.

V úřadech zemských také mnoho se měnilo dle politických stran. Po odchodu zemského hejtmána Serenyiho brzy musili odejít také zástupci velkostatkářů. Za tři členy kurie české dne 18. června 1919 nastoupili sociální demokraté Špera, Sotolář a národní socialista Kokrhánek. Členové německé kurie Dr. Freissler a Jelinek německým sociálním demokratům neustoupili. Dne 12. července zemský výbor postoupil státu zemskou knihovnu pro universitu, by trvala jako zemská universitní knihovna, pokud universita potrvá v Brně. Také v úřadech zemských všude prováděla se nivelisace tak, že na př. v zemské nemocnici sekundární lékař k zaopatření měl 316 Kč měsíčně, ale ošetřovatelka 700 Kč. Teprve stávkou v listopadu r. 1920 lékaři vynutili si 1000 Kč.

Úřady
církevní.

Revoluční duch po převratě zatřásl i úřady církevními. Zbožnost válkou utrpěla velice. Kdo na frontě viděli neb i zakusili účinek granátův a šrapnelův, u těch otupen byl cit pro utrpení Kristovo a na svatý jeho život a vznešené učení po válce nebylo ani pomyšlení. Kdo na frontě nebyli, u těch doma snadná cesta k mamonu za války uvolnila svědomí tak, že zůstali křesťany jen dle jména. Katolíci pak nadto s odporem vzpomínali na válečnou horlivost biskupa Huyna i časopisu Hlasu. Odpor zachvátil i velkou část mladého duchovenstva, takže po převratě začalo volati po reformách v církvi katolické. Sjíždělo se do Brna a na schůzi v Besedním domě dne 19. srpna 1919 hlasitě žádalo reformy. Kněží Hofer, Holba a Koutný vedli opozici. V září byla do Brna svolána

zemská jednota katolického duchovenstva pro Moravu a Slezsko. Štěstím pro úřady církevní bylo, že učenému a ohnivému řečníku Dru Janu Sedlákovu podařilo se udržeti většinu duchovenstva v poslušnosti církevních úřadů. Kdo se nevrátili, odešli na Slovensko za učitele, nebo přidali se k nově vznikající církvi československé. Novou církev založili na Moravě kněz Pavlík-Gorazd a v Čechách Dr. Farský. Novou církev prohlašovali za národní a přijali symbolem kalich. Lid hrnul se za opozičníky. Vystupování z církve katolické stalo se módou a bylo podporováno vládou. Vystoupivší buď se přihlašovali k vyznání jinému nebo zůstávali bez vyznání. Činili tak spíše z odporu k minulosti než z potřeby v přítomnosti. Větší dokonalosti mravní nebylo pozorovati nikde. Soudy lichevní odsuzovaly stejnoměrně příslušníky všech vyznání a rozvody manželské svědčily o úpadku mravním všude. Církev katolická hleděla brániti rozkladu zaváděním jazyka mateřského do bohoslužby 8. června r. 1920. Církev československá byla uznána státem, ale dekretem kongregace s. officii ze dne 15. ledna 1920 byli příslušníci vyloučeni z církve katolické (exkomunikace). Nabývala mnoho přívrženců hlavně hlučnými oslavami M. Jana Husa 5. července na Žlutém kopci. Evangelíci čeští v Brně helvetského i augšburského vyznání spojili se v církev česko-bratrskou, která nabývala také hojně přívrženců. Stát uznal svobodu a rovnost všech vyznání. Hlučně vystupovala v Brně od r. 1920 také společnost Armády spásy, které se ujala policie a obec.

Obec měla největší potíže se zásobováním a ubytováním. Hned po převratu hlásily se některé okolní obce o přijetí do svazku obecního. Poradní sbor dobře uvažoval, že vznikem našeho státu čeká Brno veliká budoucnost. Náš stát má rozlohu nepříznivou. Dle zeměpisné délky je příliš rozlehlý od západu k východu a Praha je daleko od středu. Brno je středu mnohem blíže, proto poroste. Poradní sbor postaral se o Velké Brno. Zákonem ze dne 16. dubna 1919 k Brnu bylo připojeno 22 samostatných obcí okolních: Královo Pole, Řečkovice, Medlánky, Komín, Žabovřesky, Jundrov, Kamenný Mlýn, Kohoutovice, Lískovec, Bohunice, Přízřenice, Heršice Dolní, Heršice Horní, Komárov, Černovice, Ivanovice Brněnské, Tuřany, Slatina, Židenice s Juliá-

Velké
Brno.

novem, Husovice, Maloměřice a Obrány. Tím Brno vzalo na sebe ohromné břemeno, jehož výhody mohou se jevití teprve po letech. Správa samotného Brna byla velmi obtížná. Dne 6. ledna 1919 obec provedla sčítání lidu. Napočteno 131.663 obyvatel, z nichž 80.144 Čechů = 61%, 45.223 Němců = 34,4% a 45% Židů. Nejprve bylo potřeba nápravy v oboru školském. Od 1. ledna 1919 bylo městem převzato lyceum Vesnino, školky Matice školské a bylo zřízeno 6 českých měšťanek: chlapecká na Winterhollově, dívčí na Hutterově, chlapecká i dívčí v Čechyňské a chlapecká i dívčí na Měšťanské. Na školách obecných i na měšťanekách byl zrušen školní plat. Německé školy zatím ponechány, jen na přání Němců zavedeno na měšťanekách vyučování češtině. Od 1. září převzala obec všechny školy Vesniny a spolku Frauen-erwerbverein a zřídila chlapeckou měšťanku v I. okrese, chlapeckou i dívčí v V. okrese, chlapeckou i dívčí v Tuřanech a rozdělila chlapeckou i dívčí na Křížové. Opravila všecky školky české i německé a dostavěla školy na Kounicově a Merhautově. Náklad na školství vzrostlo úžasně. Proto počátkem r. 1920 přikročeno k úpravě škol německých dle zápisu. R. 1917 mělo 11.955 něm. dětí 32 škol obecných a 13 měšťanek. R. 1920 mělo 6321 něm. dětí o jednu měšťanku více. Českých dětí 7250 mělo 22 škol obecných a 10 měšťanek. Učitelů německých bylo 439, českých 290. Bylo tedy dne 19. ledna 1920 zrušeno 11 německých škol obecných a 2 měšťanky. Němci ztropili pokřik, ano člen poradního sboru Baeran způsobil dne 5. března stávkou německých dětí na školách obecných i středních, ale omezení a přemístění bylo provedeno. Od 1. října učitelé dostávali plat od státu, když obec zřekla se jmenování učitelů.

Tehdy už správa obce byla obtížná. Národnostní převrat, přijetí českého úřednictva, policie, zavedení čes. školství a budování Velkého Brna stálo mnoho peněz. Poradní sbor jak se strany české tak německé pilně navrhoval nové vydání, ale o úhradu nestaral se nikdo. Rozpočet na rok 1920 dělal 62,510.313 Kč a nekrytý schodek 29,999.345 Kč. Komisař Ehrenfeld byl velmi svědomitý a úzkostlivý, ale stal se jen vykonavatelem usnesení poradního sboru. Přijímání, pensionování, jakož i odměňování každé službičky obecních zaměstnanců dalo se příliš překotně a ne-

hospodářsky. Všechny strany politické usilovaly dostatí na radnici co nejvíce přívrženců, by si zabezpečily obratné činitele pro blízké volby. Dle nového volebního řádu ze dne 31. ledna 1919 volilo 120.107 voličů za V. Brno dne 15. června 90 členů obecního zastupitelstva. Strany české podaly 9 a německé 6 kandidátních listin se 753 kandidáty. Volební agitace byla pravou štvanicí. Češi dne 15. června 1919 zvolili 17 sociálních demokratů, 16 národních demokratů, 14 národních socialistů, 9 lidovců, 2 živnostníky a 1 bezbarvého = 59. Němci 15 sociálních demokratů, 6 občanských, 5 pokrokových, 2 křesťanské sociály a 2 židy = 30. Volby musily býti v říjnu zrušeny. Strany však si vynutily, že poradní sbor v prosinci byl rozmnožen o 12 českých a 6 německých členů na 42. Předsedou českého sboru byl zvolen Vaněk. Do německého sboru dostal se Baeran. V poradním sboru nebylo klidu. Nové volby byly vykonány 29. února 1920. Češi zvolili 19 soc. demokratů, 16 nár. demokratů, 13 nár. socialistů, 8 lidovců a 5 různých = 61. Němci 12 občanských, 10 sociálních demokratů a 7 různých = 29. Když byly volby schváleny, sešlo se obecní zastupitelstvo dne 28. dubna 1920 do zemského domu a zvolilo starostou Karla Vaňka i 30člennou městskou radu. Tím bylo skončeno úřadování vládního komisaře. Přejal správu Brna za dob velmi neklidných. Neobyčejnou přičinlivostí, vytrvalostí, trpělivostí a nepřekonatelnou laskavostí podařilo se mu opatřiti potřebné zásobování a ušetřil Brno zmatkův a otřesů sociálních. Velký sklon k otřesům jevil se v dělnictvu, studentstvu i ve vojsku.

Dělnictvo 1. prosince 1918 dosáhlo 8hodinové práce i zvýšení mzdy, ale lichváři s potravinami a životními potřebami byli nenasytí. Dělnictvo pomáhalo si stávkami. Bylo však mnoho lidí, kteří chtěli býti nezaměstnanými pro podporu (10 Kč). Také demagogové dělnictvo štváli. V Brně obratný demagog, který se domohl příjmů statisícových, každou schůzi začínal slovy »já proletář« a končil heslem »ať žije diktatura proletariátu«. Nejneklidnější bylo dělnictvo v Oslavanech v elektrárně, která patřila 1/3 zem. výboru, 1/3 Brnu a 1/3 jiným a dodávala proud do Brna. Každou chvíli zastavili tramvaj a továrny v Brně (10./1., 30./1., 5./2., 11./2. atd. 1919). Poradní sbor povolal ředitele

Dělnictvo

Weinera k vysvětlení. Dne 3. února prohlásil, že »dělníci mají nechuť k práci. Výkonnost klesla o 50%. Čím více vydělají (13 Kč na hodinu), tím méně chuti k práci mají«. Bečvarovský a Koranda ujali se jich slovy: »dělníci vlnou demokratismu jsou postaveni naroveň ostatním členům společnosti«. Bylo jim přidáno. Dělníci duševně zmírali hladem. Byly pro ně zřizovány společné kuchyně (oběd 3 Kč, večeře 2—3 Kč). Keřasi slavili orgie. Dne 4. března byli zatčeni u Kesslera v Minoritské 4. Dne 17. března 60 praktikantů vysokoškoláků, kteří měli měsíčně platu 183,33 Kč, žádalo komisaře Ehrenfelda o místa obecních lampářů, kteří měli 1600 Kč. Den 26. května 1919 byl velmi nebezpečný. Byly demonstrace protidrahotní. O 2. hodině továrny odpískaly. Dělnictvo v zástupech odebralo se na Velké náměstí. K zástupům promluvili Rouček a Tihelka. K dělnictvu přidružily se živly podvratné, které začaly vybíjet a plnit nenáviděné obchody. Haličtí židé kupovali věci rozchvácené. Zakročilo vojsko. Bylo zatčeno 191 osob. Na Křenové u strážnice byl jeden výtržník střelen do břicha. Vojsko pořádek obnovilo a začalo vyklizování haličských židů.

Studentstvo.

Klidnější byly výstupy studentstva. Stávkovali pro nedostatek místností, manifestovali pro Těšín, 17. září 1920 vnikli do německé techniky a některých škol, aby odstranili sochy a obrazy Habsburků atd. Dne 1. a 2. března byly veliké bouře proti něm. divadlu pro potupu obrazu Masarykova v Modřicích. S legionáři odstraňovali německé firmy. Vojsko bylo dosti neklidné. Legionáři francouzští žádali odstranění německých pomníků z Brna. Když jim nebylo dosti rychle vyhověno, odstranili je sami. Větší výtržnosti způsobili 18. listopadu 1920. Vnikli do Německého domu a zničili prapory, obrazy a sochy Habsburků. Dům zabrali hned demonstranti a 19. listopadu vyvěsili na něm české prapory. Četnictvo demonstranty vytlačilo.

Oslavy.

Zato četnější byly oslavy důstojné. Dne 7. března ve školách a ve spolcích slaveny byly narozeniny presidentovy. Dělnictvo a studentstvo hlučně slavilo 1. květen. Už 30. dubna bylo slavnostní představení Dalibora v divadle. Ráno vlaky svezly do Brna dělnictvo vzdálenější. Zblízka přišly slavnostní průvody s hudbami. Studentstvo mělo tábor na Lažanského náměstí, kde mluvil

Mahen. K sociálním demokratům na Náměstí svobody mluvili Němec, Hybeš a Sotolář, k národním socialistům Konečný a k pokrokovým Dr. Tvrdý. U Besedního domu k národním demokratům mluvili Mareš, Votruba, Váša, Heinrich, Lakomý. V Německém domě Nieszner a Dr. Czech. Obchody, hostince, kavárny byly zavřeny. Klid nebyl porušen nikde. Dne 1. června byla všestudentská slavnost v Lužánkách. Brzy začali se vracet legionáři ruští a italští. Každý vlak byl nadšeně vítán. Největší byla oslava 28. října 1919. Byl to národní svátek v Brně. Domy byly okrášleny prapory. V 9 hodin byla přehlídka vojska na náměstí Lažanského, v ulici Kostelní a Joštově. Pak hrnuly se průvody s prapory z Nové ulice, z Veveří, z Pekařské, s Wilsonova náměstí a od městského divadla na Náměstí svobody. Ulice měly české názvy od 23. června 1919. Řečeno. Všechny noviny měly vzpomínku na 28. říjen 1918. Odpoledne byl obrovský průvod v národních krojích z celé Moravy. Průvod z Brna do Králova Pole pokazil prudký a studený déšť k netajené radosti Němců. V roce 1920 oslavy 7./3., 1./5. a 28./10. byly již slabší. Slavnosti všestudentské v Pisárkách dne 22., 23. a 24. května byly velmi pěkné a veselé.

Starosta Karel Vaněk ujal se správy obce počátkem května 1920. Ve schůzi městské rady 10. května vládní komisař Ehrenfeld rozloučil se srdečně s českými i německými členy. Starosta mu poděkoval za vzornou správu obce. Zastupitelstvo zasedalo 31. května v Zemském domě. Schválilo jednacím řád a zvolilo jednotlivé odbory pro správu Velkého Brna. Ve schůzi 16. června provedlo zákon ze dne 14. dubna 1920 o složení a působnosti místních výborů Velkého Brna. Až do té doby správu jednotlivých obcí vedl starosta se zástupci politických stran (12 členů). Náklad hradily obce. Dle nového zákona každá volební skupina do 8 dní podá návrh na dvojnásobný počet členů. Městské zastupitelstvo jmenuje navržené, nejmenovaní jsou náhradníky. Nepodá-li strana návrh, jmenuje za ni zastupitelstvo. Zastupitelstvo přesně stanovilo působnost místních výborů. Schůze místního výboru koná se alespoň měsíčně. Do schůze jest pozvatí starostu Brna, který má právo poslati člena městského zastupitelstva neb úředníka s hlasem poradným. Pro všechny obce sta-

Starosta
Karel
Vaněk.

noven místní výbor 18členný, jen Husovice, Královo Pole a Židenice mají 24 členů.

Krise
bytová.

Bylo-li dosud hlavním úkolem správy obecní obstarati zásobování a udržeti pořádek, přistoupila nová starost řešiti krizi bytovou. Zásobování se zlepšilo, poněvadž přestala válka. Země rodila dosti, ale drahoty neubývalo, spíše stoupala. Pijavic halíčských se Brno sice zbavilo, ale pijavice domácí nebyly lepší. Lichva a protekcionářství pod rozličnými nezpůsoby vedraly se do všech ústředen. Nebyly ochranou obecního, nýbrž studnici zbohatlíků. Také zákon na ochranu nájemníků se zvrhl. Mnohý platil za byt třípokojový 80 Kč, ale pronajal dvě světnice každou za 200 Kč. Mnoho bytů zabraly ústředny, nové úřady, banky, jež se úžasně množily, obchody a kina. Bytové úřady povolovaly. Nouze o byty nastala strašná. Dne 6. července 1920 v zastupitelstvu se tvrdilo, že 3000 rodin v Brně nemají bytu. Byla provedena revize všech bytů, mnoho rodin bylo nastěhováno do bytů nepotřebně velikých, ale to vše nestačilo. Starosta s ředitelem stavebního úřadu vymohli v ministerstvu veřejných prací, že povolilo 8 milionů na budovy pro státní zaměstnance. Zastupitelstvo 1. října se usneslo, by obecní pozemky lacino se prodávaly státu i jednotlivcům, jen když začnou stavěti aspoň r. 1921. Povoleno vypůjčiti na stavby 50 milionů. Začata regulace Svratky na Novosadech (3,151.758 Kč) a nový vodojem na Kraví hoře (1,548.117 Kč 80 h), jen aby ubylo nezaměstnanosti. Utvořilo se stavební družstvo, jemuž v Úřednické čtvrti lacino byly prodány pozemky na 60 rodinných domků. Krise bytová nedala se překonati rychle, ale obec činila vše možné, by vyvolán byl stavební ruch.

Bouře
sociální.

Dnem 15. října 1920 městská rada začala vydávati čtrnáctidenní Obecní Věstník, jenž měl obecní seznamovati s obecním hospodářstvím. Věstník oznamoval, že městu Brnu hrozí finanční zhroucení, nepodá-li mu pomocné ruky vláda. Rozpočet na rok 1920 byl již překročen o 49 milionů. Stát 1. říjnem převzal platy učitelův, ale ty už byly převáženy přijetím jiných obecních zaměstnanců. Ještě povážlivější byly bouře sociální. Drahoty pořád stoupala. V červenci (12.—18.) v Brně stálo maso hovězí 24, vepřové 32, telecí 15, skopové 20, husy 1 kg 34, mléko 2.40, máslo 50, tvaroh 11, sádlo 56, vejce 0.96, čočka 1 kg 12 Kč atd.

Následkem toho všude množily se stávky dělnictva. V dělnictvu sociálně-demokratickém vytvořily se dvě strany. Právice chtěla dosíci nápravy cestou zákonnou, kdežto levice násilným převratem. V září už došlo k zápasu obou stran. Levice zřejmě již hlásala dělnické rady a bolševický převrat. Na Cejlu v tělocvičně byla utvořena dělnická rada pro Brno s Burianem v čele. Vaňkovci a Votavovci dali se k nim. Učitelé v Brně prohlásili se proti dělnickým radám. Na poradní schůzi dne 15. září do Dělnického domu dostavilo se již přes 300 nezaměstnaných. Levice vyloučila Bečvarovského, Svobodu a Sotoláře. Tito začali vydávati časopis Stráž socialismu, kdežto Rovnost zůstala orgánem levice čili komunistů. Den 28. října 1920 slavily už každá strana zvláště. Po slavnostech vojenských měli schůze a tábory národní demokraté v Besedním domě, národní socialisté před Besedním domem, sociální demokraté v restauraci U tří kohoutů, lidovci z Petrova odebrali se na Novou ulici do spolkového domu a komunisté zabrali Náměstí svobody, kde mluvil starosta Vaněk a Doležal. Dne 7. listopadu komunisté oslavovali třiletí ruského bolševismu. Řečník Vaněk ukončil zvoláním »ať žije diktatura proletariátu«. Byla připravována v Čechách, na Moravě i na Slovensku.

Když v Praze dne 9. prosince vláda zakročila proti komunistům v Dělnickém domě v Hybernské ulici, vypuklo povstání také na Moravě. Z Oslavan elektrárna na rozkaz dělnické rady z Brna dne 10. prosince zastavila proud, aby vynutila stávkou všeho dělnictva v Brně. Starosta Vaněk na schůzi městské rady vzdal se úřadu, poněvadž »opatření vlády v Praze ohledně Lidového domu včera 9. prosince, je aktem nepřátelství k straně, ke které se hlásím«. Obratně vyvázl ze situace finančně dále nemožné. Správu obce převzal I. náměstek Dr. B. Macků. Práci zastavila jen obecní plynárna, takže v Brně do 10 hodin byla úplná tma. Dne 11. prosince (sobota) pracovalo se v Brně i v Praze. V Čechách 11. a 12. byl sháněn převrat z Kladna. Vláda Černého měla býti odstraněna, továrny a velkostatky zabráný. V Čechách byl vyhlášen výjimečný stav, utvořeny občanské gardy, revoluční výbor byl zatčen a povstání potlačeno. V Brně Vaněk a Votava dne 12. a 13. prosince učinili nový pokus o generální stávkou. V neděli 12. prosince po 6. hodině byla zastavena tramvaj a v 9 hodin elektrika vůbec.

Povstání.

Oslavany byly obsazeny. Z Brna vyjeli profesori se studenty a o 2. hodině proud zapali. Ráno 13. prosince Rovnost přinesla výzvu k všeobecné stávce, která prý všude nastane.

Puč byl zmařen.

Proti komunistům národní socialisté vydali letáky již 12. prosince. Republika i socialismus je v nebezpečení. Všichni na stráž! Dostavte se k Besednímu domu. Vojsko a četnictvo obsadilo úřady. Také Sokoli a Orli dostavili se k obraně republiky. Vaněk vedl brněnské metaře ke komunistům, kteří konali tábory na Cejlu. Většina dělníků pracovala. Národní dělníci dostavili se k Besednímu domu. Zemská správa politická vyhlásila stanné právo v Brně, Boskovicích, Hodoníně a v Třebíči. Policie nařídila domy zavírat v 6 hodin, hostince v 7 hodin. Jakékoli shromažďování zakázáno. V Brně puč se naprosto nepodařil. Jen v Oslavanech povstalci odzbrojili vojsko z Brna vyslané, ale již 14. prosince vojsko od Znojma Oslavany obsadilo a rovněž Hodonín. Komunisté všude pozatýkáni a časem odsouzeni. Již 23. prosince stanné právo bylo zrušeno. V Brně se nic nestalo. Úplně stávkovali jen v obecní plynárně a elektrárně. V ostatních továrnách se pracovalo. Komunistů bylo jen 20% dělnictva. Komunisté vrátili se do práce 16. prosince. Městská rada dne 17. prosince se usnesla, by v novinách bylo uveřejněno: Obyvatelstvu města Brna! Události posledních dnů ukázaly, že česká veřejnost brněnská jest si z obrovské většiny plně vědoma svých povinností vůči republice. Jest nám povinností poděkovati všem, kteří se postavili na obranu svobody a pořádku a dokázali tak své pevné přesvědčení, že nového lepšího života jest možno dosíci jediné cestou pořádku a vývoje v rámci zákonů svobodné naší vlasti. Jsme hrdí na ony občany, kteří už v dobách světové války svou krví zpečetili svou lásku k národu a jeho svobodě a kteří opětně v těchto dnech ukázali, že jsou hotovi obhájití těžce vydobyté svobody za každou cenu a proti nepřátelům jakéhokoli druhu. Naším legionářům po bok postavili se obětavě v jednom šiku Sokol, Orel, velká většina Dělnických tělocvičných jednot, Družina čs. válečných poškozenců a studentstvo. Děkujeme všem těmto ochotným pažím, zvláště pak dělnictvu, které se nedalo zlákat komunistickými živly, a veškerému pořádkumilovnému obyvatelstvu brněnskému, jež projevilo v uplynulých dnech vzácnou jednomyslnost.

Městská rada starala se o potřebné příjmy. Navrhla zastupitelstvu dne 26. listopadu nové dávky z hotelů, aut, karet, fotografií, z používání dlažby, z klavírů, ekvipáží, z kulečnicků a z koní luxusních. Když byly přijaty, němečtí členové opustili zasedací síň, ale po Novém roce opět prací se zúčastnili. Ve schůzi dne 31. prosince městské zastupitelstvo zvolilo starostou Velkého Brna Dra B. Macků a 15./4. 1921 I. náměstkem J. Mášu. Za pětiletého starostování Dra B. Macků (1921—1925) uklidnil se náš stát i město Brno. Avšak šlo to pomalu.

Starosta Dr. B. Macků.

Ve vládě Jana Černého působili znamenití odborníci, ale strany politické nedopřály jí dlouhého trvání. President Masaryk z jara r. 1921 onemocněl a byl nucen hledati zotavení v Itálii na ostrově Capri. Sněm o v n a se usnesla dopláceti nemajetným lidem na mouku cenu nad 1.90 Kč a mouka stála 7.80 Kč. Také podpory nezaměstnaným a poškozeným válkou dostoupily výše miliardové a staly se nesnesitelnými. Vláda se tomu bránila. Byla přinucena odstoupiti. Dne 26. září 1921 byla jmenována parlamentární vláda Dra Edv. Beneše. Měla nesnáze finanční pro veliký příval emigrantů z Ruska i pro náhlou mobilisaci. Dne 22. října Karel Habsburk učinil již druhý pokus (první 27. března) o návrat do Uher. Hned druhého dne u nás byla vyhlášena m o b i l i s a c e na den 27. října všeho vojska od ročníku 1895. Nebezpečí rychle minulo zajetím Karlovým, takže již 8. listopadu u nás byla prohlášena demobilisace od 9. do 30. listopadu. Mobilisace stála mnoho peněz, ale horší bylo, že vyvolala velikou drahotu. Hyeny válečné zase se objevily. Na rok 1920 bylo příjmů 7750 milionů a vydání 10.416, za rok 1921 příjmů 14.129 mil., vydání 13.844, ale rozpočet na r. 1922 vykazoval příjmů 18.834 milionů a vydání 19.672. Tak to dále jíti nemohlo. Bylo stanoveno od 1. ledna 1922 do 31. prosince 1924 nepřijímatí do státních úřadů, poněvadž všechny byly přeplněny úředníky a zvláště zřízení. Dne 7. října 1922 byla jmenována vláda Švehlova, která opravdu chtěla pracovat a šetřit. Její nebojácný ministr financí Dr. Alois Rašín byl sice 5. ledna 1923 střelen komunistou, ale vláda na dráze šetření vytrvala. Ubohý Dr. Rašín k žalu celého národa trápil se až do 18. února. Dne 6. března byl schválen zákon na ochranu republiky. V roce 1924 vláda již obmezila zbytečné podpory a snesitelně upravila platy

Nesnáze finanční v republice.

státním zaměstnancům, dle nichž měly se řídit také platy zaměstnanců zemských a samosprávných. Rozpočet na rok 1926 již vykazoval přebytek. Volby do parlamentu dne 15. listopadu 1925 byly již klidnější. Dne 9. prosince 1925 byla jmenována nová vláda Švehlova, která měla ráz ještě klidnější. Do konce roku 1925 uklidnily se poměry již také v armádě. Dne 1. dubna 1925 po prvé byl propuštěn ročník 1923 po 18měsíční službě, takže ze 150.000 vojáků zbylo ve službě 90.000. Dne 31. prosince 1925 odešel francouzský náčelník našeho generálního štábu generál Mittelhauser a jeho místo zaujal ruský legionář generál Syrový. Tyto události politické působily také na rozvoj Brna. V Brně vzniklo mnoho nových úřadů státních, zemských, církevních, městských a soukromých.

Úřady státní dlouho měly dobu zlou. Úřady v každém státě mají udržovati pořádek. To se mladým republikánům nechtělo uznati a všechny strany politické často se vzpíraly. Ještě 9. března 1921, když zemský soud po několikadenním únavném líčení odsoudil některé komunistické provinilce, bývalý starosta města z obecnstva zvolal »fuj« a utekl. Byl žalován, ale porota dne 18. června jej osvobodila 7 hlasy proti 5. Hlučné demonstrace před úřady neb i v úřadech byly zjevem častým. Demonstrovaly strany všechny. Byla nespokojenost, že vláda zrušila některé svátky. Časopis »Den« 23. března 1924 citoval výnos ministerstva školství a zemské školní rady, že 25. března ve škole omluviti se mohou děti škol obecných i středních, ač pro školy střední to neplatilo, jen aby způsobena byla malá revoluce na školách středních. Povážlivější však pro všechny státní úřady v Brně byl náhlý nedostatek úřednictva, zvláště vysokoškolského. Poněvadž stát platil úřednictvo velmi špatně, odcházeli mnozí do úřadů zemských, obecních i soukromých a zbylé úřednictvo agendu zmocí nemohlo. Na chválu státního úřednictva musí se říci, že obětavě překonalo všechny nesnáze a pomohlo upevniti mladou republiku. Zemská správa politická nejvíce práce měla se zásobováním a ubytováním nových úřadů i rodin úřednických. Dne 15. února 1921 provedla přesné sčítání lidu. Bylo napočteno 221.758 obyvatel na 123.8 km² čili 1972 na 1 km². Z nich 107.960 mužů, 113.798 žen. Dle národnosti 157.189 Čechů, 59.080 Němců, 3818

Úřady
státní
v Brně.

Židův a 1671 různých. Dle náboženství 191.196 katolíků, 7172 evangelíků, 2492 československých, 10.866 israelitův a 9051 bez vyznání.

Zásobování tolika lidu nemusilo již činiti potíží, kdyby lichváři povolili. Tyto však přinutiti nedovedly ani vojenské реквизиice. Dne 6. ledna 1921 v Brně stála mouka 3.60—5.50, maso hovězí 24, vepřové 28, telecí 24, skopové 16, mléko 2.60—3, máslo 40, sádlo 56, tvaroh 10, vejce 1.60, cibule 5, uhlí ostravské 72 Kč. V Curychu 1 fr. = 13.73 Kč. Zboží bylo již dosti, že vázané hospodářství stávalo se zbytečným. Dne 17. srpna 1921 zemská správa prohlásila, že dnem 4. září lístky pro zásobování rodin pozbývají platnosti. Kdo má nárok na veřejné zásobování, ať se přihlásí u chlebových komisí. Drahota však stoupala. Od 1. července 1921 mouka stála 7.20—8.20. Dne 21. září byla pšenice za 430, žito 405, ječmen 365, oves 335 seno 300, brambory 125, čočka 1100, cukr 6.50. 1 fr. = 18.73 Kč. Mobilisací 27. října drahota dostoupila vrcholu. Náhlá demobilisace způsobila obrat. Naše koruna rovnala se 5.10 c. v Curychu, ale 30. prosince 1921 1 Kč = 13.62 c. a 28. srpna 1922 již 1 Kč = 19.40 c. Tehdy již nastávala hospodářská krise. Dne 23. srpna 1922 stála pšenice 180, žito 135, mouka 360, brambory 40. Dne 22. srpna 1923 byla pšenice za 135, žito 90, ječmen 100, oves 90, čočka 500, brambory 26, mouka 160—226. Nastal pokles zemědělské výroby. To bylo příčinou, že drahota začala stoupati. R. 1924 dne 1. října stála pšenice 215, žito 207, ječmen 200, oves 155, čočka 575, brambory 50, mouka 250—335. Dne 8. srpna 1 Kč = 15.50 c. Zemský president J. Černý dle zákona z 3. září 1920 ihned dal provést soupis obilí a mouky dle stavu dne 1. října 1924. Drahota poněkud stoupala i r. 1925, kdy 14. srpna povoleno klouzavé clo na obilí, klesne-li pšenice pod 180, žito 140 atd., ale ještě 30. prosince 1925 byla pšenice za 188, žito 138, ječmen 190, oves 137, čočka 600, brambory 38 a mouka 230 až 332. Trochu pokleslo i jiné zboží, ale zlaté časy předválečné již se nevrátily. Ministerstvo zdravotnictví 13. června 1925 zřídilo v Brně potřebný všeobecný ústav pro zkoumání potravin.

President J. Černý a za jeho ministrování (15./9. 1920—7./10. 1922) vicepresident B. Remeš energicky řešili také krisi bytovou za vydatné pomoci obce, ale nešlo to rychle ani hladce. Zákonem z 11.

Pokles
země-
dělské
výroby.

Stavební
ruch.

března 1921 byl zřízen v Brně státní úřad pro stavební ruch, jehož ředitelem se stal ředitel zemských úřadů stavebních ing. docent Gustav Dostal. Součinností úřadů státních, zemských, obecních i peněžních krise bytová řeší se příznivě. Dne 7. listopadu 1925 bylo u bytového úřadu ještě 2000 žádostí o byt. Po státněním policie v Brně od 1. října 1922 přešla na správu politickou také veškera péče o pořádek v Brně. Tento udržeti mnohdy bylo dosti nesnadno.

Sjezdy
v Brně.

Všechny strany politické Brno sobě oblíbily na sjezdy, na slavnosti a na stávky. Stávky se již přežily. Zákonem ze dne 19. prosince 1918 dělnictvo dosáhlo 8hod. doby pracovní. Stávkami dosáhlo slušné mzdy. Dne 3. září 1921 byl vydán zákon o závodních radách. R. 1922 dosáhli placené dovolené 6denní pro 1. až 10. rok zaměstnání a 12denní přes 10. rok. Dne 19. září 1924 parlament odhlasoval sociální pojištění, od 1. dubna 1925 byl zaveden gentský způsob podpory pro nezaměstnané, tedy sociální stávky pozbyly nezbytnosti. Zákon o stavebním ruchu pomohl všem živnostem. Stávky politické pozbyly obliby a některé se nepodařily. Dne 12. června 1921 konal se v Brně sjezd Orelstva. Strana lidová (katolická) po příkladu ostatních stran politických začala vystupovati hlučně a velmi nebojácně. Dne 11. září 1921 konal se v Brně veliký den legií. Od 5.—9. července 1922 byl v Brně velký sjezd tělocvičných jednot dělnických. Dne 30. července 1922 konal se velký slet Orelstva v Brně. V neděli ubíral se ohromný průvod z Lužánek na postavené stadion na Starém Brně na pozemcích Bauevových. Průvod zdobilo 88 praporů a provázelo 8 hudeb. Cvičilo prý 11.244 mládeže. Ještě slavnější byl dne 11.—15. srpna sjezd Orelstva. V neděli 13. srpna zúčastnilo prý se průvodu z Lužánek na stadion na Starém Brně 25.000 lidí v krojích a 30.000 bez kroje. Tolik malebnosti, barvitosti a svérázu v Brně ještě nebylo. Katolíci čeští navázali styky s Jihoslovany, Švýcary, Belgičany, Francouzi a s Američany. Dne 23. září zase zasazena pamětní deska opatovi Mendlovi v klášteře augustiniánském na Starém Brně. Dne 16. září v Besedním domě slaveno 50letí sociální demokracie, kterou oslavoval Dr. Soukup z Prahy. Dne 22. dubna 1923 v Německém domě konal se německý sjezd selský na protest proti velkým daním. Dne 3. a 4. května 1924 v Brně konala

sjezd strana národně-demokratická z Moravy a Slezska. Ve dnech 15.—17. srpna konal se v Brně sjezd katolíků. V neděli 17. srpna konali demonstrativní průvod eucharistický z Mendlova náměstí Pekařskou, Husovou, Joštovou, nám. Lažanského, Rašínovou, Nám. svobody na Zelný trh, kde na 4 místech konali pobožnost. Ve dny 7. a 8. prosince konali v Brně sjezd národní socialisté. V roce 1925 konala v Brně dne 1. května valný sjezd strana národně-demokratická. Dne 12. a 13. září byl v Brně sjezd legionářů. Kromě těchto slavností stran byly každým rokem slaveny obvyklé slavnosti 7. března, 1. května a 28. října. Bylo již upuštěno od planých řečí a konány šlechtné skutky.

Dne 23. května 1925 bylo slaveno 25letí české techniky v Brně a dne 24. května byly slavnostně otevřeny veliké koleje Kounicovy v Žabovřeskách pro vysokoškolské studentstvo. Pro katolické vysokoškoláky roku 1923 byla vybudována kolej Sušilova na Kraví hoře. Dne 7. června 1925 byla otevřena nová budova pro mrzáčky v rozsáhlém parku na Kociánce v Králově Poli. Dne 13. prosince 1924 přičiněním spisovatele Rud. Těsnohlídka po prvé zavedena v Brně ušlechtilá slavnost vánočního stromu na Náměstí svobody, která vynesla chudým 69.892 Kč 22 h a opakuje se každoročně. Dne 4. října 1925 na Besedním domě byla zasazena pamětní deska od ak. sochaře Axmanna dělníku Františku Pavlíkovi z Ořechova, jehož smrt r. 1905 převedla dělnictvo brněnské do tábora národního. Dne 28. října naproti desce Pavlíkově na německém gymnasiu byla zasazena pamětní deska od ak. sochaře Březy prezidentu T. G. Masarykovi, který tam studoval 1865—1869. V Král. Poli otevřena byla americká domovina pro učně a studenty, založená americkým Čechem Severou. Zmínky zasluhuje oslava 50letí Besedního domu dne 18. listopadu r. 1922, poněvadž do převratu byl baštou národnímu zápasu v Brně. Pěkně to spisem i řečí vylíčil Dr. Hynek Bulín. Úřady státní, zemské, městské a vojenské dne 20. a 21. května 1922 slavně odhalení pamětní desky na Špilberku vlastencům italským, kteří tam trpěli za osvobození Itálie. Na slavnost přijelo 450 významných zástupcův Itálie. Ještě slavnější bylo v neděli dne 25. října 1925 odhalení pomníku těm vlastencům na jihovýchodním svahu sadů špilberských (obr. 1.). Na Špilberku bylo otevřeno mu-

Slavnosti
lidumilné.

seum pro památky po slavných trpitelích. Návrh pomníku učinil Ital v Brně žijící, Maria Serdi. Největší slavnosti v Brně byly za návštěvy presidentovy 16. září 1921 a 21. června 1924.

Císař František Josef byl v Brně osmkrát, vždy byl slavnostně vítán, viděl jsem ty oslavy, ale všechny dohromady nebyly ani desetinou první oslavy presidentovy. Vítání císaře vždy chyběl lid, ale uvítat našeho osvoboditele Masaryka sjel se do Brna lid dobrovolně zdaleka. Té malebnosti a rozmanitosti v Brně nebylo nikdy. Ulice brněnské tak vyzdobeny a přeplněny nebyly nikdy. O 4. hodině 16. září 28 dělových ran oznamovalo příjezd presidentův. Na nádraží uvítala jej vojenská hudba oblíbenou jemu písní »Teče voda, teče«. Ve vestibulu byly poslanecké a úřední korporace. Dr. Pluhař uvítal presidenta jménem Moravy. President poděkoval a projevil radost, že mohl navštívit rodnou otčinu svobodnou. Dr. Macků vítal jménem Brna. President, že se na Brno těší. Při výstupu s nádraží pozdravily jej malebně vyšňořené Slovačky a Slováci jako spolurodáci, s nimiž president radostně pohovořil. V automobilu řadami Sokolů, dělnických jednot tělocvičných, Orlův a legionářů nastoupil triumfální průvod městem k místodržitelství. U slavnostní brány před ulicí Masarykovou vítala městská rada, v ulici žactvo škol obecných a měšťanských, na Náměstí svobody dělnictvo, v České ulici žactvo českých škol středních a měšťtí zaměstnanci, U solnice žactvo německých škol středních, školy vysoké a skauti, u Besedního domu Národní jednota, Dobročinný komitét, Vesna, Matice školská, Zdislava, rolnictvo, hasičstvo, Výpomocná pokladnice, řemeslnická beseda Svatopluk, Obchodnická beseda, Beseda brněnská, Beseda židenická, Beseda starobrněnská, spolek poddůstojníků, Československá snaha, Bratrská jednota Chelčického, církve československá, církve českobratrská. V Joštově třídě řadové společenstvo pro Židenice a Juliánov, společenstvo řezníkův, uzenářův a mydlářů, společenstvo kožišníků, spol. oděvníků, spol. holičů, spol. hostinských a kavárníků, Ústřední spolek živnostníkův moravských, spol. obuvníkův a kopytářů, spol. stolařů, spol. pekařů, sp. klempířů, sp. cukrářů, sp. sklenářů, sp. zámečnicků. Svaz obchodníkův obilím pro Moravu a Slezsko a Brněnský plodinový trh, Sokolstvo s prapory, Sokolí, váleční poškozenci, sekce invalidů, beseda Svatoboj z Husovic, spolek Ozvěna z Husovic, spolky Da-

President
Masaryk
v Brně.

libor a Tábor ze Židenic a skupina národních krojů. Na Lažanského náměstí národní demokracie, gremium knihtiskařů, typografická beseda Veleslavín, Spolek českých stavitelů, Sdružení mor. cihelen, cementáren a vápenek, representanti státních a zemských úřadů, Ústřední spolek učitelů na Moravě, učitelé župy brněnské, Jednota učitelů Velkého Brna, Bartošovy župy, Jednota volné myšlenky, Sdružení učitelstva měšťanských škol, Spolek českých státních úředníků, Jednota mírová, české spolky na Starém Brně, Spolek českých úředníků poštovních, Spolek českých úředníků železničních.

Večer bylo slavnostní představení Prodané nevěsty v Městském divadle. Dne 17. o ½11. hod. byl pozdrav českých korporací a všech úřadů na zemské správě. O ½12. hod. navštívil president representaci města v zasedací síni mor. zem. stavů na Dominikánském náměstí, kde jej uvítal starosta Dr. B. Macků s čes. členy měst. zastupitelstva. Němci se nezúčastnili. O 3. hod. jel president s velkým průvodem vyzdobenými obcemi na Macochu. Večer byla recepcie na zem. správě. V neděli dne 18. září o ½9. h. přijal president dělnictvo brněnské a odejel po Křenové do Olomouce. Morava pozdravila svého osvoboditele radostně a důstojně.

Po třech letech Brno již mohlo se pochlubit značným pokrokem. Presidenta vítali již také Němci. Přijel ze Židlochovic dne 21. června 1924. Uvítán byl o ½4. hod. ve stanu u Ústř. hřbitova, odkud provázelo jej 40 automobilů vyzdobenými a přeplněnými ulicemi na místodržitelství. Odebral se s průvodem do vysoké školy zemědělské, kdež jej uvítal rektor Dr. Haša. Pak do vysoké školy zvěrolékařské, kde jej uvítal prorektor Dr. Hruza. O 7. hodině byl v divadle, kde slavnostně provedli Smetanovo dílo Dvě vdovy. Následujícího dne v neděli o ½10. hod. byly audience na zemské správě. Pak se odebral do university, kde jej uvítal rektor Dr. Weyr. Odtud do geologického ústavu v Kounicově ulici a nově vybudovanou čtvrtí úřednickou na zem. správu. Po obědě po 4. hodině na novém stadioně pochválil výkony 3000 dorostu a středních škol. O 6. hod. byla recepcie v budově zemské správy. Po 7. hod. vrátil se do Židlochovic, pochváliv pěkný rozvoj Brna za 5 let od převratu. Za všech slavností a sjezdů v Brně, při velkém nadšení, zachován vzorný pořádek. Státní policie udržela již pořádek i za všech stávek a demonstrací.

Také ostatní úřady státní v Brně opatrnou trpělivostí dovedly do konce r. 1925 obnoviti autoritu úřadů bez násilných prostředků. Úřady zemské a samosprávné nebyly tak napadány obecně. Byly zřizovány nové úřady zemské, jako zemský úřad práce, zemský úřad pro válečné poškozené atd., ale od převratu bylo patrné, že zemské úřady musí splynouti se státními, poněvadž stát je náš. Sám výbor zemský to cítil, když zemskou knihovnu odevzdal státu, když vrchní ředitel stavebních úřadů zemských stal se ředitelem Státního úřadu pro stavební ruch atd. Zemské úřady stavební ruch všemožně podporovaly. Ohromným nákladem asi 20 milionů byl postaven třetí zemský dům na náměstí Žerotínově r. 1925, v němž kromě úřadův a podniků veřejných zřízeno bylo 72 bytů. Také vybudováno bylo zemské museum na Zelném trhu, v němž r. 1924 kromě obrazárny účelně upraveny byly sbírky mineralogické, geologické, botanické, zoologické, etnografické, pravěké a uměleckohistorické. Zemský výbor již od r. 1924 připravoval velkolepé zemské výstaviště na Starém Brně.

Přibývalo také úřadů církevních. Katolíci v Brně dočkali se českého biskupa. Biskup Dr. Klein byl sice oblíben u všech v diecési, ale necítil se v Brně doma. R. 1923 byl zvolen velmistrem řádu rytířů německých. Z jara 1924 světcím biskupem byl jmenován kanovník Dr. Josef Kupka a 7. září na Petrově byl vysvěcen. Rodák z Černé Hory maturoval r. 1880 na českém gymnasiu v Brně. Po odchodu Dra Kleina vede diecési. Katolíci lepšího biskupa dostat nemohli. Tehdy katolíci v Brně byli již na postupu. Dne 7. března 1924 založili jednotu pro stavbu kostela v Žabovřeskách a 17. května 1925 světili nový chrám v Lískovci-Bohunicích. Poněvadž vláda zrušila svátek Božího těla, katolíci v Brně slavili Boží tělo čím dále okázaleji. Konečně od 15. dubna 1925 úprava svátků je tato: Dnem svátěním jsou neděle, 1. leden, 6. leden, Nanebevstoupení Páně, Boží tělo, 29. červen, 15. srpen, 1. listopad, 8. prosinec a 25. prosinec. Památné dny jsou 1. května, 5. července, 6. července, 28. září a 28. října. První den svátováclavský slavili katolíci velmi okázale. Již 27. září o 1/3 h. v městském divadle dávala se Dvořáková Sv. Ludmila. Večer byla pobožnost na Petrově a vyzváněno všemi zvony. Dne 28.

září byly bohoslužby na Petrově v přeplněném kostele. Z Petrova šel průvod do Besedního domu, kde byla akademie. Církev československá slavila památku Husovu již klidněji, buď na Zelném trhu (1922) nebo na stadioně (1924). Dne 12. října 1924 položila základní kámen Husova sboru v Kr. Poli. Církev českobratrská dne 14. září 1924 otevřela modlitebnu v Židenicích a 14. prosince Blahoslavův dům na Nové 79. V r. 1925 stát uznal také církev starokatolickou, která zřídila v Brně farní úřad. Armáda spásy pozbyla přitažlivosti, r. 1924 již byla vyhlašována za sbor všelijaký, který uvádí v posměch učení Kristovo. Všechny církve vedly si velmi slavnostně a hlučně, ale zvroucnění života křesťanského nedosáhla žádná. Stoupající rozvody a rozluky manželské jsou důkazem úpadku života křesťanů. Israelité zůstali důslednějšími.

Poněvadž Brno po převratu se úžasně šířilo, bylo třeba nově upravití obvody farní. Od 1. ledna 1924 patří: 1. Faře s v. Petra ulice Anenská 1—11, 2—8, Bezručova 1—23, Biskupská, Denisovy sady, Dominikánské náměstí, Dominikánská ulice, Husova, Kapucínské náměstí, Kopečná 1—37, 8—66, Křidlovická 47—63, 32—104, Masarykova 2—34, Mečová, Mondscheinova, Musejní, Na baštách, Nádražní, Na hlídce, Náměstí svobody 14—18, Náplavka 1—9, Panská, Pekařská 1—25, 2—16, Pellicova 2/4, Peroutková, Petrov, Petrovská, Pod kalvarií, Radnická, Silniční 1—33, 2—32, Skalní, Soukenická, Starobrněnská, Školní 2—12, Špilberk, U městského domu, U radnice, U studánky, U tržnice, V jirchářích, Vodní, Zámečnická 1—7, Zelný trh.

2. Faře s v. Jakuba Akademická, Augustinská, Beethovenova, Rýnská (Běhounská), Bratislavská 1—19, 2—32, Brandlova, Česká, Dra A. Rašina, Dvořáková, Dobrovského, Falkensteinerova 1—35, 2—44, Jakubské náměstí, Jakubská, Javorová, Jesuitská, Jízdárenská, Joštova, Koliště 17—48, Kobližná (lichá č.), Komenského náměstí, Kozí, Lažanského náměstí, Mozartova, Na rejdišti, Náměstí svobody 1—6, 10—23, Obilní trh, Pařížská 2—10, Panenská, Radvitova, Růžová, Středova, Studentská, Siroťčí, Švédská, Tivoli, U kasárny, U solnice, Údolní 1—71, 2—40, Veselá, Zámečnická 2—8, Žerotínovo náměstí 6—9.

3. Faře s v. Jana Divadelní, Františkánská, Janská, Josefská, Kobližná 2—36, 37—48, Koliště 2, 47—63, Masarykova

1—37, Měňinská, Minoritská, Na hradbách, Na pohořelci, Na Ponávce 29—31, 26—41, Náměstí svobody 7—12, Orlí, Palackého 1, 2, 4, 6—24, Pařížská 12—16, Poštovská, U nové brány, Wilsonovo náměstí 1, 2, 3.

4. Faře sv. Tomáše Antonínská, Bartošova, Boční, Cihlářská, Černá, Červená, Dlouhá, Dřevařská, Dvorecká, Francouzská 1—27, 2—68, Gymnasijní, Hraniční, Hrnčířská, Hutterova 1—11, 28, Hutterův rybník, Kartouzská, Kiosk 1, 3, 5—11, Koliště 1—15, Kotlářská, Kounicova, Krátká, Legionářská, Mundyho, Mýtní, Náměstí 28. října, Na můstku, Na pískách, Na Ponávce 1 až 27, 2—24, Na vyhlídce, Nová, Otevřená, Pekárenská, Pražská, Příční, Resslerova, Rybkova, Sadová 1—10, Smetanova, Sokolská, Srbská, Stará 2—34, Střelecká, Sušilova, Tučkova, U bílého beránka, U botanické zahrady, U červeného mlýna, U Lužánek, U skladiště, U rybníčka, Veveří, V mezírce, V táboře, Za úvozem, Zborovská, Žabovřeská.

5. faře P. Marie na Křenuvé Bezejmenná, Čechyňská, Černovská, Cyrilská, Dornych, Koliště 65—105, Košťálová, Kovářská, Koželužská, Křenová, Masná, Mlýnská, Nadační, Wilsonovo náměstí 1—7, Na Ponávce 33—59, 42—72, Na porážce, Na špitálce 10—20, 21—41, Na zvonarce, Olomoucká, Plotní, Pod náspem, Rosická, Rumiště, Řeznická, Slévačská, Skořepka, Stavební, Široká, Štěpánská, Tovární, Trnitá, Tržní, U severní dráhy, U synagogy, Železniční, Fr. Zvěřiny, Nové Černovice, Ústav choromyslných.

6. Faře P. Marie na Starém Brně, Anenská 13—15, 10—28, Bělidla, Fr. Bílého, Bezručova 2—20, Čertova zmola, Falckensteinerova 37 atd., 48 atd., Gerstbauerova, Goethova, Gomperzova, Helceletova, Hroznová, Jílová, Kamenná, Kamenný Mlýn, Kampiliková, Klácelova, Klášterská, Kopečná 39—49, 68—78, Křídlovská 1—45, 2—30, Křížová, Květná, Lerchova, Liliová, Mendlovo náměstí, myslivna v Pisárkách, Na červeném kopci, Na nivkách, Náplavka 2—14, Na poříčí, Na žlutém kopci, Pekařská 27—55, Pellicova 1—61, 8 atd., Pisárky, Pod kraví horou, Polní, Provaznická, Rybářská, Šeříkova, Silniční 35—75, 34—46, Schillerova Školní 1—11, Sladová, Špilberská, Údolní 73 atd., 42 atd., Ugartova, U linie, Universitní, U plovárny, U prachárny, U sv. Anny,

Úvoz, Ve strži, V hlínkách, Vídeňská, Vinařská, Vinohrady, V kamenném mlýně, Wieserova, Zahradnická, Za úvozem (levá strana).

7. Faře v Zábrdovicích Barvířská, Bednářská, Blatná, Bratislavská 21—33, 34—88, Cejl, Dolní, Francouzská 29—69, 70 až 138, Hvězdová, Husovská, Hutterova 2—26, Ludwigova, Marxova, Merhautova, Mostecká, Na hřebenkách, Na kopečku, Na schodech, Na špitálce 1—11, 15—19, Pod tratí, Přadlácká, Sadová 12—66, Radlín, Slepá, Soudní, Stará 1—29, Svitavské nábřeží, Svitavská, Tišnovská, Trávníky, U dětské nemocnice, U kapličky, U lazaretu, U plynárny, U sýpky, U valchy, V cípu, V černých polích, Vranovská, V domkách, V zahradách, Zábrdovice, Zelená, Žampachova.

8. Faře v Komárově Brněnská, Černovická, Dvůr, Klácelova, Körnerova, Kostelní náměstí, Královka, Mariacelská, Mariánské náměstí, Mlýnská, Mostní, Nová, Nábřeží, Petrská, Polní, Příční, Školní, Školní náměstí. U školky, Zahradní, Dra B. Hoppeho, Komárovská, Komárovské nábřeží. Dále fara v Tuřanech, Obřanech, Kr. Poli, v Řečkovících, Komíně a v Husovicích.

Brno koncem r. 1925 bylo sídlem četných úřadů. Politické úřady: zemská správa politická se zemskou školní radou, okresní správa politická pro venkov a policejní ředitelství. Politickou agendu první stolice pro Velké Brno vykonává městská rada. Úřady soudní: nejvyšší soud pro celou republiku, generální prokuratura, vrchní zemský soud pro Moravu a Slezsko, zemský soud civilní a trestní, 3 soudy okresní a vrchní státní nadvládnictví. Úřady finanční: finanční prokuratura, finanční zemské ředitelství, finanční okresní ředitelství se všemi úřady podřízenými. Poštovní ředitelství, ředitelství drah, mor.-slez. horní hejtmanství, revírní horní úřad. Památkový úřad pro Moravu a Slezsko, Pozemkový úřad, Zemská komise pro agrární operace na Moravě, 3 živnostenské inspektoráty. Úřady vojenské: zemské vojenské velitelství, posádkové velitelství, doplňovací okresní velitelství, duchovní správa z. v. velitelství, intendance z. v. velitelství, oděvní skladiště, velitelství 6. pěší divise, velitelství 11. pěší brigády, vojenská zásobárna, voj. podkovářská škola, bri-

gádní soud, divisní soud, vojenská prokuratura, zemské četnické velitelství pro Moravu a Slezsko. Zemské úřady: zemský výbor, z. živnostenská rada, z. zemědělská rada, z. výběrčí úřad, z. výzkumný úřad zemědělský, z. úřad práce, z. zastavárna, z. nemocnice. Magistrát a městské úřady, okresní silniční výbor, ústředí starostenských sborů na Moravě, nemocenské pokladny, úrazové, pensijní pojišťovny a ústavy, advokátní komora, lékařská, notářská, obchodní a živnostenská komora. Konsuláty zde má Anglie, Costarica, Francie, Finsko, Itálie, Holandsko, Litva, Mexiko, Norvéžsko, Německo, Persie, Rakousko, Rumunsko, Španělsko, Švédsko a Uruguay. Jsou zde také četné banky, úvěrné ústavy a pojišťovny. Velká část těchto úřadův i ústavův dostala se do Brna teprve po převratě. Přirozeně nebylo v Brně potřebných budov ani pro úřady ani pro přečetné úřednictvo. Starost o ně připadla hlavně obci.

Obec za starosty Dra B. Macků (1921—1925) dořešila úkol zásobování a energicky jala se řešiti krizi bytovou, finanční a vybudování Velkého Brna. Nesnáze zásobovací se zhoršily neočekávanou mobilisací 27. října 1921, poněvadž hrozila válka. Zemská správa politická energicky vystoupila proti drahotě stanovením cen všeho zboží. Po demobilisaci ceny klesaly a skrývané zásoby musily na trh. Zboží bylo dosti. Chlebové komise staly se zbytečnými, dnem 1. února 1922 byly staženy jen do městského dvora č. 2 a dnem 29. dubna 1922 zanikla i činnost okresního obilního úřadu pro V. Brno. Doba usměrnila dostatečné zásobování sama.

Hůře bylo s krizí bytovou. Stavěl stát, země, obec, banky, družstva atd., ale činnost stavební bylo třeba regulovati. Obec nesla náklady na zřízení nových ulic, kanalisace, vodovodu, plynovodu a elektrického kabelu. To stálo mnoho peněz. Jen čištění vnitřního Brna stálo 10 milionů ročně pro 300 lidí a 50 koní. Proto vrchní stavební rada Peňáz ve Věstníku z 15. února 1921 dokazoval, že je nezbytně třeba pro V. Brno regulačního plánu jako výslednice všech podmínek terénních, komunikačních, potřeb hospodářských, ohledů sociálních, zásad estetických i zdravotních, skutečností právních atd. Plán musí vyřešiti hlavní komunikace, rozdělení čtvrtí, umístění a rozdělení zeleně, jakož i míst pro sport a konečné umístění nejdůležitějších veřejných budov a pro-

stranství. Budoucí Brno musí míti veškery dopravní, hospodářské i umělecké podmínky moderního velkoměsta, musí míti dostatek zeleně, vzduchu i světla i kouzla krásy starých našich měst. Brno vypsaló soutěž na takový plán, která do konce r. 1927 dostala 14 návrhů. Zatím stavělo se dle nutnosti. Do konce roku 1925 postavila se v Mozartově ulici budova zemské životní pojišťovny, v Koblížné správní a obytná budova Horní a hutní společnosti, v Beethovenově banka Union vedle jezuitského kostela, v České banka pivovarská. Na Kounicově třídě novostavba ředitelství pošt a telegrafů, obchodní akademie, pensijních ústavův a okresní nemocenské pokladny. Na zvonáře budova ředitelství státních drah, Na jatkách masná bursa. Na ústř. hřbitově stavba obřadní síně. Na Bauerově rampě na Starém Brně začato budovati obchodní a průmyslový palác zemského výstaviště. V Židenicích začato se stavbou rozsáhlých kasáren Svatoplukových za novoměstské kasárny ve vnitřním městě, které se zruší. V Černých polích za vysokou školou zemědělskou začato se stavbou rozlehlých kasáren jezdeckých náhradou za kasárny na Pražské třídě, které zůstanou vysoké škole zvěrolékařské. Budovy školní postaveny: vysoká škola lesnická v sousedství vysoké školy zemědělské (ústav slepců), chemický pavilon české techniky na Veveří a dílny strojnické. Bývalý městský chudobinec v Kounicově byl přeměněn na přírodovědeckou fakultu Masarykovy university. Lékařská fakulta umístěna v přestavěných zeměbranec- kých kasárnách na Údolní, právnická umístěna v části theologického alumnátu a pro filosofickou fakultu nahonem pořízeny budovy v bývalém sirotčinci v ulici Falkensteinerově a v ulici Sirotčí. Obec moderně vybavila měšťanské školy v ulici Merhautově (1921), v Kounicově (1921) a začala stavěti školu na Křídlovické ulici. Pro studenty postaveny rozsáhlé vysokoškolské koleje Kounicovy v Žabovřeskách, koleje Sušilovy při Údolní v Úřednické čtvrti. Do Brna r. 1922 a 1923 uchýlilo se mnoho uprchlých studentů ruských, pro něž postaveny baráky na styku ulice Cihlářské s ulicí U botanické zahrady, kde bude postaven studentský a učňovský domov. Pro jihoslovanské studenty postaven domov za školou zvěrolékařskou (1924). V Kr. Poli na Kociánce vystavěn velký pavilon Americké domoviny (Severovy) a přístavba ústavu mrzáčků. Na pláni mezi Černovicemi a Slatinou vybudováno roz-

sáhlé letiště a r. 1924 zahájena již pravidelná letecká doprava. Pro účely tělovýchovné bylo vybudováno sokolské stadion na místě bývalého hřbitova v Kounicově s největším sálem v Brně, sloužícím za pavilon výstavní a sál koncertní (1922). V Kr. Poli bylo zřízeno cvičiště mezi Bulharskou a Srbskou, které slouží též za hřiště školní. V Žabovřeskách pod Wilsonovým lesem vybudováno hřiště s letním divadlem. V Pisárkách je velké hřiště Slavie a říční lázně »Riviera« na řece Svatce.

Stavby
bytové.

Ze staveb obytných byly vystavěny větší skupiny činžovních 4—6patrových domů: v ulici Ypsilantiho na Starém Brně, státní domy v ulici Akademické, činžáky na Úvoze, v ulici Falkensteinerově, Zemský dům III. na rohu Kounicovy a Kiosku, důstojnické domy v Kounicově a v Kotlářské, rozsáhlé skupiny domů mezi stadionem, Kounicovou, Cihlářskou a Kotlářskou. Dále činžovní domy různých peněžních ústavů Na vyhlídce, dvoupatrové činžovní domy obecní v Zábrdovicích, činžovní domy v Husovicích v ulici Sv. Čecha. V Král. Poli kolonie družstevních domů poblíže silnice do Žabovřesk a skupina domů železničních zaměstnanců v ulici Dobrovského. Následkem zákonů ze dne 11. března 1921 a ze dne 25. ledna 1923 o podpoře státní na stavby rodinné i činžovní vznikly celé nové čtvrti rodinných domů na obvodu města. V Úřednické čtvrti v prodloužené ulici Údolní až k lesu Wilsonovu a na Žlutém kopci. V Žabovřeskách u lesa Wilsonova. V Kr. Poli vilová čtvrť mezi ulicemi Chorvatskou a Vrchlického. V Husovicích Štefánikova čtvrť vil u dráhy a vodovodu, v Černých polích před vysokou školou zemědělskou a kolonie železničních zaměstnanců u nádraží v Řečkovících. R. 1923 bylo kolaudováno v Brně 241 staveb o 634 bytech. Z podniků průmyslových vybudována ohromná továrna na výrobu zbraní v Zábrdovicích (zbrojovka), v Maloměřicích cementárna rozšířena, na Dornychu chemická továrna, Klazarova továrna na koberce u Svítavy, Storkova slevárna a j. Také cihelny se rozšiřovaly na velikou výrobu. Zato zrušeny byly veliká slevárna a montovna v ulici Kotlářské, která se sloučila v říjnu 1924 s První brněnskou na Olomoucké, a cukrovar na Bauerově rampě.

Tramvaj.

Také doprava osob vynutila si rozšíření sítě tramvajové. R. 1924 dána v provoz 27. července druhá kolej trati Tivoli—Žabo-

vřesky, 15. srpna trať Cejl—Maloměřice, 23. října druhá kolej Obilní trh—Úřednická čtvrť, 27. října smyčka v Kr. Poli, 31. prosince 1925 trať Kr. Pole—Řečkovice a 24. ledna 1926 trať Masná—Juliánov.

Ulice
a sady.

Všechny tyto stavby měly pro obec ohromné vydání. Část staveb prováděla obec sama, všechny ale vyžadovaly úpravu ulic, kanalisace, vodovodu, plynovodu a elektrického kábelu, které náklady nesla obec. Dnem 1. ledna 1921 Brno převzalo do správy od silničního výboru okresu brněnského 90.614 m okresních silnic na území V. Brna s 29 cestáři a 1 dělníkem, o něž se staralo jak o všechny silnice a ulice vnitřního Brna. Zároveň snažilo se upravit sady brněnské. Správu sadů v připojených 23 obcích převzalo Brno dnem 1. ledna 1923. Sady za války zpustly. V letech 1919—1922 byly upraveny na Kolišti, na náměstí Komenského, na Náměstí 28. října, na Radlíně, v Pisárkách. Nové aleje byly zasaženy ve většině ulic. Schrebrovy zahrádky byly zřízeny na konci Kounicovy ulice (86) a za Lužánkami (126). Byly opraveny zahrádky ve všech školách. Vzorně upravena byla botanická zahrada ve Smetanově ulici a konečně všechny sady městské. Vrchní zahradník Alois Burischek koncem 1922 šel na odpočinek. V sadech postaveny některé pomníky. R. 1924 na Kolišti bronzové sousoší Poutníci od Frant. Úprky, jež Brnu darovalo ministerstvo školství. Na ústř. hřbitově odhalen náhrobek Dru Wieserovi od sochaře K. Korschanna. R. 1925 v sadech na Špilberku pomník vlastencův italských a krásný pomník Frant. Křížkovského od Fabiánka. Také Mariánský sloup na Náměstí svobody byl opraven a socha Trojice na Zelném trhu. R. 1923 zřídilo město památkovou komisi (Máša, Fischer, Kožíšek), by pečovala o krásu Brna z minulosti do přítomnosti. Pro správu sadů od 1. ledna 1923 bylo utvořeno 6 revírů: 1. tvoří vnitřní Brno s Komárovem, 2. severovýchodní část Brna, Maloměřice, Husovice, Juliánov a Židenice, 3. Král. Pole, Řečkovice a Medlánky, 4. severozápadní část Brna, Žabovřesky, Komín a Jundrov, 5. jihozápadní část Brna, Kamenný Mlýn, Kohoutovice, 6. Lískovec, Bohunice, D. a H. Heršice, Přízřenice, Tuřany, Ivanovice, Slatina a Černovice. Plocha sadů vnitřního Brna 47 ha 93 a zvětšila se na 58 ha 8 a. Počet stromů alejových z 10.606 na 17.243. Zahradní školka

stromů okrasných, ovocných, lesních a keřů ve výměře 15.000 m² je v příznivé poloze za Komárovem. Zaměstnanců bylo 42 stálých, 6 výpomocných, 13 dělníků sezonních a 1351 nezaměstnaných. Rovněž provádělo Brno v nových částech i v připojených obcích důkladnou kanalizaci, vodovod, dláždění, čištění a osvětlování elektřinou.

Ústavy
humanní.

Převzalo také péči o zdravotnictví, o školství a chudinství. Celé Brno bylo rozděleno na 10 zdravotních okresů, v nichž ustanoveno hojně lékařů. R. 1923 byla zřízena obecní rada zdravotní dle zákona z 13. července 1922. Školek českých r. 1921 měli 41 pro 1800 dětí s 61 pěstunkami a 41 opatrovnicemi, německých 33 pro 1198 dětí s 65 pěstunkami a 33 opatrovnicemi. Českých škol obecných r. 1924 pro 9441 dětí 57 a měšťanských pro 7169 dětí 23. Německých pro 2018 dětí 29 škol obecných a pro 1812 dětí 13 měšťanek. Učitele platil stát, ale nepoměrný počet školníků platí obec. Od 1. ledna 1923 dívčí sirotčinec z Kuřimi byl sloučen s chlapeckým sirotčincem ve Valticích pod názvem »Výchovna města Brna«. V červenci 1923 ozdravovna v Lelekovicích byla proměněna na letní zdravotní kolonii pro děti z Brna. R. 1925 chudobinec pro muže z Kamenného Mlýna s chudobincem pro ženy na Cejlu 73 byl přeložen do novostavby svobodárny na Bratislavské. Také na Falkensteinerově 43/47 otevřen Nový domov pro služby, ošetřovatelky a dělnice. Od 1. ledna 1923 do úctárny městské přešla také účetní agenda obcí připojených. Tak splynutím 23 obcí okolních s Brnem vzniklo pro Brno vydání netušené. Poplatnost připojeného obyvatelstva se starým však nebyla zavedena stejná hned, nýbrž poroste znenáhla do r. 1930.

Nesnáze
finanční.

Stát pomáhal obci, jak mohl. Koupil od ní mnoho budov a pozemků na stavbu pro úřady a zaměstnance státní. Převzal platy na zřízence potravní daně, ale finanční ředitelství od 1. ledna 1924 rozšířilo čaru potravní daně na připojené obce. Převzal od 1. října 1920 platy učitelům, od 1. ledna 1922 agendu daňovou, od 1. října 1922 místní policii, od 13. července 1922 výkony zdravotní policie, ale všechno to bylo málo platno. Obec prodávala i kupovala reality, jak mohla, na př. r. 1923 koupila v Kr. Poli realitu »Kociánku« za 1,529.720,50 Kč, r. 1924 velký park od Schönburg-Harten-

steina za 349.082,69 Kč a statek ve Slatině za 1,000.000 Kč. Finanční nesnáze byly pro Brno velikým úskalím jako v té době pro každou obec. Starosta Macků však nezoufal. Obec musila si pomoci sama. Především poplatnost obyvatelstva byla zvýšena na míru až nesnesitelnou a zároveň provedena náprava ve správě obce.

Snahy
úspěšné.

V zastupitelstvu dne 31. března 1921 starosta upozornil, že Brno měsíčně má příjmů milion, ale vydává 5 milionů, což dále je nemožno. Bylo zjištěno, že město má nadbytek zaměstnancův a podniků. V zastupitelstvu dne 29. dubna 1921 starosta prohlásil, že finanční stav obce je katastrofální. Musí se šetřit, lampář nemůže dostávat 24.000 Kč. Projednával se rozpočet na rok 1921. Bylo mnoho řečí. Správně vystihl příčinu člen Feldmann, že není udržitelnou politika, která hlasuje jen pro vydání, ale o úhradu se nestará. V rozpravě pokračováno ještě 3. května. Člen Julius Sláma navrhoval, aby podniky městské, plynárna, elektrárna, mlékárna, dřevárna se pronajaly, poněvadž dělnictvo se štve, by nepracovalo. Také nutno zrušiti městskou aprovisaci. Časem částečně bylo provedeno. Mlékárna byla prodána za 1,120.000 Kč Ústřednímu svazu hospodářských společenstev a dřevárna pronajata Julínkovi. Schválen rozpočet, jenž vykazoval v řádném oddělení potřebu 91,372.780 Kč, úhrada 19,188.520, schodek 72,184.260 Kč, v mimořádném potřebu 28,551.260, úhradu 2,747.110, schodek 25,804.150. Celkový schodek 97,988.410 Kč. Rozpočet na rok 1922 vykazoval potřebu 190,524.956, úhradu 121,973.909, schodek 68,551.047. V rozpravě o rozpočtu 17. října 1922 zjišťován dluh 266 milionů. Žádáno zjednodušení administrativy nutnou revisí a restrikcí zaměstnanectva, ale přece přijat byl návrh Katschinkův, aby úřednictvu, zřízencům a dělníkům byly zvýšeny všechny výpomoci o 50%. Rozpočet na rok 1923 byl již příznivější. V rozpravě zastupitelstva dne 16. února 1923 bylo zjištěno, že obecní podniky již byly konsolidovány, již vynášejí 2,448.765 Kč. Řádný rozpočet uváděl potřebu 87,495.980, úhradu 38,706.560, schodek 48,261.860, mimořádný potřebu 12,365.150, úhradu 1,215.000, schodek 11,150.150. Celkový schodek 59,412.010 Kč. O rozpočtu na rok 1924 v zastupitelstvu dne 10. října 1923 bylo zjištěno, že se již blíží rovnováze. Vykazoval potřebu 86,708.108, úhradu 42,065.411, schodek 44,642.697. Ten kryly dávky 10,150.000

a přírážky 31,055.150, zbýval tedy nekrytý schodek 3,437.547 Kč. Z toho rozpočtu ještě bylo ušetřeno 1,250.000 na personálních položkách zaměstnanců, jak starosta oznámil zastupitelstvu ve schůzi 11. listopadu 1924. Rozpočet řádný na r. 1925 vykazoval potřebu 92,751.780, úhradu 49,023.650, schodek 43,728.130, rozpočet mimořádný potřebu 60,885.720, úhradu 18,856.070, schodek 42,029.650. Celkový schodek 85,757.780. Ještě r. 1925 ve schůzi 31. prosince zastupitelstvo schválilo rozpočet na rok 1926. Řádná potřeba byla 94,882.503, úhrada 61,367.760, schodek 33,514.743 Kč, mimořádná potřeba 50,131.696, úhrada 19,866.524, schodek 30,265.172 Kč. Dluhů koncem r. 1925 Brno mělo 241,293.203-24 Kč. Majetku r. 1926 asi 514 milionů. V aktivech jsou uvedeny: pozemky, obytné budovy a cenné papíry 167,091.867 Kč, školy se zařízením, ústřední hřbitov, městské divadlo, různé fondy a jiné 74,489.120 Kč, nářadí a vnitřní zařízení (mimo školy), zásoby zboží a materiálu, obecní auta, stroje a pod. 4,536.200 Kč, plynárna a elektrárna, vodárna, jatky, velkostatek v Kuřimě, cihelna v Král. Poli, lázně, hřbitovní zahradnictví, kamenné lomy 117,920.641 Kč, chorobince ve Svato-bořicích, na Bratislavské a v Zábrdovicích, útulek na Vídeňce, noclehárna na Kounicově, lidová kuchyně a různé jiné výchovné a podobné ústavy 6,274.891 Kč, nadace ve správě obce 14,578.442 Kč, silnice, dlažby, mosty, kanalisace 48,481.315 Kč, ostatní aktiva 78,385.697 Kč. Dluhů r. 1926 asi 484 milionů, tedy čisté jmění asi 30,732.174 Kč.

Rozpočty ovšem nikdy nebyly nepřekročitelné, ale naznačují příjmy, vydání a hospodaření obce. Vydání bylo ohromné. Správa majetku obecního nemohla stačiti na úhradu, proto daně, přírážky a dávky musily stoupati. Dnem 1. ledna 1922 stát převzal agendu daňovou. Obci zbylo 29 úředníků, 4 výpomocní, 8 vykonavatelův a 4 zřizenci. Většina jich, jakož i policie od 1. října 1922 mohli přejít do služeb státu, ale stát špatně platil, zůstali tedy obci. Obec zřídila úřad pro městské dávky. Úřad pak se staral, by dávky obecní byly zvyšovány a nové zaváděny, takže některé, na př. dávku ze služebných, dávku z klavírů, dávku z fotografií ani zemský výbor ani stát neschválili. Poplatníci byli přetíženi už těmito dávkami r. 1923: 10% přírážkou k státním poplatkům, činžovními haléři, které přezvány na dávku z nájemného,

Poplatky
obyva-
telstva.

56-6%, ze stok 3 Kč za 1 m², až 300% přírážkami ke všem daním, zemskou dávkou hudební, z přírůstku majetku, ze zábav, z přechodného ubytování, z útraty v barech, z karet, z motorů, ze psů, z přepychových bytů, z ekvipáží, z přepychových koní, z hudebních automatů, z kulečnicků, 10% z převodu majetkového, z nezastavených pozemků, z veřejných oznámení, za odvoz smetí, dlažebné. Poplatek za vodu, plyn a elektřinu byl zvýšen až desateronásobně. Poněvadž zvyšovati poplatky a dávky do nekonečna nebylo možno, byla provedena náprava také ve správě obce.

Zásluhy starosty Dra B. Macků o nápravu byly uznávány. Proto dne 2. září 1924 opět byl zvolen starostou. Volby do zastupitelstva konaly se dne 1. června za obvyklých volebních štvanic. Volilo se ve 152 volebních místnostech. Proti r. 1920 přibýlo voličů 17.658 dle voličských seznamů. Nejméně 100 voličů mohlo tvořiti kandidátní listinu. Voličů bylo 137.846 = 65.339 mužů, 70.056 žen a 2451 vojáků. Bylo podáno 12 kandidátních listin českých, 5 německých a 1 židovská. Hlasů bylo odevzdáno 77.775 v Brně a 46.392 v připojených obcích, celkem 124.167. Nezúčastnilo se 9-91% voličů. Bylo zvoleno 67 Čechů (16 nár. socialistů, 16 komunistů, 6 soc. demokratů, 3 živnostníci, 10 nár. demokratů, 11 lidovců, 2 různých, 1 voj. gážista, 1 maj. domu, 1 agrárník) a 23 Němců (10 arijců, 7 svobodomyšlných, 5 soc. demokratů a 1 Žid). K volbě starosty došlo až 2. září. Němci vyhradili si druhého náměstka. Starostu volilo 67 členů, z nichž 2 odevzdali volební lístky prázdné, 50 volilo Dra B. Macků a 15 Roučka. Starosta byl vládou potvrzen 16. října. Ve schůzi zastupitelstva dne 29. října prohlásil, že chce jako dosud usilovati o správu obce nejlepší a nejspravedlivější. Obec překonala prý již krisi poválečnou. Máša byl zvolen 1. náměstkem, Luniaczek II. náměstkem. Do městské rady bylo zvoleno 6 čl. socialistů, 5 komunistů, 4 nár. demokrati, 4 lidovci, 2 soc. demokraté, 1 živnostník, stranám německým připadlo 8 mandátů. Pak hladce a svorně byly vykonány volby do jednotlivých komisí a direktorií po 5 Č. a 3 N. Rovněž svorně byly jmenovány zvolené správní výbory do připojených obcí po 24 pro Kr. Pole, Husovice a Židenice a po 18 pro ostatní (kromě Kamenného Mlýnu) dne 11. listopadu 1924.

Volby
r. 1924.

Obtížnější byla úprava otázky zaměstnancův obecních a nezaměstnaných. Dne 8. února 1921 dostavila se k starostovi deputace nezaměstnaných, která žádala, by během 8 dní podpora nezaměstnaným, kteří mají rodinu, byla zvýšena o 300% a svobodným bez rozdílu pohlaví o 200%. Podporu pobíralo 560 osob. Městská rada spíše se starala, by nezaměstnaným byla poskytnuta práce. Podpora se od r. 1922 zmenšovala. Také stávky byly odstraněny. Nepokojná byla část zaměstnanců na elektrické dráze. V noci dne 29. ledna 1921 z pokladny v Pisárkách za podezřelých okolností bylo ukradeno přes půl milionu korun. Časem soud odsoudil bývalého zřízence. Dne 30. ledna 1923 starosta v zastupitelstvu oznámil, že 27. ledna vypukla neoprávněná stávka na elektrické dráze. Hned několik členův ujal se stávkujících. Ing. Spazier však dokázal, že správní rada viny nemá, že se dohodla s úředníky a s manipulanty, ale dělnictvo je štváno komunisty. Z 81 členů 52 rozhodlo se proti stávce a stávkující byli propuštěni. Více stávek nebylo. Že úřednictva a zvláště zřízenců při správě obce byl nadbytek, bylo zřejmo. Vrchní mag. rada Dr. Šňupárek v zastupitelstvu dne 3. května 1921 přednášel, že r. 1914 bylo obecních úředníků 401, ale r. 1921 je jich 776, proto se doporučuje postupná restrikce. Městský rada Klang uvedl, že obec brněnská má o 80% úřednictva více než země Morava. Městský radní Zwicker ve schůzi městské rady dne 12. července 1921 uvedl, že v městské elektrárně je zaměstnáno 117 osob, ač proud nevyrobí, a pro rozvádění proudu, který dodávají Rosické elektrárny, stačily by dvě osoby. Podobně bylo leckde jinde. Obec měla některé úředníky výborné, ale mnozí nestáli zanic. Ředitel městských úřadů Frant. Janík v Obecním věstníku ze dne 1. května 1921 napsal, že úřednictvo obecní je příliš politické a žádná strana politická je neokřikne. Obec je útvarem hospodářským, v němž moment politický nemá se uplatňovati. V roce 1922 a později už se prozrazovaly zpronevěry obecních peněz, poněvadž na místa odpovědná dostali se také lidé s pochybnou minulostí a nedostačnou kvalifikací, stačila jim jen politická legitimace. Ministerstvo vnitra v přípisu ze dne 10. dubna 1924, č. 8023, zemskému výboru napsalo, že seznalo, že zpronevěr a podvodů dopouštěli se vedle zřízenců i správcové obecních ústavů, ano i vyšší úředník městské

správy. Tím utrpěla autorita obce. Zdá se, jako by při obsazování předních a zodpovědných míst ve službách obce nebylo postupováno s potřebnou opatrností. Zemský výbor měl se postarati o nápravu. Náprava již se dělá. Městské zastupitelstvo dne 28. dubna 1922 se usneslo systemisovati úhrnný počet úřednictva 75% tehdejšího stavu. Co bylo nad ten počet, je přebytečné a nebude kterékoli z těchto míst obsazeno, uprázdnilo se. Od 1. ledna 1923 požitky městských zaměstnanců byly uvedeny ve shodu s požitky státních zaměstnanců dle stavu dne 31. prosince 1922, tedy automatický postup přestal. Také úředníci s kvalifikací menší než uspokojivou byli vyloučeni z peněžitých odměn. Po vydání zákona ze dne 22. prosince 1924 o úsporných opatřeních ve veřejné správě městská rada vyzvala úřednictvo, by do 31. března 1925 podalo žádost o dobrovolný odchod aneb o pensionování za stejných výhod, jaké nabídnuty úředníkům státním. Když 2. ledna 1926 Dr. B. Macků v zasedací síni městské rady loučil se s úřednictvem, připomněl, že za něho úřednictvo musilo více pracovati a sleviti ze svých požadavků, ale úřednictvo pochopilo nutnost obého a tak obec dospěla k normálním poměrům.

Ve schůzi zastupitelstva dne 31. prosince 1925 starosta Dr. B. Macků se vzdal starostenství, poněvadž byl zvolen členem senátu. Zastupitelstvo zvolilo starostou Karla Tomeše. Dr. Bedřich Macků spravoval obec 5 let. Převzal správu obce za poměrů velmi neklidných a těžkých. Energicky a houževnatě usiloval o pořádek ve správě obecních podniků, rozpočet obecní přivedl téměř k rovnováze, tíseň bytovou přemáhal vydatně, těžkou otázku úřednictva městského řešil nebojácně a dělnictvu připravil pensijní pojištění. Hospodařil dobře a urovnal cestu svým nástupcům.

Za starosty Dra B. Macků nastal v Brně také utěšený rozvoj kultury hmotné i duchové. Zákon z 11. března 1921 o stavebním ruchu pomohl všem živnostem v Brně. Zemědělci už spojením okolních obcí s Brnem získali mnoho, že půda jejich nabyla ceny stavebních míst. Stavebním ruchem našli slušný výdělek pro své potahy a velmi dobrý odbyt všech výrobků svých. Vznik plodinné bursy 8. listopadu 1922 vymanil je z rukou všelijakých spekulantů. Výstavy koní a hovězího dobytka od srpna 1923 povzbu-

Starosta
Karel
Tomeš.

Živnosti.

Země-
dělství.

zují chuť a radost z pěstování dobytka. Sjezdy zahradníkův (1921) a lesníků (1922) zvelebují sadařské a lesnaté okolí. Stadion od r. 1922 ročně poskytuje sadařům a vinařům příležitost ukázat plody přičinlivosti a důmyslu. Mnozí zemědělci získali dosti také provedením pozemkové reformy.

Remesla.

Stavebním ruchem nejvíce získaly řemeslné živnosti. V Brně je na 7000 řemeslníkův a živnostníků. Společenstvo různých živností bylo založeno r. 1885. Do r. 1920 bylo německé. Výbor byl rozpuštěn a byla jmenována správní komise. Dne 15. června 1924 byly nové volby a od 4. července 1924 úřaduje výbor český. Dne 1. března 1925 v lužáneckých sálech slavili 50leté trvání. Společenstvo sdružuje kartáčníky, košíkáře, soustružníky rohu a perletě, hřebenáře, barvírny a chemické čistírny, kamenosochaře, kapelníky, výrobce pleteného zboží, výrobce chemických a kosmetických přípravků, výrobce papučí, výrobce cementového zboží, výrobce umělého kamene, výrobce vlasových sítěk, výrobce sody, výrobce svíček, výrobce hraček, asfaltárny, výrobce tuků, mazadel a krémů, maséry, majitele čistících ústavů, kamenolomy, výrobce cihel, dobývání písku, předtiskárny vzorků, výrobce šablon, výrobce slazených vín a ovocných šťav, závody plišovací, půjčovny úborů, realitní, poradní a technické kanceláře, chemigrafy, jakož i živnosti, pro něž odborných společenstev není. V Brně je 38 společenstev řemeslných a 59 společenstev živnostenských.

Továr-
nictví.

Vzestup naší koruny z 5·10 na 13·62 centimů r. 1921 a na 19·40 dne 28. srpna r. 1922 ve dvou měsících zatřásl naším průmyslem továrnickým, některé továrny také zničil, ale časem továrny se vzpamatovaly. R. 1925 zbylo v Brně 51 továren textilních na sukno, bavlněné zboží, koberce, na plyš, astrachan, kožišiny atd., 77 továren na stroje, na průmysl elektrotechnický, který vyrábí parní stroje a turbíny, stroje do cukrovarů a cihelen, lokomobily, kotle, pumpy všeho druhu, roury, zařízení petrolejových rafinerií, centrálního topení, potřeby pro dráhu, jeřáby, mostní konstrukce, železniční vozy, tramvajové, hospodářské stroje, nástroje řemeslnické, vodní turbíny, automobily, zbraně atd. Vedle textilního a železářského průmyslu kvete také mlynářství, sladovnictví, cukrovarství, lihovarství, chemický průmysl,

barvířství, koželužství, jirchářství, kolářství, stolařství, výroba potravin, obuvi, nábytku, cihel, cementu (v Maloměřicích) atd. V Brně je přes 320 továren, které zaměstnávají přes 30.000 dělníků z Brna i ze vzdáleného okolí, jež přivázejí a odvázejí mnohé vlaky i autobusy.

Obchod.

Rozvětvený průmysl vyvolává čilý obchod. Obchodní gremium v Brně dne 14. srpna 1924 zvolilo 16 Čechů a 14 Němců. Jsou v Brně velké obchody se sukem, konfekční, s obuví, s prádlem, s nábytkem, se zbožím osadnickým a s výrobky zemědělskými. Je v Brně přes 6000 obchodníků samostatných a četní zástupci všech větších podniků průmyslových z celé republiky. Průmysl a obchod brněnský je podporován četnými drahami, rozvětvenou sítí tramvajovou a v poslední době nesčetnými autobusy. V Brně je 5 velikých bank centrálních, celá řada bankových filiálek, domů bankovních a přes 30 ústavů úvěrních. Po deflaci r. 1922 mnohé ústavy se zapotácely a některé i padly následkem nesolidních obchodů nebo nepoctivosti vůdců. Ministerstvo financí zřídilo v Brně filiálku úřadu bankovního a ministerstvo pošt úřad šekový. Také školy, společnosti akciové, četné pojišťovny a rozmanité podniky soukromé podporují rozkvět zemědělství, průmyslu a obchodu. Z 1000 obyvatel žije se řemeslem a průmyslem 427·4, obchodem a peněžnictvím 137·3 a dopravnictvím 81·7. Pěstitelé kultury hmotné dodělali se skvělého blahobytu. Svědčí o tom četné výstavy na stadioně, veletrhy (od 1921) a jejich návštěva v Brně a konečně i časté dostihy koňské u Komárova a závody automobilové mezi Kr. Polem a Soběšicemi. Jistého blahobytu dodělalo se i dělnictvo rukou i duchem (úřednictvo). Valuta se ustálila (15·40) a jí přizpůsobily se také ceny životních potřeb. Od 1. dubna 1922 byly staženy mince železné a nahrazeny niklovými. V říjnu 1924 stála mouka chlebová 2·90, na pečení 3·60, brambory 1·20, maso hovězí 19·00, vepřové 16—24, telecí 16, skopové 13, uzenky 22 (1 kg), husy 17, sádlo syrové 17, přepuštěné 20, máslo 29, lůj 11, mléko 1·90, tvaroh 7, vejce 1·10, cukr 5·20, sůl 1·90, hrách 4·80, čočka 7·00, rýže 4·90, zelí 0·90, mrkev 1·20, cibule 1·90, švestky 2·30, hrušky 2·70, jablka 2·50, káva žitná 4·00, sladová 4·80, káva 45·00, pivo 2·50, uhlí 36·20, hnědé 28·00, dříví tvrdé (1 m³) 99, měkké 77, petrolej 2·00, plyn 2·24, elektřina 3·55, mýdlo 8·00 Kč.

Předválečné ceny už se nevrátí, poněvadž se zvýšila také míra důchodová, ale dosud velmi nestejně.

Školství.

Brno po převratě stalo se důležitým střediskem také kultury duchové. R. 1925 má českých škol obecných 42 chlapeckých a smíšených, 15 dívčích a 23 občanských. Německých je 21 chlapeckých a smíšených, 8 dívčích a 13 občanských. Českých škol středních a odborných: gymnasium chlapecké, reálné gymnasium chlapecké, reformní reálné gymnasium v Král. Poli, reálné gymnasium dívčí, reformní reálné gymnasium dívčí, 4 reálky (III. v Husovicích), učitelský ústav chlapecký, učitelský ústav dívčí, konservatoř hudební, obchodní akademii, obchodní školu Komory obch. a živnostenské, dvě školy průmyslové, učiliště textilní, odbornou školu hostinskou, ústav pro vzdělávání učitelek dívčích škol odborných, dvě dívčí rodinné a živnostenské školy, školu pro ženské povolání hospodářské a dvě roční školy rodinné. Od šk. roku 1921/22 dívky mají neobmezený přístup na střední školy jako chlapci. Německé školy střední a odborné: gymnasium chlapecké, reálné gymnasium, reformní reálné gymnasium, reformní reálné gymnasium dívčí, dvě reálky (III. čili druhá státní z r. 1907 byla zrušena ministerstvem 26. dubna 1924), učitelský ústav koedukační, obchodní akademie, průmyslová škola, učiliště textilní, učiliště pro ženské povolání hospodářské, dvouletá dívčí pokračovací škola a dívčí pracovní škola zvláštních kursů. V Brně je také hojně škol vysokých: Masarykova universita o 4 fakultách: právnické, lékařské, filosofické a přírodovědecké, technika česká s 5 odbory, německá s 5 odbory, vysoká škola zemědělská s odborem hospodářským a lesnickým, vysoká škola zvěrolékařská a studium theologické. Vedle biskupství je v Brně 14 far katolických, 1 českobratrská, 1 československá, 1 starokatolická, 1 evangelická německá a 2 synagogy židovské, které pečují o náboženský život svých vyznavačů.

Vědy.

Zřízení nových škol vysokých v Brně položen základ k brzkému rozkvětu věd a umění. Na školách těch působí asi 300 profesorův a docentů, kteří učí a vychovávají na 6000 vysokoškoláků. Učitelé jsou poměrně mladí a skoro všichni pracují vědecky. Lze tedy právem očekávat, že nám vychovají generaci nejen zdatných odborníkův, ale i řadu vědeckých pracovníků.

Vědy v Brně získaly mnoho. Již nyní výklady knihkupecké, jichž v Brně značně přibýlo, ukazují nám mnohý krásný plod vědeckých pracovníků brněnských. Tito pracují nejen doma a ve škole, nýbrž četnými přednáškami ve spolcích a na schůzích šíří vědomosti lidské, v čem vydatně jim pomáhají učitelé středoškolsí i ze škol obecných. Vědomosti a zálibu v umění šíří však nejen školy, nýbrž i musea, spolky a knihovny. Dne 22. května 1922 zahájila činnost v obchodní a živnostenské komoře v Mozartově č. 1 Státovědecká společnost v Brně. R. 1923 reorganizován byl městský sbor osvětový. Výbor 10členný (Kyselka) skládá se ze zástupců politických stran a korporací lidovýchovných. Úkolem jeho je dávat podnět k přednáškové a jiné lidovýchovné činnosti v Brně a vésti v patrnosti činnost všech korporací, které se domáhají státní podpory. Založil Komenského školu pro vyšší vzdělání a národní výchovu v Brně, která působí hlavně večerními přednáškami. Staré spolky vědecké zase oživily i se svými časopisy a knihovnami. Velké důležitosti nabyly knihovny obecní. Česká veřejná knihovna (J. Mahen) byla zřízena 1922 na Veveří č. 26 a má odbočky v Rašínově ulici, v Merhautově, na Křenové a ve všech obcích připojených. Dobře působí také městská knihovna německá. Také museum zemské, městské a průmyslové bohatými a účelně zařízenými sbírkami povzbuzují k vědám a k umění. Z musea městského obrazárna Gomperzova (přes 250 kusů) i Sýkorova byly přeneseny do zemského musea, pro jehož sbírky byl přibrán palác Ditrichsteinův i domy protější. Společnost musejní stala se zbytečnou, proto po převratě zanikla. Časopisy její zanikly již za války. Obchodní a živnostenská komora již roku 1920 založila technickou školu pro dělníky, která pořádá kurzy pro organizace jednotlivých řemesel. O umělecké povznesení řemesel dbá také průmyslové museum v Husově ulici, které 11. listopadu 1923 slavilo 50letí.

Po převratě rozkvetly v Brně také některé obory umění. Nejvíce umění hudební; vždyť Brno od r. 1866 je sídlem Leoše Janáčka. Nemalé podpory dostalo se hudbě přechodem městského divadla do rukou českých. Od července r. 1922 hraje se v Městském divadle německy v pondělí a v úterý, v ostatní dny česky, v redutě naopak v pondělí a v úterý česky, v ostatní dny ně-

Umění.

mecky. Němci mají pro hudbu ještě krásné a vhodné místnosti v Německém domě. Ředitel Frant. Neumann nově obsadil orchestr, sólisty i sbor. Od roku 1919 nejlépe vyvíjela se opera. Byly provedeny Janáčkovy opery Káťa Kabanova, Liška Bystrouška, Věc Makropulos a Šárka, Odstrčilova Legenda z Erinu a Novákův Dědův odkaz. Rok 1924 byl věnován cyklu Smetanovu. Doba 1919—1924 stala se počátkem rozkvětu opery. Filharmonická beseda za dirigenta i komponisty Jaroslava Kvapila svými koncerty dosáhla snad vrcholu uměleckých výkonů. Vedle díla Bachova, Berliozova a Mozartova provedla Jeremiášovo dílo Jan Hus, Novákovu Bouři a Svatební košile, Dvořákovo Stabat Mater a Svatební košile, Kvapilovu Píseň o čase, Vycpálkovu Kantátu o posledních věcech člověka, Janáčkovy Amarus a Mši hlaholskou. Kromě toho pravidelné koncerty komorní, večery básní a písní. Také vydržuje hudební školu v Besedním domě, do které chodí přes 500 žáků. Neumannovy symfonické koncerty orchestru divadelního opakují se pravidelně. Také koncerty Orchestrálního sdružení jsou pravidelné. Smetanovu »Vlast« učinilo v Brně i venku nejoblíbenější. Konserვაოř hudby za řízení komponisty Jana Kuncce a Zd. Chalabala často pořádá hudební večery. Klub moravských kompozitů za předsedy Janáčka i jeho nástupce Neumanna v koncertech předvádí skladby nejnovější. Z pěv sborový v Brně má středisko. Pěvecké sdružení moravských učitelů za vedení prof. Ferd. Vacha stalo se světoznámým. Sbor moravských učitelek Vach vede už až za hranice. Koncerty obou bývají přeplněny. Úspěch jejich vyvolal nová sdružení »Foerster« za vedení Karla Vacha a »Opus« za řízení Viléma Steinmanna. Němci opery předvádějí v pondělí a v úterý v Městském divadle. Musikverein a orchestr německého divadla výkony své mají v koncertním sále v Německém domě. Také soukromých koncertů v Brně bývá celá řada. V Brně vyvinula se celá obec kompozitů školy Janáčkovy. Janáčkovy sedmdesátiny byly slaveny nejen v Brně a u nás, nýbrž i za hranicemi. Masarykova universita promovala jej r. 1924 na doktora filosofie. Od r. 1925 vychází v Brně hudební časopis Hudební rozhledy za redakce Dra Helferta a Dra Kundery a Pazdírkův Hudební sborník rediguje prof. Černušák. Genia Smetanu r. 1924 oslavoval celý ná-

rod. Byl založen jubilejní fond Smetanův 1,000.000 Kč, jehož úroky jsou cenou za pěstování hudby. Oslavy Smetanovy měly také význam ethický, poněvadž k oslavě ušlechtilé sjednotily se alespoň nakrátko všechny rozvášněné strany politické v národě našem. Po válce zotavuje se v Brně již také umění básnické, malířské, sochařské a stavitelské. Literáti dne 26. listopadu 1921 důstojně oslavili památku Danteovu v anatomickém ústavu university. Moravské kolo spisovatelů v Brně dne 4. ledna 1925 zvolilo starostou svým Otakara Bystřinu. Výtvarníci dne 4. září 1921 uspořádali v průmyslovém museu výstavu legionářských výtvarníků sibiřských. V srpnu 1924 byla tam první výstava cechovních památek. V neděli 7. června 1925 byla otevřena výstava výtvarných prací Sdružení výtvarných umělců moravských v »Künstlerhaus«. Malíři občas vystavují v budově Alšově i v Künstlerhaus.

Vědy a umění zušlechťují člověka. V Brně po převratě zmenšily se, ba přestaly třenice národnostní. Češi snášejí se s Němci. Dne 23. září r. 1922 obojí před pomníkem Mendlovým na starobrněnském náměstí oslavovali stoleté narozeniny slavného biologa německého, opata Řehoře Mendla. Český starosta Dr. B. Macků řečnil. V neděli dne 11. května 1924 s Němci slavili 75leté trvání německé techniky také učenci čeští. Dne 22. prosince 1925 Němci v Brně po prvé v divadle hráli Prodanou nevěstu. Zmenšila se i nesnášlivost náboženská, ale rozmohla se nesnášlivost politická i sociální. Tyto dvě vady působí jako mráz na mladou květinu naší svobody, ale postupem vzdělanosti budou odstraněny. Brno v oboru kultury hmotné i duchové učinilo pokrok. Ten projevil se nejpatrněji v odhodlání uspořádati v Brně r. 1928 výstavu soudobé kultury. Už samo výstaviště bude velkým pokrokem. Ukáže se tam výsledek práce hmotné i duchové, kterou vykonalo nejen obyvatelstvo brněnské, nýbrž obyvatelstvo z celé republiky. Výstava bude důsledkem toho, že vznikl náš svobodný stát. Brno bývalo předměstím Vídně, ale ve státě našem je skoro středem. Vznik našeho státu vykázal Brnu skvělou budoucnost. Buďte i slavnou, povede-li další rozvoj Brna idea pravdy, dobra i krásy.

Snášlivost.

Výstava kultury.

UKAZATEL.¹⁾

A.

Absolutismus 402, 480.
 Adam Berchtold, podkomoří 334.
 Administrace banková 330, 347.
 Administrace městská 334.
 Adressenbuch von Brünn 32, 419, 421, 423, 427, 431.
 Advokáti městští 302, 314, 332, 403, 404.
 Advokáti zemští 291, 403, 404.
 Akademie stavovská 332, 337, 356, 391, 402, 429.
 Akciové podniky 423.
 Albert, farář u sv. Petra 110.
 Albrecht, J. F. 18.
 Albrecht král 73.
 Albrecht markrabě (král) 196, 198, 210, 211.
 Alle 17.
 Allen V. 34.
 Alram, rychtář brněn. 104.
 Alramův dům na Rybném trhu (královský) 117.
 Alumnát 375, 460, 471, 555.
 Ambrož z Ottersdorfu, prokurátor 238.
 Andrée Ch. K. 17.
 Anexe Bosny 450.
 Annales Heinrici Heimburg 3, 116.
 Annales Zabrdovicenses 6, 8.
 Anzeiger-Brünner 17.
 Arborel A. 9.
 Arcijáhenství olomucké, přerovské, spytihněvské, břeclovské, znojenské a brněnské 66.

Archidiakon (infule) u sv. Petra 425.
 Archivium s. Francisci 10.
 Archivium s. Mar. Magdaleneae 10.
 Archiv městský v Brně 4, 149, 152, 166, 192, 200, 219, 221.
 Archiv místodržitelství 6.
 Archiv zemský 6, 14, 177, 248, 275.
 Archiv zemského soudu 6.
 Archiv sv. Jakuba 7.
 Archiv P. Marie 7.
 Archiv sv. Petra 6.
 Aristokracie městská 286, 311.
 Arnold mincmistr 190.
 Arnold, probošt na Luze 91.
 Arnolt, převor zábrdovský 87.
 Arrighoni 35.
 Artikel auf der Neugasse 12.
 Auslagen der Stadt Brünn (1645) 11.

B.

Balaus V. 14.
 Balduin, farář u sv. Jakuba 94.
 Banka hypoteční 398.
 Bartoloměj, lektor minoritský 110.
 Bartošek z Drahonice 197.
 Bauer Fr. 28, 33, 431.
 Bauer Frant., biskup brněn. 424.
 Bayar 8.
 Beer 21.
 Beier H. B. 34.
 Belagerung Brünns (1645) 11.
 Beneš, farář u sv. Jakuba 170.
 Beneš Černoohorský z Boskovic, podkomoří 213.

Berka Ladislav, hejtman zemský 260.
 Berka Lev Burian 261.
 Bernard, rychtář brněnský 108.
 Berní úřad zemský 291.
 Bernier 36.
 Beschreibung von Brünn 32.
 Bethlen Gabor u Brna 273.
 Bezectní 318.
 Birkhard K. 35.
 Biřič 165, 167.
 Biskupství v Brně 340.
 Biskupství v Olomouci 49.
 Bití chlapců 301.
 Bitva u Aspern (1809) 366.
 „ na Bílé hoře (1620) 269.
 „ u Jankova (1645) 278.
 „ u Lipska (1815) 368.
 „ u Loděnic (1185) 61.
 „ na Moravském Poli (1278) 115.
 „ u Prahy (1197) 64.
 „ u Pratce (Slavkov 1805) 364.
 „ u Wagramu (1809) 366.
 Blahobyť v Brně 58, 368.
 Blanka, markraběnka 147, 149.
 Blansko 56.
 Blažej Maďar dobyl Špilberka 73.
 Blätter-Österreichische 17.
 Blümegen Hermann, probošt 340.
 Boček Ant. 4, 17, 122, 378, 391.
 Bohumír Olenius, opat zábrdovský 307.
 Bohunice, ves u Brna 139.
 Bohuslav ze Židenic 93.
 Boleslav Chrabrý 45.
 Boleslav I., kníže 45.
 Boleslav II., kníže 45.
 Bonfinus 220.
 Boreš, probošt u sv. Benedikta 128.
 Bořivoj kníže 54.
 Bothe aus Mähren 17.
 Brána Brněnská 112, 118, 166, 408 (zbořena).
 Brána Hacklova 328, 407, 409 (zbořena).
 Brána Měnínská 118, 166, 409.
 Brána Nová 349, 409 (zbořena).
 Brána Rýnská 108, 154 (Běhounská), 166, 223 (Dřevěná).
 Brána Veselá 154, 166, 174, 191, 409 (zbořena).
 Brána Židovská 132, 152, 183 (Zelená), 185, 225, 240 (Ferdinandova), 393, 409 (zbořena).
 Bránka městská 108.
 Bránka za sv. Jakubem 174.
 Brány městské 102, 132, 215, 280, 328, 338.
 Brandl V. 17, 29, 47, 241, 430.
 Bratrstvo růžové (svobodní zednáři) 338.
 Bratrstvo sv. Václ. (sv. Ducha) 94, 103.
 Breiner Jos., bisk. olom. 288.
 Bretholz B. 2, 4, 11, 23, 26, 27, 33, 36, 37, 38.
 Brigáda československá u Zborova 500.
 Brněnsko 45, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63.
 Brněnští oblehli Špilberk 217.
 Brno koncem 11. století 52.
 Brno koncem 12. století 64.
 Brno r. 1645 282, 283.
 Brno dostalo výsady v Německu 115.
 Brno pevností zemskou 295, 296, 297, 319, 327, 330 (pevnost státní), 397, (pevnost zrušena).
 Brno místem uzavřeným 380, 407 (otevřeno).
 Brno městem hlavním 137, 157, 236, 244, 276.
 Brno stavem zemským 142.
 Брѣнѣ 46, 47.
 Брѣнѣ 46, 47.
 Brünn 32.
 Brünnsche Siegesfahne (1645) 11.
 Bruin G. 33.
 Bruno, biskup olom. 106, 107, 111, 115.

¹⁾ Od r. 1900 jmen osobních neuvádím, poněvadž by ukazatel vzrostl příliš.

Bruno, mincmistr brněnský 92, 94.
 Břestany, ves u Brna 58.
 Břetislav, kněžic 59.
 Břetislav kníže 45, 46, 47.
 Břetislav II., kníže 51, 54, 55.
 Buček Tomáš, radní 255.
 Budislav, farář u sv. Prokopa 138, 139.
 Budovy pěkné 411, 412, 413.
 Bytová nouze 530, 540.

C.

Carbonáři na Špilberku 82, 83.
 Carnuntum 42.
 Cavriani Ludvík, místodržitel 346, 358.
 Cechy brněnské 160, 162, 183, 207, 250, 254, 256, 271, 298, 304, 308, 311, 317, 348, 422.
 Cena peněz 133, 151, 152, 168, 245, 252, 287, 302, 470, 486, 545.
 Censura 347, 358, 395.
 Cerroni J. P. 7, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 306, 358, 377.
 Cesta královská Brnem 160.
 Cesta krytá (strada cooperta) 280.
 Církev československá 535.
 „ českobratrská 535.
 „ starokatolická 535.
 Citadella na Špilberku 83.
 Cizinci (hospites) 66, 68.
 Cizí kupci 101.
 Clo-Prukmaut dáno Brnu 124, 148, 160, 164, 185.
 Clo říšské (české) 135, 142, 286.
 Clo říšské (rakouské) 319.
 Codex diplomaticus Moraviae 4, 17.
 Conchylium Marianum 9.
 Ctibor Tovačovský z Cimburka, hejtman zemský 220, 221, 223.
 Cúda (soud krajský) 60, 67, 72.
 Cúdař (sudí) 67.

Czikann Jan, starosta (1804—1821) 362, 377.
 Czuppa H. 9.

Č.

Čarodějnice v Brně 250, 287.
 Časopis Matice moravské 430.
 Časopisy 358, 378, 392, 398, 431.
 Čelakovský J. 28.
 Čert Kr., rychtář 255.
 Červený kříž 484.
 Červinka I. L. 42, 53, 55.
 Česká otázka 451.
 České srdce 514.
 Česká státoprávní demokracie 509.
 Český svaz na říšské radě 501.
 Česká technika 437.
 Česká universita 436, 533, 566.
 Česká úřední řeč 521.
 České úřadování 524.
 Československá armáda 507.
 Čestata, kastelán olomucký 61.
 Činžovní krejcar 372.
 Číslování domů 31, 338.
 Člověčenství (homagium) 75.
 Čtvrť úřednická 416.
 Čtvrť židovská 152, 201, 214, 221.
 Čtvrť městské 152, 166, 200, 201, 220, 245, 407, 414 (nové).
 Čtvrtní 407.

D.

Daň z nápojů 359.
 Daň činžovní 374.
 Daň korunovační 124, 136.
 Daň městská (steura) 142, 149, 159, 161, 169, 299, 301, 335.
 Daň potravní (akcis) 373.
 Daň z příbytků (domovní) 143, 388.
 Daň výdělková 374.
 Daň zemská (berně) 142.
 Damenstift Maria Schul 12.
 David J. 35.
 Deblín (koupěn) 221, 335 (rozdělen).
 d'Elvert Christián 1, 10, 16, 18, 19, 20, 21, 25, 34, 36, 87, 248, 268, 290,

292, 297, 298, 307, 313, 315, 316, 329, 331, 332, 336, 338, 343, 346, 348, 352, 357, 358, 359, 360, 363, 366, 367, 371, 373, 379, 404, 405, 409, 431 (starostou).
 Demagogové 541.
 Demel J. 29.
 Demographische Verhältnisse 32.
 Demonstrace v Brně 441.
 Denáry Konradovy 52, 53.
 Denáry Oldřichovy 55.
 Denkwürdigkeiten von Brünn (1006-1620) 11.
 Desátek 45, 94, 110, 120, 122, 160, 170, 176, 192, 398 (zrušen).
 Desky zemské 6, 75, 117, 140, 148, 157, 211, 220, 221, 223, 276, 332, 346, 404.
 Deutsch G. 26, 349.
 Dědictví v právě brněn. 100, 124, 143, 161.
 Dědictví sv. Cyrila a Metoděje 432.
 Dědičnost v právě slovanském 69.
 Dělníci tovární 349, 368, 369, 400.
 Děkanství (infule) v kapitule sv. Petra 256, 340.
 Děpolt I., kněžic 57.
 Děpolt II., kněžic 62.
 Dětlín, syn Mauritiův, boháč brněn. 168.
 Dětrich, vladař brněnský 91.
 Dětrich z Kunovic, podkomoří 242.
 Diarium brunense (1645) 11.
 Diarium brunense (1742) 13.
 Die Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Brünn 414, 421, 422.
 Die öst.-ung. Monarchie in Wort und Bild 26, 424, 431.
 Dietrichstein Fr., biskup olom. 252, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 262, 263, 264, 267, 268, 270, 271, 272, 273.
 Dietrichstein Sig., podkomoří 248, 255.
 Dilatus 11.
 Diplom říjnový (20./10. 1860) 403.
 Direktorium moravské 267, 269.
 Directorium oeconomicum 12, 315, 316, 317, 332, 334.
 Dittrich J. 32.
 Ditvinus, probošt 187.
 Divadlo 28, 338, 359, 361, 379 (hry české), 392, 414.
 Divadlo české 414, 433.
 Divadlo ochotnické 379, 392.
 Dluh v právě slovanském 70.
 Dluh v právě německém 99.
 Dluhy městské 182, 274, 286, 313, 314, 319, 334, 359, 372, 422, 559.
 Dluhy šlechtické přes 10 hřiven patří na soud (zemský) 124.
 Dny trhové 124.
 Doba předhistorická v Brně 42.
 Doba bronzová 42.
 Doba germanská 43.
 Doba hallstattská 43.
 Doba kamenná (neolith) 42.
 Doba latinská 43.
 Doba římská 43.
 Doba slovanská 43.
 Doba železná 43.
 Dobner G. 14.
 Dobrovský Josef na hřbitově staro-brněnském 377.
 Doležal Fr. 36.
 Doly u Deblína 237.
 Domášov 57.
 Dominicus Fr. 34.
 Domkirche 26.
 Dcmobrana vyzbrojena 487.
 Domy duchovní (církevní) 129, 134, 143, 159, 160, 292, 293, 308.
 Domy státní 319, 347.
 Domy šlechtické v Brně 124, 159, 292, 293, 308, 314.
 Domy šosovní 317, 336, 348.
 Domy zemské 405.
 Dorneho ves (Dornych) 127, 128.
 Doubravník klášter 92.
 Dráha elektrická 418.
 Dráha Ferdinandova 393.
 Dráha rosická 410.

Dráha státní 394.
 Drahota v Brně 374, 498, 511, 543.
 Druho (šlechtic nižší) 68.
 Držimír, úředník 51.
 Dudík B. 11, 24, 29, 46, 60, 87, 106, 312, 391.
 Dům biskupský 160, 181, 276, 378.
 Dům Dietrichsteinský 260, 266, 329.
 Dům L. Dietrichsteina 319.
 Dům Doblsteinův 364.
 Dům Grodeckých na Petrově 243, 257.
 Dům Freienfelský (gener. komando) 361.
 Dům Kernův 361, 373.
 Dům Kounicův 266.
 Dům kláštera Velehradského 154.
 Dům Karla Lichtensteina (reduta) 252.
 Dům královský na Rybném trhu 138, 139, 352.
 Dům královský na Velkém náměstí 212, 236, 248.
 Dům městský (Stadthof) 408.
 Dům pana Heřmana z Chlumu (reduta) 168.
 Dům Salmův (Schmetterhaus) 314.
 Dům Souchův 293.
 Dům tišnovský pod Petrovem (proboštský, biskupský) 147.
 Dům zemský 246, 257, 262, 326, 347, (místodržitelství), 410 (star.), 412 (nový).
 Dům Žerotínův 267, 269.
 Dvořák J. 29, 399.
 Dvůr Königleinhův (tomášský) 174, 414.
 Dvůr městský 74, 274, 335, 361, 414.
 Dvůr na Ponavě (jesuitský) 257.

E.

E. J. G. (Etgens) 35.
 Eberhard mincmistr 127.
 Eberhard Windecke 197.
 Eburodonon 40, 42, 43, 44, 46.

Eder 37.
 Edikt toleranční 350.
 Elisabethinerinnenkloster 26.
 Eliška Polská (Rejčka) 138, 139, 140.
 Eliška Přemyslovna 138, 139.
 Emigrace polská 484, 490.
 Emigrace italská 490.
 Emigrace těšínská 531.
 Emler J. 72, 110.
 Engelbert, biskup olom. 63.
 Engelbrecht M. 35.
 Erben 46.
 Erklinus, farář u Všech svatých 122.
 Erinnerungen (1777) 14.
 Erobodonon 43.
 Essenwein A. 23.
 Eucharistiáni u Máři Magdaleny 472.
 Exemce (vyněti) židů z práva brněnského 112.

F.

Farář (rector) u sv. Petra 63, 65, 117, 118, 188.
 Farář protestantský u sv. Jakuba 241, 268.
 Fary brněnské 350, 355, 551.
 Fara u chrámu sv. Jakuba 90, 355.
 Fara u chrámu sv. Jana (minoritů) 355.
 Fara u chrámu sv. Magdaleny 356.
 Fara u chrámu P. Marie na Starém Brně 123, 356.
 Fara u chrámu P. Marie v Zábrdovicích 87, 356.
 Fara u chrámu sv. Petra 52, 63.
 Fara u chrámu sv. Tomáše 355.
 Ferdinand I., král (císař) 74, 234.
 Ferdinand II., císař 266.
 Ferdinand III., císař 275.
 Ferdinand V., císař 380.
 Filosofické studium 375, 428.
 Fiskální úřad 346.
 Fond náboženský 351.
 Fond pro sirotky 418.
 Fond studijní 418.

Fortifikační pozemky 408, 411.
 Forum brněnské (tržiště) 53.
 Francouzi v Brně 80, 363, 367.
 Frankfurťané 399.
 František I. (II.), císař 360.
 František Josef, císař 402.
 Františkov 379, 398.
 Franzky Fr. 15, 358.
 Fremdenführer durch Brünn 32.
 Freund J. 35.
 Fridlinus Pokam 159.
 Fridrich, král zimní v Brně 269.
 Fridrich, kníže (moravský) 61, 62.
 Friebeck F. 14.
 Friedrich G. 29, 53.
 Friedrich Habsburský, markrabě 135.
 Friedrich K. 9.
 Fridrich, vévoda rakouský 93.
 Fuchs Jindřich, boháč brněn. 168.
 Fundace 66.

G.

Gaal 36.
 Gallas obhájil Brna 277.
 Gallové v Brně (od Rýna) 90.
 Garda národní 395, 396.
 Gastl 36.
 Gemeinde-Ordnung (1850) 18.
 Gemeinde-Statut (1863) 18.
 Gemälde-Galerie 37.
 Generální velitelství c. k. 328, 331, 335.
 Gerard Slezín, probošt 288.
 Gerhard z Obřan 117.
 Germané 43.
 Germanisace v Brně 434.
 Gindl Frant., biskup brněnský 374, 390.
 Giskra Karel, starosta 410.
 Gröschl M. 11.
 Grimm Mořic, stavitel 319, 322.
 Grodecký Jan, probošt, bisk. olom. 242, 243.
 Groer Marz 33.

Grolig M. 8.
 Groše české 126.
 Gubernium zemské 331, 346, 348.
 Gunther, měšťan brněn. 109.
 Gymnasium brunnense 12, 258.
 Gyaldus J. architekt 250.

H.

Haan 6.
 Habrich A. 6, 9, 13, 358.
 Habrler Ant., starosta 407.
 Hajníci 66.
 Hanák R. 33.
 Handelskammer in Brünn 32.
 Handwerker Brünn (1352) 10.
 Hanke Jan 357.
 Hanzely A. 12.
 Hanzely A. Š. 12, 329.
 Hanzely K. J. 15, 358, 377.
 Harasov, ves u Klobouk 180, 182.
 Hartleb, komorník moravský 109.
 Hartlinus, kanovník u sv. Petra 119.
 Hartmann z Holsteinu, komorník brněnský 117.
 Haugvic Jáchym, zemský hejtman 255, 260.
 Haugvic Karel, podkomoří 255, 271.
 Haura H. 9, 13.
 Havlík A. 16, 377.
 Haz Václav koupil Řečkovice 186.
 Hedvika znojemská 91.
 Heimswoche (mír) 96.
 Heinrich A. 16.
 Hejtman brněnský 72.
 Hejtman krajský v Brně 273, 296.
 Heller Al., jesuita v Brně 243, 257.
 Henning, měšťan, prodal Dornych 127.
 Herburga, převorka u P. Marie 108.
 Heralt z Kunštátu v Brně popraven 212.
 Herlth J. A. 32, 395, 407.
 Hermann Physikus M., probošt 153, 169.
 Hermann, senior minoritský 94.

- Heršice, ves u Brna 128.
 Hefmann, farář u sv. Jakuba 170, 172.
 Herotice (rozděleny) 335.
 Hertod J., fysik městský 233, 304.
 Hesperus 17.
 Heym R. 32.
 Historia Carthusiae Brunensis 10.
 Historia Collegii Soc. Jesu Brunensis 7.
 Historia Dominicanorum 8.
 Historia Herburgarum 7.
 Historia mon. S. Augustini 10.
 Historisch-statistische Section 18, 429.
 Hluboček, les nad Svratkou 174.
 Hnutí husitské v Brně 193, 194, 195, 198.
 Hnutí protestantské 233, 238, 239, 240, 241, 252, 254, 255, 262, 263, 266, 350.
 Hodiny (horalogium) 183, 251.
 Hofkirchen K. L., velitel na Špilberku 78.
 Hofmann J. 16.
 Holdování v Brně 136, 212, 216, 236, 262, 269.
 Horký J. 16.
 Hormayer 15, 17.
 Hospoda kláštera zábrdovského 222, 240.
 Hospoda městská »Nový svět« na Křenové 302, 314, 335, 361.
 Hospoda městská »U bílého konička« na Nové ulici 302, 355, 361.
 Hospoda městská »U divocha« na Malé nové ulici 355, 361.
 Hospoda městská »U modré štiky« na Hutterově 355.
 Hospody proboštovy na Ponavě 144.
 Hospoda tomášská u hlavní brány 191.
 Hospoda u sv. Jana 108, 122.
 Hospoda u P. Marie (Herburgy) 108.
 Hospoda u P. Marie (Králové klášter) 140.
- Hospoda u sv. Petra 222.
 Hospoda u sv. Prokopa (u modrého lva) 100, 352.
 Hospodářský návladní (Stadtanwalte) 360.
 Hostislav ze Žebětína 93.
 Houfnaglius 33.
 Hra v kostky 100.
 Hrad brněnský 41, 46, 47, 50, 52, 84.
 Hradby brněnské (nové) 118, 295.
 Hrdost v právě slovanském 69.
 Hřbitov nový s kaplí P. Marie před branou Veselou 252, 322, 355 (zrušen).
 Hřbitov protestantský (1604) 252.
 Hřbitov pro katolíky a protestanty 355, 419, 425.
 Hřbitov starobrněnský 425.
 Hřbitov špilberský 409.
 Hřbitov židovský (Juliánov) 113, 214, 407, 419.
 Hřbitov u sv. Jakuba 154, 172, 355 (zrušen).
 Hřbitov u sv. Jana 94, 291.
 Hřbitov u sv. Petra 172, 272, 288, 355 (zrušen).
 Hřbitov u sv. Prokopa 352 (zrušen).
 Hřbitov ústřední (Centrální) 419, 425.
 Hřbitov zábrdovský 425.
 Hřib Václav, buditel český 379.
 Hřivna stříbra (zlata) 100—102, 103, 113, 127.
 Hunové 44.
 Husité v Brně 195, 196, 197, 198.
 Hyeny dobročinnosti 488.

Ch.

- Chambrez J. 15.
 Chapuy 36.
 Chléb válečný 485.
 Chlebové komise 492.
 Chlumecký P. 11, 17, 24.
 Cholera v Brně 17, 374, 410.

- Chorinský Matyáš, probošt, biskup brněn. 340.
 Chorinský, místopředseda, 408.
 Chrám evangelický 408, 409, 427.
 Chrám sv. Alžběty (viz klášter alžbětinec).
 Chrám sv. Anny (klášter dominikánek).
 Chrám sv. Bernarda (klášter františkánský).
 Chrám sv. Jakuba (fara) 87, 90, 91, 92, 118, 188, 189, 200, 218, 228, 233, 234, 239, 254, 255, 256, 262, 268, 272, 288, 305, 321, 340, 355, 375, 425.
 Chrám sv. Jana (klášter minoritský).
 Chrám sv. Jana (špítal johanitský).
 Chrám sv. Josefa na Svratce (klášter františkánek).
 Chrám sv. Josefa v městě (klášter františkánek).
 Chrám sv. Josefa v městě (klášter uršulinek).
 Chrám sv. Kříže před městem (klášter kapucínský).
 Chrám sv. Kříže v městě (klášter kapucínský).
 Chrám sv. Leopolda (klášter milosrdných).
 Chrám sv. Magdaleny (klášter františkánský) 215, 234, 258, 272, 342, 354, 356, 376, 425.
 Chrám sv. Martina 66.
 Chrám sv. Michala (klášter dominikánský).
 Chrám P. Marie (klášter dominikánek).
 Chrám P. Marie (klášter jezuitský).
 Chrám P. Marie (chrám vojenský).
 Chrám P. Marie na Křenové 471, 472.
 Chrám P. Marie na Starém Brně 123, 139 (farní chrám pro Bohunice, Jundrov, Žabovřesky, Manice a Komín); (proměněn v klášterní cisterciátek), 352 (opět farní kláštera august.), 356.
 Chrám P. Marie v Zábrdovicích (klášter premonst.).
 Chrám (kaple) sv. Mikuláše 90, 110, 121, 189, 239, 272, 288, 305, 321, 342, 355, 409, 410.
 Chrám sv. Petra 44, 52, 53, 55, 63, 74, 92, 93, 95, 105, 106, 118, 119 (kollegiální), 169, 188, 199, 200, 213, 240, 256, 272, 277, 288, 305, 340 (kathedrální), 355, 374, 424.
 Chrám sv. Tomáše (klášter augustinský).
 Chrám sv. Václava na Starém Brně 138, 139 (farní pro Staré Brno, Lískovec, Severovice a Křídlovice, 139, 192, 291 (Bohunice), 307, 344, 352 (zrušen).
 Chrám všech Svatých 112, 122, 175, 192, 239, 283.
 Chrám vojenský u P. Marie (jezuitský) 355, 356.
 Chrám farní v Komíně 139 (Jundrov, Žabovřesky, Manice, Komín).
 Chrám sv. Trojice v Králově Poli (klášter kart.).
 Chrám farní sv. Víta v Králově Poli 122, 272, 288, 305, 351.
 Chrám farní sv. Kunhuty v Zábrdovicích 354.
 Chrám v Kuřimi 12, 106.
 Chronicon Capucinatorum 10.
 Chronicon Carthusiae 6.
 Chudoba v právě slovanském 68.
 Chudobinec na Cejlu 374.
 Chytil J. 17, 391.

I.

- Imunita 71, 88, 93, 100, 108.
 Influenca 320.
 Instrukce pro správu obecního jmění 360.
 Inzaghi Karel, místopředseda 380.

J.

Jakub, farář u sv. Petra 118.
 Jakub, sudí brněnský 93.
 Jakub z Rohru, rychtář 150.
 Jan, biskup olom. 49, 120, 154.
 Jan, farář u sv. Jakuba 172.
 Jan Hanke, farář u sv. Jakuba 189.
 Jan Kapistrán v Brně 213.
 Jan Klerik z Brna (syn Václava II.) 128, 138.
 Jan M., probošt na Petrově 129.
 Jan, rektor školy u sv. Petra 154.
 Jan, rychtář 180.
 Jan Lucemburský, král 136.
 Jan, markrabě 156.
 Jan, písař brněnský 4, 5, 150, 178.
 Jan z Lomnice, zemský hejtman 74.
 Jan Puška z Kunina města 182.
 Jan, řezník, koupil Dornych 128.
 Jan Soběslav (markrabí, biskup) 178, 179, 187.
 Jan Železný, biskup olom. 196.
 Jarloch, opat 60, 64.
 Jaroslav, opat zábrdovský 170, 175, 192.
 Janetschek C. 10, 22, 23, 26.
 Jaromír, biskup 49.
 Jatky 163, 181, 214 (na Svratce), (u Zelného trhu), 413 (na Svitavě).
 Jazyk úřední 134, 178, 182, 186, 205, 209, 210, 220, 224, 225, 237, 249, 261, 262, 264, 275.
 Jednota Bratrská 260.
 Jednota českých voličů 458.
 Jednoty (překupní) 124.
 Jeleni v příkopu pod branou Rýnskou 245, 252.
 Jenet Š. 35.
 Jesuité v Brně 243, 254, 256, 257, 267, 270, 272, 280, 287, 288, 342.
 Jindřich Sas, rektor škol u sv. Petra 120.
 Jindřich IV., císař 54.
 Jindřich z Lipé, hejtman zemský

137, 138, 139.
 Jindřich Zdik, biskup olom. 56, 57, 58.
 Jindřich z Gmundenu, stavitel 180.
 Jiří Poděbradský, král 215.
 Jiří z Vlašimě, podkomoří 224.
 Jízdárna stavovská 304.
 Jméni obecní 302, 360, 361, 558.
 Jordan T. 10, 244.
 Josef I., císař 307.
 Josef II., císař 345.
 Jošt, markrabí 178.
 Jundrov, ves u Brna 121.
 Jus teutonicum (emfiteuse) 87.
 Justiční palác 460.

K.

Kalabrezy 401.
 Kalendáře 392.
 Kalvíni v Brně 254.
 Kameníček Fr. 28, 29, 30.
 Kanalisace 417.
 Kancelář městská 310, 332.
 Kancelář český (protonotarius) 210.
 Kanovník Vyšehradský 56.
 Kapitula sv. Petra 187, 240, 242, 243, 256, 257, 272, 288, 320 (šlechtici), 340, 390 (nešlechtici), 425.
 Kapitulace Rakousko-Uherska 511.
 Kaplan soudní 68.
 Kaple sv. Anny na Cejlu 343.
 Kaple sv. Anny v nemocnici 426.
 Kaple sv. Barbory na Petrově 320, 355 (zrušena).
 Kaple sv. Cyrila a Metoděje (ochranovna) 391, 426.
 Kaple sv. Cyrila a Metoděje na hřbitově u sv. Petra 277.
 Kaple sv. Cyrila a Metoděje na Nové ulici (ochranovna) 426.
 Kaple sv. Cyrila a Metoděje (seminář) 426.
 Kaple sv. Cyrila a Metoděje u kaple P. Marie na Rybném trhu 257, 355 (zrušena).

Kaple sv. Cyrila a Metoděje v alumnátě 471.
 Kaple sv. Františka d. P. na Cejlu (sirotčinec) 426 (zbořena).
 Kaple sv. Františka de Paula v Písárkách (sirotčinec) 426.
 Kaple sv. Františka Xavera u jezuitů 305.
 Kaple sv. Františka Xavera za Švábkou 305, 355 (zrušena), 426 (zbořena).
 Kaple Hausmannova sv. Mořice (u chrámu sv. Jakuba) 154, 355 (zrušena).
 Kaple sv. Ignáce v Karlově (Lužánky) 342.
 Kaple (sv. Jana) na hradě brněnském 52, 55, 72, 76, 78, 82, 110 (sv. Jana), 121, 139, 140 (dána špitálu sv. Prokopa), 176, 272.
 Kaple sv. Trojice na Špilberku 306, 342.
 Kaple sv. Karla Bor. v Údolní ulici (sestry milosrdné) 426.
 Kaple málomocných (sv. Štěpána?) 118, 132.
 Kaple sv. Kříže v blázinci 426.
 Kaple sv. Kříže v robotárně 426.
 Kaple P. Marie na Nové ulici (ústav mariánský) 426.
 Kaple P. Marie na Petrově 425.
 Kaple P. Marie (Václavova) na Rybném trhu 121, 139, 177, 257, 351, 355 (zrušena).
 Kaple P. Marie při vojenské nemocnici v Zábrdovicích 426.
 Kaple P. Marie u sv. Tomáše 288.
 Kaple P. Marie (sv. Martina) v radnici 199, 251, 290, 321, 355 (zruš.).
 Kaple P. Marie v trestnici na Cejlu 343.
 Kaple Marie Magdaleny (porodnice) 426.
 Kaple sv. Prokopa 100, 123, 137 (fara pro Staré Brno), 138 (přestal být farním), 139, 177, 192 (spor), 291, 344, 352 (zrušena).
 Kaple sv. Salvatora (ústav pro slepé).
 Kaple sv. Štěpána (viz špitál sv. Štěpána).
 Kaple svaté rodiny v Sirotčí ulici (sestry sv. Františka, ošetřovatelky) 426.
 Kaple sv. Uršuly u chrámu sv. Jakuba 190.
 Kaple sv. Klimenta u Cimburka 173.
 Karel Lothrinský v Brně 327.
 Karel Lucemburský, král a císař 147.
 Karel VI., císař 147.
 Kasárna pro polic. stráž. 380.
 Kasárny na Špilberku 83.
 Kasárny v městě 318, 335 (nové), 342 (jesuitské), 352 (panenské), 354 (františkánské), 361.
 Kasematy na Špilberku 78.
 Kasino 399.
 Kašna nová na Zelném trhu 301, 302.
 Katastrální mapa Brna 36.
 Kateřina z Lomnice, zakladatelka kláštera u sv. Anny 137.
 Kavárna v Brně 304.
 Keřtové 43.
 Keřsi 496, 503, 512, 515.
 Kindl J. 13, 327.
 Kinter M. 22.
 Kiosk 393, 410.
 Kisa 22.
 Klácel Matouš, buditel český 391, 396, 398.
 Kláda (pranyř) na náměstí (Horním) 163, 167.
 Klášter alžbětinský (sv. Františka) u sv. Alžběty 344.
 Klášter augustinek u chrámu P. Marie (Herburgy) 95, 96, 108, 116, 120 (dominikánský), 154, 190, 222, 228, 234, 240, 242, 257.
 Klášter augustinský u chrámu sv. Tomáše 172, 173, 174 (immunita),

- 191, 194, 222, 240, 242, 257, 280, 288, 305, 322 (infule), 341, 342 (opat), 351 (přeložen na Staré Brno k chrámu P. Marie) 356, 376, 391, 425.
- Klášteř benediktinský na Luze 58, 63, 91, 95, 169, 175, 192, 222, 240 (zanikl).
- Klášteř cisterciátek u chrámu P. Marie na Starém Brně (Aula Mariae) 139 (Králové Klášteř), 140 (immunita), 140, 156, 176, 192, 219, 240, 242, 260, 291, 307, 351 (zrušen).
- Klášteř dominikánek u chrámu sv. Anny 137, 155, 175, 240, 242, 259, 290, 354 (zrušen).
- Klášteř dominikánský u chrámu sv. Michala 94, 105, 117, 121, 127, 151, 218, 240, 242, 257, 288, 305, 312, 320, 340, 354 (zrušen), 375, 425.
- Klášteř františkánek u chrámu sv. Josefa na Svatce 223, 240, 259, 263, 277, 280.
- Klášteř františkánek u sv. Josefa v městě, 289, 290, 306, 351 (zrušen).
- Klášteř františkánský u chrámu sv. Bernarda (na Svatce) 214, 240, 242, 259, 277, 280.
- Klášteř františkánský u chrámu sv. Magdaleny 290, 306, 354 (zrušen).
- Klášteř jezuitský u chrámu P. Marie 243, 257, 269 (modlitebna bratrská), 272, 337, 342 (zrušen).
- Klášteř kapucínský u chrámu sv. Kříže před branou Měniňskou 258, 280.
- Klášteř kapucínský u chrámu sv. Kříže v městě 290, 342.
- Klášteř minoritský u chrámu sv. Jana 94, 110, 154, 172, 240, 258, 268, 306, 342, 355, 425.
- Klášteř premonstrátský u chrámu P. Marie v Zábrdovicích 87, 88, 92, 122, 174, 191, 222, 240, 260, 290, 307, 343, 347, 354 (zrušen), 356, 425.
- Klášteř milosrdných bratří u chrámu sv. Leopolda 344, 376.
- Klášteř milosrdných sester s kaplí sv. Františka na Cejlu 426.
- Klášteř milosrdných sester s kaplí sv. Františka v Pisárkách 428.
- Klášteř milosrdných sester s kaplí sv. Karla Boromejského 426.
- Klášteř dcer božské lásky (mariánský) s kaplí na Nové ulici 426.
- Klášteř sester sv. Františka s kaplí sv. rodiny (v Siroťci ul.) 427.
- Klášteř uršulínek u chrámu sv. Josefa 351, 375.
- Klášteř kartusiánský u chrámu sv. Trojice v Králově Poli 177 (immunita), 222, 240, 243, 260, 272, 291, 343, 351 (zrušen).
- Kleinfeind Jan, rychtář 248.
- Klicman L. 153.
- Kniha Tovačovská 211.
- Knihovna Spolku mušeiňho 430.
- Knihovna u sv. Jakuba 22.
- Knihovna s archivem u sv. Petra 277.
- Knihovna u sv. Tomáše 173.
- Knihovna v alumnátě 379.
- Knihovna ve Františkově museu 391, 431.
- Knihovna v Králově klášteři (augustini) 276.
- Knihovna u kartusiánů v Kr. Poli 191.
- Knihovny v Brně 431.
- Knihtiskařství 228.
- Knihy městské (Census et acta civium, Losungarium, Testamenta, Grundbuch, Liber proscriptorum atd.) 4, 5, 152, 166, 192, 205, 220.
- Knopp 7.
- Kobylka Jan, podkomoří 297.
- Kohlner Š. 35.
- Koldínovo Česká právo městské v Brně 302, 303, 308.
- Koliště 327, 380, 393.
- Koliště Františkovo 410.
- Koliště Karlovo 410.
- Koliště Terezino 410.
- Koiller P. 18, 21.
- Kolkování peněz 532.
- Kolo brněnské 274.
- Kolovrat Hynek, probošt 262.
- Komárov 405.
- Komedianti 304.
- Komenda křižovnická (špitál sv. Jana) 221, 305, 306, 343, 376.
- Komenský J. A. 33, 34.
- Komín, ves u Brna 93.
- Komise státní 331, 346.
- Komora královská (1567, 1621 v Brně) 270, 331.
- Komora městská 299.
- Komora obchodní a průmyslová 403.
- Komorní úřad berní 331.
- Komorník moravský 124, 210, 223, 360.
- Komorník nejvyšší brněnský 157.
- Komorník soudní 71.
- Komorník krajský 71.
- Komunistický pokus o převrat 541.
- Konrád, farář u sv. Petra 119.
- Konrád, biskup olom. 139.
- Konrád, kníže brněnský 48.
- Konrád I., kníže znojemský 47.
- Konrád II., kníže znojemský 55.
- Konrád Ota, kníže znojemský 60.
- Konrád Ota, kníže brněnský 61.
- Konrád Ota, kníže moravský 61.
- Konrád Ota, markrabí moravský 61.
- Konrád, notář brněnský 91.
- Konrád II., král německý 57.
- Konrád z Bíteše, purkrabí na Špilberku 149.
- Konrád z Pohořelic 151.
- Konrád ze Zvole, biskup olom. 200.
- Konsistoř biskupská 276, 291, 340 (brněnská).
- Konstantin a Metoděj 44.
- Konstancie, choť krále Přemysla I. 89, 91, 93.
- Konstituce 402, 408 (zrušena), 395, 399, 402.
- Konšelové 101, 124, 143, 144, 149, 162, 165, 167, 170, 180, 182, 205, 216, 311, 314, 316, 332, 333.
- Kontribuce dle komínů 301.
- Korb. Weidenheim Karel, místodržitel 420.
- Korompay Fr. 37.
- Koronování P. Marie u sv. Tomáše 322.
- Kosmův letopis 50, 54.
- Košinský J. 12.
- Kotce-krámy 132.
- Koupě Špilberka 74.
- Krádež lesní 70.
- Krádež menší 69, 99.
- Krádež větší 69, 99.
- Krádež v právě německém 93.
- Krádež v právě slovanském 57, 68, 69.
- Kraj olomucký, holasický, břeclavský, brněnský a znojemský 67.
- Krajíř Leopold, purkrabí na Šp. 73.
- Král stělců 76.
- Královo Pole, ves u Brna 96.
- Královská návštěva v Brně (slavnost) 88, 136, 329.
- Kraví hora 411.
- Kresa Jakub, matematik 306.
- Krones 47, 197.
- Kronika klášteřa herburského 7.
- Kronika klášteřa minoritského 8.
- Kropení ulic 417.
- Krybler Simon 250, 252.
- Křesfanství na Moravě 44.
- Křídlovce, ves u Brna 138, 181, 258, 279.
- Křišťan z Hradce, probošt 198.
- Křivě svědectví 100.
- Kříž M. 43.
- Křížinkov kouten 334, 335 (rozdělen).
- Křížkovský, skladatel 395.
- Künstler-Brünnler 11.
- Kumpošt Fr. 32.
- Kupci brněnští 150.

Kuřim (koupen) 238, 300, 362.
 Kyj = souboj v právě slovanském
 71.
 Kynský Dom., buditel 378.
 Kvadové 44.

L.

Lacek, bisk. olom. 189.
 Ladislav Pohrobek, král 211.
 Lachenbauer Jan, bisk. brněnský
 340, 355.
 Laidig 35.
 Langobardi 44.
 Lány v Brně 53.
 Lázně Kotěbory v Brně (pod hra-
 dem) 112.
 Lázně na Ponavě 191.
 Lázně pod Špilberkem 191, 245.
 Lázně před branou Zelenou 245.
 Lázně Schiltatstuben 183.
 Lázně v Jirchářích 154.
 Lázně u všech Svatých 122.
 Lažanský Prokop, místopředseda 367,
 379, 395, 396.
 Lažanský Alois, místopředseda 408.
 Legie československé 507.
 Lehké osoby 134, 167, 250.
 Lékař zemský 244, 291, 304.
 Lékař městský 304.
 Lelekovice (koupěny) 238, 335 (roz-
 děleny na Zinsendorf).
 Lemmer Jos. 349.
 Leopold I., císař 291.
 Leopold II., císař 359.
 Leopold Vilém, biskup ol. 276.
 Lerch Pavel, syndikus 284.
 Le Rouge 35.
 Lesy brněnské (městské) 335.
 Letáky válečné 485.
 Letní čas 498, 503.
 Letopis Vincencův 57.
 Letopisy české 64.
 Lev ze Zábřovic, komorník brněn.
 86, 87, 91.
 Ležáci v Brně 116, 150, 182, 229.

Lichva válečná 492.
 Lichtenstein Jindřich 106.
 Lichtenstein Karel, 258, 261, 263, 266,
 267.
 Lichtenstein Karel, bisk. olom. 306,
 307.
 Liebig J. 9.
 Líčení pře — ráno 70.
 Lipůvka koupěna 238.
 Listiny o cisterciátech na Starém
 Brně 9.
 Listiny o augustiniánech u sv. To-
 máše 9.
 Listiny o benediktinech na Luze 8.
 Listiny o dominikánech u sv.
 Anny 9.
 Listiny o komendě Johanitů 8.
 Listiny o kostele sv. Jakuba 6.
 Listiny o praemonstrátech v Zábřo-
 vicích 8.
 Lístky na potraviny atd. 497.
 Literatura 431.
 Litkupníci 101.
 Loterní úřad 331.
 Lothar, král. německý 56.
 Lovčí krajský 71.
 Lucemburkové 72.
 Luděf Alramův, převor dominikán.
 154.
 Ludwig G. 11, 250, 258.
 Ludvík, král 228.
 Luh u Brna 58, 63.
 Luteráni v Brně 239.
 Lutold, kníže znojenský 54.
 Lužánky 359, 393, 398.

M.

Maďari 107.
 Magistrát brněnský 314, 316, 317,
 332, 333, 347, 348 (hrdelním sou-
 dem), 350, 360, 361, 362, 371, 387.
 Magnis Frant., podkomoří 290.
 Májová pobožnost 425.
 Makořsky A. 24, 26.
 Malíři 291, 304, 320, 340.

Malíři:

Aigen Karel 320.
 Allen 305.
 Bayer H. B. 291.
 Cimbalist J. 344.
 Eckstein Frant. 320, 322.
 Etgens Jan 320, 322.
 Fanti Gaetano 322.
 Gran Daniel 322.
 Havelka Jos. 322.
 Hellich J. 391.
 Hofman Frant. 304.
 Korompay Jos. 322, 340.
 Korompay Vavřin 320, 341.
 Kraker Jan 320.
 Kreipl Jiří 320.
 Kuhn Ferd. 305, 306.
 Leicher Felix 322, 343.
 Maulpertsch Ant. 341, 343.
 Městecký Jan 305.
 Nevídal 341.
 Palko Frant. 341.
 Pichler Jos. 343.
 Raab Ig. 320, 344.
 Rothmüller Jiří 305.
 Rotter Jos. 328, 341, 342, 343, 345.
 Sattler Jos. 341.
 Spiess Jan 305.
 Spiess Ondřej 305.
 Stern Jan 341.
 Stern Jos. 320, 322, 341, 342, 343,
 344.
 Svítíl 341.
 Scheffler Felix 341, 344.
 Schmidt Jan 343.
 Schmidt Martin 340.
 Strobel Jan 305.
 Vikart Jos. 342.
 Wilhelm Hanuš 291.
 Winterhalter Jos. 320, 343, 344,
 375.
 Wohlhaupter Hanuš 291.
 Zeiser Hanuš 291.
 Malířství 178, 228.
 Maloměřice, ves u Brna 58.

Manice, ves u Brna (u Žabovřesk)
 53, 63, 91, 139, 180, 189.
 Maria's Gnadenbildniß zu S. Tho-
 mas 9, 68.
 Marie Teresie, císařová 326.
 Marketa, markraběnka 160.
 Maška K. J. 26.
 Matice moravská 430.
 Matice školská 419, 433.
 Matyáš Uherský (Corvinus), král
 73, 219.
 Matyáš, císař 260.
 Mauritius, měšťan, najal pozemky
 velehradské v Brně 146.
 Maxmilian II., císař 241.
 Mehoffer Ig., vychovatel 337, 358,
 377.
 Meisner D. 33.
 Menčík Ferd. 29, 239.
 Met (ntu) = 32 měřic 162.
 Metoděj 44.
 Mezihradbí 252, 279.
 Město Brno 71, 118.
 Město splynulo s předměstími 405.
 Městská komise válečná 483.
 Měšťané obyčejní (pořádní) 101.
 Měšťané počestní 102.
 Měšťané váženější 102.
 Měšťané věrohodní (přísežní) 101.
 Migerka D. E. 26.
 Miklosich Fr. 47.
 Mikuláš Alramův (dům královský)
 121.
 Mikuláš, farář u sv. Václava 138.
 Mikuláš, kancléř králův (biskup) 153.
 Mikuláš Lucek (mistr), kancléř krá-
 lův 153.
 Mikuláš, písař městský 183.
 Mikuláš, probošt (biskup v Kost-
 nici) 170, r. 1387—1397 biskup
 olomucký 188.
 Mikuláš z Veselí, probošt 170.
 Mikuláš, převor dominikánský 24.
 Mikuláš, správce kaple sv. Václa-
 va (Panny Marie na Rybném
 trhu) 139.

- Miller J. 8.
 Mincmistr v Brně 100, 180, 185, 190, 347.
 Mincovna 53, 126, 180.
 Míra brněnská 101, 184.
 Místodržitelství c. k. 403.
 Mistr Antoni, stavitel brány Zelené 225.
 Místní výbory v obcích 539.
 Mistři brněnští 368, 386.
 Mitrovský Ant. 15, 17, 377, 378.
 Mitrovský Jan Křt., nej. sudí 337, 357, 378.
 Mitrovský Jan Nep. 378.
 Mittheilungen der Centralcom-
 mission 23, 104, 145.
 Mladota sudí 61.
 Mladé Rakousko 496, 505.
 Mlýn Dařenáv 87, 96.
 Mlýn v Dornech (Dorneych) 127, 128.
 Mlýn Ebrův (tomášský) 174.
 Mlýn Hasův (u brány Židovské) 361.
 Mlýn Kamenný 411, 416.
 Mlýn Kewermül (tomášský) 174.
 Mlýn v Komárově 243.
 Mlýn Konrádův 151.
 Mlýny královské (Henningovy) 127, 151, 348.
 Mlýn Lamplův (pod Petrovem) 361, 409, 416.
 Mlýn městský 75, 274, 283, 361.
 Mlýn Mikulův 96.
 Mlýn nový (před branou Židovskou) 185.
 Mlýn Radlin (dříve Mikulův) 168, 228.
 Mlýn Slemkitlův (Derrndrussel) 177.
 Mlýn pod Strmým kopcem (měst-
 ský) 221.
 Mlýn Šmelclínův 151.
 Mlýn Schmalzhof 191.
 Mojek (Vojek), kastelán brněnský 61.
 Mobilisace 481.
 Mojmír, kníže 44.
 Mojmír II., kníže 45.
- Monarchen in Brünn 15.
 Monse Josef Vratislav 14, 337.
 Mor v Brně 116, 159, 244, 252, 274, 286, 301, 303, 304, 319, 320, 366.
 Moratorium 285.
 Moravia 34, 400.
 Moravská jednota sv. Cyrila a Me-
 toděje 400, 432.
 Moravské vyrovnání 446.
 Moravský rok 455.
 Morgenthaler Pavel, rychtář 300.
 Most dlouhý 168.
 Most kamenný 185.
 Most padací 79, 279.
 Mučení (tortura) 332.
 Municipál brněnský 5, 249, 302, 303.
 Musejní sekce 429.
 Museum Františkovo 6, 378, 430.
 Museum městské 476.
 Museum průmyslové 430.
 Mustruňky v Brně 246.
 Mýto (clo) 99, 113, 115, 124.
 Mýto v Brně 150, 158, 160, 164, 180, 274, 315, 319, 362.
 Mýta stará a nová 71.
 Mýtová výsada (z r. 1353) 165.
 Mýto v Rousinově 160.

N.

- Náboženské vyznání obyvatelstva 371.
 Nadšení válečné 481.
 Náhrad z Ořechova 93.
 Náhražky potravin 482.
 Nálev městský (hospoda) 180, 181, 211, 274, 361.
 Nálev na Špilberku 221.
 Nález soudní 70.
 Náměstí hrncířské (u bisk. dvora) 181.
 Náměstí rybné (trh) 121.
 Náměstí tandlířské (trh v horním koutě Zelného trhu) 201.
 Náměstí uhelné (trh) (kapucínské) 168.

- Náměstí velké (dolní) 87, 90, 183, 184, 401.
 Náměstí zelné (horní) 87, 90, 118, 168, 400 (náměstí Sbratření).
 Náměstí židovské 135.
 Napoleon, císař v Brně 364, 395, 397.
 Napp Cyril, prelát augustinský 376, 395.
 Národní rada 435.
 Národní rada zemí českých v Pa-
 říži 493.
 Národní shromáždění 530.
 Národní stráž 519.
 Národní výbor 517.
 Národnost anglická 371.
 Národnost česká 66, 90, 118, 134, 166, 178, 186, 209, 250, 264, 266, 275, 357, 358, 371, 379, 396, 452.
 Národnost francouzská 371.
 Národnost německá 66, 90, 118, 134, 209, 250, 275, 321, 379, 396, 452.
 Národnost romanská 90, 134.
 Národnost vlašská 371.
 Národnost židovská 112, 136.
 Nárok v právě slovanském 68.
 Násilí 99.
 Naučení brněnské (1447—1540) 10.
 Naučení konšelů brněnských 4, 158, 183, 206, 233.
 Návrat vojska z fronty 528.
 Nebovidy, ves u Brna 58.
 Neděle Filip, profesor, buditel český 379.
 Nedělní klid 468.
 Nejvyšší soud v Brně 533.
 Nekatoličtí kazatelé a učitelé vypu-
 zení 271.
 Nemocnice dětská 390.
 Nemocnice pro nakažlivé nemoci 419.
 Nemocnice u sv. Alžběty 344.
 Nemocnice u sv. Anny 347, 350, 354.
 Nemocnice u sv. Leopolda (milosrd-
 ní) 344.
 Nemocnice u sv. Magdaleny 306.
 Nemocnice válečné 484.
- Nemocnice vojenská na Křenové 335, 343.
 Nemocnice vojenská na Špilberku 80.
 Nemocnice v Zábrdovicích 354, 356.
 Nöttig Karel, biskup brněnský 424.
 Němci v Brně 90, 130.
 Němci na Moravě 86.
 Notář (písař) městský 134, 204, 205, 255.
 Notář v cudě brněnské (desky) 100, 140.
 Notář zemský 157.
 Notáři c. k. 403.
 Notizenblatt 19.
 Notizschema von Brünn 31.
 Nová ves u Král. Pole 178.
 Noviny brněnské (časopisy) 336.
 Novokřtenci v Brně 239, 254.
 Novotný V. 30.

O.

- Obce sousední 413.
 Obec (obyvatelstvo) brněnská 75, 100, 134, 150, 178, 179, 183, 187, 237, 238, 241, 242, 250, 254, 255, 264, 266, 273, 286, 298, 303, 309, 310, 311, 316, 317, 335, 347, 405.
 Obecní Věstník 540.
 Obchod v Brně 53, 58, 62, 65, 103, 107, 133, 145, 164, 216, 218, 224, 233, 246, 336, 349, 369, 424.
 Obchod solí 143.
 Obchod sukнем holandským 143, 144.
 Obchod sukнем polským 143, 144.
 Obchod sukнем šedým 143.
 Obchod vínem 143, 144, 165.
 Obléhání Brna 1318 od Jindřicha z Lipé 142.
 Obléhání Brna 1430 od Husitů 73, 197.
 Obléhání Brna 1468 od Jiříka Poděbradského 73, 217.
 Obléhání Brna 1645 od Švédů 77, 276, 278.
 Obléhání Brna 1742 od Prusů 78, 327.

Obrazárny v Brně 431.
 Obrazy Brna 33.
 Obvod městský 96.
 Očista úřadů 533.
 Očista vodou 68, 69, 97.
 Očista železem (radlice žhavé) 69, 98.
 Odměna Brna (1645) 284.
 Odnárodňování 433.
 Ogilvi, obhájce Šp. 76, 77, 279.
 Ohéral J. 17, 391, 396.
 Ochranovna s kaplí sv. Cyrila a Metoděje (zbořena) 391, 426.
 Ochromení údů (Lidschert) 98.
 Okresy městské 406.
 Oldřich, kněžic 59.
 Oldřich, kníže brněnský 53.
 Oldřich Niger (Schwarz) 95.
 Opatrovna c. k. 356.
 Opatrovny pro děti 374.
 Opatrovna všeobecná 419.
 Opera (reduta) 320.
 Opevnění kláštera u sv. Tomáše 222.
 Oppersdorf Friedrich, podkomoří 297.
 Oprava klášterů dána Brnu (Oslavany, Herburgy) 233.
 Orientierungsschema von Brünn 32.
 Oppressiones mulierum 12.
 Oslava převratu 518.
 Oslavany klášter 89, 90, 91, 112.
 Osnova dějepisu Brna 38.
 Osvětlování v noci 338, 418.
 Osvobození od daní pro 429 domů 414.
 Ota I., kníže brněnský 47.
 Ota I., kníže olomucký 48.
 Ota II., kníže olomucký (moravský) 56.
 Ota III., kníže olomucký 56.
 Otto Rud., starosta 410.
 Outrata Fr. 29, 431.

P.

Palacký Frant. 28, 43, 46, 52, 197, 198, 213.

Palírny 237, 392.
 Pallisády čili koliště 327, 330.
 Památková komise 557.
 Památník na oslavu 50letého jubilea císaře a krále Františka Josefa 431.
 Páni 68, 69.
 Paprocký B. 10, 33, 251, 253.
 Patronát u sv. Jakuba 90, 188, 189, 194, 222, 233, 239 (Brnu).
 Patronát P. Marie (kaple královská) 138.
 Patronát u P. Marie na Starém Brně 139.
 Patronát u sv. Petra 95, 119, 120, 340, 355.
 Patronát u sv. Prokopa 138, 139.
 Patronát u sv. Štěpána 180.
 Patronát u sv. Václava 192.
 Patronát u Věch Svatých 112, 222, 233, 239.
 Péče o chudé 418.
 Pečeť města Brna 104, 145, 285, 287.
 Pečeť červená 215.
 Pečeť menší města Brna (znak) 145.
 Pekárna vojenská u brány Veselé 335, 409 (na Veverí ulici).
 Pekař J. 87.
 Peníze 133.
 Peníze papírové 373.
 Peroni, stavitel bašt na Špilberku 77.
 Pernold 36.
 Pertscher M. 9.
 Pešina T. 7, 12, 198.
 Petr, biskup olomucký 138, 187.
 Petr, mistr proboštem u sv. Petra 119, 129.
 Petr, sudí 61.
 Petr Žitavský, kronikář zbraslavský v Brně 136.
 Petrov 44, 53, 91, 129 (imunita).
 Pevnost na Špilberku 77.
 Pilgram Antonín, stavitel 225.
 Pinkava L. 34.
 Písař městský (notář) 205.
 Písař městský menší 299.

Pisárky 393, 411.
 Písař zeměpanský (procurator) 91.
 Piter B. 8, 13, 14.
 Pitzon Rafael, rychtář královský 308.
 Pivo svídnické 181, 211.
 Pivovar městský 274, 284, 361.
 Pivovar v Zábrdovicích 240.
 Placetum regium 351.
 Plány Brna 34, 554 (regulační).
 Pluralismus národnostní v Brně 90.
 Pobití v právé německém 102.
 Poboření Špilberka 80.
 Poctiví (počestní) lidé 67, 101, 102.
 Počet obyvatelstva 152, 166, 200, 338, 349, 359, 369, 387, 433, 544.
 Poddaní 65, 66, 74, 75.
 Poddaní cizí 111.
 Poddanství (homagium) 156, 275.
 Poddanství lidu zrušeno 350.
 Podhradí brněnské 46, 47, 52, 65, 71, 91, 118, 171.
 Podivín hrad 54.
 Podkomoří zemský 210, 237, 241, 246, 250, 271, 286, 297, 314, 316, 317, 334, 347.
 Podrychtář 167.
 Podvýživa 498, 503.
 Podzemní žaláře na Špilberku zrušeny 82.
 Pohled na Brno 33.
 Póhonné v právé slovanském 70.
 Poche, místodržitel 408.
 Pochodové setniny 487.
 Pokladna městská 299.
 Pokladna zemská 292.
 Pokřik »nestojte« 70.
 Policejní ředitelství c. k. 349, 371, 387.
 Policie městská 416.
 Policie státní 416.
 Politické úřady státní 346, 553.
 Poloha Brna 41, 44.
 Pomahači zlodějům 69.
 Pomníky 414, 557.
 Pomocné v právé slovanském 70.
 Pomocník farářův (cooperator) 65.
 Ponávka 41, 413.
 Popis Špilberka r. 1645 77.
 Popluží 53.
 Poptavárna 336.
 Poranění v právé slovanském 69.
 Poranění v právé německém 98.
 Posádka na Špilberku 79.
 Posolda Rudolf, měšťan brněn. 112.
 Pospěch J. 28.
 Pospiech A. 21, 26.
 Posudné 274, 284.
 Pošta v Brně 238, 336.
 Povinnosti městské v 13. st. 109.
 Povinnosti zemské v 13. st. 108.
 Póvod v právé slovanském 68.
 Povstání v Brně 266, 400, 542.
 Povstání české 76, 264.
 Požívání krve lidské u Židů 114.
 Prachárny vojenské 335.
 Práva brněnská (iura originalia) 67, 96, 302.
 Právo farní 90, 110.
 Právo horní (Bergrecht) 96, 103, 126, 215, 237.
 Právo kanonické 71.
 Právo lenní 156, 179.
 Právo lovcí 123.
 Právo měšťanské 221, 286, 372.
 Právo milové 100, 228, 237, 240, 274, 359, 362.
 Právo německé 87, 102.
 Právo purkrechtní 112, 128, 145.
 Právo zemské 67, 223.
 Práva pro Brněnsko (slovanské) 13, 67.
 Práva židů brněnských 112.
 President Masaryk v Brně 548.
 Privilegia (výsady) brněnská 4.
 Privilegium brněnské od Václava I. 100.
 Privilegium brněnské od Václava II. 123.
 Privilegia krále Jana 142.
 Privilegia markraběte Jana 158.
 Privilegia duchovních 71.
 Proboštví u sv. Petra 119.

- Prodej realit městských 334.
 Prodej Špilberka 74.
 Prodejny válečné 498.
 Prokop A. 23, 25, 431.
 Prokop markrabí 178.
 Prokuratura kr. 291.
 Prosincovka (1867) 403.
 Proskripce brněnská 96.
 Protestantská modlitebna 350.
 Protireformace 255, 271.
 Prubíř při mincovně 140.
 Průvodce Brnem 33.
 Předhradbí 279.
 Předměstí brněnská 111, 132, 201, 279, 338, 349, 350, 369, 370.
 Předměstí cizí 279, 280, 338, 350, 369, 370.
 Předměstí:
 Červená ulice 368, 369.
 Dornech (Trnitá) 191, 279, 351.
 Dürneustift 186, 191, 369.
 Hacklůvka 327.
 Hartlůvka 186.
 Hlinky 279.
 Hutterova ulice 166, 279.
 Jirchářská ulice (v Jirchářích = inter cerdones) 152, 154, 166, 221, 277, 279, 369.
 Josefov 349, 369.
 Kolářská ulice 154.
 Na hrázi (super Aggerem) 152, 166, 221, 279, 369.
 Na nivkách = na bělidlech (Lackerwiese) 349, 369.
 Naproti sv. Anně 221, 279.
 Na silnici (Strassengasse) 349, 369.
 Neustift (Novosady) 186, 258, 279, 369.
 Nová ulice 74, 154, 166, 173, 221, 279, 369.
 Pekařská ulice 166, 221, 279, 369.
 Petrovská ulice 349, 368, 369.
 Ponava (Svitavské) 129, 144, 149, 154, 166, 221, 228, 243, 258, 279.
 Pod strmým kopcem (Puhlik) 221.
 Před branou Brněnskou 221.
 Před branou Veselou 221.
 Radlín 228, 272, 369.
 Reslůvka 279, 351, 369.
 Shuta (Křenová) 166, 182, 279, Soukenická ulice 221.
 Staré Brno 103 (viz tam).
 Struha mlýnská (Mühlgraben) 368, 369.
 Svatá Anna 354, 369.
 Svitavské předměstí 95, 129, 279, 338 (Cejl).
 Švábka dolní 166, 279, 369.
 Švábka horní 166, 221, 279.
 U mýta (Mautbrunnen) 221, 277, 279.
 Úvoz 376.
 Veverí ulice (Heinrichsgasse) 166, 221, 279, 369.
 Videňka 352, 369.
 Přejetí mýta 69.
 Přemysl, kníže 61, 86.
 Přemysl I., král 91.
 Přemysl I., markrabě moravský 92.
 Přemysl II., markrabě moravský 104.
 Převzetí radnice 523.
 Příbyslav z Maloměřic 93.
 Příbyslav, úředník brněnský 94.
 Přijímání měšťanů (právo měšťanské) 143, 151.
 Příjmy městské (propachtovány) 319, 334, 372, 421.
 Přirážky akciové 373, 422.
 Přirážky městské 372 (na dříví, víno, likéry, kořalku, pivo), 421 (čínžovní krejčary, daňová, potravní, přijatá za právo měšť. atd.) 422.
 Přísaha mimo soud (Voreid) 98.
 Přísaha na ostatky svatých 70.
 Přísaha dědičné poddanosti 350.
 Přísaha měšťanská 286, 317.
 Přísaha pro samostatnost našeho národa 509.

- Přísaha věrnosti na radnici 216, 263 (v paláci Žerotínově).
 Ptolemaios 43.
 Půhon zemský 67.
 Půjčovna 336.
 Puffendorf S. 12.
 Purkmistr brněnský 75, 162.
 Působnost obce přenesená 406.
 Působnost obce vlastní 406.
 Purkrabí brněnský 72.
 Purkrabí zemský 346.
 Purzelpuhl (Strmý kopec = Františkov) 166, 167, 181.

Q.

- Quido, legát papežův 57.

R.

- Raab A. 1, 22, 24.
 Raabův systém 335.
 Rada brněnská — soudem apelačním 158.
 Rada městská 75, 134, 150, 162, 180, 182, 199, 204, 206, 215, 218, 224, 232, 233, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 248, 249, 254, 255, 263, 264, 267, 270, 273, 278, 284, 285, 286 (šlechtictví), 296, 297, 298, 308, 310, 313, 314, 315, 406 (obnovena), 407, 408, 416.
 Rada nová 144, 162, 237, 298, 299, 308.
 Rada stará 144, 162, 237, 298, 299, 300, 308, 316.
 Rada starší 237, 238.
 Radnice 132, 133, 183, 216, 220, 224, 225 (nová).
 Rajhrad klášter 45, 57.
 Ramhoff (u bránky) 184.
 Raschardus scholasticus in Brunna 92, 94.
 Ratibor, kastelán brněnský 93.
 Ratibor, sudí brněnský 91.
 Rauscher Frt., starosta (1784—1804) 348.
 Reakce proti protestantismu 243.
 Redemptoristé u sv. Michala 471.
 Refektář u dominikánů sněmovnou 117, 154, 236.
 Refektář u dominikánů soudnicí 151, 154.
 Regesta diplomatica B. 3, 110.
 Registratura městská 415.
 Relazione dell' assedio di Bruna 11, 280.
 Representace a komora 331.
 Republika československá prohlášená 530.
 Resoluce tříkrálová 530.
 Rössler E. 17.
 Restituce statků duchovních 272.
 Revoluce 1848 v Brně 395, 400.
 Rhobodonun 43.
 Richter 35.
 Rille A. 25.
 Rinkolini A. 15, 377.
 Ritschel Jan, starosta (1828—1848) 362, 385, 395.
 Robert, biskup olom. 82, 87, 89, 93, 94.
 Robota na Špilberku 75, 76.
 Robota zrušena 398.
 Rodale 114.
 Rok milostivý v kapitule sv. Petra 188.
 Romani (Nizozemci) v Brně 90, 130.
 Rosenblut Jan, farář u sv. Jakuba 254.
 Rosetti A. 33.
 Rosetti D. 34.
 Roth, obhájce Špilberku 1742 79, 327.
 Rovnoprávnost jazyková 398.
 Rozpočet obecní 361, 373, 560.
 Rozsah Brna 41. Přílohy I.—VI.
 Rostislav kníže 44.
 Roztržka Čechů s Němci 402.
 Royt V. 28, 42, 47.
 Rubinus, vladař brněnský 93.
 Rubín, rychtář 109.
 Rudgerus, zakladatel špitálu sv. Jana 93.

Rudolf, král.
 Rudolf II., císař 135.
 Rudolf, úředník knížete Vratislava 58.
 Rugové 44.
 Rupprecht M. A. 37.
 Rybník, ves, pozdější Dornych 55.
 Rybník Hutterův 335, 410.
 Rybník kartouzský 238.
 Rybníky městské 274, 361.
 Rybník špilberský 74, 335.
 Rybný trh (náměstí) 121, 132.
 Rychtář brněnský 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 111, 134, 142, 143, 144, 150, 170, 178, 180 (svobodná volba), 181 (druhou osobou v radě) 204, 246, 300 (ustanovován), 315, 332, 348.
 Rychtář královský v Brně 271, 285, 296, 298, 299, 315, 317, 332, 348.
 Rychtářství v Brně prodáno dědičně 126, 134.
 Rychtářství volebné 180, 334.
 Rychtářství podřízeno magistrátu 334.
 Rypáček Fr. J. 30, 430.
 Ryšan Václav, administrátor statků klášterních 242.
 Rytectví 135, 305.
 Rytcové:
 David Jan 380.
 Laidig Jan 305.
 Schrenar Jan 305.
 Tscherning Jan 305.

Ř.

Řád mlecí 162.
 Řád pro brašnáře a sedláře 183.
 Řád pro císaře 183.
 Řád pro kotláře 183.
 Řád pro nožíře 164.
 Řád pro pasíře 183.
 Řád pro pekaře 303.
 Řád pro řezníky 163.
 Řád pro sládky 163.

Řád pro soukeníky 164.
 Řád pro ševce a koželuhy 183.
 Řád pro vinárníky 238.
 Řád pro zlatníky 164.
 Řád obecní pro město Brno 405, 409.
 Řád na čištění 374.
 Řád stavební 374.
 Řečkovice 121.
 Ředitelství c. cest 319.
 Rzehak A. 26.
 Řemeslo v Brně 58, 62, 65, 103, 207, 208, 164, 336.
 Řezbáři 291, 304, 320.
 Řezbáři:
 Probstel Jan 305.
 Riga Ant. 305.
 Winterholler Jos. starší 320, 321.
 Wüst Petr 221.
 Řezníci brněnští 75.

S.

Saar A. 36.
 Sadařství 467.
 Sadvovský Z. 28.
 Sady brněnské 393, 410, 411.
 Salajky (draslárny) 362.
 Salm Hugo, předseda Společnosti 378.
 Samostainost státu československého 517.
 Sázení městské rady 237, 263, 271, 297, 298.
 Sběratel berně zemské 140.
 Sbor měšťanský 362, 388, 395.
 Sbor studentský 282, 396.
 Sčítání lidu 338, 433, 544.
 Sebeobrana (Notwarnde) 47.
 Sedláci 60.
 Sedlec na Luze (Komárov) 55.
 Seebeck M. hejtman na Špilberku 73.
 Sechan J. 35.
 Seherr-Toss, velitel v Brně 79, 326, 327.

Seminář biskupský 332, 337, 356, 375.
 Seminář jezuitský 272.
 Seminář pacholecký s kaplí sv. Cyrilla a M. 424.
 Seminář u sv. Tomáše 288.
 Senkenberg 14.
 Sentter M. 33.
 Service vojenské 318.
 Severovice, ves u Brna 138.
 Seznam domů 31, 336.
 Sigmund, císař 195.
 Silnice císařské 319, 336, 349, 369.
 Silvio Pellico na Šp. 82.
 Sirotčí úřad 332.
 Sirotčinec 337, 342.
 Sirotčinec městský pro chlapce 418.
 Sirotčinec městský pro děvčata v Kuřimi 419.
 Sirotčinec s kaplí P. Marie 288, 306 (Maria Schul), 375 (ústav šlechtičen).
 Sjezd v Brně (sněm) 63, 157, 215, 220, 261, 269, 270.
 Sjezd panovníků v Brně 157, 216.
 Sjezd měst královských 224.
 Sjezd zemský 72, 157.
 Sjezd 72, 116, 117 (krajský).
 Skene Alfred, starosta 409.
 Sněm v Brně 72, 107, 116, 136, 144 (pak už pravidelně), 157, 183, 194, 195, 196, 198, 211, 217 (generální), 219, 220, 223, 229 (sněm odloučen od soudu), 234, 246, 262, 266, 267, 268, 269, 294, 346 (zrušen), 360 (obnoven), 398, 405.
 Sklad oděvu a potřeb vojenských 335, 347, 410.
 Sklad solný (solnice) 211, 274, 291.
 Sklad tabákový 331.
 Sklady císařské kupecké 319.
 Sladovna 361.
 Sladovně 211.
 Slavík Fr. A. 30.
 Slavnost v Brně 76, 198, 216, 252, 261, 262, 263 (krokodil), 302, 329, 380, 382, 548.
 Slavnost Božího Těla 79, 255, 256, 257, 304, 313, 425, 550.
 Slet sokolstva v Brně 453.
 Sloup P. Marie na Velkém náměstí 304.
 Sloup sv. Trojice na Zelném trhu 320.
 Slované 44.
 Smilovice, ves u Brna 58.
 Smitmer 104.
 Smlouva Králové kláštera s Velehradským o pozemky na Starém Brně 156.
 Smlouvy Brna se sousedy (1315 až 1616) 10.
 Smolík J. 29, 53.
 Soběslav I., kníže 55.
 Soběslav II., kníže 59.
 Sobieski Jan, král polský v Brně 301.
 Sochaři 305, 320, 321, 322, 340.
 Sochaři:
 Kerker Jan 320.
 Kirchner Dom. 320.
 Mangoldt 305.
 Nessmann Adam 320, 322.
 Probstel Kašpar 322.
 Ricci Ant. 320.
 Schauburger Jan 322.
 Schwarz Dam. 320.
 Winterhalter Jan 340.
 Winterhalter Jos. 320.
 Zonner Ond. 320, 340.
 Sok v právě slovanském 68.
 Sommer A. 37.
 Souches R., obhájce Brna 77, 78, 278, 286, 295.
 Souboj v právě židovském 114.
 Soud appelační v Brně 346, 348.
 Soud appelační v Praze 238, 246, 273, 287.
 Soud duchovní 116, 118, 154, 175, 176.
 Soud pro směnky 331, 336, 348.

- Soud smírčí 116, 122.
 Soud městský 100, 204, 300, 317, 331.
 Soud zemský 105, 124, 157, 180, 211, 246, 260, 346 (moravsko-slezský).
 Soud krajský 67, 109, 117.
 Soudce židovský 113.
 Soudní úřady státní 346.
 Soupis domů v Brně 335, 369, 370.
 Soupis potravin 482.
 Spiess J. B. 34, 276.
 Spisy historicko-stat. sekce (Schriften der hist. stat. Sektion I. XXXXVII.) 430.
 Společenstva živnostenská 423.
 Společnost musejní 430.
 Společnost na podporu zemědělství, přírodovědy a viastivědy 378, 429.
 Společnost na povznesení zemědělství 337.
 Společnost přírodovědecká 378.
 Společnosti hospodářské 430.
 Spolek český čtenářský 432, 434.
 Spolek královských měst 196, 213.
 Spolek musejní 430.
 Spolky české 431, 432.
 Spolky německé 431.
 Spor o českou universitu 442.
 Spor o nálev 228.
 Spor náboženský 213, 218, 238.
 Spor národnostní 213, 399, 434.
 Spor Brna s biskupem 148.
 Spor duchovenstva s měšťany 148.
 Spor farnosti jakubské s petrskou 118, 120, 188, 272.
 Spor farnosti jakubské s petrskou o školu 120.
 Spor obce s proboštem 144, 149.
 Spor proboštův s opatem zábrdovským 170.
 Spor rady s obcí 237, 313.
 Spor rady s úředníky královskými a zemskými 311.
 Spor šlechty s měšťany 221, 223, 233, 237, 248, 274, 275, 300, 312.
 Spor Špilberka s Brnem 79, 313.
 Spor o kapli na Špilberku 176.
 Sporisch 10, 243, 244.
 Správa hospodářská 334.
 Správa soudní odloučena od politické 404.
 Správní komise Brna 525.
 Správní komise pro Moravu 520.
 Spytihněv, kníže 48.
 Spytihněv, kněžic 62.
 Spytihněv, kníže brněnský 62.
 Srovnání Brna se stavy 221.
 Stanice ochranná 419.
 Stanislav Pavlovský, probošt, biskup olom. 242, 243, 254, 256, 257.
 Stanislav Thuzzo, bisk. olom. 240.
 Staré Brno 103, 118, 137, 156, 192, 218, 307, 351, 376.
 Starchand, syn Peregrinův 109.
 Starosta v Brně 150, 162, 170, 182 (první osobou v radě), 204, 271 (primator), 298, 299, 348, 362 (nevolený), 406, 407.
 Starosta okresový 407.
 Starosta židovský 169, 184.
 Stařena soudní 68.
 Statistik von Brünn 33.
 Statky zemské dědičné 67.
 Statky zemské měšťanů vyňaty z práva zemského 142.
 Statuta ecclesiae st. Petri 6.
 Statuta Konrádova 62.
 Stavitelé 291.
 Stávky dělnictva 537.
 Stavové moravští 73, 74.
 Stechmezzir (misericors, dlouhý nůž) 100.
 Stopa po věci ukradené 70.
 Stoschek 35, 359.
 Strašidlo v Brně 304.
 Stráž hlavní vojenská 338, 416.
 Stráž hasičská 416.
 Stráž policejní 350, 416.
 Stráž policejní civilní 416.
 Stráž obecní 328, 338, 416, 558.
 Stroje parní 269.
 Stroje předoucí 369.

- Středa Martin P., rektor jezuitský 280, 287.
 Střelba ptáků 252.
 Střelci 310, 363, 396.
 Střelnice městská 304, 310, 320, 338, 363, 393.
 Studium generale u sv. Michala 305.
 Studium speculativum u sv. Michala 312.
 Sylva Tarouca 396.
 Synagoga (chrám židovský) 407, 427.
 Sudi zemský 123.
 Sukno brněnské 349, 423.
 Sušil Frant., buditel český 392.
 Suširny sladu 100.
 Sutor Š. 12.
 Svátky zasvěcená 186.
 Svatobor, kaplan brněnský 52.
 Svatopluk, kněžic 62.
 Světová válka 481.
 Svinošice koupenny 225, 335 (rozděleny).
 Svitava 41, 52, 87, 117, 127, 170, 398 (regulace).
 Svoboda náboženská 241, 262.
 Svoboda tisku 395.
 Svobodní zednáři 350.
 Svod v právě slovanském 68.
 Svor, probošt olom., koupil dům tišnovský pod Petrovem 147.
 Svratka 41, 52, 109 (Schwarza), 120, 127, 151, 194.
 Sweller Jindřich (Švábka) 112.

Š.

- Šafařík P. J. 43.
 Schaffgotsche Ant., biskup brněnský 391, 432.
 Šaty krvavé a namočené 113.
 Šebastian, probošt 153.
 Šebiř, biskup 49.
 Šembera Jan z Boskovic 248, 258.
 Šembera V. A. 28, 392, 396, 399.
 Scheibenhof L. 35.
 Schenkel K. 35.
 Schrebroy zahrádky 557.
 Šibenice 250.
 Schimkowsky Fr. 9.
 Schimmer 36.
 Schindler 15.
 Schöffner Š. 9.
 Škola protestantská 350, 377, 408.
 Školy mateřské 419.
 Školy české 29, 420, 421, 432.
 Školy farní 350, 356, 377.
 Škola farní u sv. Jakuba 120, 172, 218, 241 (protestantská, 256, 291, 304, 355, 356, 375, 377, 420 (hlavní)).
 Škola farní u sv. Magdaleny na Křenové 356, 357, 377.
 Škola farní u sv. Magdaleny na Novosadech 356, 357, 377.
 Škola farní u P. Marie na Starém Brně 326, 352, 356, 376, 377.
 Škola farní u P. Marie na Bělidlech 356, 377.
 Škola farní u P. Marie v Zábrdovicích 356, 357, 377.
 Škola farní u P. Marie na Cejlu 356, 357, 377.
 Škola farní u sv. Petra 93, 120, 153, 214, 218, 256, 355.
 Škola farní u sv. Tomáše 355, 357, 377.
 Škola klášterní:
 Augustinská u sv. Tomáše 291.
 Dominikánská u sv. Anny 343.
 Dominikánská u sv. Michala 305, 312, 356.
 Františkánská u sv. Magdaleny 312, 356.
 Jezuitská (gymnasium) 257, 272, 288, 291, 306.
 Premonstrátská v Zábrdovicích 291, 307, 356, 357.
 Uršulínská u sv. Josefa 351, 377.
 Milosrdných sester na Cejlu 427.
 Milosrdných sester na Údolní ulici 427.
 Kláštera mariánského na Nové ul. 427.

Školy měšťanské 419, 420.
 Školy obecné (reorganisace farních) 419, 420.
 Školy odborné 427, 428.
 Školy pokoutní 421.
 Školy pokračovací 427.
 Školy soukromé 421.
 Školy státní: gymnasium 337, 356, 377, 409.
 Škola normální 337, 356.
 Školy střední 428.
 Školy vysoké 429, 533, 566.
 Školy židovské (synagoga) 113, 114, 184, 214.
 Šlechta vyšší a nižší 64, 67, 109, 117.
 Šlechta z Brněnska 60, 63, 64.
 Schmiedl 24.
 Schmidl J. 8.
 Schmidt C. J. 16, 32.
 Schneider Simon 16, 32, 371, 379.
 Schneller Jan von Lichtenau 285.
 Šosáctví 311.
 Špilberk 122 (jméno), 72, 122, 137, 157, 179, 193, 196, 197, 212, 217, 238, 248, 249, 252, 267, 270, 277, 295, 313, 327, 365, 379, 395 (politici vězni propuštění), 407, 409.
 Špitál u chrámu sv. Jana (sv. Du-cha). Johanité 93, 94, 103, 108, 121, 122, 155, 175, 192, 228, 240, 242, 259, 272, 288, 291 (zanikl), 305, 306, 343, 376.
 Špitál u kaple sv. Prokopa 139, 351, 376.
 Špitál u kaple sv. Štěpána 155, 180, 191, 251, 299, 343, 356, 391, 419.
 Špitál židovský 214.
 Schram W. 17, 22, 23, 24, 25, 160, 211, 300, 301, 302, 306, 320, 368, 431.
 Schratzenbach W., bisk. olom. 322, 363, 374.
 Stadtrechte böhm. 13.
 Štěpán z Mánic rektorem university 189.
 Štěpnička Frant., český básník a bu-
 ditel 379.

Stramans Jiří, rychtář městský 284.
 Štukateři 320, 340.
 Štukateři:
 Kutálek J. 376.
 Süßmayer Tob. 320.
 Schweigel Ondřej 340, 341, 342, 343, 344, 376.
 Stuffer Václav, biskup brněnský 374.
 Šujan Fr. 30.
 Schwarz Oldřich, zakladatel klášte-
 ra herburského 95, 108.
 Švédové odrazení 282.
 Schweigel A. 15.
 Schweigel T. 35.
 Schwertfe W. 11.

T.

Tagblatt 17.
 Talent stříbra (zlato) 96, 97, 113.
 Tas z Boskovic, probošt, biskup Olom. 213, 214, 219.
 Tataři na Moravě 96.
 Technika 398, 408, 409.
 Tlšnov klášter 93.
 Titel Hauptstadt 12.
 Th. Dr. 26.
 Theodorich, biskup olom. 116, 119, 120.
 Theodorich, farář u sv. Jakuba 118.
 Theodorich, farář u Všech svatých 128.
 Theodorich, kanovník u sv. Petra 119.
 Theodorich, opat zábrdovský 94, 120.
 Theologické studium 375, 377.
 Thurn M. v Brně 266, 270.
 Tkáč J. 10.
 Tobiáš, rychtář 246.
 Tomek V. V. 1, 29, 101.
 Torstenson udeřil na Brno 276, 282.
 Továrny 336, 348, 367, 368, 386, 423.
 Trapp M. 18, 21, 22, 23, 24, 25, 37, 104, 146.
 Trautenberg G. 1, 26.
 Trdlice (osel soudní) 163, 364.

Trestnice na Cejlu 1786, 342, 354.
 Trestnice na Špilberku 81.
 Trhy brněnské 100, 123, 144, 148, 160, 184, 194, 224, 237, 243, 286, 319, 338, 349, 361, 369, 394.
 Trhy starobrněnské 406.
 Trh obilní 394, 410.
 Trh na dřevo 410.
 Trh na maso 410.
 Tribunál královský 273, 331 (sou-
 dem apelačním).
 Trnka Fr., buditel 392.
 Troyer Jul., biskup olom. 341.
 Tržnice německá 145, 162.
 Třebíč, klášter 55, 58.
 Turci u Brna 78, 295.
 Tuřany, ves u Brna 89.
 Tuřanský Ferd., český učitel r. 1698
 v Brně 302.

Ú.

Účtárna (Buchhaus) 292.
 Účtárna městská 334, 361.
 Účtárna státní 331.
 Účtárna stavovská (zemská) 292).
 Účty městské 149, 161, 164, 166, 248, 273, 279, 299, 301, 311.
 Úděl brněnský (Brněnsko) 47, 48, 53, 55, 59, 60, 61, 62.
 Ugarte Alois, místopředseda 380.
 Ugarte Alois mladší 393.
 Ulice dostaly české pojmenování 531.
 Ulice městské 166, 168, 201, 292, 369, 386, 392 (nápisové německo-české), 310, 411, 414.
 Umění 135, 178, 228, 251, 291, 305, 344, 357, 431, 567.
 Universita 332, 337, 356, 533, 566.
 Únorovka (26./2.) 1861) 403.
 Unterweger 15.
 Úpadek (krach) 369.
 Úpadek klášterní 234, 240, 242.
 Úrok 126, 133, 168, 184.
 Úřad pro městské dávky 560.
 Úřady hradské 71.

Úřady královské v Brně 291, 330, 346 (c. k.), 403.
 Úřady městské 332, 405.
 Úřady zemské v Brně 292, 232, 346, 405.
 Úřady státní politické 403, 404, 553.
 Úřady státní soudní 403, 404, 553.
 Úřady státní finanční 403, 454, 553.
 Úřady státní stavební 403, 404.
 Úřady státní poštovní 403, 404.
 Úřady státní vojenské 403, 404, 553.
 Úřady státní pro průmysl a obchod 404.
 Úředníci hradští 71.
 Úředníci magistrátní 332, 406 (měst.).
 Úředníci státní a zemští 346.
 Ústava československá 532.
 Ústav pro hluchoněmé 376.
 Ústav pro slepé s kaplí sv. Salvatora 391.

Ústav zaopatřovací pro měšťany 389.
 Ústavy dobročinné 374.
 Ústavy osvětové 429.
 Ústředny válečné 498.
 Útulna pro dívky německé 419.
 Útulna pro dívky české 419.

V.

Václav, kníže brněnský 60.
 Václav II., kníže 63.
 Václav I., král 95.
 Václav II., král 115.
 Václav III., král 129.
 Václav IV., král 73, 193.
 Václav z Boskovic, hejtman na Šp. 73.
 Václav z Jihlavy, městský písař 4.
 Václav z Kukvic, hejtman na Špil-
 berku 73.
 Váha brněnská (vlna) 101, 110, 122, 127, 274, 316, 319, 361, 410 (zbo-
 řena).
 Váha moravská 128.
 Valaši popravení v Brně 278.
 Valdštejn Jan 6.

- Válečné půjčky 489.
 Van der Strass Karel, starosta 412.
 Velehrad, klášter 86, 91.
 Velká obec Brno 406, 409.
 Velké Brno 535.
 Veleslav, protonotář 123.
 Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens 430.
 Verkündiger-Redlicher 17.
 Vermögensgebarung von Brünn 1840 19.
 Verzeichniss-Häuser 29.
 Vědomí národní 353, 391, 432.
 Vědy 178, 189, 193, 305, 337, 357, 377, 378, 391, 429, 430, 566.
 Vězení na Špilberku 76.
 Věznění lupičů (poprava) 125, 236.
 Věznice na Cejlu 342.
 Věže sv. Jakuba 456.
 Vikáři u sv. Petra kanovníky 119.
 Viktorin Poděbradský, hejtman na Špilberku 73.
 Vilhelm, farář u sv. Jakuba 120.
 Vilém Prusinovský, probošt, biskup olom. 241.
 Vína »Wandel« 114.
 Vinařství 133, 244, 467.
 Vinice »Streitberg« 175.
 Vína drahá 181, 211 (vlašské).
 Víno domácí 143, 144, 165, 233.
 Víno rakouské 143, 165 (uherské), 181.
 Visitace generální 272.
 Vischer G. M. 34.
 Vischer M. 33.
 Vita Martini Stredonii 11.
 Vladař (villicus) 71.
 Vladimír, kněz 62.
 Vladimír, kníže olomucký 63, 64.
 Vladislav I., kníže 55.
 Vladislav II., kníže (král) 57.
 Vladislav I., markrabě moravský 86.
 Vladislav II., markrabě moravský 91.
 Vladislav, syn krále Václava I., 95.
 Vladislav, král 74, 223.
 Vládní komisař pro Brno 524.
 Vladykové 60, 70.
 Vlastenci 400, 430, 432.
 Vlastivěda moravská 430.
 Vlček z Hlučína, probošt 256.
 Vlček Jaroslav 377.
 Vodárna 283.
 Vodovod 194, 233, 238, 361, 416, 462.
 Vogl J. 16, 36.
 Vohančice koupěny 302.
 Vojenský ústav vychovávací 379.
 Vojenský výcvik mládeže 487.
 Vojsko císařské 270, 273, 280, 318, 328, 329.
 Vojsko městské 142, 167, 217, 249, 267, 270, 273, 277, 278, 279, 280, 303, 310, 318, 328, 329, 362, 363.
 Vojsko studentské 277, 278, 280, 282.
 Volba konšelů 124, 144.
 Volba výboru obecního a okresových 407.
 Volební katastry 446.
 Volební řád pro Brno 439.
 Volksrat 437.
 Volkstag 442.
 Volný Ř. 1, 16, 24, 110, 122, 174, 214, 306, 322, 357.
 Vpád Prusů 410.
 Vratislav kníže (král) 48, 50.
 Vratislav, kníže brněnský 55.
 Vrchnosti cizí v předměstích 372, 407.
 Vrstvy měšťanské 102, 303, 338.
 Vřez v právě slovanském 70.
 Všestudentská slavnost 514.
 Výboj v právě německém 102.
 Výboj v právě slovanském 69.
 Výbor obecní 316, 347, 360, 361, 406, 407.
 Výbor stavovský (zemský) 292, 346 (zrušen), 360 (obnoven).
 Výbory okresové 207.
 Vydání obecní 421.
 Vyhrávání prvního máje 301.
 Výpravy křížové 58.

Výroky konšelů brněnských (Manipulus iuris civilis) 4, 5, 158, 178, 205, 238.

Vysoké školy:

- Masarykova universita 533.
 Škola zemědělská 533.
 Škola zvěrolékařská 533.
 Technika česká 566.
 Technika německá 566.
 Theologie 566.
 Konservatoř hudby 534.
 Výstava průmyslová 383.
 Vyučování industriální 420.
 Vznatice, ves u Brna 58.
 Vzpoula měšťanstva 184, 250, 254, 266, 267.

W.

- Wagner Jiří, rychtář městský 308.
 Walkymul (mlýn Heningův) 127.
 Wankel 42.
 Wanderer-Mähr. 17.
 Wattenbach 45.
 Wehrmann 491.
 Weinberger Pavel, stavitel 288.
 Weinbrenner E. 25.
 Weingartner J. 25.
 Weiske 17.
 Weysat (weihsat = pocta ovocem) 151.
 Wekebrod 14.
 Welzl H. 1, 22, 23.
 Werner F. B. 35, 37.
 Wernhard, rychtář 134.
 Wieser August, starosta 26, 413.
 Wignandus, mincmistr brněnský 94.
 Winterholler Gustav, starosta 413.
 Wirburga, kněžna brněnská 51.
 Wodiczka P. 24.
 Wohlhaupter F. 34.
 Wochenblatt-Brünner 17.
 Wolff J. P. 35.

Wolfskron A. 18, 24, 391.
 Würbs 36.

Z.

- Zabavení bez nálezu 71.
 Zabavení statků duchovních 268.
 Zabavení Špilberka 76.
 Zabití v právě německém 96, 97.
 Zabití v právě slovanském 69.
 Zábrdovice, ves u Brna 87.
 Záduší 143, 146.
 Zahájení soudu krajského 70.
 Zahrada královská na Starém Brně 123, 137.
 Zahrady klášterní skoupila šlechta 348.
 Zajaczkowski J. 18.
 Zákon starešinský 47, 54, 64.
 Zákoník trestní (Nemesis Theresiana) pro Brno 332.
 Zaměstnání obyvatelstva: Příl. VI.
 Zánik správy hradské 75.
 Zap 28.
 Zápas o české školy v Brně 29, 420, 421.
 Zastavárna 336.
 Zboží z Rakous musí Brnem 144.
 Zboží z Rakous, Uher, Polska atd. musí Brnem 150, 160.
 Zbrojnice na Špilberku 78.
 Zbrojnice v Brně 251, 296, 335.
 Zderad vladař ubit 51.
 Zderadův sloup 160.
 Zdislav, probošt (farář) u sv. Petra 91, 93.
 Zdislav, probošt v Komárově 192.
 Zdislav, převor dominikánský 120.
 Zeď městská 71, 79, 102, 103, 108, 115, 118, 132, 221, 225, 279, 295, 380, 393.
 Zeitschrift des Vereines für die Geschichte M. und Sch. 430.
 Zemědělství v Brně 53, 65, 132, 422.
 Zemětřesení 147.
 Zgileth, měšťan brněn. 112.
 Zöfftl (soudek piva) 245.

Ž.

- Zeiler 34.
 Zeiser H. J. 34.
 Zinzendorf J., velitel na Šp. 78, 313.
 Zinzendorf L., velitel na Šp. 79.
 Zkouška úředníků městských 333.
 Zoubek Joachim, podkomoří 243.
 Zprávy Společnosti (Mittheilungen) 378.
 Způsob života v Brně 244.
 Zveslav, komorník brněnský 93.
 Zvonění na mračna 302.
- Žabovřesky u Brna 139.
 Žalkovský Jiří, podkomoří 315.
 Železné dvacetihálře 498.
 Žerotín Karel st. 248, 261, 264, 267, 269.
 Žerotín Velen, hejtman zemský 206.
 Židé brněnští 112, 136, 144 (čtvrtina nákladu na zeď městskou), 149, 151, 152, 168, 184, 201, 205, 210, 214 (vypuzení), 303, 314, 315, 349, 407.

OBRAZY V KNIZE.

	Str.
1. Pomník vlastencův italských, vězněných na Špilberku	85
2. Pečeť města Brna r. 1247	104
3. Pečeť města Brna ve 13. století	105
4. Pádorys kostela sv. Mikuláše	111
5. Pádorys kaple P. Marie na Rybném trhu	123
6. Sloup u vchodu do apsidy	125
7. Okna z kaple P. Marie	125
8. Pečeť města Brna ve 14. století	145
9. Městský písař Jan z r. 1353	150
10. Zderadův sloup	161
11. Groše Karlovy a Václavovy	171
12. Brno kolem r. 1650	201
13. Vlis na Zelené bráně 1508	225
14. Radnice ze 16. století (průčelí)	226
14a. Radnice ze 16. století (vchod ze dvora)	227
15. Pádorys křížové chodby v klášteře dominikánském	229
16. Vchod do sálu s oknem	230
17. Starší románské sloupy v chodbě	231
18. Starší románský sloup v chodbě	231
19. Náhrobní nápis v chodbě z r. 1302	232
20. Pádorys chrámu sv. Jakuba	235
21. Pádorys zemského domu na Rybném trhu	247
22. Zemský dům na Rybném trhu	249
23. První dvůr zemského domu na Rybném trhu	251
24. Brno koncem 16. století (1593)	253
25. Biskupský dvůr	259
26. Brno r. 1617	265
27. Opevnění sv. Tomáše r. 1645	281
28. Jak Švédové dobývali Brna r. 1645	282
29. Pečeť města Brna z r. 1646	287
30. Byzantská P. Maria Augustiniánů	289
31. Chrám P. Marie v Zábrdovicích	309
32. Obraz Brna r. 1736	318
33. Sochy kolem chrámu sv. Michala	321
34. Pomník R. Souchův u sv. Jakuba	323
35. Chrám sv. Jakuba 1724	324
36. Okolí chrámu sv. Jakuba v 18. století	324
37. Vnitřek chrámu Páně jesuitského	325

	Str.
38. Portál stav. akademie u Jesuitů	333
39. Zemský dům za Josefa II.	339
40. Chrám sv. Tomáše s klášteřem	341
41. Chrám sv. Leopolda s klášteřem na Vídeňce	345
42. Králové klášter (augustinský) s chrámem P. Marie	353
43. Brno r. 1815	380
44. Fr. Richter: Staré Brno s klášteřem Milosrdných 1816	381
45. " " Brno z východu od mostu na Křenové 1825	382
46. " " Brno s branou Ferdinandovou od Křenové 1825	383
47. " " Brno ze severovýchodu s výšín nad Židenicemi 1825	384
48. " " Brno z jihozápadu od silnice Jihlavské 1827	385
49. " " Brno ze severozápadu od cihelen na Tivoli 1827	386
50. " " Brno ze severu od Lužánek 1828	387
51. " " Brno s branou Veselou od Malé nové ulice 1829	388
52. " " Brno z jihu s viaduktem sev. dráhy 1838	389
53. " " Brno od Novosadů	390
54. Plán Brna z r. 1843	392
55. Zelný trh s kašnou a pranýřem	397
56. Besední dům	411
57. Nový zemský dům I.	412
58. Velké náměstí 1880	413
59. Velké náměstí 1880	415
60. Městské divadlo	417
61. Věž sv. Jakuba před r. 1901	457
62. Pohled na Petrov	473
63. Věž radnice	527

CHYBY TISKOVÉ.

Na str. 53 ř. 4. místo kapitole čti kapitule.

Na str. 63 vynechána byla poznámka ³⁾ C. D. I. č. 372.

Na str. 314 ř. 4. místo pivnice české čti pivnice městské.

Na str. 536 ř. 18. místo náklad vzrostlo čti náklad vzrostl.

Přílohy.

Neobyčejný rozvoj Brna od r. 1900 do r. 1926 je patrný z přiložených tabulek, jež vydala městská rada ve spise: Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Brünn für das Jahr 1900 a v díle Popis města Brna k soutěži na regulační plán 1926: 1. Katastrální obce Brna 1900, 2. Katastrální obce Brna 1925, 3. Přehled kultur v Brně 1925, 4. Počet domů v Brně 1880-1921, 5. Počet obyvatelstva v Brně 1880-1921, 6. Zaměstnání obyvatelstva 1921, 7. Plán Brna r. 1928.

Katastrální obce Brna z konce r. 1925.

O b e c	Výměra ha	Obecní	Velko- statek	Parcely		Počet knihov- ních vložek
				celé obce	sta- vební	
Brno vnitřní	1.816·1	382·1	176·0	12.647	5.160	7.170
Bohunice	369·5	22·5	—	2.266	252	918
Brněn. Ivanovice . . .	522·2	17·2	39·4	2.855	280	1.285
Černovice	701·3	21·0	—	4.461	530	1.958
Dolní Heršice	303·9	10·0	—	1.601	92	575
Horní Heršice	379·6	11·6	—	2.417	319	1.508
Husovice	312·4	33·6	40·7	3.194	928	1.897
Jundrov	478·2	4·5	233·3	2.634	333	1.301
Kamenný Mlýn	7·3	3·8	—	72	35	38
Komárov	210·6	15·9	61·3	1.183	295	625
Komín	789·8	229·0	—	3.907	358	1.400
Kohoutovice	252·5	20·7	70·7	1.537	134	503
Královo Pole	972·9	78·7	294·6	5.783	1.315	3.098
Lískovec	496·8	29·7	66·6	3.758	392	1.430
Maloměřice	402·4	83·5	14·8	3.736	534	1.467
Medlánky	330·4	66·9	108·7	868	101	352
Obřany	531·7	48·5	12·2	3.148	290	940
Přízřenice	411·2	5·2	17·7	1.732	131	608
Řečkovice	658·2	7·7	337·5	2.133	461	922
Slatina	395·7	97·0	—	1.483	241	463
Tuřany	793·1	20·1	56·0	2.814	415	1.462
Žabovřesky	481·4	96·1	14·3	4.291	1.016	2.080
Židenice s Juliánovem	763·7	61·8	84·5	7.492	2.158	3.677
Součet	12.380·0	1.367·1	1.628·3	76.012	15.770	35.677

Přehled kultur v Brně koncem r. 1925.

O b e c	Výměra v ha	Plocha sta- vební a dvory	Pole	Pastviny a louky	Zahrady a vínice	Lesy	Plocha ne- plodná
Bohunice	369·5	8·0	284·0	42·5	20·5	—	0·9
Brněn. Ivanovice	522·2	10·0	460·9	13·9	11·6	2·7	0·1
Černovice	701·3	15·8	579·9	13·8	25·8	29·9	0·1
Dolní Heršice	303·9	3·9	272·4	9·6	2·6	—	0·5
Horní Heršice	379·6	9·0	326·9	14·3	8·9	—	—
Husovice	312·4	23·4	210·8	24·5	19·0	8·2	1·3
Jundrov	478·2	9·4	134·3	18·8	44·5	248·5	1·4
Kamenný Mlýn	7·3	1·3	—	1·6	0·6	—	—
Komárov	252·5	3·1	100·3	10·3	7·2	125·3	—
Komín	210·6	12·2	168·7	5·3	9·5	—	—
Kohoutovice	789·8	10·1	483·0	95·0	15·8	163·7	1·9
Královo Pole	971·9	49·6	597·8	46·9	58·5	172·4	0·4
Lískovec	496·8	8·6	406·0	43·0	16·0	4·2	2·4
Maloměřice	402·4	13·3	275·7	50·5	14·7	25·7	3·2
Medlánky	330·4	3·7	192·1	45·9	8·1	75·3	—
Obřany	531·7	6·8	250·4	54·2	28·0	170·0	3·5
Přízřenice	411·2	6·1	370·6	6·9	6·2	—	0·1
Řečkovice	658·2	12·2	315·6	23·7	18·4	270·6	0·7
Slatina	395·7	7·7	365·0	5·7	5·0	—	—
Tuřany	793·1	12·6	712·6	5·8	7·2	27·3	0·1
Žabovřesky	481·4	20·9	269·6	55·7	41·3	73·4	0·7
Židenice s Juliánovem	763·7	47·1	544·2	80·6	42·7	—	0·7
Velké Brno	12.380·0	649·3	7.990·2	727·7	682·6	1.511·6	34·6

Počet domů v Brně od r. 1880 do r. 1921.

O b e c	Počet domů v letech					Počet bytů 15. února 1920
	1880	1890	1900	1910	1921	
Brno vnitřní	2.292	2.663	3.047	3.523	3.834	30.552
Bohunice	83	88	123	180	202	306
Brněn. Ivanovice . . .	158	167	197	236	273	357
Černovice	118	155	226	304	369	846
Dolní Heršice	62	65	73	78	79	99
Horní Heršice	124	148	180	255	230	421
Husovice	279	499	656	784	804	2.556
Jundrov	104	116	167	264	323	452
Kamenný Mlýn	—	—	28	28	30	—
Komárov	64	72	84	111	128	163
Komín	171	193	227	273	278	685
Kohoutovice	151	168	213	298	316	391
Královo Pole	352	507	836	1.160	1.240	3.342
Lískovec	99	108	132	269	360	435
Maloměřice	131	179	228	357	443	511
Medlánky	57	63	69	93	97	174
Obřany	154	170	206	234	255	382
Přizřenice	84	88	93	97	102	135
Řečkovice	125	146	186	344	414	523
Slatina	149	157	180	217	232	294
Tuřany	144	163	240	369	401	504
Žabovřesky	216	259	314	630	833	1.181
Židenice s Juliánovem	300	554	1.123	1.843	2.001	4.134
Velké Brno	5.417	6.728	8.828	11.947	13.244	48.743

Počet obyvatelstva v Brně od r. 1880 do r. 1921.

O b e c	Počet obyvatelstva v letech					Přírůstek v ‰
	1880	1890	1900	1910	1921	
Brno vnitřní	82.660	94.753	109.346	125.808	140.576	70·0
Bohunice	594	891	990	1.436	1.463	147·3
Brněn. Ivanovice . . .	1.059	1.207	1.337	1.606	1.580	49·2
Černovice	781	1.405	2.202	3.057	3.447	341·4
Dolní Heršice	354	401	396	470	473	33·6
Horní Heršice	783	888	1.303	2.109	1.745	122·9
Husovice	3.591	6.958	8.764	11.012	10.977	210·0
Jundrov	583	710	1.090	1.717	2.142	267·4
Kamenný Mlýn	—	—	265	249	252	—
Komárov	365	458	588	776	742	103·3
Komín	1.893	2.392	2.592	2.726	2.799	47·9
Kohoutovice	931	1.019	1.319	1.846	1.951	109·6
Královo Pole	4.427	6.688	10.228	13.078	15.179	242·9
Lískovec	583	688	863	1.748	2.082	257·1
Maloměřice	1.047	1.606	2.210	3.166	3.644	248·0
Medlánky	368	464	491	721	765	138·0
Obřany	1.001	1.155	1.362	1.545	1.665	66·3
Přizřenice	516	574	475	549	543	5·2
Řečkovice	931	1.064	1.289	2.176	2.410	158·9
Slatina	851	1.046	1.217	1.470	1.432	68·3
Tuřany	1.083	1.107	1.556	2.142	2.411	122·6
Žabovřesky	1.515*)	2.057*)	2.367	4.261	5.610	270·3
Židenice s Juliánovem	3.473	6.367	11.326	17.904	17.870	414·5
Velké Brno	109.339	133.898	163.576	200.772	221.758	102·8

*) Včetně Kamenný Mlýn

OBSAH.

Úvod.

	Str.
Prameny, pomůcky a metoda	1— 39

Dějiny Brna.

Polooha Brna	41
------------------------	----

I.

Hrad brněnský.

1. Doba předhistorická (x—1048).	42— 45
2. Doba historická (1048—1925).	45—605
Břetislav (1029—1055).	45— 47
A. Brno údělným knížetstvím (1055—1197).	
1. Ota (1055—1061).	47— 48
2. Konrád (1061—1092).	48— 53
3. Oldřich (1092—1113).	53— 55
4. Vratislav (1115—1156).	55— 58
5. Konrád II. (1156—1161).	59
6. Fridrich (1161—1173).	59
7. Václav (1174—1177).	60
8. Konrád Ota (1177—1189).	61— 62
9. Spytihněv (1189—1197).	62— 64
Brno koncem 12. století	64— 66
B. Hrad (Špilberk) sídlem správy zeměpanské (1197—1560)	66— 75
C. Špilberk statkem města Brna (1560—1620)	75— 76
D. Špilberk pevností a trestnicí (1620—1820)	76— 81
E. Špilberk trestnicí (1820—1858)	81— 83
F. Špilberk kasárnou (1858—1925)	83— 85

II.

Město Brno.

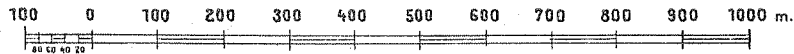
A. Doba stará (x—1620)	
1. Brno za Přemyslovců	
Markrabě Vladislav (1197—1222)	86— 91
Král Přemysl (1222—1224)	91
Markrabě Vladislav II. (1224—1227)	91— 92
Markrabě Přemysl (1228—1239)	92— 95
Král Václav (1239—1247)	95—104
Markrabě Přemysl II. (1247—1278)	104—115

	Str.
Král Václav II. (1278—1305)	115—129
Král Václav III. (1305—1306)	129—130
Brno za Přemyslovců	130—135
Králové Rudolf a Jindřich (1306—1310)	135—136
2. Brno za Lucemburků (1310—1437)	
Král Jan (1310—1333)	136—147
Markrabě Karel (1334—1349)	147—156
Markrabě Jan (1350—1375)	156—178
Markrabě Jošt (1375—1411)	178—193
Král Václav IV. (1411—1419)	193—195
Král Sigmund (1419—1437)	195—200
Brno za Lucemburků	200—210
3. Brno za panovníků z různých rodů (1437—1526)	
Albrecht Habsburský (1437—1439)	210—211
Ladislav Pohrobek (1440—1457)	211—215
Jiří Poděbradský (1458—1471)	215—219
Matyáš Uherský (1471—1490)	219—223
Král Vladislav (1490—1516)	223—228
Král Ludvík (1516—1526)	228—234
4. Brno za Habsburků (1526—1918)	
Král Ferdinand (1526—1564)	234—241
Císař Maximilian (1564—1576)	241—245
Císař Rudolf (1576—1608)	245—260
Císař Matyáš (1608—1619)	260—265
B. Doba střední (1620—1848)	
Císař Ferdinand II. (1619—1637)	266—275
Císař Ferdinand III. (1637—1657)	275—291
Císař Leopold (1657—1705)	291—307
Císař Josef (1705—1711)	307—312
Císař Karel VI. (1711—1740)	312—326
Marie Terezie (1740—1780)	326—345
Císař Josef II. (1780—1790)	345—359
Císař Leopold II. (1790—1792)	359—360
Císař František (1792—1835)	360—380
Císař Ferdinand V. (1835—1848)	380—402
C. Doba nová (1848—x)	
Císař František Josef (1848—1916)	402—480
Válka světová (1914—1918)	480—517
Převrat (1918—1925)	517—569
Ukazatel	570—598
Obrazy v knize	599—600
Přílohy: 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7.	601—607

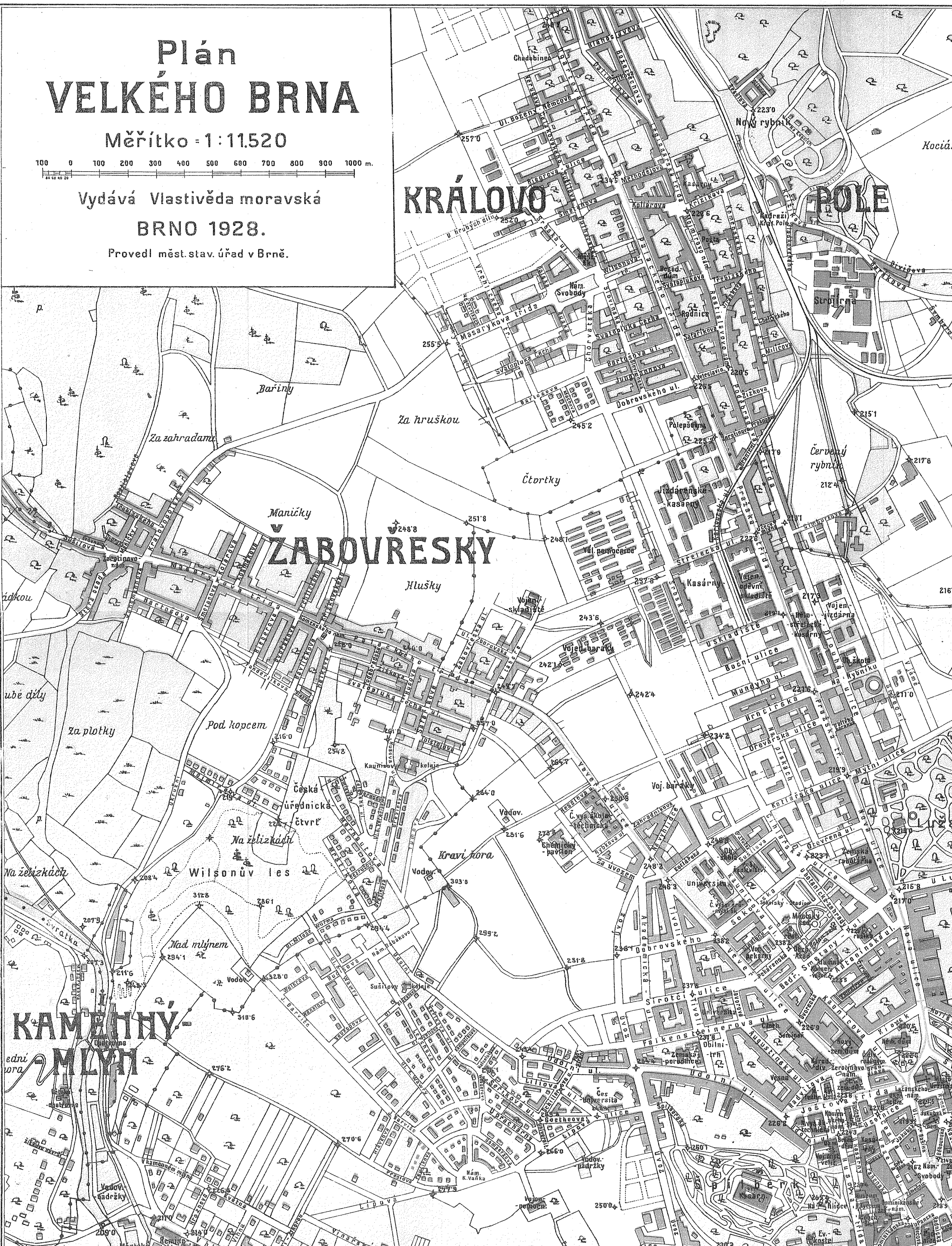
Plán VELKÉHO BRNA

Měřítko = 1:11520

Vydává Vlastivěda moravská
BRNO 1928.

Provedl měst. stav. úřad v Brně.

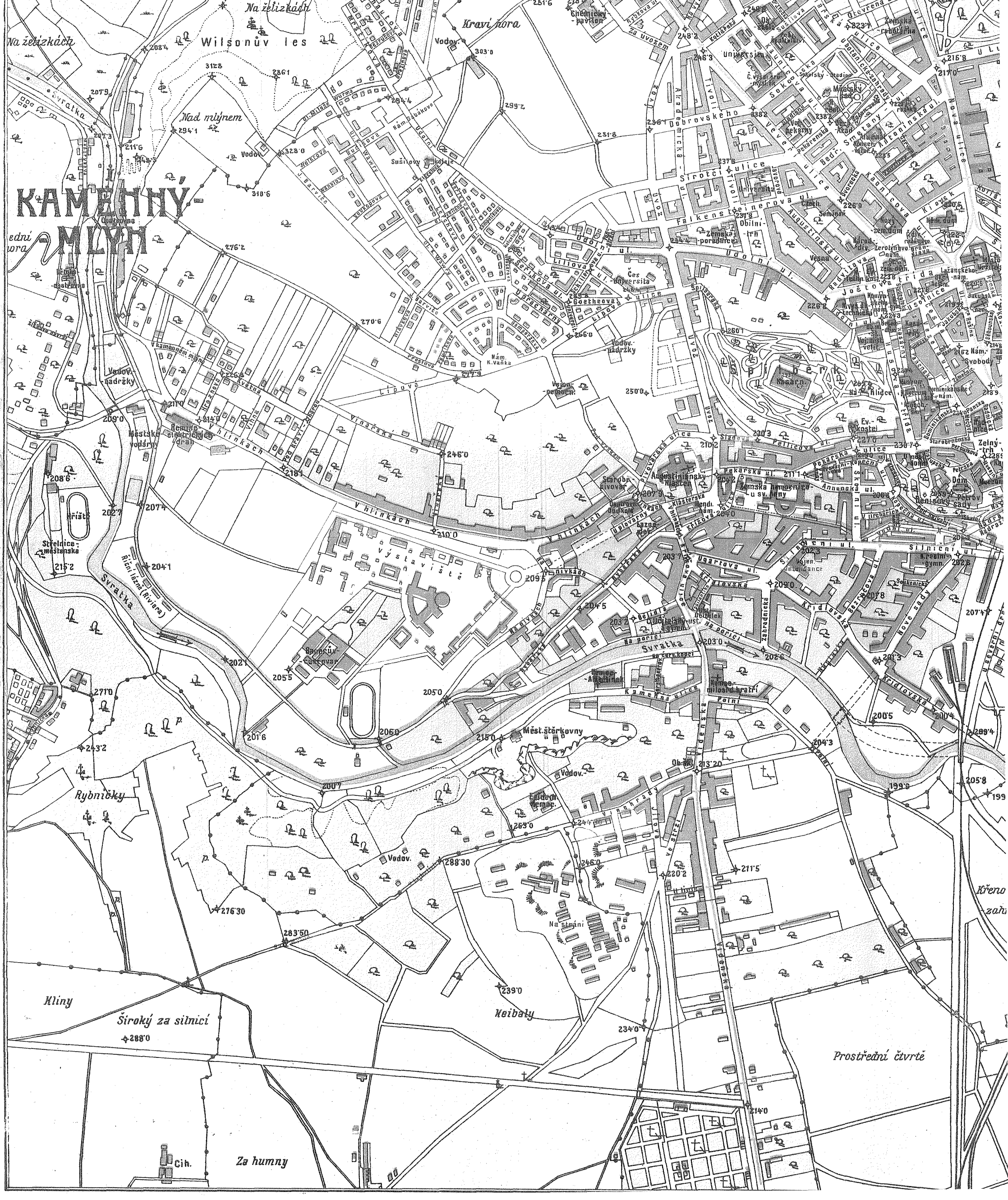
KRÁLOVO POLE

POLE

ZABOVŘESKÝ

KAMENNÝ MLÝN

KAMENNÝ MLYŇ

Na železných

Wilsonův les

Kraví hora

Nad mlýnem

ední
ora

Vodov.
nádržky

Městská
vodárny

Střelnice -
městská

Rybničky

Kliny

Široký za silnicí

2880

Cih.

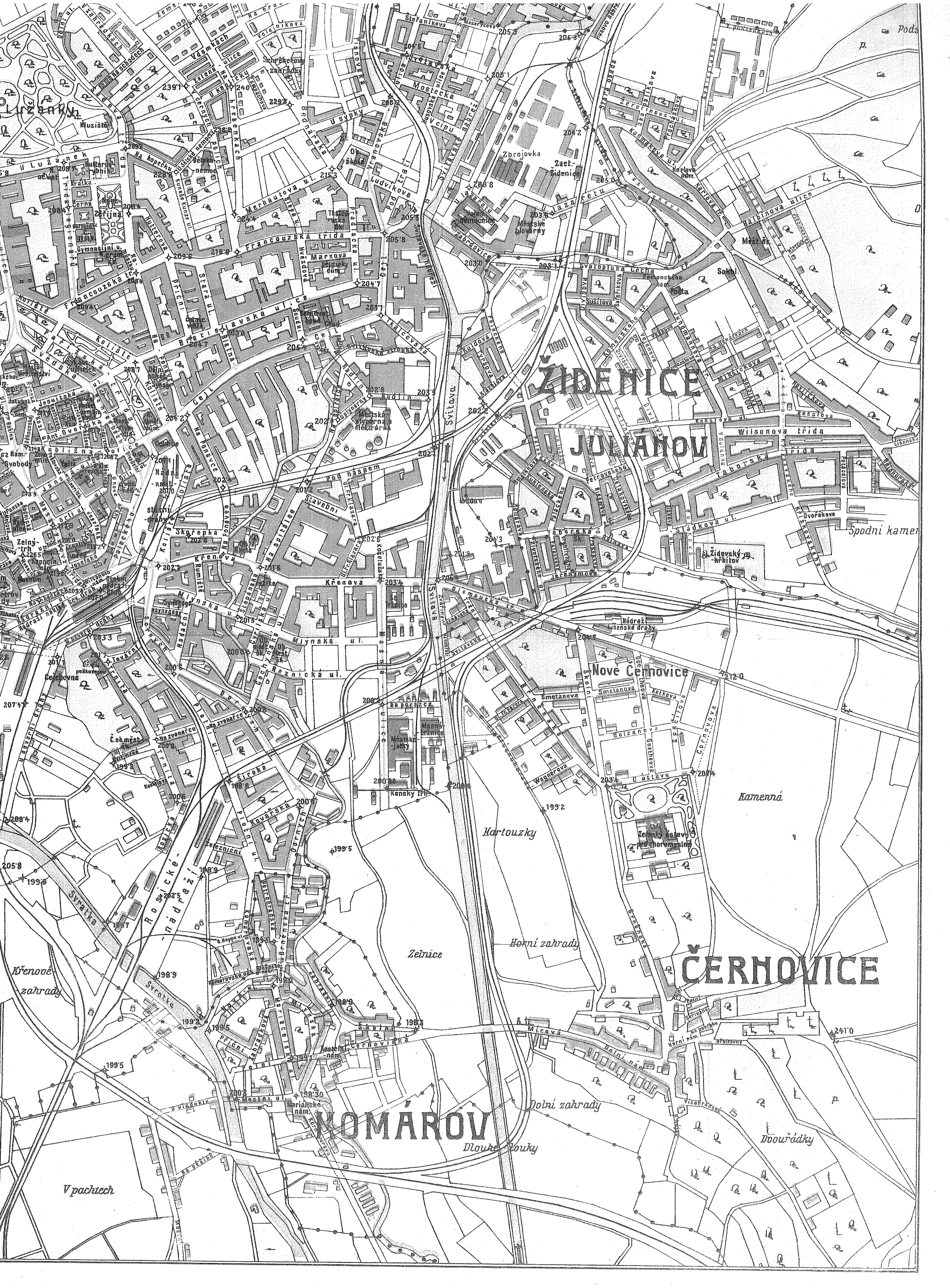
Za humny

Keibaty

Prostřední čtvrtě

Křeno
zah

ŽIDENICE

JULIANOV

ČERNOVICE

KOMÁROV

Zelnice

Kartouzky

Horní zahrady

Dolní zahrady

Blouha Louky

Kamenná

Křenové zahrady

Vpachtěch

Spodní kamen

Pods